T.C. SANAYİ VE TEKNOLOJİ BAKANLIĞI

BEBKA
Bursa Eskişehir Bilecik Kalkınma Ajansı

ESKİŞEHİR İLİNİN TURİZM KAYNAKLARININ MEKANSAL ANALİZİ VE Pazarlama Stratejisi

bebka.org.tr

ESKİŞEHİR İLİNİN TURİZM KAYNAKLARININ MEKANSAL ANALİZİ VE Pazarlama Stratejisi

Bursa Eskişehir Bilecik Kalkınma Ajansı (BEBKA)
Altınova Mah. İstanbul Cad. 424/4 Buttim İş Merkezi
Buttim Plaza Kat 6 16250 Osmangazi/Bursa TÜRKİYE
T. 0224 211 13 27 F. 0224 211 13 29
www.bebka.org.tr BEBKA
www.investineskisehir.gov.tr
© 2020

"Bu rapor, "Eskişehir İlinin Turizm Kaynaklarının Mekânsal Analizi ve Turizm Pazarlama Stratejisi" çalışması kapsamında hazırlanan ana rapordur. Söz konusu raporda çalışmaya katkı sunan kişilerin bilgileri Kişisel Verilerin Korunması Kanunu (KVKK) kapsamında gizli tutulmuştur."

"Yayın içerisinde kısmen ya da tamamen yayınlanması ve çoğaltılması fikri mülkiyet hukukuna tabidir. Kaynak gösterilmek kaydı ile Bursa Eskişehir Bilecik Kalkınma Ajansı yayınları üçüncü kişilerce kullanılabilir."

Yayına Hazırlayanlar:

Güliz Ünal (Eskişehir YDO Koordinatörü), Fatih Aydın (Uzman), Seyfettin Kacır (Uzman)

(Bursa Eskişehir Bilecik Kalkınma Ajansı)

Raporu Hazırlayanlar

Yürütücü: Prof. Dr. Semra Günay Aktaş **Araştırmacılar:** Prof. Dr. Semra Günay Aktaş, Prof. Dr. Erdoğan Kaya, Doç. Dr. Hakan Yılmaz, Doç. Dr. Deniz Karagöz, Doç. Dr. Gökçe Yüksek, Dr. Öğr. Üyesi Alev Dündar Arıkan, Dr. Öğr. Üyesi İnci Oya Coşkun, Dr. Öğr. Üyesi Duygu Yetgin Akgün, Dr. Öğr. Üyesi Önder Yayla, Dr. Öğr. Üyesi Tuğçe Özoğul, Dr. Öğr. Üyesi Hakan Sezerel, Dr. Öğr. Üyesi Engin Bayraktaroğlu, Araş. Gör. Dr. Arzu Toker, Araş. Gör. Dr. Merve Özgür Göde, Araş. Gör. Dr. Sema Ekincek, Öğr. Gör. Dr. Aysel Kaya, Dr. Selda Fındıklı, Dr. Selin Ögel Aydın, Öğr. Gör. Serkan Olgaç, Öğr. Gör. Şeyda Yayla, Araş. Gör. Muhammed Kavak, Araş Gör. Merve Kalyoncu, Araş. Gör. Fuat Çiftçi, Araş. Gör. Orçun Atilla, Araş. Gör. Sezi Aydın, Araş. Gör. Serhat Aydın, Burhan Can, Eşref Ay

(Anadolu Üniversitesi)

Eskişehir İlinin Turizm Kaynaklarının Mekânsal Analizi ve Turizm Pazarlama Stratejisinin Geliştirilmesi

Ağustos 2020, Eskişehir

T.C. Bursa Eskişehir Bilecik Kalkınma Ajansı – BEBKA

ISBN: 978-605-74887-1-8
458 sayfa, 210 x 297 milimetre

Grafik Tasarım:
Sinerji Grafik Görsel Sanatlar Yayıncılık San. Tic. Ltd.
Üçevler Mah. Üçevler Cad. No:31 Nilüfer/BURSA
T. +90 (224) 252 52 24
sinerji@sinerjigrup.com

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER iii
TABLOLAR LİSTESİ vii
ŞEKİLLER LİSTESİ ix
GİRİŞ 1
1. ESKİŞEHİR İLİNİN TURİZM KAYNAKLARININ/TEMALARININ MEKÂNSAL OLARAK BELİRLENMESİ 1
1.1. ESKİŞEHİR İLİNİN DOĞAL TURİZM KAYNAKLARI 8
1.1.1. ESKİŞEHİR İLİNİN KONUMU 9
1.1.2. ESKİŞEHİR'İN İKLİMİ VE TURİZM 10
1.1.3. DAĞLAR VE TURİZM 11
1.1.4. MAĞARALAR VE TURİZM 16
1.1.5. KANYONLAR VE TURİZM 25
1.1.6. JEOTURİZM VE JEOPARKLAR 28
1.1.7. AKARSULAR VE TURİZM 37
1.1.8. ŞELALELER VE TURİZM 38
1.1.9. GÖLLER VE TURİZM 40
1.1.10. SICAK SULAR VE TURİZM 40
1.1.11. ORMANLAR VE TURİZM 40
1.1.12. KORUMA STATÜSÜNDEKİ ALANLAR 45
1.1.13. ANIT AĞAÇLAR VE TURİZM 49
1.1.14. BİYOLOJİK ÇEŞİTLİLİK VE TURİZM 55
1.1.15. ESKİŞEHİR İLİNDE EKOTURİZM 61
1.2. ESKİŞEHİR İLİNİN TARİHİ TURİZM KAYNAKLARI 63
1.2.1. TARİH ÖNCESİ ÇAĞLAR 65
1.2.2. FRİG DÖNEMİ 68
1.2.3. HELENİSTİK DÖNEM 89
1.2.4. ROMA VE BİZANS DÖNEMİ 89
1.2.5. SELÇUKLU DÖNEMİ 91
1.2.6. OSMANLI DÖNEMİ 94
1.2.7. CUMHURİYET DÖNEMİ 99

1.3. EKİŞEHİR İLİNİN HALK KÜLTÜRÜNE DAYALI TURİZM KAYNAKLARI 102
1.3.1. ESKİŞEHİR İLİNİN HALK KÜLTÜRÜ 103
1.3.2. ESKİŞEHİR İLİ HALK DANSLARI 104
1.3.3. ESKİŞEHİR İLİ GELENEKSEL KIYAFETLER 109
1.3.4. ESKİŞEHİR İLİ TÜRKÜLERİ 114
1.3.5. EL SANATLARI 117
1.4. ESKİŞEHİR İLİNİN GASTRONOMİYE DAYALI TURİZM KAYNAKLARI 126
1.4.1. YÖRESEL YEMEKLER 127
1.4.2. GIDA FESTİVALLERİ 157
1.4.3. COĞRAFİ İŞARETLİ ÜRÜNLER 162
1.4.4. TARIMSAL ÜRETİM 164
1.4.5. YİYECEK-İÇECEK İŞLETMELERİ 169
1.5. ESKİŞEHİR İLİNİN İNANÇ TURİZMİ KAYNAKLARI 172
1.5.1. İNANÇ TURİZMİ VE ÖNEMİ 172
1.5.2. ESKİŞEHİR'DE İNANÇ TURİZMİ POTANSİYELİ 173
1.6. ESKİŞEHİR İLİNİN SAĞLIK TURİZMİ ALANINDAKİ ÇEKİCİLİKLERİ 185
1.6.1. SAĞLIK TURİZMİ KAVRAMI 185
1.6.2. TERMAL VE WELLNESS TURİZM 185
1.6.3. MEDİKAL (TIP) TURİZMİ 186
1.6.4. ÜÇÜNCÜ YAŞ VE ENGELLİ TURİZMİ 187
1.6.5. ESKİŞEHİR'İN SAĞLIK TURİZMİ ÇEKİCİLİKLERİ 187
1.7. ESKİŞEHİR'İN SAVAŞ ALANLARI TURİZMİ OLANAKLARI 199
1.7.1. SAVAŞ ALANI TURİZMİ 199
1.7.2. SAVAŞ ALANLARINDA TURİZM ETKİNLİKLERİ 200
1.7.3. ESKİŞEHİR'İN SAVAŞ ALANI TURİZMİ POTANSİYELİ 200
1.7.4. ESKİŞEHİR'DEKİ SAVAŞ ALANI TURİZMİ ÇEKİCİLİKLERİ 200
1.8. ESKİŞEHİR'DE SPOR TURİZMİ 204
1.8.1. SPOR TURİZMİ ÇEŞİTLERİ 204
1.8.2. SPOR TURİZMİNİN ÇEŞİTLİ ETKİLERİ 205
1.8.3. ESKİŞEHİR'İN SPOR TURİZMİ POTANSİYELİ 206

1.9. ESKİŞEHİR İLİNİN ŞEHİR TURİZMİ KAYNAKLARI 226
1.9.1. ESKİŞEHİR'İN KONAKLAMA TESİSLERİ 227
1.9.2. MÜZELER 232
1.9.3. SİNEMALAR 234
1.9.4. KÜLTÜR VE KONGRE MERKEZLERİ 234
1.9.5. TİYATRO VE KONSER SALONU 236
1.9.6. KÜTÜPHANELER 237
1.9.7. SOSYAL TESİSLER 238
1.9.8. HAYVANAT BAHÇESİ 238
1.9.9. MESİRE ALANI/PİKNİK ALANI 239
1.9.10. ŞEHİR PARKLARI 239
1.9.11. OTOGAR VE OTOPARKLAR 245
2. ESKİŞEHİR İLİNİN POTANSİYEL TURİZM PAZARLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ 253
2.1. DÜNYADA SEYAHAT VE TURİZM EĞİLİMLERİ 254
2.1.1. Dünya Turizminde Gelişmeler 254
2.1.2. Dünya Turizm Pazarında Yeni Eğilimler 259
2.1.3. Türkiye ve Eskişehir'de Turizm Pazarı 265
2.1.4. Potansiyel Pazar Olarak Değerlendirilen Ülkelerin Tespit Edilmesi271
2.2. AVRUPA'DA SEYAHAT VE TURİZM EĞİLİMLERİ 274
2.2.1. Seçilmiş Avrupa Ülkelerinde Turizm Eğilimleri 279
2.3. ASYA VE PASİFİK'TE SEYAHAT VE TURİZM EĞİLİMLERİ 290
2.3.1. Seçilmiş Asya ve Pasifik Ülkelerinde Turizm Eğilimleri 293
2.4. AMERİKA'DA SEYAHAT VE TURİZM EĞİLİMLERİ 298
2.4.1. Seçilmiş Amerika Ülkelerinde Turizm Eğilimleri 301
2.5. ORTADOĞU'DA SEYAHAT VE TURİZM EĞİLİMLERİ 307
2.5.1. Seçilmiş Ortadoğu Ülkelerinde Turizm Eğilimleri 311
2.6. AFRİKA'DA SEYAHAT VE TURİZM EĞİLİMLERİ 313

3. ESKİŞEHİR'E GELEN YERLİ-YABANCI TURİSTLER VE ESKİŞEHİR TURİZMİ ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELERİ 317

3.1. YÖNTEM 317

3.2. BULGULAR 320

3.2.1. ESKİŞEHİR İLİNİ ZİYARET EDEN YERLİ TURİSTLERE İLİŞKİN BULGULAR 320

3.2.2. ESKİŞEHİR İLİNİ ZİYARET EDEN YABANCI TURİSTLERE İLİŞKİN BULGULAR 338

4. ESKİŞEHİR İLİNİN TURİZM KAYNAKLARI VE ULUSAL/ULUSLARARASI TURİSTLERİN SEYAHAT EĞİLİMLERİ 368

4.1.1. İnönü Hava Sporları Bölgesi 370

4.1.2. Türkmendağı-Yazılıkaya Platosu Jeoarkeopark Bölgesi 372

4.1.3. Sivrihisar ve Çevresi 376

4.1.4. Sündiken Bozdağlar Klimatizm Temalı Ekoturizm Bölgesi 381

4.1.5. Agroturizm Bölgesi 385

4.1.6. Şehir Turizmi Bölgesi 387

5. ESKİŞEHİR İLİNİN TURİZM KAYNAKLARININ/TEMALARININ PAZARLAMA STRATEJİSİ 397

5.1. ESKİŞEHİR İLİNİN TURİZM GZFT ANALİZİ 400

5.2. ESKİŞEHİR TURİZMİ PAZAR BÖLÜMLENDİRMESİ 407

5.3. ESKİŞEHİR TURİZMİ HEDEF VE STRATEJİLERİ 409

SONUÇ 423

KAYNAKLAR 424

EK: Araştırmacıların katkı yaptıkları bölümler 445

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. Eskişehir İli Gıda Festivalleri 160

Tablo 2. Eskişehir İli Coğrafi İşaretli Ürünler 163

Tablo 3. 2019 Yılı Eskişehir İlinde Havza Bazlı Destekleme Modeli Kapsamında Desteklenen ve Desteklenmeyen Ürünler 167

Tablo 4. Savaş Alanı Turizmi Çekicilikleri 200

Tablo 5. Konaklama Hizmetleri Arzı 228

Tablo 6. Turizm Belgeli Tesisler 229

Tablo 7. Termal Tesisler 231

Tablo 8. Müzeler 233

Tablo 9. Kültür ve Kongre Merkezleri 235

Tablo 10. Tiyatro ve Konser Salonları 236

Tablo 11. Kütüphaneler 237

Tablo 12. Sosyal Tesisler 238

Tablo 13. Mesire Alanları/Piknik Alanları 239

Tablo 14 Turizm Endüstrisinde Lider Ülkeler 258

Tablo 15. Çıkış Yapan Yabancı Ziyaretçilerin Türkiye'ye Geliş Nedenleri 267

Tablo 16. İşletme ve Belediye Belgeli Konaklama Tesislerinde Ortalama Kalış Süreleri ve Doluluk Oranları 268

Tablo 17. Eskişehir'de İşletme Belgeli Konaklama Tesislerinde Ortalama Kalış Süreleri ve Doluluk Oranları 270

Tablo 18. BMDTÖ Bölge Sınıflandırmasına Göre Ülkeler 271

Tablo 19. Avrupa Çıkışlı Turist Sayıları 274

Tablo 20. Milliyetlerine Göre Avrupa'dan Türkiye'ye Gelen Yabancı Ziyaretçi Sayıları 278

Tablo 21. Belçikalıların Seyahat Motivasyonları 289

Tablo 22. Asya ve Pasifik Bölgesi Çıkışlı Turist Sayıları 291

Tablo 23. Milliyetlerine Göre Asya ve Pasifik'ten Türkiye'ye Gelen Yabancı Ziyaretçi Sayıları 292

Tablo 24. Amerika Çıkışlı Turist Sayıları 299

Tablo 25. Milliyetlerine Göre Amerikalardan Türkiye'ye Gelen Yabancı Ziyaretçi Sayıları 300

Tablo 26. Ortadoğu Çıkışlı Turist Sayıları 308

Tablo 27. Milliyetlerine Göre Ortadoğu'dan Türkiye'ye Gelen Yabancı Ziyaretçi Sayıları 310

Tablo 28. Afrika Çıkışlı Turist Sayıları 314

Tablo 29. Milliyetlerine Göre Afrika'dan Türkiye'ye Gelen Yabancı Ziyaretçi Sayıları 315

Tablo 30 Eskişehir İlini Ziyaret Eden Yerli Turistlere İlişkin Bilgiler 321

Tablo 31 Ziyaretçilerin Seyahat Davranışları 322

Tablo 32 Yerli Turistlerin Eskişehir Ziyaret Alanları 323
Tablo 33 Katılımcıların Aktivite Tercihleri 324
Tablo 34 Yerli Turistlerin Ziyaret Tercihleri 326
Tablo 35 Görüşme Yapılan Yerli Turistler 328
Tablo 36 Görüşme Yapılan Yabancı Turistler 339
Tablo 37 Katılımcı Görüşleri 350
Tablo 38 Eskişehir ilinin tanıtımında kullanılabilecek unsurlar 367
Tablo 39. İnönü Hava Sporları Bölgesi'nin potansiyel turizm pazarlarına yönelik çekicilikleri 372
Tablo 40. Türkmendağı Yazılıkaya Platosu Jeoarkeopark Bölgesi'nin potansiyel turizm pazarlarına yönelik çekicilikleri 376
Tablo 41. Sivrihisar ve Çevresi Turizm Bölgesinin potansiyel turizm pazarlarına yönelik çekicilikleri 380
Tablo 42. Sündiken Bozdağlar Klimatizm Temalı Ekoturizm Bölgesi'nin potansiyel turizm pazarlarına yönelik çekicilikleri 384
Tablo 43. Agroturizm Bölgesi'nin potansiyel turizm pazarlarına yönelik çekicilikleri 387
Tablo 44. Şehir Turizmi Bölgesi'nin potansiyel turizm pazarlarına yönelik çekicilikleri 391
Tablo 45. Farklı milliyetlere göre sunulabilecek turizm ürünleri 394

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1 Eskişehir ilinin yer şekilleri 9
Şekil 2 Alpu Sakarıkaracaören köyü 12
Şekil 3 Alpu Gökçekaya köyü 12
Şekil 4 Odunpazarı, Çamlıca köyü 13
Şekil 5 İğne yapraklı ağaç meşcereleri 14
Şekil 6. Eskişehir ilindeki mağaralar 17
Şekil 7 Karakaya Mağarası 18
Şekil 8 Sarıkaya Mağarası 19
Şekil 9 Yelinli Mağarası 20
Şekil 10 Yelinüstü Mağarası 20
Şekil 11 Beyköy Düdeni 21
Şekil 12 Kara Mağara 22
Şekil 13 Manasır Düdeni 23
Şekil 14 Toykırı Mağarası 24
Şekil 15 İnönü Mağarası 25
Şekil 16 Eskişehir ilindeki kanyonlar 26
Şekil 17 Karacaören (Deredop) Kanyonu 27
Şekil 18 Avlakkaya Kanyonu 27
Şekil 19 İnönü Fayı 31
Şekil 20 Dinek Peribacaları, Mihalıççık 31
Şekil 21 Eskişehir Orman Fidanlığı'nda yer alan Kayaç Parkı 32
Şekil 22 İnliyayla, Gökçegüney köyü, Seyitgazi 33
Şekil 23 Eskişehir'deki doğal sit alanları 34
Şekil 24 Mihalıççık, Gürleyik köyü 34
Şekil 25 Yunus Emre beldesi, Mihalıççık 35
Şekil 26 Karakaya Kayalıkları 36
Şekil 27 Gökçegüney köyü peribacaları 36
Şekil 28 Balıkdamı, Sivrihisar 37
Şekil 29 . Eskişehir'deki şelaleler 38
Şekil 30 Subaşı Şelalesi, Gürleyik Mihalıççık 39
Şekil 31 Bayram tatilinde Gürleyik Şelalesi yolu 39
Şekil 32 Alapınar köyü yolu, Alpu 41

Şekil 33 Sorkun köyü, Mihalıççık 42
Şekil 34 Sakarıkaracaören köyü, Alpu 42
Şekil 35 Eskişehir ilinde doğal bitki örtüsü haritası 44
Şekil 36 Eskişehir ilindeki koruma statüsündeki alanlar 46
Şekil 37 Ağaçhisar köyü yolu, Alpu 47
Şekil 38 Balıkdamı, Yenidoğan-Ertuğrul köyleri arası, Sivrihisar 48
Şekil 39 Yeşilyurt köyü 49
Şekil 40 İnönü Oklubalı Mahallesi Anıt Ağaçları 50
Şekil 41 Eskişehir İlindeki Anıt Ağaçlar 51
Şekil 42 Hamamyolu Anıt Çınarı 51
Şekil 43 Adalar Çınarı 52
Şekil 44 Seyitgazi Piribaba Meşesi 52
Şekil 45 Yapıldak Anıt Karaçam Ağacı 53
Şekil 46 Sandıközü Asırlık Karaçamı 53
Şekil 47 Tepebaşı Asırlık Ardıcı 54
Şekil 48 Sarıcakaya Anıt Menengiç Ağacı 54
Şekil 49 Yaşlı Ardıç Tepe Anıt Ağacı 55
Şekil 50 Eskişehir ilinin biyoçeşitlilik alanları 56
Şekil 51 Otluk köyü, Mihalıççık 62
Şekil 52 Sarayköy, Mihalıççık 63
Şekil 53 Seki, Mihalıççık 63
Şekil 54 Türlerine göre Eskişehir'deki tarihi turizm kaynakları 64
Şekil 55 Dönemlerine göre tarihi kaynaklar 64
Şekil 56 Çavlum köyü mezarlık alanı, Odunpazarı 67
Şekil 57 Frigya Bölgesi 69
Şekil 58 Frig Yolu'nun geçtiği güzergâh 70
Şekil 59 Himmet Baba Türbesi, Kümbet, Seyitgazi 76
Şekil 60 Solon'un Mezarı, Kümbet, Seyitgazi 76
Şekil 61 Tekören köyü, Sivrihisar 78
Şekil 62 Yazılıkaya köyünden Gökgöz, Pişmiş ve Kocabaş Kaleler (soldan sağa) 80
Şekil 63 Adahisar köyü, Mihalıççık 81
Şekil 64 Gerdekkaya, Çukurca, Seyitgazi 83
Şekil 65 Pessinus Antik Şehri, Ballıhisar, Sivrihisar 85
Şekil 66 Yazılıkaya, Yazılıköyü, Han 86
Şekil 67 Arezastis Anıtı 88

Şekil 68 Seyit Battal Gazi Külliyesi 92
Şekil 69 Büğdüz köyü, Selçuklu Camii 92
Şekil 70 Nasreddin Hoca'nın Evi 94
Şekil 71 Karacaşehir Camii 95
Şekil 72 Halkdansları derlenmiş köyler 106
Şekil 73 Manav, Yörük ve Türkmen kıyafetleri olan köyler 110
Şekil 74 Biçer köyü, Sivrihisar 111
Şekil 75 İsmetpaşa Mahallesi, kına için kullanılan kıyafet, İnönü 112
Şekil 76 Eskişehir'de türkü derlemesi yapılan köyler 115
Şekil 77 Seyitgazi Kırka Beldesinden kilimler 117
Şekil 78 Mihalıççık YunusEmre Beldesinden seccadeler 118
Şekil 79 Günyüzü Kavacık köyünden kilimler 118
Şekil 80 Han, Kayı köyünden kilimler ve çantalar 119
Şekil 81 Tepebaşı, Beyazaltın köyünde lületaşı ocağı 125
Şekil 82 Eskişehir'in ilçelerinde çorbalar derlemesi yapılan köyler 129
Şekil 83 Eskişehir ilinde sebze yemekleri derlemesi yapılan köyler 130
Şekil 84 Kış için kurutulan sebzeler (İdrisyayla, Seyitgazi) 132
Şekil 85 Eskişehir ilinde sarma dolma yemekleri derlemesi yapılan köyler 134
Şekil 86 Eskişehir ilinde köftelerle ilgili derleme yapılan köyler 135
Şekil 87 Eskişehir ilinde et yemekleri derlemesi yapılan köyler 138
Şekil 88 Balık avlayan köylü (Okçu, Beylikova) 141
Şekil 89 Yöresel keknikle pişen balıklar (Okçu, Beylikova) 142
Şekil 90 Eskişehir ilinde pilav derlemesi yapılan köyler 143
Şekil 91 Makarna kesimi ve pişirilmesi (Paşakadın, Sivrihisar) 145
Şekil 92 Eskişehir ilinde makarna derlemesi yapılan köyler 146
Şekil 93 Mantı hamuru açan kadınlar (Bahçecik, Sivrihisar) 147
Şekil 94 Pişmeye Hazır Yöresel Börekler (Gümüşbel, Seyitgazi) 148
Şekil 95 Servise hazır börekler (Ağlarca, Han) 149
Şekil 96 Eskişehir ilinde börek derlemesi yapılan köyler 149
Şekil 97 Yöresel börek hazırlayan kadın (Kayı, Han) 150
Şekil 98 Kırma böreği (Gerenli, Sivrihisar) 151
Şekil 99 Haşhaş tarlası (Yukarı İğdeadacı, Beylikova) 152
Şekil 100 Ev baklavası (Saithalimpaşa köyü, Çifteler) 154
Şekil 101 Eskişehir ilinde tatlı derlemesi yapılan köyler 154
Şekil 102 Kış için kurutulan sebzeler (Mahmuthisar, Mihalıççık) 158

Şekil 103 Yöresel ekmek hazırlayan kadınlar (Dümrek, Mihalıççık) 159
Şekil 104 Eskişehir İli Tarım Haritası 164
Şekil 105 Eskişehir ilindeki türlerine göre inanç turizmi kaynakları 173
Şekil 106 Eskişehir ilindeki inanç türlerine göre inanç turizmi kaynakları 174
Şekil 107 Hacı Hüsrev Paşa Camii 176
Şekil 108 Mülk Köyü Camii, Sivrihisar 177
Şekil 109 Geçek Köyü Camii Günyüzü 177
Şekil 110 Çalçı Köyü Camii, Mihalıççık 178
Şekil 111 Üryanbaba Türbesi, Yazırdere, Seyitgazi 180
Şekil 112 Bardakçıköyü Mezarlığı, Seyitgazi 183
Şekil 113 Eskişehir ilinin sıcak su kaynakları 188
Şekil 114 Ilıcalar, Mihalıççık 192
Şekil 115 Sivrihisar, Hamamkarahisar kaplıcası ve camii (2013) 193
Şekil 116 Sağlık Bakanlığı tarafından tıp turizmi yetki belgesine sahip kuruluşlar ve Hippoterapi Merkezi 195
Şekil 117 Yaşlı ve engellilere uygun konaklama tesisleri 198
Şekil 118 Eskişehir ilindeki şehitlikler ve anıtla 201
Şekil 119 Eskişehir ilinin başlıca spor turizmi kaynakları 206
Şekil 120 Eskişehir ilindeki konaklama tesislerinin dağılımı 228
Şekil 121 Sınıflarına göre Eskişehir merkezdeki konaklama tesisleri 230
Şekil 122 Eskişehir şehir merkezindeki bazı kültürel tesisler 232
Şekil 123 Eskişehir ilindeki mesire/piknik alanları 240
Şekil 124. Dünyada Uluslararası Turist Varışlarının ve Turizm Gelirlerinin Bölgesel Dağılımı. 255
Şekil 125. Dünyada Uluslararası Seyahat Amaçlarının Dağılımı. 256
Şekil 126. Dünyada Uluslararası Turist Çıkışlarının ve Turizm Harcamalarının Bölgesel Dağılımı. 257
Şekil 127. Ülke Kategorilerine Göre Cari Fiyatlarla Kişi Başına GSYİH (Bin ABD Doları) 260
Şekil 128. 2005-2015 Döneminde Turizm Harcamalarında Toplam Değişim (milyar ABD $) .. 261
Şekil 129. Turistlerin Seyahat Beklentileri 264
Şekil 130. Dünyada Yurtdışı Seyahat Motivasyonları 265
Şekil 131. İstanbul çıkışlı tur rotası örnekleri 273
Şekil 132 Yerli Turistlerin Eskişehir'de Beğendikleri Yerler/Temalar 330
Şekil 133 Yerli turistlere göre Eskişehir'de iyileştirilmesi gereken unsurlar 333
Şekil 134 Yerli turistlerin Eskişehir'e tekrar gelme isteği uyandıran motivasyon unsurları 335
Şekil 135 Yerli turistlerin Eskişehir'i tavsiye etme açısından motivasyon unsurları 337
Şekil 136 Yabancı turistlerin Eskişehir'de beğendikleri yerler/temalar 340

Şekil 137 Yabancı turistlere göre Eskişehir'de iyileştirilmesi gereken unsurlar 343
Şekil 138 Yabancı turistlerde Eskişehir'e tekrar gelme isteği uyandıran motivasyon unsurları 345
Şekil 139 Yabancı turistlerin Eskişehir'i tavsiye etme açısından motivasyon unsurları 347
Şekil 140 Turistlerin Eskişehir Tanımlamaları 360
Şekil 141 Turistlerin Yerli Halk Tanımlamaları 361
Şekil 142 Turistlerin Eskişehir'de Beğendikleri Yerler/Temalar 362
Şekil 143 Tekrar Gelme İsteği Uyandıran Motivasyon Unsurları 363
Şekil 144 Eskişehir'i Tavsiye Etme İsteği Uyandıran Unsurlar 364
Şekil 145 . İyileştirmeye Açık Alanlar 365
Şekil 146. Eskişehir İli Turizm Bölgeleri 369
Şekil 147. İnönü Hava Sporları Bölgesi 370
Şekil 148. Türkmendağı Yazılıkaya Platosu Jeoarkeopark Bölgesi 375
Şekil 149. Sivrihisar ve Çevresi 379
Şekil 150. Sündiken Bozdağlar Klimatizm Temalı Ekoturizm Bölgesi 384
Şekil 151. Agroturizm Bölgesi 385
Şekil 152. Şehir Turizmi Bölgesi 389

Yüksek çözünürlüklü görsellere ulaşmak için karekodu okutunuz.

GİRİŞ

Bu çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Öncelikle "Eskişehir ilinin turizm kaynaklarının/temalarının mekânsal olarak belirlenmesi", "Eskişehir ilinin potansiyel turizm pazarlarının değerlendirilmesi" ile "Eskişehir'e gelen ve ardından sırasıyla yerli-yabancı turistler ve Eskişehir turizmi üzerine değerlendirmeleri" bölümleri hazırlanmıştır. Bu üç bölümden yararlanılarak "Eskişehir ilinin turizm kaynakları ve ulusal/uluslararası turistlerin seyahat eğilimleri" bölümü geliştirilmiştir. Bu çalışmanın sonuç bölümünü oluşturan "Eskişehir ilinin turizm kaynaklarının/temalarının pazarlama stratejisi" ise ilk dört bölümden yararlanılarak hazırlanmıştır. İlk dört bölümün detayları bu raporda verilmektedir.

1. ESKİŞEHİR İLİNİN TURİZM KAYNAKLARININ/TEMALARININ MEKÂNSAL OLARAK BELİRLENMESİ

Turizm, coğrafi alanlarda (mekânlarda) gerçekleşir. Hem insanları hem de bir yerin etkinliklerini, öz kimliklerini ve coğrafi görünümünü kapsar. Coğrafi görünüm turizmin temel çekiciliğidir. Turistlerin seyahat tercihlerinin ve dönüşlerindeki geribildirimlerinin önemli bir parçasını coğrafi görünüm oluşturmaktadır. Gözümüzle gördüğümüz imgelerin yanında zihnimizde çağrışım yapan renklerin, kokuların, seslerin ve izlerin tümü coğrafi görünümü oluşturmaktadır. Somut veya somut olmayan her bir turizm kaynağı coğrafi görünüme yansır. Bu nedenle fiziki coğrafya turistik merkezlerin oluşturulması için gerekli arka planı sağlarken beşerî coğrafya, bir yeri özel kılan, özel anlama sahip turizm olanaklarının ve etkinliklerin sosyal ve ekonomik ilişkilerini anlamayı sağlar (1).

Bir yere yönelik algı veya bir yere verilen anlam (sense of place), birçok durumda turizm gelişiminin arkasındaki itici güçtür. Turizmin itici gücü olması nedeniyle belirli insanlar için bazı yerlerin neden özel bir anlama sahip olduğu konusu önemlidir. Güçlü anlama sahip yerler, diğer yerlerden daha caziptir. Bu tür yerler hem sakin hem de ziyaretçiler açısından hissedilen güçlü kimlik ve öz niteliğe sahiptir. Turizm bir yerden çekici olarak algılanan, güçlü bir anlam yüklenen başka bir yere seyahati gerektirir. Güçlü anlam kazanabilmek için bir mekânın biricik olduğunun öne çıkarılması gerekir. Anlam yüklenmemiş olan yerler, coğrafi görünümler, herhangi bir yerde olabilen ve özel ilişkileri bulunmayan alanlardır (2). Diğer taraftan turizm amaçlı yoğun bir şekilde ticarileştirilmiş bazı tarihî siteler veya bölgeler ve yeni toplu konut alanları gibi anlamını yitirmiş yerler

olarak tanımlanmaktadır. Özgün olmayan coğrafi görünümler turizm açısından çekici olmayan alanlardır (1).

Her bir turizm kaynağının farklı turistlere hitap ettiği bilinmektedir. Çünkü insanların coğrafi görünüm algılarında yaşamlarını sürdürdükleri mekânlar ve bireysel geçmişlerinin bütünü etkilidir. Bağımsız bir şekilde var olan herhangi bir kimsenin bireysel algıları ve deneyimleri sosyal bir olgudur. Bu hissediş doğal çevreden kaynaklanabilir. Fakat sıklıkla güçlü anlama sahip bir yer, doğal coğrafi görünüm ve coğrafi ortamı işgal etmiş olan insanın oluşturduğu kültürel coğrafi görümünün karışımı ile oluşmaktadır. Bu çalışma öncelikli olarak Eskişehir ilindeki turizm kaynaklarının biricikliğini ve sahip olduğu anlamları öne çıkarmak için ortaya konulacak iletişim stratejilerine temel olması için hazırlanmıştır.

Turizm merkezlerinin geliştirilmesinin yönetiminde çevresel etkiler ve endişeler düşünülmesi gereken önemli konulardır. Seyahat edilen yerler sıklıkla turizm endüstrisi tarafından şekillendirilmiş olsalar da birer coğrafi alandır. Sürdürülebilir turizm için öncelikle sahip olunan kaynaklar, bu kaynakların birbirleri ve mekânla etkileşimi anlaşılmalıdır. Bu sistematiğin çözümlemesinin ardından ekonomik sistemlerle bütünleştirilmesinin yapılması uygun olur. Sürdürülebilir turizm için de turizm planlaması ilk adımdır. Bu çalışmada öncelikle Eskişehir ilinin turizm kaynakları coğrafi bilgi sistemleri ortamına taşınarak mekânsal dokuları incelenmiştir. Ayrıca tüm turizm kaynaklarının çeşitli özellikleri öznitelik bilgisi olarak coğrafi bilgi sistemlerine işlenmiştir. Böylece bu çalışma turizm kaynaklarının farklı açılardan değerlendirilebilmesine yön göstereceği gibi turizm planlaması çalışmalarına da alt yapı oluşturacaktır.

Çalışmada ilk olarak doğal turizm kaynakları ele alınmıştır. Jeolojik yapılar, yer şekilleri, bitki örtüsü ve çeşitli canlılar doğal coğrafi görünümün çekici unsurları olarak turizme kaynaklık etmektedirler. Turizmin daha çok deniz kıyılarında yoğunlaşması ve kalabalıklaşma, doğal yapının bozulması, yapılaşma, şehirleşme gibi değişimlerle kıyı turizm merkezlerinin doğal güzellikleri bozulmaktadır. Kıyılarda yer alan turizm merkezleri insan yapısı tesislerle birbirine benzemektedir. Diğer taraftan, şehirlerin kalabalıklaşması ve şehirleşmenin artması manzara ve doğal yaşam kaynaklarının yer aldığı doğal coğrafi görünümlere olan ilgiyi de giderek arttırmaktadır. Manzara kaynaklarını oluşturan doğal coğrafi görünümlerin seyredilmesi, fotoğraf çekilmesi, doğal çevre gerektiren bir eğlendinlen(rekreasyon) etkinliği gerçekleştirilmesi amaçlarıyla değerlendirilmektedir. Bölgesel anlamda geçiş sahasında bulunan ve karasal bir arazi yapısına sahip olan Eskişehir'de il sınırları içinde görülen yeryüzü şekilleri ve biyolojik varlıkların çeşitliliği

turizm potansiyelini artırmaktadır. Ayrıca kıyıların tekdüzeleşmesi ve kalabalıklaşmasından kaçan insanlar için çeşitli eğlendinlen fırsatları sunmaktadır.

Eskişehir, coğrafi konumu nedeniyle tarih boyunca yerleşime sahne olmuş bir bölgededir. Konumu itibariyle İç Anadolu Bölgesi'nin batıya açılan kapısı, doğu ile batıyı birleştiren ana yolların kavşak noktasıdır. Bu özelliği ile tarihi süreç içinde stratejik önemini her zaman korumuştur.

Eskişehir ilinde yapılan arkeolojik çalışmalar sonucu ortaya çıkarılan eserler, ilin yerleşim tarihinin Neolitik Çağ'a değin uzandığını göstermektedir. Bunu Kalkolitik, İlk, Orta ve Geç Tunç Çağı izlemektedir. Çalışmada bu dönemler Tarih Öncesi Çağlar alt başlığında incelenmiştir. Bunun ardından MÖ 2000 yılında Küllüoba'da Hititlerin varlığı MÖ 2000 yıllarında henüz Anadolu'da etkili olmamıştır. Etkili olmaya başlayıp güçlü bir devlet kurmaları MÖ 1800 yıllarına rastlamaktadır. Dolayısıyla tarih vermeden de cümle aynı kalabilir. "Anadolu'da yazının ilk defa yaygın olarak kullanıldığı dönem olan Hititler dönemine ait kalıntıların görüldüğü Küllüoba Höyüğü (Seyitgazi), Eskişehir'in tarihinin köklü olduğunun göstermektedir. Küllüoba'nın tarihi, tarih öncesi çağlar başladığı içinde ele alınmış ve ayrı bir başlık açılmamıştır. MÖ 1200 yılından sonra ise bu bölgede Frigler yaşamış ve Eskişehir bir Frig şehri olarak *Dorylaion* adı ile kurulmuştur. Bu Frig şehri, Eski ve Orta Çağlarda Yunanca *Dorylaion*, Latince *Dorylaeum* ismi ile tanınmıştır. Arapça kaynaklarda şehrin adı *Darauliya, Adruliya* ve *Drusilya* olarak geçmektedir. Antik dönemde de önemli yolların kavşak noktasında yer alan şehrin antik kaynaklara göre kurucusu Eretrialı Doryleos'tur. Şehir sıcak suları ve kaplıcaları ile ünlüdür ve halkı ticaretle uğraşmıştır. Eskişehir'de Frigler Dönemi'nde çok fazla höyük, anıt mezar ve kale yapılarının bulunduğu görülmüştür. Bu dönemi Helenistik Dönem (MÖ 323'ten sonra başlar)'deki tarihi kentler izlemektedir. Eskişehir, M. Ö. 4.-1. yüzyıllar arasında Hellenizm Dönemi'ni, M.Ö. 1. yüzyıldan sonra ise Roma ve Bizans Dönemi'ni yaşamıştır. Bunu Selçuklu ve Osmanlı dönemleri takip etmiştir. Son olarak da Cumhuriyet Dönemi'ndeki eserler ele alınmıştır.

Turist profilindeki değişimler ve turistlerin ihtiyaçları turizm faaliyetlerine yön vermektedir. İnsanlar artık sadece kıyı turizmine değil, inanç, kültür, sağlık, spor gibi farklı turizm alanlarına da ilgi göstermektedir. Bilgi ve kültür seviyelerini artırmak, dünya görüşünü geliştirmek için yeni yerler keşfetmek, keşfettikleri bu yerlerin tarihi, kültürü ve dini hakkında bilgi edinmek amacıyla ziyaretler gerçekleşmektedir. Kültürel özellikler önemli bir turizm çekiciliği haline gelmiştir. Günümüzde özgünlük arayışı turistleri yeni ve farklı yerlere yöneltmektedir. Nitelikli turist olarak tanımlayabileceğimiz, eğitimli, gittiği bölgenin doğasına ve tüm turistik değerlerine saygılı turistler, yerel halkın kültürel özelliklerini onlarla birlikte yaşamak istemektedirler. Bu bakımdan söz konusu alanlarda

oluşan talepleri karşılamak için uygun planlamaların yapılması, sahip olunan potansiyelin değerlendirilmesiyle mümkün olacaktır.

Bu çalışmada Eskişehir ilinin turizminde kültürel bir kaynak olarak kullanabilecek gastronomik özelliklerine de yer verilmiştir. Gastronomi ile turizm arasında çok kuvvetli bir ilişki vardır. Bir destinasyonun gastronomisi, o destinasyonun kültürel mirasının sosyo-kültürel bir unsuru (3) olduğu gibi aynı zamanda her turist için tatilinin doğal bir parçasıdır (4). Çünkü gastronominin temelini oluşturan yemek, seyahat deneyiminin olmazsa olmazlarındandır. İnsanlar, beslenmeden sosyalleşmeye kadar çeşitli ihtiyaçlarını gidermek için yemek yerler. Yemekler, turistlerin diğer kültürleri anlamasına yardımcı olur ve onların farklı yaşamların iç yüzünü görmelerini sağlar (5). Gastronomi, turistlerin günlük yaşamlarının bir parçası olduğu gibi aynı zamanda gezileri sırasında yaşadıkları farklı turistik deneyimleridir. Çünkü yemek, diğer pek çok turistik üründen farklı olarak insanların beş duyusuna da hitap eden özel bir deneyim sunar. Günümüzde seyahat eden bireyler açısından "deneyim" çok önemsenmekte olduğundan, onların cezbedilmesinde de önemli bir araç haline gelmiştir. Böylece deneyimselliği sayesinde sadece bedeni değil aynı zamanda ruhu ve zihni de beslediği kabul edilen "yemek" büyük önem kazanmıştır (6). Yemeği önemli kılan sadece deneyim öncesinde yarattığı çekicilik değil aynı zamanda deneyim sonrasında oluşturduğu niyettir. Yemekle ilgili olumlu ve zevkli deneyimler, turistin bir varış yerini(destinasyon) tekrar ziyaret etme niyetini de olumlu yönde etkileyebilmektedir (7). Bunun farkına varmış olan pek çok destinasyon, gastronomik ürünlerini, destinasyon pazarlama stratejileri içerisine yerleştirmiş durumdadır. Diğer taraftan, insanların farklı ülkelerin mutfak kültürlerine, yiyecek ve içecek çeşitlerine, etnik restoranlarına, yeme-içmeyle ilgili ritüellerine duydukları merak ve gösterdikleri ilgideki artış da ülkelerin destinasyon pazarlaması çalışmalarında mutfak kültürlerini ve gastronomiyi ön plana çıkarmaları ile yakından ilgilidir (8).

Bir destinasyonun özgün mutfak kültürü aynı zamanda somut olmayan kültürel miras unsurudur. Bu durum, turizm ve gastronomiyi birbiri ile ilişkili hale getiren bir diğer noktadır. Yemek kültürü, yörenin tarihini, coğrafi özelliklerini, orada yaşayan halkların çeşitliliğini ve dini inançlarını da yansıtır. Turizmi bütün sene boyunca gerçekleştirmek isteyen çoğu destinasyon, kültürel öğeleri, özellikle de mutfak kültürlerini, destinasyonun çekiciliğini sağlayan turistik ürünleri arasına yerleştirmekte ve hatta ön plana çıkarmaya çalışmaktadır. Bu nedenle bu çalışmada Eskişehir ilindeki mevcut turizm arzı içerisinde geri planda kalmış olan gastronomi kaynakları ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Çalışmada hâlihazırda kullanılan ve bilinen kaynaklardan çok, turizm arzı içerisine henüz dâhil edilmemiş potansiyel kaynaklar üzerinde durulmaktadır.

Kültürel varlıkların, potansiyel kullanıcıları olan turistleri, seyahate iten güdeleyici unsurlar, davranışlar ve deneyimler üzerindeki etkileri gün geçtikçe daha da belirginleşmektedir. Bir bölgenin tarihi ve kültürel değerlerine ilgi duyan turistler, yeni insanlarla tanışmak, yeni yerler keşfetmek ve farklı kültürleri öğrenmek için ilgi duydukları yerlere seyahat etmektedirler. Çok yönlü bir bakış açısına sahip olan günümüz turisti, kültürel varlıkları hedef alan ziyaretler ile seyahat edeceği yerin tarihi ve halk kültürü hakkında bilgi edinme ve öğrenme ihtiyacını gidermek istemektedir. Eskişehir ili muazzam bir halk kültürünü barındırmaktadır. Sahip olduğu göç kültürü Eskişehir halk kültürünün çeşitliliğinde büyük bir öneme sahiptir. Bu çalışmada incelenen kültürel varlıklardan biri halk danslarıdır. Eskişehir'in incelenen bir diğer halk kültürü ise geleneksel kıyafetlerdir. Halk kültürünün önemli dallarından biri olan türküler de çalışma kapsamına alınmıştır. Ayrıca el sanatları hakkında bilgi verilmiştir. Kültürel değerlerin turizmde bir çekicilik unsuru olarak kullanılması kültürel mirasa maddi değer kazandırmakta, öte yandan da unutulmasını, yok olmasını önlemektedir. Kültürel mirasın turistik bir ürüne dönüştürülmesi son derece önemli bir konudur. Kültürel mirasın yok olmasının önlenmesinin yanı sıra metalaşmasının da engellenmesi için tedbirlerin alınması gerekir. Bu da titiz bir turizm planlaması ile gerçekleşebilir.

Tarih boyunca din ve inanç insanların yaşamını etkileyen önemli bir unsur olmuştur. Son yıllarda önemi hızla artan ve ülkelerin tanıtımına önemli katkısı olan turizm çeşitlerinden biri de inanç turizmidir. İnsanların gerek mensubu oldukları dinin kutsal mekânlarını ve gerekse dini liderlerinin yaşadıkları yerleri görmek istemeleri sonucunda ortaya çıkan inanç turizmi, alternatif turizm çeşitleri arasında önemli bir yer tutmaktadır (9; 10). Özellikle inançlarının geçmişine uzanmak, dinlerinin önemli merkezlerini ziyaret etmek, inançlarının zorunlu gördüğü ziyaretleri yaparak hacı olmak isteyen, bu şekilde manevi tatmin, iç huzuru arayan insanlara uygun rehberlik hizmetinin sunulması ve inanç turizmi kapsamında değerlendirilmesi gerekmektedir (11). İnanç temelli turizmin geliştirilmesi aynı zamanda farklı etnik grup ve inanışlardaki insanların bir araya gelmesini sağlayacağından, çeşitli etnik çatışmaların azalmasında da rol oynayacaktır (12; 13). Eskişehir ili inanç turizmi bakımından önemli bir mirasa sahiptir. Özellikle hinterlantta kalan alanların sahip oldukları miras ve inanç turizmi çekicilikleri, harekete geçirilmesi durumunda bu bölgeler için ekonomik canlanma ve kalkınma sağlayabilir.

Savaşlar cephelerde korkunç ölümlere, doğal ve yapay çevrenin tahrip olmasına yol açmıştır. Savaşlar ayrıca, savaş öncesi zamanlarda muhtemelen turizm hareketlerinin odağı olan birçok kültürel mirasın yıkılmasına da sebep olmuştur. Bu ölüm, yıkım ve kaybolma alanları, savaş sonrası dönemde turizmin kendisi için çelişkili olarak bir çekim

merkezi haline gelmiştir. Savaş alanları savaş, seyahat, anma ve turizm yoluyla fiziki coğrafyanın sembolik alanlara dönüştürüldüğü yerlerdir. Aynı zamanda savaşta ölenlerin de mezarlarıdır. Bu durum, bu tür yerler için anlam karmaşası yaratmaktadır. Çünkü şehitlikler ve anıtlar, ziyaret edenleri tarihsel bilinç ve savaşın kültürel anıları ile birlikte savaş alanlarının içgüdüsel betimlemeleriyle etkilemiştir (14). Günümüzde insanlar merak duygusuyla kendi toplumlarının veya farklı toplumların savaş tarihini incelemek amacıyla savaş alanlarını ziyaret etmeye başlamışlardır. Bu ziyaretler de savaş alanı turizmi adı verilen bir turizm çeşidinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kültürel miras turizmi biçimi olarak da kabul edilen savaş alanı turizmi kapsamında savaş ve çatışmaların yapıldığı yerleri ziyaret etmek ve gözlemlemek, turizm sektörünün popüler bir parçası haline gelmiştir (15). Özellikle Kurtuluş Savaşı sırasında önemli bir konumda bulunan Eskişehir'in geneli savaş alanı olarak değerlendirilebilir. Yerli turistlerin ziyaretleri sırasında savaş alanı turizmi kapsamında Eskişehir'den söz etmek toplumsal birliktelik, milli tarih şuurunun yaratılması gibi farklı kazançlar da sağlayacaktır.

Turizm eğilimleri açısından sağlığını kazanmak kadar sağlıklı yaşamak ve iyi olma halinin geliştirilmesi de bir seyahat güdüsü olmuştur. Bu açıdan bakıldığında sağlık turizmi son derece önemli bir noktaya gelmiştir. Termal turizmi, üçüncü yaş turizmi, engelli turizmi ve medikal turizm kavramlarını da barındıran sağlık turizmi; bireylerin koruyucu, tedavi edici, iyileştirici, sağlığı geliştirici hizmetleri almak için yaşadıkları ülke dışında başka bir ülkeye veya kendi ülkelerinde başka bir yere ziyaretlerini ifade etmektedir. Diğer bir ifadeyle sağlık turizmi; fiziksel, ruhsal ve sosyal bakımdan sağlığı korumak, iyileşmek, iyilik halinin devamını sağlamak ve/veya sağlıklı olmak amacıyla belirli bir süre için (genellikle 21 gün) insanlar yer değiştirmektedir. Bu tür turistler, hidromineral ve termomineral suların ve/veya şifalı çamurların bulunduğu kaplıcalara, doğal kaynaklara dayalı turistik tesislere veya diğer sağlık merkezlerine giderek kür uygulaması, konaklama, beslenme ve eğlence gereksinimlerini karşılamaktadır. Bu çalışmanın takip eden bölümlerinde sağlık turizmi kavramının kapsamına giren tıp turizmi, engelli ve yaşlı turizmi ile termal turizm açısından Eskişehir ilinin sağlık turizmi çekiciliklerine yer verilmiştir.

Spor turizmi; öncelikli amacı spor yapmak, spora katılmak, izlemek veya spor faaliyetinin yerine getirilmesinde görevini yürütmek olan insanların yaşadıkları yerlerden çıkıp; başka bölgelere, şehirlere veya ülkelere yaptıkları seyahatlerdir. Bu turistler çeşitli hizmetleri satın alarak o yerin ekonomisine katkıda bulunur (16). Spor turizmi faaliyetlerine katılan bireylerin, her zamanki ortamlarının dışındaki yerlere seyahat ederken veya orada kalırken, rekabetçi veya eğlence sporlarına aktif veya pasif olarak katılmaktadır. Bireylerin

seyahat etmeye karar verme ölçütlerinde, spor en büyük güdülerden biridir ve turistik unsur olarak genel deneyimi pekiştirmede de etkilidir (17). Bu çalışmada il genelindeki mevcut spor turizmi potansiyeli incelenmiştir.

Beşeri turizm kaynaklarının önemli bir bölümünü insan yapısı çekicilikler oluşturur. Bu çekicilikler, insanların konaklama, yeme içme, eğlenme dinlenme amaçlı etkinlikler ve alışveriş gibi taleplerini karşılamak için geliştirilmiştir. İnsan yapısı çekiciliklere dayalı turizm, özellikle şehirlerde hızla gelişmektedir. Şehirlere gelen turistler, dinlenme ve eğlenme, özel düzenlemelere ve iş toplantılarına katılmanın dışında, eğlendinlen amaçlı alışveriş yapar, sanat galerilerine, konserlere, festivallere, gösterilere gider ve müzeleri ziyaret eder. Ayrıca akraba eş dost ziyaretinde bulunur. Ziyaretçilerin şehirsel turist olarak tanımlanabilmeleri için şehirde en az bir gece konaklaması gerekmektedir (18).

Şehirler hem şehirsel hayatın itici gücü olması nedeniyle büyük ölçüde turist gönderen hem de büyük ölçüde turist çeken yerlerdir. Çünkü şehirlerde eğlence hayatı çok ve çeşitlidir. Alışveriş olanakları fazladır (ucuzluk kampanyaları, alışveriş ve beslenmeye dayalı festivaller veya şenlikler, yemek ve içki çeşitleri ve marka ürünler). Sağlık kurumlarının sayısı fazla, verdiği hizmetler de çeşitlidir. Büyük spor karşılaşmaları şehirlerde düzenlenir. Bu yüzden spor tesisleri çeşitli ve kalabalık kitleleri karşılayacak kapasiteye sahiptir. Tiyatro, opera, bale, konser, sergi gibi çok ve çeşitli kültürel etkinlikler şehirlerde düzenlenir ve bu tür kültürel sanatsal etkinlikler için kültürel sanatsal etkinlik mekânları şehirlerde bulunur. Kongreler için salonlar bulunur. İş görüşmeleri ve anlaşmaları büyük ölçüde şehirlerde yapılır. Kültür ve sanat festivalleri şehirlerde düzenlenir. Özel gün etkinlikleri yapılır. Anıtlar ve heykeller şehirsel yaşamın bir parçasıdır. Şehirlerin bu tür hizmetlerinin çoğu şehir sakinlerinin yaşam kalitesini artırmak için sunulur ancak bu tür mekân ve hizmetleri turistler de kullanır. Şehirlerin tarihi ve kültürel dokuları varsa çekicilikleri daha da güçlenir.

Tarihi ve kültürel mirasa sahip olan şehirler, turistleri daha fazla çekebilmek için birtakım şehirsel düzenlemeler ve güzelleştirmeler yaparlar. Bu durumda şehir sakinleri de bu düzenlemeler ve güzelleştirmelerden yararlanır. Diğer taraftan şehir yönetimlerinin şehir sakinleri için yaptığı ulaşımın iyileştirilmesi, kültürel etkinliklerin zenginleştirilmesi, spor tesislerinin, alışveriş olanaklarının, yeşil alanların artırılması gibi çeşitli iyileştirmeler de turistler için artırılmış bir çekicilik oluşturur. Şehirler güvenlik önlemlerinin daha fazla alındığı yerlerdir. Şehirler ulaşım alt yapısı ve olanakları açısından kırsal kesimden daha avantajlı durumdadırlar. Aynı zamanda konaklama ve yeme içme işletmeleri açısından geniş imkânlara sahiptir.

Şehirlerin turizm potansiyelinin harekete geçmesi için, erişilebilirlikten başlayarak turist memnuniyetini artıracak tüm hizmetlere ve rekabet şansı yaratacak tüm yeniliklere kadar bir dizi çalışmanın yapılması gerekir. Ulaşım olanaklarının çeşitliliği (turistlere şehir turu yaptıran otobüsler, özlemli (nostaljik) tramvaylar, mini trenler, faytonlar, nehir, kanal, göl gezi tekneleri, füniküler ve teleferikler) veya kolay erişebilirlik ve sayısız türde, her bütçeye uygun konaklama seçeneklerinin olması, şehirleri turizmde ayrıcalıklı ve avantajlı kılar (19). Bu bölümde hem şehir turizminin hem de il genelinde turizmin ayrılmaz bileşenleri olan konaklama, tiyatrolar, kongre ve kültür merkezleri, sinemalar, tiyatro ve konser salonu, kütüphaneler, sosyal tesisler, hayvanat bahçesi, mesire alanı/piknik alanı, şehir parkları, otogar ve otoparklar ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

Bu çalışmanın Eskişehir ilinin sürdürülebilir turizm planlamasının tüm aşamalarında, özellikle ilin turizm kaynaklarının tanıtımında kullanılacak pazarlama ve pazarlama iletişimi stratejilerinin belirlenmesinde temel olması amaçlanmaktadır. Bunun dışında turizm profesyonelleri için de turizm ve mekânsal etkileşimi kapsayan, yeni organizasyonların oluşturulmasında ve rehberlik edilmesinde yararlanılacak bir kaynak olması beklenmektedir.

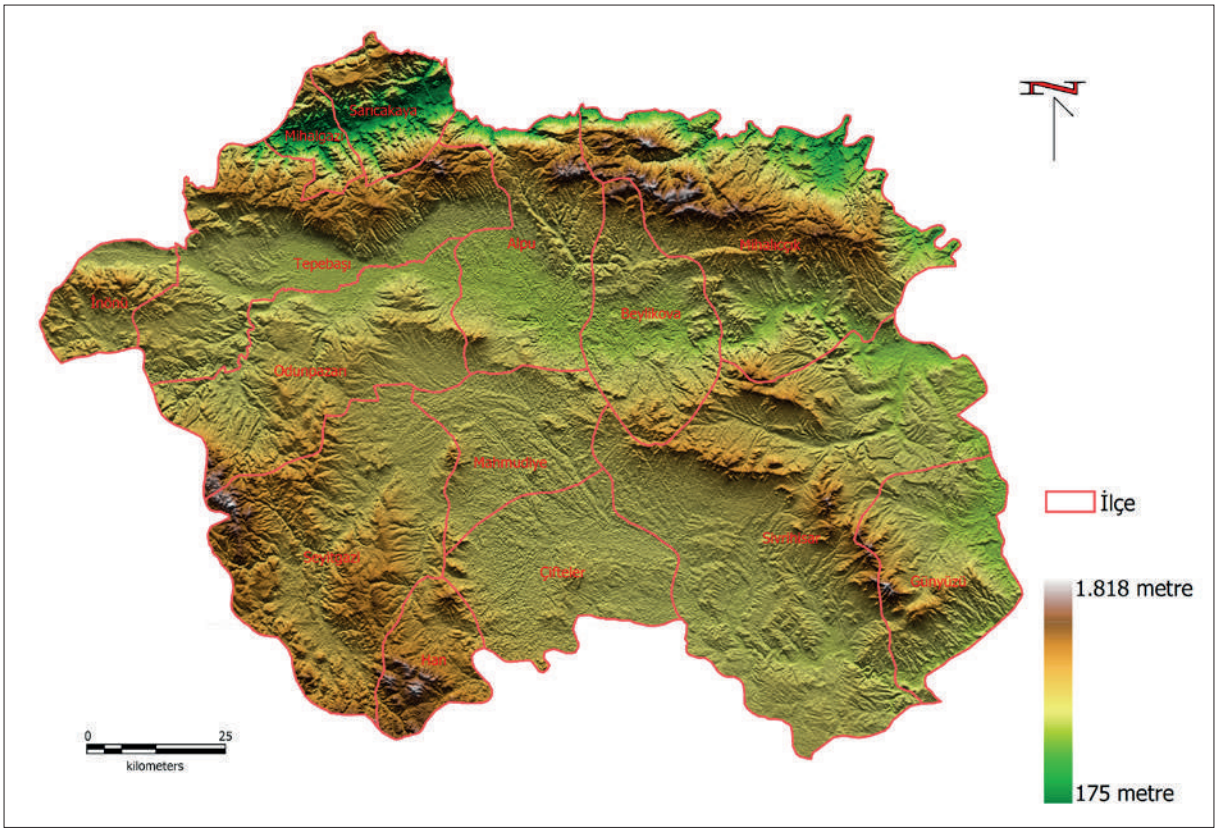
Bu projede kullanılan resimlerin büyük kısmı Türkiye'nin ilk ağız atlasının hazırlandığı 112K405 nolu TÜBİTAK Eskişehir Dil Atlası Projesi'nin saha araştırmaları sırasında çekilen fotoğraflardan alınmıştır (20).

1.1. ESKİŞEHİR İLİNİN DOĞAL TURİZM KAYNAKLARI

Coğrafi görünüm turizmin temel çekiciliğini oluşturur. Coğrafi görünüm halk arasında kullanılan manzara kelimesinden daha fazla bir anlam taşımaktadır. Jeolojik yapılar, yer şekilleri, bitki örtüsü ve çeşitli canlılar doğal coğrafi görünümün çekici unsurları olarak turizme kaynaklık etmektedirler. Hem kıyıların hem de şehirlerin kalabalıklaşması, betonlaşma ve birbirine benzeme vb. manzara ve doğal yaşam kaynaklarının yer aldığı doğal coğrafi görünümlere olan ilgi giderek arttırmaktadır. Manzara kaynaklarını oluşturan doğal coğrafi görünümlerin seyredilmesi, fotoğraf çekilmesi, doğal çevre gerektiren bir eğlendinlen etkinliği gerçekleştirilmesi amaçlarıyla değerlendirilmektedir. Bölgesel anlamda geçiş sahasında bulunan ve karasal bir arazi yapısına sahip olan Eskişehir'de il sınırları içinde görülen yeryüzü şekilleri ve biyolojik varlıkların çeşitliliği turizm potansiyelini artırmaktadır.

1.1.1. ESKİŞEHİR İLİNİN KONUMU

Eskişehir, İç Anadolu Bölgesi'nin kuzeybatı ucunda 39˚06'-40˚09' kuzey enlemleri ile 29˚59'-32˚04' doğu boylamları arasında kalan bir konumda yer almaktadır. İlin topraklarının büyük kısmı İç Anadolu Bölgesi'nde olmakla birlikte, Karadeniz, Ege ve Marmara bölgelerinde de arazileri bulunmaktadır. İl sınırları içinde kalan Bozdağ-Sündiken Dağları su bölümü çizgisinin kuzeyi Karadeniz Bölgesi'nde yer alır. Türkmen Dağları su bölümü çizgisinin batısı ise Ege Bölgesi'nde bulunur. Bozdağ ve Türkmen Dağlarını ayıran Bozüyük ve İnönü arasındaki aşınım düzlüğü de Marmara Bölgesi ile sınır kabul edilmektedir. Arazinin 182 ile 1819 metre arasında değişen yükseklikler sahip olduğu görülmektedir (**Şekil 1**). Bu sayede Eskişehir'de kendine özgü çeşitli iklim, bitki ve yaşam alanları gelişmiştir.

Şekil 1 *Eskişehir ilinin yer şekilleri*

Eskişehir kuzeyde Bolu, kuzeydoğuda ve doğuda Ankara, güneydoğuda Konya, güneyde Afyon, batıda Kütahya ve Bilecik illeriyle çevrilidir. İlin diğer coğrafi bölgelere yakınlığı nedeniyle coğrafi özelliklerde yaşanan çeşitliliğin turizmi olumlu yönde etkilediği söylenebilir. Eskişehir ili doğal yollar açısından değerlendirildiğinde İznik üzerinden Marmara Denizi ve Boğazlara, Kütahya üzerinde Ege Denizi'ne, Afyon üzerinden Akdeniz'e ve Seyitgazi üzerinden Konya, Güneydoğu Anadolu ve Ortadoğu'ya bağlanmaktadır. Eskişehir'in bir geçit sahasında bulunmasından kaynaklanan jeopolitik konumu sayesinde tarih öncesinden bu yana yerleşime sahne olduğu anlaşılmaktadır. Günümüzde de Eskişehir ilinin Porsuk ovası (Orta Sakarya Vadisi), önemli bir kara ve demiryolu ağına ev sahipliği yapmaktadır. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de Eskişehir'in doğu batı yönünde ulaşım gereksinimini karşılamaktadır. Yukarıda sözü edilen yeryüzü şekil uzanışları, il sınırları içinde doğu-batı yönlü ulaşımı kolaylaştırırken kuzey-güney yönlü ulaşımı zorlaştırmıştır.

1.1.2. ESKİŞEHİR'İN İKLİMİ VE TURİZM

Turizmde iklim, başlı başına bir çekiciliktir. İklimle doğrudan ilişkili turizm türleri vardır (kıyı turizmi, kış turizmi, yayla turizmi gibi). Bu turizm türlerinin dışında da genelde turistler için günlük hava şartları önemlidir. Turistler için bir yerin genel iklim şartlarından çok, seyahat ettiği günlerde fiziksel rahatlık ve turizm faaliyeti için uygun hava şartları önemlidir.

Yaz, turizm hareketliliğinin en fazla olduğu mevsimdir. Yüksek sıcaklıklar da düşük sıcaklıklar gibi rahatsız edicidir. Yüksek sıcaklıklar ile nispi nemin birleşmesi rahatsızlık hissini artırır. Sıcak ve kurak hava şartları çok daha az rahatsız edicidir (21). Bu özellikleriyle Eskişehir ilinin iklim özellikleri[1] turizm açısından çeşitli fırsatlar sunmaktadır. İl geneli yaz sıcaklıklarının çok yüksek olmaması aynı zamanda kurak olması nedeniyle turistler için rahatsız edici olmayan hava şartlarına sahiptir. Subtropikal iklim kuşağında yer alması nedeniyle yaz mevsiminde güneşlenme süresi ve güneşli gün sayısı da fazladır ki bu turistlerin tercih ettikleri bir durumdur. Güneşli gün sayısı aslında turizmde sezonun

[1] İl genelinde ocak en soğuk aydır (-2°C). Kış mevsiminin en düşük sıcaklıkları aralık ayının ortalarından şubat ayının ortalarına kadar devam etse de sıcaklıkların -10°C -25°C ile 10°C ile 15°C arasında seyredebilmektedir. Nisan ayının ortalarından itibaren sıcaklıklar 20°C'nin üstüne çıkar. En çok yağış kış mevsiminde ve takiben ilkbaharda gerçekleşmektedir. En çok yağış mayıs ve aralık aylarında düşer. En az yağış ise yaz mevsiminde görülür. Temmuz ve ağustos ayları genel olarak kurak geçse de (Akdeniz Geçiş İklimi) hafif yaz yağmurları (Karadeniz İklimi) da alır. Yılda ortalama 108 gün yağışlı geçer. Yağmurlar çoğunlukla bahar aylarında sağanak şeklinde meydana gelir. Sonbahar mevsimi de yağışlı geçer. Ekim ayında yağmur, kasım ayında karla karışık yağmurlar görülür. Kar yağışları yılda ortalama 18 gün görülür ve nisan ayında sona erer. Karın yerde kalma süresi yılda ortalama 26 gündür. Hâkim rüzgârlar, kışın doğudan, bahar aylarında kuzeybatıdan eser. Baharın sonunda ise güneybatı, batı ve kuzeybatıdan eser.

süresini belirlemektedir. Eskişehir'de nisan ayından kasım ayına kadar güneşli günlerin görülmektedir.

Eskişehir ilinin farklı bölümleri farklı iklim özellikleri gösterir. İlin büyük kısmında İç Anadolu'nun yarı kurak iklimi, kuzeyinde Batı Karadeniz Bölümü'nün yarı nemli iklimi ile batı ve güneyde Akdeniz Geçiş ikliminin etkileri görülür[2]. Eskişehir ilinin kuzey batısında Sarıcakaya ve Mihalgazi ilçelerinde mikroklima alanları bulunmaktadır. Yaz mevsiminin uzun, sıcak ve kurak geçtiği bu mikroklima alanlarında, baharlar ve kış mevsimi kısadır. Dağların ormanlarla kaplı olması (bkz. Ormanlar), vadi tabanlarında tarım yapılması, yumuşak iklim ve yaz mevsiminin uzun olmasıyla birleştirildiğinde bu alan ekolojik turizm ve kırsal turizm imkanları sunmaktadır.

1.1.3. DAĞLAR VE TURİZM

Dağlar doğal coğrafi görünümler olarak da değerli alanları oluşturmaktadır. Bitki örtüsünün yanı sıra doğal yaşam alanlarına uygun ortamlar hazırlamaktadır. Dağlar yerleşim ve ulaşım imkânlarından uzak olmaları nedeniyle doğal hayatın korunduğu sahalardır. Bu özellikleriyle Sündiken Bozdağlar, Türkmen Dağları ve Sivrihisar Dağları turizm açısından çevrelerine göre farklı ve ilgi çeken yer şekillerini oluşturmaktadır.

Turizmde önemli bir kaynak olan doğa manzaralarının izlenen yere göre farklı çekim gücü bulunmaktadır. Bu manzaraların belirli noktalardan daha iyi seyri, bu noktaların yoğun ilgi görmesine ve manzara seyir yerleri olarak gelişmelerine neden olmaktadır. Doğal görünümün toplu olarak en iyi seyredilebildiği yüksek yerler en çok ilgi çekenlerdir (**Şekil 2**).

Dağlar genel olarak bulundukları bölgenin iklim özelliklerine tâbidir. Bozdağlar-Sündiken Dağlarında Karadeniz Geçiş İklimi, Türkmen Dağlarında Akdeniz Geçiş İklimi, Sivrihisar Dağlarında Karasal İklim (yarı kurak) hâkimdir denilebilir. Ancak, dağların yükseltisine bağlı olarak sıcaklık, basınç ve yağış şartları değişir. Yükselti arttıkça sıcaklık düşer. Dağlar çevrelerindeki alçak alanlara göre daha serindir ve daha fazla yağış alır. Yaz sıcaklığının yüksek olduğu yerlerde dağlar serinlikleriyle çekicilik oluşturmaktadır. Dağların rahatlatıcı serin iklimleri, dinlenmek, yenilenmek, çeşitli eğlendinlen etkinliklerinde bulunmak için çekici bir özellik taşımaktadır (21).

[2] Sarıcakaya ve Mihalgazi mikroklima alanları güneyde Sündiken Dağlarının, kuzeyde ise Bolu Dağlarının bulunduğu bir depresyondur (senklinal). Bu senklinale Sakarya Nehri yerleşmiştir. Bu alanlarda en düşük sıcaklık -5°C'ı bulmaktadır.

Şekil 2 *Alpu Sakarıkaracaören köyü*
(TÜBİTAK Eskişehir Dil Atlası Projesi'nden)

1.1.3.1. Klimatizm

Dağlar yoğun yerleşim alanları olmaması nedeniyle havası temizdir. Dağ ikliminin insanları rahatlatıcı ve sağlığı güçlendirici etkileri nedeniyle sağlık turizmi kapsamında değerlendirilen klimatizm için uygun alanlar oluşturabilir. Klimatizm temiz hava, dinlenme, eğlenme ve tatil yapma faaliyetlerini kapsamaktadır. Orta yükseklikteki dağların orman örtüsüyle kaplı olması, özellikle reçinelerin rahatlatıcı etkisi göz önünde bulundurulduğunda iğne yapraklı ağaçların bulunduğu dağlar klimatizm için uygundur. Ormanların rüzgâr hızını hafifletmesi, bağıl nem dengesini kurması, reçine kokuları, sıcaklıkların nispeten kararlı geçmesi iklim kürleri için ideal ortamlar sunmaktadır (22).

Şekil 3 *Alpu Gökçekaya köyü*
(TÜBİTAK Eskişehir Dil Atlası Projesi'nden)

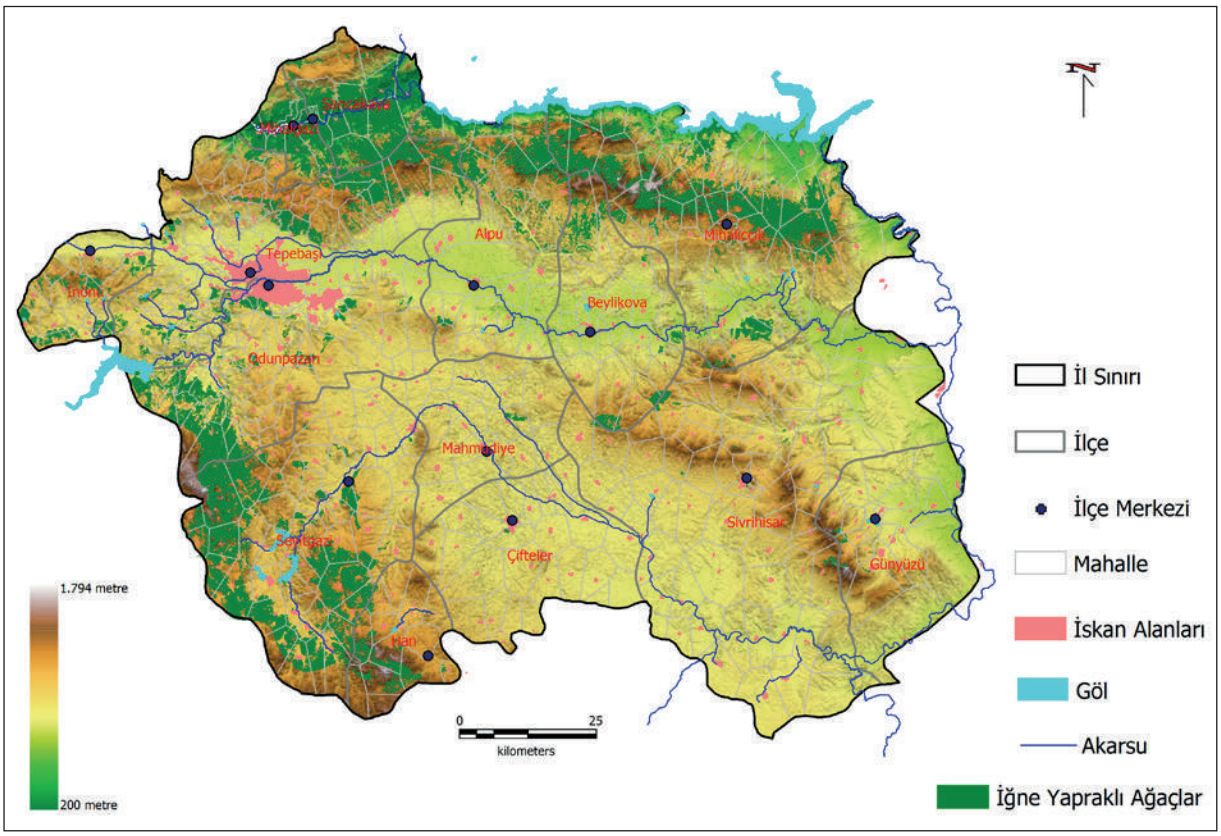
Şekil 5'te iğne yapraklı ağaçlardan oluşan meşcereler gösterilmiştir. Harita incelendiğinde hem Karadeniz İklimi etkisi altında olan hem de iğne yapraklı ormanların yoğun olarak bulunduğu, orta yükseklikteki Sündiken Bozdağlar klimatizm açısından uygun şartlara sahip olduğu görülmektedir (**Şekil 3**, **Şekil 4**).

Benzer şekilde Türkmen Dağları da Akdeniz Geçiş iklimi ve iğne yapraklı ormanlarıyla klimatizm için uygun şartlar taşımaktadır.

Şekil 4 *Odunpazarı, Çamlıca köyü*
(TÜBİTAK Eskişehir Dil Atlası Projesi'nden)

Sivrihisar Dağları ise yarı kurak iklimin etkisi, toprak örtüsünün azlığı ve bitki örtüsünün yokluğu ile klimatizm için uygun değildir.

***Şekil 5** İğne yapraklı ağaç meşcereleri*

1.1.3.2. Kış Turizmi

Kış turizmi dağların kayak sporuna uygun alanlarında gerçekleşebilmektedir. Yüzey şekillerinin yanı sıra karın yerde kalma süresinin 120 günü aşması, kar kalınlığının 1 metreyi aşması, karın sezon boyunca eriyip donmaması, bol güneş alması, hafif bir rüzgâr olması, sis olaylarının meydana gelmemesi gibi özel şartlar gerekmektedir. Dağlarda rasat edilmiş ayrıntılı meteorolojik veri bulunmamasına rağmen Eskişehir'de kış turizmine uygun dağ bulunmadığı düşünülmektedir.

1.1.3.3. Alpinizm

Alpinizm, dağcılar ve bilimsel çalışmalar için tırmanış yapan bilim insanlarına konaklama, taşıma, güvenlik ve rehberlik gibi hizmetlerin sunulmasıyla başlamıştır. Günümüzde ise dağların doğal coğrafi görünümlerinin güzelliklerini (Eskişehir ili için bitki örtüsü, canlılar, su kaynakları, kırsal yaşam vs.) görmek, keşfetmek, doğal ortamlarda bulunmak, eğlendinlen etkinliklerine katılması gibi çeşitli amaçlar yaygın bir turizm hareketine dönüşmektedir (21). Alpinizmde önemli bir çekicilik olan jeolojik yapı açısından Sivrihisar Dağları'nın volkanik kayaçları[3] ve Bozdağlar Sündiken Dağları'nın[4] kıvrılmaya uğramış kayaçları dikkat çekicidir.

Özellikle ilçeye ismini veren sivri kayalıkları ile Sivrihisar Dağları çevresine göre farklı ilgi çeken yer şekillerini oluşturmaktadır ve tırmanış için son derece çekicidir. Çoğunluğu granit olan Sivrihisar Kayaları'nın, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO) tarafından, "Somut Olmayan Kültürel Miras" kapsamına alınması ile ilgili girişimler söz konusudur. Sıra dağlardaki yükseltiler arasında granit kaya yapısı doğa harikası olarak kabul edilmektedir. Bunların başlıcaları; Tombak Kaya, Şinşırak Tepesi, Bal Kayası, Edincik Tepesi, Kartal Kayası, Dev Kayası, Yazıcıoğlu Kalesi, Baba kayası olarak isimlendirilmektedir. Kendilerine özgü efsaneleri bulunan bu kayaların, bazılarında zirveye ulaşmak çok zor olduğundan sadece profesyonel dağcılar tırmanabilmektedir (23). Özel donanım ve beceri gerektirdiği için dağlara tırmanış, spor turizmi konusunda da ele alınmıştır. Sivrihisar Dağları tırmanış noktalarına sahip olmasıyla da spor turizmi için bir turizm kaynağıdır. Dağlara tırmanışlar yaz ve kış çıkışı şeklinde tüm mevsimlerde yapılabilmektedir.

[3] Kaymaz'dan Günyüzü'ne doğru uzanan Sivrihisar Dağlarını Türkmen Dağlarından yükseltisi yaklaşık olarak 1000 metre civarında olan Kanlıpınar eşiği ayırır. Sakarya yayının içinden başlayarak, Eskişehir ilini Güneydoğu-Kuzeybatı yönünde ortadan kat eden Sivrihisar Dağları, Yukarı Sakarya ve Porsuk ovalarını birbirinden ayırır. Dağın en yüksek noktası 1819 m'dir. İlin önemli antiklinal kuşaklarından biri de Sivrihisar dağlarıdır. Sivrihisar Dağlarında sert volkanik tabakaların kırılmasıyla oluşmuş çeşitli tepeler bulunmaktadır. Bunların çoğunluğu granitlerden oluşmaktadır.

[4] İlin kuzeyini batı-doğu yönünde Bozdağ-Sündiken silsilesi kaplar. Adeta Karadeniz ve Orta Sakarya vadisi ile arasında bir sur duvarı oluşturur. Bu nedenle söz konusu alanlarla şehir merkezi arasında ulaşım zorlaşır. Bozdağ-Sündiken Dağları genel olarak paleozoik yaşlı arazilere sahiptir. Paleozoik yaşlı kristalize kalkerler yaygındır. Bu metamorfik kayaçların en önemli kısmını mikaşist, kalk şist gibi şist türleri ve fillatlar oluşturur. Bunların üzerinde permokarbonifer yaşlı mermerler bulunmaktadır. Bozdağ'ın en yüksek noktası Türkmenbaba Tepe 1534 metredir. Sündiken Dağlarının en yüksek tepesi 1818 metre olan Kızıldağ'dır. Sündiken masifinde ofiyolit ve mermer sahalarıyla paleozoik şist ve metamorfik şistler de görülmektedir. Dağlık kuşakta en yükseği Bozaniç Kayası (nispi yükseltisi 400 m.) olmak üzere Sarıcakaya volkanitleri dikkat çekmektedir. Söz konusu ilçe çevresinde lavlar ve sert aglomeralarından oluşan tepeler görülmektedir. Bu volkanitler genellikle sedimanter Neojen formasyonlarını yarmış ve üzerlerini örtmüş lavlardan oluşmaktadırlar.

Dağların doğal güzelliklerini seyretmek ve doğal ortamda kamp yapmak, köy evlerinde konaklamak ve birkaç günlük yürüyüş yapmak amaçlı orta yükseltilere tırmanışlar daha önce belirtildiği gibi hızlı şekilde yaygınlaşmaktadır. Eğlendinlen amaçlı tırmanışlarda doğa yürüyüşleri için Bozdağlar Sündiken Dağları ile Türkmen Dağları çekicidir. Bu dağların bitki örtüsü, canlıları, avlak alanları, eğlendinlen etkinliklerine uygun alanları, dağ köyleri ve bu köylerin kültürel çekicilikleri ilerideki bölümlerde açıklanmıştır. Bu tür turizm hareketliliğinde iklim belirleyicidir ve yaz döneminde yapılabilir.

İlginç jeolojik yapılar ve yer şekilleri, dünyanın oluşumuna tanıklık eden ve açıklayan unsurları jeopark oluşumuna uygundur. Jeoturizm konusunda jeoparklara tekrar değinilecektir.

1.1.4. MAĞARALAR VE TURİZM

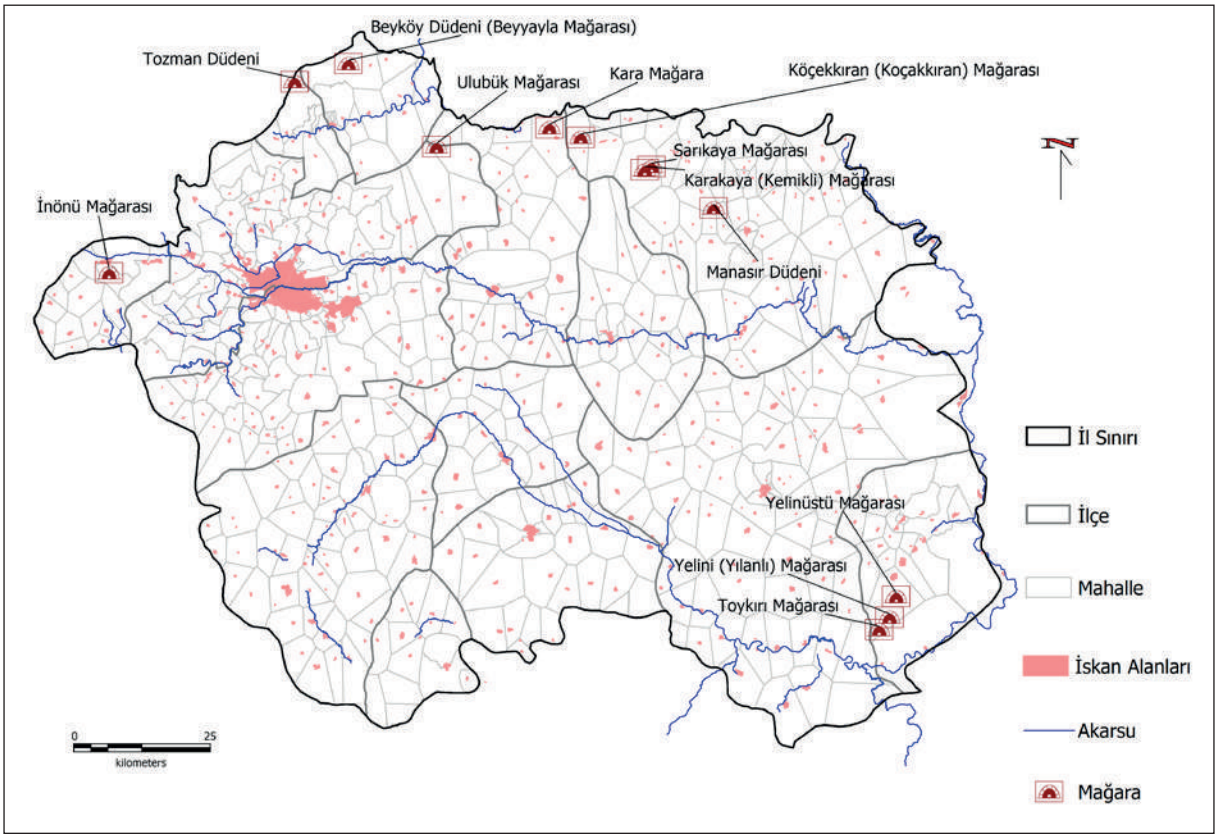
Mağaralar yerkabuğunun içindeki derin oyuklardır ve insanların merak ettikleri yerin içinin gizemini ve güzelliklerini göstermesi nedeniyle turistler için ilgi çekicidir. Mağaralar, milyonlarca yıldan beri süregelen jeolojik ve ekolojik değişimleri sergilemektedir (24). Mağaralar aynı zamanda sportif etkinliklere, bilimsel çalışmalara ve eğitim etkinliklerinde de değerlendirilebilmektedir.

Mağaralar, içlerinde ulaşımın sağlanması, aydınlatmalarla bilgilendirme tabelalarının düzenlenmesi ve güvenlik önlemlerinin alınması ile geniş turist kitlelerine hitap etmektedir. Aksi takdirde sadece mağaracılık sporu yapan aktif turistler tarafından spor amaçlı kullanılmaktadır (21).

Mağaraların mikroklima özellikleri nedeniyle mağara turizmi tüm yıl yapılabilmektedir. Mağaralar sağlık turizminde de mikroklima özellikleriyle değerlendirilebilir. Ancak bunun için sağlık kurumları ve personeli ile bilimsel çalışmaların ışığında hareket edilerek düzenlemeler yapılmalıdır. Barınak, sığınak, ibadet yeri, geçici konaklama, avlanma ve hapishane gibi çeşitli amaçlarla kullanılan mağaralar, eşsiz oluşum ve gelişim özellikleriyle mutlak korunması gereken tabiat varlığı (doğal miras) niteliğindedir ve aynı zamanda özellikle turizm aracılığıyla başlı başına bir ekonomik sektör de oluşturmaktadırlar (24). Mağaraların güzellikleri özel fiziki, kimyasal ve biyolojik şartların bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Mağaraların turizme açılması sırasında doğal sit alanı veya doğa anıtı olarak koruma altına alınması, doğal özelliklerinin bozulmaması, doğal görünümün bozulmaması ve bilimsel çalışmaların ardından koruma esaslarının belirlenmesi gereklidir. Ayrıca turistlerin ziyaretlerinde turist rehberi/alan klavuzu eşliğinde mağarayı gezmelerini sağlayacak şekilde insan kaynağı yetiştirilmelidir. Çünkü

turist rehberleri bilgilendirme yapmanın yanı sıra doğal ve kültürel mirası da korumaktadırlar.

Mağara cenneti olan Türkiye, alternatif turizm veya eko turizmin önemli bir unsuru olabilecek ve bulunduğu bölgedeki kayaların ve kayalar içindeki minerallerin, iklim, bitki örtüsü ve topoğrafyanın etkisiyle şekillenen ve renk alan eşsiz damlataşları ile her kesimden özel ilgi gruplarına hitap edebilen mağaralara sahiptir (24). Türkiye'de turizme açılan mağara sayısı 2019 yılı temmuz ayı itibarıyla 31'dir (25) ve bunlar içerisinde Eskişehir'den herhangi bir mağara yer almamaktadır. Eskişehir, 30'u aşkın mağara oluşumu (26) ile mağara turizmi açısından büyük bir potansiyele sahiptir (**Şekil 6**).

Şekil 6. *Eskişehir ilindeki mağaralar*

1.1.4.1. Karakaya (Kemikli) Mağarası

Mihalıççık ilçesinde Mihalıççık'ın kuzeybatısındaki Yalımkaya (Domya) köyünün 1 km doğusunda Sakarya Nehri'nin kolu olan Domya Deresi'nin sağ yamacında yer almaktadır. Yoğun renk tonuna ve çeşitliliğine sahip damlataşı oluşumları bakımından diğer mağaralardan ayrılan Karakaya Mağarası sarkıt, dikit, sütun, perde damlataşları, damlataşı oluşumları ile dikkat çekmektedir. Mağarada içerisindeki oluşumlar gri, kurşuni gri, beyaz ve siyah renkte olabilmektedir. Yaklaşık 200 metre uzunlukta, yatay gelişmiş, bir fosil mağaradır. Karakaya Mağarası, ilginç damlataşlarının yanı sıra, içerisindeki doğal güzelliklerin görülmeye değer oluşu, yürüyüş parkurlarının oluşturulmasına uygunluğu ve ormanlık piknik alanlarına sahip olması (25) eşsiz fırsatlar sunmaktadır. Sportif mağaracılık ve foto-safari yapılmaya uygundur (**Şekil 7**).

Şekil 7 *Karakaya Mağarası*

(Mengi*, 2006'dan)*

1.1.4.2. Sarıkaya Mağarası

Yalımkaya (Domya) köyünün 1 km doğusunda, Domya Deresi'nin kolu olan Çatalkaya Deresi'nin sol yamacında yer alır. Mağaraya Eskişehir-Mihalıççık yolundan ayrılan Büydüz-Sasa-Yalımkaya veya Mihalıççık-Gürleyik-Yalımkaya yollarından biriyle gidilir. Uzunluğu 591 metre, yatay gelişmiş, çok katlı ve fosil bir mağara olan Sarıkaya Mağarası, içerisinde kahverengi ve siyah renkli, oluşumları ve devam eden damlataşları ile dikkat çekmektedir (**Şekil 8**). "Sahanda yumurta görünümü veren sarı renkli oluşumlar ile ilginç olup sarkıt, dikit, duvar, perde damlataşları ve damlataşı havuzlarıyla süslenmiş olan bu mağara,

turizme açılma niteliklerine sahiptir" (25). Mağara dar geçitlerle birbirine bağlanan üç galeri ve üç kattan oluşmaktadır ve farklı yükseklikte iki girişi bulunmaktadır. Çatalkaya deresi yakınındaki mağara, üst katında ve giriş kısmında ortaya çıkan çakmak taşı yongalar, seramik ve tuğla parçaları ve insan kemikleri gibi izlerden yola çıkılarak daha önce insanlar tarafından yerleşim görmüş olduğu varsayılmaktadır (26). Sportif mağaracılık ve foto-safari yapılmaya uygundur.

Şekil 8 *Sarıkaya Mağarası*

(Mengi*, 2006'dan)*

1.1.4.3. Yelini (Yılanlı) Mağarası

Günyüzü ilçesi, Kayakent Mahallesi'nin yaklaşık 7 km güneyinde, Kayakent Mahallesinden Çakmak köyüne giden yolun 1,7 km doğusunda Yelinini Mevkii'nde yer almaktadır. Günyüzü ilçesinde yer alan Yelini Mağarası 420 metre uzunluğa sahip, yatay ve eğimli gelişmiş fosil bir mağaradır. "Birbirine bağlı iki kat ve dört büyük salondan oluşan mağara son derece güzel sarkıt, dikit, sütun, duvar ve perde damlataşları, eğimli salondaki büyük sarnıcı" (25) ile mağara turizmi açısından doğal kaynak teşkil etmektedir. Mağarada ortaya çıkarılan çakmak taşı, yonga, balta, mızrak uçları ve Roma ve Bizans dönemlerine tarihlenen seramik parçaları gibi kültür unsurlarından bu mağaranın insanlara ev sahipliği yaptığı anlaşılmaktadır. Mağaranın eğimli salonunda bulunan tuğladan yapılmış, derinliği iki metreyi aşan havuz yapısı ve sarnıçlar ile tavanda görülen aşı boyası olduğu düşünülen kırmızı renkli yazılar insanların uzun bir süre bu mağarada yaşadığını kanıtlamaktadır (27).

Yelini Mağarası sahip olduğu doğal güzelleri ile 1. Derece Doğal Sit Alanı ilan edilerek tescillenmiş, koruma altında bir mağaradır (**Şekil 1**).

Şekil 9 *Yelinli Mağarası*

***(Mengi**, 2006'dan)*

1.1.4.4. Yelinüstü Mağarası

Kayakent Mahallesi'nin güneyinde bulunmaktadır. Günyüzü ilçesindeki üç mağaradan biri olan Yelinüstü Mağrası, 271 metre uzunluğa sahip ve yatay gelişmiş fosil bir mağaradır (**Şekil 10**). İnsanlar tarafından kullanıldığını kanıtlayan bariz örnekler (çakmaktaşından yonga, el baltası, mızrak uçları, taş aletler, çanak çömlek parçaları, yazılı mermer parçaları vb.) ile beşeri özellikleri barındıran mağara çok önemli bir miras alanıdır. Mağarada yer alan salonun bir bölümü taşlarla örülerek dar bir geçit oluşturulmuş ve geçidin sonunda tuğladan örülmüş bir havuz ve sarnıçlar bulunmaktadır (25).

Şekil 10 *Yelinüstü Mağarası* ***(Mengi**, 2006'dan)*

1.1.4.5. Beyköy Düdeni (Beyyayla Mağarası)

Sarıcakaya ilçesinin kuzeyindeki Beyyayla köyünün 1,5 km kuzeybatısında yer alır. Sarıcakaya ilçesinin Beyyayla köyü yakınındaki yatay gelişmiş yarı aktif bir düden mağara olan Beyköy Düdeni, toplamda 438 metre uzunluğa sahiptir. Mağaranın yaklaşık 200 metre civarında ise Düden Deresi kaya mezarı ve kaya oluşumları yer almakta ve arkeolojik sit değeri taşımaktadır. "Mağaranın iki ucu açık olduğundan yerköprü özelliğindedir. İçinde yeraltı deresi, yer yer göller ve damlataşları oluşmuştur" (25) Mağara içerisinde birçok noktada yoğun yarasa popülasyonu görülmektedir. Giriş kısmına kadar ulaşımının sağlanıyor olması, diğer birçok mağaradan farklı olarak içinden Düden Deresi'nin geçmesi ve derenin mağaradan geçerek dar ve derin bir kanyon vadi içinden akması Beyköy Düdeni'ni mağara turizmi açısından çekiciliğini artırmaktadır (**Şekil 11**).

Şekil 11 *Beyköy Düdeni*

(Türkiye Kültür Portalı Erişim tarihi: 3 Temmuz 2019 Erişim adresi: https://www.kulturportali.gov.Şekil 11tr/turkiye/eskisehir/TurizmAktiviteleri/beyyayla-magarasi)

1.1.4.6. Kara Mağara

Alpu'ya bağlı Karacaören köyünün 2 km kuzeyindeki Sulununkıran Tepesi'nin Sakarya Nehri'ne bakan kuzey yamacının başlangıcında yer alır (**Şekil 12**).Alpu ilçesinin Karacaören köyünde, Sakarya Vadisi'ne bakan yamaçta konumlanan Kara Mağara, iki girişli, yatay gelişmiş fosil bir mağaradır ve 390 metre uzunluğa sahiptir (25). Mağara, daha önce insan yerleşimi gördüğünü kanıtlayacak şekilde bazı noktalarda, yakılan ateş sonucu isle kaplı, tabanında kalın bir kültür toprağı bulunmaktadır. Yoğun bir şekilde görülen damlataş oluşumları ve sarkıt, dikit, sütun, duvar damlataşları mağarayı ilgi çekici

kılmaktadır. Mağaranın en önemli çekicilikleri arasında ise Sakarya Nehri ve Gökçekaya Barajı gibi görsel açıdan eşsiz bir manzara sunması yer almaktadır. Mağaranın bulunduğu konuma yakın birden fazla mağara oluşumu ve çeşitli kanyon ve şelalelerin bulunması, bölgenin önemli bir alternatif turizm merkezi olmasını etkileyecek durumdadır. Dağcılık ve doğa gözlemi etkinlikleri için uygundur.

Şekil 12 *Kara Mağara*
***(Mengi**, 2006'dan)*

1.1.4.7. Manasır Düdeni

Mihalıççık'ın kuzeybatısında Manasır Platosu üzerindedir. Mihalıççık-Nallıhan kara yolu üzerinde bulunan mağara, Sorkun köyü veya Dinek kasabasından 1,5-2 saatlik yürüyüş mesafesindedir. Manasır Düdeni (**Şekil 13**), Türkiye'de derinliği 200 metreyi geçen mağaralar içerisinde 368 metre ile 19. sırada yer almaktadır. Mihalıççık ilçesi Sorkun/Sorgun köyü yakınlarında bulunur, genişliği 60 metre derinliği 20 metre olan bir çöküntü dolininin tabanından başlar, 400 metre uzunluğa sahip ve dikey gelişmiş bir fosil oluşumdur. İlk iniş 75 metre, ikinci iniş 125 metre, son iniş 100 metredir. Manzara, macera sporlarına uygundur ve otantik çömlekçiliğin yapıldığı Sorkun köyüne yakın konumu hem düdeni hem de köyün çekiciliğini artırmaktadır. Tırmanış için uygundur (25).

Şekil 13 *Manasır Düdeni*

(Mengi*, 2006'dan)*

1.1.4.8. Tozman Düdeni

Mihalgazi'nin yaklaşık 15 km kuzeybatısında bulunan Tozman Yaylası'nın Yenipazar'a bakan kuzey sınırında yer almaktadır. Mihalgazi ilçesinin 15 km kuzeybatısında, Bilecik ili sınırına yakın Tozman Yaylası'nda konumlanan Tozman Düdeni yaklaşık 770 metre uzunluğunda, yatay ve eğimli gelişmiş düden şeklinde aktif bir mağaradır (25). Sakarya Nehri tarafından derince yarılan yüksek platoluk bir bölgede bulunan 70 metrelik derinlikteki mağarada damlataşı oluşumları azdır ve erişimi zordur.

1.1.4.9. Ulubük Mağarası

Alpu'nun yaklaşık 30 km kuzeybatısında Alapınar köyünün 2 km güneyindeki Ulubük Yaylası'nda yer almaktadır. Alpu ilçesinde Ulubük Yaylası'nda konumlanan mağara yatay gelişmiş, fosil bir mağaradır ve uzunluğu 90 metreyi bulmaktadır. Mağara üç salondan oluşmaktadır ve içerisinde yoğun bir şekilde damlataş oluşumları görülmektedir. "Ayrıca seramik parçaları ve insan kemiklerine rastlanması mağaranın eski dönemlerde kullanıldığının işaretidir. Damlataş yönünden zengin olmasına karşın çok basık ve küçük olması turizm amaçlı kullanımını engeller" (25). Konum olarak yüksek bir rakımda bulunmakta ve ormanlık bir manzara eşliğinde Sakarya Nehri'ne doğru bakmaktadır.

1.1.4.10. Köçekkıran (Koçakkıran) Mağarası

Otluk köyünün Açtım Mahallesi'nin yakınındaki Koçakkıran Tepe'nin (1358 m) 1 km kuzeyinde yer alır. Mihalıççık ilçesinde birbirine çok yakın konumlanan 4 mağaradan (Kara Mağara, Kötüfatma Mağarası ve Karamıkini Mağarası) biri olan Köçekkıran (Koçakkıran) Mağarası, toplamda 350 metre uzunluğa sahip, yatay gelişmiş bir mağaradır ve giriş ağzı

Sakarya Nehri'ne bakan birbirine bağlı fakat farklı dönemlerde oluşmuş iki bölümü bulunmaktadır (25). Birinci bölümde görülen her tür damlataşı (sarkıt, dikit, sütun, örtü ve duvar damlataşları, damlataşı havuzları vb.) oluşumlarından dar bir geçitle ikinci bölüme geçilmektedir. Sahip olduğu bu eşsiz doğal kaynaklar ile Köçekkıran Mağarası ve çevresindeki mağaraların bulunduğu bölgenin turizm açısından kullanılmak üzere etkin bir planlama ve altyapı çalışmalarının gerçekleştirilmesiyle önemli bir cazibe merkezi haline gelmesi mümkündür.

1.1.4.11. Toykırı Mağarası

Kayakent Mahallesi'nde yer alır. Toykırı Mağarası, Günyüzü ilçesinde bulunan ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü tarafından Tabiat Varlığı olarak tescillenmiş ve koruma altına alınmış bir mağaradır (**Şekil 14**).

Şekil 14 *Toykırı Mağarası*

Kaynak: *"Eskişehir İl Sınırları İçerisinde Bulunan Doğal Sit Alanları ve Tabiat Varlıkları" (2017) Eskişehir Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü. https://webdosya.csb.gov.tr/db/eskisehir/editordosya/tabiat_envanteri.pdf)*

1.1.4.12. İnönü Mağarası

İnönü İlçe merkezinde yer alır. İnönü ilçe merkezinde bulunan ve çok uzaklardan bile giriş ağzının büyük olması nedeniyle belirgin bir şekilde görülen İnönü Mağarası 235 metre uzunluğa sahip, yatay gelişmiş fosil bir mağaradır (25). Mağarada herhangi bir damlataşı oluşumu olmamasına rağmen konumu itibarıyla sahip olduğu tüm şehir merkezini gören seyirlik manzarası bunun yanı sıra basamaklar halinde yükselmesi[5], farklı mekânlara geçişi sağlaması nedeniyle turistik kullanıma uygun bir mağaradır.

[5] Eskişehir'deki tektonizma çeşitli fay hatları da oluşturmuştur. İlin batısını kaplayan Uludağ-Türkmen sıra dağlarının bir yatay atımlı fay ile ovadan ayrıldığı bilinmektedir. İnönü ilçesi civarında fay diklikleri net bir biçimde açığa çıkmaktadır. Bu diklikler İnönü adının alınmasına neden olan karstik mağaralara sahne olmuştur. Ayrıca uçurumlar ve hava akımı nedeniyle hava sporları merkezi haline gelmiştir.

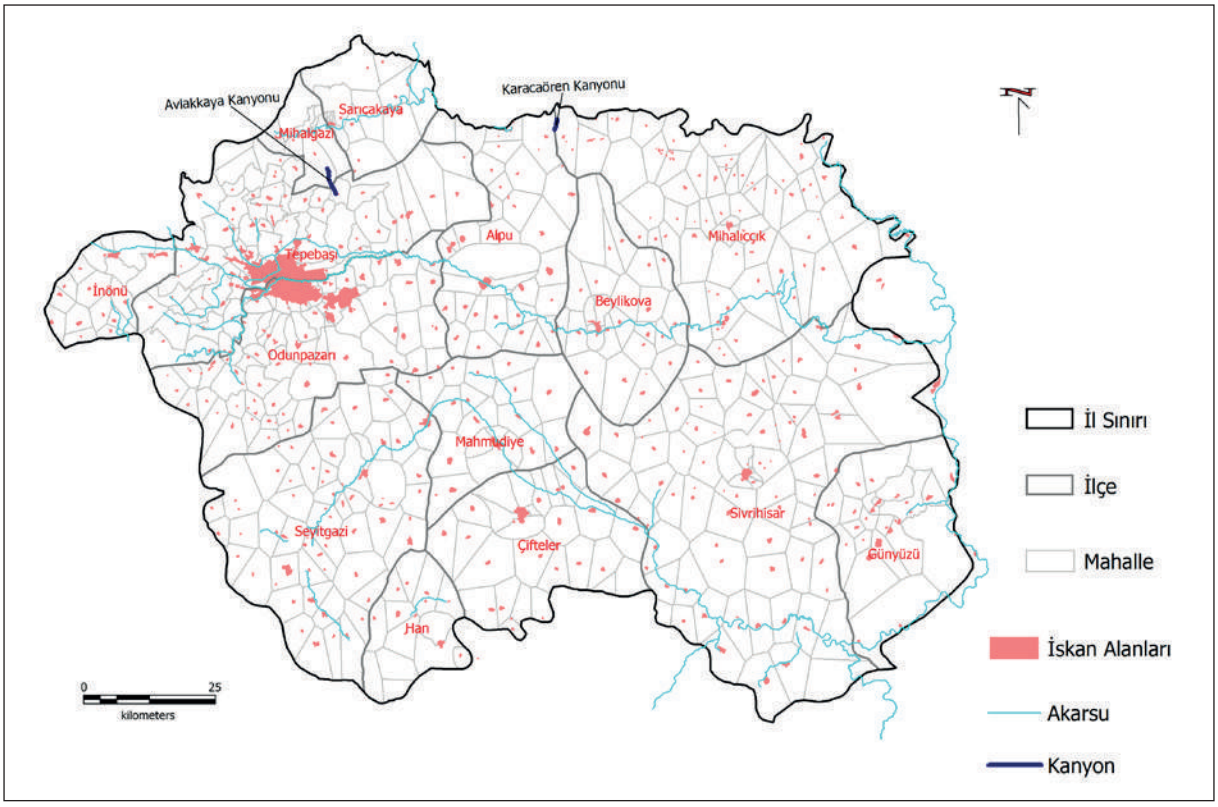
Mağaraların turizmde kullanılması sırasında dikkat edilecek konular söz konusudur. Mağaraların çevresine, doğal dokusunu bozmayacak şekilde ahşap merdivenlerin ve seyir noktalarının konulması gibi düzenlemeler yapılmalıdır. Hem mağarayı ziyaret edenlerin hem de mağaranın korunması çok önemlidir. Bunun için de mağaranın işletim giderlerin karşılanması amacıyla mağaraya girişlerin ücretli olmasının değerlendirilmesi gerekir. Ziyaretlerden elde edilecek gelirler hem mağaraların sürdürülebilir kullanımını sağlayacak hem de yerel ekonomiye katkı sağlayacaktır. İnönü Mağarası, hemen yakınında konumlanan 1 km uzaklıktaki Hacıhüsrevin Mağarası (83 metre uzunluğunda yatay gelişmiş fosil bir mağaradır) ile birlikte turizme kazandırılabilir (**Şekil 15**).

Şekil 15 *İnönü Mağarası*
(TÜBİTAK Eskişehir Dil Atlası Projesi'nden)

1.1.5. KANYONLAR VE TURİZM

Kanyonlar dik ve derin yamaçları olan vadilerdir. Doğal coğrafi görünümleri ziyaretçilerini heyecanlandırmaktadır. Yamaçlardaki jeolojik yapılar ve bitki örtüsü kanyonların çekiciliğini artırmaktadır. Manzara seyretmek ve doğa yürüyüşü yapmak isteyenler için geniş kitlelere hitap etmektedir. Kaya tırmanışı yapmak ve akarsuyun özellikleri uygun ise su sporları yapmak için ise macera ve heyecan yaşamak isteyen, spor yapmayı amaçlayan kitleler tarafından tercih edilmektedir. Kanyonların turizme açılması için öncelikle ulaşılabilirliği sağlamak gerekir. Eskişehir'deki kanyonlar **Şekil 16**'da gösterilmiştir.

Şekil 16 *Eskişehir ilindeki kanyonlar*

1.1.5.1. Karacaören (Deredop) Kanyonu

Alpu ilçesi, Karacaören köyünün 1,5 km. kuzeydoğusunda yer alan ve orman yolu ile ulaşılan bir kanyondur. Karacaören köyünden girilen kanyondan Mihalıççık ilçesi Otluk yolundan çıkılmaktadır. Şehir merkezine 40 kilometre uzaklıktadır. Yaklaşık 5 km uzunluğundadır. Kanyon içinde 40 m'yi aşan 28 civarında şelaleler, çavlan, kanallar, açık süzgeçler, göletler, havuz ve doğal kaydıraklar bulunmaktadır. Ayrıca alan içerisinde bölgeye özgü bir tür olan kara akbaba yuvaları bulunmaktadır. Kanyon çıkışında akarsu Karacaören Barajı'na dökülmektedir. Kanyon sporu (Canyoning), kaya tırmanışı ve doğa yürüyüşüne uygundur. Düşük debi nedeniyle havuz ve göletlerde su bulunmaktadır (**Şekil 17**). Su birikintilerinde kurbağalar ve su yılanları bulunmaktadır (28); (29).

Şekil 17 *Karacaören (Deredop) Kanyonu* ***(Kaynak****: http://pandernegi.org/deredop-kanyonu/)*

1.1.5.2. Avlakkaya Kanyonu

Mihalgazi ilçesi Hekimdağı köyü sınırları içinde bulunur. Mihalgazi'nin Bozdağ ve Yarımca Köy Yolu ile Sakarıılıca Yolu'nu üzerindedir. Eskişehir'e 35 km uzaklıktadır. İçinde farklı görünümlerde jeolojik oluşumlar ve arkeolojik buluntular mevcuttur (**Şekil 18**). Kanyonda şelaleler bulunmaktadır. Motosiklet turları, doğa yürüyüşleri, bisiklet turları için uygundur (28); (29).

Şekil 18 *Avlakkaya Kanyonu*

(Kaynak*:https://webdosya.csb.gov.tr/db/eskisehir/editordosya/tabiat_envanteri.pdf)*

1.1.6. JEOTURİZM VE JEOPARKLAR

Jeoturizm, görülmeye değer jeolojik özellik taşıyan unsurların turistik çekiciliklere dönüştüğü kırsal veya kentsel yerlerde ortaya çıkan bir turizm çeşididir. Aynı zamanda jeoturizm, jeo-korumayı geliştirmek, jeolojik mirası anlamak ve jeolojik çeşitliliğin değerini bilmek için bir araçtır ve sürdürülebilirliği sağlamayı hedeflemektedir (30). Jeoturizm kavramı içerisinde jeoloji, turizm, jeosit, ziyaretler ve anlamlandırma/yorumlama terimleri önemli yer tutmaktadır. Bu terimler içerisinde yer alan jeosit, "En geniş kapsamıyla, güncel veya eski herhangi bir jeolojik süreci, olayı veya özelliği ifade eden kaya, mineral, fosil topluluğu, yapı, istif, yerşekli veya arazi parçasıdır. Arkeolojik veya tarihi değeri olanlar ise kültürel jeosit'tir" (31). Anlamlandırma/yorumlamadan kasıt ise jeo-çekiciliklerin hem jeoloji hem de turizm unsurlarını kapsayan bir şekilde ortaya çıkmasını vurgulamaktır. Diğer bir ifadeyle jeolojik unsurlar biçim/şekil, süreç ve zamanı kapsar. Bunlar da jeolojik çekiciliklerin coğrafi görünümlerini veya özelliklerinin (biçim/şekil); nasıl oluştuğunu/ortaya çıktığını (süreç) ve hangi jeolojik zaman periyodunda şekillendiğini (zaman) yansıtmaktadır (30).

Jeoturizm, bir bölgenin kimliğini/karakteristiğini anlamamız için üç yaklaşımı kapsayacak şekilde ele alınmalıdır. Bu yaklaşımlar, Abiyotik, Biyotik ve Kültürel bileşenlerden oluşmaktadır. Abiyotik unsurlar, jeoloji ve iklim (cansız); biyotik unsurlar flora ve faunayı (canlı yaşamını) ve kültürel unsurlar ise insanların hem geçmişi hem de bugünü kapsamaktadır. Bu nedenle jeoturizmi yorumlarken bir yeri ziyaret edenlere sadece o yerin jeolojik (abiyotik), bitki ve hayvan (biyotik) unsurları hakkında bilgi vermekle yetinmemesi; insanların o yerde geçmişte veya şu anda nasıl yaşadığını (kültürel) açıklaması gerektiği gözden kaçmamalıdır (30).

Jeoturizm, daha çok kırsalda görülen ilginç jeolojik miras alanlarında gelişmiştir. Bu nedenle yerel halka ekonomik olarak önemli katkıları olmaktadır. Yerel halk sağlanan bu ekonomik faydaların ardından, sıradan olarak algıladıkları kendi miras kaynaklarının yabancılar için ilgi çekici olduğunu keşfeder. Yerel halkın jeoturizmin yararlarını anlaması akıllı destinasyon yönetimi için itici bir güç oluşturur. Jeoturizm hem yerel halkı hem de turistleri bilgilendirir. Yerel halk kendi mirasına yönelik gurur ve koruma yeteneğini geliştirdikçe, turistler ziyaretlerinden daha fazla fayda sağlar.

Jeoturizm ve jeoparklar birbirlerinin gelişmesini tetiklemiştir. 4,6 milyar yıllık yerkürenin jeolojik mirasını yansıtan ve bu alanların korunmasında bütüncül bir yaklaşımı ifade eden jeopark, özel bilimsel değerleri, nadir doğal özellikleri, üstün estetik değerleri ve uygun büyüklük ve dağılım aralığında tematik coğrafi görünümü olan bir doğal miras

alanıdır (32). Jeoparklar, yalnızca evrensel değerdeki miras alanlarının belirlenmesi ve korunmasına odaklanmakla kalmaz, aynı zamanda jeositlerin korunması ve yönetimi, kamu anlayışının iyileştirilmesi ve jeoturizm yoluyla da sürdürülebilir yerel kalkınmayı sağlaması bakımından bütüncül bir yaklaşım sergiler (33). Dünyada 2019 yılı itibarıyla 41 farklı ülkede 147 jeopark, UNESCO Jeoparklar Ağına kayıtlı bulunmaktadır (32). Türkiye'de ise bu ağa kayıtlı olan ilk ve tek jeopark, Manisa ilindeki Kula (Kula Salihli Jeoparkı olarak genişletilmiştir) Jeoparkıdır.

Jeoparkların bulunduğu ülkeye/bölgeye katkıları arasında, UNESCO Jeoparklar Ağı'nın belirlediği 10 Odaklanan Alan (Top 10 Focus Areas) arasında da vurgulandığı gibi; doğal kaynakların korunması, jeolojik tehlikelere dikkat çekmek, iklim değişikliği, eğitim, bilim, kültür, kadın istihdamı, sürdürülebilir kalkınma, yerel kültürün muhafazası ve jeo-koruma yer almaktadır. Bu yönüyle jeopark ilan edilen bölgede, jeoparkların etkisiyle birlikte sürdürülebilirlik anlayışıyla sosyal ve ekonomik kalkınma hızlanarak hem bilimsel ve eğitimsel anlamda hem de turizm yoluyla sosyo-kültürel ve ekonomik anlamda ilerlemelerin sağlanması mümkündür.

Bu kapsamda Yazılıkaya Platosu Jeopark olma potansiyeli taşımaktadır. İnönü Fayı, doğal sitler, daha önce açıklanan kanyonlar, mağaralar ve düdenler de jeoturizm kapsamında değerlendirilebilirler.

1.1.6.1. Yazılıkaya Platosu

Yazılıkaya Platosu, Nevşehir, Niğde ve Aksaray yöresindeki peribacaları alanında olduğu gibi tüf ana kayanın derin vadilerle yarılmasıyla oluşan bir plato[6] alanıdır. Derin vadiler hem eşsiz coğrafi görünüm sunmakta hem de korunaklı alanlar oluşturmaktadır. Tarihsel kaynaklar bölümünde açıklandığı gibi bölge önce Hititlerin sonra da Friglerin büyük uygarlıklar oluşturduğu yerdir. Frigya Tarihi Coğrafya Bölgesi, İç Anadolu Bölgesi'nin iç kesimlerine Kızılırmak Nehri'nin doğusuna kadar genişlemiş olsa da, en derin izleri Yazılıkaya Platosu'nun da dâhil olduğu Eskişehir, Afyonkarahisar ve Kütahya arasında kalmıştır. Bu durumda bölgenin jeolojik ve jeomorfolojik yapısı etkili olmuştur. Nevşehir yöresinde olduğu gibi tüflerin kolay kazılabilmesi ve işlenebilmesi yeraltı şehirlerini ve peribacaları içindeki yerleşmelerin oluşturulmasını sağlamıştır[7]. Derin vadilerin bulunması

[6] Ege Bölgesinde bulunan İç Batı Anadolu eşiği olarak adlandırılan engebeli arazinin doğu kesimini oluşturan Türkmen Dağlık kuşağının güneydoğuda Yazılıkaya Platosuna ulaştığı gözlenmektedir. Türkmen Dağları ve plato alanındaki su kaynakları doğuya doğru birleşerek Sakarya nehrini oluştururlar. Sözü edilen kol akarsuların en büyüğü Seydi Çayıdır. Diğerleri ise İhsaniye, Sarısu ve Bardakçı dereleridir. Bölge Dağlık Frigya ve Frigya Platosu gibi adlarla da anılmaktadır. Platodaki en önemli Frig Vadisinin, kuzeybatı güneydoğu yönlü Sarıcailyas, Şükranlı, Çukurca ve Yazılıkaya köylerini içeren vadi olduğu söylenebilir. Çoğunluğu karaçamlarla kaplı bu vadinin doğu ve batısında birçok Frig eseri sıralanmaktadır.

[7] Yazılıkaya Platosu için bir tüf platosu tanımlaması yapılabilir (İzbırak, 1982, 57). Platoda 3. Jeolojik zamanda oluşmuş olan volkanik tüflerin yaygınlığı peribacası ve mantarkaya gibi şekillerin de arazide görülmesine yol

da savunulması kolay yerleşme yeri seçiminde tercih edilmiştir. Platolardaki yumuşak kayaçlar ise mezarlıklar ve ibadethaneler olarak işlenmiştir.

Jeoloji ve jeomorfolojinin etkisiyle Frig uygarlığının izleri günümüze kadar kalabilmiştir. Tüflerin kolay şekillendirilebilmesi nedeniyle Han ilçesinde yer altı şehrinin oluşturulduğu gözlenmiştir. Ayrıca Yazılıkaya'daki Kırkgöz kayalığındaki gibi tüflerin odalar biçiminde kazılarak neredeyse dikey yönlü bir apartmana dönüştürüldüklerine tanık olunmaktadır. Çevrede kalker araziler de yaygındır. Bu nedenle kalker tabakalarında bolca küçük mağaralara rastlanılmaktadır. Ancak kalkerin çabuk erimesi ve yok olması, şekillendirilmesini güçleştirmektedir. Arazide kalkerin bulunması yerkabuğu hareketlerinin sürmesi sonucunda bu kayacın bazı yerlerde mermere dönüşümüne neden olmuştur. Ancak mermer de milattan önceki teknolojilerle kolayca işlenebilen bir kayaç değildir. Platoda Roma döneminden başlayarak bazı mermer türleriyle sütunlar yapıldığı görülmekle birlikte tüfler kadar yaygın kullanımı söz konusu değildir. Bu nedenle Frig eserlerinin hem kolay şekillenen hem de uzun süre kalabilen tüfler üzerinde olduğu görülmektedir.

Daha sonra bölgeye gelen Roma, Bizans, Selçuklu, Osmanlı devletlerinin izleri de takip edilebilmektedir. Platodaki yerleşmelerdeki kültürel çeşitlilik, Türklerin insan haklarına saygılarının da bir kanıtıdır. Balkan Yarımadasından, Kafkasya'dan gelen toplumlar yan yana köylerde yaşamakta, gelenek ve göreneklerini korumaktadır. Tüm arkeolojik ve tarihi geçmişin izleri ve bütün toplumların zengin kültürel özellikleri, bitki örtüsü, hayvan varlığı ve yer şekillerinin çekiciliği ile Yazılıkaya Platosu güçlü bir UNESCO tescilli jeopark olma potansiyelini taşımaktadır.

Plato yüzeyi ve vadi yamaçlarının savunmaya uygunluğu yanında tabanlı vadilerdeki alüvyonlu toprak varlığı Friglerin buralarda konut ve yerleşme kurmalarını kolaylaştırmıştır. Vadiler araştırıldığında birçok Frig eserine rastlanılması bu yüzdendir. Frigler bu toprakları adeta tek tanrı gibi taptıkları ve verdiğine inandıkları bereket ve bolluk için ibadet etmek üzere Ana Tanrıça Matar'a adanmış birçok eserle donatmışlardır. Bunlar arasında tanrıça heykeli bulunan nişleri içeren fasadlar ve sunaklar sayılabilir. Plato yüzeyinde de kalelerin kurulduğuna tanıklık edilmektedir. Arazide tüflerin binlerce yıllık

açmıştır. Buradan tüflerin hiç aşınmadığı sonucu çıkarılmamalıdır. Nitekim büyük Yazılıkaya anıtında olduğu gibi erozyonun etkisi ile Midasın kulakları neredeyse tamamen yok olmuşlardır. Hayvan ve bitkilerin etkisi ile de aşınım sürmektedir. Ancak en büyük aşınımın, define avcılarından kaynaklandığı ileri sürülebilir. Çünkü bu insanlar, dev tüf kayaları bile dinamitleyerek içlerinde hazine aramaktadır. Buna bilinçsiz bir biçimde depo, ahır, samanlık yapma, çobanlar için gece barınağı ve ateş yakılması gibi uygulamaların eklenmesi tahribatı hızlandırmaktadır. Yerleşimlerden ne kadar uzak olurlarsa olsunlar "yasaklara, yaptırımlar ve takibi" eklenmediği sürece tarihi eserlerin tahribatının engellenemeyeceği söylenebilir.

yağış ve rüzgâr aşınımı, erozyon, liken türü yosunlarla bezenme vb. olaylar sonucunda deformasyona uğradıkları (34) ve ignimbirit tüf oluşumları görülebilmektedir.

1.1.6.2. İnönü Fayı

İnönü ilçesinde yer alan İnönü Fayı toprağın 10-15 m üzerinde 500 m uzunluğundadır (**Şekil 19**). Eskişehir'deki tektonizma çeşitli fay hatları da oluşturmuştur. Neojende, kuzey-güney doğrultulu gerilmelerle İnönü–Eskişehir–Sivrihisar doğrultusunda düşey atımlı faylar ortaya çıkmıştır (35). Eskişehir Fay Hattı, Batı Anadolu genişleme bölgesinin kuzey-kuzeydoğu sınırını oluşturur. Batıda İnegöl ile doğuda Tuz Gölü arasında yer alır. Bu fay hattı, 20. yüzyılda 4 ve üzerinde büyüklüğe sahip pek çok depreme neden olmuştur (36).

Şekil 19 *İnönü Fayı*

1.1.6.3. Dinek Peribacaları

Eskişehir'in çeşitli yerlerinde alanları farklı olan peribacalarına rastlanmaktadır. Dinek köyü yolunda da peribacaları izlenebilmektedir (**Şekil 20**).

Şekil 20 *Dinek Peribacaları, Mihalıççık*
(TÜBİTAK Eskişehir Dil Atlası Projesi'nden)

1.1.6.4. Kayaç Parkı

Kayaç Parkı, Eskişehir'de Orman Fidanlığı arazisi içerisinde, 2017 yılında Eskişehir Orman Genel Müdürlüğü bünyesinde ve özellikle Dr. Nejat Çelik'in gayretleriyle, yeryüzünde bulunan kayaçlar hakkında bilgi sahibi olunması, eğitim ve bilimsel araştırma boyutunu yansıtması amacıyla temalı bir park olarak kurulmuştur. Kayaç Parkı önemli bir turistik çekiciliğe dönüşme potansiyeline sahiptir (**Şekil 21**). 4,6 milyar yıllık geçmişi bulunan üzerinde yaşadığımız yerkürenin oluşumu hakkında önemli ipuçları veren kayaçlar, yaşadığımız coğrafyayı daha yakından tanımamıza olanak sağlar. Kayaç Parkı'nda ise 81 ili temsil eden ve yaklaşık 3-5 ton ağırlığında 81 farklı kayaç türü 4500 metrekarelik bir alanda bu üç gruba göre yerleştirilmiştir. Her bir kayacın getirildiği yer ve kayaç hakkında koordinatları, bitki örtüsü, ayrıştığında hangi elementleri verdiği, sertliği, toprak işlemeye yatkınlığı vb. bilgiler ile birlikte tanıtıcı levhalar ile sergilenmektedir (37)

Şekil 21 *Eskişehir Orman Fidanlığı'nda yer alan Kayaç Parkı*

1.1.6.5. Doğal Sit Alanları

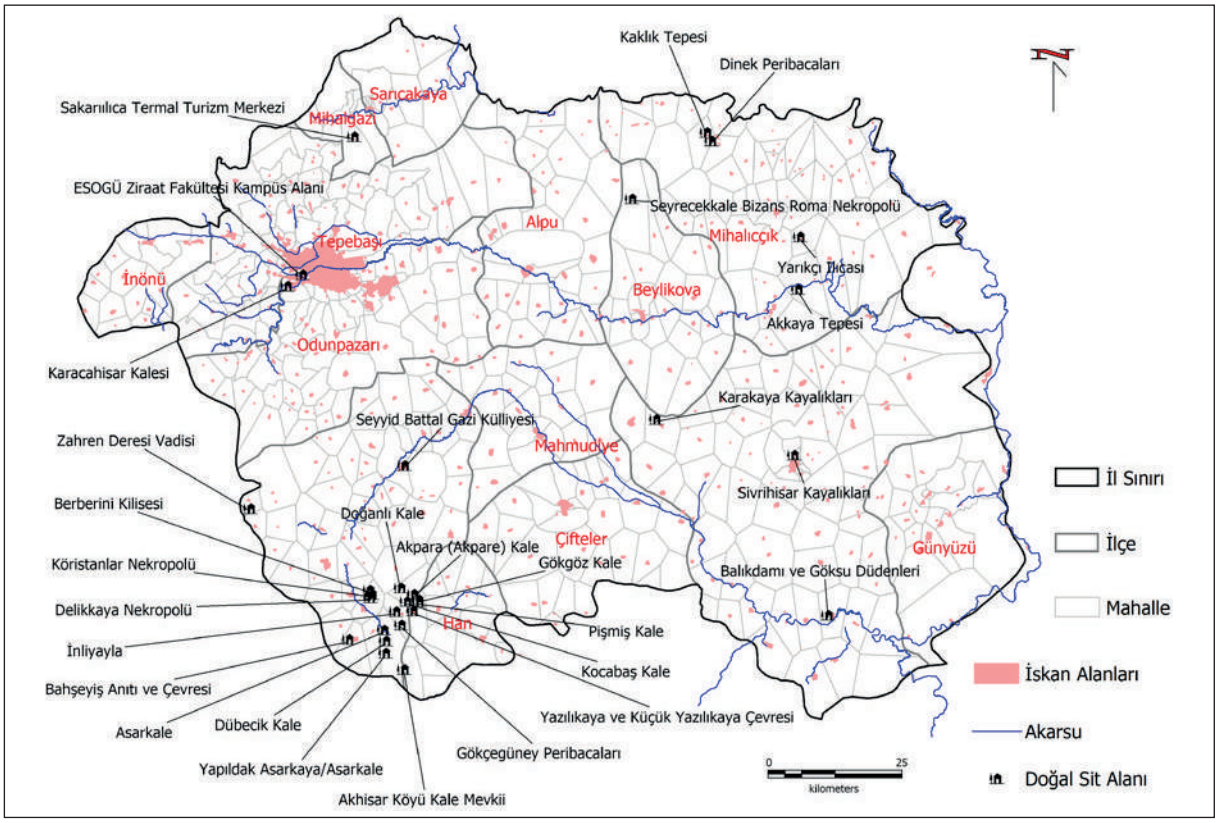
Eskişehir'de hem doğal sit hem de arkeolojik sit alanı özelliğine sahip turizm kaynakları bulunmaktadır. Bunlardan Delikli Kaya Nekropolü, Köyiçi Höyük, Asarkale, Berberini Kilisesi, Köristanlar Nekropolü, Kocabaş Kale, Pişmiş Kale, Akpare Kale, Gökgöz Kale, Doğanlı Kale, Battalgazi Nekropolü, Asarkaya, Seyrecekkale Bizans Roma Nekropolü, Akhisar köyü Kale Mevkii, Dübecik Kale, Yazılıkaya ve Küçük Yazılıkaya Çevresi, Bahşeyiş Anıtı ve Çevresi, Zahren Deresi Vadisi, Karacaşehir Kalesi tarihi çekicilikler konusunda açıklanmıştır. Eskişehir'deki doğal sit alanları **Şekil 23**'de verilmektedir.

Diğer doğal ve arkeolojik sit alanları şunlardır:

İnliyayla, Seyitgazi ilçesi, Gökçegüney köyü sınırları içerisinde (**Şekil 22**), Gökçegüney köyünün 3 km güneyinde, Yazılıkaya- Yapıldak köyü asfalt yolunun 1.13 güneyinde, Yazılıkaya köyünün yaklaşık 3.50 km güneybatısında, Uzunburun Sırtı Mevkii ve Orta Tepe Mevkii'nin kuzeyinde, Taşlı deresi ve Dartaş deresinin oluşturduğu vadideki hafif engebeli bir alanda yer almaktadır. Alanda yapılan incelemede; vadinin özellikle güneybatı yönündeki volkanik tüf kayalıklara oyulmuş bir adet pencere şeklinde açılmış kaya bloğu, çok sayıda kaya mezarı ve galeri tespit edilmiştir (28).

***Şekil 22** İnliyayla, Gökçegüney köyü, Seyitgazi*
(TÜBİTAK Eskişehir Dil Atlası Projesi'nden)

Şekil 23 *Eskişehir'deki doğal sit alanları*

Kaklık Tepesi: Mihalıççık ilçesi Gürleyik köyü Eskişehir Merkezinden 115 km. mesafededir. İl içi ve dışından birçok misafir tarafından mesire alanı olarak kullanılmakta olup traverten oluşumları, bir vadi içinde akan temiz akarsu en dikkat çeken özellikleridir (**Şekil 24**). Köy şelaleleri ile bilinmektedir (28).

Şekil 24 *Mihalıççık, Gürleyik köyü*

(TÜBİTAK Eskişehir Dil Atlası Projesi'nden)

Akkaya Tepesi: Mihalıççık ilçesi Yunus Emre beldesine 8 km mesafededir. Kumtaşı-Tüf birimlerin erozyonu sonucu oluşan dik kayalar üzerinde birçok insan yapımı oyuk ve mezarlar bulunmaktadır (**Şekil 25**). Ankara-Eskişehir Hızlı Tren hattı ile sınır oluşturmaktadır (28).

Şekil 25 *Yunus Emre beldesi, Mihalıççık*
(TÜBİTAK Eskişehir Dil Atlası Projesi'nden)

Yarıkıçı Ilıcası: Eskişehir'e 107 km. ve Mihalıççık'a 5 km. mesafededir. Sıcak ve soğuk hamamları vardır. Suları kalsiyum karbonat biriktirmektedir. 39 derecedeki sular kükürt kokuludur. Karbondioksitten yana çok zengindir. Çok sayıda kaynak bulunmaktadır. İki kaynağın üstü kubbe ile örtülerek kaplıca haline getirilmiştir (28).

Karakaya Kayalıkları: Sivrihisar ilçesi Karakaya köyü Eskişehir-Sivrihisar Yolu üzerinde Eskişehir'e 68 km. mesafededir. Yol üzerinden görülebilmektedir. Granit kayaçlardan oluşmuş olup çevrede bulunan jeolojik oluşumlara göre ayırt edici ve farklılık gösterir özelliklere sahiptir (**Şekil 26**). Tırmanış sporu ile uğraşanlar sıkça bu kayalıkları kullanmaktadır (28).

Şekil 26 *Karakaya Kayalıkları*
(TÜBİTAK Eskişehir Dil Atlası Projesi'nden)

Gökçegüney Köyü Peribacaları: Eskişehir iline 37 km. Gökçegüney köyüne ise 1 km. mesafededir (**Şekil 27**). Tüf ve tüfit türü jeolojik oluşumların erozyona uğraması sonucu oluşan yeryüzü şekillerinden oluşmaktadır (28).

Şekil 27 *Gökçegüney köyü peribacaları*
(TÜBİTAK Eskişehir Dil Atlası Projesi'nden)

Sivrihisar Kayalıkları: Sivrihisar ilçesi merkezinin kuzey sınırında yer almaktadır. Karayollarında Sivrihisar Kavşağı olarak bilinen yolu kullanan yolcuların uzak mesafeden görebileceği görsel olarak ayırt edilen özelliklere sahiptir. Granit türü kayaçlardan oluşmaktadır (28).

Balıkdamı ve Göksu Düdenleri: Sivrihisar ilçesinin güneyinde yer alıp 32 km. uzaklıktadır (**Şekil 28**). Sakarya Nehri'nin üzerinde bulunmakta olup aynı zamanda Yaban Hayatı Koruma ve Geliştirme Sahasıdır. Büyük bir sulak alan olup çok sayıda bitki, balık ve yabani kuş türüne ev sahipliği yapmaktadır (28).

Şekil 28 *Balıkdamı, Sivrihisar*
(TÜBİTAK Eskişehir Dil Atlası Projesi'nden)

ESOGÜ Ziraat Fakültesi Kampüs Alanı: Eskişehir ili Kütahya Yolu çıkışında yer almaktadır. Ülkemizde kurulan ilk Zirai Araştırma Merkezi olmakla birlikte farklı türlerde birçok ağaç türü bulunmaktadır (28).

Sakarılıca Termal Turizm Merkezi: Sakarılıca Mahallesi Eskişehir'e 33 km. mesafededir. Ormanla kaplı bir alan içerisinde yer almaktadır. Su sıcaklığı 18-56 derece arasında değişmektedir (28).

1.1.7. AKARSULAR VE TURİZM

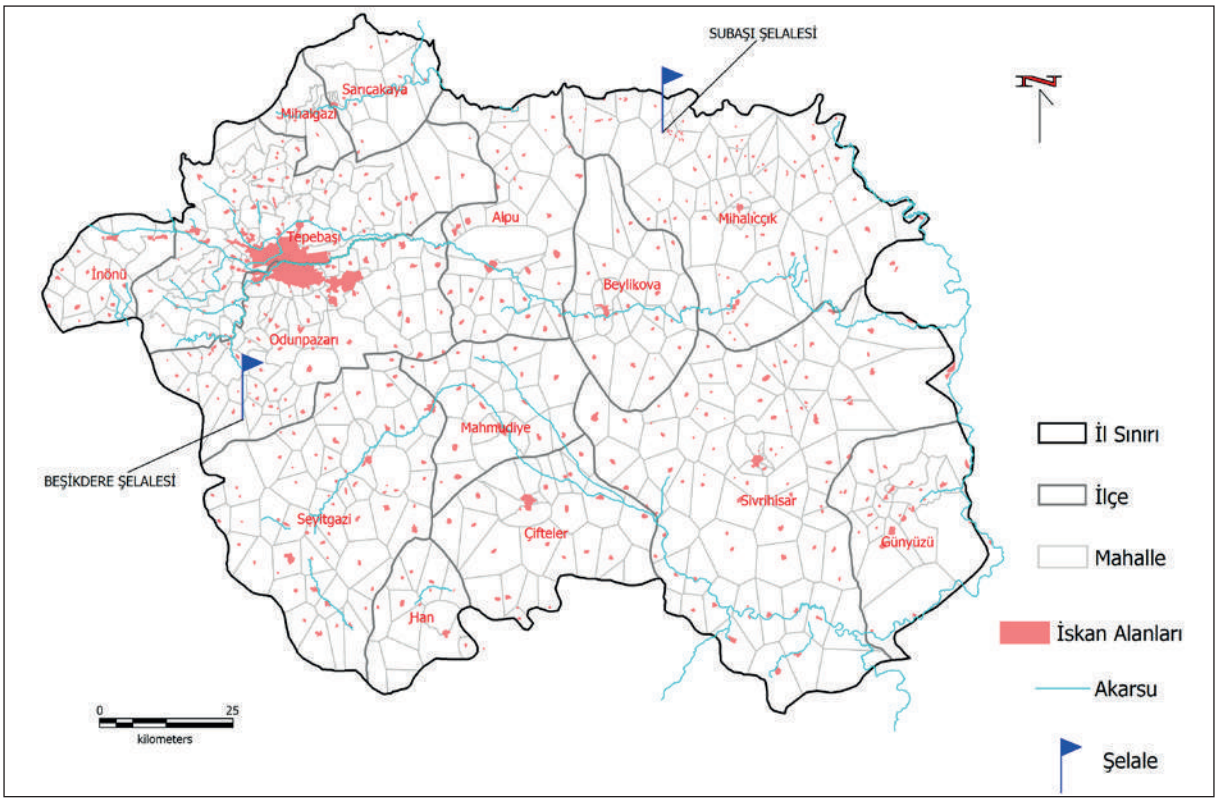
Akarsular her şeyden önce estetik açıdan çekicidir. Akarsuların içinde aktıkları vadilerin güzellikleri (Bkz. Kanyonlar) ve su sporları (Bkz. Spor turizmi) olanakları gibi çok farklı açılardan değerlendirilebilecek fırsatlar oluşturmaktadır. Yoğun bitki örtüsünün varlığı akarsuların çekiciliğini artırmaktadır. Keşif gezileri yapmayı sevenler için akarsu vadileri önemli bir güzergâhtır. Estetik değere sahip bir akarsu bir yerde turizm hareketliliğini başlatan kıvılcım olabilir. Turizmin geliştiği yörelerde ise akarsular diğer tüm turistik çekiciliklerle etkileşim halinde olabilir. İçinden akarsu geçen şehirler diğer şehirlerden daha çekici bulunur. Akarsulardaki köprüler sadece ulaşımı sağlama anlamı taşımaz, bu nedenle köprüler süslenir. Tekne turları, nehir üzerindeki kano, rafting ve su

kayağı gibi akarsularda yapılabilen her türlü etkinlik kırsal ve şehirsel turizm arzının ayrılmaz bileşeni olabilmektedir.

Sakarya Nehri: Çifteler İlçesi'nde "Sakaryabaşı" mevkiinden doğmaktadır. Sakaryabaşı'nda bir mağaradan/kaynaktan çıkmaktadır. Dalış sporu yapılmaktadır (bkz. Spor Turizmi). Bardakçı Suyu, Seydisu ve Sarısu ile birleşerek güneydoğuya doğru akar. Çakmak köyü yakınında kuzeye döner. Porsuk Çayı ile birleştikten sonra kuzeye doğru akar ve Sarıyer Barajı'na dökülür (38). Porsuk Çayı Eskişehir şehir merkezinden geçer ve şehri ikiye ayırır. Kuzeyde Tepebaşı ilçesi, Güneyde ise Odunpazarı ilçesi yer alır. Porsuk Çayı ve çevresindeki düzenlemeler, köprüler şehrin coğrafi görünümünün önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Sakarya Nehri ve kollarında çeşitli sportif etkinlikler yapılabilmektedir. Spor turizmi bölümünde Eskişehir'de su sporları potansiyeli konusuna yer verilmiştir.

1.1.8. ŞELALELER VE TURİZM

Şelaleler akarsu yataklarının farklı nedenlerle eğim kırıklığına uğraması ile suyun yüksekten düşmesi sonucunda oluşan doğal turizm çekiciliğidir. Şelalelerin güçlü doğa sesleri insanlara heyecan vermekte ve ruhen dinlenmelerini sağlamaktadır. Şelaleler insanlara manzara seyretme, fotoğraf çekme gibi çeşitli eğlendinlen etkinliklerini yapma fırsatları sunar (21). Eskişehir'deki şelaleler **Şekil 29**'da verilmiştir.

***Şekil 29** . Eskişehir'deki şelaleler*

1.1.8.1. Beşikderesi Şelalesi

Odunpazarı İlçesi'nin Kalabak köyünde mesire alanı içerisinde bulunur. Şehir merkezine 41 km mesafede yer almaktadır. Şehir merkezine yakın olması önemli bir avantajdır.

1.1.8.2. Subaşı Şelalesi

Mihalıççık ilçesi Gürleyik Belediyesin'de yer almaktadır. Eskişehir şehir merkezine 121 km, Ankara şehir merkezine 180 km mesafededir. Nitelikli Doğal Koruma Alanı olarak tescillenmiş ve koruma altına alınmış Gürleyik Kaklık Tepesi'nde yer almaktadır. Kamp yeri ve mesire alanı bulunmaktadır. Kamp yeri ücretsizdir. Elektrik hizmeti verilmemektedir. Park yeri bulunmamaktadır. Doğal yüzme havuzları yer almaktadır ***(Şekil 30).***

Şekil 30 *Subaşı Şelalesi, Gürleyik Mihalıççık*
(TÜBİTAK Eskişehir Dil Atlası Projesi'nden)

Subaşı Şelalesinin bulunduğu alan Eskişehir şehir halkının başlıca mesire alanlarından biridir.**Şekil 31**'de görüldüğü gibi hafta sonu ve tatillerde yoğun ziyaretçi baskısı altında kalmaktadır.

Şekil 31 *Bayram tatilinde Gürleyik Şelalesi yolu*
***(Kaynak**: S. Günay Aktaş, Ağustos, 2018)*

1.1.9. GÖLLER VE TURİZM

En önemli suya dayalı çekicilik deniz olmasına rağmen göller iç kesimlerde suya dayalı çekim gücü oluşturmaktadır. Göller yüzme, sportif balıkçılık, su kayağı, yelken, kürek çekme ve kano gibi çok sayıda faaliyete olanak sağlamaktadır. Sessiz ve sakin ortamlar sunması göllerin denize göre üstün yönünü oluşturmaktadır (21). Eskişehir ilinde doğal göller bulunmamakla birlikte 9'u baraj gölü olmak üzere 42 adet gölet vardır (28). Bu göletler çoğunlukla tarım alanlarının sulama ihtiyacını gidermek, kısmen de kırsal yerleşmelerin kullanma suyu gereksinimini karşılamak amacıyla inşa edilmişlerdir.

Göletlerin çevrelerinde çoğunlukla kırsal yerleşimler bulunmaktadır. Göletlerin eğlendinlen etkinliklerinde kullanılması yasal olarak DSİ'nin iznine tabidir ve kullanıcıların güvenlikleri nedeniyle çoğunlukla izin verilmemektedir. Eğlendinlen etkinliklerinde kullanılmasındaki sınırlılıklar nedeniyle göletlerin kırsal alanlarının çekim gücünü artırıcı bir etken olarak değerlendirilmelidir. Diğer bir ifade ile gölet çevreleri kırsal turizm için uygundur. Göletlerin yakın çevresinin sakin ortamları kırsal özellikleri ve tenha olmaları turizm açısından en güçlü yönlerini oluşturmaktadır. Orman içinde olanlar ise su ve ormanın bir arada yer alması nedeniyle daha çekicidir. **Şekil 5**'te Eskişehir ilinde göletler ve klimatizm için uygun orta yükseklikteki dağlarda yer alan iğne yapraklı meşcereler gösterilmiştir. Bu alanlardaki köylerin kırsal turizm açısından daha avantajlı olduğu düşünülebilir. Bu alanlar dağlık olması nedeniyle ulaşım kalitesi ve erişebilirlik önemlidir.

Sportif eğlendinlen etkinlikleri yapılan göletler spor turizmi bölümünde açıklanmıştır. Bunun dışında göletlerin çevreleri yürüyüş, piknik, dinlenme, kamping, manzara, fotoğraf çekme, avcılık gibi çeşitli faaliyetler için tercih edilen alanlardır.

1.1.10. SICAK SULAR VE TURİZM

Eskişehir'in sıcak su kaynakları, turizm potansiyeli ve değerlendirilmesi sağlık turizmi bölümünde anlatılmıştır.

1.1.11. ORMANLAR VE TURİZM

Doğal bitki örtüsü ve hayvanlar doğal coğrafi görünümünün ayrılmaz parçalarıdır. Bölge genel olarak ağaçların yetişmesine uygundur. Karaçamlar yaz kuraklığına ve kış soğuğuna dayanabilen türlerdir. Toprakların verimsiz olduğu arazilerde de ardıç ve meşeler yetişebilmektedir. Ancak tarıma uygun alanlarda doğal bitki örtüsü insanlar tarafından büyük ölçüde yok edilmiştir. İnsanların kolaylıkla ulaşamadığı alanlarda doğal bitki örtüsünün var olması diğer canlılar içinde yaşamaya uygun ortamları korumuştur.

Doğal bitki örtüsü ve yaban hayatı, çekici doğal coğrafi görünümleri ile kalabalıklaşan stresli şehir ortamından sıkılan insanlar için kaçış alanlarını oluşturmaktadır.

Günümüzde doğal ortamın kalmadığı büyük şehirlerde yaşayanlar için doğallığı korunmuş yerlere ilgi hızla artmaktadır. Doğal yapısını korumuş alanlar, doğa turizmi ve eko turizm içinde değerlendirilebilecek pek çok eğlendinlen faaliyetine uygun yerlerdir. Doğal yaşam ortamları, doğa yürüyüşü, manzara izleme, bitki ve hayvan gözlemciliği, safari ve avcılık gibi çok sayıda doğal ortam gerektiren birçok etkinlik için aranan yerlerdir (21). Dünyadaki yaban hayatının tahrip edilmesi devam ederken, dünya geneline olduğu gibi Türkiye'de de turizmde doğal ortamlara olan ilgi giderek artmaktadır.

Ormanların ekonomik, ekolojik ve sosyokültürel fonksiyonları bulunmaktadır. Ekonomik fonksiyonunda odun ve odun dışı ürünlerin üretimi esastır. Ekolojik fonksiyonu ise doğayı koruma, erozyonu önleme ve iklimi koruma özelliklerine dayanır. Ormanların sosyokültürel fonksiyonunda, su kaynaklarını koruma (hidrolojik), toplum sağlığını koruma, estetik, eko-turizm ve rekreasyon, ulusal savunma ve bilimsel çalışmalara olanak sağlama fonksiyonları bulunmaktadır (39).

Ormanlar çevrenin doğal coğrafi görünümünü bozan rahatsız edici mekânları gizleyici etki yapar. Ormanların maden ocakları ve fabrikalar gibi tesisleri gizlemesine estetik perdeleme denir. Ana sırtlar üzerindeki ağaç tepelerinin ufuk çizgisinde bıraktığı şahane görünüme ormanların siluet etkisi adı verilmektedir (39) (**Şekil 32** ve **Şekil 33**).

Şekil 32 *Alapınar köyü yolu, Alpu*
(TÜBİTAK Eskişehir Dil Atlası Projesi'nden)

Şekil 33 *Sorkun köyü, Mihalıççık*
(TÜBİTAK Eskişehir Dil Atlası Projesi'nden)

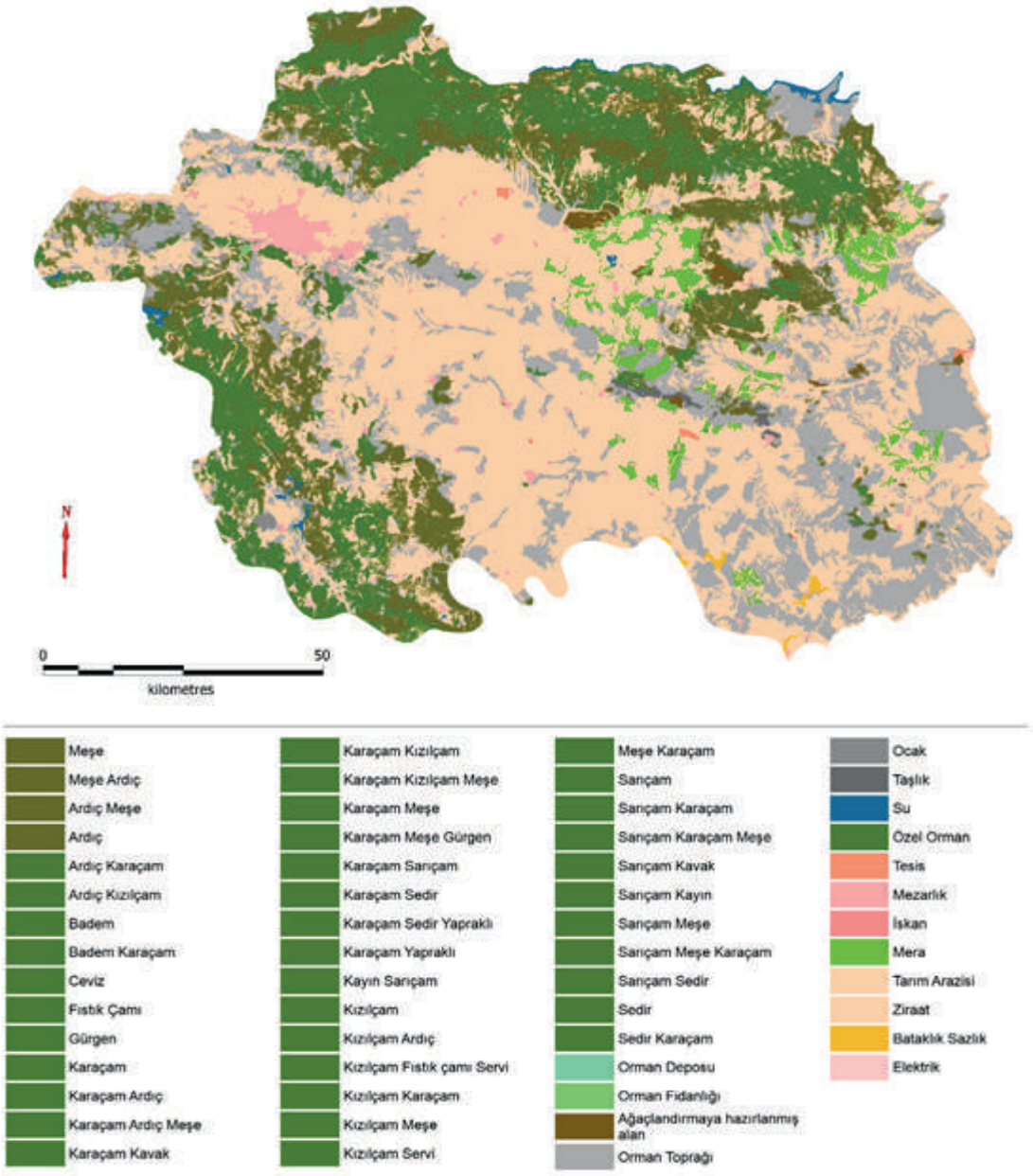
Yamaç üzerindeki ormanların renkli kompozisyonlar ile oluşturduğu görkemli manzaraya mozaik etki denilmektedir (39) (**Şekil 34**).

Şekil 34 *Sakarıkaracaören köyü, Alpu*
(TÜBİTAK Eskişehir Dil Atlası Projesi'nden)

Eskişehir'in önemli orman alanları Çatacık, Mihalıççık, Sarıcakaya, Seyitgazi, Büyükyayla ve Kalabak'tır. Kuzeyde Bozdağ Sündiken dağlarında yüksek kesimlerde sarıçamlar, Sarıcakaya ve Mihalgazi'de alçak kesimlerde kızılçamlar, ilin güneybatısında Türkmendağı ve Kalabak çevrelerinde ise karaçamlar yaygındır. Ormanların ilin kuzeyinde Bozdağ Sündiken Dağlarında ve güneybatıda Yazılıkaya Platosu'nda olduğu görülmektedir (**Şekil 35**). Haritada yeşil renk iğne yapraklı ormanları, haki renk ardıç ve meşe meşcerelerini, sarı renk tarım alanlarını, pembe renk ise yerleşmeleri sembolize etmektedir.

Ağaç türlerine kendilerine özgü görüntüleri, kokuları veya kullanım alanları ile mitolojide, tarihi kaynaklarda, efsanelerde ve bilimsel çalışmalarda yer verilmiştir. Her bir ağaç kendi hikâyesiyle bir turizm çekiciliği oluşturabilir. Bununla ilgili çok sayıda çalışma da bulunmaktadır (40),(41), (42), (43), (44).

Şekil 35 *Eskişehir ilinde doğal bitki örtüsü haritası*

1.1.12. KORUMA STATÜSÜNDEKİ ALANLAR

Orman arazileri içinde sahanın yönetiminden sorumlu kamu kurum ve kuruluşlarından muvafakat alınarak 4915 sayılı Kara Avcılığı Kanunu'nun 2'nci maddesinin 8'inci fıkrası ile Avlak Yönetmeliği'nin 10 ve 12'nci madde hükümleri çerçevesinde tescili yapılmış alanlar avlak alanı olarak değerlendirilir. Av ve avlaklar hakkında bilgi spor turizmi bölümünde verilmiştir.

Kuş gözlem alanları: Kuşların doğal ortamlarında incelenmesi, tanımlanması ve sayımlarının yapılması için belirlenmiş veya bu amaçla fiilî olarak kullanılan alanlardır. Kuşları izlemek ve anlamak, aynı zamanda kendi doğal çevremizi izlemenin en akılcı yoludur. Çevre şartlarına oldukça duyarlı olan kuşlar, orman kaybının, sulak alan tahribatının veya fazla tarım ilacı kullanımının etkileri gibi konuların önceden habercisi olabilirler. Bu anlamda kuş gözlemciliği, sağlıklı ve kapsamlı çevre koruma stratejilerinin unsurları arasındadır.

Rekreasyon: Bu amaç için ayrılacak alanlar iki sınıfta ele alınır. Bunlar; 1- Orman içi mesire yerleri veya kamp alanları olarak daha önce tespit edilmiş alanlar, 2- Devlet orman alanları içerisinde yer alan, geleneksel kullanım alanları (festival, şenlik, panayır vb.), yöre halkının fiilî olarak kullandığı ve talepte bulunduğu potansiyel alanlar.

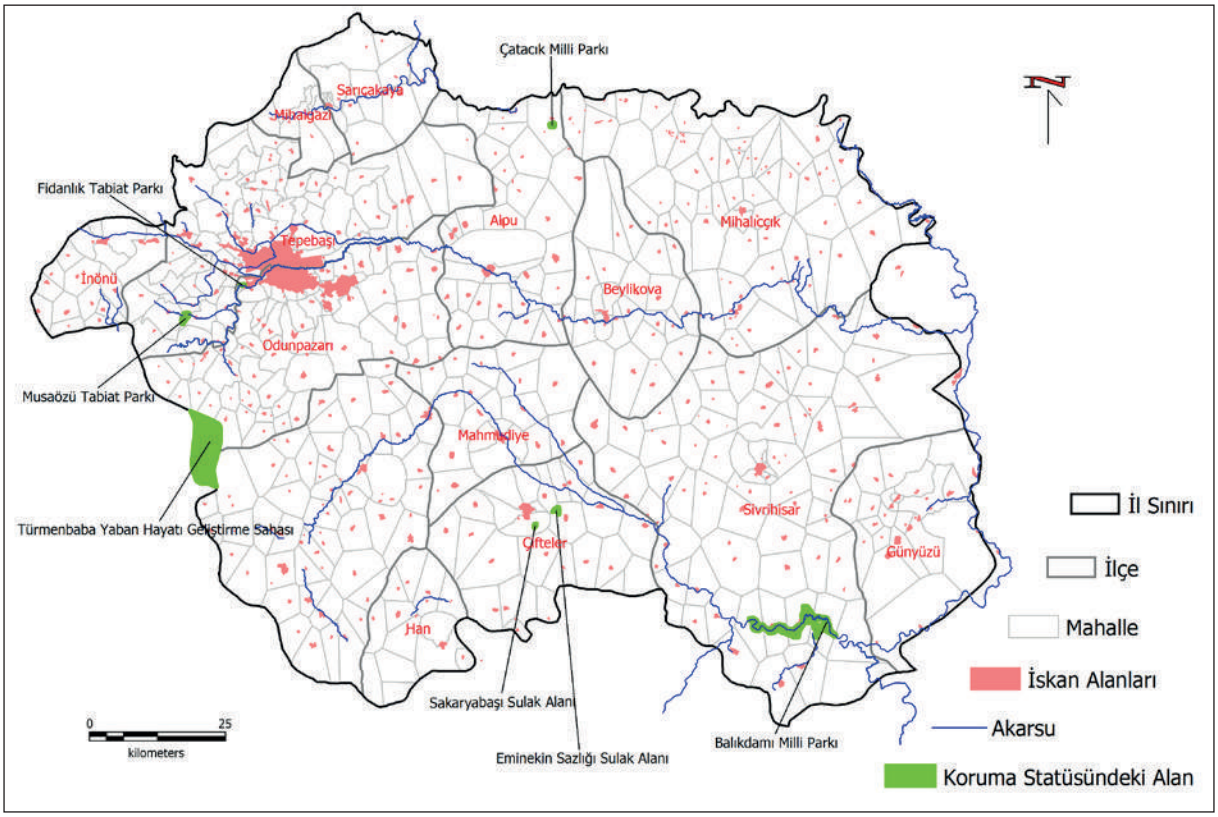
Turizm amaçlı ormanlar: Bakanlar Kurulu tarafından ilan edilen "turizm tahsis alanları" bu amaç için ayrılır. Doğal çevrenin eğitim amaçlı değerlendirilmesi ve yorumlanmasını içeren ve ekolojik olarak sürdürülebilir bir anlayışla yönetilen, turizm açısından doğal çekiciliği bulunan orman alanlarıdır. Ormanlık sahalardaki kültürel turizm çekicilikleri ise; yer (tarih öncesi kalıntılar, tarihî mekânlar) veya olay (fuar, panayır, folklorik törenler) şeklinde karşımıza çıkabilen ve doğal kaynaklara göre daha fazla alt sınıf içeren turizm çekiciliklerinden oluşmaktadır. Eskişehir'deki koruma alanı statüsündeki alanlar **Şekil 36**'da verilmiştir.

1.1.12.1. Musaözü Tabiat Parkı

Eskişehir şehir merkezine 21 km mesafededir. Bu nedenle şehir sakinlerinin günübirlik eğlendinlen ihtiyacını karşılamaktadır. Karışık meşcerelerden oluşan ağaç varlığına sahiptir. Bir adet gölet ve 8 yataklı konaklama imkânı veren bir tesis vardır. Dinlenme, manzara izleme, eğlendinlen ve olta balıkçılığı yapılmaktadır. Gölet çevresi 6- 8 km'lik doğa yürüyüş parkuru yapılmaya müsaittir (38).

1.1.12.2. Fidanlık Tabiat Parkı

İçerisinden Porsuk Nehri geçmektedir. Eskişehir şehir merkezine 7 km mesafededir ve toplu taşıma araçları ile ulaşılabilmektedir. Şehir sakinleri tarafından günübirlik piknik amacıyla kullanılmaktadır. Bu özellikleriyle yaz mevsiminde yoğun insan baskısı altında kalmaktadır. Eğlendinlen etkinlikleri için alt yapı mevcuttur. Çadırlı kam alanı için uygundur (38).

Şekil 36 *Eskişehir ilindeki koruma statüsündeki alanlar*

1.1.12.3. Çatacık Ormanları Yaban Hayatı Geliştirme Sahası

Çatacık ormanları geniş bir alanda sarıçam orman varlığına sahiptir. Flora ve fauna açısından çok zengindir. Endemik türler mevcuttur. Hayvan varlığı olarak kızıl geyik, yaban domuzu, boz ayı başlıca sayılabilecek türlerdir. Kızıl geyik Üretme İstasyonu bulunmaktadır. OGM tarafından envanteri yapılmakta, koruma ve kontrol teşkilatları bulunmaktadır. Çatacık ormanları içinde Geyik Alanı Tabiat anıtı bulunmaktadır (**Şekil 37**). Av turizmi yapılmaktadır. Flora ve fauna gözlemi, doğa yürüyüşü ve foto safari turları için güçlü bir potansiyele sahiptir. OGM'nin 24 yataklı bir misafirhanesi vardır (38).

Şekil 37 *Ağaçhisar köyü yolu, Alpu*
(TÜBİTAK Eskişehir Dil Atlası Projesi'nden)

1.1.12.4. Türmenbaba Yaban Hayatı Geliştirme Sahası

Eskişehir ilinin batısında, Eskişehir ve Kütahya illerinde yer almaktadır. Kızıl geyiklerin korunması ve üretilmesi hedeflenmektedir. Hem yaban hayvanları hem de bitki örtüsü açısından zengindir. Av turizminde tercih edilen türler yaşamaktadır. Sahada av turizmi yapılmaktadır (45).

1.1.12.5. Balıkdamı Yaban Hayatı Geliştirme Sahası

Türkiye'nin en büyük sulak alanlarından biridir. Bir kuş cennetidir. Sivrihisar merkeze 30 km mesafededir. Ahiler, Kurtşeyh, Ertuğrul ve Yenidoğan Köyleri arasında yer alır (**Şekil 38**). Yaklaşık 5 km genişliğinde ve 20 km uzunluğundadır.

Şekil 38 *Balıkdamı, Yenidoğan-Ertuğrul köyleri arası, Sivrihisar*
(TÜBİTAK Eskişehir Dil Atlası Projesi'nden)

Balık damı çok sayıda küçük gölet ve büyük sazlıklardan meydana gelir. Toplam alanı 30bin dönüm kadardır. Sakarya Nehri üzerindeki kısmı yaklaşık 1470 hektardır. Asya'dan göç eden kuşların yaz mevsimini geçirdikleri yerdir. Ayrıca yerli ve transit göçmen kuşların da beslenme ve üreme sahasıdır. Şimdiye kadar 140 kuş türü tespit edilmiştir. Kuş gözlemi, doğa yürüyüşü, manzara seyretmek, foto safari, doğa eğitimleri için güzel fırsatlar sunmaktadır. 1 adet kuş gözlemi kulesi hizmet vermektedir (38); (45). Sakarya Nehri drenaj çalışmalarından sonra kuluçkaya yatan kuş türü ve sayısı azalmıştır.

1.1.12.6. Sakaryabaşı Sulak Alanı

Çifteler ilçe merkezinde, Eskişehir'e 67 km mesafede yer alır. Sakarya Nehri'nin ana kaynağının doğduğu yerde oluşturulmuş yapay bir gölettir. Piknik alanı olarak kullanılmaktadır. 35 yataklı konaklama imkânı, yüzme havuzu, çocuk oyun alanları, spor sahaları ve yiyecek içecek işletmelerine sahiptir. Balık Üretim ve Araştırma İstasyonu da bulunmaktadır. Günübilirlik piknik alanı olarak kullanılmaktadır. Yoğun insan baskısı mevcuttur. Ayrıca dalış kulübünün de su altı dalış etkinlikleri ve eğitimleri yapılmaktadır (38).

1.1.12.7. Eminekin Sazlığı Sulak Alanı

Sakaryabaşı'nın yakınında yer alır. 5600 dekar alana sahip bir sazlıktır. 102 kuş türü tespit edilmiştir. Bunların bir kısmı göçmen kuşlardır. Tatlı su balıkçılığı yapılmaktadır. Doğa yürüyüşü, sportif olta balıkçılığı, kuş gözlemciliği yapılabilir (38).

1.1.13. ANIT AĞAÇLAR VE TURİZM

Eşsiz ve nadir tabiat varlıkları olan anıt ağaçlar, "yaş, çap ve boy itibarıyla kendi türünün alışılmış ölçüleri üzerinde boyutlara sahip olan, yöre folklorunda, kültür ve tarihinde özel yeri bulunan, geçmiş ile günümüz, günümüz ile gelecek arasında iletişim sağlayabilecek uzunlukta doğal ömre sahip bir özellik gösterirler" (46). Boyutu ve kültürel özellikleri bakımından diğer ağaçlardan ayrılan anıt ağaçlar, "geçmiş ile günümüz, günümüz ile gelecek arasında köprü kurabilecek uzunlukta doğal ömre sahip olan ağaçlardan yaş, gövde çapı, tepe çapı ve boy itibariyle kendi türünün alışılagelmiş ölçülerinin çok üzerindeki boyutlara ulaşan veya yöre tarihinde, mistik kültüründe ve folklorunda özel yeri bulunan ağaç" şeklinde tanımlanmaktadır (47). Geçmişin ve yaşadığı dönemin yaşanmışlıklarını geleceğe taşıyan, yörenin doğal mirası anıt ağaçlara karşı vefa borcumuzu, öneminin farkında olmak ve korumak şeklinde ödememiz gerekmektedir (48). Görsel açıdan çekiciliği yüksek, korunması gereken önemli bir tabiat varlığı sayılan anıt ağaçlar, bulunduğu mekâna anlam yükleyen ve mekânı bir cazibe noktası haline getirme özelliklerine sahiptir (49).

Anıt ağaçlar tarihi anıt ağaçlar, mistik anıt ağaçlar, folklorik anıt ağaçlar ve boyutsal anıt ağaçlar olarak sınıflandırılabilir. Boyutsal anıt ağaçların en az 100 yaşında olması gereklidir. Bunların dışında türün normal görünümünün dışında özellikler gösteren ağaçlar özellikli ağaçlar (**Şekil 39**) olarak tanımlanmakla birlikte anıt ağaç statüsü kazanmaz (50).

Şekil 39 *Yeşilyurt köyü*
(TÜBİTAK Eskişehir Dil Atlası Projesi'nden)

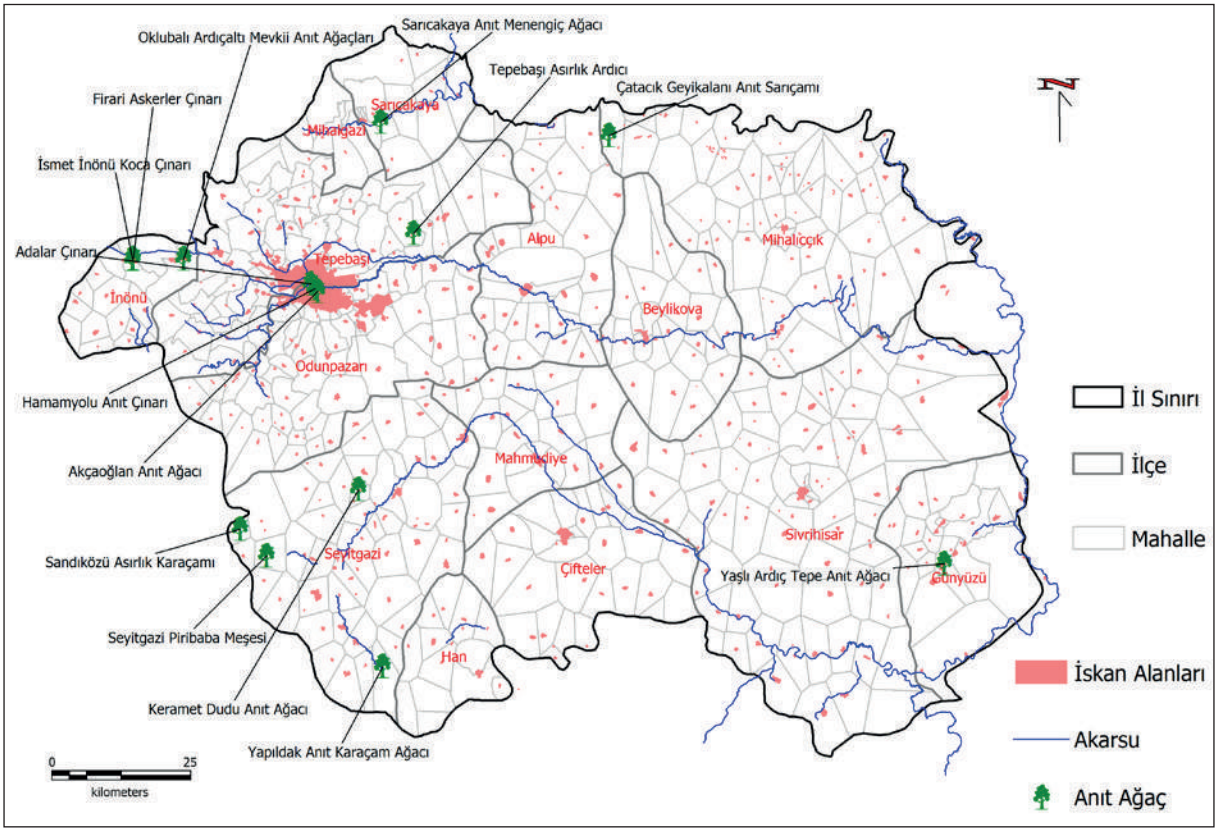
Türkiye'de 2019 yılı Temmuz ayı itibarıyla kayıtlara girmiş 64 farklı ilde toplam 8431 anıt ağaç bulunurken Eskişehir'de ise toplam 20 adet anıt ağaç bulunmaktadır (46). Eskişehir'deki anıt ağaçların yaşları ise 150 ila 925 yıl arasında değişmektedir (**Şekil 41**).

Eskişehir'de en çok bilinenler anıt ağaçlar arasında İnönü ilçesindekiler göze çarpmaktadır. İnönü ilçe merkezine yakın yerde bulunan ağaçlar arasında yaşları 260 ila 310 yıl arasında değişen ardıç ve doğu çınarı bulunmaktadır (**Şekil 40**). Eskişehir-İnönü arasındaki karayolu üzerinde Oklubalı Mahallesi yakınlarında, yol üzerinde görülebilecek tescil edilmiş dokuz adet boylu ardıç (*Juniperus excelsa*) türü anıt ağaç yer almaktadır.

***Şekil 40** İnönü Oklubalı Mahallesi Anıt Ağaçları*
(TÜBİTAK Eskişehir Dil Atlası Projesi'nden)

Şehir merkezinde Çarşı Mahallesi Alçengel Sokaktaki Doğu Çınarı (*Platanus orientalis*) ise 2016 yılında tescillenerek anıt ağaç ilan edilmiş ve koruma altına alınmıştır (51). 310 yaşındaki Alçangel Camii Çınarı olarak da bilinen bu anıt ağaç, Kurtuluş Savaşı sırasında, savaştan kaçmak isteyen üç askerin kulaklarından bu ağaca çivilenerek cezalandırılması şeklindeki tarihi bir olaya sahne olmuştur (50).

Şekil 41 *Eskişehir İlindeki Anıt Ağaçlar*

Eskişehir merkez ilçelerinden biri olan Odunpazarı'nda üç mahallede (Deliklitaş, Akçağlan ve İstiklal) üç anıt ağaç bulunmaktadır. Deliklitaş Mahallesi, Hamamyolu Caddesi üzerinde yer alan 205 yaşındaki doğu çınarı (*Platanus orientalis*) yüksek boyu ile dikkat çekmektedir (**Şekil 42**).

Şekil 42 *Hamamyolu Anıt Çınarı. (52)*

Akçağlan Mahallesi Maden ve Hatipler Sokağı kesişiminde yer alan doğu çınarı (*Platanus orientalis*) 150 yaşındadır. Odunpazarı'nda yer alan bir diğer anıt ağaç ise İstiklal Mahallesi Porsuk Bulvarı üzerinde Yalaman Sokak karşısında yer alan 230 yıllık doğu çınarıdır (**Şekil 43**).

Şekil 43 *Adalar Çınarı (28)*

Seyitgazi ilçesi, Türkmen Dağı'nın da etkisiyle anıt ağaçlar bakımında zengin çeşitliliğe sahiptir. Seyitgazi ilçesi Çürüttüm Mahallesinde yer alan folklorik anıt ağaçtır. Bu ağaç yöre halkının kültürel yaşamının bir parçası olmuştur (**Şekil 44**). Piribaba Meşesi (*Quercus robur L.*) olarak adlandırılan ve 350 yaşında olduğu tahmin edilen (kimi kaynaklarda 700 yaşında olduğu bildirilmektedir) anıt ağacın bulunduğu köyde Hıdırellez kutlamaları sırasında ağacın altında toplanılarak yemekler yapılıp fakir-fukaraya ve davetlilere dağıtılmakta ve şenlikler düzenlenmektedir (50).

Şekil 44 *Seyitgazi Piribaba Meşesi*
(TÜBİTAK Eskişehir Dil Atlası Projesi'nden)

Seyitgazi ilçesi Arslanbeyli Mahallesinde yer alan Keramet Dudu (*Morus Nigra L.*) olarak bilinen karadut ağacı mistik anıt ağaçtır. Yöre halkı tarafından kutlu bir kişi olduğunu inanılan Sücaeddin Veli'nin evinin hemen önündedir ve bu anıt ağacın yaşının 700'ün üzerinde olduğu kabul edilmektedir (50). Seyitgazi ilçesi Yapıldak Mahallesinde yer alan 380 yaşındaki karaçam (*Pinus nigra*) 18 metre boyu sahip bir anıt ağaçtır (**Şekil 45**).

Şekil 45 *Yapıldak Anıt Karaçam Ağacı (53)*

Seyitgazi ilçesi Sandıközü Mahallesinde yer alan 16 metre boyunda ve 925 yaşındaki karaçam (*Pinus nigra*) türündeki anıt ağaç hem yaşı hem de boyutuyla etkileyicidir (**Şekil 46**).

Şekil 46 *Sandıközü Asırlık Karaçamı*
(TÜBİTAK Eskişehir Dil Atlası Projesi'nden)

Tepebaşı ilçesi Danışment Mahallesi Göbet Mevkiide, yaşı 620'yi bulan tescillenmiş, Ardıç (*Juniperus excelsa*) ağacı yer almaktadır (**Şekil 47**).

Şekil 47 *Tepebaşı Asırlık Ardıcı (54)*

Sarıcakaya ilçesi Mayıslar Mahallesinde 280 yaşında olduğu tespit edilen Menengiç Ağacı (*Pistacia terebinthus*), anıt ağaç olarak tescillenmiştir ve koruma altındadır (**Şekil 48**).

Şekil 48 *Sarıcakaya Anıt Menengiç Ağacı (55)*

Alpu ilçesinin Otluk Mahallesinde yer alan Çatacık Orman İşletme Müdürlüğü Değirmendere Şefliği Geyikalanı Mevkii'de 30 metre boyu ve 300'ü aşan yaşı ile dikkat

çeken Sarıçam (*Pinus sylvestris L.*) türünde Geyikalanı Tabiat Anıtı bulunmaktadır. Günyüzü ilçesi Gümüşkonak Mahallesi sınırları içerisinde yer alan 660 yaşındaki anıt ağaç boylu ardıç (*Juniperus excelsa*) türündedir (**Şekil 49**).

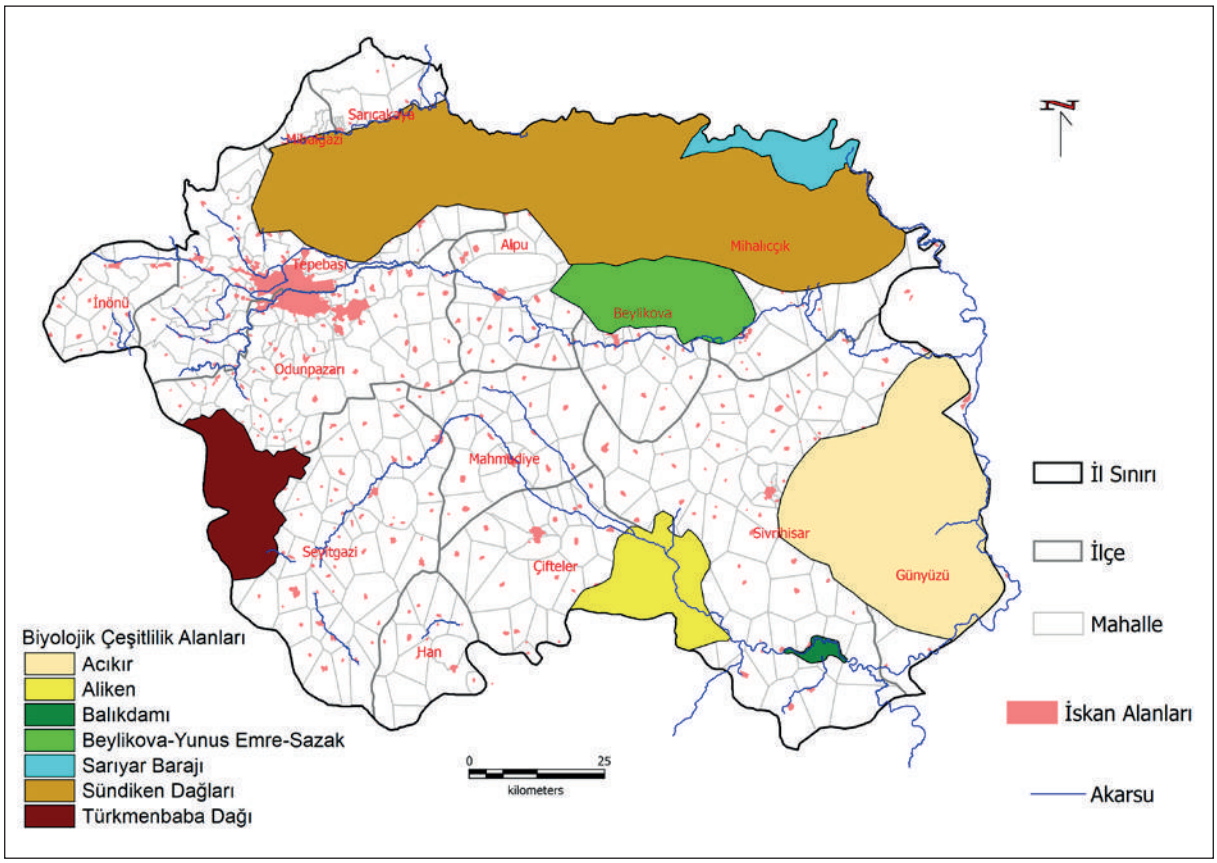
Şekil 49 *Yaşlı Ardıç Tepe Anıt Ağacı (28)*

1.1.14 BİYOLOJİK ÇEŞİTLİLİK VE TURİZM

Birleşmiş Milletler Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesine göre; "Biyolojik çeşitlilik: tüm ekosistemler ve bu ekosistemlerin bir parçası olduğu ekolojik kompleksler de dahil olmak üzere tüm kaynaklardan, canlı organizmalar arasındaki farklılaşma anlamındadır. Türlerin kendi içindeki ve türler arasındaki çeşitlilik ve ekosistem çeşitliliği de buna dahildir" şeklinde tanımlanmaktadır. Eskişehir, biyolojik çeşitlilik bakımından önemli bir ildir. Eskişehir'in biyolojik çeşitlilik yönünden önemli yapan unsurlar şu şekilde sıralanabilir (56):

- İklimsel ve coğrafi bakımdan geçiş bölgesi üzerindedir.
- Topoğrafya son derece çeşitlilik gösterir.
- Anakaya ve toprak özellikleri çeşitlidir.
- Kuşların önemli göç yolları üzerindedir.
- Önemli antik merkezlere ve tarih zenginliğine sahiptir.
- Jeolojik evrimi ilginçtir.
- Eskişehir kuşlar için önemli göç yolları üzerinde yer alır.

Ulusal ve uluslararası yayınlar ve Yücel E.'nin çalışmaları topluca değerlendirildiğinde Eskişehir'in biyolojik çeşitlilik bakımından uluslararası bir öneme sahip olduğu söylenebilir. Eskişehir'de uluslararası ölçütlere göre 7 önemli doğa alanı bulunmaktadır (Şekil 50).

Şekil 50 *Eskişehir ilinin biyoçeşitlilik alanları*

Eskişehir ilinin biyoçeşitlilik alanları şöyle sıralanabilir (56);

Acıkır

- Yüzölçümü: 98.439 ha, 650-1.819m
- Koruma Statüsü: Yok- izlenmesi gerekli.
- Sivrihisar, Günyüzü ve Ankara'nın Polatlı ilçelerini kapsar.
- Ankara-Eskişehir karayolu tarafından ikiye ayrılır ve geniş ova bozkırlarıyla kaplıdır.
- Doğusunda Sakarya Nehri, batısında Arayit Dağı bulunur.
- Bölgede step ve antropojen step alanları ve tarım alanları yer alır.
- El değmemiş geniş ova bozkırlarıyla kaplıdır ve çok sayıda bitki türüne ev sahipliği yapar.
- Arayıt Dağı'nın karstik kayaçları üzerinde dağ bozkırları uzanır.
- Alanın doğusu ve güneyi başta olmak üzere parçalı dağılış gösteren tarım alanları bulunur.
- Acıkır Bozkırları bitkiler açısından son derece zengindir.
- Bölgede önemli doğa alanları ölçütlerini sağlayan 19'dan fazla bitki taksonu bulunmaktadır ve bunların tamamı Türkiye'ye endemiktir.
- Acıkır'da yapılabilecek aktiviteler şu şekilde sıralanabilir: Kuş gözlemciliği, flora (botanik) turizmi, kamp- karavan turizmi, fotosafari, atlı doğa yürüyüşü, sportif olta balıkçılığı, av turizmi, bisiklet turizmi, doğa yürüyüşü, inanç turizmi, ipek yolu, antik kentler ve tarihi çekim yerleri, yerel gıdaları tanıma.

Aliken

- Yüzölçümü: 19 665 ha
- Koruma Statüsü: Yok-Yeterince Bilinmiyor, Gerileme
- Sivrihisar, Çifteler, Emirdağ ilçelerini kapsar.
- Aliken; Çifteler ilçesi ile Sivrihisar arasında; kuzeyinde Seydi Çayı, güneyinde ise Aliken çayı arasında yer alır.
- Bu iki çayın yatağı boyunca (özellikle Aliken çayı boyunca) geniş bataklıklar bulunur ki, bu alanlar su kuşları ve balıklar için ideal bir yaşam alanı oluşturur.
- Alan en önemli Toy *(Otis tarda) kuşu* yaşam alanlarından birisidir. Alanda 40 - 60 birey arasında toy kuşunun ürediği bilinmektedir.
- Aliken'de yapılabilecek aktiviteler şu şekilde sıralanabilir: Kuş gözlemciliği, flora (botanik) turizmi, fotosafari, atlı doğa yürüyüşü, sportif olta balıkçılığı, yerleri yerel gıdaları tanıma.

Balıkdamı

- Yüzölçümü: 3.297 ha
- Koruma Statüsü: Doğal koruma alanı, doğal yaşam geliştirme alanı
- Balıkdamı'ndaki endemik bitki türleri; kangal dikeni, cırtlak, kaşgalak, özge cevanperçemi, çatal kızan, gülik, çöven, kahkaha çiçeği, yabani tere, uyuz otu, geven, üçgül, kaside, şalba, şormuk otu, aslankuyruğu, bal otu, kekik, adaçayı, keten, gemici karadikeni, bozkır karadikeni, hazeran, sığırkuyruğu, tarla keten otudur.
- Bunların içinden gemici karadikeni, bozkır karadikeni, uyuz otu, yabani tere ve kekik Türkiye'de korumada öncelikli bitkiler listesinde yer almaktadır (Tarım ve Orman Bakanlığı).
- Balıkdamı'nda yapılabilecek aktiviteler şu şekilde sıralanabilir: Kuş gözlemciliği, sportif olta balıkçılığı, akarsu (kano) turizmi, fotosafari, antik kentler ve tarihi çekim yerleri, yerel ve bölgesel yaşam koşullarını tanıma.

Balıkdamı'ndaki canlılar şu şekildedir (28):

Balıkdamı'na gelen su kuşları: Karabatak, balaban, beyaz balıkçıl, gri balıkçıl, leylek, karaleylek, ötücü kuğu, küçük sakarcakazı, yeşilbaş, boz ördek, kılkuyruk, fiya, çamuran, çıkrıkçın, kaşıkçın, suna, angıt, macar, karabaş patka, elmabaş, paspaş, dikkuyruk, sütlani, kara çaylak, saz delicesi, turna, benekli su tavuğu, saz horozu, su tavuğu, sakarmeke, kız kuşu, su çulluğu, küçük su çulluğu, kervan çulluğu, beyaz karınlı düdükçün, kızılbacak, uzun bacak, yalıçapkını, pelikan ve bıldırcın.

- Balıkdamı'nda bulunan balık türleri: Sazan, yayın, turna, sarıbalık, kızılkanat, gümüş balığı, karabalık, kefal.
- Balıkdamı'nda bulanan memeliler: su samuru, tilki, porsuk ve tavşan
- Balıkdamı'nda bulunan amfibiler: kurbağa
- Balıkdamı'nda bulunan sürüngenler: Kara kaplumbağası, su kaplumbağası, kertengele, su yılanı, karayılanı.

Sarıyar Barajı

- Yüzölçümü: 31.754 ha, 390 m-900 m
- Koruma Statüsü: Yaban hayatı geliştirme sahası
- Sarıyar Barajı Eskişehir'in Mihalıççık ilçesi ile Ankara'nın Nallıhan ilçeleri arasında kalır.

- Sakarya Nehri üzerine 1965 yılında yapılan bu baraj, aynı zamanda yan kolları olan Gürleyik Çayı, Aladağ ve Kirmir çayları ile beslenir ve bu çayların baraja döküldüğü bölgelerde biyolojik çeşitlilik bakımından önemli mevsimsel sulak alanlar oluşur.
- Göl yüzeyi, tatlı ve tuzlu mevsimsel gölcük ve sulak çayırlar, dağ bozkırları, tarım alanları ile kızılçam topluluklarından oluşur.
- Alanın doğu ucundaki Kirmir Çayı Deltası, mevsimsel göl yüzeyi ve geniş sulak çayırlar kapsar. Alanın kuzey ucunda benzer bir yapı sergileyen Aladağ Çayı'nın Deltası'nda tuzcul özellikteki Nallıhan Kuş Cenneti bulunur. Deltanın çevresindeki tuzcul bozkırlar bitki çeşitliliği için önemlidir.
- Bölge endemik bitkiler bakımından çok zengindir.

Sarıyar Barajı'da hayvan varlığı için önemli bir yere sahiptir. Alan kuşlar için üreme döneminin yanı sıra göç ve kış dönemlerinde de önem taşır. Baraj göç yolları üzerinde olması nedeniyle özellikle göç mevsimlerinde çok sayıda göçmen kuş tarafından ziyaret edilir. Aladağ Çayı'nın oluşturduğu sazlıklarda birçok kuş türü barınır ve bölge Nallıhan Kuş Cenneti adı ile koruma altına alınmıştır. Başlıcaları; Bayağı doğan (falco peregrinus), mısır akbabası (neopron percnopterus), kara akbaba (aegypius monachus), bıyıklı doğan (falco biarmicus), kara çaylak (milvus migrans), bayağı puhu (bubo bubo), kırmızı gagalı dağ kargası (pyrrhocorax pyrrhocorax) ve gökkuzgun (coracias garrulus) hayvanlarıdır. Ayrıca kış döneminde çok sayıda kaz, ördek ve patkaya ev sahipliği yapan alan kuğular için de önemli bir barınaktır (56).

Sündiken Dağları

- Yüzölçümü: 218.068 ha, 190 m-1.818m
- Eskişehir merkez, Nallıhan, Sanrıcakaya, Alpu, Mihalıççık, Mihalgazi, Beylikova ilçelerinde bulunur.
- Koruma Statüleri: Yaban hayatı geliştirme sahası, doğal sit alanı, izlenmesi gerekli
- Sündiken Dağları Eskişehir'in Mihalıççık ve Alpu ilçesi ile Ankara'nın Nallıhan ilçeleri arasında yer alır.
- Kuzeyi Sakarya Nehri ve Gökçekaya Barajı ile sınırlanırken güneyi alçalarak Eskişehir düzlüklerine dayanır.
- Göç yolları üzerinde olması nedeniyle birçok kuş türü tarafından dinlenme alanı olarak kullanılır. Sahip olduğu ormanlar ve hayvan çeşitliliği bakımından büyük önem taşır.

- Alandaki 12 bitki taksonu önemli doğa alanları ölçütlerini sağlamaktadır. Bunlar; Alyssum niveum, Sideritis gulendamiae, Convolvulus pulvinatus, Potentilla buccoana, Tripleurospermum repens, Genista vuralii, Astragalus sterocalyx, Centaurea yozgatensis, Campanula latiloba, Campanula pterocaula, Convolvulus phrygius.
- Sündiken Dağı'nda yapılabilecek aktiviteler şu şekilde sıralanabilir: Yayla turizmi, mağara turizmi, kuş gözlemciliği, fotosafari, doğa yürüyüşü, rüzgâr sörfü, av turizmi, flora turizmi, atlı doğa yürüyüşü, kamp- karavan turizmi, akarsu (kano-rafting) turizmi, sağlık turizmi, ilginç doğa olaylarını gözleme, yerel ve bölgesel yaşam koşullarını tanıma, yerel gıdaları ve yemek kültürlerini tanıma.

Sündiken Dağı da sahip olduğu ormanlar ve hayvan çeşitliliği bakımından büyük önem taşır. Endemik Anadolu çokgözlüsü (Plebeius hyacinthus) için küresel ölçekte önem taşır. Kara akbaba (Aegypius monachus) bulunur. Nesli küresel ölçekte tehlike altında bulunan şah kartal (Aquila heliaca) için de önemlidir. Bern Sözleşmesi kriterlerine göre bölge acil korunması gereken habitatlar arasında yer alır. 2012 Haziran ayında Sündiken dağları UNESCO Türkiye'nin Önemli Doğa alanlarına aday alan listesine girmiştir.

Türkmen Dağı

- Yüzölçümü: 53.964 ha, 900-1.826 m
- Eskişehir merkez, Kütahya merkez, Seyitgazi ilçeleri arasında kalır
- Türkmen Dağı; Eskişehir, Kütahya, Afyon gibi Türkiye'nin en önemli üç şehrinin hayat kaynağını oluşturur.
- Türkmen Dağı floristik açıdan oldukça zengindir. Yapılan çalışmalarda bu bölgede 800'ün üzerinde bitki çeşidi bulunduğu belirlenmiştir. Bunların önemli bir kısmı *tıbbi ve aromatik* bitkilerden oluşur.
- Türkmen Dağı'nda yapılabilecek aktiviteler şu şekilde sıralanabilir: Mağara turizmi, kuş gözlemciliği, fotosafari, doğa yürüyüşü, flora turizmi, atlı doğa yürüyüşü, sağlık turizmi, yerel ve bölgesel yaşam koşullarını tanıma, yerel gıdaları ve yemek kültürlerini tanıma.

Türkmen Dağı önemli hayvan yaşam alanlarından biridir. Biyolojik çeşitlilik bakımından son derece zengin bir yapıya sahiptir. Bölgede yok olma tehlikesi altında bulunan; Karaakbaba, Şah kartal, sakallı akbaba gibi kuş türleri, bölgesel ölçekte tehlikedeki çok sayıda kuş türü için önem taşır (56).

Ayrıca Türkmenbaba Tepesi;

- Alan akbaba ve kartal türleri için önemli üreme alanıdır.
- Kara akbabanın (Aegypius monachus)
- Şah kartal (Aquila heliaca),
- Sakallı akbaba (Gypaetusbarbatus)
- Küçük kartal (Hieraaetus pennatus).
- Karaleylek (Ciconia nigra); bölge önemli üreme alanlarından biridir.
- Önemli doğa alanı ölçütlerini sağlamamakla birlikte alanda önemli sayılarda ulu geyik (Cerous elaphus) ve kurt (Cans lupus) bulunmaktadır.

Beylikova-Yunus Emre-Sazak

- Yüzölçümü: 30.000 ha, 780-650m
- Koruma Statüsü: Yok, bilinmeyen (unutulmuş) bölge, izlenmesi gerekli
- Beylikova, Mihalıççık, Yunus Emre'kapsar
- Beylikova'dan başlayarak, Eskişehir-Mihalıççık Yolu ile Porsuk Çayı arasında kalan marnlı alanlar ile Porsuk Çayı boyunca Sazak İstasyonuna kadar uzanan vadi boyunca sulak alanlar, çayırlar ve yakın çevredeki antropojen step alanlarını kapsar.
- Beylikova-Yunus Emre-Sazak sahasında yapılabilecek aktiviteler şu şekilde sıralanabilir: Fotosafari, doğa yürüyüşü, bisiklet turizmi, av turizmi, flora (botanik) turizmi, atlı doğa yürüyüşü, kamp- karavan turizmi, akarsu (kano) turizmi, sportif olta balıkçılığı, tarihi çekim yerleri, yerel ve bölgesel yaşam koşullarını tanıma, yerel gıdaları ve yemek kültürlerini tanıma, inanç turizmi.

1.1.15 ESKİŞEHİR İLİNDE EKOTURİZM

Doğallığı bozulmamış ortamlar (doğal bitki örtüsü, hayvanlar, yerel mimari ve yerel kültürler) ekoturizm için uygun ortamlar yaratmaktadır. Eko turizm her şeyden önce çevre bilincini ifade eder. Turistler doğadan zevk alırken, çevrenin korunmasına katkıda bulunmayı hedefleyen bir turizm anlayışına sahiptir. Doğaya ve yerel kültürlere duyarlı olmak, biyolojik çeşitliliğin korunması, turizmin olumsuz çevresel ve kültürel etkilerini en aza indirmek, yerel toplumların refahını desteklemek ve istihdam imkânları üretmek eko turizmin özellikleri arasındadır (21). Doğal ortamlar ekoturizm için fırsatlar yaratırken, ekoturizm doğal ortamları ve yerel kültürü (gelenekler, görenekler, el sanatları, yerel tarımsal üretim, yöresel mutfak, mimari ve diğerleri) koruyucu, geliştirici ve gelecek nesillere aktarıcı etki yapar. Çünkü eko turistler basit ve sade hizmetler ister ve turizm hizmetleriyle oluşan çevresel etkileri azaltırlar.

Eko turizm hizmetlerini ve ürünlerini (konaklamanın evlerde yapılması, yöresel gıdaların yerel tarımsal ürünlerle hazırlanması ve sunulması, araba kiralama, alan kılavuzluğu, el sanatlarından hediyelik eşyaların üretilmesi gibi) yerel halk girişimcileri temin eder. Bu nedenle ekoturizm gelirlerinin büyük bir kısmı yerel halkın refahına yansır. Yerel halkın turizmden gelir elde etmesi doğal ve kültürel dokunun değer kazanmasına ve korunmasına katkı sağlar.

Eko turizmin küçük yatırımlarla hayata geçirilebilmesi de diğer bir üstün tarafıdır. Eko turizm daha çok şehirleşmenin fazla olmadığı alanlar için uygundur. Bu da Eskişehir'de merkez ilçe dışındaki alanlara turizmin yayılması anlamını taşımaktadır.

Ormanlardan odun dışında çeşitli bitkisel ve hayvansal ürünler elde edilmektedir. Bunlar reçine, defneyaprağı, çam fıstığı, kestane, çam balı, kekik, mantar ve balık, kuş ve memeli hayvan ürünleri şeklinde genellenebilir (OGM, 2017). Turizm, bu ürünlerin orman köylüleri tarafından doğrudan tüketiciye ulaştırılmasını sağlayacaktır. Turistler ziyarete geldikleri ormanlarda veya orman köylerinde OGM tarafından izin verilen ürünleri satın alabileceklerdir. Bu durumda ürünler hem çok daha değerli olarak tüketiciye ulaşacak hem de elde edilen gelir yöre sakinlerinin refahına yansıyacaktır (**Şekil 51**, **Şekil 52** ve **Şekil 53**).

Şekil 51 Otluk köyü, Mihalıççık

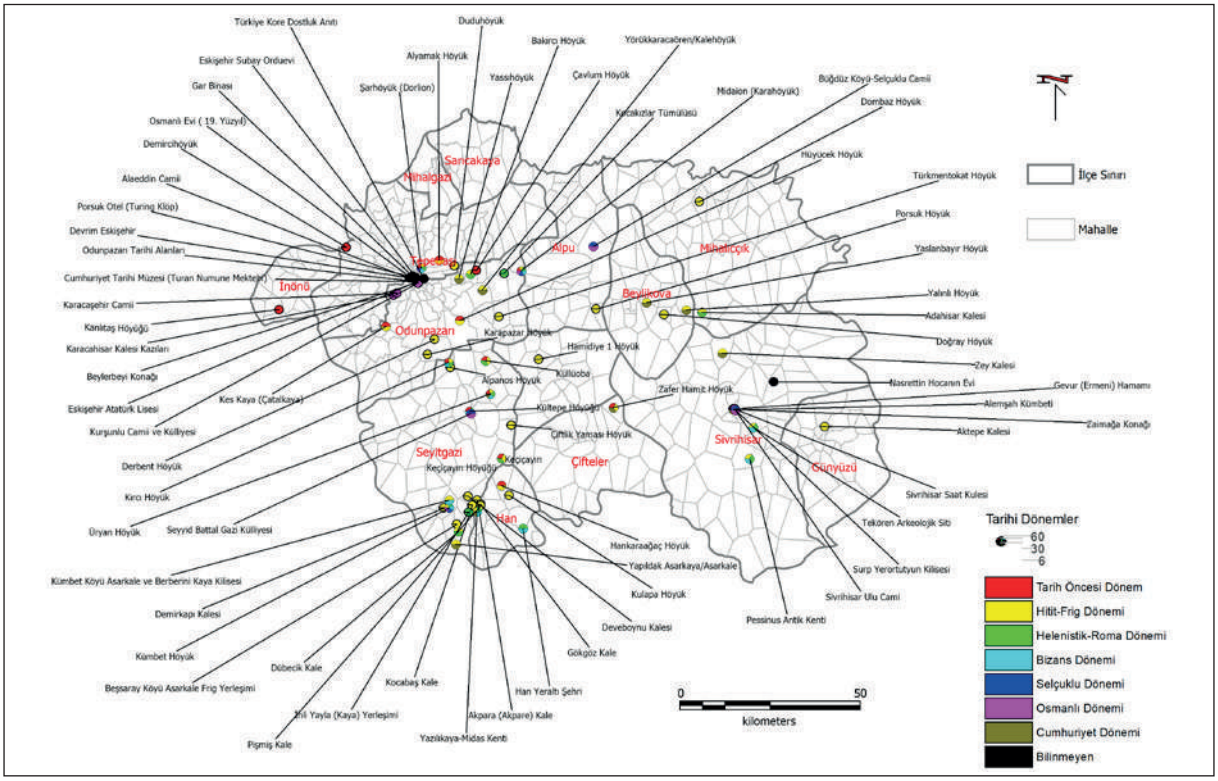
Şekil 52 *Sarayköy, Mihalıççık*
(TÜBİTAK Eskişehir Dil Atlası Projesi'nden)

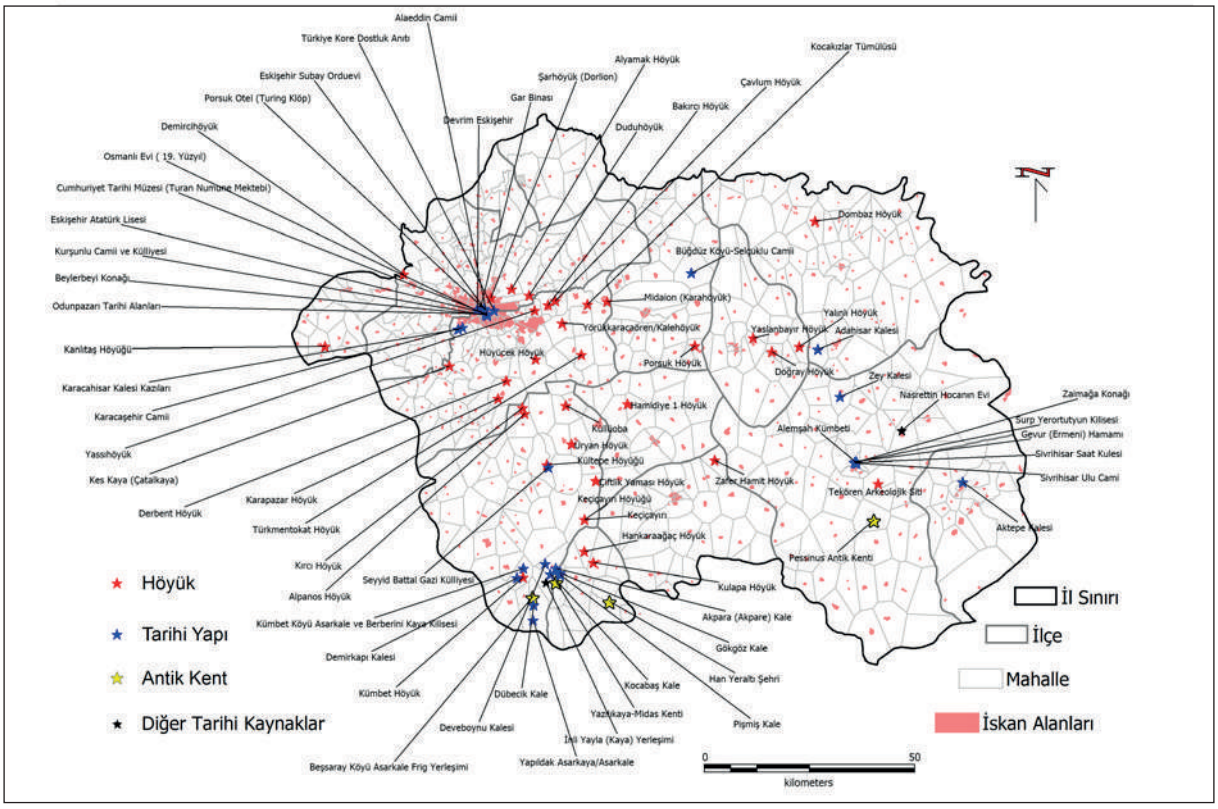
Şekil 53 *Seki, Mihalıççık*
(TÜBİTAK Eskişehir Dil Atlası Projesi'nden)

1.2 ESKİŞEHİR İLİNİN TARİHİ TURİZM KAYNAKLARI

Neolitik Çağ'dan beri yerleşim tarihine sahne olan Eskişehir ilinin en büyük yerleşkesi Eskişehir'dir. Eski ve Orta Çağlarda Yunanca *Dorylaion*, Latince *Dorylaeum* ismi ile tanınan bir şehirdir. Arapça kaynaklarda şehrin adı *Darauliya, Adruliya* ve *Drusilya* olarak geçmektedir. Antik kaynaklara göre kurucusu Eretrialı Doryleos olan Dorylaion, önemli yolların kavşak noktasında yer almaktadır. Sıcak suları ve kaplıcaları ile ünlü olan ve halkı ticaretle uğraşan zengin bir Frigya (Phrygia) şehridir. Eskişehir, bulunduğu konumu itibariyle İç Anadolu Bölgesi'nin batıya açılan kapısı, doğu ile batıyı birleştiren ana yolların kavşak noktasıdır. Bu özelliği ile tarihi süreç içinde stratejik önemini her zaman korumuştur (57) (**Şekil 54** ve **Şekil 55**).

Şekil 54 *Türlerine göre Eskişehir'deki tarihi turizm kaynakları*

Şekil 55 *Dönemlerine göre tarihi kaynaklar*

1.2.1. TARİH ÖNCESİ ÇAĞLAR

Yazının bilinmediği dönemler, tarih öncesi çağlar olarak adlandırılırken yazının keşfi ile tarihi çağlar dönemi başlamıştır. Tarih öncesi uygarlıklar Paleolitik, Neolitik, Kalkolitik ve Tunç Çağı'dır (58). Tarih öncesinde yer alan her bir çağ sosyal, kültürel ve teknolojik yapıların oluşturulduğu yeni bir gelişmeye sahne olmuştur. İnsanlık tarihinin başlangıç evresini oluşturan Paleolitik Çağ, yaklaşık iki milyon yılı kapsayan çok uzun bir kültür sürecidir. Avcılık ve toplayıcılık ile yaşamlarını sürdüren Paleolitik Çağ insanı, orman, ırmak veya doğal mağaralarda yaşamış, ilk kez alet kullanmış, ateşi keşfetmiştir. Eskişehir ve çevresinde Paleolitik Çağ bulgularına rastlanmamıştır. Tarım toplumuna geçilmesiyle birlikte Neolitik Çağ'da insanlar yerleşik hayat sürmeye başlamıştır. Bu dönemde koyun, keçi, sığır ve domuz gibi hayvanlar evcilleştirilmiş, çanak-çömlek yapılmaya başlanmıştır. İlk şehirleşmenin görüldüğü bu dönemde Eskişehir'de Demircihöyük, bilinen en eski yerleşik düzene ait bulguları vermiştir.

Kalkolitik Çağ'da Eskişehir'de Demircihöyük, Küllüoba ve Kanlıtaş Höyük gibi kaya zemin üzerine kurulmuş yamaç yerleşimleri görülmektedir. Bu dönemde madencilik, dokuma ve seramik yapımı ile birlikte ilk ticari hareketlenmeler başlamıştır. Taş temelli kerpiç evler ve savunma duvarları gibi şehirleşmedeki önemli değişimler, bu dönemde görülmüştür. Çömlekçi atölyeleri, kutsal alanlar ve tahıl ambarları bu dönemin şehir kültürünün önemli unsurlarını oluşturmaktadır. Tunç Çağı ile beraber madencilik gelişmiş ve ihtiyaç fazlası ürünlerin üretilmesi, ticaret hayatını da başlatarak zenginleşen şehir kültürünü oluşturmuştur. Anıtsal saray ve tapınaklar bu dönemde yapılmaya başlanmıştır.

Tunç Çağı çeşitli dönemler itibariyle İlk Tunç Çağı (MÖ 3000-1900) içerisinde Eski Tunç Çağı I, II ve III olarak üç alt evrede, Orta Tunç Çağı (MÖ 1900-1450) ve Son Tunç Çağı (MÖ 1450-1180) şeklinde incelenmiştir. Tunç Çağı'na ait Eskişehir'deki yerleşim yerleri; Demircihöyük, Küllüoba, Çavlum Höyük, Kültepe Höyüğü'dür. Eskişehir'de bahsi geçen bu dönemlere ait kalıntılar aşağıdaki alt başlıklarda ele alınmıştır (58); (59); (60).

1.2.1.1 Demircihöyük

Demircihöyük'te ilk kazılar 1937 yılında Alman Arkeoloji Enstitüsü adına Kurt Bittel, 1975-1978 yıllarında Manfred Korfmann tarafından yapılmıştır. Demircihöyük'te Neolitik, Kalkolitik ve Tunç Çağı kültür katmanları saptanmıştır. Erken Tunç Çağı'na ait 15 yerleşim katı, höyüğün doğusunda düzlük alanda ise dört evreli Orta ve Geç Tunç Çağı yerleşmesi bulunmuştur. Ele geçirilen arkeolojik buluntular Erken Tunç Çağı 1-2 katları, MÖ 2900-2500 yıllarında tarihlendirilmiştir. Kazıda ele geçirilen buluntular, idoller, disk yüzlü kadın figürleri, hayvan figürleri, ağırşaklar, ağırlıklar, öğütme ve ezgi taşları, iğneler, çanaklar, kâseler, yonca ağızlı ve gaga ağızlı testilerdir. Emzikli ve geniş boyunlu gaga ağızlı testiler ile gövdeleri çapraz bantlı testiler en karakteristik iki formu oluşturmaktadır (61); (62).

1.2.1.2 Kanlıtaş Höyüğü

Kanlıtaş Höyüğü, Eskişehir'in İnönü ilçesine bağlı Aşağı Kuzfındık köyünün yaklaşık 1 km doğusundaki vadide yer almaktadır. Klasik Döneme ait bulgular; Helenistik ve Erken Roma Dönemi'ne (MÖ 2-1.yy), Erken Roma İmparatorluk Dönemi'ne (MS 1.-2.yy), Roma Dönemi'ne ve Geç Roma Dönemi'ne (MS 3.yy ve sonrası); Ortaçağ'a ait bulgular ise dönemlerine göre Geç Bizans, Beylikler, Erken Osmanlı ve Klasik Osmanlı Dönemi'ne tarihlenmektedir (63).

1.2.1.3 Küllüoba

Küllüoba'nın en eski yerleşimi İlk Tunç Çağı II. Dönemine tarihlenmektedir. Höyükte kale ve aşağı şehir vardır. Kalede kamuya ait ortak olabilecek bağımsız yapı toplulukları bulunmuştur. Batı Anadolu Bölgesi'nde şehirciliğe geçişin başlangıç evrelerine ipucu olabilecek örneklere rastlanmıştır. Höyükte bulunan sokaklar, yapı kompleksleri, anıtsal kapı girişleri gibi şehirsel özellikler bunu kanıtlar niteliktedir. Küllüoba'da Geç Kalkolitik Dönem'den Erken Tunç Çağı sonuna kadar kesintisiz yerleşim saptanmıştır. Daha sonra bölgede Hititlerin varlığı görülmüştür. MÖ 4000'in sonlarından MÖ 2000 yılı başlarını kapsayan dönemde, İç Batı Anadolu'da Orta Tunç Çağı'na Geçiş Dönemi'ne ait en kapsamlı araştırılan tek yerleşim yeridir. Küllüoba'da Orta Tunç Çağına Geçiş Dönemi mimarîsine dair buluntulara göre Öncü Geçiş Dönemi Evrelerinde daha çok birbirinden bağımsız olarak inşa edilmiş tek mekândan oluşan köşeli dörtgen planlı ve bir üstteki II C evresinde bağımsız olarak inşa edilmiş megaron planlı yapılar saptanmıştır. II B evresinde ise çok mekânlı yapılar bulunmaktadır (64); (59).

1.2.1.4 Çavlum Höyük

Çavlum köyü Alpu yolu üzerinde ve Eskişehir'e 16 km uzaklıktadır. Çavlum Mezarlık Kazısı (**Şekil 56**) çalışmaları Anadolu Üniversitesi Arkeoloji Bölümü tarafından 1999-2003 yılları arasında gerçekleştirilmiştir. Orta Tunç Çağı'na ait Mezarlık'ta beş farklı türde mezar bulunmuştur. Bunlar; küp mezar, çömlek mezar, taş sanduka mezar, oda mezar ve basit toprak mezardır. Mezarlık'ta 73 adet küp mezar, bir adet taş sanduka ve oda mezar, altı adet basit toprak mezar bulunmuştur. Antroplojik sonuçlara göre 110 iskeletin 33'ü erkek, 30'u kadın, 37'si çocuk, 4'ü bebek, 6'sı ise cinsiyeti belirlenememiş bireylere ait olduğu tespit edilmiştir. Mezarlarda küpler, çömlekler, testiler, vazolar, ibrikler, çanaklar, fincan ve ağırşaklar gibi pişmiş toprak eserler; küpeler, halkalar, iğneler, kolye taneleri, boncuklar, sarmal levhalar gibi metal eserler; aşık kemikleri ve mühürler bulunmuştur. Bunun yanı sıra lületaşı ve fayanstan yapılmış iki adet mühür de ele geçmiştir. Çavlum Köyü Mezarlığı; Orta Tunç Çağı'na, MÖ 18 yüzyılın ortalarına tarihlendirilmiştir. Antropolojik sonuçlar Çavlum'da yaşayan insanların çoğunluğunun Doğu Akdeniz kökenli olduğunu göstermiştir (65).

Şekil 56 *Çavlum köyü mezarlık alanı, Odunpazarı*
(TÜBİTAK Eskişehir Dil Atlası Projesi'nden)

1.2.1.5 Kültepe Höyüğü

Seyitgazi'nin girişindeki yolun 100 m batısında yer almaktadır. Höyük, iki metre yüksekliğinde yayvan ve geniştir. Seyitgazi'de ilk yerleşmenin MÖ 3500 yıllarında başladığı Kültepe Höyüğü buluntularından anlaşılmıştır. Arazide yapılan incelemede Tunç, Roma ve Bizans Dönemi'ne tarihlendirilen seramik parçaları bulunmuştur. Höyük 1980 yılında Eskişehir Müze Müdürlüğü tarafından Kültepe Höyük olarak tespit ve tescil edilmiştir (66); (67).

1.2.2 FRİG DÖNEMİ

Friglerin MÖ 1200 yılı civarında Avrupa'dan göç yoluyla Anadolu'nun birçok yerine yerleşmeleri sonucu Anadolu'da yayıldıkları bölgelere ve kurdukları güçlü krallığa Frigya denilmektedir (68); (69). Özellikle MÖ 9.-7. yüzyıllar arasında damgasını vurmuş olan Frigya Krallığının en güçlü dönemi Kral Midas (MÖ 738-696) zamanında yaşanmıştır (69). Midas döneminde, Frigya ülkesinin sınırları kuzeyde Samsun, doğuda Boğazköy (Çorum), güneyde Burdur, batıda Balıkesir, Eskişehir, Afyonkarahisar, Uşak, Kütahya ve merkezinde başkent Gordion (Polatlı) ve Ankara'ya kadar olmak üzere Anadolu'nun büyük bir bölümünü kapsamaktaydı (70). Frigler, Hint-Avrupa kökenli olmaları ve Avrupa'dan göç ederek gelmiş olmalarına rağmen kısa bir sürede "Anadolulaşmışlar" ve farklı medeniyetlerden de etkilenerek özgün bir Anadolulu kimliği yaratmışlardır (71).

Günümüzde Frigya olarak adlandırılan bölge ağırlıklı olarak, Frigler döneminden kalan kültürel miras alanlarının yoğunlaştığı Eskişehir, Kütahya ve Afyonkarahisar illeri arasında kalan bölge için kullanılmaktadır. Üç il arasında kalan ve merkezinde volkanik Türkmen Dağı'nın (1829 m) yer aldığı bölge, "Dağlık Frigya Vadisi", "Mountainous Phrygia", "Frig Vadileri" gibi çeşitli isimlendirmeler almaktadır.

Friglerin dini metropolü/merkezi olarak kabul edilen ve üç il sınırları içerisinde yer alan Dağlık Frigya Bölgesi/Frig Vadilerinde doğa ve tarih iç içedir. "Kültürel değerlerinin yanı sıra, bu vadiler Kapadokya'daki volkanik peri bacaları benzeri ilginç jeolojik ve jeomorfolojik oluşumları, zengin flora ve faunası ile özel fiziki niteliklere sahiptir" (72). Bölgenin jeolojik ve jeomorfolojik yapısı Doğal Turizm Kaynakları bölümünde anlatılmıştır. Dağlık Frigya Bölgesinin jeolojik yapısı, özellikle Frigler ve ardından gelen topluluklar tarafından yerleşim merkezlerinin kurulmasını etkilemiştir. Bunun sonucu olarak Dağlık Frigya Bölgesi'nde birçok medeniyetin izini taşıyan ve volkanik tüf malzemeden faydalanarak yapılan kültürel miras kalıntıları günümüze değin ulaşmıştır.

Dağlık Frigya Bölgesi Frig ana tanrıçası Kybele'ye adanan görkemli kaya anıtları, sunaklar, Frig yerleşim merkezleri, Frig kaleleri, kaya mezarları ve antik yollarıyla üstün evrensel değerler taşımasından dolayı 2015 yılında UNESCO Dünya Miras Geçici Listesi'ne girmiştir (**Şekil 57**).

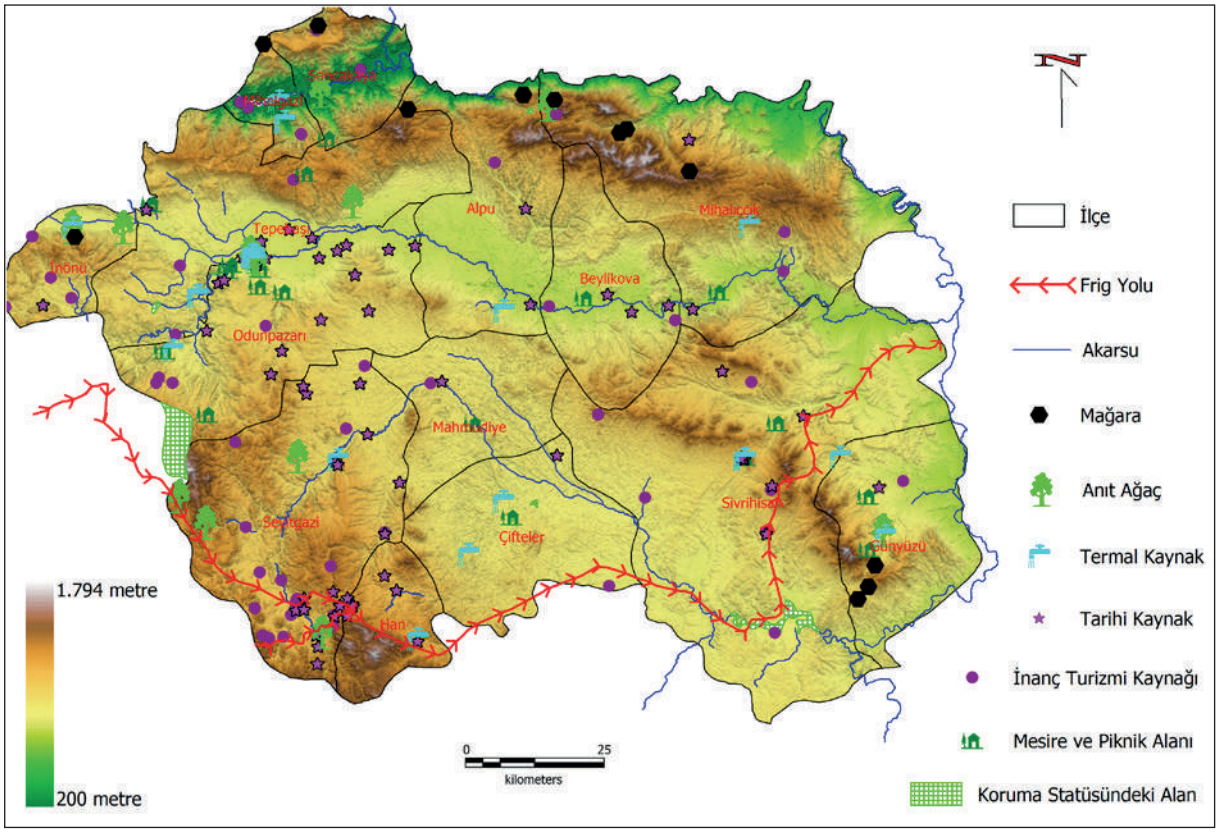

Şekil 57 *Frigya Bölgesi*
(Yazılıkaya/Midas Vadisi Yüzey Araştırması).

Dağlık Frigya Bölgesi'nde (Frig Vadileri) turizmin canlandırılması ve kültürel ve jeolojik miras alanlarının korunması amacıyla 2013 yılında 506 km uzunluğunda Frig Yolu kültür rotası geliştirilmiştir. Bu rota, Friglerin başkenti Gordion (Polatlı-Ankara), Frig ana tanrıçası Kybele'nin ana kült merkezi Pessinus (Ballıhisar-Sivrihisar), Friglerin dini merkezi sayılan Yazılıkaya-Midas Kenti (Han-Eskişehir), doğal ve kültürel çekiciliklerin bir arada bulunduğu Kümbet, Fındık, İnli, Köhnüş gibi Frig Vadileri ile ilginç jeolojik oluşumların yoğun görüldüğü Afyonkarahisar'daki Seydiler Kasabası'ndan geçmektedir. Tüm yön işaret ve levhaları uluslararası standartlarda hazırlanan Frig Yolu, doğa yürüyüşü ve/veya bisiklet sürüşü yapmak isteyenlere uygun koşullar sunmaktadır (**Şekil 58**).

Friglerden günümüze ulaşan arkeolojik eserler ışığında Frig yerleşim merkezlerinin sayısının Anadolu'da toplam 164 olduğu tespit edilmiştir (73). Bu yerleşim merkezlerinin illere göre dağılımı göz önüne alındığında en çok Eskişehir, Afyonkarahisar, Ankara, Kırşehir, Tokat, Samsun ve Aksaray illerinde Frig yerleşim merkezlerinin yoğunlaştığı

görülmektedir (73). Eskişehir, Friglere ait 45 yerleşim merkezi ile Türkiye'deki en yoğun ve önemli Frig yerleşim alanıdır. Eskişehir'de yer alan Frig dönemi kültürel miras varlıklarını genel olarak höyük, kale ve kaya anıtı şeklinde ele almak mümkündür. Eskişehir ilinde Frig döneminden günümüze ulaşan kültürel miras varlıkları incelendiğinde; iki antik şehir (Pessinus ve Midas Kenti), 15 Frig kalesi ve 28 höyük ile Eskişehir'in zengin bir Frig mirasına sahip olduğu söylenebilir.

Şekil 58 *Frig Yolu'nun geçtiği güzergâh*

1.2.2.1 Eskişehir İlinde Frig Yerleşiminin Görüldüğü Höyükler

1.2.2.1.1 Karahöyük (Midaion)

Eskişehir'in bilinen en büyük höyüklerinden biri olan Karahöyük/Midaion yerleşme yeri, 460 m çapında ve 14 m yüksekliğindedir ve bu höyükte en azından İlk Tunç Çağı başlarından Frig Dönemi ve Roma Devri sonlarına kadar kesintisiz yerleşilmiş olduğu anlaşılmaktadır (75). Midaion, Eskişehir'in 30 km doğusunda ve Eskişehir-Alpu yolunun 700 m kuzeyinde, Karahöyük köyü sınırları içerisinde yer almaktadır. Dorylaion ve Troknada (Sivrihisar-Kaymaz) arasındaki eski Roma yolunun üzerinde yer alan Roma Döneminin önemli şehirlerinden birisidir. Frig kralı Midas'ın adından dolayı şehre *Midaion* denmiştir. Midaion'da basılan bir sikkenin yazıtında *TON KTICTHN MIDAEWN (Kentin kurucusu Midas)* yazmaktadır (76)

Karahöyük, Erken, Orta ve Geç Tunç, Hitit, Frig, Hellenistik, Roma ve Bizans döneminde yerleşim gördüğü, toplanan seramik parçalarıyla saptanmıştır. Batı yamacında Hitit seramiğinin karakteristik özelliklerini yansıtan çok kaliteli iki adet gaga ağız parçasının ele geçmesi ve yüzeyde bol miktarda ele geçen MÖ 2. bine tarihlenen seramikler höyükteki Hitit yerleşimini de göstermektedir. Ayrıca höyüğün geneline yayılan bol miktarda monokron ve boyalı Frig seramik örnekleri ile birlikte Hellenistik ve Roma seramikleri, cam kap parçaları ve özellikle doğu eteklerinde mezar kiremitleri toplanmıştır (76).

Şarhöyük-Dorylaion

Şarhöyük, Orta Anadolu'nun orta büyüklükteki, sayılı höyüklerinden biridir. Ovadan yüksekliği 17 metre, çapı 450 metre, çevresi 1800 metredir. Eskişehir ovasında en yüksek rakımlı, en büyük höyüktür. Höyüğü çevreleyen bir Aşağı Şehir ve höyüğün batısında Nekropol (mezarlık) alanı bulunmaktadır. Hem Eskişehir'in hem de Frigya Bölgesi'nin yerleşim tarihine ışık tutması bakımından buradaki arkeolojik kazılar son derece önem taşımaktadır. Bugüne kadar yapılan kazılarda höyükte İlk Tunç Çağı, Hitit, Frig, Klasik, Helenistik, Roma, Bizans, Osmanlı kültürlerinin varlığı saptanmıştır (63). Höyüğün zirve kesiminde bulunan açma olan A Alanında Bizans ve Helenistik dönem tabakaları; batı kesimde B Alanında Helenistik ve Roma tabakaları ile Orta ve Geç Frig tabakaları; zirvenin güneybatı ve güney kesiminde Bizans, Roma ve Helenistik tabakalar ortaya çıkartılmıştır. Güney yamaçta ise Hitit tabakaları araştırılmıştır. Ayrıca Roma ve Bizans dönemlerinde yerleşildiği anlaşılan höyüğün güneyinde yer alan Aşağı Şehir'de küçük sondajlar yapılmış, höyüğün yaklaşık 900 m batısında yer alan Nekropol açmasında Geç Helenistik, Roma ve Bizans dönemlerine ait mezarlar ortaya çıkartılmıştır (63).

1.2.2.1.2 Alpanos Höyük

Seyitgazi ilçesi, Sarayören köyünün 1.60 km, Eskişehir-Seyitgazi karayolunun 500 m doğusunda, İnüstü Tepesi'nin 1 km güneydoğusunda, 100 m çapında, 4 m yüksekliğinde, doğu- batı doğrultulu bir höyüktür (66).

1.2.2.1.3 Alyamak Höyük

Eskişehir il merkezinin 8 km kuzeydoğusunda, Muttalip köyünde yer alan bu höyük, 195 m çapında, 11 m yüksekliğindedir. Yüzeyden Tunç Çağı, MÖ 2. binyıl ve Frig Dönemi çanak çömlekleri toplanmıştır. Yüzeyde, içinde insan kemikleri bulunan tahribat çukurları vardır. Buna dayanarak, höyüğün bir dönem mezarlık olarak kullanıldığı belirtilmektedir (77).

1.2.2.1.4 Bakırcı Höyük

Odunpazarı ilçesinin Sevinç köyüne 1 km kuzeydoğuda, Eskişehir- Ankara demiryolunun 1 km güneyinde, Bakırcı Höyüğü Mevkii'nde yer almaktadır. Köyün merası olarak kullanılan höyük oldukça yayvan olup yükseltisi çok azdır. Höyük yüzeyinde az sayıda Frig ve Roma Dönemlerine ait seramik parçaları tespit edilmiştir (66).

1.2.2.1.5 Çiftlik Yaması Höyük

Seyitgazi ilçesi, Beykışla-Orta Oba Mahallesi yolunun hemen sağında, Beykışla köyüne 1,9 m mesafede, Orta Oba'nın Çiftlik Yaması Mevkii'nde yer almaktadır.120 m çapında, 10 m yüksekliğindedir. Doğusundan Bardakçı Deresi akmaktadır. Üzeri kaçak kazılar ile tahrip edilmiştir. Batı kesiminde yüzeyden, alt alta bir iki sırası izlenebilen 65x15 m boyutlarında, dikdörtgen plan veren bir yapı kalıntısı yer almaktadır. Bu yönde höyüğün gerisindeki yamaçlara doğru teraslar halinde genişleyen geç dönem yerleşmesi bulunmaktadır. Höyüğün doğu kesimi teraslar halinde hafif bir meyille yol seviyesine inmektedir. Bu kesimde yüzeyden çok miktarda Frig gri çanak çömlek parçaları toplanmıştır (77).

1.2.2.1.6 Derbent Höyük

Eskişehir'in 14 km kadar güneyinde Eskişehir-Seyitgazi karayolunun hemen sağında ve ismini aldığı Derbent köyünün yakınında yer almaktadır. Höyük 90 metre çapında ve 4,8 m yüksekliğindedir (78).

1.2.2.1.7 Doğray Höyük

Beylikova ilçesi, Doğray köyünün yaklaşık 710 m kuzeybatısında, Doğray köyü ile Beylikova ilçesi asfalt yolunun kuzey bitişiğinde yer alan höyük, yaklaşık 450x210 m

çapında, doğu-batı doğrultulu oval formlu olup 19 m yüksekliğindedir. Höyükte yapılan incelemede; yüzeyde ve yamaçlarda Tunç Çağı, Frig ve Roma Dönemlerine ait seramik parçaları tespit edilmiştir. Höyüğün doğu yamacının bittiği yerde Karabayır Mevkiinde kaya mezarlarından oluşan bir nekropol alanı tespit edilmiştir. Ancak bu kaya mezarları kaçak kazı ile tahrip edilmiştir (66).

1.2.2.1.8 Dombaz Höyük

Mihalıççık ilçesi, Çalçı köyü yakınlarında Dombaz Mevkiinde yer alan höyük, 75 m çağında ve 4 m yüksekliğindedir ve üzerinden çok miktarda İlk Tunç Çağı ve Frig dönemi gri çanak çömlek parçası ortaya çıkarılmıştır (79).

1.2.2.1.9 Duduhöyük

Odunpazarı ilçesi, Hasanbey köyünün 2,5 km kuzey-doğusu ve Cumhuriyet köyünün ise 2 km güneyindeki höyüğün 700 m güneyinden demiryolu geçmektedir. Höyük oldukça büyük olup, güney kuzey doğrultusunda uzanmaktadır (66).

1.2.2.1.10 Hamidiye 1 Höyük

Mahmudiye ilçesinin kuzeybatısındaki Hamidiye köyünün 1 km kadar kuzeybatısında yer almaktadır. Güneyinden Seyit Su geçer. 200 m çapında, 12 m yüksekliğindedir (79).

1.2.2.1.11 Hankaraağaç Höyük

Han ilçesi, Hankaraağaç köyündeki çalışmalarda köyün 500 m kuzeydoğusunda yer alan Hankaraağaç Höyüğü 60 m çapında 8 m yüksekliğindedir. Doğu kesimi tarım nedeniyle tamamen tahrip olmuştur. Bu alanda Frig gri çanak çömlek parçaları toplanmıştır. Tarla olarak sürülen kuzeydoğusuyla güney kesiminde toprak içinden İlk Tunç Çağı malzemesi bulunmuştur (79).

1.2.2.1.12 Hüyücek Höyük

Eskişehir il merkezinin 14 km güneydoğusunda; Kıravdan ve Kanlıpınar köyleri arasında, Kanlıpınar köyünün 3 km güneyinde; Tıngır/Çayırbaşı Mevkii'ndeki höyük, 100 m çapında ve 8 m yüksekliğindedir. Yüzeyden İlk Tunç Çağı yerleşimine ait örneklere ve Frig Dönemi'ne ait bazı çanak çömlek parçalarına rastlanmıştır (77).

1.2.2.1.13 Yörükkaracaören/Kalehöyük

Yörükkaracaören köyünün 1,46 km kuzeybatısında, Yörükkaracaören köyü ile Yassıhöyük köyünü bağlayan toprak yolun kuzey bitişiğinde doğal bir tepe üzerinde yer almaktadır. Geçmiş yıllarda höyük olarak tescil edilen bu yerleşimde höyük olabilecek

kültür tabakası kalıntılarına rastlanılmamıştır. Söz konusu yerleşim gerek form gerek malzeme açısından höyükten daha çok kale yerleşimini andırmaktadır. Yerleşimin üst kısmı kısmen düzlük olup doğu yönünde yaklaşık 30 m çapında 5 m yüksekliğinde bir tepe yer almaktadır. Yörükkaracaören köyü ile Yassıhöyük köyünü bağlayan toprak yol yerleşimin güney eteğini keserek tahrip etmiştir. Yerleşimde Roma ve Bizans Dönemlerine ait seramik parçalarına ve Kale'nin yaklaşık 100 m doğu yönündeki tarla vasıflı düz alanda aynı döneme tarihlendirilen seramiklerin yanında, mermer mimari parçalara rastlanılmıştır (66).

1.2.2.1.14 Karacahöyük

Eskişehir'in 6 km doğusunda, aynı adla anılan köyün içinde yer alan höyük, 135 m çapında ve 15,7 m yüksekliğindedir. MÖ 3. ve 2. bin yıl, Frig ve Bizans dönemlerine ait malzeme grupları içermektedir. Höyüğün konisi tıraşlanmış ve höyüğü güneyden dolanarak tepesine kadar çıkan bir yol yapılmıştır (78).

1.2.2.1.15 Karapazar Höyük

Eskişehir'in kuşuçumu 18 km güneyinde, Karapazar köyünün 1 km kadar güneybatısında yer alan bu höyük, 200 m çapında ve 25 m yüksekliğindedir. Burada Tunç Çağı ve Frig malzeme grupları saptanmıştır. Höyüğün hemen kuzeyinden küçük bir dere akmaktadır. Bu kesimde höyük ile dere arasındaki tarlanın işlenmesi sonucu höyük eteğinde uzun bir profil oluşmuştur. Bu profilden toplanan çanak çömlek parçaları, Demircihöyük K ve L katlarından gelen malzemenin özelliklerini yansıtmaktadırlar. Bu höyük en azından İlk Tunç Çağı başlarından I. binyıl başlarına kadar kesintisiz bir stratigrafi verebilir (78).

1.2.2.1.16 Keçiçayırı Höyüğü

Etrafı ormanlık alçak tepelerle çevrili, küçük bir ova olan Keçiçayırı, Seyitgazi ilçesinin 22 km güneyinde ve 5 km de Bardakçı köyünün güneybatısında yer alır. Höyük, Teras, Cıbırada ve Kuzeybatı tarlalarında yapılan kazılar, esas itibariyle Neolitik Dönemin erken evreleri, geç İlk Tunç Çağı II ve Roma dönemleri ile ilgili buluntular vermiştir. Teras 'ta ayrıca iki Geç Kalkolitik gömü ele geçirilmiştir. Ovanın doğusunda, Kuzeybatı tarlalarından güneyde Adatepe'nin batısındaki tarlalara kadar olan 1 km uzunluğundaki geniş alanda yoğun bir Roma yerleşmesi vardır (66).

1.2.2.1.17 Kırcı Höyük

Odunpazarı ilçesi, Karapazar köyünün, 3,16 km doğusunda, Derbent Çiftliği'nin 4 km güneydoğusunda, Kocaveli Höyük Tepesi mevkiisinde 140 m çapında 5 m yüksekliğinde doğal tepe üzerinde bir höyüktür. Yapılan yüzey incelemesinde höyüğün üst kısmında ve yamaçlarında Tunç Çağı, Frig, Roma ve Bizans dönemlerine tarihlendirilebilecek çok sayıda seramik parçalarına rastlanılmıştır. Höyük kuzey-güney doğrultulu olup üzerinde çok sayıda taş yığını görülmüştür. Etrafında ve üzerinde tarım yapılmasından dolayı höyük tahrip olmaya devam etmektedir. Ayrıca höyük üzerinde çok sayıda kaçak kazı çukuru bulunmaktadır (66).

1.2.2.1.18 Kulapa Höyük

Han ilçesi, Gökçekuyu köyünün 500 m güney doğusunda yer almaktadır. Aynı adla anılan köyün 1,5 km kadar güneybatısında yer alan bu höyük, 240 m çapında ve 9 m yüksekliğindedir. Tunç Çağı, Frig ve Klasik Devir malzeme grupları içermektedir. Özellikle güney etek yoğun bir şekilde tıraşlanmıştır. Köy evlerinin yapımında kullanılmak üzere höyükten taş çekilmiştir. Hemen güneyden akan küçük derenin karşı tarafında büyük mermer bloklar bulunmaktadır (80).

1.2.2.1.19 Kümbet Höyük

Seyitgazi ilçesi Kümbet köyünde arkeolojik kalıntıların bulunduğu platform üzerinde bir höyük bulunmaktadır. Köyün eski yerleşimi höyük ve platform üzerine kurulmuş olup, şu an ki yerleşim güneye doğru yayılmaktadır. Selçuklu-Osmanlı Dönemi'nde kullanım görmüş mezarlığın kuzey bitişiğinde Selçuklu Dönemi'ne ait sekizgen planlı, piramidal çatılı, lokal kesme taşlardan yapılmış Himmet Baba Türbesi bulunmaktadır (**Şekil 59**). Selçuklu Kümbeti içerisinde doğu- batı doğrultulu bir adet sanduka yer almaktadır. Kümbet üzerinde Bizans Dönemi'ne ait yapılardan sökülmüş çok sayıda devşirme mimari parça ve kümbet (anıt mezar)in doğu cephesinde kapının sağ tarafında kesme taşlar üzerine Türkmen boyları tarafından kazılmış hayvan figürleri yer almaktadır. Mezarlar lokal taşlardan yapılmış olup bezemeli ve yazıtlıdır (66).

Şekil 59 *Himmet Baba Türbesi, Kümbet, Seyitgazi*
(TÜBİTAK Eskişehir Dil Atlası Projesi'nden)

Himmet Baba Türbesi'nin 50 m güney batısındaki lentoda yer alan Solon yazıtından dolayı "Solon'un Mezarı" olarak bilinen ve Roma Dönemine tarihlendirilen üçgen alınlıklı tepe akroterli anıtsal bir mezar yer almaktadır (66). Bu mezar odasının Roma'dan önce Frig Dönemi'nde oyulduğu tahmin edilmektedir (81). Üçgen alınlık içerisinde diş dizileri, diş dizileri arasında çörtenler, ortada kalkan, kalkanın iki tarafında kısmen korunmuş iki adet kartal vardır. "Tabula ansata" içerisinde ise birbirine dönük iki adet aslan, aslanların ortasında krater betimlenmiştir (**Şekil 60**). Araştırmacılar tarafından *Merios/Merios* kentinin üzerinde kurulduğu düşünülen Kümbet köyünün Roma Dönemi'nde önemli bir merkez olduğu anlaşılmaktadır (66).

Şekil 60 *Solon'un Mezarı, Kümbet, Seyitgazi*
(TÜBİTAK Eskişehir Dil Atlası Projesi'nden)

1.2.2.1.20 Porsuk Höyük

Alpu ilçesi, Bozan beldesinin yaklaşık 8,9 km güneyinde, Bozançayırlığı mevkiinde yer alan höyük, doğu-batı doğrultusunda 418 m, kuzey-güney doğrultusunda ise 532 m uzunluğundadır. Kuzey, güney ve doğu yönünde olmak üzere üç ayrı koniden oluşan höyük ortalama 8 m yüksekliğindedir. Üzerinde ve yamaçlarında yapılan tarım faaliyetlerinden dolayı höyük tahrip olmaya devam etmektedir. Özellikle batı yamaç tıraşlanarak kesit oluşmuştur. Höyükte yapılan yüzey incelemesinde; Tunç Çağı, Frig, Roma ve Bizans dönemlerine ait seramik parçaları tespit edilmiştir (66).

1.2.2.1.21 Yalınlı Höyük

Beylikova ilçesi, Yalınlı köyünün yaklaşık 400 m güneyinde, Porsuk Nehri'nin 70 m doğusunda, Kadıgölü mevkiinde mera vasıflı alanda yer alan höyük, yaklaşık 65 m çapında ve 2 m yüksekliğindedir. Höyükte yapılan yüzey incelemesinde; Tunç Çağı ve Frig Dönemine ait seramik parçaları görülmüştür (66)

1.2.2.1.22 Yaslanbayır Höyük

Beylikova ilçesi, Emircik köyünün yaklaşık 1,4 km kuzeyinde, Emircik-Yeniyurt köyü asfalt yolunun 480 m kuzeyinde Yaslanbayır Tepesi'nde yer almaktadır. Doğal tepe üstünde olan höyükte yapılan incelemede; yüzeyde ve yamaçlarda Frig, Hellenistik ve Roma Dönemlerine ait seramik parçaları tespit edilmiştir (66).

1.2.2.1.23 Üryan Höyük

Seyitgazi ilçesi, Yazıdere köyünün 1.90 km güneydoğusunda, Seydi Suyu'nun 460 m kuzeyinde, Höyük Tepe mevkiindeki Üryan Höyük, 240 m çapında, 10 m yüksekliğinde oldukça büyük bir höyüktür. Yüzeyde yapılan incelemede, Tunç Çağı, Frig, Roma ve Bizans Dönemlerine ait çok sayıda seramik parçası ve bir adet Roma Dönemi'ne ait cam şişe ağzı tespit edilmiştir. Höyüğün yamaçları mevsimlik tarım yapılmasından dolayı tıraşlanmıştır. Kuzey yamaçtaki tahribat oldukça derindir. (66).

1.2.2.1.24 Yassıhöyük

Eskişehir'in 10 km kadar doğusunda yer alan bu höyük üzerinde aynı adla anılan bir köy (Yassıhöyük köyü) yer almaktadır. Burada Frig ve Bizans dönemlerine ait malzeme grupları söz konusudur. Ayrıca höyüğün batı tarafındaki tarlalarda tahrip edilmiş iki tümülüs yer almaktadır (78).

1.2.2.1.25 Zafer Hamit Höyük

Çifteler ilçesi, Zafer Hamit köyünün 300 m, Sulak Deresi'nin 150 m batısında etrafı tarlalarla çevrili, 110 m çapında ve 5 m yüksekliğinde bir höyüktür. Yapılan yüzey incelemesinde; Tunç Çağı ve Frig Dönemine ait seramik parçaları tespit edilmiştir (66).

1.2.2.1.26 Tekören Arkeolojik Siti

Sivrihisar ilçesi, Tekören köyü, köy içi mevkiinde köyün hemen kuzeybatısında yer almaktadır. Roma ve Bizans dönemlerinde yerli kayaya oyulmuş bir kaya mezarı, sunak olabilecek bir basamak, üzümden şarap yapımında kullanılan dink, vasıfları belirsiz irili ufaklı taşlar bulunmaktadır (**Şekil 61**). Tekören köyü, Pessinus'tan Gordion'a giden antik yolun üstünde bulunmaktadır. Pessinus'a 8 km mesafede yer alan Tekören köyünde MÖ 8.-6. yüzyıla tarihlenen bir Frig mezar odası ve bir üç basamaklı sunak ortaya çıkarılmıştır. (66).

Şekil 61 *Tekören köyü, Sivrihisar*
(TÜBİTAK Eskişehir Dil Atlası Projesi'nden)

1.2.2.1.27 Türkmentokat Höyük

Odunpazarı ilçesine bağlı İmişehir Mahallesinin 2 km doğusunda, aynı adla anılan köyün doğu çıkışında yer alan bu höyük, 69 m çapında ve 2,5 m yüksekliğindedir. Kalkolitik, İlk Tunç Çağı ve Frig Dönemi'ne ait malzeme grupları içermektedir (78).

1.2.2.2 Eskişehir'de Yer Alan Frig Kaleleri ve Antik Şehirleri

1.2.2.2.1 Akpara (Akpare) Kale

Eskişehir sınırları içerisinde Frigler döneminde inşa edilen birçok kale yapısı bulunmaktadır. Frigler, kalelerini büyük dikdörtgen bloklardan oluşan duvarlarla güçlendirmişlerdir. Kenarlardaki dikey kaya oluşumu, kulelere benzeyen, çoğu zaman tahkimatlara dâhil edilmesi gerektiği şekilde kesilmiştir. Çok nadiren günümüze ulaşmış

duvar kalıntıları hala yerindedir. Çoğunlukla eski kalıntılar, yalnızca alt blokları almak için kalenin kaya kısmındaki kesim ile izlenebilmektedir (81). Frigler, arazisinin büyük bir bölümü Üçüncü Jeolojik Zaman'da oluşmuş, volkanik tüf yapıya sahip Türkmen Dağı'ndan kendi yerleşimlerini kurmayı kolaylaştıracak şekilde faydalanmayı bilmişlerdir. Vadiye hâkim noktalardaki yamaçları, doğal dokusundan faydalanarak çevresini yeniden düzenleyerek korunaklı istihkâmlara dönüştürmüşlerdir (81).

Seyitgazi ilçesi, Çukurca köyünde yer alan Akpara Kale, Yazılıkaya-Midas Platosu etrafında sıralanmış Gökgöz, Pişmiş, Kocabaş Kale gibi güvenlik amaçlı yapıldığı düşünülen kalelerden biridir. Yaklaşık 850 m uzunluğunda kuzey-güney doğrultulu ve 330 m genişliğinde oval form veren doğal kayalık platform olan kale, diğer kalelere göre en yoğun kullanım ve yerleşim görmüş olanıdır. Kalenin kısmen korunan anıtsal giriş kapısı, doğu yamacında ve yerden yaklaşık 150 m yüksekliktedir. Kale'nin doğu yamacında, kayaların dik yüzlerine oyulmuş, Roma ve Bizans Dönemlerinde kullanıldıkları düşünülen çok sayıda mezar görülmektedir (66).

1.2.2.2.2 Gökgöz Kale

Yazılıkaya-Midas kentinin çevresinde yer alır. Frig döneminde Pişmiş Kale'nin ileri karakoludur (**Şekil 62**). Girişi batıdandır. Plato üzerinde kayaya oyulmuş niş, sarnıç ve basamaklar yer alır (63).

1.2.2.2.3 Kocabaş Kale

Yazılıkaya köyünün 2 km kuzey doğusunda yer alır (**Şekil 62**). Yüksek kayalık plato üzerinde geniş mekân temelleri, silo ve sarnıç olarak kullanılmış çukurlar vardır (63).

1.2.2.2.4 Pişmiş Kale

Yazılıkaya köyünün 1,3 km kuzeydoğusunda, Çukurca-Yazılıkaya köyü asfalt yolunun 1 km, Areyastis Anıtı'nın 1,3 km doğusunda, Kocabaş Kale'nin 500 m batı-kuzeybatısında yer almaktadır (**Şekil 62**). Doğal kayalık bir platform olan kalenin doğu, kuzeydoğu ve güney yönlerinde girişleri bulunmaktadır. Güney girişin dış kısmında olasılıkla Frig Dönemi'nde yapılmış niş bulunmaktadır. Kale üzerinde kayaların oyulmasıyla oluşturulmuş kapalı mekânlar, kısmen korunan kale duvarları, basamaklar ile inilen sarnıç ve mekânların örtü sistemi için kullanılan ahşap hatılların yuvaları görülebilmektedir (66).

Şekil 62 *Yazılıkaya köyünden Gökgöz, Pişmiş ve Kocabaş Kaleler (soldan sağa) (TÜBİTAK Eskişehir Dil Atlası Projesi'nden)*

1.2.2.2.5 Adahisar Kalesi

Mihalıççık ilçesi, Adahisar köyünün 500 m batısında yer alan kale, ova seviyesinden 118 m yüksekte, doğal bir tepenin üst kısmında, geniş ve düz bir alanda kurulmuştur (**Şekil 63**). Kale alanına güneyden tırmanılarak ulaşılmaktadır (79). Yüzeyden izlenebilen oval planlı sur, kaleyi çevrelemektedir. Harçsız kuru duvar tekniğinde orta boy taşlarla inşa edilmiş olan sur bedeni, 2-2.50 m kalınlığındadır. Belirli aralıklarla yarım daire planlı kulelerle güçlendirildiği anlaşılmaktadır. Kale içinde farklı kesimlerde çeşitli yapılara ait 5-8- cm kalınlığında duvar kalıntıları izlenebilmektedir. Özellikle bu kesimden çok miktarda Frig gri çanak çömlek parçası toplanmıştır (79). Çevresindeki geniş ovaya ve yollara hâkim konumuyla Adahisar Kalesi, MÖ 1. binyılın ilk yarısında önemli bir Frig yerleşmesi olduğu düşünülmektedir. Kale içinde ele geçen Klasik ve Roma devirlerine ait çanak çömlek parçaları bu kalenin uzun bir süre kullanıldığını göstermektedir (79).

Şekil 63 *Adahisar köyü, Mihalıççık*
(TÜBİTAK Eskişehir Dil Atlası Projesi'nden)

1.2.2.2.6 Aktepe Kalesi

Günyüzü ilçesi'nin 3 km kuzeydoğusunda, Yazır köyünden Günyüzü ilçesine giden asfalt yolun 200 m batısında Aktepe Mevkii'nde doğal tepelik alanda yer almaktadır. Yapılan incelemede; tepenin üst kısmında, altında yapı olduğu düşünülen yükseltiler dikkat çekmiştir. Söz konusu yükseltilerin etrafında yapılan kaçak kazılarda açığa çıkan Bizans Dönemine ait seramik parçaları ve kısmen korunmuş taş temel dizileri gözlenmektedir. Ovaya hâkim tepenin, coğrafi konumu, taş temel dizileri ve seramiklerin yoğun olmaması alanın kale olarak kullanıldığını göstermektedir (66).

1.2.2.2.7 Beşsaray Köyü Asarkale Frig Yerleşimi

Seyitgazi ilçesi, Beşsaray köyünün 2,80 km doğusunda, Asartepe mevkiinde yer almaktadır. Yapılan incelemelerde engebeli arazinin ortasında ovaya hâkim doğal bir tepenin üst kısmında, büyük ve yüksek üç kaya kütlesinin arasında kalan güneybatı-kuzeydoğu oryantasyonlu iki galeriden oluşmaktadır. Galerilerin güneybatı yönüne bakan kısımları önünde irili ufaklı çok sayıda taş yığını görülmüştür (66).

1.2.2.2.8 Demirkapı Kalesi

Seyitgazi ilçesi, Kümbet köyünde yer alan bu kale ile ilgili olarak literatürde ayrıntılı bilgi yer almamaktadır.

1.2.2.2.9 Kümbet Köyü Asarkale ve Berberini Kaya Kilisesi

Seyitgazi ilçesi, Kümbet köyünün 1,2 km, Delikkaya Nekropolü'nün 1,25 km kuzeybatısında, yaklaşık 100 m yüksekliğinde volkanik tüf kayalık platform üzerinde yer almaktadır. Asarkale'ye Köristanlar Nekropolü'nün doğu bitişiğindeki tarla yolundan

gidilmekte olup, 410 m güneydoğusunda antik yol kalıntıları görülmüştür. Kaleye giriş platformun batı yönünde yer alan merdivenlerle sağlanır. Platformun yüzeyinde sarnıç, sunak, mezar ve hatıl oyuklarının bulunduğu kaya cephesi görülmüştür (66).

Asarkale'nin 290 m kuzeydoğusundaki kayalık alanda, kayalığın güney yamacında Bizans Dönemi'ne ait Berberini Kaya Kilisesi yer almaktadır. Girişte sol ve sağ tarafta odalar ve nişler yer almaktadır. İç mekânda silmeler üzerinde boya izleri görülmüştür. Asarkale'nin 340 m, Berberini Kaya Kilisesi'nin 60 m kuzeydoğusunda bir adet üçgen alınlıklı Frig fasadı ile kayaya oyulmuş iki adet barınak görülmüştür. Fasadın tepe akroteri üzerinde yay şeklinde kontur içinde Paleo-Frigçe tek satır yazıt bulunmaktadır. Asarkale'nin 520 m doğusunda, Berberini Kaya Kilisesi'nin 420 m güneydoğusunda yaklaşık dikdörtgen formunda güneye bakan Yonus Mağarası adı verilen bir adet niş ve Asarkale'nin 520 m, Berberini Kaya Kilisesi'nin 630 m güneydoğusunda doğuya bakan dikdörtgen formlu bir girişe sahip kaya barınağı görülmüştür (66).

1.2.2.2.10 Deveboynu Kalesi ve Doğanlı Kale

Deveboynu Kalesi, Seyitgazi ilçesi, Çukurca köyünün 1,5 km kuzeybatısında, vadi tabanından oldukça yüksek, kayalık plato üzerindedir. İsmini deveye benzeyen ilginç kaya oluşumundan alan kaleye kuzeydoğu yönünden dar kaya merdivenleriyle ulaşılır. Doğanlı Vadisi'ni kontrol eden bir gözetleme yeridir. Kayalığın kuzeybatı eteğinde iki Frig kaya mezarı vardır (63).

Deveboynu Kale'sine yaklaşık 100 metre mesafede yer alan Doğanlı Kale, uzaktan bakıldığında bir doğan başını andıran görüntüsüyle vadinin en dikkat çekici kaya yapısıdır. Kayaya oyulmuştur ve yedi kattan oluşmaktadır. Katlar arasında geçiş kaya merdivenleriyle sağlanır. Mezar şapelleri ve depo olarak kullanılan mekânları dikkat çeker (63).

1.2.2.2.11 Gerdekkaya ve Hamamkaya Kaya Mezarı

Dağlık Frigya Bölgesi'nde yer alan ve kaya kütlesine oyularak yapılmış en görkemli anıt mezarlarından biri olan Gerdekkaya Mezar Anıtı, Seyitgazi ilçesi, Çukurca köyünün 800 m güneybatısında yer almaktadır (**Şekil 64**). Geniş kaya platformunun güneydoğu ucuna ve dik yüzüne zeminden yaklaşık 3 m yükseklikte işlenen bu anıtsal kaya mezarı Helenistik Döneme tarihlendirilmektedir (82). Mezarın cephesi Dor tapınağının ön yüzü şeklinde düzenlenmiştir ve cephede ana kayadan oyulmuş iki sütun yer almaktadır. Mezar iki odalıdır ve oda içlerinde mezarlar bulunmaktadır. Anıtsal mezarın ön kısmındaki holde kuzey duvarda tekneli arcosoliumlu, tabanda ise olasılıkla Bizans Döneminde oyulmuş Khamosorion tipi mezarlar görülmektedir. Gerdekkaya mezarının alt kısmında, kuzey ve

güney yönlerinde devam eden kaya yüzeyinde çok sayıda arcosoliumlu ve tekneli arcosoliumlu mezar bulunmaktadır (66).

Gerdekkaya Mezar Anıtı'nın yaklaşık 350 m kuzeybatısında ise Frig kaya mezarı olduğu düşünülen Hamamkaya Anıtı bulunmaktadır. Kaya bloğu üzerinde ana kayaya oyulmuş iki odadan oluşan mezar bulunmaktadır. İlk mezar sivri beşik çatılı, iki klinelidir. Oda büyük oranda tahrip olmuştur. Anıtın doğu yönüne bakan cephesinde çok belirgin olmamakla birlikte alçak kabartma şeklinde işlenmiş bir asker ve askerin sağında ve solunda birer at figürü bulunmaktadır (66).

Şekil 64 *Gerdekkaya, Çukurca, Seyitgazi*
(TÜBİTAK Eskişehir Dil Atlası Projesi'nden)

1.2.2.2.12 Dübecik Kale

Seyitgazi ilçesi, Yapıldak köyünün güneyinde, ormanlık tepelerle çevrili bir kaya platosu üzerindedir. Kayalığın kuzey, batı ve güney yüzlerinde Frig ve Roma dönemlerine ait kaya mezarları yer almaktadır. Kayalığın üst kısmı düzleştirilerek bir gözetleme kalesi olarak düzenlenmiştir (63).

1.2.2.2.13 Yapıldak Asarkaya/Asarkale

Seyitgazi ilçesi, Yapıldak köyünün 380 m batısında yer almaktadır. Yapılan incelemelerde kuzey-güney doğrultulu volkanik tüf kaya platformu üzerinde kaya kütlesinin güney ve kuzey dik yüzlerine oyulmuş, Roma-Bizans Dönemine ait arcosoliumlu ve tekneli arcosoliumlu oda mezarlar görülmüştür. Platform üzerinde yer alan bütün oda ve arcosoliumlu mezarlar batı yönüne bakmaktadır. Platformun üst düzlüğünde, tepeye

yakın batı ve güney yamaçlarında ise basit khamosorion mezarlar yer almaktadır. Bu mezarlardan dokuz tanesi kuzeydoğusu-güneybatı, üç tanesi, doğu-batı, iki tanesi kuzeybatı-güneydoğu, iki tanesi ise kuzey-güney doğrultuludur. Ayrıca mezarların bulunduğu platformun 100 m doğusundan kısmen takip edilebilen antik yol geçmektedir (66).

1.2.2.2.14 İnli Yayla (Kaya) Yerleşimi

Seyitgazi ilçesi, Yapıldak Mahallesi sınırları içerisinde yer alan İnli Yayla kaya mağaraları, Yapıldak ve Yazılıkaya köyleri arasında, bağlantı yolunun kuzey yönünde yer alan Gökçegüney (Tonra) köyünde bulunmaktadır. Bu yerleşim alanından çok sayıda Bizans mezarları ve kaya mekânları vardır (83).

1.2.2.2.15 Kes Kaya (Çatalkaya)

Odunpazarı ilçesi, Uluçayır köyü Çatalkaya Mevkii, kayalık bir plato olup eski bir yerleşim yeridir. Uluçayır köyünde yer alan ve Friglerin kayayı yontma şeklinden dolayı ismini alan Kes Kaya yerleşimindeki Çatalkaya Anıtı, ilginç bir görünüme sahiptir. Tunç Çağı'ndan itibaren yerleşimin görüldüğü bu yerleşim alanında yoğun bir şekilde Frig Dönemi izlerine rastlanılmaktadır (66).

1.2.2.2.16 Zey Kalesi

Sivrihisar Dağlarının kuzey eteklerinde kayalık bir yamaçta kurulan Zey köyünün, yaklaşık 1 km kadar güneyinde dar bir vadiyi iki yönden sınırlandıran kaya kütlelerinin yüksek kesimlerinde on iki adet oda mezar, iki adet basamaklı sunak ve üzüm ezme havuzu bulunur. Frig kaya sanatının özgün örneklerini oluşturan bu anıtlar, bu alanın 1 km güneyindeki Zey Kalesi Frig yerleşmesine aittir (83).

1.2.2.2.17 Pessinus Antik Kenti

Antik dönemde Frig tanrıçası Kybele'nin ana kült merkezi olması ve önemli ticari/askeri yolların geçtiği bir kent olması nedeniyle önemli bir arkeolojik sit alanı olan Pessinus, Ankara-Eskişehir kara yolu üzerinde Sivrihisar ilçesinin 13 km güneyindeki Ballıhisar köyünde yer almaktadır (**Şekil 65**). Eski Kral Yolu üzerinde yer alan Pessinus antik kenti üzerinde bugün Ballıhisar köyü kurulmuştur. Pessinus, arkeoloji literatüründe Friglerin ana tanrıçası Kybele'nin kült merkezinin bulunduğu en önemli tapınma yerlerinden biri olarak bilinmektedir. Pessinus'ta yer alan Kybele'yi simgeleyen siyah meteor taşı MÖ 204 yılında Roma'ya götürülmüş ve Anadolu'nun bolluk ve bereket sembolü ana tanrıçası Kybele'nin tapınım alanları genişlemiştir.

Şekil 65 *Pessinus Antik Şehri, Ballıhisar, Sivrihisar*
(TÜBİTAK Eskişehir Dil Atlası Projesi'nden)

Pessinus, ana tanrıça için yapılmakta olan törenlere sahne olur ve o dönemlerde kendini ana tanrıçaya adayanların merkezi konumuna gelir. Pessinus'tan geçen Kral Yolu güvenilir ve kestirme olduğundan Roma ve Bizans çağlarında da kullanılır. Antik kentin yakınlarında yol kalıntıları günümüzde de görülebilir. Roma çağında Pessinus'a giden yollarda mil taşları kullanılır. Helenistik çağda şehirdeki tapınak onarılır; meclis binası, stoa, kanal, tiyatro ve yollar yapılır. 1967 yılından günümüze değin Pessinus'ta arkeolojik kazılar devam etmektedir (83).

1.2.2.2.18 Yazılıkaya-Midas Kenti

Han ilçesinin yaklaşık 20 km kuzeybatısında yer alan Yazılıkaya köyünün kayalık platform üzerinde yer alan Yazılıkaya/Midas Kenti, Dağlık Frigya Bölgesi'ndeki en önemli yerleşim alanlarından birisidir (**Şekil 66**). Midas Kenti, Yazılıkaya Platosu üzerinde kurulan bir kenttir. Midas Kenti, diğer Frig kalelerinden farklı olarak daha alçakta kurulmuş olan Yazılıkaya-Midas Kalesi içerisinde yer almaktadır. Midas Kale, Eskişehir'in güneyinde, siyah-gri volkanik tüflerden meydana gelen ve dar vadiler ile bölünmüş yalçın kayalıklı ulaşılması güç bir bölgededir (84).

Şekil 66 *Yazılıkaya, Yazılıköyü, Han*
(TÜBİTAK Eskişehir Dil Atlası Projesi'nden)

Yazılıkaya ve Midas isimlendirmeleri, Midas Kenti'nin en önemli kaya anıtının (Midas Anıtı) üzerinde Frigçe yazıtların bulunmasından ve bu yazıtlar arasında Midas anlamına geldiği düşünülen *MIDAI* yazıtından gelmektedir. Midas Kenti, Friglerden günümüze ulaşan en görkemli anıt olan Midas Anıtı'nın MÖ 8. yüzyıla tarihlendirilmesi göz önüne alınacak olunursa MÖ 8. yüzyıldan günümüze Pers, Yunan, Roma, Bizans döneminde yerleşim görmüş ve 1885 yılından itibaren de Kafkasya'dan göç eden Karaçaylılar tarafından yerleşim görmeye devam etmektedir.

1.2.2.3 Eskişehir'de Yer Alan Frig Kaya Anıtları

1.2.2.3.1 Yazılıkaya-Midas Anıtı

Yazılıkaya-Midas Anıtı, ilk olarak W. M. Leake tarafından 1800 yılında keşfedildikten sonra yaygın bir şekilde bilinmeye başlanmıştır. Anıtın üzerindeki yazıtlardan dolayı yöre halkı tarafından Yazılıkaya olarak adlandırılmış ve günümüze bu isimlendirme ile gelmiştir (85). Anıtın sol üst tarafında yer alan yazıtta MIDAI isminin geçmesinden dolayı Midas Anıtı

olarak da anılmaktadır. Midas Anıtı, yaygın görüşe göre kral Midas dönemine yani MÖ 8. yüzyıla tarihlenir (86). Yüksekliği 17 m, genişliği ise 16,5 m olan Yazılıkaya-Midas Anıtı, Frig Ana Tanrıçası Matar/Kybele'ye adanmış bir kült anıtıdır (87) ve alınlığı akroterli, megaron planlı bir tapınağın cephesini temsil eder (69). Midas Anıtı'nın sol üst kısmında 11 m uzunluğunda ve sağ yan çerçevede 4,75 m uzunluğunda Frigce yazıtlar yer almaktadır. Bunun yanı sıra anıtın sağındaki nişin içinde nişin sol duvarından başlayıp arka duvarı ve sağ duvarına kadar devam eden 4,45 m uzunluğunda Frig dilinde yazıtlar bulunmaktadır (86).

Midas Anıtı'nın yüzü doğuya dönüktür. Midas Anıtı'nın basamaklı niş kısmında, nişin tavanında, arka duvara yakın bir mesafede ortaya, kare bir yuva oyulmuştur. Bu yuvanın Frig tanrıçası Matar'ın/Kybele'nin heykelini demir çubukla tavana tutturmak için açtırıldığı düşünülmektedir (86). Anıt üzerinde çok zengin geometrik desenler yer almaktadır. Yekpare volkanik tüf yapılı kaya kütlesinin oyularak bir tapınım alanına dönüşmesi Friglerin becerikli hayal gücünün ürünüdür.

1.2.2.3.2 Bitmemiş Anıt

Frig anıtsal kaya fasadlarını taş ustaları, yukarıdan aşağıya doğru işleyerek tamamlıyorlardı. Bu durum, Yazılıkaya-Midas Anıtı'nın yakınlarında yer alan Bitmemiş Anıt'ın kaya cephesine bakılarak anlaşılmaktadır (69). Yöre halkı bu anıtı Küçük Yazılıkaya olarak adlandırmaktadır (86). Anıt, MÖ 7-6. yüzyıla tarihlenir (87). Yüksekliği 7,10 m ve genişliği de 9.90 m'yi bulan Bitmemiş Anıt, kaya oluşumundaki doğal eğimin avantajından yararlanılarak öncelikle anıtın işleneceği kaya yüzeyi düzleştirilmiştir. Anıtın çatı orta dikmesinin her iki yanında simetrik olarak iki pencere görülmektedir (86). Araştırmacılar bu anıtın planlandığı gibi bitmediğini, yapımının yarıda kaldığını savunmaktadır. Bu nedenle Bitmemiş Anıt olarak adlandırılmaktadır.

1.2.2.3.3 Sümbüllü Anıt

Midas Kenti platosunun doğu eteğinde yer alan Sümbüllü Anıtı, stilize bitkisel motifli akroterinden dolayı sümbül (Hyacinthus) bitkisini andırdığı için arkeolog Haspels (81) tarafından Hyacinth Monument-Sümbüllü Anıt olarak adlandırılmıştır. Anıt, M.Ö. 7-6. yüzyıla tarihlendirilir (87). Anıt, belirgin bir kapı nişine sahiptir. Alınlık kısmı ve yan çerçevelerin büyük bir bölümü kopmuştur. Akroter ve sağ çerçevedeki işleme, kayadaki yosunlaşma ve aşınma yüzünden artık güçlükle seçilebilmektedir. Frig anıtları arasında sümbüle benzeyen bir akroterinin bulunması açısından eşsizdir (86).

1.2.2.3.4 Areyastis/Arezastis Anıtı

Seyitgazi ilçesi, Çukurca köyünden Yazılıkaya köyü'ne giden yolun sağında yer alan ve kayaya oyularak yapılan Areyastis Anıtı (**Şekil 67**), ismini tepe akroterinin sağında net bir şekilde okunabilen Frig dilinde kazınmış *Areyastin* yazıtından alır. Anıtın işlendiği volkanik tüf kütlesi yaklaşık olarak 17 m yüksekliğe ve 7,60 m genişliğe sahiptir ve anıt, MÖ 6. yüzyıla tarihlenir (86).

Şekil 67 *Arezastis Anıtı*
(TÜBİTAK Eskişehir Dil Atlası Projesi'nden)

1.2.2.3.5 Balkayası Anıtı

Sivrihisar ilçesi, Böğürtlen köyünün güneyinde, Balkayası olarak da adlandırılan yüksek kaya kütlesinin dik yüzüne oyulmuş bu Frig anıtı, beşik çatılı, üçgen alınlıklı bir yapının ön cephesini simgelemektedir. Ortada kapıyı simgeleyen dikdörtgen sığ bir niş vardır. Bilinen aynı tip Frig anıtlarından farklı olarak alınlık ve cephedeki geometrik bezemeler koyu kırmızı renk boya ile yapılmıştır (63). Anıt, Frig kaya anıtlarında boyalı bezemelerin görüldüğü ilk ve tek örnek olduğu için büyük önem taşımaktadır.

1.2.2.3.6 Bahşayiş/Bahşiş/Bahşeyiş Anıtı

Seyitgazi ilçesi, Gökbahçe Mahallesi'nde yer alan Bahşayiş Anıtı, ismini Gökbahçe Mahallesinin eski ismi olan Bahşayiş'ten alır. Bahşayiş adlandırması, çocuğu olmayan insanların ziyaret ederek adakta bulundukları Bahşi Dede Türbesi'nden gelmektedir. Adakta bulunanların erkek çocukları olunca Bahşi Dede'ye hürmeten çocuklara Bahşi ismi verilmektedir (86). Anıtın yapımı, MÖ 7-6. yüzyıla tarihlenmektedir (69).

1.2.3 HELENİSTİK DÖNEM

Anadolu topraklarında yaşanan siyasi kavga ve savaş ortamında Eskişehir ve çevresi Frig Bölgesi'nin bir parçası olarak MÖ 301 yılında Büyük İskender'in komutanlarından Lysimakhos'un MÖ 281'de ise Selevkosların eline geçmiştir. MÖ 277/278 Orta ve Batı Avrupa kökenli Galat (Kelt) kabileleri Balkanlar üzerinden boğazlar yoluyla Anadolu'ya girmiştir. Galatlar Orta Anadolu'da sonraları Galatya olarak adlandırılan Yukarı Sakarya ve Orta Kızılırmak bölgesine yerleşmiştir. Bu bölgeyi kendi aralarında üçe ayıran Galat boylarından Tolistoboglar, Eskişehir'de Sivrihisar yöresinde Pessinus'a yerleşmişlerdir. Dorylaion'dan Pessinus'a doğru devam eden yol üzerinde Trokna (Kaymaz), Germia (Gümüşkonak Günyüzü) ve Eudoksias (Sivrihisar-Hamamkarahisar) Tolistobog boyunun denetimi altındaki diğer önemli merkezlerdir. MÖ 227'den itibaren Eskişehir ve çevresinde Anadolu'nun güçlü Helenistik krallıklarından Bergama Krallığı'nın hakimiyeti görülmektedir. Bu durum MÖ 133 yılında Bergama Kralı 3. Attalos'un vasiyetname ile Bergama Krallığı'nı Roma'ya bırakmasına kadar devam etmiştir. Bundan sonra Anadolu'nun Batısı'nda Roma'nın Asia (Asya) eyaleti (Provincia Asya) kurulmuştur. Eskişehir'de içinde bulunduğu Frig toprakları MÖ 116'da Asia Eyaleti sınırları içerisinde yer almıştır (61). Bu dönemde Yunan adet ve gelenekleri yerli kültürün harmanlanması ile büyük bir Helenistik kültürü ortaya çıkmıştır (60). Bu dönem içerisinde Kocakızlar Tümülüsü ele alınmıştır.

1.2.3.1 Kocakızlar Tümülüsü

1972 yılında tesadüfen bulunan Tümülüs, Eskişehir'in Alpu ilçesi'nin yaklaşık üç km kadar kuzeybatısında, Porsuk Çayı'nın yakınındadır. Eskişehir Müze Müdürlüğü'nün başkanlığında Prof. Dr. Sümer Atasoy tarafından kazanılmıştır. Yaklaşık 80 m. çapında ve altı metre yüksekliğinde olan Tümülüs Helenistik Dönem'de (MÖ 1 yy.) Prehistorik höyük konisi üzerindedir. Doğu batı yönünde inşa edilmiştir. Andezit ve mermer bloklardan oluşan dromostan (koridor) üç adet mezar odasına giriş sağlanmaktadır. Moloz taş üzerine kalın harç sıvanarak yapılan odaların tavanı tuğladan beşik tonozludur. Tümülüste; kandiller, cam kaplar, bronz kâseler, figürlü fildişi levhalar ile bilezik, kolye, yüzük gibi takılar bulunmuştur (61).

1.2.4 ROMA VE BİZANS DÖNEMİ

Bu dönemde şehirler gelişmiş, çeşitli anıt ve heykellerle süslenmiş, böylece Anadolu'ya canlılık gelmiştir. Yunan sanatını benimsemiş olan Roma kültürünün Anadolu'yu etkilediği gibi, Anadolu kültürü de Roma'yı etkilemiştir. Anadolu, en parlak

dönemini bu devirde yaşamıştır. Antik kentlerin toprak üstü kalıntıları çoğunlukla Roma İmparatorluk Dönemi ve Bizans Dönemine aittir (60).

Roma İmparatorluğu MS 395'te Doğu ve Batı Roma olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Eskişehir ve çevresi, MS 4-13. yüzyıllar arasında Doğu Roma İmparatorluğu'nun sınırları içerisinde yer almıştır. Bu dönemde Orta Anadolu'da ticaret merkezlerinin gelişmesi sırasında Eskişehir yöresinde de yeni yerleşim yerleri kurulmuştur. İmparator Justininanus'un adını taşıyan Justiniapolis (Sivrihisar) bu kentlerin başında gelmektedir. Midaion (Karahöyük-Alpu), Nakoleia (Seyitgazi), Metrapolis (Kümbet-Seyitgazi) Santabaris (Han-Bardakçı) ve Hanköy bölgenin Doğu Roma Dönemi'ne ait diğer şehirleri oluşturmaktadır.

Frigya bölgesinin gerek askeri gerek ticari yönden stratejik önemi, Doğu Roma İmparatorluğu döneminde sahip olduğu yol ağı ile belgelenmiştir. Eskişehir önce Araplara, daha sonra Selçuklulara karşı yapılan savaşlarda Doğu Roma ordularının toplanma yeri olmuştur. Dorylaion, Arap kaynaklarında Darauliya/Drusilya olarak geçmektedir. Araplar 708 ve 838 tarihlerinde Dorylaion önlerine kadar gelmiştir. 11. yy'ın ikinci yarısında Selçuklu akınları Anadolu'ya yayılmaya başlamıştır (61). Bu başlık altında Han Yeraltı Şehri ele alınacak olup bu dönemde ayrıca Tarih Öncesi Çağlar başlığı altında anlatılan Kültepe'de de Bizans kalıntılarına rastlanmıştır.

1.2.4.1 Han Antik Kenti

Han antik kenti, Eskişehir'in güney doğusunda, Han ilçesinde yer almaktadır. Han'da 2004-2009 yılında Eskişehir Müze Müdürlüğü başkanlığında ve Anadolu Üniversitesi tarafından kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Kazılardaki buluntular; Han'ın batısında yer alan ve modern yerleşimin sınırlarını oluşturan kayalık yamaçların Roma - Geç Roma Dönemi'nde nekropol alanı, Bizans Dönemi'nde ise savunma amaçlı yapılmış yeraltı galerileri ve tahıl ambarları olarak kullanılmış olduğunu göstermektedir.

Doğal kayalıklara oyularak yeraltına yapılan kent; çok katlı mekânlar ve mekânları birbirine bağlayan koridorlardan oluşmuştur. Buradan temiz su kanalına bağlanmaktadır. Bizans Dönemi'nde askeri açıdan önemli bir stratejik merkezdir. Han'da günümüze değin tamamı kayaya oyulmuş tekli ve oda tipinde bulunan yüzden fazla mezarın varlığı, kenti İç Anadolu'nun bilinen en büyük mezarlıklardan biri haline getirmiştir. Bulunan mezar hediyeleri arasında; seramik kap, kandil, küpe ve yüzük gibi çeşitli süs eşyaları yer almaktadır. Buluntular, mezarlık alanının MS 1. yy- 6. yy arasındaki dönemde kesintisiz olarak kullanıldığını göstermektedir. Çevrede Roma Dönemi "Kapı Tipi" mezar stelleri

bulunmaktadır. Bunun yanı sıra ön yüzünde mezar sahibinin tasvir edildiği kabartmalı steller de görülmektedir (61); (88).

1.2.5 SELÇUKLU DÖNEMİ

Türkler, 1074'te Eskişehir ve çevresini ele geçirmişlerdir. Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurucusu Kutalmışoğlu Süleyman, Türklerin yayılmasını durdurmaya çalışan Bizanslılarla Eskişehir civarında savaşarak İznik'e ilerlemiştir. 1. Kılıç Arslan döneminde Anadolu Selçuklu Devleti, 1. Haçlı Ordularına yenilmiş ve başkent İznik kaybedilmiştir. Ardından 1. Kılıç Arslan, Haçlı ordularını karşılamak üzere Dorylaion'da karargâh kurmuştur. Dorylaion Meydan Savaşı olarak anılan savaşta 1. Kılıç Arslan mağlup olmuştur (1 Temmuz 1097). 25 Ekim 1147'de ise Selçuklu Sultanı Mesud komutasındaki ordu, Dorylaion yakınlarında yapılan savaşta bu kez 2. Haçlı ordularını büyük bozguna uğratmıştır. 1176 yılında yapılan Miryakefalon Savaşındaki galibiyet ile Eskişehir ve civarı, 1180 yıllarında tamamen bir Türk yurduna dönüşmüştür. 13. yüzyılın sonunda Eskişehir, "Mahruse-i Sultanyüğü" adı ile Anadolu Selçuklu Devleti'nin "Sultanyüğü" (Sultanönü) sancağının merkezi olmuştur (61). Bu dönem içerisinde Seyyid Battal Gazi Külliyesi, Büğdüz köyündeki Selçuklu Camii, merkezdeki Alaeddin Camii, Alemşah Kümbeti, Sivrihisar Ulu Cami ile Nasreddin Hoca'nın Evi ele alınmıştır.

1.2.5.1 Seyyid Battal Gazi Külliyesi

Eskişehir'e 43 km uzaklıktadır. 674/680-740 yılları arasında yaşadığı kabul edilen Seyyid Battal Gazi, Malatya Komutanı Hüseyin Gazi'nin oğludur. I. Alaeddin Keykubat'ın annesi Ümmühan Hatun buraya önce bir türbe, ardından cami yaptırmıştır. Günümüzdeki külliye, türbe etrafında şekillenir. Osmanlılar, türbe ve camiye medrese, imarethane, tekke ve dergâh eklemişlerdir. Fatih Sultan Mehmet'ten itibaren II. Beyazıt ve Sultan I. Selim tarafından tamir edilen yapılar eklentilerle zenginleştirilir. Kanuni Sultan Süleyman, İran'a yaptığı seferler sırasında Seyitgazi'yi ziyaret etmiş, külliyeye bazı ilaveler yaptırmıştır. Irak Seferi'ne giderken ordusu Seyitgazi'de konaklamış ve Matrakçı Nasuh'a Seyitgazi minyatürü yaptırmıştır. IV. Murat ise Revan Seferi sırasında buraya bir kervansaray inşa ettirmiştir (**Şekil 68**). Külliye, medresesi ile İslami ilimlerin öğretildiği Kalenderi dervişlerinin ve sonrasında Bektaşiliğin merkezi hâline gelmiştir (63); (67).

Şekil 68 *Seyit Battal Gazi Külliyesi*
(TÜBİTAK Eskişehir Dil Atlası Projesi'nden)

1.2.5.2 Büğdüz köyü-Selçuklu Camii

Alpu ilçesine bağlı, Büğdüz köyünde 1235 yılında inşa edilen Selçuklu mimari izlerini taşıyan tarihi bir camidir (**Şekil 69**). Caminin en önemli özellikleri; duvarlarının kalındığının 1,5 metre olması ve harcına hayvan kılı katılmış olmasıdır. Bu şekilde depreme karşı korunması sağlanmıştır (89).

Şekil 69 *Büğdüz köyü, Selçuklu Camii*
(TÜBİTAK Eskişehir Dil Atlası Projesi'nden)

1.2.5.3 Alaeddin Camii

Eskişehir merkezde, Odunpazarı'nda yer alır. Anadolu Selçuklu Devleti döneminde 1267 yılında III. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında yapılmıştır. Cami, yapılan restorasyonlarla Selçuklu mimari özelliklerini yitirmiştir. Alaeddin Camii, Alaeddin Parkı adıyla anılan yeşil bir alan içerisinde yer almaktadır. 1944-1951 yılları arasında müze olarak kullanılan cami, bu tarihten itibaren tekrar onarılarak ibadete açılmıştır (83).

1.2.5.4 Alemşah Kümbeti

Sivrihisar Ulu Cami'nin kuzeyinde geniş bir avlu içinde yer almaktadır. Selçuklular zamanında Melik Şah tarafından, şehit edilen kardeşi Sultan Şah için 728 yılında yaptırılmıştır. Alemşah Kümbeti Anadolu Selçuklu türbe mimarisinin devamı sayılan bir yapı olmakla beraber, süslemesindeki bazı motifler Orta Asya geleneklerine işaret etmektedir. Türbenin sekizgen gövdesi muntazam işlenmiş kesme mermer taşlarından yapılmış, üstü tuğladan yine sekiz dilimli bir piramit külahla örtülmüştür. Bir duvarında mihrap olan bu mekânın altında esas mezar odası bulunmaktadır (90); (91); (92).

1.2.5.5 Sivrihisar Ulu Cami

Sivrihisar Ulu Cami Anadolu'nun en büyük ahşap direkli camilerinden biridir. Selçuklu Dönemi'nde 1274 yılında Mevlana Celaleddin Rumi'nin müritlerinden ve II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in naiplerinden Emineddin Mikail tarafından yaptırılmıştır. 1485 m^2'lik bir alana kurulu caminin çatısını 67 adet ahşap direk taşımaktadır. Direklerin üst bölümlerinde palmet, rozet, geometrik ve bitkisel motifler yer almaktadır. Direkler üzerinde Bizans Dönemine ait başlıklar da dikkat çekicidir. Cami içerisinde ceviz ağacından oyma tekniği ile yapılmış dolap kapakları, sağ ve sol kanadı üzerinde kitabeler bulunmaktadır. Cami'nin minaresi 1409 yılında Osman oğlu Hacı Habib tarafından yaptırılmıştır. Ayrıca, minberin el işçiliği de Horasanlı İbni Mehmet'e aittir. Sivrihisar el dokuması kilim örnekleri camide sergilenmektedir (93).

1.2.5.6 Nasreddin Hoca'nın Evi

13. yy. da yaşayan eğitimci, din adamı, hukukçu Nasreddin Hoca; 1208 yılında Sivrihisar'ın Hortu köyünde doğmuştur. Nasreddin Hoca'nın evi; zemin ve üzeri tek kat adi kâgir olarak inşa edilmiş, iç avlulu evlerden oluşmuştur. Evler bitişik nizam şeklinde olup çatısı masif tomruk üstü hasırla örtülmüştür (**Şekil 70**). Sivrihisar, Nasreddin Hoca'nın hem doğumuna hem de ölümüne tanıklık etmiştir. Sivrihisar'da Hoca'nın Eskişehir'le bağını gösteren evinin dışında, son yapılan kazılarda mezarı da bulunmuştur (63).

Şekil 70 *Nasreddin Hoca'nın Evi*
(TÜBİTAK Eskişehir Dil Atlası Projesi'nden)

1.2.6 OSMANLI DÖNEMİ

Osmanlılar, Selçuklular Döneminde kurulup devletin dağılmasından sonra bağımsızlığını ilan eden beyliklerden biridir. Oğuzların Kayı Boyu'ndan olan kurucu Osman Gazi, Anadolu topraklarına sahip olmak için her türlü teşkilatlanmayı yaptıktan sonra zayıflayan Bizans'ı çökertmiştir. Merkeziyetçi bir siyaset izleyip hâkimiyeti tek kişide toplamaları ile Avrupa'daki diğer güçlerin dikkatini çekmemiş, bu da onlara serbest hareket etme imkânı tanımıştır. Kurulduğu tarih olan 1299'dan sonra Mudanya, Yenişehir, Akyazı ve Hendek'i Osmanlı Beyliği'ne bağlanmıştır. Orhan Bey 1335 yılında İlhanlıların yıkılmasıyla tam bağımsız bir hükümdar olmuştur. Osmanlı Devleti Batı'ya doğru büyümüştür. Orhan Bey'in oğlu Süleyman Bey Gelibolu'ya geçerek Rumeli'ye ayak basmış ve Osmanlıların Avrupa'ya ilk ayak basmaları bu dönemde olmuştur. Orhan Bey 1362'de öldüğü zaman Bursa, Balıkesir, Kocaeli, Bolu, Çanakkale ve Eskişehir'in bir kısmı, Trakya'nın bazı parçaları, Ankara'nın merkezi, Manisa ve Kütahya'nın bir kısmı Osmanlıların hâkimiyetine geçmiştir (60). Osmanlı Devleti zamanla büyüyerek Avrupa'ya ve Afrika kıtasına kadar ilerlemiş ve İmparatorluk haline gelmiştir. Daha sonra gerileme dönemine girerek çeşitli, sebeplerle zayıflamış ve güçlü devletlerin hedefi haline gelmiştir. Cumhuriyet'in kuruluş tarihi olan 1923'e kadar olan dönemde Eskişehir'de Karacaşehir Camii, Karacahisar Kalesi, Sivrihisar Saat Kulesi**,** Kurşunlu Camii ve Külliyesi, Osmanlı Evi, Zaimağa Konağı, Beylerbeyi Konağı ve Gevur (Ermeni) Hamamı ele alınmıştır.

1.2.6.1 Karacaşehir Camii

Karacaşehir Camii, Osman Bey adına ilk fetvanın okunduğu camidir. 1299 yılında yapılan dikdörtgen planlı caminin üzeri Marsilya tipi kiremitle kaplı kırma çatı ile örtülüdür. Yığma tekniği ile inşa edilmiştir. Duvarları içte ve dışta sıvalı ve boyalıdır. Minare kaidesi taş, üstü tuğla malzemeden yapılmıştır (**Şekil 71**). Harim tavanı ve kadınlar mahfili ahşap malzemedendir (94); (95).

Şekil 71 *Karacaşehir Camii*
(TÜBİTAK Eskişehir Dil Atlası Projesi'nden)

1.2.6.2 Karacahisar Kalesi

Osmanlı'nın ilk fethettiği kale olan Karacahisar Kalesi, Eskişehir'in 7 km. güneybatısında, Porsuk çayının kenarında kurulmuştur. Konumu ve mimari özellikleri itibariyle "Kastron" veya "Kale Kent" olarak adlandırılan yerleşimlerin özelliklerini yansıtmaktadır. Osmanlı kaynaklarına göre kalenin fethinden sonraki süreçte bir Kadı (Dursun Fakı) ile Subaşı (Gündüz Alp) görevlendirilmiş ve yönetim Orhan Gazi'ye verilmiştir. Fatih döneminde ise Kale terkedilmiş ve aşağıda kurulmuş olan yerleşime taşınmıştır. Osman Gazi tarafından Karacahisar Kalesi 1288 yılında kuşatılarak ele geçirilmiştir (66); (63).

1.2.6.3 Sivrihisar Saat Kulesi

Sivrihisar Saat Kulesi, şehrin kuzeyinde bulunan kayalıklar üzerinde yer alır. 1899 yılında dönemin kaymakamı Mahmut Bey ve Belediye Reisi Yüzügüllü Hacı Mehmet Efendi tarafından yaptırılmıştır. Avrupa'dan getirilen ve ağırlıkla çalışan saat, buçuklarda bir kez tamlarda bir dakika aralıklarla iki kez saat sayısı kadar çalmaktadır. Saat kadranı şehre hâkim bir yerdedir. Kule, kare prizma gövdeli ve 12 metre yüksekliktedir. Kuleye arka tarafındaki sekiz basamaklı merdivenle çıkılmaktadır. Tepesinde âlem şeklinde bir paratöner yer alır (96).

1.2.6.4 Kurşunlu Camii ve Külliyesi

Kurşunlu Külliyesi, 16. yüzyıl Osmanlı dönemine ait bir eserdir. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde bulunan vakıf kaydına göre, Büyük Kervansaray hariç, Külliye içinde bulunan binaların tamamı Vezir Çoban Mustafa Paşa tarafından 1517-1525 yılları arasında inşa ettirilmiştir. Kurşunlu Külliyesi'nin mimarı, klasik Osmanlı mimarlığında adı bilinen ilk mimarbaşı Acem Ali'dir (1519-1537). Külliye; cami, şadırvan, zaviye (küçük tekke), talimhane, harem, imaret, Mevlevi şeyhlerine ait türbe ve iki kervansaraydan oluşmaktadır (63).

1.2.6.5 Osmanlı Evi

Dede Mahallesi'nde bulunan yapı 19. yüzyıla ait ahşap sivil mimarinin tipik bir örneğidir. Birinci dönem milletvekillerinden Halil İbrahim Efendi (Sipahioğlu)'ye ait olan ve "Yeşil Efendi Evi" adıyla tanınan ev, Atatürk'ün burada misafir edilmiş olmasından dolayı da ayrı bir önem taşımaktadır. Evin selamlık bölümü, yapılan restorasyon ve düzenlemelerden sonra 1984 yılında ziyarete açılmıştır. Bağdadi tarzda inşa edilen ev, bodrum ve zemin üzerinde yükselen üst kattan ibarettir. Tavan, kapılar ve duvarlardaki ahşap işçiliği önemlidir. Odunpazarı Belediyesi tarafından 2006'da restore edilerek 19. yüzyıl yaşantısını yansıtacak şekilde düzenlenmiştir (63).

1.2.6.6 Beylerbeyi Konağı

Beylerbeyi Konağı, Odunpazarı Evleri Yaşatma Projesi kapsamında restore edilmiş ve Beylerbeyi Konağı ve Eczacılık Müzesi olarak ziyarete açılmıştır. 1750 yılında inşa edilen konağın son sahibi Niyazi Çapa,'dır. Müzede, organ kayıplarında kullanılan protezler ile destek olarak işlev gören yardımcı cihazların bulunduğu bir ortez protez bölümü ve Yunus Emre köşesi bulunmaktadır. Bunların yanında kütüphane, çapa ve tarım aletleri bölümü, plak koleksiyonu, yemek yeme kültürünün anlatılmaya çalışıldığı bölüm gibi değerli eserler de yer almaktadır (97).

1.2.6.7 Zaimağa Konağı

Zaimağa Konağı'nda 1922 Mart ayında Başkomutan Mustafa Kemal ve İsmet Paşa, savaşa dair çok önemli kararlar almıştır. Bu arada Mustafa Kemal, İtilaf Devletleri tarafından yapılan ateşkes teklifini görüşmek ve verilecek cevabı karara bağlamak üzere İcracı Vekiller Heyeti'ni (Bakanlar Kurulu'nu) Sivrihisar'a davet etmiştir. 24 Mart 1922'de Zaimağa Konağı'nda Bakanlar Kurulu toplantısı yapılmıştır. Zaimağa Konağı Kuvayı Milliye'nin kurduğu Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ve Bakanlar Kurulunun Kurtuluş Savaşı sırasında ve en kritik bir dönemde, Ankara dışında ilk kez toplandığı ve önemli kararlar aldığı konak olması bakımından önemlidir (63); (98).

1.2.6.8 Gevur (Ermeni) Hamamı

Yazıcıoğlu kayaları yamacında bulunan hamam, 1867-1868 tarihlerinde yapılmıştır. Suyu Hisar arkası mevkinden getirilmiştir. Hamam yarı yıkık ve kullanılır durumda değildir. Yapının "ılıklık", "sıcaklık"," külhan" ve "su deposu" bölümleri günümüze ulaşmıştır. Zemin altında sıcak havanın dolaşımını sağlayan hava boşlukları vardır. Beden duvarlarına yerleştirilen künkler vasıtası ile bölümün ısıtılması sağlanmıştır. Hamam, köşelerde birer tane olmak üzere dört odalıdır. Gâvur Hamamı Ermeniler tarafından yapılmış olmakla birlikte, geleneksel Osmanlı hamam mimarisinin tüm özelliklerini yansıtır. Bu eser Osmanlı döneminde azınlıkların geleneksel Türk mimari üslubu etkisinde kaldıklarını belgeleyen örnektir (99).

1.2.6.9 Seyahatnamelerde Eskişehir

Eskişehir, 18. yüzyıldan başlayarak Batılı seyyahların ilgi odağı olmuştur. Şehrin coğrafi konumu sebebiyle Türk, Alman, Avusturyalı, İngiliz, İsveç, Fransız, Macar ve Avustralyalı gibi farklı milletlere mensup seyyahlar, askeri ve siyasi görevliler, ajanlar, konsoloslar, lületaşı ticareti yapanlar, ekonomistler, doğa bilimciler, tarihçiler, coğrafyacılar, jeologlar, arkeologlar ve misyonerler Eskişehir'de konaklamışlar ve seyahatnamelerinde bu şehirden bahsetmişlerdir. Şehrin seyahatnamelerde sıkça yer alması iki nedenle olmuştur: Demiryolu ve lületaşı (100). Bu iki unsurla birlikte Osmanlı Devleti'nin iskân politikaları çerçevesinde yerleştirilen Müslüman göçmenlerin ve yine demiryolu yapım sürecinde aileleri ile birlikte Eskişehir'e yerleşen Avrupalıların varlığı, kentin dokusunda çok kültürlü bir yapının oluşumunu tetiklemiştir (101).

Yerli ve yabancı seyahatnamelerde Eskişehir, 19. yüzyılın son çeyreğinde "bakımsız, sessiz, gelişmemiş bir kasaba" ve "hoş bir etkisi ve çekiciliği olmayan ölü bir yer" olarak anılmaktadır. Şehre gelen seyyahlar Berlin-Bağdat Demiryolu'nun Eskişehir'den geçmesi ile şehrin birden canlandığını ve caddelerinin renklendiğini vurgulamışlardır (102).

Eskişehir üç ana hattın kavşak noktasındadır. 1892 yılı Haziran ayında "İstanbul-Eskişehir" hattının, aynı yıl Kasım ayında "İstanbul-Ankara" hattının ve 1896 yılında da "Konya"ya giden hattın tamamlanması, şehrin birçok açıdan gelişmesinin de başlangıcı olmuştur. İstanbul-Ankara arasında yapılan tren seferlerinin iki gün sürmesi ve yolcuların bir gece Eskişehir'de konaklamak zorunda kalması üzerine şehirde otel ihtiyacı doğmuştur. Şehre gelenler artık han ve hamamların yanında özellikle istasyon civarında kurulan otellerde kalmaya başlamışlardır (100).

Demiryolu yapımını üstlenen firmanın Alman olması dolayısıyla mühendis, şoför, güvenlik görevlisi gibi görevlerde çalıştırılmak üzere pek çok Alman aile Eskişehir'e yerleştirilmiştir. Buraya getirilen işçilerin ikamet ettiği istasyon civarında Avrupa Mahallesi kurulmuş, Alman Okulları açılmıştır. Fraser, Almanların 600 aileyi şehre getirdiklerinden, şehirde 100 kişilik bir Alman Okulu açıldığından ve burada öğrenim görenlerin 60'ının Yunan, gerisinin Alman, Avusturyalı ve İsviçreli gibi Almanca konuşan milletlerden oluştuğunu yazmıştır (103). Civelli, 1913 yılında Eskişehir'de yaklaşık 60 Alman demiryolu işçi ailesinin yaşadığından, farklı milletlerden 141 öğrencisi olan Alman Demiryolu Okulu'nun mevcut olup şehirde Almanca dil kurslarının da açıldığından bahsetmiştir (104). Alfred Körte, İstasyon Caddesi boyunca bir Yunan "Xenodochion"un (otel) yanında bir Fransız "Dépot de Vins" (şarap deposu) görülebileceğini, bir tarafta İtalyan "Vestiti Pronti" (hazır giyim) ve diğer tarafta Alman "Deutsches Gasthaus" (küçük otel-lokanta) ile karşılaşılabileceğini yazmıştır (105). Sonuç olarak yeni kurulan Avrupa Mahallesi, farklı dillerin konuşulduğu, Yunan, Fransız, İtalyan ve Alman'ın yan yana işyeri açtığı, yabancı misafirlerin ağırlandığı, çokkültürlü, işlek ve hareketli bir yer haline gelmiştir (100).

Seyahatnamelerde istasyon civarında adı en çok geçen otel, Çek asıllı olan ve Avusturya-Macaristan'dan gelen Madam Tadia'nın oteli "Hotel Tadia"dır. İstasyon Caddesi'nde akasya ağaçları arasında iki katlı bir konakta hizmet veren Madam Tadia'nın mutfak becerisi, misafirperverliği, hoşsohbet oluşu, uyandırma ve paket yiyecek hizmeti, güvenilir oluşu, girişimciliği, fiyatlandırma konusundaki hassasiyeti, döviz bozma hizmeti sunması, seyyar satıcılara satış fırsatı sunması ve tüm bunları güler yüzlü ve temiz bir şekilde yapması oteli diğerlerinden farklı kılmıştır (106). Otel, seyahatnamelerde sıkça yer almış ve romanlara esin kaynağı olmuştur. Bunun yanı sıra Mehmed Ziya'nın kaldığı Osmaniye Oteli ve Köprübaşı'ndaki Hüsmen Ağa'nın Oteli, Dernburg'un (107) kaldığı Hotel International ve Meyer'in (108) kitaplarında bahsedilen ve sahibi İsviçreli Hafner olan Hotel Suisse, Eskişehir'deki diğer otellerdir. Von der Goltz, Küçük Han denilen yerin daha sonra Hotel Stamboul olduğunu yazmıştır (109). Baedeker'in (110) Avrupalı turistler için hazırladığı rehber kitaplarda ise iyi bir otel olarak Madam Tadia Oteli önerilmiştir. Ayrıca

şehirde Katzika ve Athanas Kutsani adlı Yunan otelcilerin de varlığından bahsedilmiştir (100).

Seyyahların Eskişehir'e gelme sebeplerinden bir diğeri lületaşıdır. Lületaşı, Eskişehir'i değerli, önemli ve özel kılan bir madendir. Eskişehir'de hammadde olarak çıkarılan lületaşının asıl katma değere sahip bir ürüne dönüştürüldüğü ülke Avusturya'dır. Berlin-Bağdat Demiryolunun şehre gelmesi ile hammadde olarak Viyana'ya daha hızlı götürülen lületaşı, Almanca ve İngilizce kaynaklarda "Meerschaum" ya da "Viyana taşı" şeklinde yer almıştır. Meerschaum Almanca bir sözcüktür ve deniz köpüğü anlamına gelmektedir (101).

Bunların dışında Eduard von Bodemeyer (111) adlı doğabilimci Eskişehir'deki Bozdağ'da ve Kocakır ovasında yeni böcek türleri (Dorcadion) keşfetmiş ve bu böcek türlerini Berlin'deki koleksiyonuna katmıştır. Ayrıca Avusturyalı ekonomist Joseph Grunzel'in (112) seyahatnamesine göre Almanlar, demiryolu civarındaki geniş alanları satın alarak toprak etüdü ve tarım denemeleri yapmışlardır. Bu sebeple 1894 yılında Eskişehir'e ilk kez şeker pancarı ekilmiş ve başarılı sonuçlar elde edilmiştir (101).

1.2.7 CUMHURİYET DÖNEMİ

29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet ilan edilmiş ve Türkiye Cumhuriyeti bağımsızlığını ilan etmiştir. Milli Mücadele'nin kazanılmasında büyük payı olan Eskişehir, Kurtuluş Savaşı'nın ardından maddi ve manevi pek çok kayıp vermişti. Savaş sırasında ve sonrasında, ülkenin ulaşımının kavşak noktasında bulunmasının da etkisiyle, üzerine düşen görevi fazlasıyla yerine getirmişti. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile bu destek karşılıksız kalmamış ve devlet bu şehre pek çok yatırım yapmaya başlamıştı. Genelde sanayi alanında yapılan bu yatırımlar, şehre sosyal ve kültürel açılardan da canlılık kazandırmıştı. 1860 yılından bu yana gelen göçlerin yanı sıra sanayi işletmeleri de şehrin büyümesine katkı sağlamış ve Eskişehir 1925 yılında il olmuştu. Kurtuluş Savaşı'nın ardından büyük kayıplar veren ve Cumhuriyet'in kurulması ile birlikte yaralarını sarmaya çalışan Eskişehir'e, pek çok sanayi yatırımı yapılmaya başlanmıştır (113). Bu dönemde Cumhuriyet Tarihi Müzesi, Eskişehir Atatürk Lisesi, Eskişehir Atatürk Lisesi, Porsuk (Turing Klöp) Oteli, Gar Binası, Eskişehir Subay Orduevi, Devrim Arabası, Odunpazarı Tarihi Alanları, Türkiye-Kore Dostluk Anıtı, Günyüzü Sakarya Şehitler Anıtı ve Müzesi ele alınmıştır.

1.2.7.1 Cumhuriyet Tarihi Müzesi

Anadolu Üniversitesi Cumhuriyet Tarihi Müzesi Odunpazarı'nda bulunmaktadır. Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi biçimleme anlayışını yansıtan bina, son devir Osmanlı eğitim sisteminde yurt düzeyinde inşa edilen Numune Mekteplerinin bu kentteki ilk örneğidir. Mimar Kemalettin tarafından Turan Numune Mektebi adı ile 1915-1916 yılları arasında inşa edilmiştir. 23 Nisan 1994 yılında Anadolu Üniversitesi bünyesine geçmiştir. Üç katlı olan müzenin zemin katında Türkiye Cumhuriyeti'nin doğuşunu belgeleyen, Çanakkale Savaşları'na, Kongrelere, Büyük Millet Meclisi'ne, İnönü Savaşları'na, Sakarya Savaşı'na, Büyük Taarruz'a ve Cumhuriyetin ilk yıllarına ait fotoğraflar ve Atatürk'ün çeşitli dönemlerine ait portreler, gemi maketi ve bir kağnı sergilenmektedir. Müzenin birinci katında Atatürk'e ait eşyalar ve eserler, 1925-1980 arası yerel gazeteler ve kütüphane bulunmaktadır. Müzenin bodrum katında Atatürk'le ilgili 48 adet belgeselin izlenebileceği 40 kişilik izleme salonu mevcuttur (63).

1.2.7.2 Eskişehir Atatürk Lisesi

Cumhuriyet'in ilk döneminde yapılmış, "U" planlı, dört katlı kargir bir binadır. Girişteki merdivenlerle birlikte kemerli dört adet ayak anıtsal görünüm oluşturmaktadır. Katlar arası planlar birbirine yakın olup, değişik ölçüde odalardan ibarettir. Üst kata ait pencereler sivri kemer, yer alt kat pencereleri dikdörtgen şekillidirler. Çatı örtüsü ahşap ve kiremit örtülüdür (66).

1.2.7.3 Porsuk (Turing Klöp) Oteli

Porsuk Oteli'nin temeli 1925 yılında atılmıştır. 13 Nisan 1930 tarihinde açılışı gerçekleşmiştir. Porsuk Oteli, 1931 ve 1932 yıllarındaki Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Dergisi'nde yer alan yedi ildeki 14 temsilciden biri olur. Porsuk Oteli, Porsuk Çayı'nın kenarında bulunan doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı bir yapıdır. Porsuk Oteli (Turing Klöp Oteli) 21 odalıdır. Bina, 1940 yılına kadar Porsuk Oteli olarak hizmet vermiş, 1940 yılından 1996 yılına kadar Eskişehir Belediyesi olarak kullanılmıştır. 1996 yılında Eskişehir'in büyükşehir olmasıyla birlikte yeni kurulan Tepebaşı Belediyesi bu binayı, 1996 yılından 2009 yılına kadar hizmet binası olarak kullanmıştır (113); (114). Önemli bir restorasyon sürecinden sonra 2016 yılında Porsuk Thermal Boutique Hotel olarak hizmet vermeye başlamıştır. Daha sonra yönetim değişimi ile Mart 2019'dan itibaren Eskişehir Büyükşehir Belediyesi Porsuk Konuk Evi olmuştur.

1.2.7.4 Gar Binası

Gar binasının temeli 1953'te atılmış, 4 Kasım 1955'te hizmete girmiştir. Profesör Orhan Safa tarafından hazırlanan proje uygulanmıştır (63).

1.2.7.5 Eskişehir Subay Orduevi

Emekli Sandığı tarafından inşa edilen Porsuk Oteli, siyasi bir yatırım olarak düşünülür ve o dönem Maliye Bakanı olarak görev yapan Eskişehir doğumlu Hasan Polatkan'ın teklifi ve dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın desteği ile 1956 yılında otelin inşaatına başlanır. Eskişehir'e gelecek yerli ve yabancı konukların kalabileceği bir mekân olarak düşünülen otel, İstanbul Hilton'a benzerliğinden ötürü halk arasında Küçük Hilton Oteli olarak isimlendirilir ve modern bir donanıma sahip bir şekilde 27 Ekim 1959 tarihinde hizmete açılır. Porsuk Oteli o dönemki Gazi İlköğretim Okulu binasının yerine inşa edilir. Otelin yer alacağı projede binanın mimarisi, Mimar Vedat Dalokay tarafından tasarlanır. Dalokay, diğer tüm yapılarında da olduğu gibi adının baş harfleri V ve D şeklindeki kolonları Porsuk Oteli'nin giriş kapısında da kullanır. 27 Mayıs 1960 tarihinde ihtilal olduktan sonra otelin bir kısmı, 1962 yılından itibaren de tamamı orduevi olarak kullanılır (94).

1.2.7.6 Devrim Arabası

16 Haziran 1961 günü Devlet Demiryolları Fabrikaları ve Cer Dairelerinin yönetici ve mühendisleri Ankara' da bir toplantı gerçekleştirmiştir. Bu toplantıda, yerli otomobil yapma çalışması ele alınmıştır. Bunun için en uygun yerin, Eskişehir Demiryolu Fabrikalarında dökümhane olarak yapılıp kullanılmayan TÜLOMSAŞ binası olduğuna karar verilmiştir. Yapılması planlanan otomobilin boyutları, motoru, şanzımanı vb. tasarlanmıştır. Otomobilin parçaları sadece Eskişehir'de değil, Sivas ve Ankara'da da üretilerek işlenmiştir (115). Ankara'da 29 Ekim 1961 tarihinde Cumhurbaşkanı'na sunulmak üzere iki adet üretilmiştir. Ancak yaşanan bazı aksilikler nedeniyle benzini konulmayan otomobilin Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e takdim edilmesi, ilk yerli otomobilin başarısız görünmesine neden olmuştur. Bunun sonucunda da üretimi durdurulmuştur. Beyaz olan Devrim Arabası, TÜLOMSAŞ'ın bahçesinde sergilenmektedir.

1.2.7.7 Odunpazarı Tarihi Alanları

Kentin ilk yerleşmesi olan Odunpazarı semti, Eskişehir'in gelişiminde etkili olmuş bir bölgedir. Kentte Türk dönemi siti olarak belirlenen Odunpazarı bölgesinin yeri, tarihi kaynaklara göre ilk kez 11. yüzyıl sonlarında Türklerin dikkatini çekmiştir. Şehrin güney yamacında kurulu olan tarihi Odunpazarı bölgesi Cunudiye, Şarkiye, Akarbaşı, Akcami, Akçağlan, Dede, Karapınar, Paşa ve Orta mahallelerini kapsayan bir yerleşmedir. "Odunpazarı" adının verilmesine neden olan yakacak odun alışverişine, şimdiki Odunpazarı meydanında başlanmasıdır. Odunpazarı tarihi sitinde yer alan yapılar cephe düzenleri açısından farklılık gösterirler (116). 2005 yılında Odunpazarı Belediyesi tarafından başlatılan "Odunpazarı Evleri Yaşatma Projesi" ve daha sonra yapılan müzeler bölgeyi turizm açısından canlandırmıştır.

1.2.7.8 Türkiye Kore Dostluk Anıtı

Eskişehir'in kardeş şehri Paju'dan gelen heykeltıraşların yaptığı bir anıttır. 2007 yılında Kent Park içinde açılan Türk Kore Dostluk Anıtı'ndan sonra Kent Park'ta yapılan Jang-Seung ve Sot Dae anıtları da açılmıştır. Kore'de köylerinin girişine konulan Jang-Seung ve Sot Dae anıtları, köylerdeki refahın ve bolluğun simgesidir (117).

1.2.7.9 Günyüzü Sakarya Şehitler Anıtı ve Müzesi

2007 yılında Sakarya Meydan Muharebesinde şehit olan askerlere saygı için Belediye Meclis Kararı ile yapılan bir saygı anıtıdır.

1.3 EKİŞEHİR İLİNİN HALK KÜLTÜRÜNE DAYALI TURİZM KAYNAKLARI

Halk kültürü halkın dil, kültür, duygu, düşünce ve beğenisiyle oluşup yaşatılan, geçmişten günümüze gelmiş, toplum, insan ve doğa gerçeği ile şekillenmiştir. Kültür mirası insanlığın ortak mirasıdır. Her millet hatta her uygarlık dil, kültür ve tarih mirasıyla dünyada yerini alır. Bireylerin kökleşmesi ve toplumsallaşması bu mirasın içinde gerçekleşir. Kültür mirasları geçmişin tanıklarıdır. Bu yönleriyle geleceğin şekillenmesinde etkilidir. Halk kültürü ürünleri halkın içinde mayalandığı için, halkın kültür yapısını ve dokusunu ortaya koyar. Halk kültürü toplumsal yaşamda birlikteliği pekiştirici dayanışmayı arttırıcı özelliklerini sürdürerek bir işlev üstlenir. Halkın kendi kültürü ile yabancılaşmasını önler. Halk kültürü ürünlerinin halkın ortak duygu ve düşüncelerini dile getirmeleri bakımından halk kültürünün korunmasında, yaşatılmasında ve aktarılmasında önemli işlevleri vardır. Halk kültürü, uygarlıkların yaratıcısı olan insanların kimliklerinin

temel belirleyicisidir (118). Milletleri diğer milletlerden ayıran kültürel özelliklerin esası halk kültürüdür. Halk kültürü ürünleri kültürel yapımızın yaşama biçimimizin en iyi tanıkları ve taşıyıcılarıdır. Anadolu kültürünün çeşitliliği halk kültürü ürünlerine büyük bir zenginlik sağlamıştır.

Her toplum içerisinde farklı gruplar kendi kültürel değerlerine sahiptirler ve bu değerler o toplumun kültürel mirasını oluşturmaktadır. Olağan yaşamda bireyler, değerli eşyalarını gelecek nesillere miras bırakabilmektedir. Her birey aynı zamanda, kendi kişisel mirası olarak tanımlanabilecek deneyim ve anılara da sahiptir. Toplumsal açıdan ise, kültürel mirasımızı temsil eden şeyleri tanımlamak çok daha zordur (119). Halk kültürü de kültürel mirasın en güzel anonim ifadesidir. Bir neslin kendinden sonra gelen nesle bıraktığı kültürel değerlerin turistik amaçlı kullanımı da kültürel miras turizmi olarak adlandırılır. Kültürel miras turizminde amaç bu anonim değerlerin turistler tarafından kullanılarak sosyal ve ekonomik bir aktiviteye dönüştürülmesidir.

Kültürel varlıkların, potansiyel kullanıcıları olan turistleri, seyahate iten güdeleyici unsurlar, davranışlar ve deneyimler üzerindeki etkileri gün geçtikçe daha da belirginleşmektedir. Bir bölgenin tarihi ve kültürel değerlerine ilgi duyan turistler, yeni insanlarla tanışmak, yeni yerler keşfetmek ve farklı kültürleri öğrenmek için ilgi duydukları yerlere seyahat etmektedirler. Çok yönlü bir bakış açısına sahip olan günümüz turisti, kültürel varlıkları hedef alan ziyaretler ile seyahat edeceği yerin tarihi ve halk kültürü hakkında bilgi edinme ve öğrenme ihtiyacını gidermek istemektedir.

1.3.1 ESKİŞEHİR İLİNİN HALK KÜLTÜRÜ

Eskişehir ili muazzam bir halk kültürünü barındırmaktadır. Sahip olduğu göç kültürü Eskişehir halk kültürünün çeşitliliğinde büyük bir öneme sahiptir ve UNESCO tarafından "2013 Somut Olmayan Kültürel Mirasın Başkenti" olarak tescil edilmiştir.

Eskişehir halk kültürü ögelerinden ilki çok eski ve genel bir oluşum olan halk danslarıdır. Halk dansı ritmik, gösterişli ve zaman zaman dramatik unsurlar taşıyan, ilk çıkış kaynağı bilinmeyen ve bu nedenle anonimleşmiş toplu veya bireysel bir dans biçimidir. En yalıtılmış ve modernleşmenin herhangi bir türüyle tanışmamış topluluklardan, en gelişkin topluluğa kadar her toplum tipinde halk danslarına rastlanır. Halk danslarının kendiliğinden ve kendi ortamlarında (geleneksel düğün, bayram vs. törenleri) icra edilme biçimlerindeki doğallığın giderek kaybolduğu ve özel kostümlerle, ses ve ışık efektleri ve yeni katılmış dramatik ve koreografik unsurlarla zenginleştirilerek veya değiştirilerek icra edildiği görülmektedir (120). Bu nedenle, halk kültürünün doğallığını kaybetmemesi,

gelecek nesillere aktarılması için; metalaşmadan doğduğu alanda korunması, doğru kanallarla paylaşılması gerekmektedir.

Eskişehir'in incelenen bir diğer halk kültürü ise geleneksel kıyafetlerdir. Medeniyet tarihinin bir parçası olan kıyafet, sadece elbise olmayıp, bir toplumu diğerinden ayıran önemli özellikler olarak görülmüştür. Giyimde kültürün etkili olmasından dolayı, bu alandaki değişimler de kültürün değişimi olarak algılanmıştır (121).

İncelenen ve halk kültürünün önemli dallarından biri olan türkülerdir. Ait olduğu toplumun kültürel özelliklerini en çok yansıtan halk müziği türü, şüphesiz halk müzikleridir. Halkın içinde doğmuş ve gelişmiş olan bu müzik, o toplumun dili, aynası ve kimliği durumundadır. Türk Halk Müziği, halkın yurt ve insan sevgisini, kahramanlığını, sağlam ve güzel karakterini, ince ve derin bir duygu ile ifade edebilen en değerli kültürel mirastır (122). Türkülerin olağanüstü bir ifade gücü vardır. Onlarda fazla veya eksik unsurlar bulunmaz. Yapaylığa kaçmayan mecazlar ve telmihlerle türküler, ifade bakımından halk sanat eserlerinin varabileceği yüksek noktayı gözler önüne serer. Türkülerdeki dil, zengin, büyük ve saygın bir uygarlığın dilidir. Binlerce yıllık bir süreçte oluşan, sade ama alımlı, damıtılmış, rafine, insani her duygu ve düşünceyi en kısa, en anlamlı şekilde anlatabilen bir dildir. Bu anlamlı dil, binlerce yıllık kökene sahip Türk Halk ezgileriyle seslenir (123).

1.3.2 ESKİŞEHİR İLİ HALK DANSLARI

Halk dansı kulağa ve göze hoş yansıyacak biçimde düzenlenen, dengeli ve ölçülü hareketler ile birlikte heyecan ve estetik bir etki uyandıran, genellikle anonim halk müziğiyle birleştirilen müzik ve hareketin birleşmesiyle oluşan dans türüdür (124). Bir dansın halk dansı olabilmesi için zaman içerisinde süreklilik ve genellenebilirlik özelliği olması gerekmektedir. Eskişehir ilinde oynanan halk danslarının derlenmesinde yazılı kaynaklar kullanılmış ve kaynak kişilerle görüşülmüştür. Eskişehir ilinde oynanan halk danslarına bakıldığında yerleşim yerine ve yöre halkının yapısına göre farklılık gösterdiği görülmektedir (**Şekil 72**). Halk dansları genellikle Yörük ve Türkmen köylerinde yoğunlaşmaktadır. Kadın halk dansları birbirinden farklı özellikler göstermesine rağmen erkek dansları genel olarak zeybek türü danslardır.

Eskişehir ilinin kadın danslarının en belirgin özelliği "kaşıklı karşılama"dır. Bu nedenle genellikle iki veya ikinin katları kişi sayısı ile karşılıklı olarak oynanır (125). Kadın oyunları düz oyun, ters oyun ve zeybek türünde oynanmaktadır. Erkek dansları ise üç farklı çeşitle yapılmaktadır. Bunlar "kaşıklı zeybek", "kırık zeybek" ve "kaşıklı karşılama"dır. İki veya

ikinin katları kişi sayısı ile oynanmaktadır. Eski yerleşim yerlerinde (İnönü) kırık zeybek oynanırken Seyitgazi'de kaşıklı zeybek veya karşılama daha çok görülmektedir.

Eskişehir iline göçler yoluyla da danslar gelmiştir. Bu danslar, gelinen yerin kültüründen etkilenmiştir. Bu nedenle genel olarak Kırım oyunları, Kafkas oyunları olarak sınıflandırmak yanlış olabilmektedir. Bu dansların türleri ve ayak hareketleri değişkenlik göstermektedir. Bu dansların derlenmesi de bu açıdan bakıldığında zor olabilmektedir.

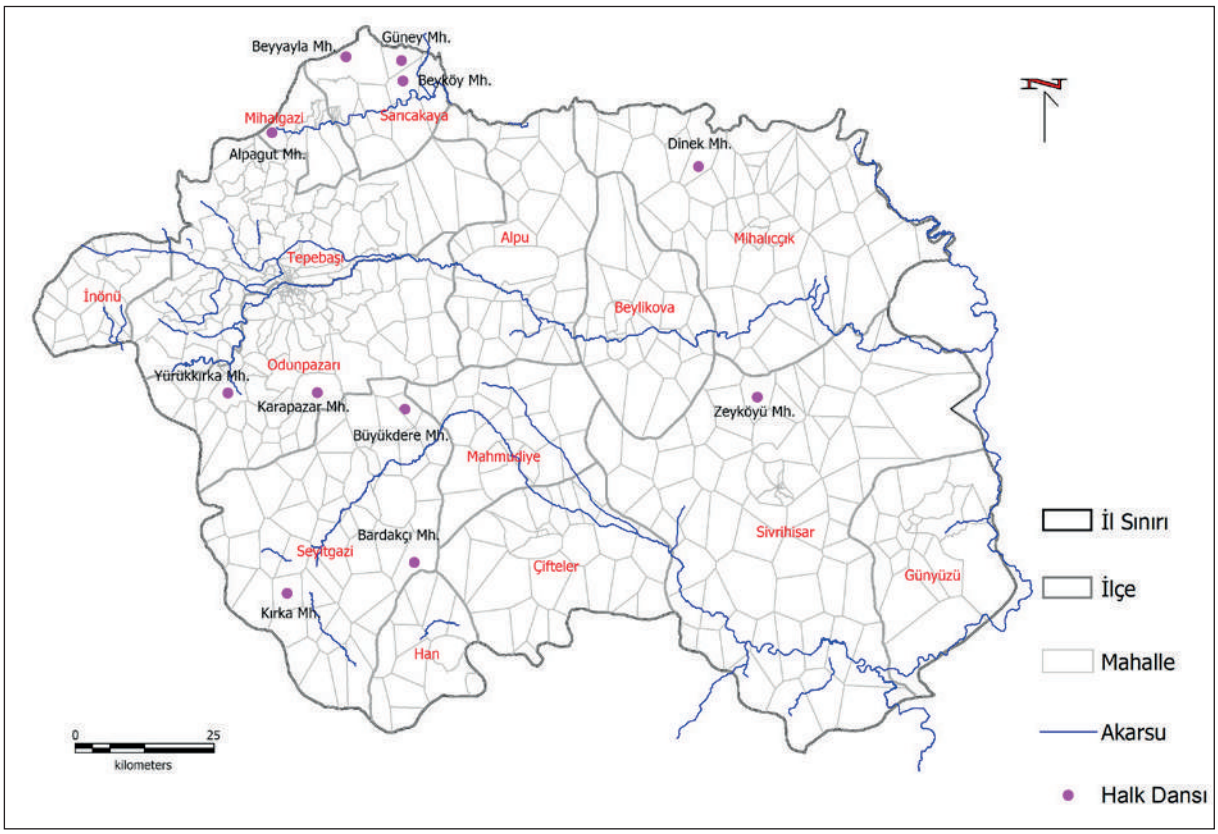
Türkiye'de yaşayan Karaçay ve Malkarlıların halk dansları ve müzikleri incelendiğinde 1950'li yıllara kadar Kafkasya'dan getirdikleri eski dans (tepseu), ağıt (küu), mani (iynar), alğış, karğış ve toplu şarkı icrası (ejiu) geleneklerini titizlikle koruyan Karaçaylılar, Türkiye'de meydana gelen sosyo-ekonomik değişimler sonucunda geleneklerini bir ölçüde kaybetmeye başladılar (126). Düğünlerde yapılan danslar Toy Tamada, Abezek, Tögerek Tepseu'dır. Hızlı danslar ise Çıka çıka Tepseu, Canngız Tepseu, Kama Tepseu, Kabırğa Tepseu, Apsua Tepseu, İsteme Tepseu şeklinde sıralanabilir.

Eskişehir'de alevi kültürünün yaşadığı köylerde Eskişehir'e ait dansları görmek pek mümkün değildir. Bu köylerde daha çok "semah" yapılmaktdır. Semah Eskişehir'e özgü bir halk dansı değildir. Bunun yanında "çiftetelli" gibi diğer yörelerden gelen oyunlarda mevcuttur. Ayrıca Eskişehir ilinde Arap oyunu (Sivrihisar), Bebek oyunu (Kırka-Seyitgazi), Sini Çevirme oyunu (Seyitgazi- Sivrihisar), Göbek kuklası (Kırka- Seyitgazi) ve Köroğlu oyunu (Kırka-Seyitgazi) gibi seyirlik oyunlarda bulunmaktadır.

Eskişehir yöresinde başka yörelere ait ezgilerle oynanan fakat mahalli özellik gösteren danslar da bulunmaktadır. Bunlar; Süpürgesi Yoncadan (Zeyköy- Sivrihisar), Fındık Dalları (Karapazar köyü- Eskişehir merkez) ve Kesik Çayır (Kırka- Seyitgazi) dir (127).

Başka yörelere ait olup genelleşmiş oyunlar ise Sepetçioğlu zeybeği (Bardakçı köyü- Seyitgazi), Harmandalı Zeybeği (Beyköy- Sarıcakaya), Cezayir (Beyköy- Sarıcakaya) ve Konyalı (Bardakçı köyü- Seyitgazi) dır (127).

Eskişehir halk danslarını kadın dansları, erkek dansları, anonim türkülere adım eklenerek ortaya çıkan danslar, günümüze aktarılamamış danslar, başka yörelere ait genelleşmiş oyunlar, göç yoluyla gelen oyunlar ve seyirlik oyunlar olarak ayırmak mümkündür. Aşağıda bu gruplara giren halk dansları açıklanmaktadır.

Şekil 72 *Halkdansları derlenmiş köyler*

1.3.2.1 Eskişehir Kadın Dansları

Yörük Kadın Kırka Zeybeği: Entarisi Kırmızı adıyla da bilinmektedir. Seyitgazi ilçesini Kırka köyünden derlenmiştir (127). Zeybek türünden geleneksel bir kadın türkülü kadın dansıdır (125). Eşli bir danstır ve yanyana oynanır.

Çeşmeler Yaptırdım: Düz oyundur. Seyitgazi ilçesi Kırka köyüne ait bir halk dansıdır. Türkülü bir danstır.

Yarelem: İndin dereler adıyla da bilinmektedir. Sivrihisar ilçesi Dinek köyünden derlenmiştir. Kütahya'da bulunan Pazaryeri ilçesinin Günyurdu köyünde varyantı bulunmaktadır (127). Kaşılıklı karşılama oyunudur.

Koca Öküz: Goc'öküz adıyla da bilinmektedir. Sivrihisar ilçesinden derlenmiştir. Kaşıklı karşılama türünden gelen bir danstır.

Kahveyi Kavururlar: Seyitgazi ilçesi Üçhisar köyünden derlenmiştir (127). Karşılama türünde türkülü bir danstır. Düz oyundur

Karakuş: Sivrihisar ilçesi Dinek köyünden derlenmiştir (127). Dansın adı Galkıma olarak da kullanılmaktadır (Çardaközü, Atlas, Dutlu ve Kayakent). Günyüzü çevresinde de yaygın olarak görülen bir danstır. Türkülü olan bu dans çoğunlukla kadınlar tarafından icra edilmesine rağmen erkekler tarafında da oynanmaktadır. Kadınlar bu dansta kaşık kullanırken erkekler kaşık yerine el çırpmaktadır. Bu dansın en temel özelliği yörenin tek sekmeli ve çökmeli dansı olmasıdır.

Mendil: Türkülü bir danstır. Sarıcakaya ilçesi Alpagut köyünden derlenmiştir. Bu dansın en önemli özelliği omuz vuruşlarıdır.

Selönü: Bu dans ters oyundur. Seyitgazi ilçesi Kırka köyünden derlenmiştir. Kırık ve karşılama türünden türkülü bir geleneksel danstır.

Yoğurdum Var: Eskişehir şehir merkezinden derlenmiştir.Temelde mahalli özellik gösteren bir dans olmasına rağmen komşu ilerde varyantları bulunmaktadır. Bilecik'te "Bilecik karşılaması" olarak adlandırılan halk dansı vargel, Çeyizaltı adıyla da bilinmektedir. Kadın dansı olan yoğurdum var erkekler tarafından da oynanmaktadır (İnonü- Dereayak). Erkek ve kadının oynadığı yoğurdum var halk dansı tamamen birbirinden farklıdır. Kırık zeybek türünde bir danstır.

Zeybek Derler Adına: Yörük Yürüyüşü olarak da bilinmektedir. Kırık zeybek türünde bir danstır. Seyitgazi ilçesi Kırka köyünden derlenmiştir.

1.3.2.2 Eskişehir Erkek Dansları

Eskişehir Zeybeği: Eskişehir merkezden derlenmiştir. Kırık ve kaşıklı türünde bir halk dansıdır.

Galkıda: İnonü ilçesinin keöylerinden derlenmiştir. Atatürk'ün zeybeği olarakta bilinmektedir. Kırık ve kaşıklı türünde bir halk dansıdır.

Kırka Zeybeği: Seyitgazi ilçesinin köylerinden derlenmiştir. Kaşıklı tütünde bir dans olup iki veya katları kişi sayısı ile oynanır.

Küstüm: Seyitgazi ilçesinin kırka köyünden derlenmiştir. Kaşıklı karşılama türünde bir danstır. Kesik çayır veya ince çayır olarak da bilinmektedir.

İnonü Karşılaması: Kadın halk danslarından olan "yoğurdum var" ile aynıdır. İnonü ilçesi köylerinden derlenmiştir. Kadın versiyonu Eskişehir, Kütahya ve Bilecik'te oynanmaktadır. Kaşıklı zeybek ve karşılama türünde olan bir danstır.

1.3.2.3 Anonim Türkülere Adım Eklenerek Ortaya Çıkan Danslar

Bu danslar yerel halkın beğendikleri ve dinledikleri türkülere düğünlerde ve eğlencelerde adım eklemesiyle oluşmuştur.

Gayfeciler: Hareketli olan bu dans İnönü ve çevresinde oynanmaktadır. İki veya katları kişi sayısı ile oynanan bu dans kadınlar tarafından icra edilir. Dansçılar türkü sözlerine katılırlar.

Sultan Seccadesi: Kadın ve erkek geleneksel dansıdır. İnönü ve çevresinden derlenen hareketli bir danstır. Dansçılar türkü sözlerine katılmazlar.

Halkalı Şeker: Kadın ve erkek geleneksel dansıdır. İnönü ve çevresinden derlenen hareketli bir danstır. Dansçılar türkü sözlerine katılmazlar.

1.3.2.4 Günümüze Aktarılamamış Danslar

Geçmişte var olan ama günümüzde sadece notası ve müziği bilinen danslardır.

Keklik Zeybeği: İnönü ve köylerinde oynanmıştır. Grup dansıdır.

Kralın Kızı: Ağır bir dans olan bu dans İnönü ve çevresinde oynanmıştır. Bozüyük yöresinde kadın dansıdır.

Eskişehir halk kültürü halk dansları açısından ele alındığında Eskişehir ilinde halk danslarının Yörük, Manav ve Türkmen köylerine çoğunlukla derlendiği görülmektedir. Bunun nedeni derleme işleminde kaynak kişiye ulaşmanın diğer kültürlere göre nispeten daha kolay olmasıdır. Genel olarak kadın ve erken dansları olarak halk danslarını ikiye

ayırabiliriz. Bunun yanında mahalli özellik göstermesi, komşu yörelerde varyantlarının olması, başka yörelerden alınan danslar olarak da ayırmak mümkündür.

Birçok halk dansı derlenmesine rağmen derleme yılları göz önüne alındığında bu dansların günümüzde oynanma oranı oldukça düşüktür (127). Daha çok popüler kültürün getirdiği ezgilerle düğünler ve eğlenceler yapılmaktadır. Bu duruma en güzel örnek Isparta yöresine ait "Erik Dalı" ezgisinin tüm yörelerde sıklıkla kullanılması verilebilmektedir.

Eskişehir yöresi halk danslarına bakıldığında erkek danslarının çoğunun "zeybek" özelliği gösterdiği görülmektedir. Derlenmesi daha zor olmasına rağmen Eskişehir yöresinden birçok kadın halk dansı derlenmiştir. Kadın danslarının tümü kaşıklı karşılamadır.

1.3.3 ESKİŞEHİR İLİ GELENEKSEL KIYAFETLER

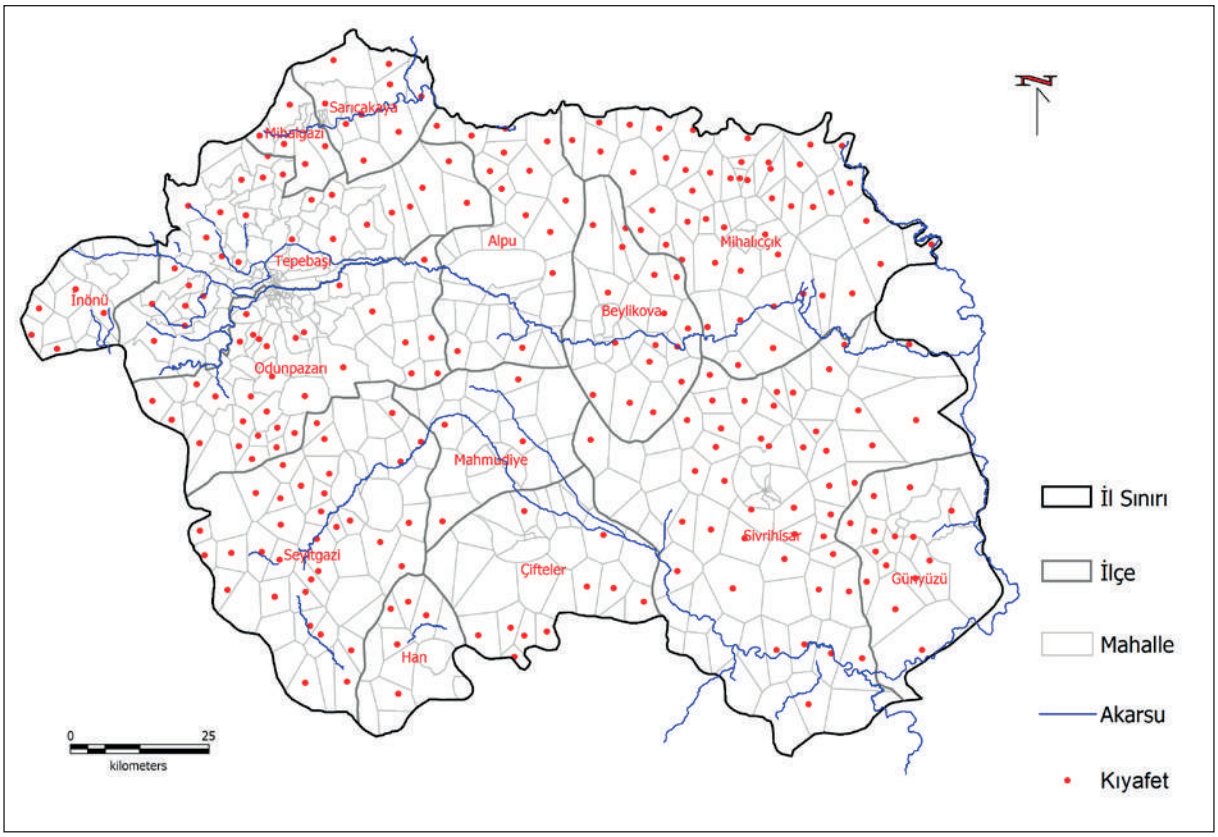
Geleneksel kıyafetler bölgenin iklim özellikleri ve coğrafi yapısından etkilenmektedir. Bölgenin insanlarının inanışları, bölgede hâkim olan yönetim biçimi, yaşam koşulları gibi birçok faktör giyim kültürünü etkilemektedir (128). Eskişehir yöresi, geleneksel kıyafetler bölgelere göre kumaş bakımından farklılaşmıştır. Göç yoluyla gelip Eskişehir'e yerleşen topluluklar kendi kültürleri doğrultusunda kıyafetlerini şekillendirmişlerdir. Çünkü kıyafetler yaşanılan bölgenin ikliminden, yönetim biçiminden oldukça etkilenmektedir. Genellikle Eskişehir'e özgü kıyafetler giyilmesine rağmen "Bindallı" gibi tüm Anadolu'ya mal olmuş kıyafetlerde giyilmektedir.

Eskişehir ilinin başlıca Türk unsurları; Manavlar, Yörükler, Türkmenler ve Balkan Muhacirleri'dir. Manavların 13. ve 15. yy arasında Eskişehir'e yerleştikleri tahmin edilmektedir. Yörük ve Türkmenler ise 18. ve 19. yy. larda göçebelikten yerleşik hayata geçmiştir. Eskişehir iline dış göç, 19. yüzyılın ikinci yarısında Balkan Muhacirlerinin gelmesiyle başlamıştır. Balkan Muhacirlerinin göçleri 20. yy başlarına kadar devam etmiştir. Dış göçlerle gelen diğer Türk gruplar ise; Kırım Tatarları, Kazan Tatarları, Nogay Tatarları, Kafkasya'dan gelen Karaçaylar, Terekemeler (Karapapaklar), Balkan Yarımadasından gelen Gacallar, Çıtaklar ve İran'dan gelen Acemler'dir. Eskişehir'e dış göçlerle gelen Türk olmayan unsurlar da vardır. Bunlar Balkan Yarımadası'ndan gelen Pomaklar, Arnavut, Boşnak, Roman ve Torbeşler, Kafkasya'dan gelen Adigeler, Abazalar, Şapsılar, Bijeduhlar, Besleney ve Kabardeyler'dir (129).

Pomak giyim kültürüne bakıldığında dokuma içlik, dokuma şalvar, dokuma işli kadife, üçetek, dokuma işli önlük (önleç), arkalık, işli kadife bol ağlı şalvardan oluşmaktadır. Pomaklar kendi kıyafetlerini el tezgâhlarında yapmaktadırlar (128).

Marama, Kırım Tatar kadınlarının geleneksel giyim kuşamında çok önemli bir yere sahiptir. Eskiden kadınların baş süslemelerinde saçlarını ikiye ayırarak ördükleri ve örgülerin ucuna hem süs hem nazardan korunma amaçlı saç duası taktıkları çeşitli kaynaklarda belirtilmektedir. Bordo kadifeden üzeri gümüş ve altın süslemeli fes, en üstte de marama yer almaktadır (130).

Eskişehir ilçe ve köylerinden derlenmiş olan 13 adet geleneksel kıyafete ulaşılmıştır. Bu kıyafetler derlenirken yazılı kaynaklar derinlemesine incelenmiş ve kaynak kişiler ile görüşülmüştür. Tüm ilçe ve köyler incelendiğinde Eskişehir ilinde bulunan Türkmen, Yörük ve Manav köylerinin hepsinde bu geleneksel kıyafetler giyilmektedir (**Şekil 73**).

Şekil 73 *Manav, Yörük ve Türkmen kıyafetleri olan köyler*

İlçeler bazında bakıldığında sadece Günyüzü ilçesinin tüm köylerinde geleneksel kıyafetler giyilmektedir (Şekil 74). Günyüzü ilçesini Sivrihisar, Beylikova, Mihalıççık, Tepebaşı, Odunpazarı takip etmektedir.

Şekil 74 *Biçer köyü, Sivrihisar*
(TÜBİTAK Eskişehir Dil Atlası Projesi'nden)

Mahmudiye, Çifteler, Alpu, İnönü (**Şekil 75**) ise geleneksel kıyafetlerin az görüldüğü ilçelerdir.

Şekil 75 *İsmetpaşa Mahallesi, kına için kullanılan kıyafet, İnönü*

(TÜBİTAK Eskişehir Dil Atlası Projesi'nden)

Geleneksel kıyafetler yapıldıkları kumaşın türüne göre adlandırılmaktadır. Örneğin Altı Parmak giysisinde alaca da denilen altıparmak kumaş çeşidi kullanılmaktadır. Bu kumaş türü çubukludur. Eğer çubuklar kalın ise altıparmak; çubuklar ince ise çitari ismini almaktadır. Kadın giysileri incelendiğinde genellikle kutnu, ipek, tafta ve pamuklu kumaşlar kullanılmaktadır. Eskişehir ilinde giyilen geleneksel kıyafetlere bakıldığında cepken içine dikolta adı verilen bir içlik giyilmektedir. Dikolta genellikle keten veya patiska kumaştan yapılmaktadır. Eskişehir ilinde erkek giysileri cepken ve poturdan oluşmaktadır. Bu giysiler yünlü ve çuha kumaştan yapılmaktadır. Erkeklerin giydiği geleneksel kıyafetler İnonü ve Kırka'da farklılık göstermektedir.

Eskişehir yöresinde geleneksel kıyafetler incelendiğinde alta giyilen şalvarların genellikle aynı olduğu görülmektedir. Giyilen yere göre biçim olarak farklı olan giysi türü cepkenlerdir. Cepkenler genellikle önü açık, uzun kollu ve işlemelidir.

1.3.3.1 Geleneksel Kadın Kıyafetleri

Altıparmak: Eskişehir merkezde kullanılmaktadır. Çubuklu kumaştan yapılır. Alaca denilen bir kumaş çeşididir. Bu giysi yörede değişik adlarla anılır. Çubuklar kalın ise altıparmak, ince ise çitari diye adlandırılır (127).

Kıron: İnönü ve Eskişehir merkezde kullanılmaktadır. Kadife kumaştan yapılır ve kadife harici bir kumaş kullanılırsa kullanılan kumaşın ismi ile anılır (İpekli Kıron). Genellikle bordo kumaştan yapılan Kıron ağır işlemeli bir kıyafettir.

Canfez: Canfes olarak da bilinir. Seyitgazi ve Kırka'da kullanılır. Genellikle bordo renginde ince, sert dokuma kumaştan yapılır. Üzerinde bindallı motifi bulunmaktadır.

Cezi: Düz renk kumaştan yapılır. Eskişehir merkezde kullanılır.

Dizbağlı: Seyitgazi ve Kırka'da kullanılır. Kadife kumaştan yapılan giysi Canfez'e benzemektedir.

Elmasiye: Parlak kumaştan yapılmaktadır. Seyitgazi ve Kırka'da kullanılır.

Meydani: Alaca kumaştan yapılmaktadır. Eskişehir merkezde kullanılır.

Sarka Pesent: Eskişehir merkez, Sivrihisar ve İnonü'de kullanılır. Sarka en ağır işlemeli cepken modelidir. Pesent ise alta giyilen şalvardır. Bu şalvar işlemelidir.

Hint Kumaşı: Eskişehir merkezde kullanılan parlak kendinden koyu gri çubuklu kumaştan yapılan giysidir.

Sevai: Eskişehir merkezde kullanılır. Kendinden simli ve dallı kumaşla yapılır.

Bindallı: Odunpazarı yöresinde varlıklı ailelerin kullandığı giysi türüdür. Gelinlik olarak da kullanılmaktadır. Diğer yörelerdeki örneklerinden farkı yoktur.

1.3.3.2 Geleneksel Erkek Kıyafetleri

İnönü Erkek Giysisi: Gazeki denilen bir yelekle giyilmektedir. Cepkeninin boyu kısa, yakasız ve uzun kolludur. Giysinin şalvarına potur adı verilir. Bele şal kuşak adı verilen kuşak ve silahlık takılır. Başa fes giyilir.

Kırka Erkek Giysisi: Geleneksel zeybek giysisine benzemektedir. Cepken yerine kartal kanat adı verilen bir yelek giyilir. Başa fes giyilir.

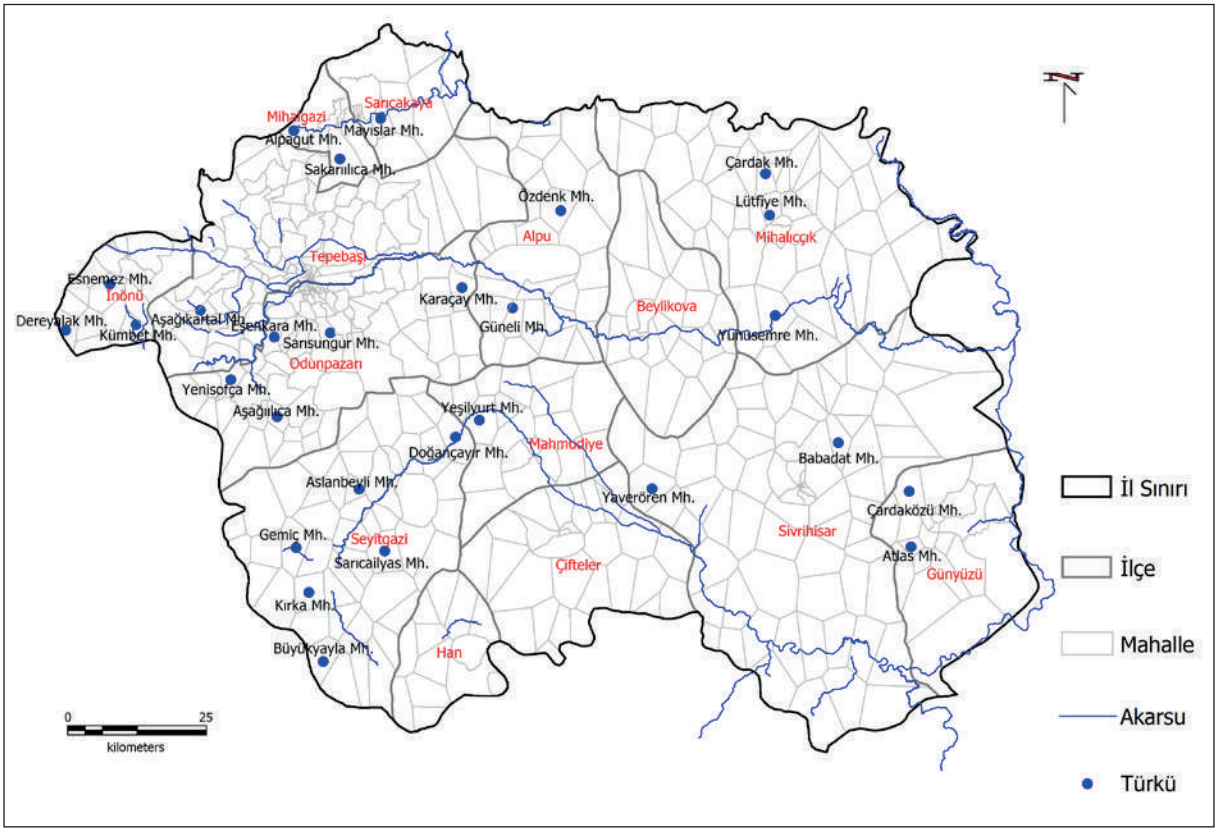
1.3.3.3 Tamamlayıcı Aksesuarlar

Kadın giyiminde kıyafetler çorap, grep, yemeni, dikolta, kemer, ayakkabı ve takılar ile tamamlanmaktadır. Erkek giyiminde ise fes, çevre, kefiye, silahlık, şal kuşak ve tozluk tamamlayıcı aksesuarlardır.

Türkmen, Yörük ve Manav köylerinde giyilen yukarıda bahsettiğimiz kıyafetler dışında Kırım Tatarları tarafından giyilen geleneksel kıyafetlerde bulunmaktadır. Göç öncesinde yaşadıkları yurtlarında, giydikleri geleneksel kıyafetlerin özellikleri okuma parçalarında detaylı olarak anlatılmaktadır.

1.3.4 ESKİŞEHİR İLİ TÜRKÜLERİ

Eskişehir köylerine mal olmuş toplam 80 halk türküsüne ulaşılmıştır. Bu bilgilerden hareketle, Seyitgazi'nin 28 halk türküsü ile Eskişehir'in bağlı ilçeleri arasında en fazla sayıda halk türküsüne kaynaklık eden ilçe olduğu tespit edilmiştir. Seyitgazi ilçesini sırasıyla; Odunpazarı 13, İnönü 11, Mihallıçık 6, Alpu 6, Sivrihisar 4, Mihalgazi 4, Günyüzü 3, Sarıcakaya 2, Tepebaşı 2, Mahmudiye ise 1 halk türküsüyle izlemektedir. Buna ek olarak on türkü ile Seyitgazi ilçesine bağlı Doğançayır köyünün Eskişehir'in köyleri içerisinde en fazla sayıda halk türküsüne kaynaklık ettiği tespit edilmiştir. Bu kapsamda Eskişehir ili sınırları içerisinde yer alan köyler ve bu özelde derlenen türkülere aşağıda detaylı olarak yer verilmiştir (**Şekil 76**).

Şekil 76 *Eskişehir'de türkü derlemesi yapılan köyler*

Eskişehir ili sınırları içerisinde yer alan Türkmen köylerine ve bu köylerde derlenen halk türkülerine baktığımız takdirde Doğançayır'dan derlenen halk türküleri; Akan Çaylar, Anam Çıksın Yaylalarda Yaylasın, Aşağıdan Geliyordu, Barmağına Takmış Hatem Burmayı, Canimen, Çoban Halayı, Durnam Gelir Yazı Yazı, Köprüden Geçer İken, Oturmuş Kapıya Portakal Soyar ve Uza Kavağım Uza'dır. Aslanbeyli'den derlenen halk türküleri; Ağızlığım Kehribar, Al Gama Sarı Gama, Arpa da Ektim Bir Evlek, Cennet Evlerinde Huri Kızları, Çorap İnce Şiş İnce, Uzandım Uzandım Dala Uzandım ve Yüce Dağ Başında Yatar Bir Guzu'dur. Yeşilyurt'tan derlenen halk türküleri; Kalk Kadınım Kaldıranlar Yurdundan ve Yeşil Yurda Gelmeyin'dir . Aşağı Çağlan'dan derlenen halk türküsü; Bilirim Bilirim Dersin Bilene Danış'tır. Sarısungur'dan derlenen halk türküsü; Yar Leylalı'dır.

Eskişehir ili sınırları içerisinde yer alan Manav köylerine ve bu köylerde derlenen halk türkülerine baktığımız takdirde Çardak'tan derlenen halk türküleri; Aşağı çardak Direk İste ve Aşağı Çardak Direk İster'dir. Esnemez'den derlenen halk türküleri; Anamın Bacası Akşamdan Tüter, Ayağına Giymiş Alinen Moru, Esnemez Kadın Zeybek Havası, Hacetem Evleri Sıradır Sıra, Kanaryam ve Topyatağın Altı Kayfe'dir. Mayısılar'dan derlenen halk türküleri; Armut Dalda Asılsın ve Tenekede Gaz Bitti'dir. Babadat'tan derlenen halk

türküleri; Arayık Dağı ve Daracık Sokakta Yâre Kavuştum'dur. Kümbet'ten derlenen halk türküleri; Aşağıdan Gelen Geline Benzer, Menekşesi Biçim Biçim, Portakal Dilim Dilim ve Şu Tepenin Öte Yüzü'dür. Sakarılıca'dan derlenen halk türküleri; Fatma Na Oturmuş Kınasın Ezer ve Dağdan Keserler Meşeyi'dir. Çardaközü'nden derlenen halk türküleri; Çardözün Tepeleri ve Yüce Dağ Başında Keserler Kuzu'dur. Kırka'dan derlenen halk türküleri; Elindeki Mendil ve Entarisi Kırmızı'dır. Aşağıılıca'dan derlenen halk türküleri; Kahve Yemenden Gelir, Suna Boylum ve Pencerede Üç Oğlan'dır. Özdenk'ten derlenen halk türküleri; Kütük Dibi Karımcalı, Buban Pazara Vardı Mı ve Uzun Kavak'tır. Yunus Emre'den derlenen halk türküsü; Altın Tas İçinde'dir. Alpagut'dan derlenen halk türküsü; Bostan Ektim Bir Evlek'tir. Atlas'tan derlenen halk türküsü; Damdan Dama Yürüdü'dür. Dereyalak'tan derlenen halk türküsü; Su Koydum Su Tasına'dır. Yenisofça'dan derlenen halk türküsü; Şah Alim Doğduğu Gece'dir.

Eskişehir ili sınırları içerisinde yer alan Muhacir köylerine ve bu köylerde derlenen halk türkülerine baktığımız takdirde Aşağıkartal'dan derlenen halk türküleri; Akça Kabak Kökeni ve Karşıda Otur Yarim'dir. Sarıcailyas'tan derlenen halk türküleri; Arzu-Kamber, Cennetten Mi Çıktın Ey Yeşil Başlı, İbrişim Uşak, Kâtibin Avlusu ve Pınarın Üstü Aşmalı'dır. Büyükyayla'dan derlenen halk türküsü; Yediler Kırklar Aşkına'dır.

Eskişehir ili sınırları içerisinde yer alan Kırım Tatar köylerine ve bu köylerde derlenen halk türkülerine baktığımız takdirde Yaverören'den derlenen halk türküleri; Al Atayım Men Bir Taş ve Kıymazım'dır. Karaçay'dan derlenen halk türküleri; Kahve İçtim Fincandan, Karaçay Kına Havası, Korunmüysün Kozüme, Sekırıp Şıktım Bahşaga, Cezayerin Harmanları ve Entarini Ben Biçtim'dir. Güneli'den derlenen halk türküleri; İlahi Azrail, Navrez, ve Eşkışık'tır

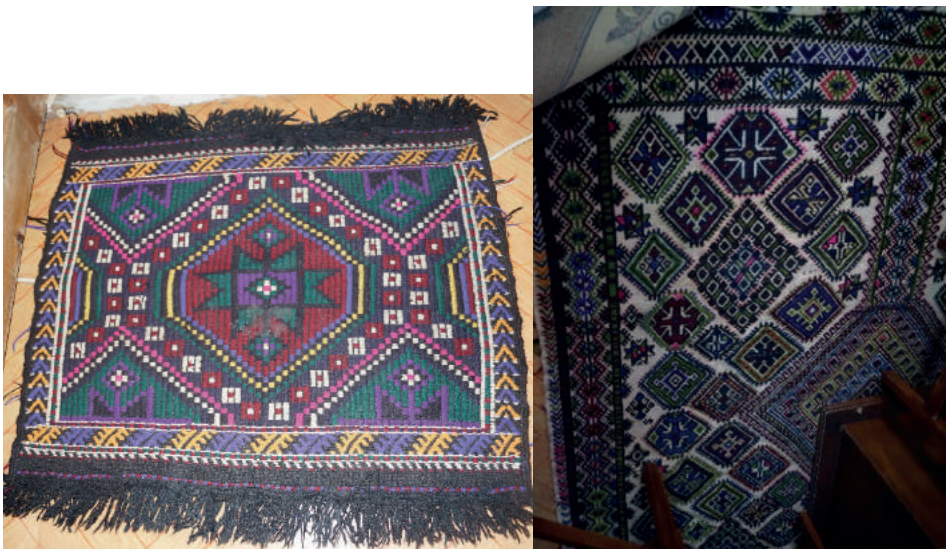
Boşnak köyü olan Lütfiye'den derlenen halk türküleri; Asker Yapar Talimi ve Cemal'dir. Yörük köyü olan Gemiç'ten derlenen halk türküleri; Ben Kayadan Kayarım ve İkiniz de Bir Merette'dir. Bir diğer Yörük köyü olan Eşenkara'dan derlenen halk türküsü ise Kır Atımı Gül Dalına Bağladım'dı.

1.3.5 EL SANATLARI

Bu başlık altında dokuma, kilim, kök boya takılar ele alınmıştır.

1.3.5.1 Dokuma, Kilim, Kök Boya Takı

Yerleşik yaşama geçmiş olan Yörük ve Türkmen köylerinde kilim, cicim, zili, sumak ve pala dokumacılığı ile heybe, çuval, yastık yapımı oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle Sivrihisar ilçesi İlyaspaşa köyü Türkmenleri, Günyüzü Türkmenleri, Han Kasabası ile Seyitgazi-Kırka Karakeçili Türkmenlerinin kilim dokumaları ilginçtir (**Şekil 77**, **Şekil 78**, **Şekil 79**, **Şekil 80**).

Şekil 77 *Seyitgazi Kırka Beldesinden kilimler*
(TÜBİTAK Eskişehir Dil Atlası Projesi'nden)

Geçmiş yıllarda, evlilik çağına gelen kız ve oğlanlar için evlilik ve çeyiz telaşı başlar evlenecek her kişi için mutlaka bir adet köy kilimi dokunurdu. Bu durum, zaman içerisinde köylerde adet haline gelmesinden kaynaklı evlilik çağına gelen her erkek/kız çocukları için aileler önceden kilim dokutur ve çeyize hazır ederdi. Yünler önce yıkanır, temizlenir sonra bunlar taraklardan geçirilir bu alete de Yün Tarağı denirdi. Kilimler iplerden dokunu, koyunyünlerinden hazırlanan iplerin yıkama ve tarama işlemi bittikten sonra taranan yünler eğrilerek ip haline getirilirdi. İpler "kirman" denilen aletlerle evde anneler ve nineler tarafından eğrilirdi. Gece sokaklarında kirman eğirmek kadınların önde gelen günlük işlerindendi. Yünler kirmanda eğrildiği gibi çıkrıklarda da eğrilerek ip haline getirilir ve ipler çeşitli renklere boyanarak kilim malzemesi olarak hazırlanırdı.

Şekil 78 *Mihalıççık YunusEmre Beldesinden seccadeler*
(TÜBİTAK Eskişehir Dil Atlası Projesi'nden)

Boyama işleminde ot köklerinden buldukları boyalar tercih edilir. Ayrı, ayrı boyanan ipler ıstar tezgâhlarında helke haline getirilir, daha sonra bu helkeler kilim dokuma tezgâhına takılarak gerdirilir dokumaya hazır hale getirilirdi.

Şekil 79 *Günyüzü Kavacık köyünden kilimler*
(TÜBİTAK Eskişehir Dil Atlası Projesi'nden)

Kilimlerden başka eskiden evlere tabana serilen çaput ve ipten yapılmış Palalarda yer sergisi olarak kullanılırdı. Çaput palalar daha ekonomikti, şöyle ki; evdeki eski kullanılmayan giyecekler yırtılır çeşitli boyalara boyanır istiflenir yeter kadar olunca pala dokumasında kullanılırdı (Arslanbeyli köyü).

Şekil 80 *Han, Kayı köyünden kilimler ve çantalar*
(TÜBİTAK Eskişehir Dil Atlası Projesi'nden)

Eskişehir'in çeşitli ilçelerinde bugün halen devam eden kilim dokumacılığı yaşlı kuşak ile birlikte kaybolmaya yüz tutmuştur. Ayrıca yörede yerleşik hayat süren genç kızlarında dokumacılığa ilgi göstermemelerinden dolayı bu oran günden güne azalmaktadır.

1.3.5.2 Eskişehir Yöresine Özgü Kilim ve Dokumalar

Bacalı Kilim: Yörede dokunan bu kilim Sivrihisarlılar tarafından Sivrihisar Kalesi'ne atfedilmektedir. Bu kilim seccade, tasavvuftaki beş merhaleyi anlatır ve insan ruhundaki arınmayı gösterir. Renkler olgunlaşmış ulvi bir uyum sağlamıştır.

Baklavalı Kilim: İlikli dokuma tekniği ile dokunur. Alt ve üst bordürlerde önce siyah bir çerçeve sonra süsleme suyu daha sonra da aynalı bir şerit bulunmaktadır. Aynalar yer yer çoban iliği yer yer bödeleklerle süslenerek zenginleştirilmiştir. Baklavaların içi kavak motifleriyle doldurulur. Kilimde kullanılan renkler kırmızı, yeşil ve siyahtır. Yer yaygısı olarak kullanılmak üzere dokunur.

Çeyizlik Kilim: Bu kilim çeyizlik amacıyla dokunur. Bu kilim dokunurken çok ince işçilik ve ustalık ister. Kilimin renklerinde coşku, parlaklık ve zenginlik vardır ve ahenk içindedir.

Mukavele-Mukabele Seccade: Bu seccade, küçük küçük kaleye benzeyen parmaklı motiflerden meydana gelir. Bazı türlerinde bu motifler birbirine bağlanmıştır. Bazılarında ise sadece ortadaki üç motif birbirine bağlanmıştır. Seccadedeki bu motifler birer insanı simgelemektedir. Bağımsız olan motifler bireysel ibadetle Allah'a ulaşmayı amaçlayan simgelerdir.

Dayanışma: Sadece Sivrihisar'a özgü bir kilim çeşididir. Bu kilimler; topluluğu, kardeşliği ve dayanışmayı simgeler. Her bir motif diğer motifin yarısını oluşturur. Sade bir dokuma biçimidir. Karmaşıklıktan arınmıştır.

Kepçeli Namazla: Bu seccade de beş bacalı seccadede olduğu gibi tasavvuf inancının beş derecesini simgeler. Aşamalar içinde yer alan kepçeler Allah'a uzanan, dua eden elleri simgelemektedir.

Kirmanlı Mendil: Bu dokuma, çok amaçlı bir dokumadır. Yatak örtüsü, tandır örtüsü olarak da kullanılır.

Tülü: Tülü keçi tiftiğinden yapılır. Tiftik, yıkanıp temizlendikten sonra kurumaya bırakılır. Kuruduktan sonra çeşitli renklerle boyanır ve dokunur. Yüklük örtüsü olarak kullanılır. Duvara asılır, yere serilerek süs eşyası olarak da kullanılır.

Sarı – Kara (Çubuklu Pala): Yünler yıkanıp kurutulduktan sonra eğrilir ve çeşitli renklere boyanarak dokunur. Kilim olarak kullanılır.

Kelete: Çuval da denilen kelete; buğday, arpa, nohut, mercimek, un gibi erzakları koymak için kullanılır. Uzun olarak dokunan kelete, ikiye katlanır ve yanları dikilir. Arka yüzü düz, ön yüzü desenlidir. Kelete, beş teneke buğday alır.

Harar: Gereğinde zili büyüklüğünde bile olabilen, büyük çuvaldır. Dokumada iki tarafı bütün çıkar sonrasında yanları dikilir.

Kara Namazlığı: Siyah çözgü ve siyah atkıyla dokunur. Yine renkli iplerle motifler düzenlenir. Zilliye oranla dokuması daha güç ve zaman alıcıdır. Taban yaygısı olarak kullanıldığı gibi değişen gereksinimlerle birlikte, yatak örtüsü olarak da kullanılır.

1.3.5.3 Eskişehir Yöresinde Kilim ve Dokumalarda Kullanılan Kök Boyalar

Çivit Otu: Çivit otunun yapraklarından kaynatılma yoluyla mavi renk elde edilir.

Eynik: Nisan, Temmuz aylarında görülen, mavi renkli çiçekleri olan 30 cm büyüklüğünde otsu bir bitkidir. Eyniğin kökünden kırmızı renk elde edilir.

Boya Çili (Gülgülü): Yaz aylarında küçük beyaz çiçekler açan bir metreye yakın otsu bir bitkidir. Boya Çili kökleri taze olarak öğütüldükten sonra kullanılır. Bu bitkiden koyu kırmızı renk elde edilir.

Çeşmezen: Bu bitkinin tohumları kullanılır ve kırmızı renk elde edilir

Asma Yaprağı: Asma yaprağından sarı ve yeşil renkler elde edilir. Boyamada taze asma yaprağı kullanılır.

Alıç: Bir-iki metre büyüklüğünde bir ağaç olan alıcın leblebi büyüklüğündeki meyeleri kullanılarak hazırlanan boyamada kirli yeşil tonu elde edilir.

Kurt odunu (Gubbarı) : Yıl boyunca çiçek açan yarım metreye yakın otsu bir bitkidir. Yapraklar ve çiçeklerin kaynatılmasından yeşil renk elde edilir.

Sütlegen: Çok çeşitli türleri olan ve süt taşıyan bu bitkilerin tümü boyar madde içermektedir. Sütlegen açık, parlak sarı renk verir.

Zerde Çal: Zerde çalın toz haline getirilmiş kökleri yün boyası olarak kullanılır. Elde edilen renk sarıdır.

Mazı: Mazılar, bazı ağaçların yaprakları ve dalları üzerinde gelişen bir, iki cm çapında yumrulardır. Mazı yün boyamada boyar madde olarak kullanılır ve devetüyü rengi elde edilir.

Ayva dana: Bu bitkinin yapraklarının kaynatılması sonucu koyu mor renk elde edilir.

Tetiri: Tetiri bitkisinin köklerinden siyah renk elde edilir.

Çöven: Koyundan elde edilen krem rengindeki yünün beyazlaştırılması için kullanılan bir bitkidir.

1.3.5.4 Geleneksel Takılar

İncili Küpe: Çok küçük parçalardan meydana gelir. En ağır parçası bir gramın % 20'si, geri kalanlar ise bir gramın %5-%10'u şeklinde değişir. Bu şekilde 186 parçanın birleşimiyle oluşur. Bu parçalar bir merkez etrafına dizilerek inşa edilir. Son olarak ortaya yedi gramlık bir incili küpe ortaya çıkmış olur. Sadece parçaların yapımında, cilasında, döküm varsa dökümde makine kullanılır. Bunların dışında kalanların tamamı el işçiliğine dayanmaktadır. Bu takıyı özelleştiren el işçiliğidir. İncili küpe genel olarak altından yapılır. Fakat gümüşten ve pirinçten yapıldığı da görülmektedir.

Sivrihisar Cebesi: Yüzyıllardır süren bir geleneğin parçasıdır. Sivrihisar Cebesi, Sivrihisar'dan çıkmış, Sivrihisarlıların manevi değeri olmuştur. 1600 senelik geçmişi olan bir örgü çeşididir. Türkiye'de İç Anadolu Bölgesi'nde eski mezarların birçoğundan örnekler çıkmıştır. Sivrihisar mezarlarından sıklıkla çıktığı için günümüzde Sivrihisar Cebesi ismini almıştır.

Sivrihisar cebesi ince, tel tel altınların halı gibi dokunmasıyla yapılmış ince ve geniş bir bileziktir. Sivrihisar cebesi, bileziğin yanı sıra kolye olarak da işlenebiliyor. Geleneksel üretim tekniklerine bağlı kalınarak bugünde el işçiliğiyle yapılıyor. Cebeler, 22 ayar altın örme tekniğiyle üretiliyor. Tamamen el işçiliğiyle örülen cebenin, Trabzon cebesine göre telleri mikron olarak daha kalındır ve bu da kullanış açısından daha avantajlı olmasını sağlar.

Sivrihisar düğünlerinde erkek tarafının gelin için hazırlayacağı bohçaya "olmazsa olmaz" bir çift cebe ve bir çift incili küpe konur. Her ne kadar bir ziynet eşyası ise de, temkinli ve tutumlu olan Sivrihisarlı için cebe dar günlerinde bir güvencedir

Hamaylı: Pullu peştemalin üzerine sağ ve sol omuz olmak üzere çaprazlama takılır. Pullu peştemalin tamamlayıcı aksesuarıdır. Bir zincir veya ipin üzerine delik demir, bakır ve gümüş paralar dizilerek yapılır. Pullu peştemalin üzerinde mutlaka takılır.

1.3.5.5 Lületaşı

Lületaşı, madencilikte sepiyolit olarak bilinen, genellikle beyaz, çok açık sarı veya pembe-kırmızı renklerde olan, oldukça güç koşullarda çıkartılan bir taştır. Lületaşını gün

ışığına çıkartan ustalar onu "patal", "patal taşı" veya "aktaş" olarak adlandırır. Lületaşı, "Eskişehir Taşı" veya "Beyaz Altın" olarak da bilinir. Batılı ülkelerde ise dış görünümü denizköpüğüne benzetildiği için, "meerschaum" olarak adlandırılmıştır, yani "denizköpüğü". Osmanlıca'da "Derya Köpüğü" olarak kullanılmıştır. Bazı kaynaklarda, Uygur Türkçesinde "Taloy Köfiği" (Deniz Köpüğü) olarak adlandırıldığı görülür. Bu madene sepiyolit adı ise, söz konusu madenin, mürekkep balığının parlak ve gözenekli kemiği" sepio" ya benzemesi dolayısıyla verilmiştir. Lületaşı sepiyolit grubunun en kaliteli olanıdır ve pipo, ağızlık, süs eşyası, biblo vs. yapımında kullanılır. Dünyanın birçok yerinde lületaşı ve sepiyolit çıkmaktadır ancak en kaliteli taşlar Eskişehir ve civarında bulunur (131).

Lületaşı ocakta hafif nemlidir ve bu haliyle kolaylıkla şekil verilebilir. Kuruduğu zaman sertleşir ve işlenmesi zorlaşır. Kuru lületaşı su üzerinde yüzebilir. Bu yüzden işleme sırasında lületaşı ıslatılır. Islatıldığı zaman aşağı yukarı bir sabun sertliğine gelir. Bu da taşın işlenmesini kolaylaştırır. Lületaşı zor koşullarda ve oldukça ilkel madencilik yöntemleriyle elde edilir. Lületaşı, zaman zaman derinliği 150 metrelere dek ulaşan, çoğu zaman yeraltı sularının bastığı, motopomptarla suyun boşaltıldığı ve ciddi güvenlik önlemlerinin olmadığı kuyulardan çıkartılır (131).

Lületaşı Türkiye'de sadece Eskişehir bölgesindeki Neojen havzasında hem yumrular ve hem de tabakalar halinde oluşmuştur. Lületaşı genellikle tabaka şeklinde oluşur. Lületaşının değişik ortamlarda oluşumu nedeni ile kimyasal, minerolojik ve toprak fiziksel özellikleri farklıdır. Eskişehir'den geçen fay hattının, yeraltı kaynak sularıyla bir araya gelmesi, lületaşı için mükemmel bir ortamı yaratmıştır. Bu özellik, onun dünyada sadece Türkiye'de bol miktarda bulunmasını ve farklı tiplerde oluşmasını sağlamıştır (132).

Eskişehir lületaşı tüm dünyada en fazla tercih edilen taştır. Bunun nedenleri arasında rengi gelir. Beyaz veya beyazımsı krem pipo ve diğer objelerin yapımında tercih edilen bir renktir. Somali, Madagaskar gibi ülkelerde çıkan taşların renkleri zaman zaman kahverengiye dek gider. Bunun dışında yapılacak her türlü obje için farklı büyüklükte taş bulmak imkânı vardır. Bir başka deyişle kolye yapmak için kaliteli ancak küçük lületaşları bulunurken, büyük boy pipolar için de büyük ve kaliteli yumrular vardır. Kaliteli Eskişehir lületaşları damar ve çatlaklar içermez, taşın rengi homojendir (131).

Lületaşının özel bir yapısı vardır. Nemli iken kolaylıkla işlenebilirliği, pipo ustasına inanılmaz kolaylıklar sağlar. İşlenmesi yarım kalmış bir pipoyu sanatçı isterse bir yıl sonra ıslatır ve tekrar oymaya devam edebilir. İçim sırasında gözenekli yapı tütünün içindeki nikotinin emilmesini sağlar. Kullanıcıveyaha lezzetli bir içim sunar.

Lületaşının tarihine bakıldığında tarih öncesi devirlere kadar uzandığı görülmektedir. Arkeolojik araştırmalar sonucunda, Demirci Höyük' de yapılan kazılar sırasında M.Ö. 3000'li yıllara tarihlenen lületaşından eser parçası bulunmuştur. Hangi amaçla kullanıldığı tespit edilemeyen, ancak insan eliyle yontulup düzeltildiği kesin olan bu yapıt, lületaşının yaklaşık 5000 yıldan beri bilinip işlendiğini kanıtlamaktadır ve halen Eskişehir Arkeoloji Müzesi'nde muhafaza edilmektedir (132).

Pipe Lovers adlı dergide E. Reid Duncan "Mysteries of Meerschaum" adlı makalesinde, "*lületaşıyla ilgili en büyük gizem bu maddenin ilk kez ne zaman pipo* yapımında kullanıldığına ilişkin olanıdır" der (133 s. 17).

Lületaşının tütün içmede kullanılan bir obje olarak karşımıza çıkması Viyana kuşatması sonrasında karşımıza çıkar.

"John III Sobieski (1624-1696), Tatarlar ve Kazaklara karşı 1651-1652 yıllarında, Polonya Ordusu'nun komutanı olarak savaştı ve 1673 yılında Türkleri Hotin'de yendi. 1674 yılında Polonya kralı olarak seçildi, daha sonra ordusuyla, 1683 yılında Viyana'yı kuşatan Türklere karşı oluşturulan ordu içinde yer aldı. Bu beyaz nesne Kral John 'un o kenti kurtarmak için gösterdiği gayretin bir açıklaması olarak kabul edilebilir mi? Kral John orada lületaşından pipo yapan bir Türk ustayı gören ilk tanık olabilir mi?" der (133 s. 16)

Lületaşı Osmanlı'nın ilk ihraç ürünlerinden bir tanesidir. Lületaşının 1650'li yıllardan beri ihraç edildiği düşünülmektedir. Tütünün Avrupa'ya 1518 yılında geldiği göz önüne alınırsa, 1650'lerden itibaren lületaşının tütün içmede kullanılan pipo imalâtında kullanıldığı da düşünülebilir.

Eskişehir lületaşıyla yaklaşık 350 yıldır iç içedir. Lületaşıyla uğraşanlar, madenciler, taşı işleyenler ve lületaşı tüccarları olarak üç grup altında toplanabilir. Lületaşı madenciliğinin iki ayağı vardır. Bunlar ocak sahipleri ve ocakta çalışan işçilerdir. Lületaşı ocağı işletmeciliği Osmanlı İmparatorluğu zamanında devlet tekelindeydi. Ocaklardan çıkartılan lületaşları Mihalıççık'ta toplanır ve buradan Eskişehir' deki genel depoya gönderilirdi. Burada temizlenen tasnif edilen taşlar yine devlet tarafından ihraç edilirdi (131).

Eskişehir'deki lületaşı ocakları Sarısu; Yenişehir, Türkmentokat, Gökçeoğlu, Karaçay, Söğütçük, Sepetçi, Margı, Nemli, Kümbet, Yeniköy, Kesertepe, Karahöyük ve Başören civarında yoğunlaşmıştır.

Eskişehir'de lületaşı dört farklı alandan çıkar. Bunlar kuzeyden güneye doğru sıralanacak olursa;

1. Eskişehir'in yaklaşık 40 km. Kuzeydoğusunda Başören, Beyazaltın (Sepetçi) (**Şekil 81Şekil 81**), Gündüzler, Margı, Söğütçük ve Taycılar köyleridir. " ... bölge doğu-batı yönünde 9 km. Kuzey-güney yönünde 3 km. ene sahiptir." (134 s. 6). En fazla üretim bu bölgede yapılmaktadır.

Şekil 81 *Tepebaşı, Beyazaltın köyünde lületaşı ocağı*
(TÜBİTAK Eskişehir Dil Atlası Projesi'nden)

2. Eskişehir'e yaklaşık 40 km. Uzakta ve yine kuzeydoğu yönünde yer alan Gökçeoğlu'nda lületaşı yatakları yaklaşık bir Km^2'lik bir alana yayılmıştır (134 s. 6).
3. Gökçeoğlu bölgesinin güneyinde yer alan Sarısu Bölgesi'nde İmişehir, Türkmentokat, Karatepe köyleri bulunur. Yüzlerce yıldır kazılan ocakların önemli bir kısmı Türkmentokat Karatepe köyleri arasında yer alır. Bölge doğu-batı yönünde beş km. Kuzey-güney yönünde ise yaklaşık üç km. lik bir alana yayılmıştır. 2011 yılında bölgede kooperatif yeni bir kuyu açmıştır. Ancak üretim eski kuyular temizlenerek yapılmaktadır.
4. Nemli bölgesi madenleri, şehrin güney batısında, Eskişehir-Kütahya karayolunun yaklaşık 20. kilometresi civarında yolun batı kısmında yer alır. Buradaki ocaklar çok uzun yıllardır kullanılmamaktadır. Bölgede bulunan manyezit maden sahasında kepçelerle açılmış alanda yüzeye yakın, yaklaşık ceviz büyüklüğünde lületaşı parçalarına rastlanmıştır (134 s. 6) (135 s. 437)

5. Bugün lületaşı Eskişehir'in kültürel bir mirası olarak hediyelik eşya olarak pazarlanmaktadır. Karşı karşıya olduğu sorunlara rağmen henüz mevcudiyetini sürdüren lületaşı ve lületaşı ustalığı gereken tedbirler alınmaz ise yakın bir zaman içinde yok olmaya yüz tutacaktır. Eskişehir'de lületaşı ustalığı yapan yedi usta ile yapılan görüşmelerde sorunlar genellikle aynı konular üzerinde ifade bulmuştur. Bunlar;
   - Bu sanatı devam ettirecek gönüllü çırakların olmaması,
   - Lületaşını ve ustalığını teşvike yönelik hiçbir adım atılmaması,
   - Lületaşı ustalarının örgütlenememeleri,
   - Alçı vb. maddelerden yapılan hediyelik ürünlerin lületaşı adı ile ucuza pazarlanması,
   - Hammadde elde etme ile ilgili zorlukların olması ve
   - Tanıtım ve pazarlama zorluklarının olması olarak sıralanabilir.

1.4 ESKİŞEHİR İLİNİN GASTRONOMİYE DAYALI TURİZM KAYNAKLARI

Genel olarak "yeme-içme bilimi ve sanatı" olarak adlandırılan gastronomi aslında çok çeşitli konuları kapsayan bir kavramdır. Gastronomi ile turizm arasında çok kuvvetli bir ilişki vardır. Çünkü gastronominin temelini oluşturan yemek, seyahat deneyiminin olmazsa olmazlarındandır. Yemek sadece insan yaşamı için bir temel ihtiyaç olmayıp, aynı zamanda mutluluk ve eğlence ile insanları bir araya getiren sosyal bir amaca da hizmet eder. Turistlerin diğer kültürleri anlamasına yardımcı olur ve onların farklı yaşamların iç yüzünü görmelerini sağlar (5). Gastronomi, turistlerin günlük yaşamlarının bir parçası olduğu gibi aynı zamanda gezileri sırasında yaşadıkları farklı turistik deneyimleridir. Çünkü yemek, diğer pek çok turistik üründen farklı olarak insanların beş duyusuna da hitap eden özel bir deneyim sunar. Diğer taraftan, insanların farklı ülkelerin mutfak kültürlerine, yiyecek ve içecek çeşitlerine, etnik restoranlarına, yeme-içmeyle ilgili ritüellerine duydukları merak ve gösterdikleri ilgideki artış da ülkelerin destinasyon pazarlaması çalışmalarında mutfak kültürlerini ve gastronomiyi ön plana çıkartmaları ile yakından ilgilidir (8). Bir destinasyonun özgün mutfak kültürü aynı zamanda somut olmayan kültürel miras unsurudur. Turizmi bütün sene boyunca gerçekleştirmek isteyen çoğu destinasyon, kültürel öğeleri, özellikle de mutfak kültürlerini, destinasyonun çekiciliğini sağlayan turistik ürünleri arasına yerleştirmekte ve hatta ön plana çıkarmaya çalışmaktadır.

Gastronomiyi turizm ürünleri içerisine yerleştirmek isteyen destinasyonların öncelikle sahip oldukları kaynakları belirlemeleri, bunu yapabilmek için de aşağıdaki sorulara cevap vermeleri gerekmektedir (136):

- Destinasyona ait eşsiz mutfak değerleri nelerdir?
- Sadece o destinasyona özgü olarak hazırlanan yiyecek-içecekler var mı?
- Sadece o destinasyonda yetişen sebze-meyve türleri var mı?
- Destinasyona özgü pişirme teknikleri var mı?
- Restoran, kafe, gıda üreticisi gibi çeşitli kategorilerde kaç kaynağımız var?

Bu bölümde Eskişehir'deki mevcut turizm arzı içerisinde geri planda kalmış olan gastronomi kaynakları yukarıdaki soruların cevapları aranarak ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

1.4.1 YÖRESEL YEMEKLER

Yöresel yemekler, bir bölgede üretilen yöreye özgü yiyecek ve içecekler ile yapılan veya yemeği oluşturan ürünlerin bir kısmı veya tümü farklı bölgelerden tedarik edilse bile yöreye özgü üretim süreci kullanılarak üretilen, yöresel bir kimliğe sahip olan (137) yemeklerdir. Yöresel yemekler, bir bölgede gelenek haline gelerek kültüre yerleşmiş olan ve halk tarafından diğer yemeklerden üstün tutulan yiyecekler olarak tanımlanmaktadır (138).

Eskişehir'in yöresel yemekleri ile ilgili sınırlı sayıda çalışma gerçekleştirilmiş olup, bu çalışmaların (139) (140) (141) (142) (143) (144) (145) büyük çoğunluğu yöresel yemeklerin gün yüzüne çıkarılmasına, bir çalışma (146) ise menülerde yöresel yemek kullanımını belirlemeye yöneliktir. Eskişehir'de faaliyet gösteren yiyecek-içecek işletmelerini örneklem alan bir çalışmada (147), işletme menülerinde yöresel yemeklerin bulundurulması, organik ürünlere yer verilmesi, diyet yemeklere yer verilmesi gibi yaratıcı çalışmalarda işletmelerin başarısız oldukları saptanmıştır. Bu çalışmada Eskişehir ve köylerinde pişirilen yemekler arasından belirli kıstaslara göre seçilmiş olanlarına yer verilmektedir. Seçim kıstasları arasında başta köylerde geçmişten günümüze sıklıkla yapılan yemekler olmaları, yapılışı veya kullanılan malzemeler açısından yöresel farklılıklar göstermekle birlikte Türkiye'nin hemen tüm bölgelerinde yapılan ve hemen herkes tarafından bilinen klasik yemeklerin dışında kalan yemekler olmaları, isim ve içerik açısından ilgi çekici olmaları, kolay erişilebilir malzemelerle hazırlanmaları yer almaktadır.

Proje kapsamında yer verilen yemekler, Eskişehir'in yöresel mutfağını belirlemek üzere gerçekleştirilmiş olan iki önemli araştırmaveyayanmaktadır.

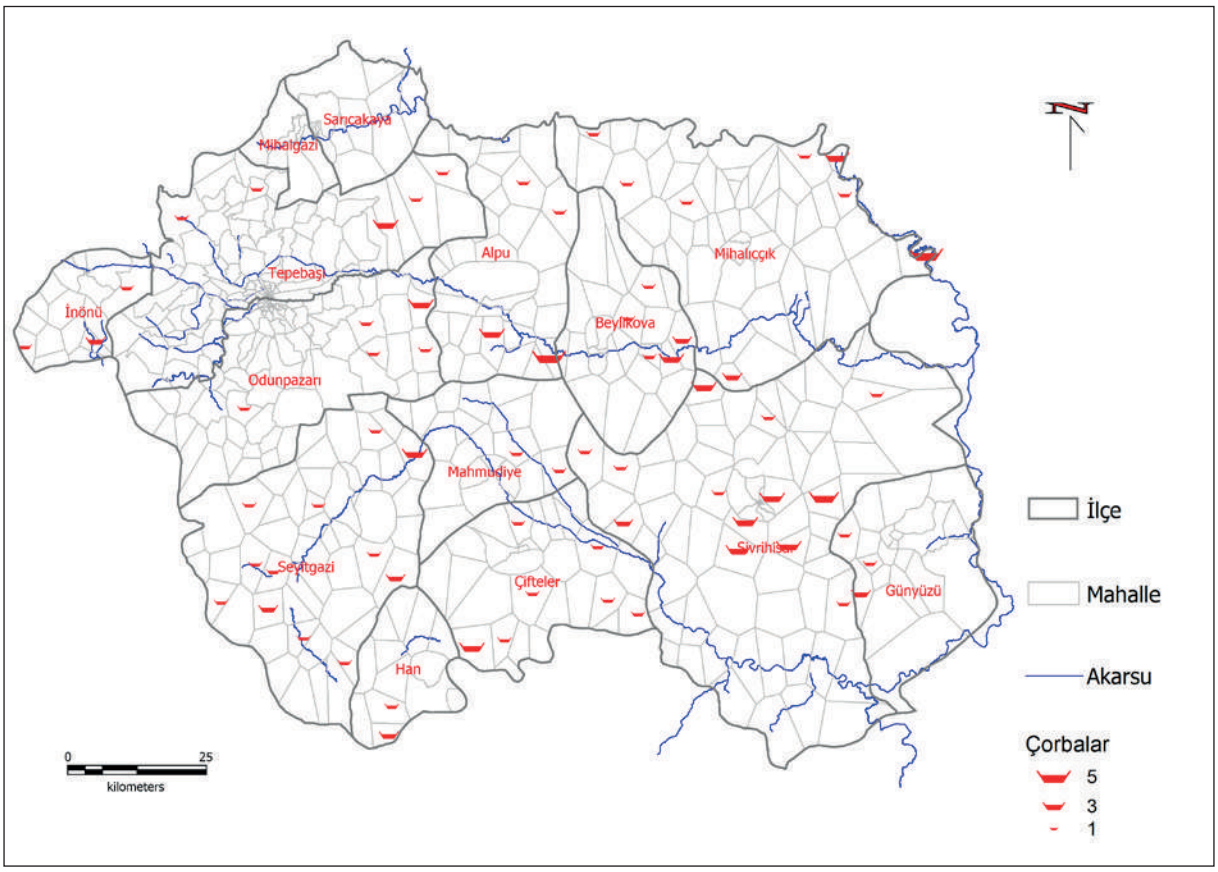
1.4.1.1 Eskişehir'in Yöresel Çorbaları

Çorbalar, Türk mutfak kültüründe genellikle sofrada ilk sırada ve büyük çoğunluğu sıcak servis edilen, kış mevsiminde özellikle aranan, içindeki malzemeye ve yapılış tekniğine göre lezzeti ve kıvamı değişiklik gösteren sıvı ağırlıklı yiyeceklerdir.

Şekil 82'de yer alan harita incelendiğinde çorbaların, Eskişehir il merkezi ve ilçelerde (Sarıcakaya ve Mihalgazi'de çorba görülmemesinin tek nedeni yararlanılan kaynakta buralardan çorba veresi toplanmamış olmasıdır.) önemli bir çeşitlilik göstermekte ve çokça tüketilmekte olan yiyecekler arasında olduğu görülmektedir.

Türkiye'nin pek çok yöresinde olduğu gibi Eskişehir'de de kırmızı mercimek çorbası (salçasız, salçalı, unlu-ekşili-patatesli, unlu veya sebzeli olmak üzere değişik şekillerde pişirilir), yeşil mercimek çorbası (sebzeli, kavurmalı, unlu, kıyma makarna, kesme makarna, ev makarnası veya omaç şehriye ile olmak üzere çeşitli şekillerde pişirilir), yoğurtlu çorba (pirinçli, döğmeli/deneli, göçeli, bulgurlu, şehriyeli, nohut ve et sulu gibi farklı malzemeler ve çeşitli şekillerde hazırlanır), yayla çorbası, tel şehriye, arpa şehriye ve erişte çorbaları, domates çorbası, tavuk çorbası, işkembe çorbası sıkça pişirilmekte ve tüketilmekte olan çorbalar arasındadır.

Eskişehir ve köylerinde pişirilmekte olup, nispeten daha az tanınan çorbalar ise şunlardır (139): Bulgur çorbası, Göce (Yarma) çorbası, Toyga (toğga) çorbası, Tarhana çorbası, Koca aş, Omaç çorbası, Tutmaç çorbası, Cimcik çorbası, Lakça çorbası, Alişke çorbası, Kaşık börek çorbası, Gordoş şorba, Bamya çorbası, Tuzluk çorbası, Sorpa (Kuzu sorpa) çorbası, Yayın balığı çorbası, Sazan balığı çorbası, Etli kuru bamya çorbası, Arabaşı (ara aşı) çorbası.

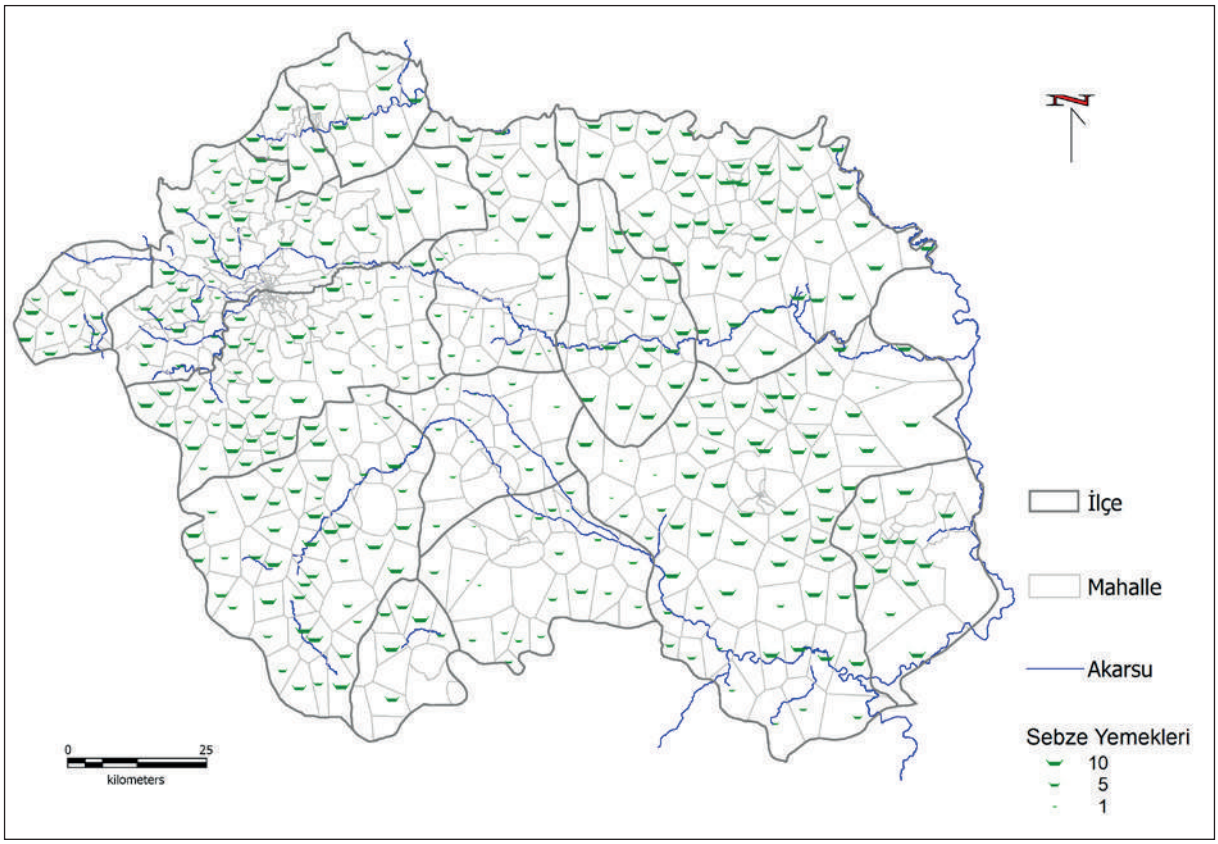
Şekil 82 *Eskişehir'in ilçelerinde çorbalar derlemesi yapılan köyler*

1.4.1.2 Eskişehir'in Yöresel Sebze Yemekleri

Sebze yemekleri mutfağımızda önemli bir yere sahiptir. İçerdiği mineraller, vitaminler ve çeşitli madensel maddeler yönünden zengin olmaları nedeniyle ülkemizde sıkça tüketilmektedir. Düşük kaloriye sahip olmaları ve mide bağırsak hareketlerine yardımcı olmaları bakımından tüketilmesi sıklıkla tavsiye edilmekte ve diyet listelerinin vazgeçilmezleri arasında yer almaktadırlar.

Eskişehir mutfağında beslenmenin temelini buğdaydan elde edilen ürünler oluştursa da (148) sebze yemekleri de bölgede yer almaktadır. Tarlada yetiştirilen sebzelerin yanı sıra suyun evlerin için girmesi insanların evlerinin önünde sebze bahçeleri yapmalarını sağlamıştır (139). Bölgede başta patates olmak üzere; havuç, pırasa, taze soğan, ayşekadın fasulyesi, barbunya, kabak, koçaş/mor patlıcan, kelem (beyaz lahana), pancar, mısır gibi ürünler yetiştirilmekte ve farklı şekillerde pişirilerek tüketilmektedir. Ayrıca ebegümeci, kuzukulağı, madımak gibi yöresel sebzeler zeytinyağı ile pişirildiği gibi etli yemeklere lezzet verilmesi için de kullanılmaktadır (148).

Şekil 83 incelendiğinde Eskişehir'in iç kısmı dışında tüm bölgelerinde sebze yemeklerinin pişirildiği görülmektedir. Aşağıda Eskişehir'e özgü bazı sebze yemekleri yer almaktadır.

Şekil 83 *Eskişehir ilinde sebze yemekleri derlemesi yapılan köyler*

Yeşil domates yemeği: Kızarmamış domateslerle, içerisine soğan, biber ve pirinç de eklenen bir çeşit sebze yemeğidir. Seyitgazi Fethiye ve Gemiç'te yapıldığı görülmektedir.

Türlü: Soğan, kıyma, patlıcan, patates, taze fasulye, kabak isteğe göre salça, üzerine kaymak da konularak yapılan bir yemektir. Yanında salata, ayran veya cacık tüketilir. İnönü Kümbet, Seyitgazi Üçsaray, Sarıcakaya Mayıslar, Sivrihisar Karakaya ve Odunpazarı Akçakaya'da bu yemeğe rastlanmıştır.

Pancar Yemeği: Pancarın çok taze yaprakları kullanılarak az sulu ve pirinçli olarak pişirilmesiyle yapılan ıspanak benzeri bir yemektir. Tepebaşı Yakakayı, Beylikova Yalınlı, Seyitgazi Gemiç ve Cevizli, Çifteler Osmaniye'de yapılmaktadır. Seyitgazi Gemiç'te bulgurla yapılır ve üzerine yoğurt dökülerek yenir.

Kelem (beyaz lahana) Yemeği: Bölgede beyaz lahana kelem olarak adlandırılmaktadır. Soğan, salça, kıyılmış lahana ve pirinçle (Alpu-Ağaçhisar) veya bulgur konularak (Mahmudiye-Topkaya ve Mihalıççık-Karaçam) yapılan bu yemek bazı bölgelerde kapuska olarak da bilinmektedir.

Şeker Pancarı Pazısı Kavurma: Pancar pazısının kıyılarak sıvı yağda kavrulması ile yapılan bir yemektir (Sivrihisar-Nasreddin hoca). Bazı köylerde içerisine kaymak da konur (Sivrihisar-Koçaş ve Mihalıççık-Dümrek). Üzerine yumurta kırılarak tuz ve kırmızıbiber de dökülür (Alpu-Yayıklı ve Tepebaşı-Yakakayı). Salça konulduğu da görülmektedir (Sivrihisar-Dumluca). Genellikle sarımsaklı yoğurtla tüketilen bir yemektir.

Dilonik/dinelik/dilanik: İnce ve yuvarlak doğranan patateslerin tepsiye dizilerek fırında kızartılması ve üzerine süt ve yumurta çırpılarak dökülmesi ve fırında üzerindeki sütün peynirleştirilmesi ile yapılan bir yemektir (Sivrihisar-Güvemli). Bazı köylerde patates, yumurta ve sıvıyağla çırpılarak kızartılır ve sonrasında süt eklenir. Süt tam çektirilmez ve kaşıkla yenir (Mihalıççık-Lütfiye).

Sütlü kabak: Kabağın ince ince kıyılıp, salça ve domates ile kavrulması ve ardından süt eklenmesi ile yapılan bir tür sebze yemeğidir. Süt çektirilinceye kadar pişirilir (Alpu-Sakarıkaracaören).

Patlıcan kebabı: Kabuğu ile kuşbaşı doğranmış patlıcan, dilimlenmiş domates ve biber ve kuşbaşı olarak doğranmış etin sırasıyla tepsiye dizilmesi ve fırında pişirilmesi ile yapılan yemektir. Ayran ile tüketilir (Sivrihisar-Dümrek).

yağlanmış tepsiye dizilir, üzerine yağda kavrulmuş soğan ve kıyma yayılarak az miktarda tuzlu su ile fırında yapılan bir patlıcan yemeğidir. Günyüzü Atlas'ta patlıcan paskısı olarak bilinmektedir ve et veya kıyma çok bulunmadığından çok sık yapılmamaktadır. Mihalıççık Lütfiye'de kuzine sobanın üstünde ve çömlekte pişirilir ve sarımsaklı yoğurtla tüketilir. Eskişehir genelinde yapılan bir yemektir.

Sebzeli güveç: Göğeç olarak da bilinen (Seyitgazi-Doğançayır), ana malzemeleri et ve sebze olan, yaz aylarında çömlek veya güveçte pişirilen bir yemektir. Önemli olan yemeğin kendi su ve buharı ile pişmesidir (**Şekil 84**). Kıra giden erkekler tarafından çokça pişirilmektedir (Seyitgazi-Salihler ve Sivrihisar-Gerenli). Tavuk eti ile de yapıldığı görülmektedir (Tepebaşı-Uludere ve Seyitgazi-Yeniköy). Et güvece konmadan haşlanır (Alpu-Sakarıkaracören ve Çifteler-Ortaköy), veya kavrulur (Çifteler-Ortaköy). Günyüzü Atlas'ta tandırda pişirilmektedir. Sarımsak eklenen köyler de bulunmaktadır (Tepebaşı-Uludere, Alpu-Sakarıkaracören, Çifteler-Körhasan, Günyüzü-Tutlu).

Şekil 84 *Kış için kurutulan sebzeler (İdrisyayla, Seyitgazi)*
(TÜBİTAK Eskişehir Dil Atlası Projesi'nden)

Pancar kebabı: Pancarın kökünün temizlenilerek fırında pişirilip kabuğunun alınarak dilimlenerek sade bir şekilde tüketilmesidir (Alpu-Büğdüz ve Göroluk, (Beylikova-Uzunburun ve Seyitgazi- Gemiç, Sivrihisar-Nasreddin hoca).

1.4.1.3 Eskişehir'in Yöresel Dolma ve Sarmaları

Bu başlık altında Eskişehir'e özgü dolma ve sarmalardan turistik bir çekicilik olarak en önemli olanlar ele alınmıştır. Eskişehir'de yapılan dolma ve sarmaların bölgesel dağılımı **Şekil 85**'te görülmektedir. Şekil incelendiğinde genel olarak tüm bölgelerde dolma ve sarmaların yapıldığı görülmüştür. Çalışmada yöreye özgü bazı dolma ve sarmalardan acı gıcı, kabak çiçeği dolması, kuru fasulye dolması, soğan dolması, pırasa dolması, kelem (beyaz lahana) dolması, bağ yaprağı sarması, açık sarma, pancar pazısı sarması ve taze fasulye sarması açıklanmıştır.

Acı gıcı: Acı-gıcı denilen (ısırganotu) otun uzun yapraklarından yapılır. Dolma içi gibi bulgur, kavurma, tuz, baharat atılıp hazırlanan iç, yaprak sarar gibi sarılıp tencereye yerleştirilerek pişirilir.

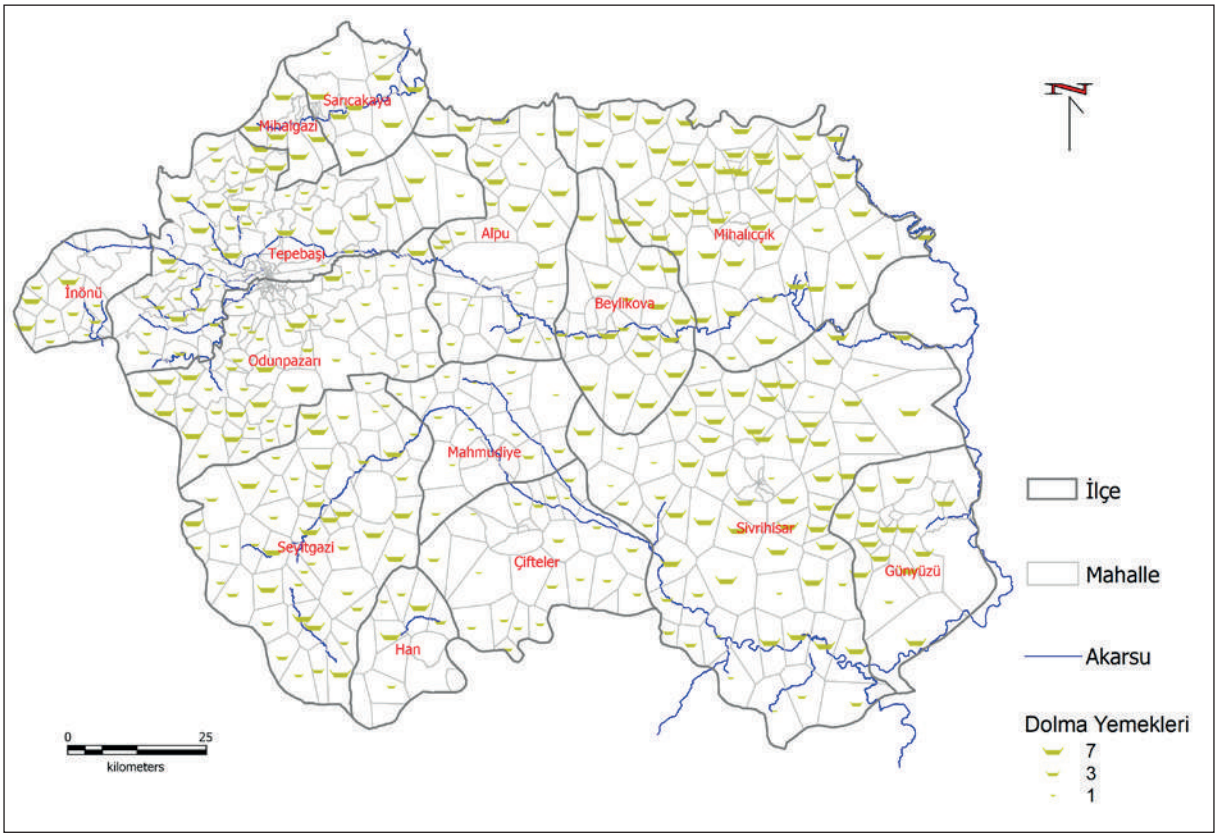
Kabak çiçeği dolması: Sabah serinliğinde toplanan kabak çiçekleri, pirinç, bulgur, soğan, salça ile biber dolmasında olduğu gibi hazırlanan iç ile hazırlanır. Tepebaşı Kavacık başta olmak üzere Eskişehir'in bazı bölgelerinde yapılmaktadır.

Kuru fasulye dolması: Haşlanmış fasulye, soğan, kırmızı toz biber, salça ile karıştırılarak dolmanın içinin hazırlanması, bu için yağ/salçalık biberlerin içine doldurulması ve fırında pişirilmesi yöntemiyle hazırlanır. (Beylikova-Uzunburun).

Soğan dolması: Soğanların içi oyularak; soğan içi, kıyma, taze biber ve baharatla içi hazırlanan ve tencerede pişirilen bir çeşit dolmadır (Mihalıççık- Uşakbükü).

Pırasa dolması: Kalın pırasaların beyaz başlarıyla yapılan bir çeşit dolmadır. Pirinç veya bulgur, baharat ve kıyma ile hazırlanan iç, işaret parmağı uzunluğunda kesilmiş ve birkaç katı kalmış pırasalara doldurularak salçalı su eşliğinde tencerede pişirilmesi şeklinde yapılır. (Sivrihisar-Kepen, Günyüzü-Tutlu, Günyüzü-Kayakent, Sivrihisar-İstiklalbağı, Beylikova Uzunburun).

Kelem dolması/beyaz lahana sarması: Kelem düğünlerde ve kış günlerinde pişirilen bir yemektir. Kelemler haşlanıp yumuşatılarak, pirinç, soğan, salça, kıyma, karabiber ve kırmızıbiber ile hazırlanan iç konularak sarılmaktadır. (Odunpazarı-Yörükkaracaören, İnönü-Kümbet, Çifteler-Başkurt ve Çifteler-Körhasan, Çifteler-Ortaköy, Günyüzü-Atlas, Mihalıççık-Karaçam, Alpu-Ağaçhisar, Sarıcakaya-İğdir, Sivrihisar-Kepen, Alpu-Karacaören, Seyitgazi Akin, Mihalıççık-Otluk)

Şekil 85 Eskişehir ilinde sarma dolma yemekleri derlemesi yapılan köyler

Bağ yaprağı sarması: Yapraklar haşlanarak, pirinç, soğan, nane, salça kullanılarak iç harcı hazırlanır ve sarılır. Genellikle iç harcı pirinçle hazırlanmaktadır ancak bazı bölgelerde bulgur kullanıldığı görülmüştür (Çifteler-Doğanay, Alpu-Sakarıkaracaören, Günyüzü-Atlas, Mihalıççık-Dümrek, Seyitgazi-Bardakçı, İnönü-Kümbet, Mihalıççık Koyunağılı).

Açık sarma (yaprakla bulgur yeme): Bulgurun su ile ıslatılarak, yağ ve soğanla kavrulması ile hazırlanan iç harcının haşlanmış olan bağ yapraklarıyla yendiği farklı bir yemek türüdür. Mihalıççık Uşakbükü'de sıkça tüketilen bir yemektir.

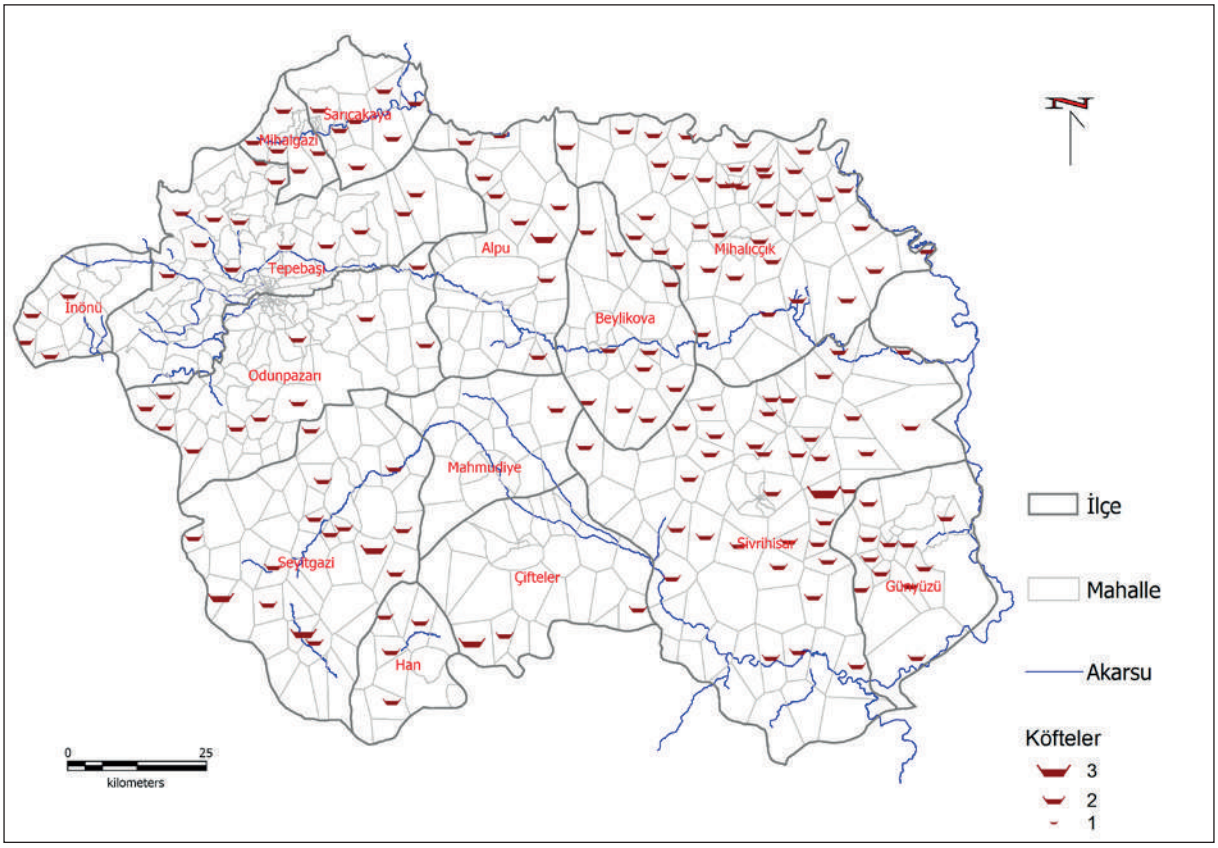
Pancar pazısı sarması: Pancar yapraklarının sıcak suda hafifçe haşlanarak, içerisine de hazırlanmış olan iç harcının eklenerek parmak şeklinde sarıldığı bir sarma türüdür. İç harcı hazırlanırken soğan, domates, karabiber, kırmızıbiber ve tuz kavrularak içerisine pirinç ve bulgur eklenmektedir. (Alpu-Osmaniye, Seyitgazi-Bardakçı, Seyitgazi-Cevizli, Alpu-Yayıklı).

Taze fasulye sarması: Standart olarak dolmalar için hazırlanan iç harcın, taze fasulye yapraklarına sarılmasıyla yapılan bir tür sarmadır. Taze fasulye yaprakları suveyaldırıp çıkarılır. İç harcı hazırlanırken; pirinç, soğan, kıyma, nane, salça veya domates ve tuz çiğden karıştırılarak yapılmaktadır (İnönü-Kümbet).

1.4.1.4 Eskişehir'in Yöresel Köfteleri

Eskişehir yöresinde yapılan köfteler, sebzeli köfteler, kıymalı/etli köfteler, et suyunun/etin/kıymanın haşlama suyunda kullanıldığı köfteler, kıymanın/etin isteğe bağlı kullanıldığı köfteler, kıymasız/etsiz göçeli/bulgurlu köfteler olarak ayrılmaktadır.

Şekil 86 incelendiğinde genel olarak Sivrihisar, Mihalıççık, Beylikova ve Günyüzü'nde yapıldığı görülmüştür. Eskişehir genelinde köftelerin kıymalı/etli yapıldığı görülmüştür.

Şekil 86 *Eskişehir ilinde köftelerle ilgili derleme yapılan köyler*

Pırasa külçesi: Haşlanmış pırasa, un, nane, baharatlar ve yumurta ile hazırlanan sebzeli bir köftedir. Hazırlanan köfteler kızartılarak pişirilir. Köfteler bir sıra dizilir, üzerine pirinç ve küçük et parçaları konulur ve bir sıra daha köfteler dizilir. Bu sıralara külçe denir. Külçelerin üzerini geçecek kadar su konularak pişirilir. Günümüzde az pişirilen bir Eskişehir yöresi yemeğidir (Tepebaşı-Uludere).

Sulu köfte (pirinçli/göçeli): Göceli olanı göce, yumurta ve kıyma ile yapılır. Pirinçli sulu köfte ise pirinç, kıyma, soğan, un, tuz ve salça ile yapılır. Köfteler misket şeklindedir. Her iki köftenin de pişirme yöntemi haşlamadır. Sivrihisar Kaymaz, Odunpazarı Yörükkaracaören, Seyitgazi İkizoluk ve Sivrihisar Böğürtlen'de pirinçli sulu köfte yapılmaktadır. Sivrihisar Böğürtlen'de diğerlerinden farklı olarak turşulu ve salatalı olarak servis edilmektedir. Beylikova Yalınlı'da ise göçeli sulu köfte yapılmaktadır.

Düğü dolması: Düğü öncelikle sıcak su ile yoğrulmaktadır. Yoğurulan düğüye kıyma, kimyon, yağ eklenerek yoğrulmaya devam edilir. Hazırlanan köfteler kaynayan suda suyu çektirecek şekilde kaynatılır. Bu köfte hoşaf ile servis edilmektedir (Han-Peçene).

Bulgur dolması: Çok küçük doğranmış et, bulgur, soğan ve biber iyice yoğurulur. Hazırlanan küçük yuvarlak köfteler yağlı ve salçalı suda pişirilir (Han-Akdere).

Cıbır dolması: Öncelikle bulgur, yumurta ve un yoğrulur. Toparlanmaya başladığında koyun kıyması eklenir. Sarma dolması gibi köfteler hazırlanır. Kaynayan suda haşlanarak pişirilir. Köfteler suyu çektiğinde servis edilir (Seyitgazi-İkizoluk ve Karaören).

Bulgur göcesi: Önceden ıslatılmış bulgur göcesi, yumurta, un, kıyma, karabiber, kırmızıbiber ve pul biber ile yapılır. Köfteler küçük yuvarlaklar halinde hazırlanır. Haşlama suyuna soğan doğranır, dağ eriği (yoksa limon/limon tuzu) katılır. Kaynayan suya köfteler atılır. Son olarak yağda salça kavrularak pişen köftelere eklenir (Beylikova-Doğray).

Çıplak dolma: Dövülmüş ciğer ile yapılan bir köftedir. Ciğere göce, tuz, su ve kırmızıbiber eklenir. Küçük yuvarlak köfteler hazırlanır (Seyitgazi-Cevizli).

Topalak yemeği: Bulgur, yumurta, rendelenmiş soğan ve un ile küçük yuvarlak köfteler hazırlanır. İçinde kemik veya et olan suda kaynatılır. Kaynayan köftelere yağ ve salça kavurulur (Mahmudiye-Balçıkhisar).

Yuvarlak: Bulgur, sıcak su, soğan ve baharatla yuvarlak köfteler hazırlanır. Köfteler sarımsak, dağ eriği suyu, salça ve yağ eklenmiş suda kaynatılarak pişirilir (Alpu-Başören). Misket şeklinde yapılarak çorba gibi de servis edilebilmektedir (Alpu-Büğdüz).

Besme: Birkaç şekilde yapılabilir. Çifteler Çatmapınar'da sadece su ve meşik/ince bulgurla, su, meşik/ince bulgur ve un veya su, meşik/ince bulgur ve baharat, hazırlanan

harca et (dövülmüş)/kıyma eklenerek yapılır. Çifteler Kadıkuyusu'nda ise harca küçük küçük doğranmış etler eklenerek yapılır. Avuç içi büyüklüğünde hazırlanan köfteler kızartılarak pişirilir.

Düğü köftesi: Düğü/ ince bulgur, tuz, kırmızıbiber yoğurulur. İsteğe bağlı olarak et eklenebilir. Ufak yuvarlak köfteler kaynatılarak pişirilir. Kaynayan suya kızdırılmış yağ, tuz, kırmızıbiber ve salça eklenir (Çifteler-Ortaköy). Düğü köftesi göce unu eklenerek de yapılmaktadır (Sivrihisar-Koçaş). Bu yemek tek kaptan topluca yenmektedir (Çifteler-Ortaköy).

Sarımsaklı köfte: Sulu köfte/hölleme gibi yapılmaktadır. Bu köftelerden farkı şeklidir. Köftelerden alınan parçalar avuç içinde sıkılarak şekil verilir. Hazırlanan köfteler suda haşlanır ve sarımsaklı yoğurt ile servis edilir (Odunpazarı-Karatepe).

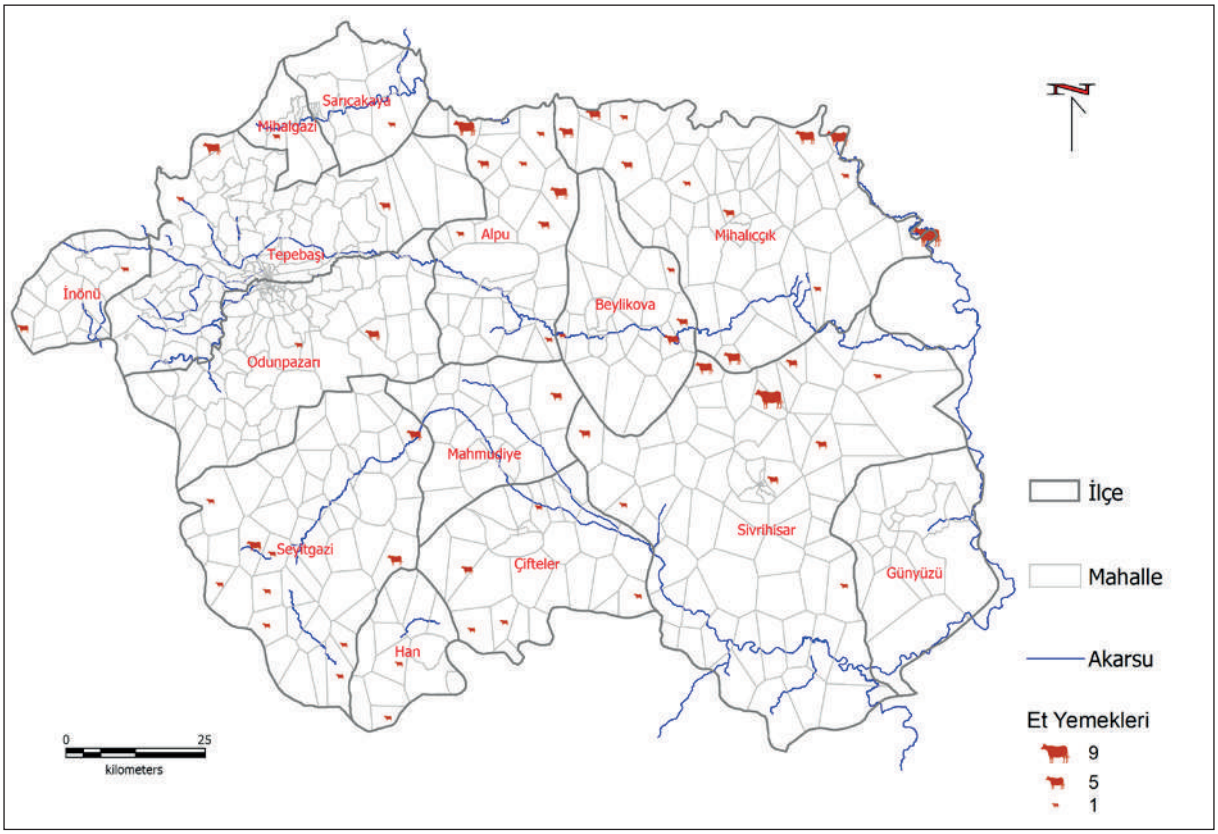
Mihanelik köfte: Islatılmış meşik/bulgur, soğan, un ile harç hazırlanır. Harçtan parmak kalınlığında parçalar alınır. Bu parçalar yuvarlanarak uzatılır ve elle daha küçük parçalara bölünür. Buna "köfte kır" denir. Üç farklı şekilde pişirilir. Köfteler patatesli suda haşlanabilir, kavrulmuş unun içine salça koyulur ve suya eklenir, köfteler bu suda haşlanabilir veya köfteler suda haşlandıktan sonra sarımsaklı yoğurt ile servis edilebilir (Çifteler-Çatmapınar).

Dene köftesi: Dene, un, yumurta, baharat ve salça ile hazırlanan köfteler kaynayan suda pişirilir (Sivrihisar- İstiklalbağı).

Sıkma: Yarma/göce, soğan, kıyma, kırmızıbiber ve karabiberle küçük köfteler hazırlanır. Bu köftelere sıkma denir. Sıkmalar az miktarda suda kaynatılır. Köftelerin üzerine sarımsaklı yoğurt dökülür ve tereyağında kırmızıbiber ve karabiber yakılır (Alpu-Yayıklı).

1.4.1.5 Eskişehir'in Yöresel Et Yemekleri

Bu başlık altında Eskişehir'e özgü kırmızı et yemekleri, beyaz et yemekleri, balık yemekleri, sakatatlar ve kümes hayvanları yemeklerinden en önemli olanlar ele alınmıştır. **Şekil 87** incelendiğinde Eskişehir ilinde et yemekleriyle yapılan yöresel yemeklerin Alpu, Mihalıççık ve Sivrihisar ilinde sayıca fazla olduğu görülmektedir.

Şekil 87 *Eskişehir ilinde et yemekleri derlemesi yapılan köyler*

1.4.1.5.1 Kırmızı Et Yemekleri

Sade et güveci: Genellikle kıra gidildiğinde kuzu etinin sac veya çömlekte kavrulmasıyla yapılan bir yemektir (Mihalıççık-Lütfiye).

Kuzu eti güveci: Kuzu etinin kavrularak, soğan ve domates ile pişirilmesi ile yapılan bir yemektir (Mihalıççık- Sorkun). Genellikle çömlekte pişirilmektedir.

Döşeme: Etin çömlekte kavrulması ve üzerine patates, patlıcan, domates, soğan ve taze biber döşenmesiyle ve ağzı kapalı bir tencere veya çömlekte pişirilmesi ile yapılan bir yemektir (Mihalıççık-Dümrek).

Kapama: Et en altta olacak şekilde; domates, yeşilbiber, kırmızı toz biber ve sıvı yağın bir tencereye konularak kapağın hamurla sıvanması ile pişirilmektedir. Böylelikle yemeğin çömlekte ağır ateşte, kendi suyu ve buharıyla pişmesi sağlanmaktadır (Mihalıççık-Karaçam).

Köz Bastı: Parmak büyüklüğünde uzun kesilen etlerin tuzlanarak toprak sac üzerine kızartılması ile oluşan bir yemektir. Mihalıççık Sekiören'de yaklaşık 6-8 cm uzunluğunda kesilmiş kemikli/kemiksiz etler toprak sac üzerinde kızartılırken, Seyitgazi Gemiç'te ise etler ya direk olarak veya şişe dizilerek ateşin üzerine konur ve pişirilir.

Çiftlik Kebabı: Et ve sebze ile hazırlanan bir yemek çeşididir. Tencerenin altına küp şeklinde doğranmış patates ve havuç, üzerine bezelye ve en üste de kuşbaşı et konur. Salça, baharat ve su karışımı da eklenerek ağır ateşte pişmeye bırakılır (Sivrihisar-Dümrek).

Haşlama Et: Etin kendi yağı ve suyunda kavrularak üzerine su ve tuz eklenmesiyle kaynatılan bir et yemeği çeşididir (Çifteler-Ortaköy, Han-Hankarağaç, Seyitgazi-Doğançayır ve Seyitgazi-Üçsaray). Etin haşlandığı suyla pilav ve çorba pişirilir.

Çökel Et: Kendi yağıyla kavrularak kızartılan etin suyla pişirilmesi ile elde edilir. Düğünlerde yapılan bir yemek olan çökel et, Tepebaşı Uludere ve Yakakayı'nda ve Alpu Ağaçhisar'da önce kendi yağında kavrulan kemikli ete su eklenerek pişirilen sulu bir et yemeğidir. Eskiden Alpu M. Karacaören ve Alpu Otluk'ta kemikli etin doğranarak bulgur pilavı ile pişirilmesine bu adı verirlermiş ve bu etli pilav tepsinin altına konan yufka ile birlikte tüketilirmiş (Alpu-Başören).

Yahni: Kemikli etin kendi yağında kavrularak üzerine tuz ve su ilave edilerek az sulu bir şekilde pişirilmesi ile elde edilir (Seyitgazi-Gökçegüney ve Sivrihisar-Dumluca). Mihalıççık Karaçam'da kavrulan kemikli et içine domates, biber ve soğan da konur, kavurulmaya devam edilir ve en son su eklenip pişmeye bırakılır. Pilav tepsisinde yufka ile yenir.

Et Pidesi: Böreklik hazırlanan yufkalar tiftiklenir ve bir taraftan da sade hamurdan çift sayıda (4-6 adet) yaş yufka hazırlanır. Yufkaların yarısı yağlanmış tepsiye dizilir ve üstüne tiftiklenen yufkaların yarısı ve haşlanmış et konur. Etlerin üzerine de tekrar kuru yufkalar ve en üste de yeni açılan yufkalar kapatılır. Yağlı su eklenerek pişirilir (Çifteler-Abbashalimpaşa).

Kaçamak: Kakırdak (et kavurması) ile mısır ununun su ve tuz ile kaynatılmasıyla hazırlanan karışımın tepsiye sırasıyla döşenmesiyle yapılan bir yemektir. (Alpu Osmaniye)

Çökel: Alpu-Osmaniye ve Sakarıkaracaören'de çökel yapımında dana eti yerine koyun veya kuzu eti kullanılmaktadır. Kemikli et, kavrulduktan sonra su eklenir ve etler kemikten ayrılıncaya kadar kaynatılır ve az sulu bir et olur.

Tas Kebabı: Alpu-Sakarıkaracaören'de etin kemik olmayan bölümleri domates ve biberle kavrulur, baharat eklenerek pişmeye bırakılır. Pilav üzerine konularak servis edilir.

Pürtek: Kemiksiz etin dövülmesi ve yağda kızartılması şeklinde yapılan bir et yemeğidir. Sivrihisar Böğürtlen'de yapılmaktadır.

Sucuk: Halk tarafından yapılsa da bağırsakları ve daha iyi ayarlandığı için baharatı hazır olarak satın alınmaktadır. Herkesin kendi hayvanının etinden çektirilir (Odunpazarı-Karaçay, Sivrihisar-Böğürtlen ve Nasreddin Hoca). Baharatla yoğrulan et birkaç gün bekletildikten sonra makine ile bağırsaklara doldurulur ve kuruması için serin-kuru yerlere asılır.

1.4.1.5.2 Kümes Hayvanları Et Yemekleri

Tavuk çullama: Haşlanmış ve parçalanmış tavuk etinin, un ve yumurta karışımına batırılarak kızartıldığı bir yemektir. Mahmudiye Kaymazyayla'da yapılmaktadır.

Sızba (Tavuk): Haşlanmış tavuk eti ile abıstanın aynı tabakta üzerine tereyağı dökülerek servis edildiği bir abhaza yemeğidir. Abısta, tereyağında mısır ununun kavrularak tavuk suyu ile bir süre daha kaynatılması ve içerisine dövülmüş ceviz katılması böylelikle karışımın ekmek gibi sert hale getirilmesi şeklinde yapılmaktadır. Odunpazarı'na bağlı İmişehir'de yapıldığı bilinmektedir.

Zırza dırza (çerkez tavuğu): Un, süt ve varsa tavuk ciğeri ve tavuk suyu ile karıştırılır ve pişmek üzereyken içerisine kavrulmuş salça ve soğan, haşlanmış ve parçalanmış tavuk eti eklenir ve bir süre daha pişirilir. Tabaklara koyduktan sonra üzerine yağ da dökülebilir (Odunpazarı-İmişehir).

Kaz: Kaz eti nerdeyse tüm yemeklerde kırmızı et yerine kullanılmaktadır (Beylikova-Doğray, Süleymaniye, Sivrihisar-Kaymaz). Beylikova Yalınlı'da yazın kokacağı düşülerek yazın kesilmez ve kışa kadar beslenir. Benzer şekilde Süleymaniye'de de daha çok kışın tüketilmektedir. Genellikle kullanılmadan önce haşlanır ve haşlanmış bir şekilde saklanarak yemeklerde kullanılır. Seyitgazi Doğançayır'da kaba etleri çekilerek kelem dolmasında kullanılır.

Ördek: Tüm yemeklerde kullanılabileceği gibi diğer etlerle pişirme şekli de benzerlik göstermektedir (İnönü-Dereyalak). Beylikova Doğray'da güveci yapılmaktadır. Güveç yapımında, ördek eti küçük parçalara bölünerek, isteğe göre seçilen sebzelerle güvece yerleştirilir, baharat, tuz ve az miktarda su eklenerek ağır ateşte pişirilmektedir. Mihalıççık Dümrek'te ise ördek doldurma yapılmaktadır. İçi hazırlanırken, pirinç, soğan, ördek ciğeri ve taşlığı, kırmızı toz biber ve tuz kavrularak ördeğin içine doldurulmaktadır. Sonra dikilerek tencerede su içinde haşlanmaktadır.

1.4.1.5.3 Balık Yemekleri

Farklı türleri olan balığın gerek ana yemek gerekse de meze olarak tüketildiği bilinmektedir. Eskişehir'de bulunan baraj köyleri ile nehir ve akarsu kenarında bulunan köylerinde tutulan balıklar açıklanmaya çalışılmıştır (**Şekil 88**).

Şekil 88 *Balık avlayan köylü (Okçu, Beylikova)*
(TÜBİTAK Eskişehir Dil Atlası Projesi'nden)

Yayın: En sevilen ve tutulan balık türüdür. Kılçıksız ve etli bir balıktır. Farklı pişirme teknikleri ile pişirilmektedir. Közlemesi (Mihalıççık-Dümrek), kızartması (Mihalıççık-Koyunağılı, Süleler, Uşakbükü), ızgarası (Mihalıççık-Uşakbükü ve Süleler), şişi (Mihalıççık-Koyunağılı, Süleler, Uşakbükü), köftesi (Mihalıççık-Dümrek, Süleler, Uşakbükü), sucuğu (Mihalıççık-Uşakbükü), çorbası (Mihalıççık-Koyunağılı), pilakisi ve güveci (Mihalıççık-Dümrek, Çalkaya, Koyunağılı, Süleler ve Uşakbükü) yapılmaktadır.

Sazan: Sazan balığı da çeşitli şekillerde pişirilmektedir (**Şekil 89**). Kızartması farklı şekillerde (Beylikova Doğray ve Mihalıççık-Koyunağılı'nda una bulanarak kızartması, Dümrek'te doğrudan yağda kızartması) yapılır. Mihalıççık Uşakbükü ve Seyitgazi Akin'de derisi soyularak pamuk yağında kızartılmaktadır. Mihalıççık Lütfiye'de ise mısır ununa bulanarak kızartılır. Dümrek'te közde ızgarası yapılmaktadır. Ayrıca Mihalıççık Koyunağılı, Süleler, Seyitgazi Akin ve Mihalıççık Uşakbükü'nde köftesi, sucuğu, dolması ve pilakisi, Çalkaya ve Dümrek'te güveci yapılmaktadır.

Şekil 89 *Yöresel teknikle pişen balıklar (Okçu, Beylikova)*
(TÜBİTAK Eskişehir Dil Atlası Projesi'nden)

Kadife balığı: En fazla tüketilen ve avlanan balıklardan biridir. En küçüğü 1,5 kilo olan pullu bir balık türüdür. Kılçığı yayın balığı gibi az olan kadife balığı oldukça lezzetlidir. Genellikle kızartılarak tüketilmektedir (Mihalıççık-Uşakbükü, Süleler, Koyunağılı, Lütfiye).

Çay balığı: Sıklıkla tutulan balıktır. Genellikle ızgarası yapılmaktadır ancak fırında da pişirilmektedir. Közlemesi de yapılmaktadır (Mihalıççık-Uşakbükü).

Sisli balığı: Kum yaran olarak da adlandırılan sivri burunlu bir balıktır. Akarsuda bulunur. Kılçıklı olsa da çok lezzetli bir balıktır. Kızgın yağda kızartılarak tüketildiği gibi (Mihalıççık-Koyunağılı), büyük boylarının közlemesi de yapılmaktadır (Mihalıççık-Uşakbükü).

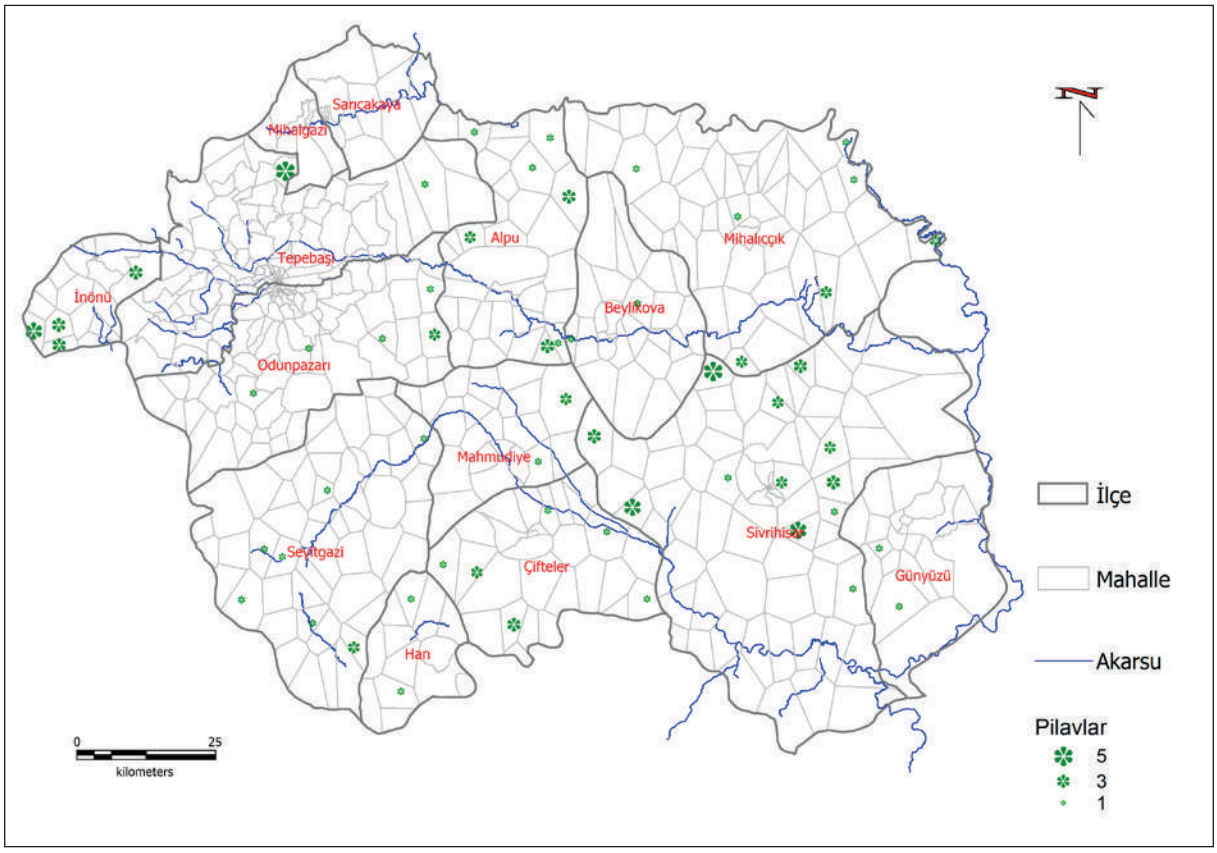
1.4.1.5.4 Sakatatlar

Mumbar: Yağlı etten çekilen kıymanın kuru soğan, sarımsak ve baharat eklenerek sucukluk kalın bağırsağa doldurulması ile yapılmaktadır. Doldurulan bağırsaklar sıcak suya sokup çıkarıldıktan sonra serin bir yerde saklanmaktadır (Mihalıççık- Uşakbükü).

Sohta: Büyükbaş hayvanların kalın bağırsağı temizlendikten sonra, ciğerinin de iyice temizlenip, akciğer, bulgur, pirinç, soğan, baharat ve bol sarımsağın biraz su ile yoğurularak bağırsağın içine doldurulması şeklinde yapılan bir yemektir. (Han Gökçeyayla, Çifteler Belpınar)

1.4.1.6 Eskişehir'in Yöresel Pilavları

Pilav, Türk mutfağında geçmişten günümüze sıklıkla yapılan yemek türlerinden biridir. Törensel yemeklerden gündelik sofralara kadar güncelliğini koruyan pilav farklı besin ürünleriyle hazırlansa da Türkiye'de "pilav" denildiğinde ilk akla gelen pirinç pilavıdır ve her dönem özel bir statüye sahip olmuştur. Anadolu'da tarımsal üretimin önceliği ise kutsal bir besin olarak kabul edilen buğdaveyayanır. Buğdaydan elde edilen bulgurla hazırlanan pilav çeşitleri beslenme geleneğinde önemli yer tutar. Kavurma, salma gibi farklı tekniklerle hazırlanan pilav, içerisine eklenen et, tavuk eti, bazen balık, çeşitli sebze ve kimi zaman ceviz, badem gibi kuruyemişlerle zenginleştirilir. En çok tüketilen pilav çeşitleri şehriyeli, sade, etli-tavuklu, et-tavuk sulu, nohutlu pirinç pilavları ile sade, domatesli ve yeşil mercimekli bulgur pilavlarıdır. Eskişehir mutfağında önemli yer tutan pilavlar, halk tarafından sıklıkla tüketilmektedir. Geçmişte bölgede pirinç bulunmadığı için bulgur çok sık olarak tüketilmiş ve gününüzde pirincin yaygınlaşması sonucu pirinç pilavı daha çok tercih edilir duruma gelmiştir. **Şekil 90** incelendiğinde Eskişehir'in hemen her bölgesinde çeşitli pilavların pişirildiği görülmektedir. Aşağıda Eskişehir'e özgü bazı pilav çeşitleri yer almaktadır.

Şekil 90 *Eskişehir ilinde pilav derlemesi yapılan köyler*

Bulgurlu Pilavlar: Pilav sade, kavurmalı, mercimekli ve sebzeli pişirilmektedir. Bazı köylerde/mahallelerde lapa olarak pişirilirken (Mihalıççık-Lütfiye, Sivrihisar-Nasreddin Hoca), bazı köylerde/mahallelerde ise lapa sevilmemekte (Odunpazarı-Karatepe) ve tercih edilmemektedir. Bulgur pilavı suya salma tekniği (İnönü-Kuzfındık) ile pişirilmektedir.

Keşkek: Geçmişte özel günlerde yapılan bir yemek olan keşkek, artık neredeyse hiç yapılmamaktadır. Göcenin haşlanarak davar etiyle pişirilmesine (Alpu-Karacaören) keşkek adı verilir. Keşkek için kullanılacak göce soğuk su ile haşlanır. Süzülen göce su ile durulanıp yarı pişmiş duruma getirilir. Tereyağı ile kızartılarak ağır ateşte pişirilir. Üzerine tavuk eti veya kemikli kırmızı konabilir. Lapa gibi piştikten sonra da etler ve göce dövülerek sakız kıvamına getirilir ve üzerine kızdırılmış yağ gezdirilir (Alpu-Sakarıkaracaören, Sivrihisar-Dümrek, Çifteler-Orhaniye).

Sütlü Bulgur Aşı: Seyitgazi Akin'de su, bulgur, süt ve kaymak ile yapılan ve yoğurt ile servis edilen bir pilav çeşididir. Sivrihisar Dumluca'da kaymaksız yapılır ve bazlama ile tüketilir. Diğer adı 'sütlü pilav'dır. Karıştırılmadan yapılan bir pilav çeşidi olan sütlü bulgur aşı lapa bir pilav türüdür.

Etli Pilav: Genellikle tavuk etiyle yapılan ancak kırmızı et, hindi, horoz etlerinden biriyle de yapılabilen etli pilav (çatal pilavı), haşlanmış etin küçük parçalar halinde doğranarak tereyağında karıştırılarak, bulgur ve suyun eklenmesiyle yapılmaktadır (Tepebaşı-Atalantekke, Alpu-Ağaçhisar, Günyüzü-Atlas, İnönü-Dereyalak, Sivrihisar-Gerenli). Bazı köylerde/mahallelerde (Sivrihisar-Dumluca ve Sivrihisar-Nasreddin Hoca) salçalı yapılmakta ve yufka ile tüketilmekteyken, Alpu Yayıklı'da salça katılmamaktadır.

Mercimekli Pilav: Yeşil mercimeğe soğuk su konarak haşlanması, bulgur eklenmesi ve suyu çekene kadar pişirilmesi ile elde edilen bir pilav türüdür. Pilav piştikten sonra üzerine yağ gezdirilir (Tepebaşı-Atalantekke, Odunpazarı-Karatepe, Alpu-Ağaçhisar, Alpu-Osmaniye, Çifteler-Kadıkuyusu, Han-Hankarağaç, İnönü-Dereyalak, İnönü-Kuzfındık, Mahmudiye-Balçıkhisar, Mihalıççık-Karaçam, Sivrihisar-Dumluca). Çifteler Ortaköy'de haşlanan mercimekle birlikte patates, domates, biber ve bulgur kavrulur ve pişirilir.

Piryan / Piryon: Sivrihisar Güvemli'de tepside pişirilen, kemikli veya kemiksiz kuzu etinin / tavuğun kullanıldığı bir pilav türüdür.

Pirinçli Pilavlar: Eskişehir ilinde yer alan hemen her köyde/mahallede pirinç pilavı türleri hem gündelik yaşamda hem de özel günlerde yapılmaktadır. Pirinçli pilavları pişirme teknikleri olarak salma, kavurma ve süzme kullanılmaktadır. Türk kültüründe daha çok kavurma tekniğine başvurulmaktadır.

Ana Pilavı: Tepebaşı Beyazaltın'da önceden haşlanmış nohudun ve pirincin kavrularak, üzerine tavuk eti ve yufka konulmasıyla pişirilmektedir.

Pirinç Kapama: Sahanda, tavada veya tepside pirinç, et ve suyuyla birlikte ocakta veya fırında pişirilmekte olan pirinç kapama, nadiren pişirilen bir pilav türüdür (Çifteler-Körhasan).

1.4.1.7 Eskişehir'in Yöresel Makarna ve Mantıları

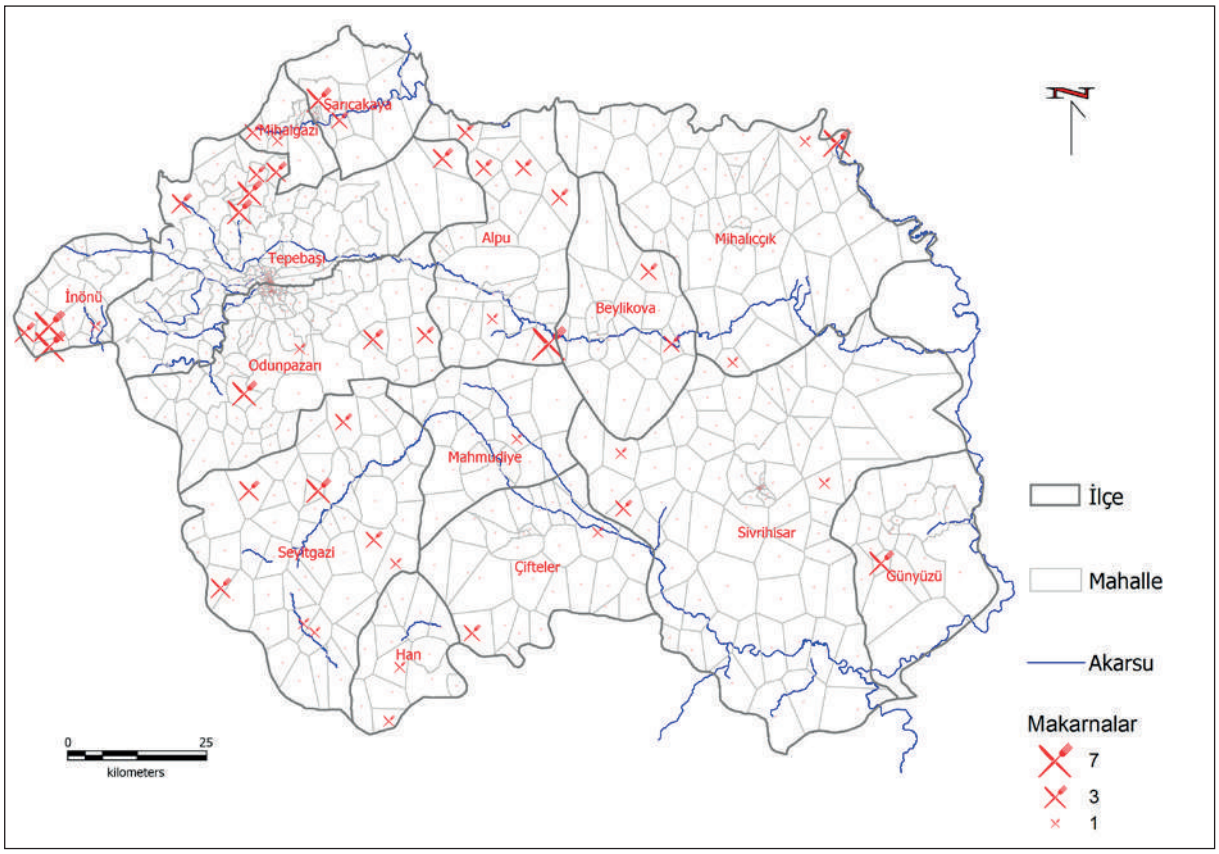
Geleneksel Türk mutfağında önemli bir yeri olan mantı ufak tefek değişikliklerle günümüze kadar gelen geçmişi çok eski yemeklerden biridir. Eski Türklerde "tutmaç" aşından türeyen mantı sofralarda önemli bir yer tutmuştur. Yörelere göre farklı biçimlerde hazırlanan mantı, geleneksel Türk mutfağının en önemli hamur işlerinden biridir. Hamur açıldıktan sonra küçük parçalara kesilerek et, mercimek veya yöresel iç konarak kapatılıp kendine has yöntemlerle pişirilen lezzetli bir yemektir.

Eskişehir ve köylerinde/mahallelerinde de oldukça çeşitli olan makarna ve mantılar mevcuttur. Eskişehir ve köylerinde hemen her yerde yapılan mantının içeriğinde mercimek, nohut, patates ve kıyma kullanılmaktadır. **Şekil 92** incelendiğinde Eskişehir'in hemen her ilçesinde makarna ve mantı pişirildiği görülmektedir. Aşağıda Eskişehir'e özgü makarna ve mantı türleri yer almaktadır (**Şekil 91**).

Şekil 91 *Makarna kesimi ve pişirilmesi (Paşakadın, Sivrihisar)*

(TÜBİTAK Eskişehir Dil Atlası Projesi'nden)

Şekil 92 *Eskişehir ilinde makarna derlemesi yapılan köyler*

1.4.1.7.1 Makarnalar

Cimcik Hamur: Un, su, tuz ve yumurta ile hazırlanan sert hamurdan elde edilen yufkaların kare şeklinde kesilerek, ortasında fiyonk şekli verilerek hazırlanmasıdır. Bazı yörelerde (Tepebaşı-Atalantekke, Sulukaraağaç, Tekeciler; Alpu-Arıkaya, Başören; Mihalıççık-Uşakbükü) kaynayan suda pişirilerek yoğurt ve yağ ile tüketilirken, bazı yörelerde ise yağlanmış tepside önce kızartılıp daha sonra su eklenerek pişirilerek sadeyağ veya tereyağı dökülerek (Mihalıççık-Koyunağılı ve Sarıcakaya-İğdir) tüketilmektedir.

Makarna: Çifteler Yenidoğan'da un, su, tuz ve fazlaca yumurta ile hazırlanmakta ve yufkaya nazaran daha kalın şekilde açılmakta, erişteden daha iri olacak şekilde kesilmektedir. Kaynayan suda pişirilen makarnalar peynir veya kavrulmuş salça ile birlikte tüketilmektedir.

1.4.1.7.2 Mantılar

Kuru Mantı: Alpu Güroluk'ta mantının hamuru kulak küpeliği kıvamında hazırlanmakta ve dinlendirildikten sonra sini büyüklüğünde açılmaktadır. Tepsiye konulan mantıların üzerine kaymak ve yoğurt dökülerek fırında kızartılmaktadır.

Üken Börek: Alpu Aktepe'de yapılmaktadır. Un, yumurta ve tuz ile hazırlanan börek hamurunun yuvarlak şekiller halinde kesilerek, iç harcına kıyma, soğan ve karabiber konulması ile hazırlanmaktadır. Suda haşlanan börek, üzerine yağ ve sarımsaklı yoğurtla beraber tüketilmektedir.

Öküz Böreği: Sulu mantı hamurunun içerisine kıyma, soğan veya patates, konarak çi-börek gibi kapatılır, ikiye katlanarak kenarları büzüştürülür. Kaynayan suda pişirilir ve hemen ardından soğuk suya batırılır ve çıkarılır. Sarımsaklı yoğurt veya tereyağı eşliğinde servis edilir (Odunpazarı-Akpınar, Alpu-Güroluk).

İrmişik Börek: Sivrihisar Karakaya'da sulu mantı hamurunun açılarak içerisine lor konularak yarım ay şeklinde kapatılması ile hazırlanan ve kaynayan suda pişirilen börek türüdür. Sivrihisar'ın Bahçecik köyünde mantı açılışı **Şekil 93**'de verilmiştir.

Şekil 93 *Mantı hamuru açan kadınlar (Bahçecik, Sivrihisar)*
(TÜBİTAK Eskişehir Dil Atlası Projesi'nden)

Hampal: Odunpazarı İmişehir'de un, su, tuz ve yumurtanın karışımı ile elde edilen hamurun ince yufkalar halinde açılarak içine ezilmiş yeşil mercimek, kıyma, patates konulması ile yarım ay şeklinde hazırlanmaktadır. İnönü Kuzfındık'ta iç olarak sadece nane, kırmızı toz biber, kıyma ve tuzlanmış patates kullanılmakta ve bu yemeğe ise "Halil hoca" denmektedir.

Tabak Börek: Sulu mantının hamurundan hazırlanmakta ve içine baharatlanmış kıyma konulmaktadır. Seyitgazi Değişören'de bu mantı, salçalı suda veya et suyunda pişirilmektedir.

Metaz: Han Ağlarca'da un, su, tuz ve yumurta ile hazırlanan hamurdan ceviz büyüklüğünde bezeler yapılmaktadır. Bu bezeler avuç içinde açılmakta ve içine Çerkez peyniri, taze soğan ve baharat konulmaktadır. Uçları kapatıldıktan sonra tuz ve yağ atılmış kaynayan suda pişirilir. Han Gökçeyayla'da de süt kesildiği zaman değerlendirmek amacıyla metaz hamuru içine, sütten yapılan lor konarak pişirilmiştir.

1.4.1.8 Eskişehir'in Yöresel Börekleri

Türk Mutfağında, geçmişten günümüze hamur işi ürünler önemli bir yere sahiptir. Buğday, çavdar, kepek, mısır gibi çeşitli tahıllar kullanılarak yapılan ekmek, börek, gözleme, pide gibi ürünler beslenmemizde önemli yer tutmaktadır. Eskişehir ve ilçelerinde de oldukça çeşitli börek türleri mevcuttur. Köylerde/mahallelerde börekler sık pişirilmekte ve bu durumun nedenleri olarak da hazırlanışının kolaylığı, çabuk pişmesi ve iç harcı bol ve çeşitli olduğu için hem doyurucu hem de tek çeşit yemek olarak tüketilebilmesi gösterilmektedir (**Şekil 94**).

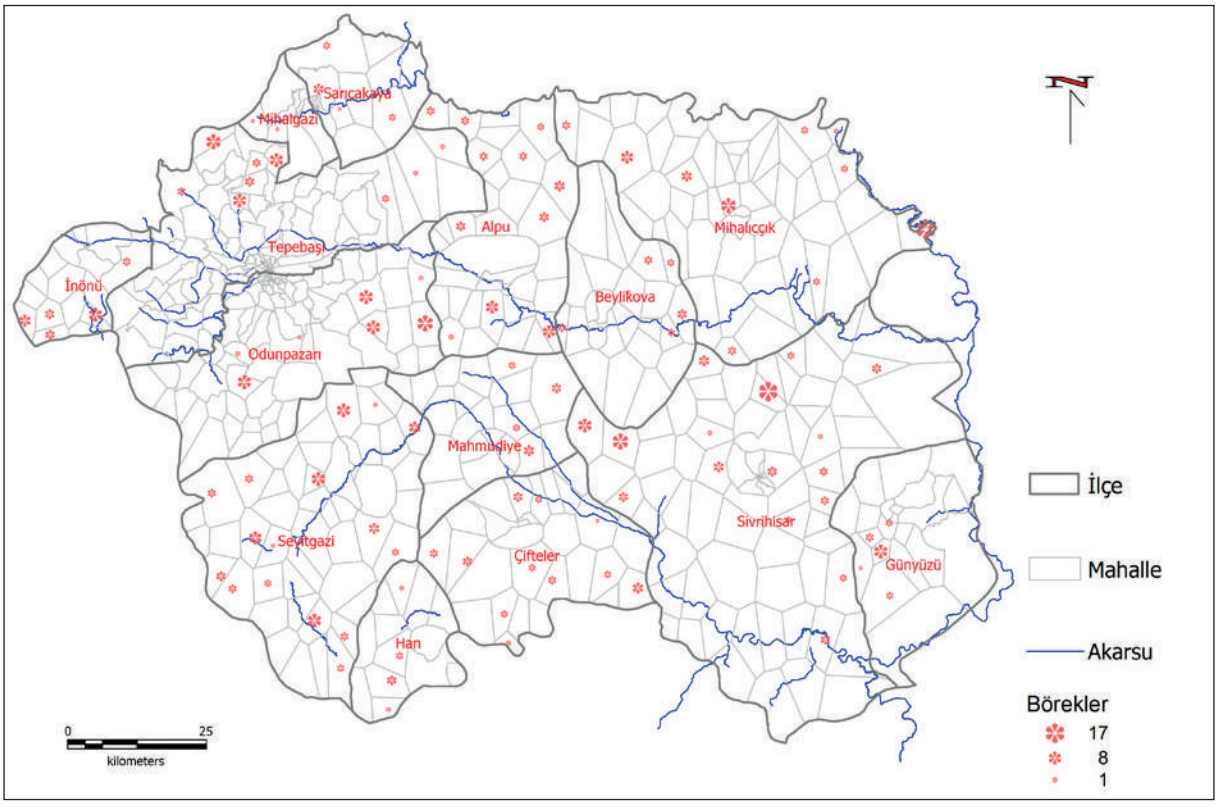
Şekil 94 *Pişmeye Hazır Yöresel Börekler (Gümüşbel, Seyitgazi) (TÜBİTAK Eskişehir Dil Atlası Projesi'nden)*

Eski zamanlardan beri Eskişehir Anadolu'nun buğday ambarı olarak nitelendirilmektedir. Bu bağlamda unla yapılan yemekleriyle ön plana çıkan ilde özellikle haşhaşın kullanımı oldukça yaygındır. Eskişehir mutfağında Kafkas, Kırım ve Balkan göçmenlerinin etkisi ile de hamur işleri ön plandadır (**Şekil 95**).

Şekil 95 *Servise hazır börekler (Ağlarca, Han)*
(TÜBİTAK Eskişehir Dil Atlası Projesi'nden)

Şekil 96 incelendiğinde Eskişehir'in tüm bölgelerinde börek türlerinin yapıldığı görülmektedir. Aşağıda Eskişehir'e özgü bazı börek türleri yer almaktadır.

Şekil 96 *Eskişehir ilinde börek derlemesi yapılan köyler*

Cantık: Hamurunda kabartma tozu kullanılan bir börek türüdür. Dikdörtgen kesilen yufkaların içine domates, kıyma ve maydanoz konur (Çifteler-Orhaniye).

Ağzı Açık: Un, tuz ve su ile yoğrulan ve farklı içler konarak iki kez açılan hamurun içine ilk açım için haşhaşlı yağ, diğer katına da ezilmiş yeşil mercimek konur. İkinci kez ince olacak şekilde açıldığında ise isteğe bağlı peynir, kıyma, patates katılabilir. Fırında yağ veya kaymak sürülerek pişirilir (Seyitgazi-Doğançay, Yapıldak, Değişören ve İkizoluk). Hamurunda yoğurt da kullanılabilir.

Ethıçın: Çifteler Belpınar'da mayalı hamurdan yapılan bezelerin siniden büyük olacak şekilde açılarak, orta bölümüne kıyma haline getirilmiş kavrulmuş dana eti, sarımsak, karabiber ve kimyon konur. Dışarı taşan hamurlar üstüne kapatılarak fırında pişirilir.

Göbete/Köpete: Farklı şekillerde hazırlanışı olan bir börektir (Şekil 97). Seyitgazi Değişören'de ve Sivrihisar Ortaklar'da göbete hamurunda un, yoğurt, su ve tuz kullanılırken; Alpu Aktepe'de ise un, katı yağ ve tuz ile hamur elde edilir. İç harcı olarak kıyma ve pirinç kullanılmaktadır. Sivrihisar Karakaya'da iç harcına patates de kullanılabilmektedir.

Şekil 97 *Yöresel börek hazırlayan kadın (Kayı, Han)*
(TÜBİTAK Eskişehir Dil Atlası Projesi'nden)

Mekuşa: Mihalıççık Lütfiye'de un, yumurta ve yoğurtla hazırlanan yumuşak hamur tepsiye dökülerek pişirilir ve pişirildikten sonra da ufalanır. Üzerine sarımsaklı yoğurt veya tuzlu süt dökülür ve en son biberli yağ ile tüketilir.

Kapama: Tepebaşı Uludere'de mayalı hamurun tatlı tabağı büyüklüğünde açılarak içine haşlanmış tavuk eti, ıspanak, peynir veya mercimek konması ile hazırlanır. Yarım ay şeklinde kapatılan hamur fırında pişirilir. Sarıcakaya İğdir'de bu böreğe 'bohça' adı verilmektedir. İç harcı için bu mahallede genellikle peynir ve patates kullanılmaktadır.

Harmantikikolu: Un, süt, kuru maya ve su ile hazırlanan böreklik hamurdan büyük ufkalar açılır. İçine yağlı haşhaş veya peynir sürülür ve rulo yapılır. Rulolar birleştirildikten sonra oklavayla tekrar açılır ve ocakta kızartılır (Alpu-Osmaniye).

Kotraça: Sulu böreklerden olan kotraça un, su ve tuzun yoğurulmasıyla elde edilen hamurun büyük yufkalar halinde açılarak içine patates ve varsa kıyma konulmasıyla yapılan bir börektir. Mihalıççık Lütfiye'de ve Sivrihisar Güvemli'de yapılmaktadır.

Kırma: Odunpazarı Karaçay ve Gümele'de 'kıvırma', Mahmudiye Yeniköy ve Kaymazyayla'da 'kaymaklı pide' adı verilen kırma böreğinin (Çifteler-Başkurt, Tepebaşı-Atalentekke) hamuru un, su ve tuzdan oluşur. Sivrihisar Gerenli'de içerisine kırmızı mercimek, ıspanak ve patates konur ve rulo yapılır (**Şekil 98**). Yapılan rulolar 2-3 cm genişliğinde kesilir ve üzerine yoğurt sürülerek fırınlanır. İnönü Oklubalı'da hazır yufka ile yapılmaktadır. Geçmişte böreğin üzerine kaymak sürülürken, günümüzde yoğurt ve yumurta karışımı sürülmektedir.

***Şekil 98** Kırma böreği (Gerenli, Sivrihisar)*
(TÜBİTAK Eskişehir Dil Atlası Projesi'nden)

Tikonik: Sivrihisar Güvemli'de kabak ile yapılan bir börektir. Fırında pişirilen börek, çıkarılır ve üzerine su, süt ve tuz karışımı dökülür ve kaynatılır. Tekrar fırına verilir ve sütünü çekince çıkarılıp üzerine tereyağı sürülür. Kabak yerine iç malzeme olarak ıspanak da kullanılabilir ancak ıspanak kullanıldığı zaman kaynatılmış su ve süt karışımı ıspanağın sulu yapısı nedeniyle kullanılmaz.

Haşhaşlı/Göbekli: Mahmudiye Balçıkhisar'da mayasız hamurdan yapılan haşhaşlı, Han Peçene'de kepekli unla yapılmaktadır. Seyitgazi İkizoluk ve Üçsaray'da hamura yoğurt ve yumurta katılmaktadır. Katlanarak pişirilen haşhaşlı Alpu Alapınar ve Seyitgazi Üçsaray'da katlanmadan yufka böreği gibi pişirilmektedir (**Şekil 99**). Beylikova Doğray'da, Alpu Güroluk'ta, Mihalıççık Uşakbükü ve Çifteler Yenidoğan'da haşhaşlı mayalı hamurdan yapmaktadırlar (Mihalıççık-Sekiören, Tepebaşı-Kavacık ve Tekeciler, Alpu-Otluk).

Şekil 99 *Haşhaş tarlası (Yukarı İğdeadacı, Beylikova)*
(TÜBİTAK Eskişehir Dil Atlası Projesi'nden)

Birbiri Üstüne: Mahmudiye Kaymazyayla'da yapılan en eski börek türlerinden biridir. Hamurunda yumurta, karbonat, yoğurt bulunmaktadır. Açılan hamurlar tek tarafı kızartıldıktan sonra çevrilir ve kaymak sürülür, üzerine başka hamur konur. Sırayla tüm hamurlara bu işlem yapılır ve en son pişen tüm hamurlar birbirinden ayrılır ve içlerine çeşitli salata konarak tüketilir.

Çibörek: Alpu Aktepe'de asıl adını hamurun kızardığında çıkan 'şır' sesinden alarak 'şır börek' olarak adlandırılmaktadır. Ancak Mahmudiye Balçıkhisar'da 'çübörek', Mahmudiye Doğanca'da 'isli börek' veya 'yarımca' olarak da adlandırılmaktadır. Hamurunda un, su ve tuz kullanılmaktadır. Alpu Aktepe'de, Mahmudiye Yeniköy ve Mihalıççık Lütfiye'de iç harcı olarak konan kıyma su ile yoğrularak parça kalmayacak şekilde ezilmekte ve hamurun içine bu şekilde konulmaktadır. Tepebaşı Sulukaraağaç'ta kıymanın içine domates ve soğan da konulmaktadır. Odunpazarı Karaçay, Mahmudiye Doğanca ve Balçıkhisar ve Alpu Aktepe'de isteğe bağlı olarak veya kıymanın az olduğu durumlar patates de eklenebilmektedir. Pişirilirken tereyağı çabuk yandığı için kullanılmamaktadır. Sıvıyağ ve iç yağ karıştırılarak derin yağda börekler kızartılır.

Yağ Halivesi: Odunpazarı Akpınar'da un, su ve tuz ile yapılan hamurdan avuç içi büyüklüğünde parçalar alınarak içlerine baharatlı patates haşlaması konur. Biraz yassılaştırıldıktan sonra yağda kızartılır ve halivenin yırtılmamasına özen gösterilir.

Haluj: Un, su, tuz ve isteğe bağlı maveya eklenerek hamur hazırlanır, küçük bezelere ayrılır ve kare şeklinde açılır. Han Ağlarca ve Gökçeyayla'da açılan hamurun içine ezilmiş tuzlanmış patates konur ve üçgen şeklinde kapatılır. Bu böreği yaparken dikkat edilmesi gereken nokta içine yağ çekmemesidir.

1.4.1.9 Eskişehir'in Yöresel Tatlıları

Türk mutfağı tatlılar açısından çok zengin bir mutfaktır ve çok geniş çeşitlilik gösterir. Türk mutfağında tatlılar genel olarak; hamur işi tatlıları (şerbetli), taze veya kuru meyve ve sebzelerle yapılan tatlılar ve sütlü tatlılar olarak ayrılmaktadır.

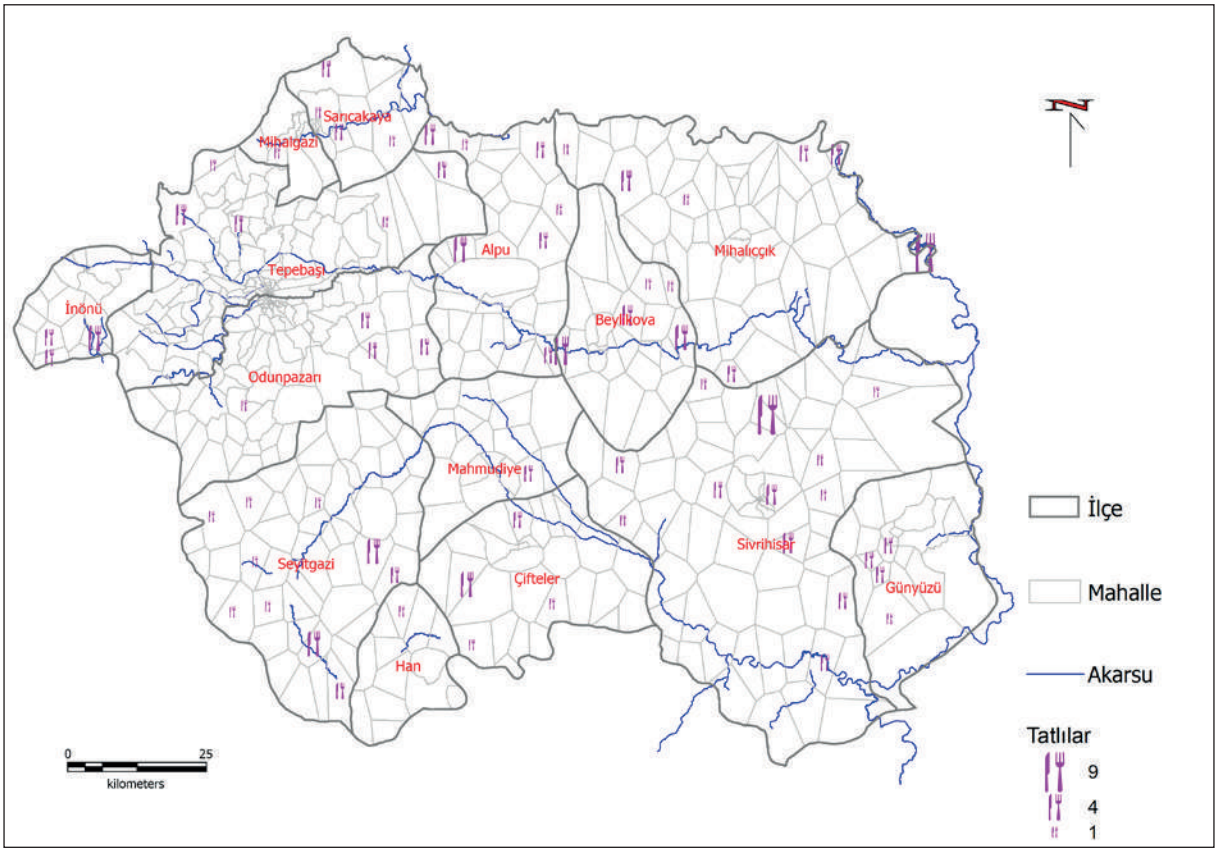
Eskişehir mutfağında tatlılar önemli bir yere sahiptir. İl geneline bakıldığında farklı tatlılar için farklı pişirme yöntemleri kullanılmakta ve özel günlerde halk tarafından yapımı tercih edilmektedir. **Şekil 101** incelediğinde ise Eskişehir'in hemen her ilçesinde tatlıların yapıldığı görülmektedir. Aşağıda Eskişehir'e özgü bazı tatlı türleri yer almaktadır.

Baklava: Eskişehir'de tören yemeği olarak değerlendirilen baklava, daha çok özel günlerde yapılmaktadır (

Şekil 100). İç olarak ceviz yetiştiriciliğinden dolayı ceviz kullanımı yaygındır (Sivrihisar-Dumluca, İnönü-Kümbet, Çifteler-Başkurt, Günyüzü-Kuzören ve Atlas, Seyitgazi-Üçsaray, Mihalıççık-Otluk). İlçelere göre hamurunda tuz haricinde kullanılan malzemeler az da olsa değişiklik göstermektedir. Çifteler-Yenidoğan'da un ve su ile sade hamur yapılırken, Mihalıççık-Koyunağılı'nda yoğurtla yoğurulmaktadır. Merkez'de ve Sivrihisar-Gerenli'de yoğurt, yumurta ve sıvıyağla hamur yoğurulmaktadır. Beylikova-Yalınlı'da soğuyan baklavaya ılık şerbet dökülürken; Çifteler-Çatmapınar'da, Sivrihisar-Gerenli'de ve Mihalıççık-Uşakbükü'nde ise baklava da şerbet de ılık olur.

Şekil 100 *Ev baklavası (Saithalimpaşa köyü, Çifteler)*
(TÜBİTAK Eskişehir Dil Atlası Projesi'nden)

Şekil 101 *Eskişehir ilinde tatlı derlemesi yapılan köyler*

Öküz Ünüğü (Boğazı): İnönü Dereyalak'ta nişasta ile açılan hamurlara ceviz serpilir ve oklavaya sarılır, büzülür. Oklavadan çıkarılıp yağlanmış tepsiye dizilir ve erimiş yağ ile yağlanır, pişince şerbet dökülür. Üzerinde kaymak ile servis edilir (İnönü-Kümbet).

Büzme Tatlı / Bülbül Yuvası: Hamurunun mısır unu veya irmikle açılarak elde edilen yufkaların içine ceviz konularak oklavaya sarılması ve büzülmesi ile yapılan bir tatlı çeşididir. 4-5 cm uzunluğunda kesilerek tepsiye dizilir ve üzerine katı yağ sürülerek pişirilir. Soğuduktan sonra üzerine sıcak şerbet dökülür (Beylikova-Uzunburun).

Sarı Burma: Açılan yufkaların üzerine ceviz serpilerek rulo şeklinde sarılması ve tepside kare şeklinde kesilmesi ile elde edilen tatlıdır. Sıvıyağ ile pişirilir. Ilık hamura ılık şerbet dökülür (Mihalıççık-Uşakbükü).

Tikfinile: Beylikova-Uzunburun'da un, su ve tuz ile elde edilen hamurun ince yufkalar halinde açılarak, üzerine balkabağı ve tozşeker karışımı konulduktan sonra rulo biçiminde sarılmasıyla yapılmaktadır. Sıcak sıvıyağ, hamurun üzerine dökülerek fırında kızartılır ve şerbeti tatlı sıcakken dökülür, üzeri kapatılarak yumuşaması beklenir.

Pomak Baklavası: Alpu Osmaniye'de geleneksel baklavaların aksine yaklaşık iki litre sıvıyağın ısıtılarak, içine katılan un ile sürekli olarak karıştırılması ile pişirilir. Daha sonra içerisine süt ve şeker eklenir ve süt de çektikten sonra soğumaya bırakılır. Küçük parçalar halinde bölünen hamurların ortasına ufak çukur açılır ve fırında kızartılır. Tatlı fırından çıkınca sıcakken yine sıcak olan şerbet eklenir ve üzeri kapatılır.

Gazoz Tatlısı: Mihalıççık Sorkun'da hamuruna gazoz atılan ve cevizli hazırlanan bir tatlı çeşididir. Rulo şeklinde sarılan hamurlar, parmak kalınlığında kesilerek tepsiye dik konularak pişirilmektedir. Soğuyan hamura sıcak şerbet dökülür.

Yoğurt Tatlısı: Tepebaşı Çalkara ve Mahmudiye-Yeniköy'de şerbetli olarak hazırlanan yoğurt tatlısı, Beylikova Doğray'da kakao ile süslenmekte ve şerbet isteğe bağlı kullanılmaktadır. Mahmudiye-Yeniköy'de bu tatlıya uyuşuk tatlısı da denmektedir. Beylikova-Uzunburun'da da aynı tatlıya püsür tatlısı adı verilir. Ancak iki yerde farklı adı alan bu tatlının birbirinden farkı ise, uyuşuk tatlısının hamuruna sıvıyağ konulmamasıdır.

Karagöz: Sivrihisar Dümrek'te bayramlarda yapılan, maya, süt ve yumurta ile hazırlanan, bir kısım hamurun kakao ile yoğurulduğu ve yapımı sonradan öğrenilen bir tatlıdır. Kakaolu hamura şekil verilerek, sade hamurla üzeri sarılır. Fırında pişirilen tatlı soğuduktan sonra ılık şerbet dökülür.

Katlama: Sivrihisar Ortaklar'da hamurların açılarak yufka elde edilmesi ve o yufkaların ince şeritler halinde oklavada katlanarak kesilmesi ile hazırlanmaktadır. Kızgın yağda kızartılan ve üzerine pudra şekeri veya toz şeker dökülerek yenen bir tatlıdır.

Peynirli Kek: Mihalıççık Dümrek'te kek hamuruna tuzsuz peynir de ilave edilerek kulak memesi kıvamında hamur yoğurulur. Tepsiye avuç içinde yuvarlanan küçük parçalar konur ve üzerine yumurta sürülerek fırında pişirilir.

Nişasta Helvası: Su, şeker, nişasta ve yağın karıştırılarak pişirildiği bir helvadır. Yağının az olmasına dikkat edilir ve tabaklara konarak servis edilir (Alpu-Alapınar, Sarıcakaya-Mayıslar ve Sivrihisar-Dümrek). İnönü Kuzfındık'ta ise helva hazırlandıktan sonra tepsi yağlanır ve kızartılır.

Met Helvası: Adını çubuk (met) ve aşık kemiğiyle oynanan bir oyundan alan met helvası, Eskişehir'e özel lezzettir. Un, yağ, şeker, limon ve su kullanılarak yapılan, 2-3 cm çapında ve 6 cm uzunluğunda yuvarlak olarak hazırlanan, yatay kesilerek yapılan helvanın kakaolusu ve vanilyalısı vardır. Bu meşhur helva pişmaniye tadını andırır. Met helvası, met oyunu sonucunda yenilen tarafın uzun kış gecelerinde helva çekmesiyle oluşan bir geleneğin ürünüdür.

Höşmerim: En eski tatlardan biri olan höşmerim, genellikle iki aşamada hazırlanır ve yenir (Günyüzü-Kuzören). Önce lapa pişirilir daha sonra inceltilerek yağda çift taraflı olarak kızartılır. Kızartıldıktan sonra da üzerine şeker, bal, pekmez veya reçel konarak tüketilir. Tepebaşı Kavacık'ta ve Alpu Alapınar'da tuzsuz koyun peyniri suyu süzüldükten sonra yağın içine atılır ve unla pişirilir. Tepebaşı Uludere ve Yakakayı'da pişen tatlı soğutulduktan sonra yassılaştırılır ve tavada kızartılır. Seyitgazi Bardakçı'da peynir suyu ile de yapılmaktadır. Kaymaklı süt ile yapan köyler/mahalleler; Tepebaşı Uludere ve Yakakayı ile Alpu Karacaören'dir. Çiğ inek sütü ile höşmerim yapanlar; Alpu Alapınar ve Büğdüz ile Tepebaşı Taycılar'dır.

Sütlaç: Eskişehir ve köylerinde farklı isimlerle anılan ve farklı pişirme yöntemleriyle yapılan sütlü bir tatlıdır. Seyitgazi İdrisyayla'da "akaş", Sivrihisar Dümrek'de "pelte", Odunpazarı Karatepe'de "sütlü" ve Mihalıççık Dümrek'te ise "sütlü çorba" olarak adlandırılmaktadır. Sivrihisar Dümrek'te su içinde haşlanan pirinçlerin üstüne süt eklenir, en son şeker eklenerek ocaktan alınır. Alpu Osmaniye'de çiğ süt ile yapılır ve içine az miktarda tuz konur. Odunpazarı Karatepe'de ise pirinç haşlanır ve suyu süzülür. Ayrı bir yerde kaynayan süt içine süzülmüş pirinçler eklenir ve az ölçüde tuz katılır. Alpu Alapınar ve Seyitgazi İdrisyayla'da ise pirinç süzülmez ve suyu ile birlikte kaynayan süte eklenir.

Pirinçli İncir Tatlısı: Beylikova Aşağı İğdeağacı'nda içleri çıkarılan kuru incirlerin içleri pirinç ile doldurulur üzerine kaymak konur ve süt ile pişirilir. Beylikova Uzunburun'da ise bu tatlıya yemiş dolması da denmektedir ve diğer köyden/mahalleden farkı ise incirlerin suda haşlanması ve haşlandıktan sonra kavrulmuş pirinçle doldurulmasıdır.

İncir Dolması: Bayramlarda ve özel günler yapılması tercih edilir. Beylikova Yalınlı'da kuru incirler yumuşatılır, içine kaymakla ceviz karışımı doldurulur. Şekerli su ile pişirilir ve suyu bitmeye yakın ateşten alınır, incirler kızarmış olur. Günyüzü Atlas'ta ise incirler yumuşatılmaz ve içerisine kaymak konulmaz. Yalnızca ceviz ile doldurulur.

Balkabağı: Yörede iki tür kabak bulunmaktadır: Ak kabak (sarı/beyaz) ve kara kabak (yeşil/siyah). Ak kabak daha çok kullanılmaktadır. Kara kabak ise ak kabağa nazaran daha tatlı ve kokusu daha azdır. Farklı birçok şekilde pişirilmektedir. Odunpazarı Karatepe ve Tepebaşı Kavacık, Beylikova Yalınlı, Günyüzü Dutlu ve Kayakent'te, Mihalıççık Dümrek, Sarıcakaya İğdir ve Seyitgazi Cevizli'de temizlenen balkabağına şeker dökülür ve bir gece bekletilir. Ertesi gün sobada veya fırında pişirilir ve cevizle servis edilir. Tepebaşı Uludere ve Yörükkaracaören'de ise küçük küpler halinde doğranarak kendi suyunda pişirilir ve pişmeye yakın şeker atılır. Yine Tepebaşı Uludere'de ince ince doğranan kabakların arasına yemiş ve şeker konarak fırında kendi suyuyla pişmeye bırakılır. Sivrihisar Karakaya'da üzerine bir şey konmadan sade olarak tüketilir. Sivrihisar Böğürtlen'de büyük parçalar halinde doğranan kabakların üzerine kuru üzüm, şeker, haşlanmış nohut konur ve fırınlanır. Yenirken üzerine bal veya kaymak konur. Sarıcakaya İğdir'de ise kabaklar karpuz dilimi halinde kesilir ve üzerine pekmez dökülerek ocakta pişirilir.

1.4.2 GIDA FESTİVALLERİ

Yöresel mutfak, bir bölgenin sahip olduğu yiyecek ve içeceklerin hazırlanması, tüketilmesi, uygun koşullarda korunması ve sunulmasına ilişkin metotlar, sunum yapılırken yararlanılan araç ve gereçler, mutfağın konumu, yapısı, yemekle ilgili düzenlenen merasimler ve bu bağlamda geliştirilen görüş ve uygulamalarından oluşan bölgeye has kültürel yapıyı ifade etmektedir (149) (**Şekil 102**).

Şekil 102 *Kış için kurutulan sebzeler (Mahmuthisar, Mihalıççık)*
(TÜBİTAK Eskişehir Dil Atlası Projesi'nden)

Günümüzde turistlerin seyahat amaçları arasında; bölgelere has mutfak kültürünü keşfetme ihtiyacı bulunmakta ve bu amaçla seyahat eden turist sayısında her geçen gün ciddi artışlar görülmektedir (150). Bir bölgenin kültürünü ve özelliklerini yansıtan bir kavram olan mutfak kültürü sayesinde, bölgeye yapılacak ziyaretler hem ulusal hem de uluslararası alanda gelişim göstermektedir. Bu durumun bilincinde olan destinasyonlar da kendilerinde has olan mutfağı, turistler için cazibe merkezi haline getirmektedirler (151).

Günümüzde turistlerin gastronomi amacıyla yaptıkları ziyaret sayılarındaki artış ve gittikleri bölgeye özgü mutfağa olan ilgileri, düzenlenen festivallerde de ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda düzenlenen festivallerde yiyecek unsuru ayrı bir önem taşımakla birlikte özellikle yiyecek festivallerinde bölgeye özgü yiyeceklerin hazırlanması, sunumu ve tanıtımı, ziyaretçiler için önemli bir cazibe unsuru oluşturmaktadır (**Şekil 103**).

Yiyecek festivali hem bölgeden hem de bölge dışından gelen ziyaretçilere açık, ev sahibi toplumun sunmayı arzuladığı yöresel ürünlerle ilgili duyulan gururun, gelenek ve göreneklerin kutlanması ve özellikle bölge dışından gelen katılımcılara yönelik yöresel mutfak ürünlerinin tanıtılması amacı ile düzenlenen turistik bir çekim unsuru olarak tanımlamaktadır (152). Yiyecek-içecek festivali, bölgeye ait yiyecek ve içeceklerin ön planda tutulduğu ve bunlarla ilgili programlar ve faaliyetler düzenlenen festivallerdir. Yerel yiyecek-içeceklerin kutlandığı ve sunulduğu bir festival çeşidi olan yiyecek içecek festivalleri, gerçekleştirildiği bölgelerin hem ekonomisini hem de imajını etkileyen etkinliklerdir ve bu etkinliklere olan ilgi her geçen gün biraz daha artış göstermektedir (153).

Şekil 103 *Yöresel ekmek hazırlayan kadınlar (Dümrek, Mihalıççık)*
(TÜBİTAK Eskişehir Dil Atlası Projesi'nden)

Yiyecek festivalleri; bir bölgeye ve bölge halkına ekonomik, sosyal ve kültürel yararlar sağlamak için, farklı birçok işletme, yerel yönetim ve üniversiteler tarafından düzenlemektedir (150). Bir yiyecek festivali, genel olarak merak, ilgi, keşif ve eğlence ortamında otantikliğin üretilmesi için bilgiler sunarak turistleri ve bölge halkını, çoklu uyarı ortamında bir araya getiren etkinliklerdir (154). Yiyecek festivalleri, ziyaretçilerin yerel gıda üreticileriyle etkileşimde bulunmalarına ve duyusal, duygusal, bilişsel, davranışsal ve sosyal uyaranlar yoluyla, bütüncül ve haz verici deneyimler kazanmalarına fırsat tanıyarak, sunulan yiyecekleri öğrenmelerine ve hoş bir ortamda yeni lezzetlerle deneyimlemelerine olanak sağlamaktadır (155).

Bir dizi duyusal deneyime sahip olan yiyecek festivalleri, turistlerin bölge halkıyla ve diğer insanlarla etkileşimde bulunmasına aracılık etmektedir (156). Ayrıca düzenlenen festivaller sayesinde, etkinliğin gerçekleştirildiği bölge, turistlere sunulan cazibe merkezleri arasında yer alabilir ve ekonomik fayda sağlayabilir (157). Önceki çalışmalar, yöresel yiyecek festivallerinin sadece ekonomik açıdan gelişmede değil, aynı zamanda mevcut ürünlere değer katarak, bölgesel turizmin gelişmesinde önemli ölçüde etkileyeceğini tespit etmiştir (4).

Yiyecek festivalleri, gastronomi turizmi stratejilerinin önemli bileşenleri arasındadır. Çünkü destinasyonlar, turistlere yeni bir deneyim değeri kazandırmak için yer, etkinlik ve bölgesel yiyecek ürünlerini teşvik edebilir (158). Birçok ülkede yiyecek festivalleri, birçok farklı politika nedeniyle kabul gören gıda tüketim kalıplarının geliştirilmesi için bir araç olarak ortaya çıkmıştır. Buradaki önemli nokta yerel olarak elde edilen ürünlerden ziyade,

küreselleşmiş tedarik zincirleri aracılığıyla kaynaklardan gelen yiyecekleri teşvik etmeye çalışmalarıdır (159).

Başarılı yiyecek festivallerinin düzenli bir biçimde geliştirilmesi için gerekli olan ön şartlar arasında, yiyecek ve turizm bağlantılarının sürekli ve aktif gelişimi ile tüketici ihtiyaçlarına odaklanarak bu doğrultuda sunum yapma ve gıda ve turizm sektörleri arasındaki çapraz tanıtım fırsatlarının tanımlanması bulunmaktadır (156).

Eskişehir ilinde yöresel gıdalara yönelik düzenlenen çeşitli festivaller bulunmaktadır. Bu festivallerden katılım sayısı önemli ölçüde fazla olan festivaller Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Eskişehir İli Gıda Festivalleri

FESTİVALİN ADI	YER	İÇERİK
Sivrihisar Dövme Sucuk Festivali	Sivrihisar Açık Hava Heykel Müzesi	• Mangalda sucuk ikramı • Gösteriler • Yöresel ürün satış stantları
İdrisyayla Macın Kaynatma Şenliği	İdrisyayla köyü	Pancar Pekmezi kaynatılmaktadır.
Geleneksel Mihalıççıklılar Günü ve Kiraz Festivali	Mihalıççık Kalburcu Mesire Alanı	• Kiraz yarışması • Güreş gösterisi • Yarışmalar • Konserler
Geleneksel Tepreş Şenliği	Seyitgazi Yolu Asri Mezarlık karşısı Kocakır piknik alanı	• Güreşler • Tatar Aşı Yarışması • El işi ürün sergisi
Uluslararası Nasreddin Hoca Kültür ve Sanat Festivali (Nasreddin Hoca Doğum Şenlikleri)	Sivrihisar Nasreddin Hoca Mahallesi	• Yöresel Ürün Stantları • Yöresel Ürün İkramı • Hediyelik Eşyalar • Şeker Dağıtımı • Nasreddin Hoca anısına Pilav ve Helva Dağıtımı
Eskişehir Sokak Lezzetleri Festivali	Hoşnudiye Mahallesi	• Yiyecek Stantları • Kahve Stantları

Eskişehir ilinde gastronomik ürünler bağlamında göze çarpan altı adet festival bulunmaktadır. Sivrihisar ilinde gerçekleştirilen Dövme Sucuk Festivali doğrudan doğruya gastronomiyle alakalıdır. Aynı zamanda coğrafi işaret başvurusu da bulunan Sivrihisar Dövme Sucuğu, festivalin ana öğesini oluşturmaktadır. Sucuğun yanında ilçeye özgü yöresel ürünlerin tanımı da yapılmaktadır.

İdrisyayla Macın Kaynatma Şenliği de diğer önemli gastronomi festivalidir. İlin Seyitgazi ilçesine bağlı İdrisyayla'da her sene geleneksel olarak pekmez kaynatma festivali gerçekleştirilmektedir. Pancardan elde edilen pekmezler özellikle o bölgede yaşayan göçmen vatandaşların ilgisini çekmektedir.

Eskişehir Sokak Lezzetleri festivali, ilin sahip olduğu sokak lezzetlerinin dışardan gelen yabancılara tanıtılması amacıyla gerçekleştirilmektedir. Özellikle üniversite kenti olarak bilinen Eskişehir'de yoğun bir öğrenci nüfusu bulunmaktadır. Diğer şehirlerden gelen öğrencilere ve ziyaretçilere Eskişehir Sokak Lezzetleri tattırılmaktadır. Son yıllarda dünya genelinde popüler hale gelen sokak lezzetlerinin bu tür etkinliklerle halka ve ziyaretçilere sunulması gastronomi turizmi açısında önemli bir gelişme olarak göze çarpmaktadır.

Geleneksel Mihalıççıklılar Günü ve Kiraz Festivali de Eskişehir'in Mihalıççık ilinde yetiştirilen kirazların bölge halkına tanıtılması amacıyla gerçekleştirilen gıda festivallerinden biridir. Yöreye özgü kirazların gıda festivalinde tanıtılması ve düzenlenen diğer etkinliklerle ziyaretçilerin Mihalıççık iline gelmeleri sağlanmaktadır.

Geleneksel Tepreş Şenliği ise göçmen nüfusuyla ünlü olan Seyitgazi ilçesinde yaşayan Tatarların kendi mutfaklarını tanıtması ve gelecek nesillere aktarması açısından önemli bir festivaldir. Festival içeriğinde tatar yemeklerinin olması etkinliğin gastronomi açısından değerlendirilebilmesine olanak sağlamaktadır.

Uluslararası Nasreddin Hoca Kültür ve Sanat Festivali (Nasreddin Hoca Doğum Şenlikleri), dünyaca tanınmış bir kişi olan Nasrettin Hoca'yı anmak amacıyla uluslararası çapta düzenlenmektedir. Festivalin gerçekleştirildiği Sivrihisar ilçesinin Nasrettin Hoca köyündeki yöresel ürünlerin de uluslararası ziyaretçilere tanıtılmasını sağlamaktadır. Yöresel ürünleriyle Türkiye çapında önemli bir üne sahip olan Sivrihisar'ın gastronomi turizmi açısından tanıtılmasına yardımcı olmaktadır.

Eskişehir ili hem merkezde hem de ilçelerinde gastronomi festivalleri düzenlemek için uygun ürünlere ve gerekçelere sahiptir. Özellikle göçmenlerin ağırlıklı olarak yaşadığı yerleşim birimlerinde insanların ortak kültürü olan gıdaların aynı zamanda insanları birleştirici bir unsur olarak kullanılması sağlanabilir.

1.4.3 COĞRAFİ İŞARETLİ ÜRÜNLER

Coğrafi işaret, temel olarak bir yöresel ürün adını ifade eder. Bu anlamda coğrafi işaret, belirgin bir niteliği, ünü veya diğer özellikleri bakımından kökenin bulunduğu yöre, alan, bölge veya ülke ile özdeşleşmiş bir ürünü gösteren işarettir. Coğrafi işaretler menşe adı ve mahreç işareti olarak ikiye ayrılır (160). Coğrafi sınırları belirlenmiş bir yöre, bölge veya istisnai durumlarda ülkeden kaynaklanan, tüm veya esas özelliklerini bu coğrafi alana özgü doğal ve beşerî unsurlardan alan, üretimi, işlenmesi ve diğer işlemlerin tümü bu coğrafi alanın sınırları içinde gerçekleşen ürünleri tanımlayan adlar menşe adıdır. Menşe adları sadece ait oldukları coğrafi bölge de üretilirler. Coğrafi sınırları belirlenmiş bir yöre, bölge veya ülkeden kaynaklanan, belirgin bir niteliği, ünü veya diğer özellikleri bakımından bu coğrafi alan ile özdeşleşen, üretimi, işlenmesi ve diğer işlemlerinden en az biri belirlenmiş coğrafi alanın sınırları içinde yapılan ürünleri tanımlayan adlar mahreç işaretidir. Menşe adı veya mahreç işareti kapsamına girmeyen ve ilgili piyasada bir ürünü tarif etmek için geleneksel olarak en az otuz yıl süreyle kullanıldığı kanıtlanan adlar, aşağıdaki şartlardan en az birini sağlaması halinde geleneksel ürün adı olarak tanımlanır (161).

Tablo 2'de görüldüğü üzere, Eskişehir ili için coğrafi işaret almış dört adet ürün bulunmaktadır. Bunlardan menşe adlı Eskişehir Lüle Taşı haricindekiler mahreç işaretli olup hepsi gastronomik üründür. Bunlar coğrafi işaret tescil tarihlerine göre sırasıyla Eskişehir Çiğböreği (Çibörek) (26.11.2012), Eskişehir Met Helvası (30.11.2017) ve Sivrihisar Muska Baklavası (05.09.2018)'dır. Eskişehir ili için üç ürün Türk Patent ve Marka Kurumu'nda başvuru aşamasındadır. Bunlardan Sivrihisar İncili Küpe haricindekilerin gastronomik ürün olması dikkat çekicidir. Başvuru aşamasındaki gastronomik ürünler Eskişehir Nuga Helvası ve Sivrihisar Dövme Sucuğu'dur.

Tablo 2. Eskişehir İli Coğrafi İşaretli Ürünler

Coğrafi İşaretin Adı	Başvuru Tarihi	Tescil Tarihi	Türü	Ürün grubu	Durumu
Eskişehir Lüle Taşı	27.10.1997	23.12.1999	Menşe Adı	Diğer ürünler	Tescilli
Eskişehir Çiğböreği (Çibörek)	19.04.2010	26.11.2012	Mahreç İşareti	Yemekler ve çorbalar	Tescilli
Eskişehir Met Helvası	12.05.2010	30.11.2017	Mahreç İşareti	Çikolata, şekerleme ve türevi ürünler	Tescilli
Sivrihisar Muska Baklavası	12.04.2017	5.09.2018	Mahreç İşareti	Fırıncılık ve pastacılık mamulleri, hamur işleri, tatlılar	Tescilli
Eskişehir Nuga Helvası	10.06.2010	-	Mahreç İşareti	Çikolata, şekerleme ve türevi ürünler	Başvuru
Sivrihisar Dövme Sucuğu	15.03.2019	-	Mahreç İşareti	İşlenmiş İşlenmemiş Et Ürünleri	Başvuru
Sivirihisar İncili Küpe	6.05.2019	-	Mahreç İşareti	Halılar, kilimler ve dokumalar dışında kalan el sanatı ürünleri	Başvuru

1.4.4. TARIMSAL ÜRETİM

Eskişehir ili tarımsal üretim bakımından Türkiye'nin önemli illerinden birisidir. Eskişehir ili tarım haritası **şekil 104**'te gösterilmiştir. İlde çok farklı bitkisel ve hayvansal üretim yapılabilmektedir.

Şekil 104 *Eskişehir İli Tarım Haritası*

Eskişehir ilinde toplam 42.604 üretim işletmesi bulunmaktadır. Bunlardan 26.929'u bitkisel; 15.675'i ise hayvansal üretim işletmesidir. Bitkisel üretim işletmelerinde 114 görevli mühendis bulunmaktadır. Hayvansal üretim işletmelerinde ise 99 görevli veteriner bulunmaktadır. Bu işletmelere yapılan toplam ziyaret sayısı 10.834'tür. Bu ziyaretlerden 2.580'i bitkisel; 8.254'ü ise hayvansal üretim işletmelerine yapılmıştır. Toplam üretim işletmelerinin ilçelere göre dağılımları göz önüne alındığında en çok üretim işletmeleri sırasıyla Sivrihisar (8.654), Tepebaşı (4.632), Seyitgazi (4.566), Çifteler (3.713), Alpu (3.694), Odunpazarı (3.217), Mihalıççık (3.117), Mahmudiye (2.430), Günyüzü (2.382), Beylikova (2.373), İnönü (1.604), Han (996), Sarıcakaya (901) ve Mihalgazi (325)'de yer almaktadır. En çok bitkisel üretim işletmesi bulunan ilçeler sırasıyla Sivrihisar (6.030), Çifteler (2.771), Seyitgazi

(2.683), Tepebaşı (2.377), Alpu (2.070), Odunpazarı (1.924), Mahmudiye (1.798), Günyüzü (1.675), Mihalıççık (1.671), Beylikova (1.500), İnönü (965), Sarıcakaya (601), Han (599) ve Mihalgazi (265)'dir. En çok hayvansal üretim işletmesi bulunan ilçeler ise sırasıyla Sivrihisar (2.624), Tepebaşı (2.255), Seyitgazi (1.883), Alpu (1.624), Mihalıççık (1.446), Odunpazarı (1.293), Çifteler (942), Beylikova (873), Günyüzü (707), İnönü (639), Mahmudiye (632), Han (397), Sarıcakaya (300) ve Mihalgazi (60)'dir (162).

Eskişehir ili 1.396.00 hektarlık yüzölçümü ile Türkiye'nin %1,8'ini kaplamaktadır. Toplam tarım alanı il genelinde 573.639 hektarlık alanı kaplamaktadır. Bu miktar il yüzölçümünün %41,09'una denk gelirken; Türkiye'deki tarım alanlarının ise %1,5'ine denk gelmektedir. Eskişehir ilinde 411.301 hektar kıraç; 162.338 hektar da sulu alan bulunmaktadır. Toplam tarım alanının yaklaşık %97,5'lik kısmını tarlalar oluşturmaktadır. Diğer kısım ise sebze (%1,6), meyve (%0,8) ve örtü altı (%0,1) üretim için kullanılmaktadır. İl genelinde toplam mera alanı 306.130 hektardır. Toplam mera alanı il yüzölçümünün %21,92'sine; Türkiye'deki toplam mera alanının ise %2,1'ine denk gelmektedir. Eskişehir ilinin ormanlık alanı 410.057 hektardır. Bu il yüzölçümünün %29,37'sine; Türkiye'deki ormanlık alanın ise %1,8'ine denk gelmektedir (162).

Eskişehir'de geniş yelpazede hayvancılık üretimi yapılmaktadır. İlde hayvan üretimi yapılan tesislerde en çok sırasıyla kanatlı hayvan (5.033.091 adet-baş), koyun (743.543 adet-baş), sığır (151.906 adet-baş), keçi (95.144 adet-baş), arı kovanı (19.599 adet-baş), yarış atı (1.873 adet-baş) ve manda (414 adet-baş) üretilmektedir. İl genelinde gerçekleştirilen 342 milyon adet yumurta üretimi Türkiye üretiminin yaklaşık %20'sidir. İlde ayrıca süt üretimi (187 bin ton), bal üretimi (139 ton) ve yaş koza üretimi (3 ton) yapılmaktadır. İlde yapılan 41 bin ton beyaz et (tavuk) üretimi, Türkiye üretiminin %1,2'si denk gelmektedir. Kırmızı et üretimi ise 10.175 ton'dur. Bu miktar Türkiye üretiminin %0,3'üdür (162).

Eskişehir ilinin bitkisel üretim bakımından da zengin bir il olduğu görülmektedir. Özellikle ilde gerçekleştirilen kuşkonmaz üretimi (169 ton), Türkiye üretiminin yaklaşık %95'ine denk gelmektedir. Ayrıca roka üretimi (4.593 ton) Türkiye üretiminin yaklaşık %49'una ve tere üretimi (1.699 ton) de Türkiye üretiminin yaklaşık %28'ine tekabül etmektedir. İl genelinde üretilen bitkisel gıdalardan öne çıkalar şekerpancarı (985 bin ton), buğday (546 bin ton), arpa (255 bin ton), patates (86 bin ton) ve ayçiçeği (40 bin ton)'dir. Bunlara ek olarak Eskişehir'de çavdar (7.765 ton), yulaf (8.775 ton), mısır (68.111 ton), ayçiçeği (39.912 ton), marul (13.764 ton), maydanoz (3.354 ton) ve soğan (176.403 ton) üretimi de yapılmaktadır (162).

Diğer taraftan ilin öne çıkan tarımsal sanayi değerleri arasında hazır yemek (756 milyon ton), yumurta (103 milyon ton), ekmek ve ekmek çeşitleri (2,5 milyon ton), meyve sebze işleme (316 bin ton), bisküvi-çikolata (207 bin ton), şekerleme (206 bin ton), süt ve ürünleri (175 bin ton) ve et ve et ürünleri (4.429 ton) bulunmaktadır (162).

Eskişehir ilinde mikroklima görülen yerler de bulunmaktadır. Sarıcakaya mikro klima iklim özelliklerini taşımaktadır. İlçenin sınırları içerisinde kalan arazinin %50'ye varan bir bölümü ormanlarla kaplı olup, ormanlık alanın büyük bir bölümü de sarıçam ormanlarından oluşmaktadır. Bu ağaçların yanında özellikle Sakarya Vadisi ile dağların arasında kalan kesimlerde ise meşe, yabani zeytin, yabani incir ve sakızlık "menengiç" ağaçları bulunmaktadır. Sakarya Vadisinin İlçe sınırları içerisinde kalan bölümünde ise kavak ve söğüt ağaçları yanında büyük bir kısmını dut, kayısı, zerdali, armut, erik, nar, incir, üzüm, zeytin ağaçları bulunmaktadır. Mihalgazi'de görülen mikro klima iklim özelliği nedeniyle nar, zeytin, incir, antepfıstığı yetiştiriciliği yapılmaktadır (163).

Ayrıca T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından 2017 yılından beri uygulanan Havza Bazlı Destekleme Modeli kapsamında 2019 yılı için Eskişehir ilinin ilçelerinde desteklenen ve desteklenmeyen ürünler Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. 2019 Yılı Eskişehir İlinde Havza Bazlı Destekleme Modeli Kapsamında Desteklenen ve Desteklenmeyen Ürünler

Alpu		Beylikova		Çifteler		Günyüzü
Desteklenen	**Desteklenmeyen**	**Desteklenen**	**Desteklenmeyen**	**Desteklenen**	**Desteklenmeyen**	**Desteklenen**
Arpa	Aspir	Arpa	Aspir	Arpa	Aspir	Arpa
Buğday (Ekmeklik)	Çavdar	Buğday (Ekmeklik)	Çavdar	Buğday (Ekmeklik)	Çavdar	Buğday (Ekmeklik)
Buğday (Makarnalık)	Çay	Buğday (Makarnalık)	Çay	Buğday (Makarnalık)	Çeltik	Buğday (Makarnalık)
Kuru Soğan	Çeltik	Kuru Fasulye	Çeltik	Çavdar	Fındık	Çavdar
Mısır Dane	Fındık	Kuru Soğan	Fındık	Kuru Soğan	Kolza (Kanola)	Kuru Soğan
Nohut	Kolza (Kanola)	Mısır Dane	Kolza (Kanola)	Mısır Dane	Kuru Fasulye	Mercimek
Patates	Kuru Fasulye	Nohut	Mercimek	Nohut	Mercimek	Mısır Dane
Yağlık Ayçiçeği	Mercimek	Yağlık Ayçiçeği	Pamuk	Patates	Pamuk	Nohut
Yulaf	Pamuk	Burçak	Patates	Yağlık Ayçiçeği	Soya Fasulyesi	Yağlık Ayçiçeği
Burçak	Soya Fasulyesi	Fiğ	Soya Fasulyesi	Yulaf	Tritikale	Yulaf
Fiğ	Tritikale	Hayvan Pancarı	Tritikale	Burçak	Zeytinyağı	Burçak
Hayvan Pancarı	Zeytinyağı	Korunga	Yulaf	Fiğ		Fiğ
Korunga		Macar Fiği	Zeytinyağı	Hayvan Pancarı		Hayvan Pancarı
Macar Fiği		Mısır Silajı		Korunga		Korunga
Mısır Silajı		Mürdümük		Macar Fiği		Macar Fiği
Mürdümük		Sorgum		Mısır Silajı		Mısır Silajı
Sorgum		Sorgum Sudan Otu Melezi		Mürdümük		Mürdümük
Sorgum Sudan Otu Melezi		Sudan Otu		Sorgum		Sorgum
Sudan Otu		Üçgül		Sorgum Sudan Otu Melezi		Sorgum Sudan Otu Melezi
Üçgül		Yem Baklası		Sudan Otu		Sudan Otu
Yem Baklası		Yem bezelyesi		Üçgül		Üçgül
Yem bezelyesi		Yem şalgamı		Yem Baklası		Yem Baklası
Yem şalgamı		Yonca		Yem bezelyesi		Yem bezelyesi
Yonca				Yem şalgamı		Yem şalgamı
				Yonca		Yonca

Günyüzü	Han		İnönü		Mahmudiye	
Desteklenmeyen	Desteklenen	Desteklenmeyen	Desteklenen	Desteklenmeyen	Desteklenen	Desteklenmeyen
Aspir	Arpa	Aspir	Arpa	Aspir	Arpa	Aspir
Çay	Buğday (Ekmeklik)	Çavdar	Buğday (Ekmeklik)	Çavdar	Buğday (Ekmeklik)	Çavdar
Çeltik	Buğday (Makarnalık)	Çay	Buğday (Makarnalık)	Çay	Buğday (Makarnalık)	Çay
Fındık	Burçak	Çeltik	Kuru Soğan	Çeltik	Kuru Soğan	Çeltik
Kolza (Kanola)	Fiğ	Fındık	Mısır Dane	Fındık	Mısır Dane	Fındık
Kuru Fasulye	Hayvan Pancarı	Kolza (Kanola)	Nohut	Kolza (Kanola)	Nohut	Kolza (Kanola)
Pamuk	Korunga	Kuru Fasulye	Yağlık Ayçiçeği	Kuru Fasulye	Patates	Kuru Fasulye
Patates	Macar Fiği	Kuru Soğan	Burçak	Mercimek	Yağlık Ayçiçeği	Mercimek
Soya Fasulyesi	Mısır Silajı	Mercimek	Fiğ	Pamuk	Yulaf	Pamuk
Tritikale	Mürdümük	Mısır Dane	Hayvan Pancarı	Patates	Burçak	Soya Fasulyesi
Zeytinyağı	Sorgum	Nohut	Korunga	Soya Fasulyesi	Fiğ	Tritikale
	Sorgum Sudan Otu Melezi	Pamuk	Macar Fiği	Tritikale	Hayvan Pancarı	Zeytinyağı
	Sudan Otu	Patates	Mısır Silajı	Yulaf	Korunga	
	Üçgül	Soya Fasulyesi	Mürdümük	Zeytinyağı	Macar Fiği	
	Yem Baklası	Tritikale	Sorgum		Mısır Silajı	
	Yem bezelyesi	Yağlık Ayçiçeği	Sorgum Sudan Otu Melezi		Mürdümük	
	Yem şalgamı	Yulaf	Sudan Otu		Sorgum	
	Yonca	Zeytinyağı	Üçgül		Sorgum Sudan Otu Melezi	
			Yem Baklası		Sudan Otu	
			Yem bezelyesi		Üçgül	
			Yem şalgamı		Yem Baklası	
			Yonca		Yem bezelyesi	
					Yem şalgamı	
					Yonca	

2019 yılı için Eskişehir'in ilçelerinde havza bazlı destekleme modeli kapsamında desteklenen ürünlerin gösterildiği Tablo 3'e göre, Alpu ilçesinde desteklenen ürünler arpa, buğday, mısır (dane), nohut, ayçiçeği (yağlık), yem bitkileri, yulaf, patates ve soğan (kuru)'dır. Beylikova ilçesinde desteklenen ürünler arpa, buğday, çavdar, mısır (dane), kuru fasulye, nohut, ayçiçeği (yağlık), yem bitkileri, yulaf ve soğan (kuru)'dır.

Çifteler ilçesinde desteklenen ürünler arpa, buğday, mısır (dane), nohut, tritikale, ayçiçeği (yağlık), yem bitkileri, yulaf, patates ve soğan (kuru)'dır. Günyüzü ilçesinde desteklenen ürünler arpa, buğday, çavdar, kanola, nohut, yem bitkileri, yulaf ve soğan (kuru)'dır. Han ilçesinde desteklenen ürünler arpa, buğday, nohut, yem bitkileri ve yulaf'tır. İnönü ilçesinde desteklenen ürünler arpa, buğday, mısır (dane), kuru fasulye, nohut, ayçiçeği (yağlık), yem bitkileri ve yulaf'tır. Mahmudiye ilçesinde desteklenen ürünler arpa, buğday, mısır (dane), nohut, tritikale, ayçiçeği (yağlık), yem bitkileri, yulaf, patates ve soğan (kuru)'dır. Mihalgazi ilçesinde desteklenen ürünler arpa, buğday, yem bitkileri ve zeytin-zeytinyağı'dır. Mihalıççık ilçesinde desteklenen ürünler arpa, aspir, buğday, çavdar, nohut, ayçiçeği (yağlık), yem bitkileri, yulaf, patates ve soğan (kuru)'dır. Odunpazarı ilçesinde desteklenen ürünler arpa, buğday, mısır (dane), nohut, tritikale, ayçiçeği (yağlık), yem bitkileri, yulaf, patates ve soğan (kuru)'dır. Sarıcakaya ilçesinde desteklenen ürünler arpa, buğday, mısır (dane), yem bitkileri ve zeytin – zeytinyağı'dır. Seyitgazi ilçesinde desteklenen ürünler arpa, buğday, mısır (dane), nohut, tritikale, ayçiçeği (yağlık), yem bitkileri, yulaf, patates ve soğan (kuru)'dır. Sivrihisar ilçesinde desteklenen ürünler arpa, aspir, buğday, çavdar, mısır (dane), kanola, nohut, ayçiçeği (yağlık), yem bitkileri, yulaf, patates ve soğan (kuru)'dır. Tepebaşı ilçesinde desteklenen ürünler arpa, buğday, mısır (dane), nohut, tritikale, ayçiçeği (yağlık), yem bitkileri, yulaf, patates ve soğan (kuru)'dır (164).

1.4.4 YİYECEK-İÇECEK İŞLETMELERİ

Turizm eylemi, temelde, seyahat ve geçici konaklamayı kapsamaktadır. Bu sürecin tamamında ise insanların gidermesi gereken zorunlu bir ihtiyaç daha ortaya çıkmaktadır: "Yeme-içme ihtiyacı". Yiyecek-içecek sektörü turizm endüstrisi içerisinde konaklamadan sonra gelen en önemli ikinci sektör konumundadır. Toplam turizm harcamaları içinde de yiyecek-içeceğin payı oldukça yüksektir. Yiyecek-içecek sektörü, yerel küçük işletmelerden uluslararası zincir yiyecek-içecek işletmelerine; kamu yararı gözeterek kâr amacında olmadan faaliyet gösteren işletmelerden özel ticari işletmelere veya sundukları ürünler temel alınarak dünya mutfağı sunanlardan, ev yemekleri sunanlara; belli bir

üründe veya ürün grubunda uzmanlaşmış olanlardan, hızlı yemek sunanlara kadar birçok işletmeyi bünyesinde barındırmaktadır.

2018 yılı aralık ayında güncellenmiş olan verilere göre Eskişehir'de turizm işletme belgeli yirmi yedi tane yiyecek-içecek işletmesi bulunmaktadır. Bunlardan; on yedisi birinci sınıf lokanta (yönetmelik değiştiği için bu statü süresi belli değildir), bir tanesi ikinci sınıf lokanta, beş tanesi özel tesis, dört tanesi ise günübirlik tesistir.

Eskişehir il merkezinde faaliyet gösteren yiyecek içecek işletmelerinin tamamı düşünüldüğünde turizm işletme belgeli restoranlardan, tek bir ürün üzerine (balık, et, köfte, tantuni, çiğköfte gibi) odaklanmış işletmelere, menülerinde yöresel yemeklere sınırlı sayıda da olsa yer veren lokantalardan, sadece yöresel ve sınırlı çeşitlikte yemekler (çibörek, mantı, balaban gibi) sunan büyüklü küçüklü lokantalara; Dünya mutfakları sunan Çin, Meksika, İtalyan restoranlarından; Konya, Hatay, Mersin yemekleri sunan yöresel ama Eskişehir dışındaki illerin yöresel yemeklerini sunan restoranlara; kebap, pide, lahmacun yapan işletmelerden; günün tüm öğünlerinde, neredeyse her tip yemeği sunan ve özellikle öğrencilerin çok olduğu yerleşim yerlerinde faaliyet gösteren kafe-bar-restoran karışımı tesislere; waffle, lokma tatlısı, muhallebi gibi tatlı ürünler üzerine odaklanan veya yaş pastadan poğaçaya kadar pek çok ürünün satışını yapan işletmelere ve bunlara ilaveten alkol yanında çeşitli yiyeceklerin de sunulduğu meyhane, bar veya özel tesisler gibi büyük çeşitlilikte ve çok sayıda işletme olduğu görülür.

Yukarıda bahsi geçen işletmelerin yanı sıra Eskişehir'de faaliyet gösteren ve standart ekmek dışında yöresel ürünler (haşhaşlı çörek, dızmana, mercimekli börek vb.) ve simit üreten fırınlar, gerek met ve nuga helvalarını gerekse geleneksel tahin helvası üreten helvacılar, meşhur ürünlerden bozayı üreten boza dükkânları da Eskişehir turizmi açısından önem arz eden yiyecek-içecek işletmeleri kapsamında ele alınması gereken işletmelerdir.

Yiyecek içecek işletmelerinin varlığı, turizm alanında ilerlemek isteyen bir destinasyon için olumludur. Ancak, Eskişehir'de faaliyet gösteren yeme içme işletmelerinde yöresel mutfağın tüm hatları ile ortaya konulmuyor olması, sadece "bazı yöresel yemekler" üzerine uzmanlaşmış işletmelerde ve yöresel yemeklerden bazılarını diğer yemeklerle birlikte sunulmaya çalışılan az sayıda işletmede yöresel yemek bulunması ise önemli bir eksikliktir. Dündar Arıkan'ın 2017 yılında yayımlanan çalışmasında (146), Eskişehir'de faaliyet gösteren bağımsız veya otel işletmelerine bağlı olarak hizmet veren yiyecek-içecek işletmelerinin (Odunpazarı bölgesinde faaliyet gösteren çibörekçi ve mantıcılar kapsam dışındadır) menüleri, Eskişehir'e özgü yemeklerin bulunurluğu

açısından incelenmiştir. 42'si münferit, 11'i oteller içerisinde yer alan toplam 53 adet yiyecek-içecek işletmesinin menüsünden elde edilen bulgular 3 işletmenin menülerinde "çibörek"e, 1 işletmenin "kaşıkbörek"e, 9 işletmenin "balaban"a, 2 işletmenin "pazı yaprağı sarması"na, 3'er işletmenin "kuzu sorpa" ve "bamya" çorbalarına; 2 işletmenin "haşhaşlı gözleme"ye ve bir işletmenin "göbete"ye yer verdiğini göstermektedir.

Alanyazındaki çeşitli araştırmalar, turistlerin gittikleri yerlerde yeme içme ihtiyaçlarını çoğunlukla ya konakladıkları işletmelerin restoran veya barlarında veya o yörede faaliyet gösteren bağımsız yeme-içme işletmelerinde karşıladıklarını göstermektedir. Bu sebeple, yöresel yemeklerin turistlere ulaştırılabilmesinde en etkili yol, bölgede faaliyet gösteren bağımsız yeme içme işletmelerinde ve konaklama işletmelerinin yeme-içme alanlarında yöresel yemeklere yer verilmesidir. Turistlerin bulundukları yerde hizmet sunan yeme-içme işletmelerinde yöresel yemekleri tüketebilme imkânına sahip olması hem yerel yemek üretimini artırmakta hem de turist deneyimlerine otantiklik kazandırmaktadır (165). Cohen ve Avieli de 2004 yılında yayınlanan çalışmalarında (166), restoran faaliyetlerinin gastronomi, turizm ve bölgesel kalkınma arasındaki temel bileşenlerden biri olduğunu belirtmişlerdir.

Eskişehir'in merkezinde olduğu gibi ilçelerinde de yöresel yemek sunacak işletmelerin teşvik edilmesi gerekmektedir. Çünkü yöresel mutfağın gerek tanıtılabilmesi gerekse yaşatılabilmesi için yörede faaliyet gösteren yeme içme işletmelerine büyük görevler düşmektedir. Yöresel yemekler yapıldıkça tanınacak, tanındıkça yaşatılacak ve kültür böylelikle devam edebilecektir. Yöresel yemek sunumu yiyecek içecek işletmelerine de olumlu katkı sağlayacaktır. Hjalager ve Richards'a (2002) göre (167), restoranlarda yerel yemek sunumu işletmelere hem rekabet avantajı kazandırmakta hem de pazar başarısı getirmektedir. Ayrıca yöresel yemekler sadece yiyecek-içecek işletmelerine üstünlük kazandırmakla veya turistlerin destinasyon seçimini etkilemekle kalmayıp, yörede yeni iş fırsatları yaratmaya ve bölgesel kalkınmayı destekleyemeye de katkı sağlamaktadır (168). Turistlerin beslenmeye yönelik ihtiyaçları yerel kaynaklar kullanılarak giderilirse, bu yerel ekonomiye önemli bir katkı sağlar fakat aksi durumda turizm ithal yiyeceklere olan talebi artırarak yerel tarıma zarar verir (167). Yerel yiyecek üretimi tarıma, hayvancılığa, avcılığa ve balıkçılığa dayandığı için turistik bir bölgede bu tip yerel kaynaklara dayalı yöresel yemeklerin üretilip satılması, bölge ekonomisine ve yerel halka da ekonomik açıdan katkı sağlayabilecektir.

1.5 ESKİŞEHİR İLİNİN İNANÇ TURİZMİ KAYNAKLARI

Günümüzde turizmin ülke ekonomisindeki yeri ve önemi oldukça büyüktür. Ülkeler turizmlerini geliştirmek ve ekonomik gelirlerini artırmak için farklı yatırımlar yaparak kendilerine daha fazla turist çekmeye çalışmaktadır. Turist profilindeki değişimler ve turistlerin ihtiyaçları turizm faaliyetlerine yön vermektedir. İnsanlar artık sadece kıyı turizmine değil, inanç, kültür, sağlık, spor gibi farklı turizm alanlarına da ilgi göstermektedir. Bilgi ve kültür seviyelerini artırmak, dünya görüşünü geliştirmek için yeni yerler keşfetmek, keşfettikleri bu yerlerin tarihi, kültürü ve dini hakkında bilgi edinmek amacıyla ziyaretler gerçekleştirmektedir. Bu bakımdan söz konusu alanlarda oluşan talepleri karşılamak ve isteklere uygun planlamaların yapılması sahip olunan potansiyelin değerlendirilmesi bakımından önemli olacaktır.

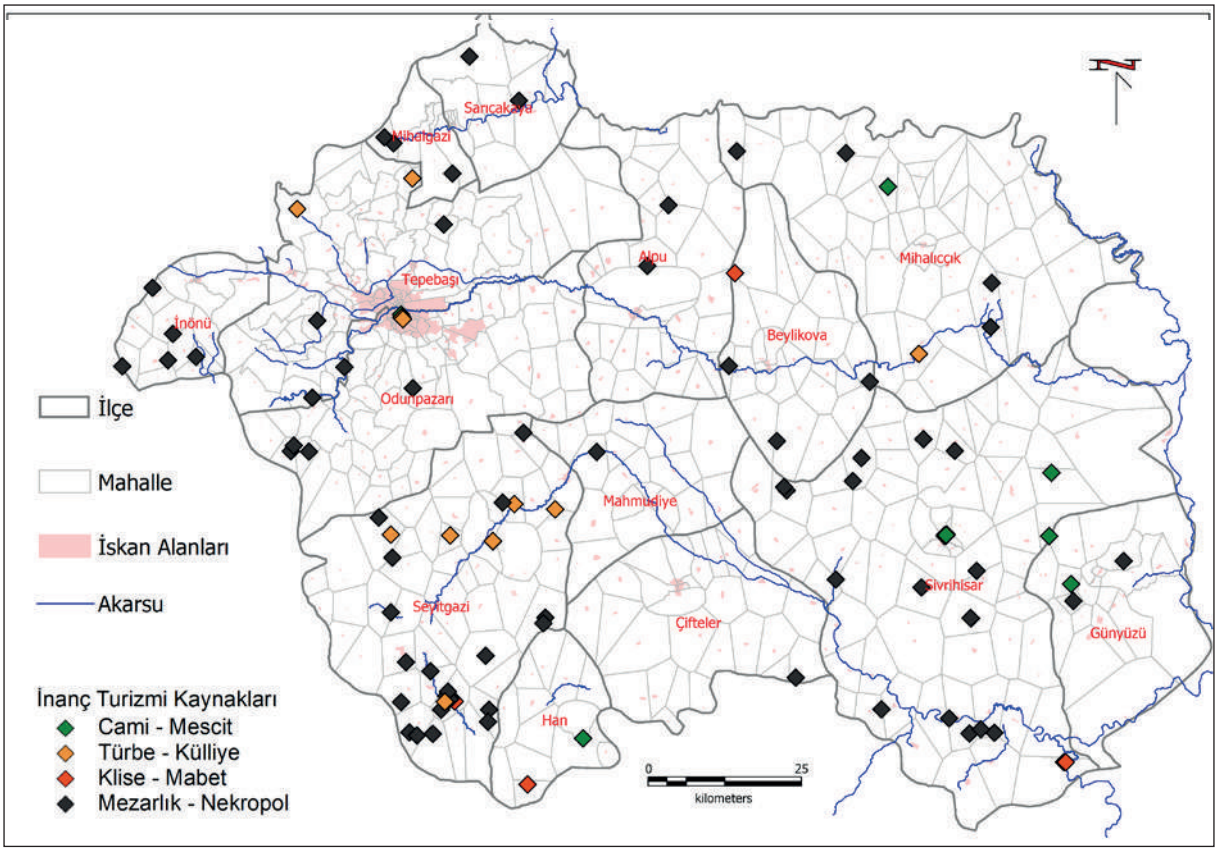
Tarih boyunca din ve inanç insanların yaşamını etkileyen önemli bir unsur olmuştur. Son yıllarda önemi hızla artan ve ülkelerin tanıtımında önemli katkısı olan turizm çeşitlerinden biri de inanç turizmidir. İnsanların gerek mensubu oldukları dinin kutsal mekânlarını ve gerekse dini liderlerinin yaşadıkları yerleri görmek istemeleri sonucunda ortaya çıkan inanç turizmi, önemli alternatif turizm çeşitleri arasında yer almaktadır (9; 10). Özellikle inançlarının geçmişine uzanmak, dinlerinin önemli merkezlerini ziyaret etmek, inançlarının zorunlu gördüğü ziyaretleri yaparak hacı olmak isteyen, bu şekilde manevi tatmin, iç huzuru arayan insanlara uygun rehberlik hizmetinin sunulması ve inanç turizmi kapsamında değerlendirilmesi gerekmektedir (11). Türkiye inanç turizmi bakımından önemli bir potansiyele sahiptir.

1.5.1 İNANÇ TURİZMİ VE ÖNEMİ

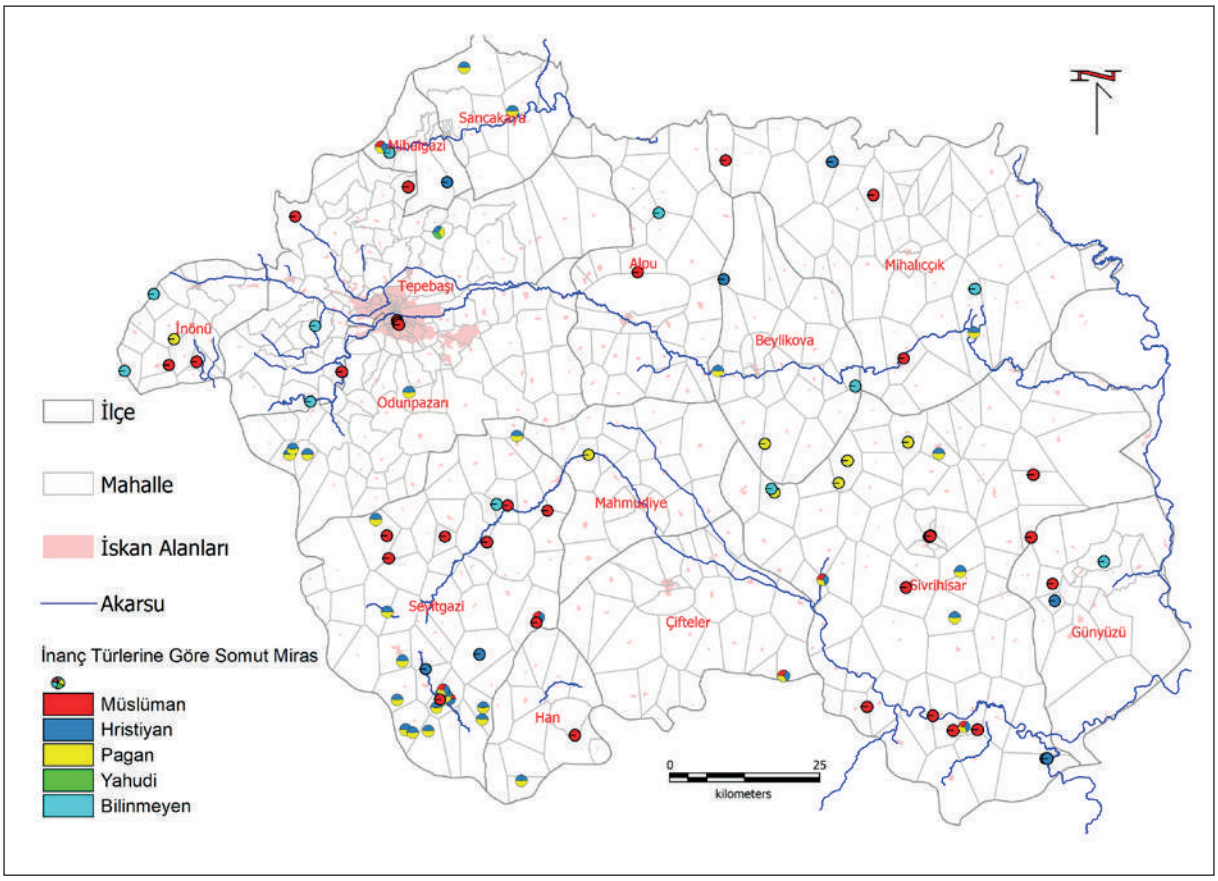
Türkiye özellikle İslamiyet ve Hristiyanlık bakımından önemli bir mirasa sahiptir. Türkiye'nin çeşitli alanlarından yer alan bu miraslar, ekonomik gelişmede önemli rol oynamaktadır. Bu mirasların turizm amaçlı kullanıma kazandırılmaları bölgesel gelişmenin sağlanması bakımından da faydalı olacaktır. Türkiye'de özellikle geri kalmış bölgelerin sahip oldukları miras ve inanç turizmi çekicilikleri harekete geçirilmesi durumunda bu bölgeler için ekonomik canlanma ve kalkınma sağlanabilir. İnanç temelli turizmin geliştirilmesi aynı zamanda farklı etnik grup ve inanışlardaki insanları bir araya gelmesini sağlayacağından, çeşitli etnik çatışmaların azalmasında da rol oynayacaktır (12; 13).

1.5.2 ESKİŞEHİR'DE İNANÇ TURİZMİ POTANSİYELİ

Eskişehir İç Anadolu Bölgesi'nin kuzeybatı kısmında yer alan tarihi ve turistik yerleriyle ilgi çeken bir ilimizdir. Eskişehir verimli topraklardan oluşan ovalara sahip olması sebebiyle tarih öncesi dönemden itibaren her zaman yerleşim yeri olarak kullanılmıştır. Paleolitik dönemden günümüze kadar pek çok uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Bu nedenle şehir **Şekil 105** ve **Şekil 106**'de görüleceği gibi sahip olduğu tarihi yerler ve dini eserler bakımından önemli bir potansiyele sahiptir (169).

Şekil 105 *Eskişehir ilindeki türlerine göre inanç turizmi kaynakları*

Şekil 106 *Eskişehir ilindeki inanç türlerine göre inanç turizmi kaynakları*

1.5.2.1 Camiler ve Mescitler

Alaaddin Camii: Odunpazarı Alaaddin parkının güneyinde yer alan cami, minare kitabesinden 13. yy'ın ikinci yarısına (1268 yılına) tarihlendirilmektedir. Minare günümüze kadar ulaşamamıştır. Tek mekânlı, dikdörtgen planlı yapı, son cemaat yerinin tavanının düz olması dışında kubbe ile örtülüdür. Tüm duvarları moloz taş örgü, tavan ve kubbede ise ahşap kaplama görülmektedir. Yapı inşa edildiği dönemin özelliklerini tamamen yitirmiştir. Caminin banisi Cacaoğlu Cibril, Mevlana'nın müritlerindendir.

Ulu Camii: Selçuklulardan günümüze kalan en önemli tarihi eserlerden biridir. 1274 yılında Eminiddin Mikâil (Mevlâna Celâleddîn'in yakın arkadaşı) tarafından yapılmıştır. Sivrihisar eski kadısı (Fatih Sultan Mehmet'in ilk veziri, İstanbul'un ilk Kadısı) Hızırbey tarafından tamir ettirilmiştir. Minaresi caminin yapılışından 139 yıl sonra Hacı Habip

tarafından yapılmıştır. Cami dikdörtgen şeklinde, 67 ağaç direk üzerinde düz çatı şeklinde inşa edilmiştir. Bu kalın direklerden dört tanesi zamanın özgün ağaç oymacılığı ile işlenmiştir. Bu direklerin alt ve üst tarafında mermerden oyma işçiliği uygulanmış sütun başlıkları vardır. Caminin dört kapısı bulunmakta, bunlardan doğu ve batı olmak üzere iki kapısı kullanılmaktadır. Batı tarafında bulunan büyük giriş kapısının sağ kanadında "Allah birdir, hiçbir kimseyi O'na ortak etme, istediğinizi yalnız ondan isteyiniz." Sol kanadında ise mescitler Allah içindir." Yazıları oyulmuştur. Cami içindeki minber el işçiliği bakımından çok değerlidir (170).

Kurşunlu Camii: Yerinde bulunan Selçuklu mescidi yıkılarak 1520 yılında Şeyh Baba Yusuf tarafından yapılmıştır. Camide bir büyük kubbe ve yanlarında iki küçük kubbe bulunmaktadır. Kubbeler kurşun ile kaplıdır. Ses akustiği çok güzeldir. Cami önündeki Kurşunlu Cami çeşmesinin devamlı suyu akmaktadır. Cami bitişiğinde Hamdi Babanın yakınlarına ait türbe ve bahçesinde türbedarlara ait mezarlar bulunmaktadır (170).

Hacı Hüsrev Paşa Camii: Eskişehir'in Han ilçesinde 17. yy'da külliye olarak inşa edilen yapıdan günümüzde sadece cami ayaktadır. Caminin üzerinde yapıldığı tarihi veya banisini gösteren bir kitabe bulunmasa da, Külliye'nin, IV. Murad sadrazamı olan Hüsrev Paşa'ya ait olduğu vakfiyesinde belirtilmektedir. Yapı blok taşlardan inşa edilmiştir. Tonozlu bir portal ile avluya girilmektedir. Sundurma çatılı son cemaati yeri vardır. Cephede üç sivri nal kemerli, portal kapı üstü süsleme (boya ile) sivri kemerli pencereler petek bölümlü pervazlı, blok taşlardan, pencereler sivri kemerli, pervazlı, güney bölümünde bir bölüm kilise duvarı şeklindedir. Tek şerefeli bir minaresi vardır. Haç planlı yapının, orta kubbesi pandantifli ve dört yarım kubbelidir (**Şekil 107**). Kubbe üzeri çatısı kiremit örtülüdür (170).

Şekil 107 *Hacı Hüsrev Paşa Camii*
(TÜBİTAK Eskişehir Dil Atlası Projesi'nden)

Hoşkadem Cami: Sivrihisar ilçe merkezinde yer alan cami, 13. Yüzyılın sonlarında Anadolu Selçuklu hazinedarlarından Necibiddin Mustafa tarafından, karısı Hoşkadem Hatun adına yaptırılmıştır. Kare planlı ve tek kubbeli olan caminin duvarları, bir dizi kesme taş, iki dizi tuğla biçiminde örülmüştür. Hoşkadem mescidi diye de bilinen cami, günümüzde hizmete açıktır (171).

Hazinedar Mescidi: Sivrihisar ilçe merkezindedir. 1273 yılında Anadolu Selçuklu hazinedarlarından Necibiddin Mustafa tarafından yaptırılmış. Kare planlı ve kubbeli bir yapıdır. Hazinedar mescidi, hat ve diğer süslemeleri ve mihrap üzerindeki fresksiyle 1967 yılında Cambridged'de Uluslararası III. Türk sanatları kongresinde bildiri konusu olmuştur. Günümüze hizmete açıktır (171; 172; 173).

Aziz Mahmud Hüdai Cami: 1591 yılında Aziz Mahmud Hüdai tarafından yaptırılmıştır. 1543-1623 yılları arasında yaşamış olan Mahmud Hüdai, hem şeyh hem de şairdir. Cami, 1893 yılında yenilenmiştir. Bu tarihten itibaren camiye, Yeni cami denilmeye başlanmıştır. Ortası büyük, çevresi yarım kubbeler şeklinde ahşap tarzda yapılmıştır. Minaresi, 1894 yılında yapılmıştır (173).

Mülk Köyü Mescidi: Sivrihisar-Mülk köyünde bulunan cami, 12. Anadolu Selçuklu Sultanı İzzeddin Keykavus'un sancaktarı Aslanoğlu Doğan Bey tarafından yaptırılmıştır. Kuzey-güney doğrultusunda uzanan yapı, dikdörtgen planlı ve sivri beşik tonozludur (**Şekil**

Şekil 108 *Mülk Köyü Camii, Sivrihisar*
(TÜBİTAK Eskişehir Dil Atlası Projesi'nden)

Hızır Bey Mescidi: Nasreddin Hoca'nın torunu ve aynı zamanda 1453 yılında İstanbul kadısı olan Hızır Bey tarafında yaptırılmıştır. 1963 yılında tarihi eserleri koruma derneği tarafından restore edilmiştir (172).

Geçek Köyü Ulu Cami: Geçek köyünde yer alan caminin, arşiv kayıtlarına göre 1175 yılında Umur Bey'in oğlu Selçuk Bey tarafından yaptırıldığı bilinmektedir. Caminin farklı zamanlarda onarım geçirdiği, kullanılan farklı malzemelerden anlaşılmaktadır. Ana mekân tek kubbeli, son cemaat yeri ise, üç kubbelidir. Beş köşeli alçı mihrabı, mukarnas süslüdür. Duvarları, bitkisel ve geometrik süslemelerle bezelidir (**Şekil 109**). Cami, bugün ibadete açıktır (174).

Şekil 109 *Geçek Köyü Camii Günyüzü*
(TÜBİTAK Eskişehir Dil Atlası Projesi'nden)

Hüsrev Paşa Cami: Han ilçesinde bulunan cami, Anadolu Selçuklar döneminde 1285 yılında yapılmıştır. Cami, ters T biçimindedir ve aynı zamanda blok taş işçiliğinin en güzel örneklerinden biridir. Avlusunda, içinde üç mezar bulunun bir türbe vardır (175).

Çalcı Köyü Cami: Caminin Anadolu Selçuklular zamanında yapıldığı düşünülmektedir. Cami kare planlı, tek mekânlı, kubbeli ve kubbe kasnağı çokgendir. Önünde üç kemerli, üç kubbeli son cemaat yeri bulunmaktadır. Tek minarelidir. Caminin duvar, minare, mihrap, minber ve kemerlerinde düzgün kesme taş kullanılmıştır (**Şekil 110**). 1966 ve 1995 yıllarında onarım geçiren caminin kubbeleri kurşunla kaplanmış, son cemaat yerinin düz tavan örtüsü değiştirilerek üç kubbe ile örtülmüştür (174).

Şekil 110 *Çalçı Köyü Camii, Mihalıççık*
(TÜBİTAK Eskişehir Dil Atlası Projesi'nden)

1.5.2.2 Türbeler ve Külliyeler

Yunus Emre Türbesi: Eskişehir'e bağlı, Mihalıççık ilçesi Yunus Emre Beldesi'nin (Sarıköy) kuzeydoğusunda Eskişehir-Ankara demiryolunun hemen güneyindedir. Yunus Emre'nin ilk mezarı 13.yüzyıla ait olup, demiryolu bitişiğinde dikdörtgen planlı taşlardan, 1,5 - 2 m. yüksekliğinde avlu duvarları içindedir. 13.yüzyılda yaşamış olan Yunus Emre, Yunan İşgalinde yıkılan ilk mezarından 1949 yılında alınarak bir törenle poryum üzerindeki ikinci mezarına, 1970 yılında da üçüncü mezarına nakledilmiştir. Üçüncü mezarı 13.yüzyılda Selçuklu mimarisini andıran 8 sütunlu, kemerli, etrafı açık sekizgen bir mekân türbe halindedir. Yunus Emre tüm insanları sevgiye, birlik ve beraberliğe çağıran halk aşığıdır. Mezar taşının ön cephesinde yazılı olan "Gelin tanış olalım, işi kolay kılalım, sevelim

sevilelim, dünya kimseye kalmaz." sözlerinde Yunus Emre'nin yaşam felsefesi özetlenmektedir. Türbede mezarın dışında çeşme, müze, cami, minare, şadırvan, kültür evi ve Yunus Emre'nin bir heykeli bulunmaktadır (170).

Şeyh Ahi Mahmud Türbesi: Eskişehir Kent merkezinde yer alan Kurşunlu Külliyesi'nin batısında yer almaktadır. Kitabesi bulunmayan yapının inşa tarihi bilinmemektedir. Ancak daha sonra Osmanlılar döneminde buraya yapılan Kurşunlu külliyesi, söz konusu türbenin Selçuklu dönemine ait olduğunu düşündürmektedir. Kuzey-güney doğrultusunda uzanan yamuk dikdörtgen planlı ve tek katlı olan yapının, düz ahşap tavanı dıştan kırma çatı ile örtülüdür (176).

Şeyh Edebali Türbesi: Eskişehir Odunpazarı mezarlığının batısından yer alan tek katlı ve dikdörtgen planlı olan türbe, içten kubbe, dıştan kırma çatı ile örtülüdür. Yapının duvarları moloz taş ile düzensiz örgü tekniğinde örülmüştür. Kemerlerinin üst kısımlarında ve kubbe eteğinde son zamanlarda yapılmış kalemişi süslemeler yer alır. 14. yüzyıla tarihlenen türbe, bugün tamamıyla yenilenmiştir (176).

Şeyh Şehabeddin Sühreverdi Türbesi: Eskişehir Odunpazarı ilçesindedir. Doğu-batı doğrultusunda uzanan yamuk planlı türbe, içten düz ahşap tavan, dıştan ise kiremitli bir çatı ile örtülüdür. Osmanlı Sultanönü sancağına ait vakıf kayıtlarına göre, türbe 13. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenmektedir. Türbede iki tane sanduka bulunmaktadır. Bunlardan biri, Şeyh Şehabeddin Sühreverdi'ye, diğerinin de oğluna ait olduğu düşünülmektedir. Sandukalar üzerinde herhangi bir kitabe söz konusu değildir (176).

Atalan Türbesi: Eskişehir'e bağlı Atalan Tekke köyünde yer almaktadır. Yapı, sekizgen planlı, tek katlı ve kubbe ile örtülüdür. Mekânın ortasında sonradan yerleştirilmiş, doğu-batı doğrultusunda uzanan, dikdörtgen prizma gövdeli bir sanduka bulunmaktadır (176).

Orta Tekke Türbesi: Eskişehir'e bağlı Uludere köyünde yer almaktadır. Tek katlı, dikdörtgen planlı türbe, içten beşik kemer tonoz, dıştan iki yana eğimli beşik çatı ile örtülüdür. Farklı büyüklüklerde kaideleri bulunan, doğu-batı doğrultusunda uzanan dikdörtgen prizma biçimli beş tane sandukası vardır. Yapı, destek sistemi, örtü ve kullanılan malzemelerine göre, 14. yüzyıla tarihlendirilmiştir (177).

Süceaddin Veli Baba Türbesi: Sücaeddin Veli Baba Türbesi: Seyitgazi ilçesine 7 km. uzaklıkta Aslanbeyli köyünde bulunmaktadır. Sücaeddin Veli, Hacı Bektaş-ı Veli'nin halifelerinden olup, yaşadığı tarih tam olarak bilinmemektedir. Söz konusu türbenin kitabesinde, yapının 1515 yılında Osmanlı padişahı Yavuz Sultan Selim döneminde Mürvet

Ali Paşa tarafından yaptırıldığı belirtilmiştir. Türbe sekizgen planlı, tek katlı ve kubbe örtülüdür. Kubbesi, onaltıgen bir kasnağa oturmuştur (178; 176).

Himmet Baba Türbesi: Kümbet köyü kayalığındadır. Plan, teknik ve malzeme özellikleriyle 13. yüzyıla tarihlenir. Dıştan sekizgen gövdeli, içeriden daire planlıdır. Gövdesi kesme taşlarla örülmüş olup, üzeri tuğladan piramidal külah çatı ile kapatılmıştır. Giriş kapısında Bizans Dönemine ait mermer mimari parçalar kullanılmıştır. Etrafındaki hazirenin mezar şahideleri üzerindeki kitabelerden Osmanlı dönemine kadar kullanıldığı anlaşılmaktadır (170).

Melikgazi Türbesi: Seyitgazi ilçesi'nde, Doğançayır köyünde bulunan Erken Osmanlı Dönemi türbesinde, Roma ve Bizans Dönemi parçaları çokça kullanılarak yapılmıştır. Üst kısımlarda kirli sarı-mavi-yeşil renklerle bitki motifleri ve eski yazılar bulunmaktadır. Avluda çeşitli yapı kalıntı izleri görülmektedir (170).

Üryan Baba Türbesi: Seyitgazi ilçe merkezinin 6 km. kuzeydoğusunda yer alan Yazıdere köyündedir (**Şekil 111**). Sekizgen planlıdır ve onaltıgen kasnağa oturan bir kubbe ile örtülüdür. Türbesi ve imareti, Osmanlılar döneminde 1511-1517 yılları arasında yapılmıştır (178; 176).

Şekil 111 *Üryanbaba Türbesi, Yazırdere, Seyitgazi (TÜBİTAK Eskişehir Dil Atlası Projesi'nden)*

Garip Dede Türbesi: Seyitgazi ilçesine bağlı Beykışla köyündedir. Yapı, daha çok erken Osmanlı mimarisi özelliklerini gösterir. Türbe, kare planlı ve aynı zamanda kubbe örtülüdür. Ancak kubbesi tamamen, duvarlarının üst bölümleri ise, kısmen yıkılmış durumdadır (175).

Eyvanlı Türbe: Seyitgazi merkezindedir. 13. yüzyılda ortaya çıkan eyvan biçimli yapılmış türbelerin en eskisidir. Altında mumyalık bulunmaktadır. Mumyalık kapısının iki tarafındaki merdivenlerden eyvana çıkılır (171).

Elveren Türbesi: Seyitgazi ilçesine bağlı Üçsaray köyünün yaklaşık 5 km. kuzeydoğusunda yer alır. Çevresinde bulunan kalıntılardan, bugün mevcut olmayan bir yapı grubunun üzerinde inşa edildiği anlaşılmaktadır. Sekizgen planlı, tek katlı ve kubbe ile örtülüdür. Kitabesi bulunmayan türbe, mimari özellikleri dikkate alındığında 16. yüzyılın ilk yarısına tarihlenmektedir (179)

Muhammed Dede Türbesi: Seyitgazi ilçesine bağlı Kümbet köyünün güneydoğusunda, Börez kayalıkları denilen mevkide yer almaktadır. Kuzey-güney doğrultusunda konumlandırılan yapı, dikdörtgen planlı ve beşik çatı ile örtülüdür. Türbenin duvarları, moloz taş ile örgülüdür (176).

Seyyid Battal Gazi Külliyesi: Seyitgazi ilçesi Seyyid Battal Gazi Külliyesi içerisinde bulunan türbe, 5 m uzunluğundadır. Seyyid Battal Gazi'nin sanduka mezarın bulunduğu türbe, sekizgen planlı ve mihraplıdır. Avluya bakan pencerenin üst kısmında mermer kitabesi vardır. Üst kısım kubbe ile örtülüdür. Cami ve türbe, kilisenin doğusunda ayrı bir yapıdır. Türbe, cami ve mescit bölmelerinden ibarettir. 1208-1209 tarihinde I. Alaaddin Keykubat'ın annesi tarafından yaptırılmıştır. Blok taş işçiliğinde inşa edilmiş, Osmanlı Döneminde taş ve tuğla işçiliğiyle onarım görmüştür. Kuzey ve batı tarafı sivri kemerli revaklarla çevrilidir. Giriş kuzeyden basık kemerli iki kitabesi bulunan kapıdan sağlanmaktadır. Kapıdan üç küçük kubbe ile örtülü mekâna girilir. Bu mekândan cami, Seyyid Battal Türbesi'ne, mescit odaya geçiş sağlanır. Cami, kare planlı, sade mihraplı ve minberlidir. Tok kubbe örtüsü yan duvarlardaki sivri kemerlerin taşıdığı tanbura oturmaktadır. Doğusunda minaresi vardır. Kilise, Külliye'nin güneybatısındadır. Kızlar Manastırı olarak da bilinir. Bizans yapısı üzerine 13. yy' da Selçuklu Sultanı I. Alaaddin Keykubat tarafından türbe ve medrese hizmetinde kullanılmak üzere yeniden inşa edilmiştir (170).

Sücaeddin Veli Külliyesi: Sücaeddin-i Veli Türbe ve Külliyesi Seyitgazi İlçe Merkezine 7 km toprak yolla bağlı Arslanbeyli köyündedir. Kare planlı, üzeri kubbe örtülüdür. İmareti ile birlikte 1511-1517 yıllarında Osmanlılar tarafından yapılmıştır. Külliyede Ali Mürüvvet Paşa Türbesi vardır. İstiklal Harbi sırasında çok tahrip edilmiş, ilk restorasyon 1969 yılından itibaren Vakıflar Genel Müdürlüğünce yapılmıştır (170).

Kurşunlu Külliyesi: Eskişehir'de Çoban Mustafa Paşa tarafından XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde kurulan külliye Odunpazarı ilçesindedir. Eser Üsküdar Payas güzergâhındaki menzil külliyelerinden biridir. Cami girişinin üstünde yer alan kitabeden ebced hesabına göre 921 (1515) tarihi çıkmaktadır. Ancak kitabede Kanunî Sultan Süleyman'ın adından ve banisi Mustafa Paşa'nın vezirliğinden bahsedilmektedir. Çoban Mustafa Paşa'nın vakfiyesi ise 1526 tarihlidir. Kitabedeki tarih, ifadeler ve vakfiyenin tarihi dikkate alınarak külliyenin 1515-1526 yılları arasında inşa edildiği belirtilmektedir. Külliyenin mimarı henüz tam olarak belirlenememiştir. Mimar Sinan'dan önceki baş mimar olan Acem Ali'nin döneminde inşa edilen ve büyük ihtimalle Acem Ali'ye ait olabileceği düşünülmektedir. Mimar Sinan'ın bu külliyede yalnız kervansarayda tamir yapmış olabileceği düşünülebilir. Külliyenin 9 Cemâziyelevvel 1248'den (4 Ekim 1832) biraz önce sona eren bir tamir geçirdiği bilinmektedir. Ayrıca külliyenin değişik binalarında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 1955"ten günümüze kadar birtakım onarımlar gerçekleştirilmiştir.

Mustafa Paşa'nın vakfiyesinde belirtildiğine göre külliye cami, yirmi hücreli bir zaviye, Sıbyan Mektebi, misafirhane (tabhâne), mutfak, odun deposu, fırın, yemekhane, düşkünler evi, çeşme ve ahırdan (kervansaray) oluşmaktadır. Günümüzde cami, Sıbyan Mektebi, misafirhane, mutfak, yemekhane ve kervansaray ayaktadır. Külliyenin kuzey girişinin sağındaki çeşmenin vakfiyede kayıtlı çeşmeyle ilgisini tespit etmek güçtür. Caminin kuzeyindeki şadırvan 1960'lı yıllarda yapılmıştır. Bu şadırvan, baklavalı başlığa sahip sekiz mermer sütunun desteklediği geniş saçaklı bir küçük kubbeyle örtülmüştür. Külliyeyi oluşturan binalar külliyenin çekirdeği olan caminin doğu, güney ve batı tarafında U düzeninde sıralanmıştır. Duvarla birbirine bağlanan yapılar aynı zamanda bir dış avlu meydana getirmektedir. Dış avlunun çevreyle irtibatı her kenarındaki birer kapıyla sağlanmaktadır. Arazinin durumundan dolayı külliye binaları arasında kot farklılığı bulunmaktadır (170).

1.5.2.3 Kiliseler

Ermeni Kilisesi: Ermeni Kilisesi olarak bilinen Surp Yerortutyun Kilisesi, 1881'de Ermeniler tarafından yapılmıştır. Sivrihisar ilçe merkezinde yer alan kilise, taş malzeme kullanılarak haç şeklinde inşa edilmiştir. İki katlı olan kilisenin inşasında, Pessinus Antik kentinden getirilen mermer devşirme malzemeler de kullanılmıştır. Binanın ortasında büyük bir kubbe, köşelerinde de iki büyük çan kulesi vardır. Girişi batı kısmından olan kilisenin kapısında melek figürleri bulunur. Ayrıca duvarlarda ve kaidesinde çok sayıda yazıt ve kitabe yer almaktadır. Balkanların en büyük kilisesi olarak bilinen bu tarihi kilise yapı olarak halen ayaktadır (172; 173).

Kilise, Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 08.01.1999 tarih ve 26 sayılı yazısıyla restore edilmek ve kültürel hizmetlerde kullanılmak üzere Sivrihisar Belediyesi'nden tahsisi istenmiştir. Bu talep, belediye meclisinde görüşülerek kilise, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne 30 yıllığına tahsis edilmiştir. Ermeni kilisesine ait olan çan, Cumhuriyet yıllarında saat kulesine çevrilerek yöreye özgü bir yapı haline getirilmiştir (172; 173)

Gökçeyayla Kilisesi: Han ilçesine bağlı Gökçeyayla köyünde yer almaktadır. Roma dönemi bazilikası olma ihtimali oldukça yüksek olan yapının, bazı malzemeleri köy evlerinde devşirme malzeme olarak kullanılmıştır. Temeli belli olan kilisenin, bir sütun parçası da köy camisinin önünde bulunmaktadır (175).

Arslanlı Mabet: Seyitgazi ilçesi Kümbet köyünde bulunan Mabedin tarihi M.Ö. Vı. Yüzyıla dayanmaktadır. Frig dönemi mezar anıtlarındandır. Bir kayaya oyulmuş mabedin Roma ve Bizans dönemlerinde kullanıldığı tahmin edilmektedir (180).

1.5.2.4 Mezarlıklar

Bardakçı Köyü Türkmen Mezarlığı; köyün güney bitişiğinde kalmaktadır (**Şekil 112**). Mezarlığın ara yol geçirilerek iki bölümden oluştuğu, yoğun olarak kayrak taşlarından yazısız taşların dikildiği, Eskişehir'deki eski Türkmen mezarlarının en iyi örneklerinden olduğu, yeni gömü yapılmaması nedeniyle eski dokusunu koruduğu gözlemlenmiştir. Mezarlığın Köye yakın kuzey bölgesinde, kalker blok taşlarla dikdörtgen sanduka şeklinde yapılmış, olduğu tespit edilmiştir (170).

Şekil 112 *Bardakçıköyü Mezarlığı, Seyitgazi*
(TÜBİTAK Eskişehir Dil Atlası Projesi'nden)

Çavlum Köyü Mezarlığı: Çavlum köyü Eskişehir İl merkezine bağlı, şehrin doğusunda, Alpu yolu üzerinde ve merkeze 16 km uzaklıktadır. Köy yerleşiminin batısında yer alan Çavlum Mezarlık Kazısı çalışmalarına 1999 yılında başlamış olup, Anadolu Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğretim elemanları ve öğrencileriyle dört yıl sürdürülmüştür. Orta Tunç Çağı'na ait extramural bir mezarlık olan Çavlum Mezarlığında toplam 73 adet küp mezar tespit edilmiştir. Küp mezar, çömlek mezar, taş sanduka mezar, oda mezar ve basit toprak mezar olmak üzere beş farklı tür belirlenmiştir.

Mezar buluntuları ise pişmiş toprak eserler (küpler, çömlekler, testiler, vazolar, ibrikler, çanaklar, fincan ve ağırşaklar), metal eserler (küpeler, halkalar, iğneler, kolye taneleri, boncuklar, sarmal levhalar), aşık kemikleri ve mühürlerden oluşmaktadır. Biri lületaşı diğeri fayanstan yapılmış 2 adet mühür ele geçmiştir. Çavlum'da tespit edilen ölü gömme geleneği ve ele geçen eserlerin benzerleriyle karşılaştırılması soncu Çavlum köyü Mezarlığı'nı Orta Tunç Çağı'na, M.Ö. II. binin ilk çeyreğine (M.Ö. 18 yüzyılın ortalarına) tarihlendirmek mümkün olmuştur. Yapılan antropolojik sonuçlara göre; Çavlum'da yaşayan insanların çoğunluğunun Doğu Akdeniz kökenli olduğu görülmüştür. Çavlum köyü Mezarlığı Orta Tunç Dönemi mezarlıları arasında sayısal ve nitelik olarak Anadolu Arkeolojisindeki yerini almıştır (170).

Fethiye İnlerönü Ören Yeri: Seyitgazi ilçesi, Fethiye köyünün 2.50 km güneyinde, Hal deresinin 280 m kuzeyinde, Fethiye-Büyükyayla köyü orman yolunun 500 m batısında, Güllüören mevkiide yer almaktadır. Yapılan incelemelerde kaçak kazı çukurunda iki adet sütun parçası ve temel kalıntıları görülmüştür. Kaçak kazı çukurunun 100 m batısında volkanik tüf kayanın kuzeydoğu cephesine işlenmiş Roma- Bizans Dönemi'ne ait çok sayıda kaya mezarı görülmüştür. Mezarlardan bir tanesinde tekne ile arcosolium kemeri arasında bulunan bir çerçeve içerisinde haç kabartması yer almaktadır. Bir başka mezarda ise niş duvarında oldukça tahrip olmuş Yunanca yazıt görülmektedir (170).

Pessinus Kenti Körkuyu Mevkii Roma Nekropolü: Pessinus Antik Kenti "territoriumu" oldukça geniş olup kente ait mezarların da geniş bir alana yayıldığı görülmektedir. Ballıhisar köyünün yaklaşık 1,8 km doğusunda, Ballıhisar- Sadıkbağı köyü yolunun kuzey bitişiğinde, Körkuyu Sırtı Mevkiinde kaçak kazılar sonucu açılmış olan mezar çukuru çevresinde Roma Dönemine tarihlendirilen mermer, kapı tipi mezar stelleri açığa çıkarılmıştır (170).

1.6 ESKİŞEHİR İLİNİN SAĞLIK TURİZMİ ALANINDAKİ ÇEKİCİLİKLERİ

Bu bölümde öncelikle sağlık turizmi kavramının kapsamına giren medikal turizm, engelli ve yaşlı turizmi ile termal turizm konuları açıklanacak ve son olarak Eskişehir ilinin sağlık turizmi çekiciliklerine yer verilecektir.

1.6.1 SAĞLIK TURİZMİ KAVRAMI

Türkiye'de son yirmi yıllık süre içerisinde popüler bir alan ve konu haline gelen sağlık turizminin sağlıklı ve zinde kalmaya yönelik tüm çabaları içerir (181). Dünya Sağlık Örgütü ise sağlık turizmindeki birincil motivasyonun medikal ve zindelik temelli aktiviteler yoluyla fiziksel, zihinsel ve ruhsal sağlığa katkı sağlamak olduğu belirtilmektedir (182). Sağlık turizmi; sağlık turizmi, "sağlıklı olmak ve rehabilitasyon maksadıyla belirli bir zaman aralığıyla evinden farklı yerlere giden bireylerin eğlence, konaklama ve sağlık ihtiyaçlarını karşılaması sonucu ortaya çıkan olaylardır (183). Sağlık amacıyla seyahat eden veya seyahat hâlinde sağlık hizmetlerinden yararlanan herkes sağlık turizmi kapsamındadır (184). Alternatif bir turizm türü olan sağlık turizmindeki hedef kitle, sağlığı bozulmuş insanlar ile sağlığını korumaya duyarlı olan insanlardır. TC Sağlık Bakanlığı'nın yaptığı sınıflandırmaya göre sağlık turizmi; termal turizmi, wellness turizmi, üçüncü yaş turizmini, engelli turizmini, medikal turizmi ve medikal turizmi kapsamına almaktadır (185).

1.6.2 TERMAL VE WELLNESS TURİZM

Sağlık turizmi kapsamında değerlendirilen termal (kaplıca) turizmi; doğal bir şekilde belli sıcaklık seviyesine ulaşarak yer üstüne çıkan ve faydalı mineralleri içeren şifalı su, çamur ve buharların bulunduğu bölgelerde ve o bölgeye özgü iklim şartlarında gerçekleşen bir turizm türüdür (186). Termal turizm veya kaplıca turizmi; mineralize termal su banyosu, içme, inhalasyon, çamur banyosu gibi çeşitli türdeki yöntemlerin yanında, iklim kürü, fizik tedavi, rehabilitasyon, egzersiz, psikoterapi, diyet gibi destek tedavilerin birleştirilmesi ile yapılan kür (tedavi) uygulamaları için meydana gelen turizm hareketi olarak tanımlanır (187). Termalizm ise; kür, kaplıca tedavisi, balneoterapi, inhalasyon uygulamaları, içme kürleri, peloidterapi (çamur banyosu), klimaterapi, talassoterapi, fizik tedavi ve rehabilitasyon, medikal tedavi destek uygulamalar olarak sıralanabilecek birçok yönüyle ulusal ve uluslararası alanda önemli bir hizmet alanıdır.

Wellness turizmi, bireyin sağlığını koruyucu, destekleyici özellikler taşımakla beraber, motivasyonu temel alan ilişkilerin ve bu yöndeki motivasyonu etkileyen süreçlerin tamamını kapsamaktadır. Konaklama hizmetinin yanı sıra yeterli sayıda nitelikli

çalışanın bulunduğu bir wellness otelde; fitness, vücut bakımı, sağlıklı beslenme, gevşeme, zihinsel uyarılma ve eğitimden oluşan hizmetler bütünü bulunmaktadır. Daha kapsamlı bir tanıma göre wellness turizmi; en az bir gün konaklama şartıyla, temel amacı fiziksel, psikolojik, ruhsal ve sosyal iyi olma halini korumak ve arttırmak için tasarlanmış seyahatler sırasındaki ilişkilerin tamamı olarak tanımlanabilir (188). Yapılan tanımlama girişimlerinden hareketle beden, ruh, zihin sağlığını koruyarak üst seviyeye çıkarmak wellness turizminin en temel amacı olarak dikkat çekmektedir. Buradan hareketle wellness turizminin bireylerin yaşam kalitesini arttırdığı ve daha sağlıklı bir yaşam sürmelerine olanak tanıdığı bir hareket çıkarımını yapmak da mümkündür. Wellness işletmecilerinin hedef kitlesi, *para zengini-zaman fakiri* şeklinde ifade edilen insanlardır (189).

1.6.3 MEDİKAL (TIP) TURİZMİ

Sağlık turizmi kapsamında değerlendirilen medikal turizm ise uluslararası hastaların tedavi ve iyileştirme (rehabilitasyon) amaçlı olarak sağlık kurumlarından hizmet alması olarak tanımlanmaktadır. Yaşadığı ülke dışında başka bir ülkeye sağlık amaçlı seyahat eden insanlar; tedavi öncesinde, tedavi sırasında ve tedavi sonrasında kendileri için uygun konaklama ve diyet ürünlerin yer aldığı yiyecek ve içecek gibi tıbbi olmayan ihtiyaçlarının karşılanması gibi konularda destek hizmetlere gerek duymaktadır. Bunların yanı sıra seyahat süresince kaza veya hastalık durumlarındaki tedavileri ile Sosyal Güvenlik Kurumu anlaşmaları araçlığıyla tedavi olan turistler bu kapsamda ele alınabilir. Sağlık amaçlı turizm hareketi, son on yılda aktif olarak hastane hizmetlerinden faydalanmak için düzenlenen yurt dışı seyahatleri, rehabilitasyon hizmetlerini ve yaşlı-engelli bakımını kapsar hale gelmiştir. Bu değişim sağlık turizminden doğan ekonomik gücün hızla artmasına ve cazip hale gelmesine neden olmuştur. Türkiye'de de sağlık turizminin ana ekseni şu anda basitçe tıp turizmi olarak adlandırılabilecek sağlık tesislerinden tedavi amaçlı yararlanım üzerine odaklıdır. Ancak dünyada toplam ekonomik büyüklüğe bakıldığında termal sağlık turizmi ve yaşlı sağlık bakımı odaklı turizm çok daha güçlüdür. Takip eden bölümlerde sağlık turizmi çeşitlerine detaylı bir şekilde yer verilecektir.

1.6.4 ÜÇÜNCÜ YAŞ VE ENGELLİ TURİZMİ

Üçüncü yaş turizmi, turistlerin kalış sürelerinin uzunluğu ile dikkat çekmekte ve turizmin 12 aya yayılması kapsamında önemli fırsatlar yaratmaktadır. Ancak bu fırsatlardan yararlanabilmek için bu uzun süreli konaklamaların tekdüze olmaması gerekmektedir. Bu nedenle, üçüncü yaş turistlerinin seyahatlerinin başladığı andan bittiği ana kadar onların gereksinimlerini ve beklentilerini önceden tahmin edip karşılayabilecek uzman personelin varlığı büyük önem taşımaktadır.

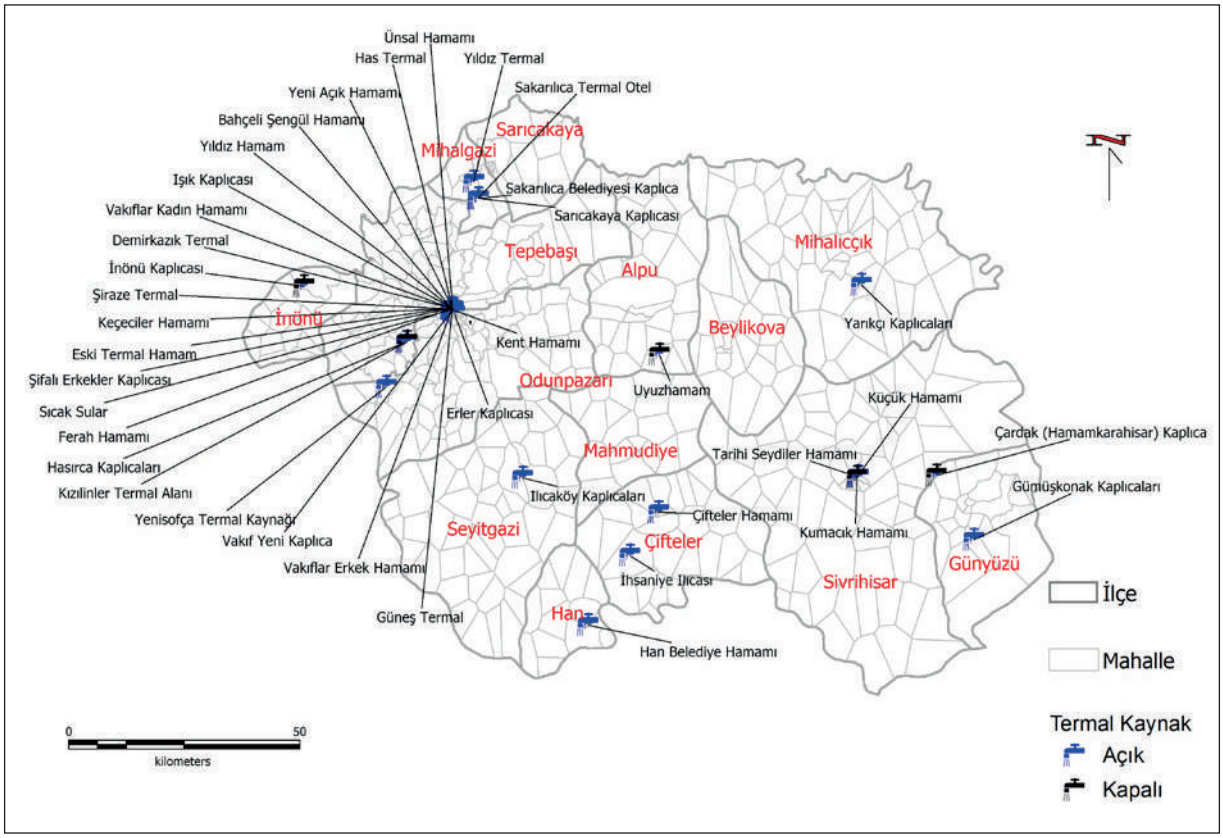
Engelli bireylerin oranı; dünya nüfusunun yaklaşık %15'ini, Türkiye nüfusunun ise yaklaşık %12'sini oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra engelli bireylerin, engellilik durumlarına göre bir refakatçiyle beraber seyahat etmeleri gerekliliği de göz önüne alındığında toplumsal açıdan azımsanmayacak bu orana bağlı olarak engelli bireylerin yaşamlarındaki tüm haklarıyla birlikte turizm aktivitelerine katılma isteklerinin önemli bir turistik talep veya hedef kitle olacağı gözden uzak tutulmamalıdır (190). Ancak engelli bir bireyin evinden ayrılıp herhangi bir turizm işletmesine gidene kadar birçok zorlukla karşılaşması kaçınılmazdır. Bu zorlukların yaşanmaması için ise turizm işletmelerine büyük görevler düşmektedir. Bu alandaki potansiyelin tam anlamıyla değerlendirilememe sebeplerinin başında ilgili turistik işletmelerde çalışan personelin bu tür misafirlere nasıl davranacağını bilmemesi, doğru iletişim kuramaması ve bu konuda yeterli düzeyde eğitime sahip olmaması gelmektedir. Bu noktada alanda uzmanlaşmanın önemi ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple turizm işletmelerinde istihdam edilen personelin, engelli bir bireyle ilk karşılaştığı andan hizmetin sonlandığı ana kadar hizmet sürecinin nasıl yönetilmesi gerektiğine yönelik eğitime ihtiyacı vardır.

1.6.5 ESKİŞEHİR'İN SAĞLIK TURİZMİ ÇEKİCİLİKLERİ

Diğer bölümlerde anlatılan Eskişehir'in sahip olduğu turizm çekicilikleri son on yıldır ön plana çıksa da sağlık turizmi alanındaki çekicilikleri de büyük önem taşımaktadır. Örneğin bir halk kültürü olarak hamamların şehir sakinleri tarafından yaygın olarak kullanılmasının yanı sıra, turistik amaçlarla şehri ziyaret edenlerin de dikkatine sunmak, sağlık turizminin Eskişehir'de hak ettiği yeri kazanması için önem taşımaktadır. Eskişehir; termal ve kaplıca turizmi, üçüncü yaş ve engelli turizmi ile medikal turizm alanında geniş bir ürün yelpazesine sahiptir. Aşağıdaki bölümlerde Eskişehir'in sahip olduğu sağlık turizmi çekiciliklerine yer verilecektir.

1.6.5.1 Eskişehir'in Termal ve Kaplıca Çekicilikleri

Eskişehir jeolojik yapısı nedeniyle oldukça zengin termal kaynaklara sahiptir. Turizm merkezi olarak ilan edilen bölgelerin yanı sıra Eskişehir'de çok sayıda hamam ve sıcak su kaynağı bulunmaktadır (**Şekil 113**).Bu kaynaklar, Eskişehir-Merkez, Kızılinler, İnönü Ilıcaları, Yenisofça, Sarıcakaya ve Sivrihisar termal alanlarıdır.

Şekil 113 *Eskişehir ilinin sıcak su kaynakları*

Bunların arasından Kızılinler ve Sakarıılıca Sıcak Suları, Bakanlar Kurulu kararıyla Termal Turizm Merkezi olarak ilan edilmiştir.

Eskişehir'de *Sıcak Sular Bölgesi* olarak anılan bölgede; Bahçeli Şengül Hamamı, Demirkazık Termal, Erler Kaplıcası, Ferah Hamamı, Güneş Termal, Ünsal Hamamı, Has Termal, Işık Kaplıcası, Keçeciler Hamamı, Şiraze Termal, Kent Hamamı, Şifalı Erkekler Kaplıcası, Vakıf Yeni Kaplıca, Yeni Alçık Hamamı, Eski Termal Hamamı, Yıldız Hamam, Vakıf Erkekler Hamamı ve Vakıf Kadınlar Hamamı'dır (191). Sıcak Sular Bölgesindeki suların özellikleri MTA tarafından yapılan sondajlarla elde edilen kuyulardan yola çıkılarak ise şu şekilde özetlenebilir: MTA tarafından su bulunan iki kuyudan biri Vilayet Konağı yanında 745 m derinliğe sahiptir. 36°C sıcaklıkta ve 3l/s debiye sahip sıcak su elde edilmiştir. İkinci artezyen kuyunun suyu 45°C sıcaklıkta ve 6l/s debiye sahiptir. Her iki kuyudan elde edilen sular benzer özellik göstermiştir (192). Bu kuyulardan elde edilen su, Alman Kaplıcaları Birliği sınıflamasına göre mineralce fakir termal sular sınıfına girmektedir. Sondaja ait sıcak suyun, yarı logaritmik Schoeller diyagramına göre civardaki soğuk sularla aynı kökenli olduğu gözlenmektedir. Sular belirgin olarak karbonat sertliği göstermektedirler. Dolayısıyla $CaCO_3$ ve $MgCO_3$'lü sulardır (193).

Eskişehir'de şehir merkezinde bulunan hamamların yanı sıra ilçelerde de çok sayıda hamam, kaplıca ve termal tesis imkânı bulunmaktadır. Bunların arasında; 2006 yılında Bakanlar Kurulu kararı ile termal turizm merkezi olarak ilan edilen ve Eskişehir'e 13 km uzaklıktaki Kızılinler köyünde yer alan Kızılinler Kaplıcaları bulunmaktadır. Bir dönemler köyde pansiyon tipinde dört odada kaplıca hizmeti verilmekteyken günümüzde atıl vaziyette bulunmaktadır. Kızılinler köyü ve çevresi, bir rekreasyon alanı olarak değerlendirilmeye son derece uygundur; ayrıca yeni araştırmalarla suyun debi ve kalitesinin artırılması söz konusudur (194). Kızılinler köyünün çevresinde 1300 m'ye varan tepeler olmasına rağmen, Kızılinler Uyuz Hamamı 600 m yükseklikte yer almaktadır (193).

Anadolu Üniversitesi tarafından yapılan güncel çalışmalarda Kızılinler, Yeni Sofça, İnönü ve Eskişehir Merkezde bulunan sıcak sulardan örnekler alınmıştır. Su örneklerinin Majör iyon, silis, bor ve ^{3}H analizleri Hacettepe Üniversitesi Su Kimyası ve Çevresel Trityum Laboratuvarı'nda yapılmıştır, ^{18}O ve ^{2}H analizleri için toplanan örnekler Wyoming Üniversitesi Kararlı İzotop Tesisi'nde (University of Wyoming Stable Isotope Facility)'inde analiz edilmiştir. Bölgede örneklenen tüm sıcak su kaynaklarının meteorik kökenli olduğu tespit edilmiştir. Termal suların tamamında trityum izotopuna rastlanamamıştır. Bu durum derin dolaşıma işaret edip, su kayaç etkileşim süresini arttırmaktadır ancak termal

sudaki düşük karbondioksit nedeniyle suların mineral yönünden zenginleşmesi mümkün olmamaktadır. Bu nedenle Eskişehir'de bulunan termal sular mineralce fakir sulardır.

Kızılinler kaplıcasında su sıcaklığı 40-45°C'dir. Kızılinler sıcak su kaynakları iyonik derişim bakımından, diğer sıcak su kaynaklarından daha zengindir (EC değerleri 384 – 488 µS/cm). Kızılinler termal suları diğer sulardan farklı olarak Na-HCO_3 tipindedir.

Eskişehir Merkez Sıcak Sular Mevkiindeki en önemli bulgu, yaklaşık 90 metre derinde, birkaç metre kalınlığında, üzeri geçirimsiz Kiltaşı ile mühürlenmiş, geçirimli Konglomera Tabakasıdır. Bu tabaka 46°C sıcaklıkta ve artezyen yapan sıcak su tutmaktadır. Sıcak su rezervuarı özellikleri taşıyan bu tabakanın rastgele delinmemesi ve korunması gerekmektedir. Sıcak su çıkartılmasının tek elden (tercihen kamu tarafından) yapılması önerilir. Güçlü artezyen yapan bu su kontrol edilmediğinde ilgili termal banyoyu ve çevresindeki iş yerlerini su basmaktadır. Çıkartılan sıcak suyun ancak dörtte biri kullanılırken, kalanı kanalizasyon üzerinden Porsuk Çayı'na verilmektedir. Bu durum Porsuk Çayı'nın ekolojik dengesini de bozmaktadır (192).

Türkiye'nin üçüncü dereceden önem ve öncelikli termal su kaynaklarından olan (195) Sakarıılıca termal kaynağından beslenen Yıldız Termal, Eskişehir'e 28 km uzaklıkta yer alan Mihalgazi ilçesinde yer almaktadır. Termal kaynağa ait örneğin toplam mineralizasyonu 2305 mg/lt, sıcaklığı 57℃ olarak tespit edilmiş, banyo uygulamaları şeklinde kronik dönemdeki romatizmal hastalıkların tedavisinde, ortopedik ve nörolojik hastalıkların rehabilitasyonunda; içme uygulamaları şeklinde üst gastrointestinal sistemin fonksiyonel rahatsızlıklarında tamamlayıcı tedavi unsuru olarak kullanılabilir olduğu kanıtlanmıştır (196). Sakarıılıca'da bulunan diğer bir termal tesis Sakarıılıca Termal Otel'dir. Mülkiyeti Özel İdare Müdürlüğüne ait otel Sakarıılıca Belediyesi ile İl Özel idare Müdürlüğü'nün ortak olduğu şirket tarafından işletilmekte olup Sağlık Bakanlığından 05.09.2005 tarih ve 58 sayılı Kaplıca Tesisi İşletme İzin Belgesi bulunmaktadır. Otel toplam 25 oda 50 yatak kapasitesine sahiptir. Otel içinde kür havuzu, fizik-terapi merkezi, aile banyoları, açık olimpik yüzme havuzu bulunmaktadır. Tesis 12 ay boyunca hizmet vermektedir (197). Yine aynı bölgede bulunan mülkiyeti belediyeye ait Sakarıılıca Belediyesi Kaplıca Tesisleri'nin iki adet kaplıca hamamı (kadın-erkek), 12 adet aile banyosu, belediye belgeli 42 adet apart daire ve 108 adet oda 324 yatak kapasiteli konaklama ünitesi ile hizmet vermektedir. Kaplıca alanında ayrıca günübirlik gereksinimleri karşılamaya yönelik olarak çay bahçesi, kafeterya, restoran, satış üniteleri ve piknik alanları bulunmaktadır (197).

Mihalgazi ilçesinin Sakarıılıca köyünde yer alan Sakarıılıca Kaplıcası; Eskişehir'in kuzeyinde yer almaktadır. Eskişehir'e uzaklığı 32 km'dir. Orman içerisinde turistik belgeli tesisin yanı sıra çadır alanları da vardır. Doğa ile iç içe olunabilecek bir kaplıca merkezidir. Sıcaklığı 43-48˚C arasında değişen ve debisi 3 lt/sn olan kaplıca suyu, yörede bulunan hamamlara tümüyle örtülü bir kaptaj kuyusundan üstü kapalı bir kanalla gelmektedir. Aynı yörede 25.5˚C sıcaklıkta ve maden suyu niteliğinde bir su kaynağı daha bulunmaktadır. 1993'te Termal Turizm Merkezi ilan edilen bölgenin sınırları 2006 yılında genişletilmiştir. Kaplıca suyunun Sağlık Bakanlığınca tespit edilmiş tedavi özellikleri; hekim kontrolünde banyo uygulamaları şeklinde kronik dönemdeki romatizmal hastalıkların tedavisinde, ortopedik ve nörolojik hastalıkların iyileştirilmesinde, içme uygulamaları şeklinde üst gastrointestinal sistemin fonksiyonel rahatsızlıklarında tamamlayıcı tedavi unsuru olarak kullanılabilmektedir (197).

Eskişehir'in Alpu ilçesinde yer alan Uyuzhamam Kaplıcası'nda tesis bulunmamaktadır. Ancak 29˚C sıcaklığındaki suyun deri hastalıklarında olumlu etki yarattığı ve suyun yatağındaki çamurun da bu hastalıkların tedavisinde kullanıldığı bilinmektedir (198).

Şehir merkezine 30 km uzaklıkta yer alan İnönü ilçesindeki İnönü Kaplıcası'nın termal suları; oligometalik özellik taşır ve sıcaklığı 28-29 derecedir. Suyun debisi 100 lt/sn'dir. Genel olarak banyo ve dinlenme amaçlı kullanılmaktadır. Bahar ve yaz aylarında sayfiye yeri olarak kullanılan İnönü Kaplıcası'nda konaklama tesisleri, açık ve kaplı yüzme havuzları ve yiyecek içecek tesisleri bulunmakla birlikte yeterince modern tesis bulunmamaktadır (198).

Mihalıççık ilçesine 15 km uzaklıktaki Ilıcalar köyünde bulunan ve Selçuklular Dönemi'nden kaldığı bilinen Kaplıcalar (Şekil 114), yeşillikler içinde sessiz, sakin bir dinlenme ve şifa yeri olarak bilinmektedir. Kükürtten zengin sularının sıcaklığı 35˚C'dir. Hamam binası, su kaynağının üzerine yapılmıştır. Kalsiyum karbonat biriktiren suları ve bunların örnekleri vadide taşlaşmış çağlayanlar şeklinde görülmektedir (199).

Şekil 114 *Ilıcalar, Mihalıççık*
(TÜBİTAK Eskişehir Dil Atlası Projesi'nden)

Han ilçesindeki Han Belediye Hamamı, taşıdığı tarihsel özellikleriyle ön plana çıkmaktadır. Yapımı IV. Murat zamanına tarihlenen hamam, ilçenin 350 yıllık tarihinin bir aynası olma özelliğini taşımaktadır. Birkaç yıl öncesine kadar atıl durumda olan hamam, günümüzde bir sanat galerisine dönüştürülmüştür (200).

Eskişehir'in Sivrihisar ilçesindeki Kumacık Hamamı günümüzde tarihi eser özelliği taşımaktadır. Bu eser, Anıtlar Yüksek Kurulunca tarihi ve mimari kıymeti sebebi ile korunması gerekli eserler arasında tescil edilmiş, Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne mal edilmesi için gerekli keşif ve hesapların hazır olduğu ifade edilmişse de yıllardan beri bu güzel esere el atılmadığı gibi, günden güne daha fazla harap olmaktadır. Bu hamamın, özel kişilere ait olduğu fakat sahiplerine de el sürdürülmediği bilinmektedir (201). Sivrihisar'da bulunan diğer hamamlar; Tarihi Seydiler Hamamı ve Küçük Hamamı'dır (195).

Sivrihisar ilçesinin Hamamkarahisar köyünün yakınında bulunan Çardak kaplıcasının suyu, hafif eğimli bir tepenin yamacındaki tek bir kaynaktan çıkmaktadır. 35 °C sıcaklıktaki suyun debisi 45 lt/sn kaplıcada yer alan ve tarihsel değeri de olan iki hamamın içinde 1,5 m derinliğinde ve 6x6 m boyutlarında biri erkeklere, biri kadınlara ayrılmış iki havuz bulunmaktadır (**Şekil 115**). Çardak Kaplıcası'nın termal suyu, Türkiye'nin birinci derecede önemli ve öncelikli maden suları arasındadır (201).

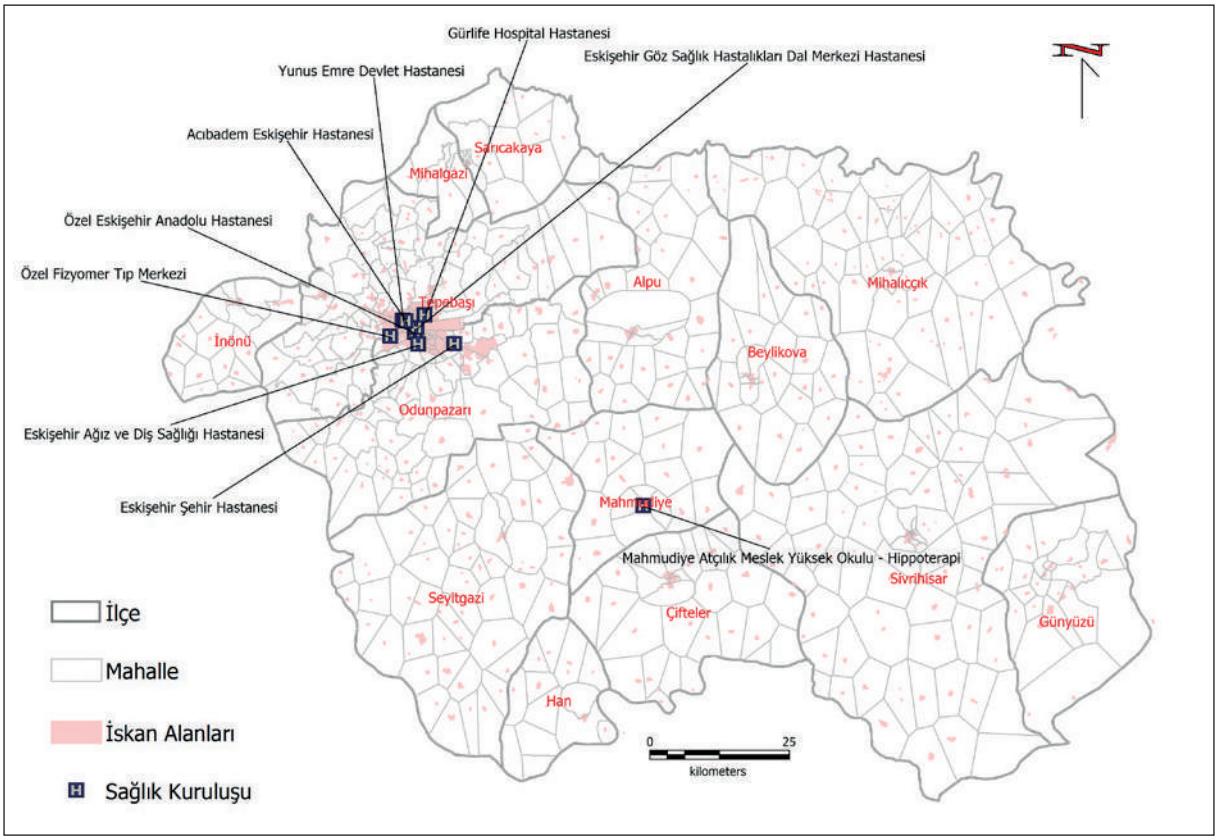
Şekil 115 *Sivrihisar, Hamamkarahisar kaplıcası ve camii (2013)*
(TÜBİTAK Eskişehir Dil Atlası Projesi'nden)

Çifteler ilçesindeki İhsaniye Ilıcası ve Çifteler Hamamı'ndaki ılıca suları kükürtlü özellik taşımaktadır. Bölgede basit hamamlar olsa da kaynaktan çıkan suların deri hastalıklarına ve romatizmal ağrılara iyi geldiği bilinmektedir (195) (202). Şehir merkezine 30 km uzaklıkta bulunan Ilıcaköy'deki Ilıcaköy Kaplıcaları Kalabak Deresi'ne karışan Ilıca Suyu kenarındadır. Seyitgazi ilçesine yakın bir konumdadır. Kaynaklar basit duvarlar içindedir. Suları sıcak, doğal lezzette hafif kükürtlüdür. Ağrılı hastalıklar için kullanılmaktadır (203).

1.6.5.2 Eskişehir'in Medikal Turizm Çekicilikleri

Medikal turizm, son yıllarda dünyanın birçok ülkesinde önem verilen bir turizm çeşidi olarak dikkatleri üzerine çekmektedir. Sağlığına kavuşmak isteyen insanlar, yaşadıkları ülkelerden farklı ülkelere seyahat etmektedir. Medikal turizm, özellikle uluslararası seyahatleri kapsa da aynı ülke sınırları içerisindeki sağlık turistleri için bir çekicilik özelliği sunmaya adaydır. Eskişehir de son yıllarda gelişim gösterdiği medikal turizm alanında ziyaretçilerini beklemektedir. Sağlık kuruluşlarının medikal turizm alanında hizmet verebilmeleri için Sağlık Bakanlığı tarafından yetki belgesi verilmesi gerekmektedir (**Şekil 116**). Üçü kamu sağlık kuruluşu, beşi özel sağlık kuruluşu olmak üzere Eskişehir ilinde bu yetki belgesini almaya hak kazanan sekiz sağlık kuruluşu bulunmaktadır. Kamu sağlık kuruluşları; Eskişehir Şehir Hastanesi, Yunusemre Devlet Hastanesi ve Eskişehir Ağız ve Diş Sağlığı Hastanesi'dir. Özel sağlık kuruluşları ise bir fizik tedavi merkezi olan Özel Fizyomer Tıp Merkezi, göz hastalıkları alanında hizmet veren Özel Eskişehir Göz Sağlığı ve Hastalıkları Dal Merkezi, Eskişehir Acıbadem Hastanesi, Eskişehir Anadolu Hastanesi, Gürlife Hospital Hastanesi ve Mahmudiye Atçılık Meslek Yüksek Okulu – Mahmudiye Hippoterapi Uygulama ve Araştırma Merkezi'dir.

Eskişehir Şehir Hastanesi'nin anjiyo ünitesi, diyaliz ünitesi, iyot tedavi alanı, nükleer tıp merkezi, radyoterapi ünitesi, kemoterapi ünitesi, kalp ve damar cerrahisi, onkoloji tanı ve tedavi merkezi, palyatif bakım, perinatal merkez, geleneksel ve tamamlayıcı tıp merkezi, robotik ilaç hazırlama, taş kırma ünitesi, uyku laboratuvarı ve yanık merkezinden oluşan özellikli birimleri bulunmaktadır. Ayrıca Acil Servis, Adli Tıp Kliniği, Algoloji, Anestezi Kliniği, Beyin Cerrahi Kliniği, Biyokimya, Cerrahi Onkoloji, Çocuk Alerjisi, Çocuk Cerrahi Kliniği, Çocuk Gastroentroloji Kliniği, Çocuk İmmünolojisi, Çocuk Nefrolojisi, Çocuk Nörolojisi, Çocuk Psikiyatri, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları, Deri ve Zührevi Hastalıklar Kliniği, Diş Hastalıkları ve Tedavisi, Diyaliz Ünitesi, Endokrinoloji Kliniği, Enfeksiyon Hastalıkları, Evde Sağlık Hizmetleri, Fizik Romatoloji, Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon, Fizyoloji, Gastroenteroloji, Gastroenteroloji Cerrahisi, Genel Cerrahi Kliniği, Göğüs Cerrahi, Göğüs Hastalıkları Kliniği, Göz Hastalıkları Kliniği, Hematoloji Kliniği, İç Hastalıkları Kliniği, İmmünoloji, Kadın Doğum Kliniği, KVC Kliniği, Kardiyoloji Kliniği, KBB Kliniği, Mikrobiyoloji, Nefroloji, Neonatoloji, Nöroloji Kliniği, Nükleer Tıp, Ortopedi Kliniği, Perinatoloji, Plastik Cerrahi Kliniği, Psikiyatri, Radyasyon Onkolojisi, Radyoloji, Tıbbi Biyokimya, Tıbbi Genetik, Tıbbi Mikrobiyoloji, Tıbbi Onkoloji ve Üroloji Kliniği'nde oluşan tıbbi birimleriyle hizmet vermektedir (204) .

Şekil 116 *Sağlık Bakanlığı tarafından tıp turizmi yetki belgesine sahip kuruluşlar ve Hippoterapi Merkezi*

Yunusemre Devlet Hastanesi; Acil Tıp, Anestezi ve Reanimasyon, Beyin Cerrahi, Cerrahi Onkoloji, Cildiye (Deri ve Zührevi Hastalıkları), Çocuk Cerrahisi, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları, Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları, Dahiliye (İç Hastalıkları), Enfeksiyon Hastalıkları, Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon, Gastroenteroloji, Genel Cerrahi, Geriatri, Göğüs Cerrahisi, Göğüs Hastalıkları, Göz Hastalıkları, Hava ve Uzay Hekimliği, İş ve Meslek Hastalıkları, Kadın Hastalıkları ve Doğum, Kalp Damar Cerrahisi, Kardiyoloji, Kulak Burun Boğaz Hastalıkları, Nöroloji, Ortopedi ve Travmatoloji, Plastik, Rekonstrüktif ve Estetik Cerrahi, Pratisyen Hekim, Radyoloji, Romatoloji, Ruh Sağlığı ve Hastalıkları, Tıbbi Biyokimya, Tıbbi Mikrobiyoloji, Tıbbi Patoloji, Üroloji, Yoğun Bakım branşlarında alanlarında uzman 248 doktorla hizmet verilmektedir (205). Eskişehir Ağız ve Diş Sağlığı Hastanesi ise Çene Cerrahisi Kliniği, Ortodonti Kliniği, Restoratif Diş Tedavi Kliniği, Periodontoloji Kliniği, Endodonti Kliniği, Protez Kliniği, Entegre Kliniği, Pedodonti Kliniği ile alanında uzman doktorlarla hizmet vermektedir (206).

Özel Fizyomer Tıp Merkezi; 5.000 m^2 kapalı alana sahip, geniş fizik tedavi ve rehabilitasyon salonları, terapi havuzları ve modern tıp üniteleriyle Türkiye'nin en büyük Özel Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Tıp Merkezi'dir ve Terapia konseptiyle hizmet vermektedir. İç hastalıkları, Radyoloji, Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Beslenme ve Diyetetik, Nöroloji alanında hizmet vermektedir. Bunların yanı sıra VIP oda, rehabilitasyon, diyetisyen desteği, ücretsiz internet, kişisel asistan, sigorta asistanı, kapalı-açık otopark, uçak bileti rezervasyon, otel rezervasyon hizmeti, online doktor danışma, havaalanı karşılama, kafe ve restoran gibi hizmetleri de bulunmaktadır (207).

Beş adet modern göz polikliniği olan Özel Eskişehir Göz Sağlığı ve Hastalıkları Dal Merkezi; gözlük kusurları, katarakt, kornea, çocuk göz sağlığı ve glokom alanında hizmet vermektedir (208).

Acıbadem Eskişehir Hastanesi, tüm branşlarda SGK anlaşmalı olarak hizmet vermektedir. Hastanede yer alan uzmanlık dalları arasında Beyin Cerrahisi, Kalp, Kardiyovasküler Cerrahi (Kalp ve Damar Cerrahisi), Kadın Doğum, Nöroloji, Tıbbi Onkoloji ve Radyasyon Onkolojisi yer alıyor. Hastanede alanında uzman 93 doktor hizmet vermektedir. 21.137 m^2'lik kapalı alana kurulu Acıbadem Eskişehir Hastanesi'nde; beş ameliyathane, yeni doğan yoğun bakım ünitesi dahil 34 yoğun bakım yatağı, iki doğumhane ve bir bebek bakım odası yer almaktadır. 107 yatak kapasiteli hastanenin binası, 1.000 noktadan kontrol edilen akıllı bina sistemini barındırmaktadır. Hastanede dekontaminasyon odası, her biri birbirinden bağımsız acil gözlem odaları, tek kişilik kabinleme sistemi ile oluşturulan izole yoğun bakım odaları da bulunmaktadır (209).

Eskişehir Anadolu Hastanesi; 5.720 metrekare kapalı alan üzerinde, toplam 63 hasta yatağı, 15 yoğun bakım yatağı (10 genel yoğun bakım+5 koroner yoğun bakım 6 yeni doğan yoğun bakım kuvöz, 11 gözlem yatağı), 4 ameliyathane, doğumhane, yeni doğan yoğun bakım ünitesi, mikrobiyoloji, radyoloji ve klinik laboratuvarları, acil servis üniteleri ile hizmet vermektedir. Acil Servis, anesteziyoloji ve reanimasyon, beyin ve sinir cerrahisi, beslenme ve diyet, çocuk sağlığı ve hastalıkları, dahiliye, dermatoloji ve cildiye, endokrinoloji ve metabolizma hastalıkları, enfeksiyon hastalıkları ve klinik mikrobiyoloji, fizik tedavi ve rehabilitasyon, gastroenteroloji, genel cerrahi, göğüs hastalıkları, göz hastalıkları, kadın hastalıkları ve doğum, kalp ve damar cerrahisi, kardiyoloji, kulak burun boğaz, nöroloji, ortopedi ve travmatoloji, radyoloji, tıbbi mikrobiyoloji laboratuvarı, tıbbi biyokimya laboratuvarı ve üroloji bölümleri bulunmaktadır. Alanında uzman 43 doktorla hizmet vermektedir (210).

Özel Gürlife Hastanesi; 46 Yoğun Bakım Yatağı (Yetişkin Yoğun Bakım, Yeni Doğan Yoğun Bakım, Kardiyo-vasküler Yoğun Bakım ve Kardiyoloji Yoğun Bakım) olmak üzere 154 Hasta Yatağı ve 44 Günübirlik Servis Yatağı; alanında uzman 14 doktorla hizmet vermektedir (211).

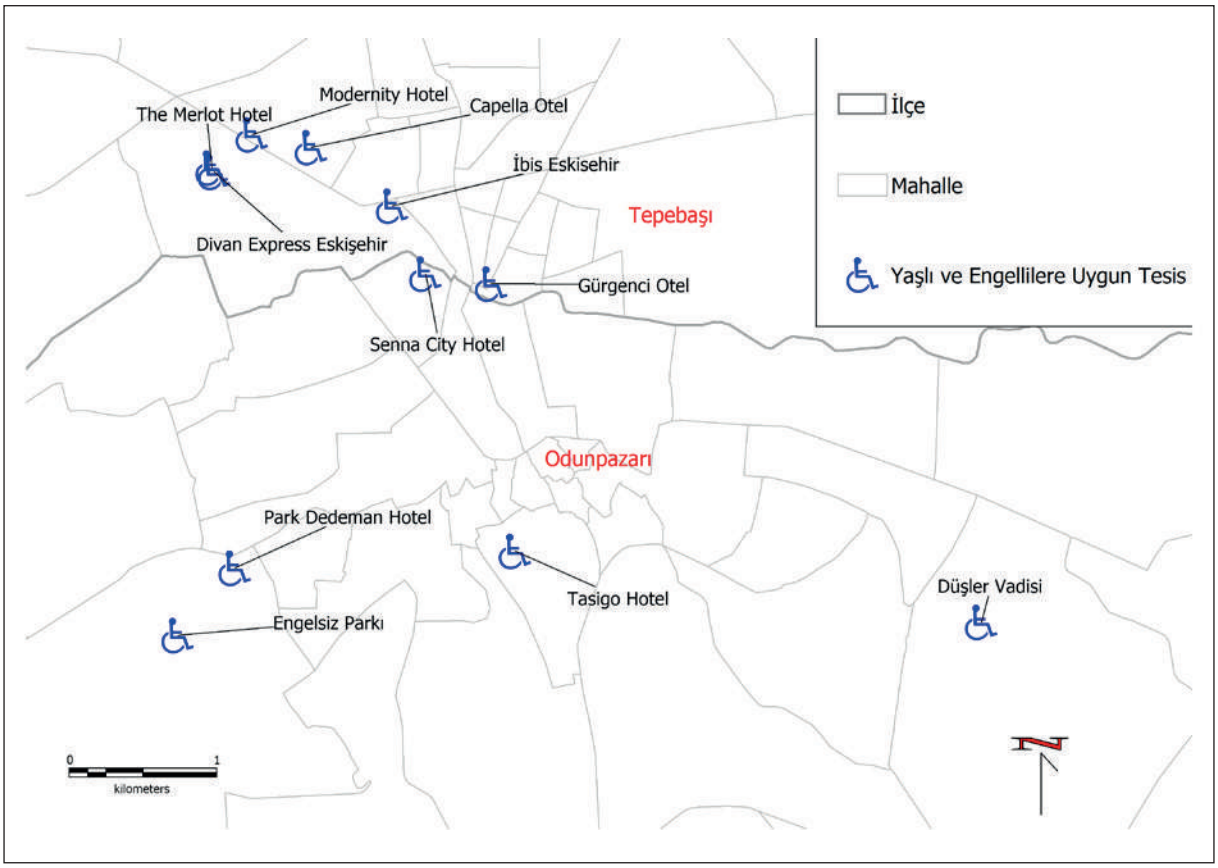
Mahmudiye Hippoterapi Uygulama ve Araştırma Merkezi ise; Ülkemizde çeşitli nedenlerle bireysel gelişim özellikleri ile eğitim yeterlikleri açısından yaşıtlarından beklenilen düzeyden anlamlı farklılık gösteren, bedensel, zihinsel, görme, işitme, dil ve konuşma kayıpları bulunan veya psikolojik rahatsızlığı olan veya kişisel nedenlerle atların iyileştirici yönünden faydalanmak isteyen ihtiyaç sahibi bireylerin, doğal atçılık yöntemleri kullanarak, at üzerinde veya yerde tedavisini veya sadece atlarla kaliteli zaman geçirme sürecini planlamak, sosyal yaşamlarına katkı sağlayacak aktiviteler arasında atlı faaliyetlerin yer alabilmesi için uygun şartları sağlamak, güvenli olarak etkinlik yapmak ve ihtiyaç duydukları konularda etkili süreçleri planlayabilmek, ilgili alanda uzmanların disiplinler arası bilimsel araştırma yapmalarına olanak sağlamak, engelli ve/veya ihtiyaç sahibi bireylerin, Merkez personelinin ve etkinliklerde yer alacak atların güvenli olarak faaliyet yapabilmelerini sağlamak amacıyla aşağıdaki alanlarda faaliyet göstermektedir (212).

1.6.5.3 Eskişehir'in Üçüncü Yaş ve Engelli Turizmi Çekicilikleri

Yaşlı ve engelli bireylerin turizm faaliyetlerine katılabilmesi için tesislerin erişilebilir olması büyük önem taşımaktadır. Eskişehir ilinde sağlık turizminin en önemli alanlarından biri olan üçüncü yaş ve engelli turizmi hizmet verebilecek oteller (**Şekil 117**); Tasigo Hotel, Capella Hotel, Gürgenci Suit Hotel, Sennacity Hotel, Divan Express, İbis Hotel, The Merlot Hotel, Park Dedeman Hotel ve Modernity Hotel'dir. Özellikle engelli bireylerin kullanımına uygun olan bu otellerin yanı sıra Engelsiz Pak adında yaklaşık 5000 m^2 alanda bulunan parkta özellikle engelli vatandaşlar için engelsiz bir şekilde spor yapıp vakit geçirebilecekleri bir alan bulunmaktadır. Park; içerisinde engelsiz fitness aletleri, oturma birimleri, engelsiz çocuk oyun alanları, görme engelliler için hissedilebilir yürüme ve yönlendirme şeritleri, engelli rampaları, otistik çocuklar için bili küpleri, tüm çocuklar için rüzgâr flütü, abaküs ve park içerisinde dinlenebilecekleri oturma birimleri ile özel olarak tasarlanmıştır.

Yaşlı bakımı alanında hizmet veren Düşler Vadisi yaşlı bakım evinde ise sosyal çalışmacı, nöbet sistemiyle çalışan hemşirelerimiz, kurum hekimimiz profesyonel hizmet vermektedir. Yaşlılarımızla ilgilenen bakım elemanları yaşlı bakım sertifikalı ve alanında deneyimli kişilerden oluşmaktadır. Kurumda ağırlıklı olarak alzheimer, demans, parkinson,

felçli, yatalak ve bakıma ihtiyacı olan yaşlılara 7/24 sağlık ve bakım hizmeti sunulmaktadır. Yaşlıların tüm ihtiyaçları (barınma, beslenme, öz bakım, sosyal etkinlik vb.) kurumumuz tarafından karşılanmaktadır. Yaşlılara, yaşlı bakım personeli tarafından banyo, kişisel temizlik işlemleri, bez değişimi, ağız bakımı vb. A'dan Z'ye bakım hizmetleri sağlanmaktadır. 7/24 olarak nöbet sistemiyle hemşire bulunan kurumda, yaşlıların ilaç takibi, pansuman, şeker tansiyon ölçümleri vb. sağlık hizmetlerini gerçekleştirmektedir. Aynı zamanda kurum hekimleri belirli periyodlarla yaşlıların rutin kontrollerini yapmaktadır. Kurumda istihdam edilen sosyal çalışmacı tarafından yaşlılara ait raporlar hazırlanmakta, yaşlı ve yakınlarıyla birebir görüşmeler gerçekleştirilmekte ve onlara psiko-sosyal destek sağlanmaktadır. Yaşlının kuruma uyum sağlaması, ailelerin bu süreci sağlıklı bir şekilde geçirmeleri konusunda çalışmalar yapılmaktadır (213).

Şekil 117 *Yaşlı ve engellilere uygun konaklama tesisleri*

1.7 ESKİŞEHİR'İN SAVAŞ ALANLARI TURİZMİ OLANAKLARI

Savaşlar cephelerde korkunç ölümlere, doğal ve yapay çevrenin tahrip olmasına yol açmıştır. Savaşlar ayrıca, savaş öncesi zamanlarda muhtemelen turizm hareketlerinin odağı olan birçok kültürel mirasın yıkılmasına da sebep olmuştur. Bu ölüm, yıkım ve kaybolma alanları, savaş sonrası dönemde turizmin kendisi için çelişkili olarak bir çekim merkezi haline gelmiştir. Savaş alanları fiziksel coğrafyanın savaş, seyahat, anma ve turizm yoluyla sembolik alanlara dönüştürüldüğü yerlerdir. Aynı zamanda savaşta ölenlerin de mezarlarıdır. Bu durum, bu tür yerler için anlam karmaşası yaratmaktadır. Çünkü şehitlikler ve anıtlar, ziyaret edenleri tarihsel bilinç ve savaşın kültürel anıları ile birlikte savaş alanlarının içgüdüsel betimlemeleriyle etkilemiştir (14 s. 80). Günümüzde insanlar merak duygusuyla kendi toplumlarının veya farklı toplumların savaş tarihini incelemek amacıyla savaş alanlarını ziyaret etmeye başlamışlardır. Bu ziyaretler de savaş alanı turizmi denen bir turizm çeşidinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Literatürde savaş alanı turizmi genellikle hüzün turizmi (dark tourism) veya ölüm turizmi (thanatourism-Yunanca thanatos ölüm anlamına gelir) türü olarak kabul görmektedir (Ashworth, 2004; Seaton ve Lennon, 2004; Stone, 2006'dan aktaran (214 s. 452)). Diğer yandan, kültürel miras turizmi biçimi olarak da kabul edilen savaş alanı turizmi kapsamında savaş ve çatışmaların yapıldığı yerleri ziyaret etmek ve gözlemlemek, turizm sektörünün popüler bir parçası haline gelmiştir (15 s. 18).

1.7.1 SAVAŞ ALANI TURİZMİ

Savaş alanları, toplumlara bir ulus veya bir insan olarak somutlaşan değerleri hissettirmede güçlü bir kaynak görevi görmektedir (215 s. 243). Savaş alanı turizmi terminolojisinin dini bir amacı ve kutsal yükümlülükleri de bulunmaktadır (Ziino, 2007'den aktaran (216 s. 37)). Anıtsal yerler ve mezarlıklar kutsanmaktadır (217 s. 189) ve ziyaretçiler bu amaca hizmet etmek için toplanmaktadır. Dua edilen, ilahiler söylenen ve övgülerle dolu olan bir cenaze töreni, askerler için teşekkür ve saygıyı; çelenk ve çiçeklerin yerleştirilmesi de hediye vermeyi temsil etmektedir (Mauss, 1969'dan aktaran (216 s. 37)).

Savaş alanı turizmi kapsamında farklı çekiciliklerden söz etmek mümkündür (218 s. 4). Tablo 4'te farklı savaş alanı turizmi çekiciliklerine yer verilmiştir.

Tablo 4. Savaş Alanı Turizmi Çekicilikleri

Mekânsal Çekicilikler	Savaş meydanları, Kaleler, Surlar, Anıt mezarlar, Müzeler, Ordu yolları, Karargâhlar, Ordugâhlar
Olaysal Çekicilikler	Askeri günler, Savaş yıldönümleri, Kurtuluş yıldönümleri, Barış antlaşmaları yıldönümleri

1.7.2 SAVAŞ ALANLARINDA TURİZM ETKİNLİKLERİ

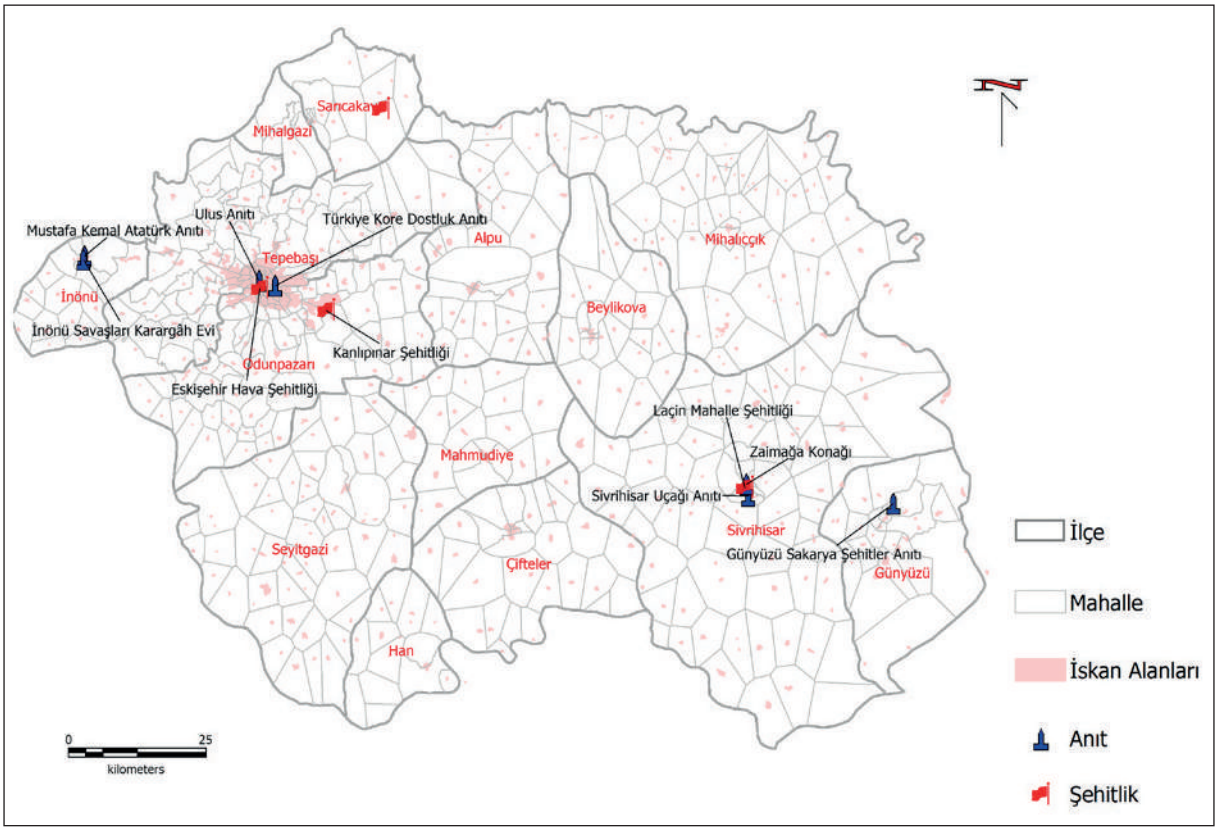
Birçok önemli olaya sahne olmuş savaş alanları birçok turizm etkinliğine sahne olmaktadır. Bunlar; anma törenleri, özel organizasyonlar ve sosyal projelerdir (219 s. 70).

1.7.3 ESKİŞEHİR'İN SAVAŞ ALANI TURİZMİ POTANSİYELİ

Eskişehir tarihin her döneminde önemli bir ticari, ekonomik ve stratejik noktada olmuştur. Geniş ve verimli ovaları; Anadolu'yu batı, doğu, kuzey ve güney doğrultularında kesen doğal yolların Eskişehir'de buluşması; bu yolların askeri ve ticari önemi bölgenin hep göç almasının ve savaşların sahnesi olmasının temel nedenleri arasındadır (220). Kurtuluş Savaşı'nın önemli muharebelerinin Eskişehir topraklarında gerçekleşmiş olması Eskişehir'in savaş alanı turizmi kapsamında değerlendirilmesini mümkün kılmıştır.

1.7.4 ESKİŞEHİR'DEKİ SAVAŞ ALANI TURİZMİ ÇEKİCİLİKLERİ

İlin büyük kısmının düşman işgaline uğradığı ve Kurtuluş Savaşı'nda önemli savaşların bölgede geçtiği düşünüldüğünde ilin tamamının savaş turizmi alanı olarak değerlendirilmesi gerekir. Bu bölümde Eskişehir'deki şehitlikler ve anıtlar verilmiştir (**Şekil 118**).

Şekil 118 *Eskişehir ilindeki şehitlikler ve anıtla*

1.7.4.1 Eskişehir Hava Şehitliği

Cumhuriyet Dönemi ilk yapılarından biri olan ve 1921 yılında yapılan şehitlik, Kurtuluş Savaşı'nda 25 Mart 1921 günü düşen Fokker Tayyaresi'nde şehit olan Üsteğmen Ahmet Fehmi'nin defnedilmesiyle kurulmuştur (221). II. İnönü Savaşı'nda efsane havacı Vecihi Hürkuş ve Pilot Üsteğmen Ahmet Fehmi birlikte savaşa katılmışlardır. Uçağın arıza yapması nedeniyle Vecihi Hürkuş geri dönüp zorunlu iniş yapmıştır. Kısıtlı olanaklarla tamir edilmeye çalışılan 'Fokker' isimli uçağa bu kez Pilot Üsteğmen Ahmet Fehmi binmiştir. Yunan kuvvetlerinin yeri, sayısı ve silahlarını tespit etmek için keşif amaçlı havalanan uçak çok kısa bir süre içinde tekrar arızalanıp yere çakılmış ve Pilot Üsteğmen Ahmet Fehmi şehit olmuştur (222 s. 87).

1.7.4.2 İnönü Savaşları Karargâh Evi

Kurtuluş Savaşı'nda Garp Cephesi Komutanı İsmet İnönü'nün karargâh binası olarak kullandığı evde oluşturulan müze 2001'de açılmıştır. Müzede İnönü Savaşları'nı içeren fotoğraflar, İnönü'nün ve diğer kumandanların vermiş oldukları cephe emirleri, silahlar ve askerî malzemeler sergilenmektedir. Ayrıca İsmet İnönü'nün resmî üniformalarının kopyaları, Eskişehir ETİ Arkeoloji Müzesi etnografya bölümünden getirilen yöresel etnografik eserler de görülebilmektedir. Karargâh evi; iki katlı olup, zemin kat yapı malzemesi taş, diğer iki kat bağdadi tekniğindedir. İkinci katın ön ve arka cephesi cumbalıdır. Bina, Osmanlı Dönemi sivil mimari örneği olup tek yapı olarak tescillidir (223).

1.7.4.3 Kanlıpınar Şehitliği

Cumhuriyet Dönemi ilk yapılarından biri olan Kanlıpınar Şehitliği, Sakarya'nın doğusunda yeni müdafaa hattına yerleşmek için çekilmeler sırasında orada oluşturulan cephede şehit düşen askerlerimizin anısına yapılmıştır. Eskişehir Merkez Kanlıpınar sınırları içinde Eskişehir-Ankara karayolunun 13. km'sindedir. Yaklaşık 12x12 m ölçülerinde olup etrafı 1-2 m yüksekliğinde duvarla çevrilidir. Batı köşesinde şimdi akmayan bir çeşme mevcuttur. İçinde altı adet sanduka mezar bulunmaktadır. Demirden küçük bir kapıdan girilmektedir. Mezar ve duvarlar beyaz badanalıdır. İçinde mermer bir yazıt bulunmaktadır (224).

1.7.4.4 Sivrihisar Şehitlik Abidesi

Eskişehir'in Sivrihisar ilçesinde bulunan Sivrihisar Hava Şehitliği 1999'da yapılmıştır. İki parsel ve 18.000 m^2'lik alandan oluşmaktadır. Şehit mezarı yoktur (225).

1.7.4.5 Sivrihisar Uçağı Anıtı

20 Eylül 1921'de kurtulan Sivrihisar, Kurtuluş Savaşı'nın son harbinde önemli rol oynamıştır. Mustafa Kemal Atatürk, Başkomutanlık Meydan Muharebesi'nin bazı planlarını bizzat Sivrihisar'a gelerek Sivrihisar'da hazırlamıştır. Başkomutanlık Meydan Muharebesi'nde yardımcı kuvvetlerin bir kısmı Sivrihisar'da konaklamış ve 27 Ağustos'ta Sivrihisar'dan ayrılarak asıl ordumuza katılmışlardır. Bu konaklama sırasında Sivrihisar halkı yiyecek ekmeğine kadar neyi varsa ordumuzun askerine vermiştir. Bunun yanında, Sivrihisar halkı elinde avucunda ne varsa birleştirip, dört bin liraya orduya bir uçak da almıştır. Fransız yapımı Breguet 14 B2 uçağının adına Sivrihisar Tayyaresi denilmiştir. Bu uçak Kurtuluş Savaşı boyunca ordumuzun gücüne güç katmış, başarılı olmasında önemli bir rol oynamıştır. Orta Doğu Teknik Üniversitesi Toplum ve Bilim Merkezinin girişimleriyle kanat açıklığı 15 m olan orijinal uçağın, yarısı boyutunda bir model üretilmiştir. 7,5 m kanat

açıklığına sahip olan, üretildiği dönemin tekniğine göre ahşaptan yapılan, dayanıklı olması için fiberglas ile kaplanarak orijinal rengine boyanan model uçak Sivrihisarlılara hediye edilmiştir (226).

1.7.4.6 Zaimağa Konağı

Başkomutan Mustafa Kemal'in ve İsmet Paşa'nın katılımları ile Zaimağa Konağı'nda savaşa dair çok önemli kararlar alınmıştır. Bu arada Mustafa Kemal, İtilaf Devletleri tarafından yapılan ateşkes teklifini görüşmek ve verilecek cevabı karara bağlamak üzere İcracı Vekiller Heyeti'ni (Bakanlar Kurulu'nu) Sivrihisar'a davet eder. 24 Mart 1922'de Zaimağa Konağı'nda Bakanlar Kurulu toplantısı yapılır. Zaimağa Konağı'ındaki toplantıda ateşkes önerisi, Anadolu topraklarının hemen boşaltılması şartıyla kabul edilmiştir. Mustafa Kemal Atatürk Kolordu mensuplarıyla bu binada kalmıştır. Bu toplantı, Ankara dışında yapılan ilk Bakanlar Kurulu toplantısı olarak tarihteki yerini almıştır (227).

1.7.4.7 Ulus Anıtı

Eskişehir'in merkezi noktalarından biri olan İstasyon Kavşağında bulunmaktadır. Anıt, Büyükşehir Belediye Başkanı Yılmaz Büyükerşen tarafından tasarlanmıştır (228).

1.7.4.8 Laçin Mahalle Şehitliği

Sarıcakaya ilçesinin Laçin mahallesinde bulunur.

1.7.4.9 Günyüzü Sakarya Şehitler Anıtı

2007 yılında Sakarya Meydan Muharebesinde şehit olanlara saygı için belediye meclis kararı ile yapılmıştır.

1.7.4.10 Türkiye Kore Dostluk Anıtı

Koreli heykeltıraşlar tarafından yapılmıştır. 2007 yılında Kent Park içinde açılan Türk Kore Dostluk Anıtı iki ülke arasındaki kan kardeşliğini ve dostluğu simgelemektedir.

1.7.4.11 Mustafa Kemal Atatürk Anıtı

İnönü ilçe meydanında bulunmaktadır.

1.8 ESKİŞEHİR'DE SPOR TURİZMİ

Spor turizmi; öncelikli amacı spor yapmak, spora katılmak, izlemek veya spor faaliyetinin yerine getirilmesinde görevini yürütmek olan insanların yaşadıkları yerlerden çıkıp; başka bölgelere, şehirlere veya ülkelere yaptıkları seyahatlerinde çeşitli hizmetleri satın alarak o yerin ekonomisine katkıda bulunma ve planlanan spor faaliyetinin bitiminde o yerden ayrılarak geldiği noktaya veya planlanmış bir başka yere hareket etmesiyle oluşan turizm türüdür (16 s. 34). Spor turizmi doğası gereği kendine özgü faktörlerden oluşmaktadır. Argan (2004'ten aktaran (16 s. 36) tarafından spor turizminin genel özelliklerine ilişkin ortaya konan faktörler şöyledir:

- Olayın gerçekleştiği noktaya seyahat etme.
- Çekirdek spor ürününü (karşılaşma, yarışma performansı) kontrol etmenin tam olarak pazarlayan kişinin elinde olmaması.
- Üretim ve tüketimin eş zamanlı olması ve üretilen ürünün dayanıksızlığı.
- Genel olarak spor müsabakalarının sonucunun bilinmemesi.
- Eğlence içermesi.
- Sezon olgusunun varlığı.
- Spor olayının gerçekleştirileceği özel tesis veya alan ihtiyacı (pist, stadyum, arena, parkur vb.).
- Duygusal bağlılık hissetme ve taraftar olarak özdeşleşme.
- Pazarlama karması elemanlarına ilişkin özel kararların verilmesi.

Spor turizmi faaliyetlerine katılan bireylerin, her zamanki ortamlarının dışındaki yerlere seyahat ederken veya orada kalırken, rekabetçi veya eğlence sporlarına aktif veya pasif olarak katıldığı görülmektedir. Bireylerin seyahat etmeye karar verme kriterlerinde, spor en büyük motivasyon olmakla birlikte, turistik unsur olarak genel deneyimi pekiştirmede de etkilidir (17 s. 23).

1.8.1 SPOR TURİZMİ ÇEŞİTLERİ

Spor turizminin; yapılış amacına, gerçekleşme şekline ve gerçekleştiği yere bağlı olarak değişik biçimlerde sınıflandırıldığı görülmektedir. Spor turizmi aktif spor turizmi, etkinlik temelli spor turizmi ve nostalji spor turizmi olarak üç sınıfa ayrılmaktadır (229 s. 207). *Aktif spor turizmi*ni, spor yapmak veya yarışmak amacıyla seyahat eden sporcularla, tatillerinin içinde serbest zaman faaliyeti olarak spor tesislerinden yararlanmak için seyahat edenler oluşturmaktadır. *Etkinlik temelli spor turizmi* kapsamında, olimpiyat oyunları ve dünya kupası gibi spor olaylarına katılmak için seyahat edenler örnek olarak

gösterilebilmektedir. *Nostalji spor turizmi* ise önemli spor olaylarının düzenlendiği spor tesislerini ve müzeleri ziyaret etmek amacıyla gerçekleştirilen seyahatler olarak belirtilmiştir.

1.8.2 SPOR TURİZMİNİN ÇEŞİTLİ ETKİLERİ

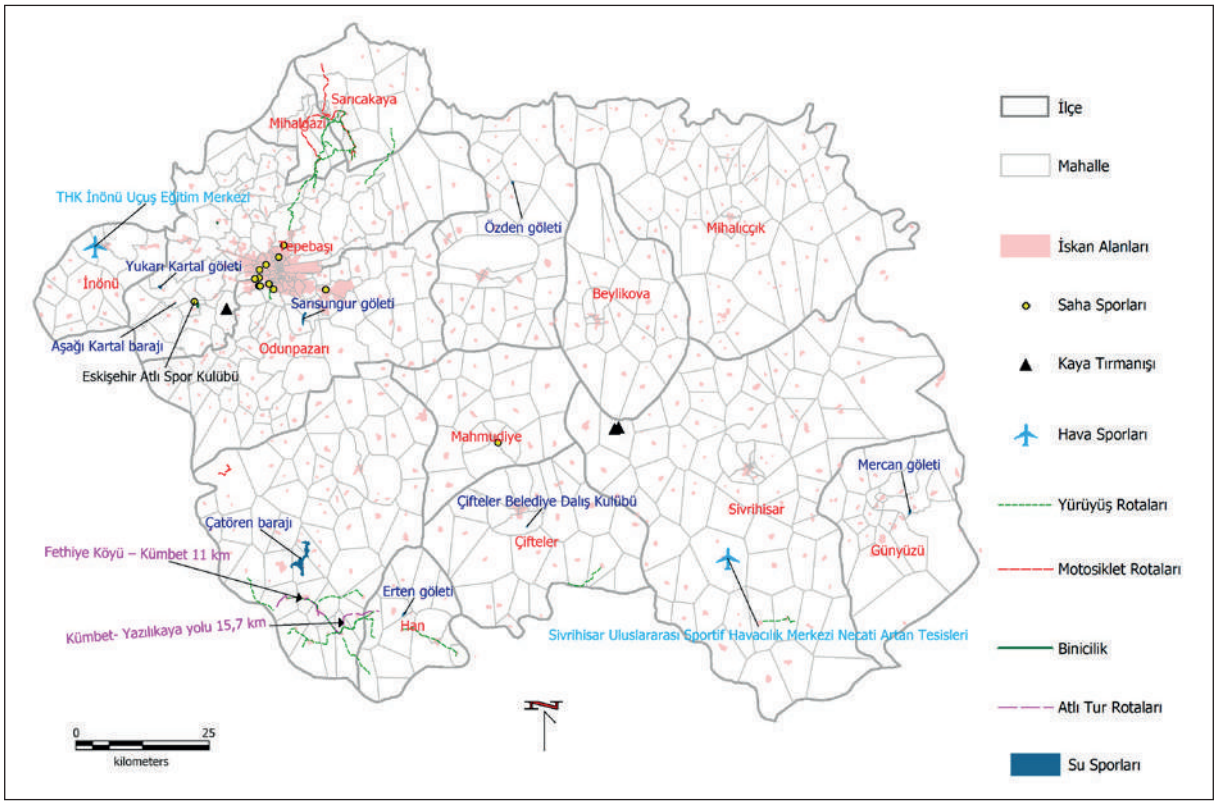
Spor turizminin gerçekleştiği ülkelere olumlu ve olumsuz etkileri bulunmaktadır. Olumlu etkilerinin çok daha fazla olmasından dolayı bu pazar her geçen gün büyümektedir. Genel olarak spor turizminin sağladığı yararlar şunlardır (230 s. 7):

- Turizm sektörüne yatırım fırsatı sağlar.
- Dolu oteller, restoranlar ve perakende satış kuruluşları aracılığıyla ekonomik büyüme yaratır.
- Düzenlendiği ülke veya şehrin bilinirliğini artırır ve olumlu imajını güçlendirir.
- Yeni ürünler ve yeni destinasyonlar yaratır.
- Tesislerin tam kapasiteyle kullanılmasını sağlar.
- Toplumsal ilişkileri ve kurumsal desteği güçlendirir.
- Genç nüfus için fırsatlar oluşturur.
- Daha fazla getiri sağlayan ve tekrar gelen ziyaretçilerin ilgisini çeker.
- Destinasyon için uygun imaj oluşturulmasını sağlar.
- Altyapı eksikliğini giderir ve altyapıyı geliştirir.
- İletişimin kapsamının genişletilmesi için medyanın kullanılmasını sağlar.
- Turizmin büyüme oranının ve talebin artmasını sağlar.
- Yeni oluşturulan spor olanaklarının yönetilmesi için finansal destek sağlar.
- Toplumun spora olan ilgisini ve desteğini artırır.

Dünya turizm eğilimlerine bakıldığında, spor amaçlı seyahat edenlerin oranı hızla artmaktadır. Eskiden sadece spor kafilesi veya spor takımı turizmi sayılan spor turizmi, artık kitlesel bir özellik kazanmıştır. Spor turizmi; satılan araç gereçleri, yapılan tesisler ve bunların işletim maliyetleri, organize edilen etkinlikler ve bu etkinliklerin ekonomik girdileri (gişe-büfe gelirleri, katılım, hakem ücretleri) açısından incelendiğinde, özellikle gelişmiş ülkelerin ekonomisinde önemli bir yer tutmaktadır (231).

1.8.3 ESKİŞEHİR'İN SPOR TURİZMİ POTANSİYELİ

Eskişehir'in tarihi ve kültürel değerleri spor turizmi potansiyelini de etkilemektedir. Şehir merkezinin spor tesisleri açısından zenginliğinin yanı sıra ilçelerde de farklı spor turizmi çekiciliklerinin bulunması nedeniyle Eskişehir için potansiyeli en yüksek olabilecek turizm türlerinden birisinin spor turizminin olduğu söylenebilir. Eskişehir ili ve çevre ilçelerinde havada, suda ve karada gerçekleştirilen birçok spor turizmi etkinliği yapılmaktadır. İlerleyen başlıklar altında Eskişehir'in önemli spor turizmi çekiciliklerine yer verilmiştir (**Şekil 119**).

Şekil 119 *Eskişehir ilinin başlıca spor turizmi kaynakları*

1.8.3.1 Hava Sporları Çekicilikleri

1.8.3.1.1 Türk Hava Kurumu İnönü Uçuş Eğitim Merkezi

Eskişehir'in İnönü ilçesinde bulunan ve 1936 yılında kurulan Türk Hava Kurumu İnönü Uçuş Eğitim Merkezi'nde, dünya standartlarında çeşitli havacılık sporlarının yapılmasına imkân sunulmakta ve eğitim verilmektedir. Bu sporlardan başlıcaları; planör, paraşüt, yamaç paraşütü, mikrolayt, balon ve yelken kanat olarak sıralanabilir. Eğitimler her yıl hava koşullarının en uygun olduğu Mayıs-Eylül ayları arasında belirli dönemlerde yapılmaktadır. Toplam 1200 dönümlük bir arazi üzerine kurulmuş olan İnönü Eğitim Merkezi'nde iki adet toprak-çim pist bulunmaktadır. Bunlar 900 m uzunluğunda Kuzey-Güney (34-16) ve 1100 m Doğu-Batı (29-11) pistleridir. Merkezde bulunan Rus mimari tasarımı ile 1937 yılında konaklama amacı ile yapılan taş binalar, günümüzde de kullanılmaktadır. İnönü Uçuş Eğitim Merkezi yaklaşık 390 yatak kapasiteli öğrenci yatakhaneleri, yemekhanesi, kantini, 2-5 yatak kapasiteli 120 kişilik lojmanları, hava araçlarının bakım ve onarımlarının yapıldığı hangarı ve yüzme havuzu ile Türkiye'nin ilk, Dünya'nın ise sayılı sportif havacılık merkezlerinden biridir (232).

1.8.3.1.2 Sivrihisar Uluslararası Sportif Havacılık Merkezi Necati Artan Tesisleri

Sivrihisar Uluslararası Sportif Havacılık Merkezi Necati Artan Tesisleri, 2014 yılının Mart ayında hava parkı olarak faaliyetlerine başlamıştır. Tesis, yaklaşık 1000 dönüm üzerine kuruludur. Hava parkının deniz seviyesinden yüksekliği 2790 feet'tir. 1810 m uzunluğunda, 32 m genişliğinde ana piste sahiptir. Pist yönü 05'e 23'tür. Ana pistin yanında planör ve diğer hafif hava araçları için çim pist bulunmaktadır. *Batı Apronu* ve *Doğu Apronu* olmak üzere iki adet apron alanı vardır. Bu bağlamda, Türkiye'de bu özelliklerde bulunan ilk ve tek hava parkıdır. Merkezde uçuşların yanı sıra paraşüt atlayışları, uçuş eğitim okulları ve akademik birimlerin düzenlediği eğitimler ve kamplar ile model uçak eğitimleri, model uçak gösterileri ve akrobasi gösterileri de yapılmaktadır. Sportif havacılığın rahat yapıldığı bir yer olmasının yanı sıra paraşütçüler ve planörcüler için de çok uygundur (233).

1.8.3.2 Kaya Tırmanışı Çekicilikleri

1.8.3.2.1 Kızılinler Kayalıkları

Merkeze 15 km uzaklıktaki Tepebaşı ilçesine bağlı Kızılinler köyü içinde bulunan tarihî hamamın sağ ve sol tarafında yer almaktadır. Bu kayalıklar özellikle yeni başlayanlar için uygun bir tırmanış alanıdır (234).

1.8.3.2.2 Sivrihisar Kayalıkları

Sivrihisar ilçesinin hemen kuzeyinde yer alan bu bölge önemli bir tırmanış alanıdır. Rotalar uzun yıllardır kullanıldığı için oldukça temizdir. Ancak yer yer parçalanan kayalar da vardır. Önemli rotalar Sineklikaya, Balkaya ve Kuleler topluluğunda bulunmaktadır (234).

1.8.3.2.3 Karakaya

Sivrihisar ilçesine bağlı bir köy olan Karakaya, kaya tırmanışı için çok uygun granit kaya yapılarıyla bilinmektedir (bk. Fotoğraf 1-1). Tırmanış için en uygun mevsim ilkbahar, yaz ve sonbahardır. Rotaların çoğu, kayaların kuzey yüzünde olduğundan yazın erken saatler dışında bütün gün gölgelidir. Kış ise çok soğuk geçtiği için hava kuru bile olsa tırmanmak zordur (234).

1.8.3.3 Saha Sporları Çekicilikleri

1.8.3.3.1 Vali Sami Sönmez Spor Kompleksi

Tepebaşı ilçesinde yer alan Vali Sami Sönmez Spor Kompleksi'nde Çim yüzeyli-asfalt zeminli tenis kortu ve atletizm pisti bulunmaktadır (235).

1.8.3.3.2 Üniversite Evleri Sentetik Futbol Sahası

Odunpazarı ilçesinde Avrupa Futbol Federasyonları Birliği standartlarına uygun tam donanımlı sentetik bir sahadır. Saha; ızgara altyapılı su tutmayan çakıl zemin, kum tabanlı granüllü sentetik 60 mm halı kaplıdır. Saha ölçüsü 113x76 olmakla birlikte 2 adet soyunma odası, 1 idari bina ve 1 depo bulunmaktadır. Tribün kapasitesi ise 500 kişidir (236).

1.8.3.3.3 Porsuk Kapalı Spor Salonu

Odunpazarı ilçesinde bulunan Porsuk Kapalı Spor Salonu, kulüp takımlarının idmanlarında kullandığı kapalı spor tesisidir. Voleybol, basketbol ve hentbol sporlarına olanak tanımaktadır (237).

1.8.3.3.4 Eskişehir Stadyumu

Tepebaşı ilçesinde bulunan Eskişehir Stadyumu, 34.930 kişilik seyirci kapasitesine sahiptir. Stadyum sadece futbol oynanmasına yönelik inşa edildiği için koşu pisti bulunmamaktadır. Tribünlerin taç çizgisine mesafesi 10 ile 12 m'dir. Çim alanı 111 m'ye 74 m olan stadyumun oyun alanı ölçüleri ise 105 m'ye 68 m ölçülerindedir. Toplam 16 bloktan oluşan yeni stadyum, 86.783 m² kullanılabilir alana sahiptir (238).

1.8.3.3.5 Organize Sanayi Gençlik Spor ve Tenis Kulübü

1978 yılında kurulmuş ve 1983 yılında federe olmuştur. Federe olduğu tarihten bu yana Eskişehir ve ülke tenisi için birçok sporcu yetiştirmiştir. Milli takıma sporcular ve antrenörler kazandırmıştır. Her yaştan sporcu için tenis faaliyetlerini 12 ay boyunca sürdürmektedir. Kulüpte hem profesyonel hem de amatör turnuvalar ve yarışmalar düzenlemektedir. Organize Sanayi Bölgesi'ne ait olan arsa üzerinde 4 adet açık kort ve 1 adet kapalı korta sahiptir. Bunun yanı sıra dinlenme alanları, yeşil alanlar, çocuk park alanları ve sosyal tesisler bulunmaktadır (239).

1.8.3.3.6 Eskişehir Spor Kulübü Vali Hanefi Demirkol Spor Tesisleri

Vali Hanefi Demirkol Tesisleri 2008 yılında yaklaşık 17 dönümlük arazi üzerine kurulmuş olup Eskişehir-Esentepe bölgesinde yer almaktadır. Tesislerde A takımı çalışmalarını yaparak kamp sürecini geçirmektedir. Üç antrenman sahası, futbolcu odaları, fitness salonu, sağlık birimleri, yemek salonları, sinema salonu ve dinlenme bölümleri bulunan tesislerde kulübün idari ve yönetim birimleri de yer almaktadır (240).

1.8.3.3.7 Tepebaşı Belediyesi Yunus Emre Spor Tesisleri

Tepebaşı Belediyesi Yunus Emre Spor Tesisleri, toplam 10.000 m² alan üzerine kurulmuştur. 3.200 m² kapalı alana sahip olan tesiste, basketbol-voleybol salonu 605 m² büyüklüğünde ve 270 kişi seyirci kapasitesine sahiptir. Tesisin en önemli alanlarından tam donanımlı jimnastik salonu 335 m², 4 adet çok amaçlı salon ise toplam 360 m² büyüklüğündedir. 92 m² büyüklüğünde ve 75 kişi kapasiteli 1 adet konferans salonu da bulunan tesis içinde bir de kafeterya yer almaktadır. Tesisin açık alanında ise 530 m²'lik açık basketbol sahası, 620 m² açık mini futbol sahası, 86x46 metre ebatlarında ve 3.956 m² büyüklüğünde 300 kişi seyirci kapasiteli büyük futbol sahası bulunmaktadır (241).

1.8.3.3.8 Eskişehir Teknik Stadyumu

Tesisin içerisinde Uluslararası Atletizm Federasyonları Birliği standartlarında açık atletizm sahası ve standartlara uygun çim futbol sahası bulunmaktadır. Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu'na bağlı olan 5000 kişilik salon Şubat 2011'de hizmete girmiştir. Salon içerisinde, saunalar ve doping kontrol odası bulunmaktadır. Son yapılan büyütme çalışmalarından sonra kapasitesi arttırılmıştır (242). 18 Mayıs 2018 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 7141 sayılı Kanun ile de Eskişehir Teknik Üniversitesi bünyesine dâhil olmuştur.

1.8.3.3.9 Osmangazi Üniversitesi Kapalı Spor Salonu

Meşelik Yerleşkesinde, 23x48 m ebadında zemini 1.sınıf tarafleks olup 1100 kişilik seyirci kapasitesine sahiptir. Uluslararası Basketbol, Voleybol ve Hentbol karşılaşmalarının yapılabildiği spor salonu mevcuttur. Çok amaçlı kurulan spor salonunda, 800 kişiye hizmet verebilen bedensel uyum merkezi, yoga ve pilates salonu, boks ve aikido salonu, müzik odası, ilk yardım ve hakem odası, çalıştırıcı odaları ve 7 adet soyunma odası bulunmaktadır (243).

1.8.3.3.10 Osmangazi Üniversitesi Stadyumu

Stadyum, sentetik kaplama kulvarlar ve sentetik çim sahadan oluşmaktadır. Kapasitesi 3200 kişiliktir. Futbol sahası ölçüleri 68x105 m olan stadyum, her biri 122 cm genişliğinde 8 adet kulvara sahiptir. Gece ışıklandırması ve elektronik skorboard bulunmaktadır. Stadyumun ev sahibi ve konuk takımın kullanımına yönelik olarak tasarlanmış toplam kapalı alanı 9600 m2'dir. Kapalı alan içerisinde 1 basın toplantısı odası, 4 adet sporcu soyunma odası, 2 adet hakem odası, 1 adet doping kontrol odası, 2 adet antrenman salonu, 4 adet teknik direktör odası, 4 adet masör odası, 1 adet sağlık odası, 1 mescit, 6 adet fuaye, 4 adet masaj odası, 16 duş ve 14 adet ofis bulunmaktadır (243).

1.8.3.4 Tur Rotaları

1.8.3.4.1 Avlakkaya Bisiklet Rotası

Mihalgazi ilçesi Hekimdağı köyü sınırları içinde yer almaktadır. Birçok doğa sporu yapılabilen bu rotayı bisiklet tutkunları denge geliştirme amaçlı kullanmaktadır. Teknik gerektiren ve zorlayıcı bir parkurdur. Sık bir ormanlık alan olduğundan ulaşım bisikletle ve yürüyerek sağlanmaktadır. Avlakkaya'ya Bozdağ köyü, Yarımca köyü ve Sakarılıcaları yolu üzerinden ulaşmak mümkündür (244).

1.8.3.4.2 Kalabak Köyü, Türkmen Dağı, Çoban Yayla ve Çevresi Bisiklet Rotası

Eskişehir'e 50 km uzaklıkta yer almaktadır. Kütahya yolu üzerinden Kızılinler tarafına dönüldükten sonra devam edildiğinde Odunpazarı ilçesine bağlı Yukarı Kalabak köyüne varılmaktadır. Bu rotada birçok köy bulunmaktadır. Aşağı Kalabak köyünden sonra Yukarı Kalabak köyüne ulaşılmaktadır. Burası Eskişehir'in meşhur içme suyu olan Kalabak Suyu'nun kaynağıdır. Derelerden dahi Kalabak Suyu akmaktadır. Türkmen Dağı eteklerinde çeşmelerden su içilebilmektedir. İlkbahar mevsiminde rengârenk kelebekler görülmektedir (244).

1.8.3.4.3 Sarısungur Göleti Parkuru Bisiklet Rotası

Odunpazarı ilçesi Sarısungur köyündeki gölet çevresinde bir dizi parkur bulunmaktadır. Burada dağ bisikleti, kriteryum ve crosscountry yarışları yapılmaktadır (244).

1.8.3.4.4 Tandır köyü Orman Bölgesi Bisiklet Rotası

Eskişehir'e 40 km uzaklıkta olan Sarıcakaya yolu üzerinden Tepebaşı'na bağlı Tandır köyüne ulaşılabilir (244).

1.8.3.4.5 Sarıcakaya-Mihalgazi-Sakarıılıcaları Yol Antrenman Parkuru Bisiklet Rotası

Eskişehir Muttalip mevkiinin içine girmeden Sarıcakaya yolu takip edilir. Önce bir tırmanış yapılarak Bozdağ aşılmaktadır. Daha sonra uzun bir iniş yapılarak Sarıcakaya içine kadar inilmektedir. Mihalgazi-Sakarıılıcaları arası düz hafif engebeli bir yoldur. Sakarya Vadisi'nden sonra Sakarıılıcaları'ndan çıkarken büyük ve zorlu bir tırmanış yapılır. Yaklaşık 16 km tırmanış bittikten sonra zirvede Taşköprü köyü bulunmaktadır. 1200 m rakımda Eskişehir'i kuş bakışı izleyerek aşağı, Muttalip'in içine inilmektedir. Bu parkurun toplam uzunluğu 120 km'dir ve yetkin bir sporcu 4,5 saat gibi bir sürede zorlanmadan bu parkuru tamamlayabilmektedir (244).

1.8.3.4.6 Eskişehir Kütahya Frig Vadisi Parkuru Bisiklet Rotası

Eskişehir-Kütahya çevre yolunu takiben Porsuk Barajı'nı geçtikten sonra Sabuncupınar köyüne dönülmektedir. Bu istasyon köyü geçildikten sonra Fındık köyüne varılmaktadır. Güzergâhta bulunan İncik köyünün suyu meşhurdur. Tren yolu hattına paralel Kızılinler köyüne kadar gelinir ve oradan Kütahya-Eskişehir çevre yoluna çıkılarak Eskişehir'e geri dönülür. Yaklaşık 135 km'lik parkur 5 saatte tamamlanabilmektedir. Antrenman olarak çok faydalı bir parkur olmasının yanında tarih ve doğa iç içedir (244).

1.8.3.4.7 Eskişehir Osmangazi Üniversitesi ve Kent Ormanı Bisiklet Rotası

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Tıp Fakültesi arkasında yer alan ormanlarda oryantring ve cross Türkiye Şampiyonaları yapılmaktadır. Oryantring için en uygun parkurlardan biri Osmangazi ormanlarında yer almaktadır. Şehre yakın bu parkur 100 km'yi aşmaktadır (244).

1.8.3.4.8 Bozdağ Karadere TRT Vericisi Parkuru Bisiklet Rotası

2005 yılında Eskişehir'de ilk dağ bisikleti yarışının yapıldığı bu parkurda Muttalip mahallesinin içerisinden geçerek Bozdağ mahallesine varılır. Bozdağ mahallesinden başlanılır, Karadere köyü TRT vericisi arasında daire çizilir. Toplam 25 km civarında bol bol rampa çıkışı ve inişlerin yer aldığı bir antrenman parkurudur. Ayrıca 15 km uzunluğunda iniş yapılır (244).

1.8.3.4.9 Mayıslar Klasik Rota Motosiklet Rotası

Asfaltta viraj, temiz hava ve manzara seven endurocular için Eskişehir'in klasik rotasıdır. Muttalip yolu üzerinden Hekimdağ Geçidi, Dağküplü, Mayıslar, Sarıcakaya, Sakarılıca ve Muttalip'e varılır. Sonrasında tekrar Eskişehir'e gidilmektedir. Yaklaşık 70 km'lik bir rotadır (245).

1.8.3.4.10 Türkmen Dağı Yangın Gözetleme Kulesi Motosiklet Rotası

Orman içi yollarda doğal yaşamı özleyenler ve yaban hayatı gözlemlemek isteyenler için en iyi rotalardan biridir. Geyik, akbaba, tavşan, sincap gibi sadece hayvanat bahçesinde görmeye alışkın olunan hayvanların doğal yaşamlarına tanıklık etme şansı bulunabilir. Rota; Kızılinler, Gökçekısık, Aşağı Kalabak, Yukarı Kalabak ve Bozkuş Yangın Gözetleme Kulesinden oluşmaktadır. Orman içi yollarda birçok sapak bulunması nedeniyle kaybolma riski vardır. Küresel konumlama sistemi ile seyahat, bu bölgede önemlidir (245).

1.8.3.4.11 Beyyayla Rotası Motosiklet Rotası

Viraj, manzara ve off-road seven endurocular için uygun bir rotadır. Muttalip yolu üzerinden Hekimdağ Geçidi, Dağküplü, Mayıslar, Sarıcakaya, Beyyayla'ya varılır ve mağara bulunur. Yaklaşık 150 km'lik bir rotadır. Beyyayla köyünden mağara için tarif almakta fayda vardır. Bir gecelik çadır konaklaması yapmak da mümkündür (245).

1.8.3.4.12 Başören Orman Deposu Karacaören Orman Deposu Yürüyüş Rotası 21,00 km

Eskişehir merkezine 66 km (Alpu üzerinden) uzaklıktaki Başören köyü girişinde 1.090,00 m kotunda Orman deposundan başlamaktadır. Bu rota 6,50 km sonra, Belkese köyüne varır. Köyün çıkışında orman yolundan devam eden rota, kuzey tarafta başlayan manzara eşliğinde, rotanın 8.00 km'sinde 1296 kotuna ulaşır. Burada başlayan iniş 13,70. km de 850,00 kotunda sona erir. Rota bu noktada tekrar yükselmeye başlayarak 1267,00 m kotunda Karacaören Orman deposunda bitirilir (246).

1.8.3.4.13 Sündiken Dağları Bozdağ Bölgesi/Avlakkaya Muttalip Yürüyüş Rotası 19,00 km

Eskişehir'e 25 km uzaklıktaki Beylik Köprü'de inilir ve kuzey yönde bulunan vadiye girilir. Rotaya girildiği gibi Avlağı Deresi ile yol almaya başlanır. Yaklaşık 1,30 km ilerleyerek şelaleye kadar Avlağı Deresi iki yerden geçilir. Daha sonra güney yönde meşe ağaçları içinde devam eden rotada Göktepe'nin altına gelindiğinde 3,30 km de yine Avlağı Deresi geçilir. Dere boyunca yine meşe ağaçları arasında ilerleyen rota 1245 m kotundaki Bozdağ köyü yolunu 9,50. km'de kesilir. Sonrasında güneybatı istikametinde yükselmeye devam ederek tarlaların arasından 3,20 km ilerleyince de Sündiken Dağları'nın 1423 m yüksekliğindeki Boztepe zirvesine (Anten kulelerinin bulunduğu tepe) varılır. Buradan tüm Eskişehir'i kuşbakışı izleme keyfinden sonra dağın güney yüzündeki sırtlardan inişe geçilip Muttalip'te rota tamamlanır (247).

1.8.3.4.14 Sündiken Dağları Bozdağ Bölgesi/Bozaniç Dağküplü Yürüyüş Rotası 14,20 km

Bozaniç köyü 221 m kotundan başlayan rota Bozaniç Kayası'nın etrafından dolaşarak devam etmektedir. Yükseklik arttıkça Sakarya Vadisi'nin eşsiz güzellikleri ortaya çıkmaktadır. Yaklaşık 5 km sonra ve 650 m kotunda bulunan yemyeşil çayırda mola verilebilir. Devamında orman yollarından Çukurca mevkiine çıkılır. İhtiyaç varsa Bulur Pınarı'ndan su takviyesi yapılabilir. 881 m kotunda bulunan dere geçişi ile ağılın yanından devam ederek yaklaşık 1100 m'ye kadar yükseldikten sonra doğuya dönülür. Son olarak, katır yolundan Dağküplü köyüne inişe geçilir (247).

1.8.3.4.15 Sündiken Dağları Bozdağ Bölgesi/Bozaniç Yayla Yolu Dağküplü Yürüyüş Rotası 14,30 km

Eskişehir Sarıcakaya yolunun (26-01 kodlu yol) 24. km'sinden batı istikametine doğru başlayan rotada 3 km sonra Bozaniç Yaylası'na varılır. Yayladan yeşillikler içinde Yukarıelmaçukuru ve Aşağıelmaçukuru geçildikten sonra Çukurca mevkiine inilir. 881 m kotunda bulunan dere geçişinden sonra ağılın yanından devam edilir. Yaklaşık 1100 m'ye kadar yükseldikten sonra doğuya dönülür. Son olarak, katır yolundan Dağküplü köyüne inişe geçilir (247).

1.8.3.4.16 Sündiken Dağları Bozdağ Bölgesi/Bozdağ Dağküplü Yürüyüş Rotası 20,90 km

Muttalip mahallesinin 2,50 km kuzeyinde Bozdağ eteklerinden (917 m) başlamaktadır. Rota 4 km sonra Boztepe zirveye (1423 m) ulaşır. Buradan kuzey yönde Bozdağ mahallesine ulaşılıp, mahallenin doğusundaki meşe ağaçlarının bulunduğu vadi takip edilir. Göktepe'ye gelmeden önce 1060 m kotunda ve rotanın 12,30. km'sinde Avlağı Deresi geçilir. Kuzeydoğu yönünde 1156 m kotunda ve 13,20. km'deki pınarda mola verilir. Moladan sonra sırasıyla 1190 m kotundaki Yukarıelmaçukuru ile 1194 kotundaki Bozaniç Yaylası geçilerek devamında 16,50. km'de 1250 m ortalama yüksekliğe sahip Küplü (Mayıslar) Yaylası'na gelinir. Kuzey yönünde orman yoluyla devam eden rota 1067 m kotunda ve 18,70. km'de doğuya dönerek meşe ağaçları arasından Dağküplü köyüne iner (247).

1.8.3.4.17 Sündiken Dağları Bozdağ Bölgesi/Bozdağ Tırmanışı Yürüyüş Rotası 8,00 km

Muttalip mahallesinin 2,50 km kuzeyinde Bozdağ eteklerinden (917 m) başlamaktadır. Rota sırt hatları takip edilerek 4 km sonra Boz Tepe zirveye (1423 m) ulaşır. Zirvede Televizyon Verici İstasyonu ve yüksek kuleleri vardır. Mola için zirve altında rüzgâr almayan kuytu düzlükler kullanılabilir. Buradan aynı rota ile geri dönülür (247).

1.8.3.4.18 Sündiken Dağları Bozdağ Bölgesi/Hamamdere Sivri Yolu Sırtı Dağküplü Yürüyüş Rotası 14,40 km

Eskişehir-Sarıcakaya yolunun Dağküplü köyünün 3,50 km güneyinden başlayan rotaya Küplü deresi üzerindeki köprüden (522 m) geçilerek girilir. Ana yoldan da oldukça dik olan Hamamdere çıkışı başlar ve 1055 m kotundaki manzaralı mola yerine kadar devam eder. Moladan sonra kuzey yönünde 1297 m kotuna kadar yükseldikten sonra batı yönünde Sivriyolu sırtına girilir ve iniş başlar. Burası da dik bir eğime sahiptir ve Karanlık Vadi rotası ile kesişir. Karadere ve Yandere üzerindeki köprüler geçilip Dağküplü köyüne çıkılır (247).

1.8.3.4.19 Çatalçam Dağküplü Yürüyüş Rotası 12,70 km

Bozdağ mahallesinin 4,50 km kuzeyinden 1168 m kotundan başlayan rotada 2 km sonra Göktepe'ye (1100 m) varılır. Buradan inişte yine Avlağı Deresi geçilerek doğu yönde Aşağıelmaçukuru geçildikten sonra kuzeye dönülür ve Çukurca mevkiine inilir. 881 m kotunda bulunan dere geçişinden sonra ağılın yanından devam ederek yaklaşık 1100 m'ye kadar yükseldikten sonra doğuya dönülür ve katır yolundan Dağküplü köyüne inişe geçilir (247).

1.8.3.4.20 Sündiken Dağları Bozdağ Bölgesi/Tandır Taştepe Laçin Yürüyüş Rotası 25,40 km

Tandır köyünün 2,30 km doğusunda Maden yolu girişinden 1321 m kotundan başlayan rota; kuzeydoğu istikametinde maden yolu üzerinde devam eder. 7,60 km sonrasında yol üzerinde bulunan 1292 m kotundaki mezara gelinir. Buradan kuzey yönde 1200 m sonra, 1312 m kotunda mola için uygun yeşil alanlar vardır. Moladan sora kuzeybatı istikametinde devam eden rotada 3 km sonra Taştepe'nin eteklerinden geçilir ve 1512 m kotuna çıkılır. Hemen 200 m ileride bulunan anıt ağaç niteliğindeki çam ağacından sonra inişe geçen rota, Laçin köyüne ulaşır (247).

1.8.3.4.21 Dağlık Frigya Bölgesi/Büyükyayla Yazılıkaya Yürüyüş Rotası 23,40 km

Eskişehir-Afyon Karayolu 81. km'deki Büyükyayla köyü sapağında inilir (özel araçla gidilirse 3 km daha Büyükyayla yönünde devam edilebilir). Rota, bu noktanın 3 km güneybatısında bulunan çam ağaçları içinde Karaören Göleti'nden başlamaktadır. Rota, Büyükyayla köyünün devamında güneybatı yönünde 3,75 km boyunca Gökbahçe köyüne kadar devam eder. Eskişehir-Afyon ana yolu üzerindeki Gökbahçe köyünden doğu yönünde, orman yollarından 7,13 km sonra 1144 m kotundaki Yapıldak Göleti'ne varılır. Yapıldak Göleti'nden yine doğu yönde hareket edilerek önce 3 km sonra Yapıldak köyüne, devamında da 7,20 km sonra Yazılıkaya'nın hemen güneyinde yer alan 1308 m kotundaki Akçeşme'ye varılır (248).

1.8.3.4.22 Şehir Merkezi Rotası/Kent Ormanı Yürüyüş Rotası 8,5 km

Rotanın girişi Gençlik Bulvarı üzerindedir. Ana kapıdan 847 m kotundan başlayan rota 879 m sonra 913 m kotunda güneybatıya dönmektedir. Devamında, önce 928 m kotunda güneydoğu, 931 m kotunda güneybatı ve 1007 m kotunda da zirve yaparak doğuya dönülmektedir. Buradan yaklaşık 2 km sonra Yangın Kulesi'ne varılır. Aynı yoldan geri dönülür. Ayrıca ara patika yollar da vardır (249).

1.8.3.4.23 Frig Vadilerinde Yürüyüş Rotaları/Salihler Fetiye 15 km

Bu rotada, Türkmen Dağları'nda Saklı Vadi, Kaya oluşumları, Tabanca Kaya, Asma İnler ve Bizans yerleşimleri ön plana çıkmaktadır (250).

1.8.3.4.24 Frig Vadilerinde Yürüyüş Rotaları/Fetiye Kümbet 14 km

Kızılçam ormanlarının yoğun olduğu bölge Bizans yerleşimine ev sahipliği yapmıştır. Parkur sonunda bulunan Kümbet köyü adını aldığı Himmet Baba Türbesi (kümbet) Aslanlı Mabet de denilen Solon'un Mezarı'na ulaşılır. Bu noktadan Kümbet Vadisi ve gün batımı seyredilebilir (250).

1.8.3.4.25 Frig Vadilerinde Yürüyüş Rotaları/Gökbahçe Oynaş Gökcegüney Yazılıkaya 15,5 km

Friglerin tarım alanları, doğal oluşumlar ve parkur sonunda Yazılıkaya'da Friglerin dinî metropolü Midas Kenti bulunmaktadır (250).

1.8.3.4.26 Frig Vadilerinde Yürüyüş Rotaları/Çukurca Kümbet 13 km

Doğanlıkale, Gerdekkaya'dan sonra Antik yollar ve doğal oluşumlar yer almaktadır. Vadiden çıkarken Berberini Kaya Kilisesi, Frig Fasadı, Sütunlu Mezar ve Delik Kaya gibi önemli yapılar bulunmaktadır (250).

1.8.3.4.27 Frig Vadilerinde Yürüyüş Rotaları/Yazılıkaya Kümbet 14 km

Peribacaları, Ayın mevkii Kaya Mezarlar, Könistanlar Nekropolü ve Solon'un Mezarı bulunmaktadır (250).

1.8.3.4.28 Frig Vadilerinde Yürüyüş Rotaları/Yapıldak Gökçe Yayla 14 km

Frig yerleşimine ev sahipliği yapmış olan bölgede kaya oluşumları, Ayterek Kale, antik yol ve Dübecik Kale bulunmaktadır (250).

1.8.3.4.29 Frig Vadilerinde Yürüyüş Rotaları/Yazılıkaya Yapıldak 14 km

Ardıç ormanlarının hâkim olduğu tepeyi aştıktan sonra İnli Yayla'ya ve buradan sık meşe ağaçlarıyla kaplı parkurdan geçerek Bizans mezarları ve Kaya mekânlara ulaşılır. Burada mola verdikten sonra çam ağaçları ile kaplı parkurdan geçerek Yapıldak köyünün 1 km güneybatısında bulunan Roma ve Bizans dönemlerine ait kabartma bezemeli anıtsal cephelere sahip oda mezarları bulunmaktadır (250).

1.8.3.4.30 Frig Vadilerinde Yürüyüş Rotaları/Ağlarca Han Başara 17 km

Frig yolunun en yüksek noktasında yürüyerek Han'da bulunan yer altı şehri ve tarihî camiye varılır. Açık hava müzesi konumunda olan Başara köyündeki eserlere ulaşılır (250).

1.8.3.4.31 Frig Vadilerinde Yürüyüş Rotaları/Beyören Doğanay 12 km

Sakarya Nehri'nin çıktığı kaynak başında mola verip suyun bir kanal içerisinde, etkinliğin biteceği Doğanay köyüne ulaşılır (250).

1.8.3.4.32 Frig Vadilerinde Yürüyüş Rotaları/Kurtşeyh Fettahoğlu M. Düden 10 km

Balık Damı Sulak Alanı, Göksu, Eski Değirmen kalıntıları ve Düden bulunmaktadır. Foto safari, kuş gözetleme, balıkçılık ve kampçılığa kadar birçok etkinlik de yapılabilmektedir (250).

1.8.3.4.33 Fethiye köyü-Kümbet Atlı Tur Rotası 11 km

Rotanın birinci ayağında Fethiye köyünün çıkışındaki gölete gelmeden, güneyinde yönlendirme tabelalarına dikkat ederek Roma Nekropolü yoluna çıkılır (Fethiye köyü-Roma Nekropolü 2,5 km) (Kırmızı Rota). Fethiye köyünden gölete doğru çıkılarak başlanan ve Manastır mevkiine ulaşan rota (Fethiye köyü-Manastır mevkii 3 km) (Sarı rota) ilk gün için daha etkili ve heyecanlı bir rota olabilir. Bu kısımda Manastır mevkii ile Roma Nekropolü arasında ormanlık alandan yükselerek ve atı yedeğe alarak yapılacak yürüyüş ile yaklaşık 100 m'lik bir yükselme ile rotada devam edilir. Rotanın ikinci ayağında 3,6 km'lik Manastır-Büyük Yayla rotası bulunmaktadır. Orman içinde toprak yol yer yer kaybolmuş olsa da işaretler tepenin üstünde açıklık alana ulaştırır. Açıklık alan bir süre sonra toprak bir yola ulaşır. Bu yol aslında ormandaki patikanın devamıdır. Yolda sağa yönelerek Güllüören Roma Nekropolü'nün olduğu mağaralara ulaşılır. Mağaralar önünden geçilerek geniş açıklıkta bir tarım alanına varılır. Burası toprak yol ile birleşir. Sağa dönülerek Frig Yolu Büyük Yayla yönüne yürünür. Orman içinden devam eden toprak yol bir süre sonra Büyük Yayla Göleti'ne ulaşır. Rotanın üçüncü ayağında ise 5,1 km'lik Büyük Yayla Göleti-Kümbet köyü rotası bulunmaktadır. Büyük Yayla Göleti'nin sağından, işaretler takip edilerek asfalt yola çıkılır. 1 km'lik yürüyüş sonrasında sağda orman içine yönelten Frig Yolu Kümbet tabelası görülür. Bu ormanlık alan sonrasında D665 Afyon-Eskişehir Karayoluna çıkılır. Kümbet köyü görülür. Asfalt köy yolunda yürünerek yolun sağında yer alan kayalıkların güney sağ ucunda kamp alanına ulaşılır (251 s. 5).

1.8.3.4.34 Kümbet-Yazılıkaya Yolu Atlı Tur Rotası 15,7 km

Rotanın birinci ayağı 7 km'lik Kümbet-Sorkunlu Yaylası girişidir. Kamp alanından doğu yönüne doğru köy içine asfalt yoldan ulaşılır. Köyün içindeki işaretler takip edilerek Selçuklu Kümbeti, Roma Frig yerleşkesi ve Aslanlı Mabet'e ulaşılır. Buradan ayrılırken işaretler kaya ve bina üzerinde yer almaktadır. Yolun döndüğü noktada sola dönüş işareti binanın alt köşesinde yer almaktadır. Bu işaretlerin gözden kaçırılmamasına dikkat edilmelidir. Doğu yönüne gidilerek köprüye ulaşılır. Soldaki derenin üzerinden köprüyle geçilir ve sağa doğru yönelinir. Toprak yolda sola kıvrılarak kuzeydoğu yönünde tarlalar arasından geçilerek toprak yolda yürünür. Yolun sağ ve solunda taş bahçe duvarları yer almaktadır. Karşıda kayalık yükseklikler görülmektedir. Bu mevki Berber İni ve Kırk Merdiven mevkiidir. Bu alana aynı zamanda Asar mevkii de denmektedir. Toprak yol ile tarlaların sonunda solda kerpiç evlere yönelmeden sağa doğru kayalık alanlara doğru gidilir. Bu yol yükselerek kayalık bir alana çıkar. Bu alanda taşlar ve kayalar üzerinde yer alan işaretler dikkatle takip edilerek iki büyük kaya kütlesi arasından geçilir. Sağda büyük kaya kütlesi üzerinde yer alan kaya mezar, Berber İni olarak bilinir. Buradan aşağıya doğru

işaretler takip edilerek toprak yola inilir. Bu yol Sorkulu Yaylası yoludur. Yola inildiğinde solda Frig Yolu tabelasından Çukurca yönü takip edilir. Yol, toprak yolu üzerinde yer alan işaretler ile Sorkunlu Yaylası'na kadar çıkar. Sorkunlu Yaylası girişinde terk edilmiş çiftlik evleri yer alır. Rotanın ikinci ayağı 5,6 km'lik Sorkunlu Yaylası-Gerdek Kaya rotasıdır. Yol boyu birçok çeşme yer almaktadır. Yol boyunca girilmemesi gereken yollar X işareti ile işaretlenmiştir. Yükselen yolda yayla içinde meşelik alan geçilir. Meşelik alan içinde aynı kökten çıkan üç gövdeden oluşan bir ağaç dikkati çeker. Bu alana bu nedenle Üç Ağaç mevkii denir. Ormanlık alana ulaşır. Ormanlık alan içinde ilerleyen yol, orman solda, kayalık sağda olmak üzere açıklık alanla devam eder. Bir süre sonra kuru dere yatağından geçen yol, sol tarafında kalan bir mezara ulaşır. Bu mezar arkasında çok geniş alanda kayalıklar bulundurur. Yol Gerdek Kaya'ya çıkar. Rotanın üçüncü ayağı ise 3 km'lik Gerdek Kaya-Yazılı Kaya rotasıdır. Midas tarlalarının arasından geçerken sağ yönde bulunan tulumbayı gördükten sonra işaretler takip edilerek Çukurca köyüne gelen asfalt yola çıkılır. Frig Yolu/Yazılıkaya tabelasından sonra karşı tarafta bulunan işarete uyularak sağ tarafa Yazılıkaya yönüne gidilir. 3 km'lik asfalt yolda yürünerek Yazılıkaya köyü Midas Anıtı'na ulaşılır. Anıt büyük bir kaya kütlesinin önünde yer alan Yazılıkaya Duvar Anıtı'dır. Sağında kayalar içine oyulmuş yerleşkeler ve anıtın arkasında birçok antik Frig Anıtı ve yerleşke kalıntıları bulunmaktadır. Arkada Yazılıkaya platosuna çıkılarak atlar üzerinde rota tamamlanır (251 s. 11).

1.8.3.5 Su Sporları Çekicilikleri

1.8.3.5.1 Çifteler Belediye Dalış Kulübü

Eskişehir'in Çifteler ilçesinde Sakarya Nehri'nin doğduğu kaynaklarda oluşan tatlı su dalış alanıdır. Türkiye'nin ilk, dünyanın ise sayılı merkezleri arasına giren büyük dalış alanı olarak öne çıkmaktadır. Eskişehir'de yoğunlukla su sporlarının yapıldığı ve Türkiye'nin en berrak tatlı su dalışlarının gerçekleştiği Sakaryabaşı, dünyanın farklı ülkelerinden misafirlerini de ağırlamaktadır. Ayrıca bölgede kano ve dragon sporlarının yapılmasına da başlanmıştır (252).

1.8.3.5.2 Sarısungur Göleti

Sarısungur Göleti su sporlarının yapıldığı bir merkezdir. Türkiye Kano ve Yelken Federasyonu ile ortak düzenlenen yarışlar bu gölette yapılmaktadır. Uluslararası müsabakalara ev sahipliği yapan gölet, yaz aylarında spor organizasyonlarının beşiği hâline gelmektedir (253). Bu gölette ayrıca, Cumhuriyet Kupası Dragon Yarışları da yapılmaktadır (254).

1.8.3.5.3 Porsuk Çayı

Porsuk Çayı'nda kano ve dragon boat yarışları, Eskişehir'in sportif ve sosyal yaşamına katkı sağlamaktadır (253). Bu çayda ayrıca, Cumhuriyet Kupası Dragon Yarışları da yapılmaktadır.

1.8.3.5.4 Çatören Barajı

Bu barajda olta balıkçılığı yapılmaktadır (254).

1.8.3.5.5 Aşağı Kartal Barajı

Bu barajda olta balıkçılığı yapılmaktadır (253).

1.8.3.5.6 Yukarı Kartal Göleti

Bu gölette olta balıkçılığı yapılmaktadır (253).

1.8.3.5.7 Mercan Göleti

Bu gölette olta balıkçılığı yapılmaktadır (253).

1.8.3.5.8 Özden Göleti

Bu gölette olta balıkçılığı yapılmaktadır (253).

1.8.3.5.9 Erten Göleti

Bu gölette olta balıkçılığı yapılmaktadır (253).

1.8.3.5.10 Osmangazi Üniversitesi Kapalı Yüzme Havuzu

Tesis meşelik kampüsünde hizmet vermektedir. 31.05.2011 tarihinden itibaren tesis bünyesinde bulunan kapalı yüzme havuzu; altı kulvarlı, yarı olimpik ve 1.500 kişi kapasitelidir. Sağlıklı ve arınık bir ortam sunmak için havuz suyu 24 saat bilgisayar kontrolünde takip edilmektedir. Kapalı yüzme havuzunda 6-17 yaş eğitim grubu, yetişkin eğitim, rehabilite çocuk eğitimi ve yetişkin serbest yüzme olarak her yaşa yönelik yüzme faaliyetleri gerçekleştirilmektedir (243).

1.8.3.5.11 M.K. Atatürk Spor Tesisleri Su Sporları Merkezi

Su Sporları Merkezi içerisinde bir adet 25 m uzunluğunda altı şeritli yarı olimpik kapalı yüzme havuzu, bir adet 250 m^2 ve bir adet 25 m^2 rehabilite ve eğlence havuzunun yanı sıra 110 m^2 bir açık havuz bulunmaktadır. Ayrıca vatandaşların ücretsiz olarak yararlanabileceği Yoga, Pilates, Aerobik, masa tenisi, toplantı salonları ve step alanları da yer almaktadır (255).

1.8.3.6 Avlaklar ve Avcılık Çekicilikleri

1.8.3.6.1 Nasrettin Hoca Devlet Avlağı

Nasrettin Hoca Devlet Avlağı Sivrihisar ve Günyüzü ilçeleri sınırları içinde bulunmakta olup 58.660 hektardır. 2015 yılında tescil edilen avlakta yaban domuzu, tilki, tavşan ve keklik avı yapılmaktadır (256).

1.8.3.6.2 Acıköy Genel Avlağı

Sivrihisar ilçesi sınırları içinde bulunan Acıköy Genel Avlağı 2015 yılında tescil dilmiş olup 30.344 hektar genişliğinde bulunmaktadır. Avlakta yaban domuzu, tilki, tavşan, keklik, ördek ve çulluk avı yapılmaktadır (256).

1.8.3.6.3 Göktepe Genel Avlağı

Sivrihisar ilçesi sınırları içinde bulunan Göktepe Genel Avlağı 2015 yılında tescil dilmiş olup 62.181 hektar genişliğinde bulunmaktadır. Avlakta yaban domuzu tilki, tavşan, keklik, ördek ve çulluk avı yapılmaktadır (256).

1.8.3.6.4 Kınık Genel Avlağı

Sivrihisar ilçesi sınırları içinde bulunan Kınık Genel Avlağı 2015 yılında tescil edilmiş olup 72.085 hektar genişliğinde bulunmaktadır. Avlakta yaban domuzu, tilki, tavşan, keklik, ördek ve çulluk avı yapılmaktadır (256).

1.8.3.6.5 Dumluca Devlet Avlağı

Sivrihisar-Mihalıççık-Beylikova ilçeleri sınrları içinde bulunan Dumluca Devlet Avlağı 2015 yılında tescil edilmiş olup 65.537 hektar genişliğindedir. Avlakta yaban domuzu, tilki, tavşan ve keklik avı yapılmaktadır (256).

1.8.3.6.6 Saray Devlet Avlağı

Mihalıççık ilçesi sınırları içinde bulunan Saray Devlet Avlağı 2015 yılında tescil edilmiş olup 37.164,47 hektar genişliğindedir. Avlakta yaban domuzu, tilki, tavşan ve keklik avı yapılmaktadır (256).

1.8.3.6.7 Ömerköy Devlet Avlağı

Mihalıççık ilçesi sınırları içinde bulunan Ömerköy Devlet Avlağı 2015 yılında tescil edilmiş olup 55.258 hektar genişliğindedir. Avlakta yaban domuzu, tilki, tavşan ve keklik avı yapılmaktadır (256).

1.8.3.6.8 Kızılbörüklü Devlet Avlağı

Mihalıççık ilçesi sınırları içinde bulunan Kızılbörüklü Devlet Avlağı 2015 yılında tescil edilmiş olup 51.439 hektar genişliğindedir. Avlakta yaban domuzu, tilki, tavşan ve keklik avı yapılmaktadır (256).

1.8.3.6.9 Esnemez Devlet Avlağı

İnönü-Tepebaşı-Odunpazarı ilçeleri sınırları içinde bulunan Esnemez Devlet Avlağı 2015 yılında tescil edilmiş olup 69.040,55 hektar genişliğindedir. Avlakta yaban domuzu, tilki, tavşan ve keklik avı yapılmaktadır (256).

1.8.3.6.10 Kırka Devlet Avlağı

Seyitgazi ilçesi sınırları içinde bulunan Kırka Devlet Avlağı 2015 yılında tescil edilmiş olup 62.870 hektar genişliğindedir. Avlakta yaban domuzu, tilki, tavşan ve keklik avı yapılmaktadır (256).

1.8.3.6.11 Sarıcailyas Devlet Avlağı

Seyitgazi ilçesi sınırları içinde bulunan Sarıcailyas Devlet Avlağı 2015 yılında tescil edilmiş olup 71.022 hektar genişliğindedir. Avlakta yaban domuzu, tilki, tavşan ve keklik avı yapılmaktadır (256).

1.8.3.6.12 Doğançayır Devlet Avlağı

Seyitgazi ilçesi sınırları içinde bulunan Doğançayır Devlet Avlağı 2015 yılında tescil edilmiş olup 60.230 hektar genişliğindedir. Avlakta yaban domuzu, tilki, tavşan ve keklik avı yapılmaktadır (256).

1.8.3.6.13 Bozdağ Devlet Avlağı

Mihalgazi-Tepebaşı ilçeleri sınırları içinde bulunan Bozdağ Devlet Avlağı 2015 yılında tescil edilmiş olup 68.000 hektar genişliğindedir. Avlakta yaban domuzu, tilki, tavşan ve keklik avı yapılmaktadır (256).

1.8.3.6.14 Karaoğlan Devlet Avlağı

Mihalgazi-Sarıcakaya ilçeleri sınırları içinde bulunan Karaoğlan Devlet Avlağı 2015 yılında tescil edilmiş olup 12.698 hektar genişliğindedir. Avlakta yaban domuzu, tilki, tavşan ve keklik avı yapılmaktadır (256).

1.8.3.6.15 Sultaniye Devlet Avlağı

Beylikova ilçesi sınırları içinde bulunan Sultaniye Devlet Avlağı 2015 yılında tescil edilmiş olup 44.950 hektar genişliğindedir. Avlakta yaban domuzu, tilki, tavşan ve keklik avı yapılmaktadır (256).

1.8.3.6.16 Ağaçhisar Devlet Avlağı

Alpu ilçesi sınırları içinde bulunan Ağaçhisar Devlet Avlağı 2015 yılında tescil edilmiş olup 25.274 hektar genişliğindedir. Avlakta yaban domuzu, tilki, tavşan ve keklik avı yapılmaktadır (256).

1.8.3.6.17 Başkurt Genel Avlağı

Çifteler ilçesi sınırları içinde bulunan Başkurt Genel Avlağı 2015 yılında tescil edilmiş olup 19.155,21 hektar genişliğindedir. Avlakta yaban domuzu, tilki, tavşan, keklik avlarının yanı sıra çulluk ve ördek avı da yapılmaktadır (256).

1.8.3.6.18 Eminekin Genel Avlağı

Çifteler ilçesi sınırları içinde bulunan Eminekin Genel Avlağı 2015 yılında tescil edilmiş olup 55.859 hektar genişliğindedir. Avlakta yaban domuzu, tilki, tavşan, keklik avlarının yanı sıra çulluk ve ördek avı da yapılmaktadır (256).

1.8.3.6.19 Kayakent Devlet Avlağı

Günyüzü ilçesi sınırları içinde bulunan Kayakent Devlet Avlağı 2015 yılında tescil edilmiş olup 59.327 hektar genişliğindedir. Avlakta yaban domuzu, tilki, tavşan ve keklik avı yapılmaktadır (256).

1.8.3.6.20 Sultandere Genel Avlağı

Odunpazarı-Tepebaşı ilçeleri sınırları içinde bulunan Sultandere Genel Avlağı 2015 yılında tescil edilmiş olup 77.547 hektar genişliğindedir. Avlakta yaban domuzu, tilki, tavşan, keklik avlarının yanı sıra çulluk ve ördek avı da yapılmaktadır (256).

1.8.3.6.21 Ağlarca Devlet Avlağı

Han ilçesi sınırları içinde bulunan Ağlarca Devlet Avlağı 2015 yılında tescil edilmiş olup 48.000 hektar genişliğindedir. Avlakta yaban domuzu, tilki, tavşan ve keklik avı yapılmaktadır (256).

1.8.3.6.22 Şerefiye Genel Avlağı

Mahmudiye ilçesi sınırları içinde bulunan Şerefiye Genel Avlağı 2015 yılında tescil edilmiş olup 37.936 hektar genişliğindedir. Avlakta yaban domuzu, tilki, tavşan, keklik, çulluk ve ördek avı yapılmaktadır (256).

1.8.3.7 Çardak Devlet Avlağı

Mihalıççık ilçesi sınırları içinde bulunan Çardak Devlet Avlağı 2011 yılında tescil edilmiş olup 7.219,5 hektar genişliğindedir. Avlakta yaban domuzu, tilki, tavşan, keklik avı yapılmaktadır (256).

1.8.3.7.1 Kalabak Devlet Avlağı

Odunpazarı ilçesi sınırları içinde bulunan Kalabak Devlet Avlağı 2015 yılında tescil edilmiş olup 49.076,315 hektar genişliğindedir. Avlakta yaban domuzu, tilki, tavşan ve keklik avı yapılmaktadır (256).

1.8.3.7.2 Okçu Devlet Avlağı

Beylikova ilçesi sınırları içinde bulunan Okçu Devlet Avlağı 2015 yılında tescil edilmiş olup 33.959,89 hektar genişliğindedir. Avlakta yaban domuzu, tilki, tavşan ve keklik avı yapılmaktadır (256).

1.8.3.7.3 Karatepe Devlet Avlağı

Alpu-Odunpazarı ilçeleri sınırları içinde bulunan Karatepe Devlet Avlağı 2013 yılında tescil edilmiş olup 18.195 hektar genişliğindedir. Avlakta yaban domuzu, tilki, tavşan ve keklik avı yapılmaktadır (256).

1.8.3.7.4 Çukurhisar Genel Avlağı

Alpu-Tepebaşı İlçeleri sınırları içinde bulunan Çukurhisar Genel Avlağı 2015 yılında tescil edilmiş olup 51.758 hektar genişliğindedir. Avlakta yaban domuzu, tilki, tavşan, keklik, çulluk ve ördek avı yapılmaktadır (256).

1.8.3.7.5 Sarıcakaya Devlet Avlağı

Sarıcakaya ilçe sınırları içinde bulunan Sarıcakaya Devlet Avlağı 2013 yılında tescil edilmiş olup 13.133 hektar genişliğindedir. Avlakta yaban domuzu, tilki, tavşan ve keklik avı yapılmaktadır (256).

1.8.3.7.6 Başören Devlet Avlağı

Tepebaşı-Alpu-Sarıcakaya ilçeleri sınırları içinde bulunan Başören Devlet Avlağı 2015 yılında tescil edilmiş olup 37.879 hektar genişliğindedir. Avlakta yaban domuzu, tilki, tavşan ve keklik avı yapılmaktadır (256).

1.8.3.7.7 Tepebaşı Avcılık Atıcılık Balıkçılık İhtisas Spor Kulübü

2009 yılında kurulan Eskişehir Tepebaşı Avcılık Atıcılık Balıkçılık İhtisas Kulübü, kurulduğu günden bu yana yedi defa 'Bahara merhaba' ve 'Teşvik müsabakası' düzenlemiştir. Teşvik müsabakalarıyla kulüp adına 33 adet lisanslı sporcu kazandırılmıştır. Atıcılık branşında (gençlerin ve çocukların) İl Gençlik Spor Müdürlüğü ile ortaklaşa havalı atış programlarında antrenör eşliğinde eğitim almaları sağlanmaktadır (257).

1.8.3.8 Binicilik Çekicilikleri

1.8.3.8.1 Sultan Atlı Okçuluk Spor Kulübü

Eskişehir Sultan Okçuluk Ata Sporları Derneği 2015 yılında kurulmuştur. Geleneksel ata sporları olan atlı ve yaya okçuluğunu tanıtmak ve bu kültürü gelecek nesillere aktarmak amaçlanmaktadır (258).

1.8.3.8.2 Güçlü Bey Binicilik Kulübü

Toplam 20.000 m^2 arazi üzerine kurulu tesisiyle, 2009 yazından beri konuklarını ağırlayan Güçlü Bey Binicilik Kulübü'nde davet ve organizasyon sahası, binicilik merkezi, piknik alanları ve çocuk parkı yer almaktadır (259).

1.8.3.8.3 Eskişehir Atlı Spor Kulübü

1996 yılında faaliyetlerine başlamış olan Eskişehir Atlı Spor Kulübü'nde 28 adet at bulunmaktadır. Kulüpte hem yetişkin hem de çocuklara yönelik biniş eğitimleri verilmektedir. Eskişehir Atlı Spor Kulübü, Türkiye Binicilik Federasyonu 2012 Balkan Engel Atlama Şampiyonası'na ev sahipliği yapmıştır. Yine 2012 yılında Anadolu Süvarileri Projesi ile Anadolu'nun her bir köşesinden yetenekli gençler eğitime katılmıştır. Atlı Spor Kulübü çeşitli okullarla iş birliği içinde at binişi ve bakımı eğitimleri yürütmektedir. 45 dönümlük alana kurulmuş 1 adet 50x80 açık müsabaka maneji, 1 adet 20x45 açık maneji ve 17x40 kapalı maneji bulunmaktadır. Binicilik Federasyonu'na bağlı bu federe kulüp yılda 4 müsabaka gerçekleştirmektedir. Kulüpteki diğer bir binicilik dalının Türkiye'deki tek sahası olan kros sahasının 4 km'lik bir parkuru bulunmaktadır (260).

1.8.3.8.4 Türkiye Jokey Kulübü Mahmudiye Hipodromu

Türkiye Jokey Kulübü'nün safkan Arap yarış atı yetiştiren pansiyoner harası, 2001 yılında açılmıştır. Toplam 1.750 dekar arazi üzerine kurulmuş olan harada; 12 adet çim, 9 adet kum, 20 adet aygır ve 4 adet hastane padoğu olmak üzere 45 adet padok bulunmaktadır. Ayrıca; haranın tüm altlık sap ve kaba yemlerinin stoklandığı toplam 6 adet sundurması, kesif yemlerin stoklandığı kapalı yem ünitesi mevcuttur. Her yıl 300-350 kadar kısrağın aşım gördüğü, 50 yearling tayın yetiştirildiği haradaki at mevcudu Ocak-Haziran döneminde doğumlar, aşımlar, misafir olarak giriş yapan kısraklar ve onların taylarıyla birlikte 400'lere ulaşır. İdari bina, yeni yapılmış olan at hastanesi, veteriner ofisi, misafirhane, aşım salonu, kademe binası, kapalı ot sundurmaları, yem deposu, mahalli yarışlarda kullanılmakta olan 400 kişilik tribün binası vb. tesisler ile 2020 m uzunluğunda 25 m genişliğinde çim pist ile 1800 m uzunluğunda 20 m genişliğinde kum idman pisti, kapalı lonj ve eyerleme alanı mevcuttur (261).

1.8.3.9 Parklar

1.8.3.9.1 Musaözü Tabiat Parkı

Alan içerisinde yer alan Musaözü Baraj Göleti ve çevresinde sıfır meyile yakın alanların var olması Tabiat Parkının rekreasyonel kullanımlara uygun hale gelmesini sağlamıştır. Ayrıca, flora ve faunalara yaşama ortamı oluşturan Musaözü Baraj Göleti ile ziyaretçi kullanımları açısından potansiyel oluşturan Tabiat Parkı, önemli bir peyzaj kaynak değerine sahip olmuştur. Ziyaretçilerin günlük sıkıntılarından uzaklaşıp doğa ile iç içe kalabileceği piknik alanları, çocuk oyun alanı, yürüyüş parkurları, kampçılık vb. imkânlar sunulmaktadır. Doğal güzellikler içerisinde piknik yapılabilmektedir. Ziyaretçi Tanıtım Merkezi içerisinde çocuklara yönelik oyunlar oynanabilmektedir. Tilki, ayı, ördek, baykuş, toy kuşu, kurt, vaşak, kızıl şahin, şah kartalı vb. hayvanlar görülebilmektedir. Göl kenarında tabiat yürüyüşü yapılabilmekte, balık tutulabilmekte ve fotosafari faaliyeti gerçekleştirilebilmektedir (262).

1.8.3.9.2 Çatacık Milli Parkı

Kuş gözlemciliği, av turizmi ve çeşitli doğa turizmi türlerinin geliştirilebileceği önemli ekolojik alanlardan biridir. Türkiye'de iki noktada bulunan Kızılgeyik Üretme İstasyonundan birisi bu bölgede yer almaktadır. Tamamıyla ava kapalı olan Çatacık Yaban Hayatı Geliştirme Sahası; Kızılgeyik, ayı, domuz, kurt, tavşan, sincap, yaban koyunu gibi memelileriyle ve keklik, doğan, kartal ve şahin gibi kuşlarıyla dikkat çekmektedir (246).

1.8.3.10 Mağaralar

Ziyarete açılan mağaralar dışında tüm yer altı açıklıkları uzman sporcular ve araştırmacılar tarafından ziyaret edilebilir durumdadır. Yapılarına dikkat edildiğinde yatay ve dikey özellikleri ile Eskişehir mağaraları mağaracılık sporu için olanak sunmaktadır (253). Mağaracılık sporu ile ilgili detaylı bilgilere doğal turizm kaynakları bölümde yer verilmiştir.

1.9 ESKİŞEHİR İLİNİN ŞEHİR TURİZMİ KAYNAKLARI

Beşeri turizm kaynaklarının önemli bir bölümünü insan yapısı çekicilikleri oluşturur. Bu çekicilikler, insanların konaklama, yeme içme, eğlenme dinlenme amaçlı etkinlikler ve alışveriş gibi taleplerini karşılamak için geliştirilmiştir. İnsan yapısı çekiciliklere dayalı turizm, özellikle şehirlerde hızla gelişmektedir. Şehirlere gelen turistler, dinlenme ve eğlenme, özel düzenlemelere ve iş toplantılarına katılmanın dışında, eğlendinlen amaçlı alışveriş yapar, sanat galerilerine, konserlere, festivallere, gösterilere gider ve müzeleri ziyaret eder. Ayrıca akraba eş dost ziyaretinde bulunur. Ziyaretçilerin şehirsel turist olarak tanımlanabilmeleri için şehirde en az bir gece konaklaması gerekmektedir (18).

Şehirler hem şehirsel hayatın itici gücü nedeniyle büyük ölçüde turist gönderen hem de büyük ölçüde turist çeken yerlerdir. Çünkü şehirlerde eğlence hayatı çok ve çeşitlidir. Alışveriş olanakları fazladır (ucuzluk kampanyaları, alışveriş ve beslenmeye dayalı festivaller veya şenlikler, yemek ve içki çeşitleri ve marka ürünler). Sağlık kurumlarının sayısı fazla, verdiği hizmetler de çeşitlidir. Büyük spor karşılaşmaları şehirlerde düzenlenir. Bu yüzden spor tesisleri çeşitli ve kalabalık kitleleri karşılayacak kapasiteye sahiptir. Tiyatro, opera, bale, konser, sergi gibi çok ve çeşitli kültürel etkinlikler şehirlerde düzenlenir ve bu tür kültürel sanatsal etkinlikler için mekânlar şehirlerde bulunur. Kongreler için salonlar bulunur. İş görüşmeleri ve anlaşmaları büyük ölçüde şehirlerde yapılır. Kültür ve sanat festivalleri şehirlerde düzenlenir. Özel gün etkinlikleri yapılır. Anıtlar ve heykeller şehirsel yaşamın bir parçasıdır. Şehirlerin bu tür hizmetlerinin çoğu şehir sakinlerinin yaşam kalitesini artırmak için sunulur ancak bu tür mekân ve hizmetleri turistler de kullanır. Şehirlerin tarihi ve kültürel dokuları varsa çekicilikleri daha da güçlenir.

Tarihi ve kültürel mirasa sahip olan şehirler, turistleri daha fazla çekebilmek için bir takım şehirsel düzenlemeler ve güzelleştirmeler yaparlar. Bu durumda şehir sakinleri de bu düzenlemeler ve güzelleştirmelerden yararlanır. Diğer taraftan şehir yönetimlerinin şehir sakinleri için yaptığı ulaşımın iyileştirilmesi, kültürel etkinliklerin zenginleştirilmesi,

spor tesislerinin, alışveriş olanaklarının, yeşil alanların artırılması gibi çeşitli iyileştirmeler de turistler için artırılmış bir çekicilik oluşturur.

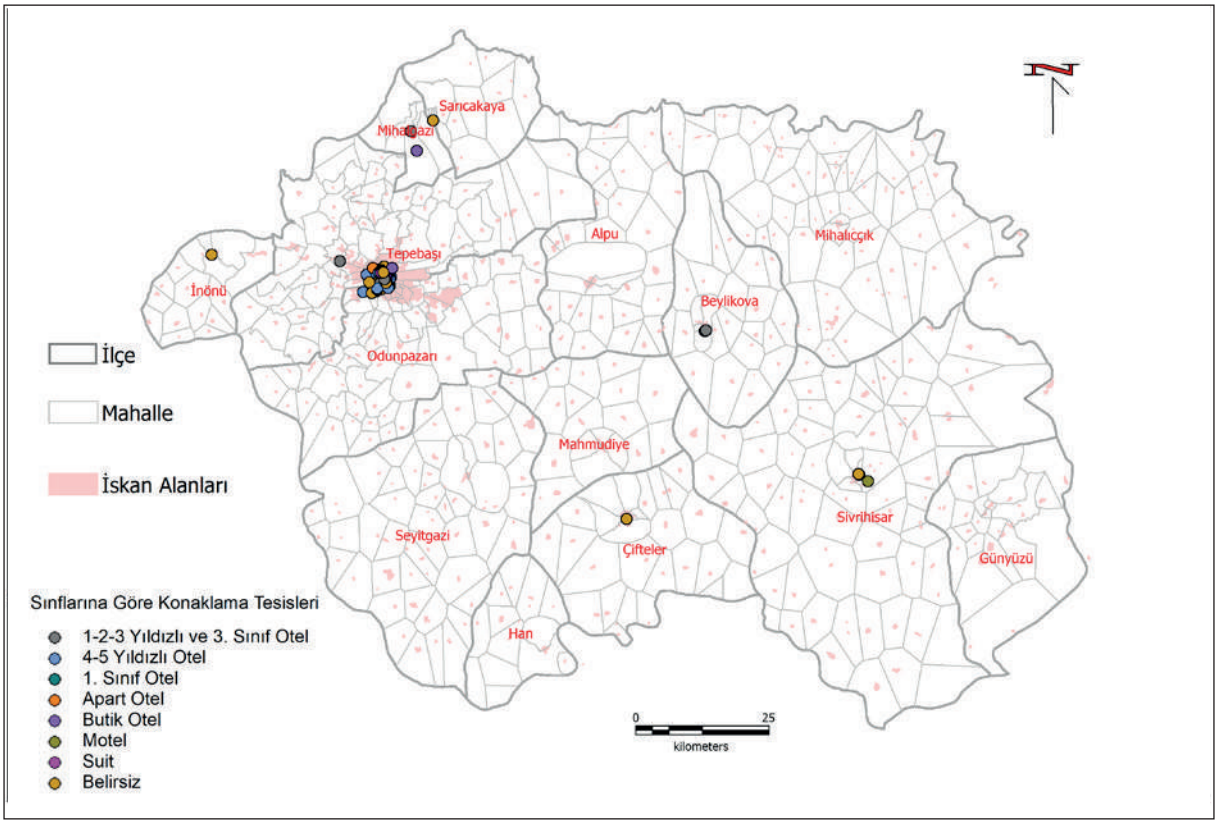
Şehirler güvenlik önlemlerinin daha fazla alındığı yerlerdir. Şehirler ulaşım alt yapısı ve olanakları açısından kırsal kesimden daha avantajlı durumdadırlar. Aynı zamanda konaklama, yeme içme işletmeleri açısından geniş imkânlara sahiptir.

Şehirlerin turizm potansiyelinin harekete geçmesi için erişilebilirlikten başlayarak turist memnuniyetini artıracak tüm hizmetlere ve rekabet şansı yaratacak tüm yeniliklere kadar bir dizi çalışmanın yapılması gerekir. Ulaşım olanaklarının çeşitliliği (turistlere şehir turu yaptıran otobüsler, nostaljik tramvaylar, mini trenler, faytonlar, nehir, kanal, göl gezi tekneleri, füniküler ve teleferikler) veya kolay erişebilirlik ve sayısız türde, her bütçeye uygun konaklama seçeneklerinin olması şehirleri turizmde ayrıcalıklı ve avantajlı kılar (19).

Bu bölümde hem şehir turizminin hem de il genelinde turizmin ayrılmaz bileşenleri olan konaklama, tiyatrolar, kongre ve kültür merkezleri, sinemalar, tiyatro ve konser salonu, kütüphaneler, sosyal tesisler, hayvanat bahçesi, mesire alanı/piknik alanı, şehir parkları, otogar ve otoparklar ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

1.9.1 ESKİŞEHİR'İN KONAKLAMA TESİSLERİ

Türkiye şehir turizminin önemli bir destinasyonu olan Eskişehir doğal ve kültürel özelliklerinin yanı sıra sahip olduğu alt ve üst yapı olanaklarıyla da oldukça aktif bir turizm hareketliliğine sahiptir. Özellikle konaklama hizmeti bakımından Eskişehir'e gelen ziyaretçilerin ihtiyaçlarına cevap verebilecek çok sayıda tesis mevcuttur (**Şekil 120**).

Şekil 120 *Eskişehir ilindeki konaklama tesislerinin dağılımı*

Konaklama hizmetleri Eskişehir'in turizm arzı içerisinde önemli bir yere sahiptir (Tablo 5).

Tablo 5. Konaklama Hizmetleri Arzı

Coğrafi İşaretin Adı	Oda Sayısı	Yatak Sayısı
Turizm Belgeli	3220	6350*
Belediye İşletme Belgeli	743	1580
Kamu Misafirhanesi	357*	762*
Dernek	13	40
Toplam	**4333***	**8732***

*Rakamlar yaklaşık olarak verilmiştir.

Toplamda 98 olan Eskişehir'in konaklama tesisi sayısının 55'i turizm belgeli (Tablo 6), 30'u belediye işletme belgeli, 12'si kamuya ait misafirhane ve 1'i dernek belgeli işletmeden oluşmaktadır. Eskişehir ili yaklaşık olarak 4333 oda ve 8732 yatak kapasitesi ile oldukça büyük bir konaklama hizmeti arzına sahiptir.

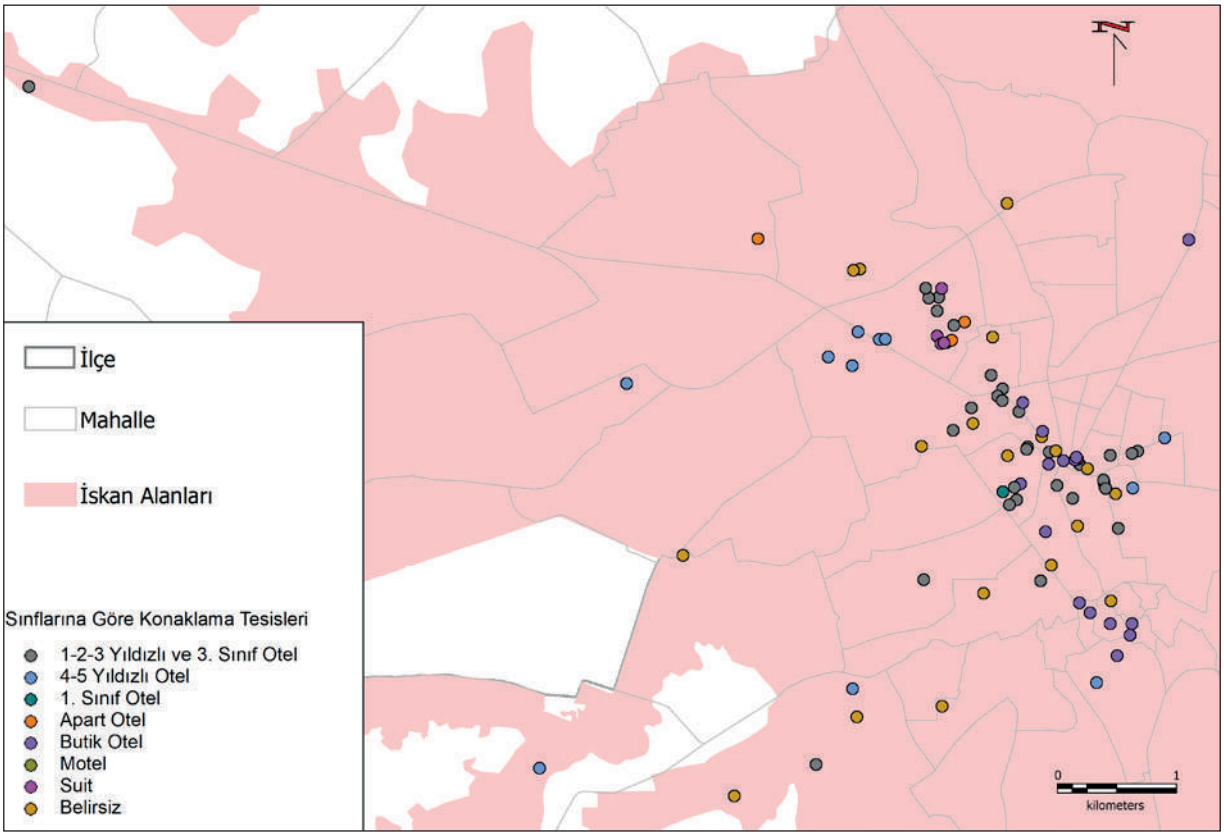
Tablo 6. Turizm Belgeli Tesisler

	Oda Sayısı	Yatak Sayısı
5 Yıldızlı	560	1152
4 Yıldızlı	736	1364
3 Yıldızlı	1296	2593
2 Yıldızlı	199	396
1 Yıldızlı	45	112
Butik	224	459
Süit	94	204
Apart	66	132
Toplam	**3220**	**6350***

**Rakam yaklaşık olarak verilmiştir.*

Eskişehir'de bulunan turizm belgeli 55 konaklama işletmesinin 4'ü beş yıldızlı, 8'i dört yıldızlı, 25'i üç yıldızlı, 5'i iki yıldızlı, 1'i tek yıldızlı, geriye kalanları da butik, süit ve apart otel olarak hizmet vermektedir. Beş yıldızlı konaklama tesislerinden 1'i yerel işletme, 2'si ulusal otel zinciri, 1'i de uluslararası otel zinciri şubesi olarak hizmet vermektedir. Turizm belgeli işletmelerin toplam oda sayısı 3220 iken yatak sayısı da yaklaşık olarak 6350'dir. Belediye işletme belgeli işletmelerin toplam oda sayısı ise 743, yatak sayısı da 1580'dir. Eskişehir sahip olduğu üç üniversite ile toplamda yaklaşık 60.000 öğrenciye barınma imkânı sunan öğrenci dostu bir kenttir. Turistik konaklama talebine hizmet edemeyecek nitelikte olan tesisler ile öğrencilerin konakladıkları yurt, apart, pansiyon, vb. konaklama yerleri bu çalışma kapsamında turizm arzı içerisindeki konaklama işletmeleri istatistiklerine dâhil edilmemiştir.

Eskişehir konaklama işletmelerinin yaklaşık %90'ı merkez ilçeleri olan Tepebaşı ve Odunpazarı'nda kümelenmiş durumdadır. **Şekil 121**'de görüldüğü üzere Eskişehir'in ilk yerleşim bölgesi olan Odunpazarı'ndaki butik işletmelerin çoğu restore edilen tarihi Odunpazarı evlerinde faaliyet göstermektedir. Tren Garı ve üniversitelerin şehir merkezinde olmasının da etkisiyle apart otellerin şehir merkezinde özellikle de Tepebaşı ilçesinde yoğunlaştığı görülmektedir.

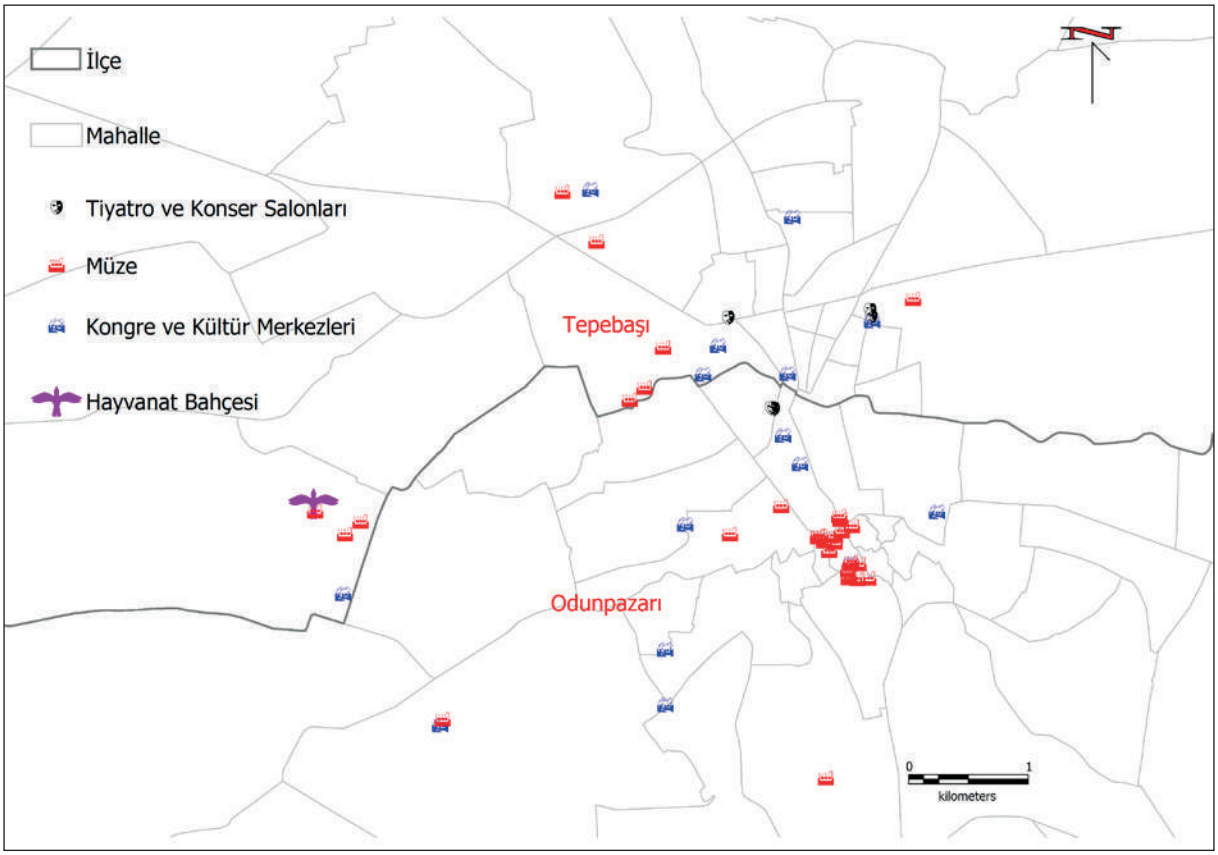

Şekil 121 *Sınıflarına göre Eskişehir merkezdeki konaklama tesisleri*

Tablo 7. *Termal Tesisler*

İlçe	Sınıfı	Oda Sayısı
Odunpazarı	Turizm	164
Odunpazarı	Turizm	93
Odunpazarı	Turizm	48
Odunpazarı	Turizm	45
Odunpazarı	Turizm	35
Odunpazarı	Turizm	20
Odunpazarı	Belediye	34
Odunpazarı	Belediye	16
Tepebaşı	Turizm	32
Mihalgazi	Belediye	46

İnönü ilçesinin batısından Beylikova ilçesinin doğusuna kadar uzanan büyük bir fay hattı üzerinde çok sayıda sıcak ve soğuk su kaynağı bulunan Eskişehir'de (263) 10 konaklama tesisi termal özelliğe sahiptir (**Tablo 7**). 15 işletmede sauna/hamam imkânı bulunurken, sekiz işletmede Wellness & Spa hizmeti sunulmaktadır. Küçük toplantılara veya katılımcı sayısının fazla olduğu büyük toplantılara hizmet verebilecek şekilde 43 konaklama işletmesinde toplam 83 adet toplantı salonu bulunmaktadır. Eskişehir'e gelen düşük bütçeli ziyaretçiler için oldukça uygun hizmet sunan toplam 77 yatak kapasiteli üç adet hostel bulunmaktadır. Ayrıca dokuzu merkez ilçeler Tepebaşı ve Odunpazarı'nda olmak üzere 12 adet kamu misafirhanesi toplamda yaklaşık 400 odayla hizmet sunmaktadır. Eskişehir İlindeki kültürel tesislerin büyük kısmı şehir merkezinde toplanmıştır (**Şekil 122**).

Şekil 122 *Eskişehir şehir merkezindeki bazı kültürel tesisler*

1.1.1. MÜZELER

Toplumların sosyal ve kültürel açıdan birbirlerini tanıyabilmelerine yardımcı olan aynı zamanda kültürel bir kurum olarak müzeler şehirler için önemli bir yere sahiptir. Toplumların hafızaları olarak ifade edilebilen müzeler tarihi canlı tutarak o bölgede veya başka bölgelerde yaşayan insanların ziyaret etmesiyle kültürlerarası etkileşim adına ciddi bir önem taşır. Bu açıdan yaklaşıldığında aynı zamanda şehirlerin özellikle kendi tarihi ve kültürel değerlerini yansıtan çeşitli temalarda müzeye ev sahipliği yapmaları da şehri kültürel açıdan tamamlayan önemli bir unsurdur. Eskişehir ili müze konusunda önemli bir yere sahip olmakla birlikte toplam 38 müzeye ev sahipliği yapmaktadır (Şekil 78).

Müzelerin 23 tanesi Odunpazarı ilçesinde, 9 tanesi ise Tepebaşı ilçesinde bulunmaktadır. Müzeler tabloda özet şeklinde gösterilmiştir (Tablo 8).

Tablo 8. *Müzeler*

İlçe	Sayı	Müzeler
Odunpazarı	23	Eskişehir Spor Kulübü Müzesi
		Yılmaz Büyükerşen Bal Mumu Heykel Müzesi
		Çağdaş Cam Sanatları Müzesi
		Anadolu Üniversitesi Cumhuriyet Tarihi Müzesi
		Kazan Tatarları Kültür Müzesi
		Eskişehir Lületaşı Müzesi
		Hareket Müzesi
		Eti Arkeoloji Müzesi
		Osmangazi Üniversitesi Zooloji Müzesi
		Eskişehir Büyükşehir Belediyesi Kurtuluş Müzesi
		Ahşap Eserler Müzesi
		Eğitim Karikatürleri Müzesi
		Eskişehir Büyükşehir Belediyesi Kent Belleği Müzesi
		ETO MÜZE Eskişehir Ticaret ve Sanayi Müzesi
		Tayfun Talipoğlu Daktilo Müzesi
		Osman Yaşar Tanaçan Fotoğraf Müzesi
		Odunpazarı Modern Müze
		Mehmet Başsav Frigya Lületaşı Portre Sanat Galerisi
		Kurşunlu Cami ve Külliyesi
		Yeşil Efendi Konağı ATATÜRK ile Bir Gün Galerisi
		Çağdaş Seramik Açık Hava Müzesi
		Emine-Emir Şahbaz Bilim ve Sanat Merkezi
		Eti Şehir ve Göç Müzesi
Tepebaşı	9	Eskişehir Havacılık Müzesi
		TCDD Müzesi
		Çağdaş Sanatlar Müzesi
		Tülomsaş Müzesi (Devrim Arabası)
		Bilim Deney Merkezi ve Sabancı Uzay Evi
		TÜLOMSAŞ Müzesi
		Prof. Atilla Özer Karikatür Müze Evi
		Esminyatürk Türk Dünyası Şahaserleri
		Türk Dünyası Bilim, Kültür ve Sanat Merkezi
Sivrihisar	3	Metin Yurdanur Açıkhava Müzesi
		M.S.Ö. Air & Space Museum
		Ballıhisar/Pessinus Açıkhava Müzesi
İnönü	1	İnönü Savaşları Karargâh Müzesi
Seyitgazi	1	Bor Müzesi
Mihalıççık	1	Yunus Emre Müzesi

1.9.2 SİNEMALAR

TÜİK verilerine göre Türkiye'de sinema sanat dalında 2005 yılında 30 milyona yaklaşan seyirci sayısı 2018 yılında 65 milyona ulaşmıştır. 2017 yılında sadece gişe gelirleri 863 milyon TL'lik büyüklüğe ulaşmış ve film sektörünün toplam büyüklüğü 3 milyar TL'yi aşmıştır. Son yıllarda artış gösteren seyirci sayısı, üretilen film sayısı, üretimdeki çeşitlilik aynı zamanda uluslararası arenada kazanılan ödüller Türkiye'deki sinema sektörü için umut verici bir tablo oluşturmaktadır. Şehirlerin yeteri sayıda sinemaya sahip olması şehirde yaşayan toplumun kültürel ihtiyaçlarını ve sosyal faaliyetlerini karşılaması açısından önemlidir. Önemli sanat dallarından biri olarak Eskişehir'de toplam 10 sinema salonu bulunmaktadır. Sinemalar il merkezlerinde yer almakta; 5 tanesi Tepebaşı ilçesinde 5 tanesi ise Odunpazarı ilçesinde bulunmaktadır. Sinemaların 2 tanesi Anadolu Üniversitesi ve Osmangazi Üniversitesine aittir.

1.9.3 KÜLTÜR VE KONGRE MERKEZLERİ

Kültür ve kongre merkezleri milli kültürün tanıtılması kapsamında toplantılar, sergiler, kurslar, gösteriler, yarışmalar, sesli ve görüntülü faaliyetler yürütmek; okuma alışkanlığını ve fikir faaliyetlerini geliştirici çalışmalar düzenlemek, hologram ve yerel etnografya galerileri açmak ve bu amaçla özel ve tüzel kişiliğe haiz kurum ve kuruluşlarla ulusal ve uluslararası düzeyde iş birliği yapmak üzere tasarlanmış kurumlardır (264). Kültür ve kongre merkezleri şehirde kültürel ve sosyal alanlarda faaliyetlerin gerçekleştirilerek topluma sunulması açısından önemli kurumlardır. Eskişehir'de toplam 25 adet kültür ve kongre merkezi bulunmaktadır (Şekil 79).

Merkez ilçelerin nüfus yoğunluğu ve kalkınma açısından daha gelişmiş düzeyde bulunmalarından dolayı kültür ve kongre merkezleri merkez ilçelerde yoğunlaşmıştır; 10 tanesi Odunpazarı ilçesinde yer alırken, 9 tanesi de Tepebaşı ilçesinde yer almaktadır. Çifteler, İnönü ve Sarıcakaya ilçelerinde ise 1'er tane kültür ve kongre merkezi bulunmaktadır (Tablo 9).

Tablo 9. Kültür ve Kongre Merkezleri

İlçe	Sayı	Kültür ve Kongre Merkezleri
Odunpazarı	23	Odunpazarı Belediyesi Kültür Merkezi
		Hacı Bektaş-ı Veli Kültür Merkezi
		Hasan Polatkan Kültür Merkezi
		Osmangazi Üniversitesi Kongre ve Kültür Merkezi
		Eskişehir Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kültür Sanat ve Kongre Merkezi
		Odunpazarı Belediyesi Yunus Emre Kültür ve Sanat Merkezi
		Eskişehir Büyükşehir Belediyesi Kültür Merkezi
		Sultandere Sosyal Hizmetler ve Kültür Merkezi
		Eskişehir Fuar Kongre Salonu
		Eskişehir İl Müftülüğü Hizmet İçi Eğitim ve Kültür Merkezi
Tepebaşı	9	Eskişehir Büyükşehir Belediyesi Bilim ve Kültür Merkezi
		Korsan Gemisi
		Sazova Parkı Şatosu
		Tepebaşı Belediyesi Zübeyde Hanım Kültür Merkezi
		Eskişehir Büyükşehir Belediyesi Sanat ve Kültür Sarayı
		Nasrettin Hoca Kültür Merkezi
		Tepebaşı Belediyesi 23 Nisan Çocuk Sanat ve Kültür Merkezi
		Tepebaşı Belediyesi Özdilek Sanat Merkezi
		Atatürk Kültür ve Sanat Merkezi
Çifteler	1	Çifteler Türk Kültür Evi
İnönü	1	İnönü Türk Kültür Evi
Sarıcakaya	1	Sarıcakaya Türk Kültür Evi

1.9.4 TİYATRO VE KONSER SALONU

Tiyatro, toplumlarda uzun bir zaman diliminde, her yaşa, her mesleğe, her dine, her dile, her ırka oyundaşlık etme fırsatı veren, yapıldığı dönemin tarihini veya çağını yansıtan bir sanat türü olmasından dolayı her toplum için ayrı bir öneme sahiptir. Tiyatro veya konser salonlarında sunulan faaliyetler/imkânlar, topluma verilen hizmet özellikle o bölgede yaşayan toplum adına önemli bir gelişmişlik göstergesidir denilebilir. Eskişehir sanata önem veren bir imaja sahip olmakla birlikte şehirde toplam 6 adet tiyatro ve konser salonu bulunmaktadır. Bunların 2 tanesi tiyatro salonu olarak organize edilmiş, diğer 2 tanesi ise konser salonu olarak tasarlanmıştır. Diğer 2 tanesi kültür merkezi olarak tasarlanarak hem tiyatro hem de konser faaliyetlerine hizmet vermektedir. Tepebaşı ve Odunpazarı ilçesinde hem tiyatro hem konser salonu olmak üzere 3'er salon bulunmaktadır (Tablo 10).

Tablo 10. Tiyatro ve Konser Salonları

İlçe	Sayı	Kültür ve Kongre Merkezleri
Tepebaşı	3	Eskişehir Şehir Tiyatroları
		Senfoni Orkestrası Şehir Operası
		Eskişehir Büyükşehir Belediyesi Sanat ve Kültür Sarayı
Odunpazarı	3	Eskişehir Büyükşehir Belediyesi Şehir Tiyatroları Sultandere Sahnesi
		Büyükşehir Belediyesi Senfoni Orkestrası Konser Salonu
		Eskişehir Büyükşehir Belediyesi Turgut Özakman Sahnesi

1.9.5 KÜTÜPHANELER

Kütüphaneler her yaşta ve her eğitim düzeyindeki bireylerin çeşitli konularda hazırlanmış kaynaklardan ücretsiz yararlanmasına olanak veren aynı zamanda bulunduğu bölgenin soyso-kültürel açıdan kalkınmasına imkân sağlayan kurumlardır. Eskişehir'de toplam 20 kütüphane yer almaktadır.

Kütüphanelerden 9'u Odunpazarı ilçesinde 2'si Tepebaşı ilçesinde bulunmaktadır. Kütüphanelerden 2 tanesi Anadolu Üniversitesi ve Osmangazi Üniversitesine ait kütüphanelerdir (Tablo 11). Kütüphanelerden bir diğeri ise Atatürk çocuk kütüphanesidir (265).

Tablo 11. Kütüphaneler

İlçe	Sayı	Kültür ve Kongre Merkezleri	Sayı
Odunpazarı	9	Alpu	1
Tepebaşı	2	Seyitgazi	1
Mihalgazi	1	Sarıcakaya	1
Çifteler	1	Sivrihisar	1
Mahmudiye	1	Mihalıççık	1
Beylikova	1		

1.9.6 SOSYAL TESİSLER

Sosyal tesisler, şehir ve ilçe belediyeleri tarafından önem verilen ve halkın hizmetine açık rekreasyon alanlarıdır. Eskişehir'de sosyal tesis olarak tasarlanan toplam 27 tesis yer almaktadır. Sosyal tesislerin 23 tanesi merkez ilçe olan Odunpazarı ve Tepebaşı ilçesinde bulunmaktadır (Tablo 12).

Tablo 12. Sosyal Tesisler

İlçe	Sayı
Odunpazarı	14
Tepebaşı	9
Sivrihisar	2
Mihalıççık	1
Beylikova	1

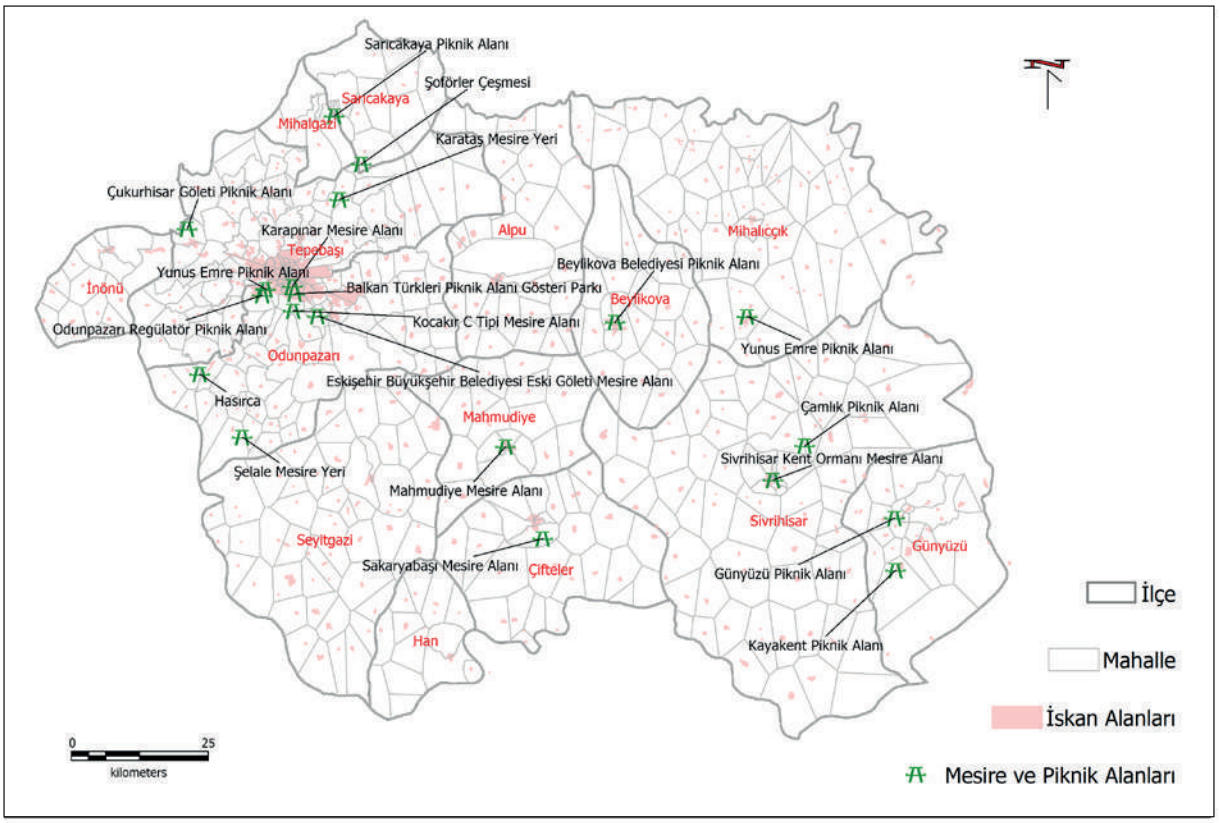
1.9.8 MESİRE ALANI/PİKNİK ALANI

Toplumların dinlenmek, eğlenmek veya doğayla baş başa kalıp çeşitli rekreatif faaliyetler gerçekleştirebilmek için mesire alanlarına ihtiyaçları vardır. Eskişehir'de toplam 24 tane mesire alanı/piknik alanı yer almaktadır (**Şekil 123**).

Mesire ve piknik alanlarının büyük çoğunluğu ise Odunpazarı ilçesinde bulunmaktadır (Tablo 13).

Tablo 13. Mesire Alanları/Piknik Alanları

İlçe	Sayı	Kültür ve Kongre Merkezleri	Sayı
Odunpazarı	11	Mihalıççık	2
Tepebaşı	2	Çifteler	1
Günyüzü	2	Mahmudiye	1
Sarıcakaya	2	Beylikova	1
Sivrihisar	2		

Şekil 123 *Eskişehir ilindeki mesire/piknik alanları*

Sazova Bilim Kültür Sanat Parkı

Park, yaklaşık 400 bin metrekarelik alanı ile Eskişehir'in en büyük parkı olma özelliğini taşımaktadır. Park alanı içinde çeşitli su sporları da yapılabilen büyük bir gölet, restoranlar, 1200 kişilik açık hava konser alanı, amfi tiyatro, bire bir ölçülerde müze gemi, masal kahramanlarından oluşan oyun grupları, çocukların su ile ilgili çeşitli aktiviteleri yapabilecekleri oyun alanı, engelli çocuklar için oyun alanı, yanı başında Türkiye'nin en büyük uzay evinin de yer aldığı Bilim Deney Merkezi ve Türkiye'de bir ilk olma özelliğini taşıyan Masal Dünyası bulunmaktadır. Park alanı içinde özel gezi trenleri hizmet vermektedir (267).

Japon Bahçesi

"2010 Türkiye'de Japonya Yılı" etkinlikleri kapsamında Japon peyzaj mimarları tarafından tasarlanan ve Türkiye'nin en büyük Japon Bahçesi olan bu Park Sazova Bilim Kültür ve Sanat Parkı'nın dikkat çeken köşelerinden biridir (268).

Kent Park

Yeni Otogar ile Gökmeydan Mahallesi arasındaki yaklaşık 300 bin metrekarelik alanda yer alan park içinde açık ve kapalı yüzme havuzları, Türkiye'de bir ilk olan yapay plaj, restoranlar, at binme ve oyun alanları bulunmaktadır. Eskişehir, Kent Park projesi ile Türkiye'nin denizi olmayan bir kentinde plaja sahip olma ayrıcalığını kazanmıştır. Kent Park'ın Porsuk Çayı'na bakan kısmında oluşturulan özel alanda Türkiye'nin ilk yapay plajı inşa edilmiştir. Gerçek deniz kumu ile donatılan plaj, özellikle yaz aylarında denize gidemeyen kent halkının deniz keyfini yaşamalarına olanak sağlamaktadır. 350 metre uzunluğunda olan yapay plajın yanı başında biri çocuk havuzu olmak üzere iki de açık yüzme havuzu bulunmaktadır (269).

Şelale Park

Çankaya Mahallesi'nde 38 bin metrekarelik alanda kurulan Şelaleli Park muhteşem Eskişehir manzarasının izlenebildiği bir nokta olarak dikkat çekmektedir. 1400 metrekarelik alana sahip olan ve Eskişehir'in en büyük yapay şelalesinin bulunduğu parkta çocuk oyun alanı, çocuk spor alanı, yürüme yolları, seyir terası, ahşap yel değirmeni, mini amfi tiyatro ve oturma alanları bulunmaktadır. Ayrıca park içerisinde bulunan restoran ve kafeterya, parkı ziyaret edenlere muhteşem şehir manzarası eşliğinde hizmet sunmaktadır (270).

Cumhuriyet Parkı

Odunpazarı Belediyesi tarafından yapılan Cumhuriyet Parkı, 16 bin metrekarelik alana sahiptir. Cumhuriyet Parkı'nda Metin Yurdanur tarafından yapılan Cumhuriyet Anıtı, müzikli- animasyonlu gösteri havuzu, oyun alanları, spor alanı, koşu yolu, oturma alanları, amfi ve çayhaneler yer almaktadır (271).

Toprak Dede Hayrettin Karaca Parkı

Tepebaşı Belediyesi tarafından Çamlıca Mahallesi'nde hizmete açılan "Toprak Dede Hayrettin Karaca Parkı" 20 dekarlık alan üzerine kurulmuştur. 2011 yılında hizmete giren parkın yapımında tamamen doğal malzemeler kullanılırken, 150 tür bitki özenle parka yerleştirilmiştir. Müziğin ritmine göre çalışan fıskiyeler, birbirine küçük derelerle bağlanan üç adet gölet, kafeler ve restoranlar, parka ayrı bir estetik katmaktadır. Bu park ayrıca, V. Uluslararası Pişmiş Toprak Sempozyumu sırasından yapılan bazı heykellere de ev sahipliği yapmaktadır (272).

Botanik Parkı

Orhangazi Mahallesi Regülatör Mevkiinde 43 bin metrekarelik alanda yer alan Botanik Park'ta, Türk bahçesi, Japon bahçesi, çiçek bahçesi, topiary bahçesi, soğanlı bitkiler bahçesi, yer örtücü bitkiler bahçesi ve kaya bahçeleri gibi birçok farklı bahçelerin yanı sıra sarmaşık tüneli, çocuklar için bitki dolambaçı, bahçıvan çocuklar eğitim alanı, süs havuzları, tropik bitkiler serası ve kafeteryalar yer almaktadır (273).

Uğur Mumcu Parkı

Odunpazarı Belediyesi'nin, Türkiye'nin önemli gazetecilerinden biri olan Uğur Mumcu'nun anısına yaptığı park 8 bin metrekarelik alana sahiptir. Uğur Mumcu Parkı'nda 16 farklı şehirden gelen mermerlerle hazırlanan ve gazete kupürlerinden oluşan Uğur Mumcu Anıtı ile Mumcu'nun bombalı saldırıya uğradığı aracının sergilendiği anıt bulunmaktadır. Parkta ayrıca vatandaşların kitap okuma alışkanlığını yaygınlaştırmak adına Uğur Mumcu kitaplarının yanı sıra çocuk ve gençlik kitaplarının da bulunduğu açık hava kütüphaneleri bulunmaktadır. Parkta kaykay pisti, tırmanma duvarı ve su duvarı ile vatandaşların daha rahat bir ortamda yürüyüş yapabilmeleri için modern kent mobilyalarının yerleştirildiği yürüyüş yolları ve bir adet kafeterya bulunmaktadır. Farklı çocuk oyun gruplarının da olduğu parkta boyama duvarı da yer almaktadır. Ayrıca parkta bir adet amfi tiyatro ve meraklıları için model uçak pisti de vatandaşların hizmetine sunulmuştur (274).

Havacılık Parkı

Eskişehir ili Tepebaşı ilçesi merkez sınırları içerisinde yer alan Havacılık Parkı, Anadolu Üniversitesi Yunus Emre Yerleşkesi'nin karşısında yer almaktadır. İçerisinde çeşitli tip ve modellerde sivil ve savaş uçakları ile pilot giysileri, rozetler, maket uçaklar ve uçak motorlarının açık teşhir olarak sergilendiği Anadolu Üniversitesi tarafından hizmete sunulan Havacılık Müzesi yer almaktadır (275).

Büyük Park (Anıt Park)

Büyük Park Gazi Yakup Satar Caddesi üzerinde yer almaktadır. Yaklaşık 70 bin metrekarelik alana yayılan park, Eskişehir'in en önemli değerlerinin başında gelen Yunus Emre'nin temsili makamı ile büyük bir heykeline ev sahipliği yapmaktadır (276).

Heykel Parkı

Tepebaşı Belediyesinin düzenlediği Uluslararası Eskişehir Pişmiş Toprak Sempozyumları kapsamında 2001, 2002 ve 2003 yıllarında katılan sanatçılara ait 18 heykel, bu park içinde bulunmaktadır. Anadolu Üniversitesi Yunus Emre Kampüsü girişi karşısındaki park içinde yer alan heykeller, ülkemiz sanatçılarının yanı sıra ABD, Güney Afrika, İsveç, İngiltere, İtalya, Küba, Litvanya, Polonya, Yunanistan gibi ülkelerin sanatçılarının da ürünlerini barındırmaktadır (277).

Şehr-i Derya Parkı

Odunpazarı ilçesinin sınırları içerisinde bulunan Şehr-i Derya Parkı, Kanlıpınar Göleti yanında kalan parktır. 2010-2012 yılları arasında yapılan çalışmalar ile Kanlıpınar Mevkii Ankara-Eskişehir Karayolu üzerinde bulunan ağaçlık alan ve gölet çevresi yeniden düzenlenerek kullanılabilir bir piknik alanına dönüştürülmüştür. Tamamı 1 milyon metrekare olan bölgede yaklaşık 150 bin metrekare alanda düzenleme yapılarak ziyaretçilerin kullanımına sunulmuştur. Park içinde 120 bin metrekare yüzeyde bir gölet, küçük kanallar, yapay şelale, piknik alanları, mangal için bacalar, çocuk oyun alanları, oyun grupları, kamelyalar, yürüyüş alanları mevcuttur. Yürüyüş alanlarında Devlet Demiryollarından alınan eski traversler ile oluşturulan yürüyüş ve bağlantı merdivenleri Şehr-i Derya Parkı'nın küçük detayları arasındadır (278).

Eskişehir Şehr-i Aşk Adası

Eskişehir'in sevgi ve aşk şehri olduğunu simgelemek için Porsuk çayı üzerinde oluşturulan adadır. Adada çiftlerin üzerine plakalarla isimlerini çakabilecekleri kütükler bulunmaktadır. Ayrıca nikâh kıymak veya nikâh tazelemek isteyen çiftler tarafından da oldukça rağbet gören bir parktır (279).

Uluönder Parkı

Tepebaşında merkezi konumda bulunan park içerisinde yapay bir göl, restoran ve otopark bulunmaktadır. Görsel olarak oldukça güzel bir peyzaja sahip park ziyaretçilerine yapay göl etrafında vakit geçirme ve dinlenme imkânı sunmaktadır.

Çağdaş Seramik Park

Odunpazarı Belediyesi ve Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Seramik Bölümü hocalarının danışmanlığında BEBKA ile iş birliği ile ilk etabı tamamlanan park, ikinci ve üçüncü etapları ile özgün bir park olarak kent halkına hizmet vermeye hazırlanmaktadır. Amfi tiyatrodan yürüyüş yollarına ve oturma birimlerine kadar geleneksel motiflerle tasarlanmış mozaik çalışmaları ile görsel bir zenginlik kazandırılan park 18 bin metrekarelik alan üzerine yapılmaktadır. Sanatsal aktivitelerin yapılacağı müze ve kafenin yanı sıra çağdaş seramik heykelleriyle donatılacak olan parkın kültürel bir miras olarak gelecek nesillere bırakılması amaçlanmaktadır. Türkiye'de ilk, dünyada da ikinci büyük seramik park olma özelliğini taşıyan parkın Eskişehir için önemli bir nokta olması hedeflenmektedir (280).

Nasreddin Hoca Anıt Parkı

Türk-İslam kültürünün büyük bilgesi ve gülmece ustası Nasreddin Hoca, 1208 yılında Eskişehir'in Sivrihisar ilçesine bağlı, adı sonradan "Nasreddin Hoca Beldesi" olarak değiştirilen "Hortu" köyünde doğmuştur. Sivrihisar merkezinde kurulan ve Nasreddin Hoca anısına yapılan park içerisinde ünlü heykel sanatçısı Metin Yurdanur'un yaptığı bronz Nasreddin Hoca heykeli bulunmaktadır. Ayrıca park içerisinde Nasreddin Hoca'nın Taş Sandukası, kızı Hatun'un mezarı ve 60x60 cm. porselen yüzeye sır altı boyama tekniği ile yapılan ve minyatürün seramikle buluştuğu Nasreddin Hoca Bilgi taşları da yer almaktadır (281).

Musaözü Göleti Tabiat Parkı

Eskişehir ili Tepebaşı ilçesi sınırları dâhilinde kalan Musaözü ve çevresi; içerdiği rekreasyon potansiyeli, ilgi çekici güzel manzara açılımları nedenlerinden dolayı 11.07.2011 tarihinde "Musaözü Tabiat Parkı" olarak ilan edilmiştir. Doğal turizm kaynakları bölümünde ayrıntılı bilgi verilmiştir (282).

Sebahattin Günday Parkı

Odunpazarı Belediyesi, Hamamyolu Park ve Meydan Düzenleme Projesi ile yeni bir görünüme kavuşan Sebahattin Günday Parkı'nda yer alan Sanat Köprüsü, kütüphane, çocuk oyun alanları, iki adet basketbol sahası, jimnastik bölümleri ve süs havuzu ile şehir merkezinde dikkat çeken parklar içerisinde yer almaktadır (283).

Alaaddin Parkı

Tarihi Odunpazarı Evleri'ne yakın konumdadır. İçerisinde Odunpazarı Belediyesi'nin işlettiği çay bahçesi bulunan park, hem yerel halkın hem de Tarihi Odunpazarı Evleri'ni ziyaret eden turistlerin şehir merkezinde ağaçlar arasında vakit geçirip soluklandıkları bir park olarak dikkat çekmektedir (284).

1.9.10 OTOGAR VE OTOPARKLAR

Erişebilirlik turizmin en önemli bileşenlerindendir. Karayolu ulaştırması sayesinde turistler yolun bulunduğu her yere ulaşabilmektedir. Bu nedenle turizmde karayolu ulaştırması önemli bir yer tutmaktadır. Ulaşmak kadar karayolu aracının da park edilmesi önemlidir. Turistler bireysel seyahatlerinde otopark sorunu yaşayacakları turistik şehirlere gitmeyi tercih etmezler. Seyahat acentaları da tur otobüslerinin park yeri sorunun çözülmesini beklerler. Eskişehir'deki otogar ve başlıca otoparklar verilmiştir.

Bu bölümde genel olarak Eskişehir ilinin turizm kaynaklarının/temalarının mekânsal olarak belirlenmesi çalışmasında, ilin turizm planlamasına, özellikle pazarlama ve pazarlama iletişimi stratejilerinin belirlenmesine katkı sağlayacak bir temel oluşturulması amaçlanmıştır. Bu çalışmada ilde yeterince veya hiç kullanılmayan turizm kaynaklarının, yöresel refahın artırılması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması göz önünde bulundurularak ekonomiye kazandırılmasına yönelik unsurlara öncelik verilmiştir. Bu çalışmada turizmin Eskişehir merkezi dışındaki alanlara yayılmasının hem şehre göçün durdurulmasında hem de kırsal üretimin sağlanmasında etkili bir hamle olacağı yaklaşımından hareket edilmiştir.

Eskişehir ili jeopolitik konumu itibariyle geçit sahasında yer almaktadır. İlin diğer coğrafi bölgelere yakınlığı nedeniyle coğrafi özelliklerinde turizme kaynak olabilecek çok sayıda zenginlik söz konusudur. İl, yer şekilleri güzelliklerinin ötesinde çeşitli iklim, bitki ve yaşam alanlarına sahiptir. Eskişehir'in İznik üzerinden Marmara Denizi ve Boğazlara, Kütahya üzerinde Ege Denizine, Afyon üzerinden Akdeniz'e ve Seyitgazi üzerinden Konya, Güneydoğu Anadolu ve Ortadoğu'ya bağlanması jeopolitik konumunun önemini göstermektedir. Eskişehir'in jeopolitik konumu, tarih öncesinden bu yana çeşitli yerleşimlere de sahne olması sonucunu doğurmuştur.

Eskişehir il sınırları içinde yeryüzü şekilleri "çeşitliliğinin" varlığı turizm potansiyelini artıran önemli bir güç olarak algılanmaktadır (Kaya, 2012). İklim, bitki örtüsü ve yer şekilleri bütünü ile değerlendirildiğinde **klimatizm temalı turizm** arzı için uygun koşullara sahip sahalar tespit edilmiştir. Eskişehir ilinin büyük kısmında İç Anadolu'nun yarı kurak iklimi, kuzeyinde Batı Karadeniz Bölümü'nün yarı nemli iklimi ile batı ve güneyde Akdeniz Geçiş

İkliminin etkileri görülmektedir. İlin geneli subtropikal iklimlerin özelliklerini taşımaktadır. Subtropikal iklimlerin yaz mevsimindeki sıcak ve kurak, aydınlık ve bulutsuz günleri, turistlerin en fazla tercih ettiği hava koşullarıdır. Karadeniz ve Akdeniz Geçiş İkliminin etkili olduğu orta yükseklikteki alanlar klimatizm için tercih edilmelidir. Ayrıca kilmatizm için uygun olan ağaç türlerine Eskişehir'de Çatacık, Mihalıççık, Sarıcakaya, Seyitgazi, Büyükyayla ve Kalabak'ta rastlanmaktadır.

- Klimatizme uygun sahalardan ilki hem Karadeniz iklimi etkisi altında olan hem de iğne yapraklı ormanların yoğun olarak bulunduğu, orta yükseklikteki Bozdağlar-Sündiken Dağları'dır. Bozdağ-Sündiken dağlarında yüksek kesimlerde sarıçamlar, Sarıcakaya ve Mihalgazi'de alçak kesimlerde kızılçamlar mevcuttur.
- Klimatizm için uygun şartlara sahip diğer alan ise Türkmen Dağları'dır. Bu alanda Akdeniz Geçiş İklimi etkilidir ve iğne yapraklı ormanlara sahiptir. Türkmendağı ve Kalabak çevrelerinde karaçamlar yaygındır.

Eskişehir ilindeki klimatizme uygun sahaların şehirsel yaşama uzak olması, klimatizm temalı ekoturizm/kırsal turizmin geliştirilmesi seçeneğini sunmaktadır. Dağların doğal güzelliklerini seyretmek ve doğal ortamda kamp yapmak, köy evlerinde konaklamak ve birkaç günlük yürüyüş yapmak amaçlı orta yükseltilere tırmanışlar hızlı şekilde yaygınlaşmaktadır. Sarıcakaya ve Mihalgazi ilçelerinde mikroklima alanları bulunmaktadır. Yaz mevsiminin uzun, sıcak ve kurak geçtiği bu mikroklima alanlarında, baharlar ve kış mevsimi kısadır. Vadi tabanlarında tarım yapılması, yumuşak iklim ve yaz mevsiminin uzun olmasıyla birleştirildiğinde ekoturizm/kırsal turizm imkânlarını desteklemektedir. Eğlendinlen amaçlı tırmanışlarda doğa yürüyüşleri için Bozdağ-Sündiken Dağları ile Türkmen Dağları çekicidir. Bu nedenle bulundukları alan içindeki termal sular, anıt ağaçlar, mağaralar, şelaleler, biyolojik çeşitlilik gibi diğer doğal turizm kaynakları ile birleştirilmesinin ötesinde hem tarihi ve inanç turizm kaynaklarının hem de yöresel mutfak ve halk kültürü gibi kültürel kaynakların bütünü ile ele alınması halinde büyük bir potansiyel olarak değerlendirilebilir.

Eskişehir ilinde **alpinizm** için uygun alanlar mevcuttur.

- Bunlardan ilki haşmetli görünümü ile çekici olan ilginç jeolojik yapı açısından volkanik kayaçlara sahip Sivrihisar Dağları'dır. Sivrihisar Dağları, çevresine göre farklı yer şekillerini oluşturmaktadır ve tırmanış için son derece çekicidir. Sivrihisar Dağları yarı kurak iklimin etkisi, toprak örtüsünün azlığı ve bitki örtüsünün yokluğu ile klimatizm için uygun değildir. Jeopark oluşumu için çalışmalar başlatılmıştır.

- Bozdağ-Sündiken Dağları'nın kıvrılmaya uğramış kayaçları dikkat çekicidir ve birçok vadi türü oluşmuştur. Bunlar arasında kanyon ve boğazlar, tabanlı ve kertik vadiler sayılabilir. Jeolojik yapı ve alpinizm olanakları, klimatizm temalı kırsal turizme zenginlik kazandıracaktır.

UNESCO tescilli Jeoparklarda sadece jeolojik ve jeomorfolojik bileşenler değil tüm canlı varlıklar da jeositttir. Canlı varlıkların arasında bitki ve hayvanlar aleminin yanı sıra insan ve insana dair tüm somut ve soyut değerleri birer jeositttir. Bu özelliği ile koruyan ve yerel refahı geliştirmeyi amaçlayan jeoparklar turizm hareketliliği için küresel düzeyde çekim gücüne sahiptir. Eskişehir ilinde **jeopark** olarak değerlendirilebilecek iki önemli saha bulunmaktadır.

- Jeopark potansiyeline sahip olan alanlardan biri Sivrihisar Dağları'dır ve süreç başlatılmıştır. Jeoparkın sınırlarının dağlık sahanın dışında biyolojik çeşitlilik ve kültürel zenginlikler de göz önüne alınarak dağ ve insan etkileşimini ortaya koyacak şekilde genişletilmesi turizm hareketliliği açısından daha işlevsel olacaktır.
- Tüf platosu olarak tanımlanabilecek Yazılıkaya 3. Jeolojik Zaman'da oluşmuştur. Volkanik tüflerin yaygınlığı peribacası ve mantarkaya gibi şekillerin arazide görülmesine yol açmıştır. Han ilçesindeki Yer Altı Şehri, Yazılıkaya'daki Kırkgöz Kayalığı ve Yazılıkaya Anıtı gibi çok sayıdaki Frig eserlerinin kolay şekillenen tüfler üzerinde olduğu görülmektedir. Plato yüzeyi ve vadi yamaçlarının savunmaya uygunluğu yanında tabanlı vadilerdeki alüvyonlu toprak varlığı Friglerin buralarda konut ve yerleşme kurmalarını kolaylaştırmıştır. Vadiler araştırıldığında birçok Frig eserine (fasadlar ve sunaklar) rastlanılması bu yüzdendir. Tüfler Frig uygarlığının arkeolojik izlerinin günümüze gelmesini sağlamıştır. Frigya uygarlığı Anadolu yarımadısında çok daha geniş alanlar kaplamış olsa da en belirgin izleri tüf platolarının bulunduğu bu bölgede kalmıştır. Çevrede kalker araziler de yaygındır. Bu nedenle kalker tabakalarında bolca küçük mağaralara rastlanmaktadır. Ancak kalkerin çabuk erimesi ve yok olması, eserlerin saklanmasını güçleştirmektedir. Arazide kalkerin bulunması yerkabuğu hareketlerinin sürmesi sonucunda bu kayacın bazı yerlerde mermere dönüşümüne neden olmuştur. Ancak mermer de milattan önceki teknolojilerle kolayca işlenebilen bir kayaç değildir. Roma Dönemi'nden başlayarak bazı mermer türleriyle sütunlar yapıldığı görülmekle birlikte tüfler kadar yaygın kullanımı söz konusu değildir.
- Suların aşındırdığı tüflerin insanlar tarafından da şekillendirilmesiyle oluşan vadilerde, Frigya Vadileri olarak anılan eşsiz bir doğa ve kültür anıtı ortaya çıkmıştır. Yürüyüş, bisiklet ve atlı turlar için son derece cazip doğal yapılardır. Bu doğal

yapıdaki faaliyetler sırasında yakında bulunan arkeolojik, tarihi ve kültürel unsurların öne çıkarılması jeopark bölgesini rakiplerinin önüne geçirecektir.

- Tüflerin Frigya dönemi eserlerinin günümüze kadar gelmiş olmasını sağlamasından, tüflerin hiç aşınmadığı sonucu çıkarılmamalıdır. Hayvan ve bitkilerin etkisi ile aşınım sürmektedir. Ancak en büyük aşınımın, define avcılarından kaynaklandığı ileri sürülebilir. Çünkü bazı insanlar, dev tüf kayaları bile dinamitleyerek içlerinde hazine arayabilmektedir. Buna bilinçsiz bir biçimde depo, ahır, samanlık yapma, çobanlar için gece barınağı ve ateş yakılması gibi uygulamalar da eklenince tahribat hızlanmaktadır. Hem doğal kaynakların hem ileride tekrar vurgulanacağı gibi arkeolojik, tarihi, kültürel kaynakların korunması açısından, hem de küresel turizm hareketliliğinin başlatılması açısından UNESCO tescilli jeopark/jeoarkeopark dönüşümüne öncelikle Yazılıkaya Platosu'ndan başlatılması uygun olur. Jeopark sınırlarının Türkmen Dağı'nı da içine alacak şekilde genişletilmesi merkez ve hinterlant ilişkisini güçlendirecek, bölgesel refaha daha olumlu katkı sağlayacaktır.

Sözü edilen klimatizm temalı kırsal/ekoturizm arzının oluşturulması ve Jeoparkların tasarlanması sırasında diğer doğal turizm kaynakları da göz önünde bulundurulmalıdır. Her bir doğal turizm kaynağı ayrı bir zenginlik ve çekicilik katacaktır. Bu doğal turizm kaynakları mağaralar, şelaleler, anıt ağaçlar, kanyonlar, biyolojik çeşitlilikler olarak gruplandırılabilir.

- Eskişehir 30'u aşkın mağara oluşumu ile mağara turizmi açısından büyük bir potansiyele sahiptir. Kaya tırmanışı yapmak ve akarsuyun özellikleri uygun ise su sporları yapmak için ise macera ve heyecan yaşamak isteyen, spor yapmayı amaçlayan kitleler tarafından tercih edilen kanyonların Eskişehir'de turizme açılabilmesi için öncelikle ulaşılabilirliğin ve sürdürülebilir mağara düzenlenmelerinin sağlanması gerekmektedir.
- Diğer jeoturizm kaynakları da (kanyonlar, şelaleler, düdenler, peribacaları) değerlendirilmeyi beklemektedir.
- Eskişehir'de toplam 20 adet anıt ağaç bulunmaktadır. Eskişehir'deki anıt ağaçların yaşları 150 ila 925 yıl arasında değişmektedir.
- Eskişehir'de yedi önemli doğal alan bulunmaktadır. Genel olarak Eskişehir il sınırları içerisindeki bitki tür sayısı: 1297 (1800) takson (yaklaşık); endemik türler: 314; endemizm oranı (%): 24,2; familya sayısı: 90 ve cins: 442 olarak tanımlanabilir. Eskişehir faunasında; yaklaşık 1.198 tür, 229 familya bulunmaktadır. Mihalıççık, Çatacık, Sarıcakaya ormanlarında geyik yaşamaktadır. Ayıların nesli tükenmek

üzeredir. Kırsal alanda ve ormanlarda tavşanlara sıkça rastlanmaktadır. Kakım, gelincik ve sansar türleri çoktur. Sincap ve kirpi gibi memeliler ise az sayıdadır. Kurt, çakal ve yaban domuzu ormanlarda çoktur. Ördekgillerden, boz kaz, sakarca, yeşilbaş, kılkuyruk, Sülüngillerden; bıldırcın, çil, Sutavuğugillerden; sutavuğu, sakarmeke, Yağmurkuşugillerden; gümüşi yağmurcun, Çullukgillerden; çulluk, çamur kuşu, döğüşken, Martıgillerden; Karabaş martı, Çöltavuğugillerden; bağırtlak, Güvercingillerden; tahtalı, üveyik çok sayıda bulunmaktadır. Karatavukgillerden karatavuk ise sayıları azalmaktadır. Yüksek rakımlı dağlardaki akarsularda alabalık türleri yaşamaktadır. Akarsuların aşağı kısımlarında ise sazan, bıyıklı balık ve turna bulunur. Barajlarda sazan, yayın, yılanbalığı vardır. Karaakbaba gözlemciliği dünyada yapılan turizm uygulamalarından biridir ve Eskişehir ili için de böyle bir potansiyel bulunmaktadır.

Eko turizm/kırsal turizm kapsamında konaklamanın evlerde yapılması, yöresel gıdaların yerel tarımsal ürünlerle hazırlanması ve sunulması, araba kiralama, alan kılavuzluğu, el sanatlarından hediyelik eşyaların üretilmesi gibi hizmetler yerel halk girişimcileri tarafından temin edilir. Bu nedenle ekoturizm gelirlerinin büyük bir kısmı yerel halkın refahına yansır. Yerel halkın turizmden gelir elde etmesi doğal ve kültürel dokunun değer kazanmasına ve korunmasına katkı sağlar. Eko turizmin küçük yatırımlarla hayata geçirilebilmesi de diğer bir üstün tarafıdır. Eko turizm daha çok şehirleşmenin fazla olmadığı alanlar için uygundur. Yukarıda verilen doğal kaynaklar ile ekoturizm/kırsal turizm arasında birbirini destekleyen döngüsel bir ilişki vardır. Bunun dışında tarımsal ve hayvansal kaynaklar arasında da birbirini desteleyen ilişkiler kurulabilir.

- Ormanlardan kereste dışında çeşitli bitkisel ve hayvansal ürünler elde edilmektedir. Bunlar reçine, defneyaprağı, çam fıstığı, kestane, çam balı, kekik, mantar, balık, kuş ve memeli hayvan ürünleri şeklinde genellenebilir. Turizm, bu ürünlerin orman köylüleri tarafından doğrudan tüketiciye ulaştırılmasını sağlayacaktır. Turistler ziyarete geldikleri ormanlarda veya orman köylerinde Orman Genel Müdürlüğü tarafından izin verilen ürünleri satın alabileceklerdir. Bu durumda ürünler hem çok daha değerli olarak tüketiciye ulaşacak hem de elde edilen gelir yöre sakinlerinin refahına yansıyacaktır.

Eskişehir ilinin sahip olduğu **arkeolojik ve tarihi turizm** kaynakları hem UNESCO tescilli jeoparkların, hem klimatizm temalı kırsal turizm/ekoturizmin geliştirilmesini hem

de şehir turizminin çekiciliğinin arttırılmasını sağlayacak değerlerdir. Eskişehir'de MÖ 3000'den başlayan yerleşim tarihi Cumhuriyet Dönemi'nin eserleriyle kesintisiz bir şekilde turizme ilham verici unsurlar sunmaktadır. Eskişehir merkezde ve Sivrihisar'daki eserler şehir turizminin ayrılmaz parçalarıdır. Ancak arkeolojik ve tarihi kaynaklar incelendiğinde Yazılıkaya Platosu'nun sadece Frigya dönemi ile anılmasının ne kadar eksik kaldığı, Roma, Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi eserleriyle, hatta Anadolu'nun göç tarihi ile ilişkilendirilmesi gerektiği fark edilmektedir. İlin her köşesine dağılmış olmakla birlikte tarihi ticaret yolları üzerinde yoğunlaşan bu kaynakların tümü diğer turizm türleri ile bütünleştirilmelidir.

Eskişehir özellikle Kurtuluş Savaşı içindeki konumu nedeniyle tümüyle **savaş alanları turizmi** kapsamına girebilecek bir özelliktedir. Hem şehrin hem de ilin turizminde Kurtuluş Savaşı içindeki yeri ve önemi maddi unsurları ile birlikte değerlendirilmelidir.

Eskişehir'in Anadolu'nun yerleşim tarihi içindeki köklü yeri **inanç turizmi** seçenekleri de yaratmıştır. Eskişehir, tarihin en eski çağlarından günümüze kadar pek çok medeniyete ev sahipliği yapmış olmanın yarattığı kültür çeşitliliği altında önemli bir coğrafyaya sahiptir. İl, farklı dinlere ait birçok tarihi eseri barındırmaktadır. Var olan veya yok olmuş dini inançların izlerinin hem şehir turizmi hem de kırsal alanlarda geliştirilecek turizm faaliyetleri için göz önünde bulundurulması, altı çizilerek vurgulanması gereken bileşenlerdir. İnançlara ilişkin maddi buluntuların turizmde değerlendirilmesi, bu eserlerin restorasyonu ve korunmasını da sağlayacaktır. Yeteri kadar tanınmayan birçok mekân, insanlarda bu yerleri ziyaret etme arzusu uyandıracak şekilde alternatif turizm faaliyetleri ile desteklenmelidir. Hem bölgenin sahip olduğu değerlerin etkin kullanımını hem de bölgeye ekonomik katkı sağlanacaktır.

Eskişehir içinde barındırdığı farklı toplulukların zengin kültürleri ve modern yaşamın örnek yüzü olması sebebi ile önemli bir turizm destinasyonudur. Eskişehir'in sahip olduğu kültürel kaynaklar hem tarihten hem de göç sürecinden beslenmiştir. İl, bilinçli kültür turistlerinin ziyaretleri ile ekonomik, sosyal ve çevresel anlamda değer kazanarak gelişecektir. Kültür turizmi, bir destinasyonda sürdürülebilirlik ilkeleri ile gelişim gösterir ise o destinasyonun sahip olduğu halk kültürünün de yok olmadan ve bozulmadan gelecek nesillere aktarılmasına katkıda bulunacaktır. Burada en önemli noktalardan biri sahip olunan halk kültürünün doğru olarak, popüler kültürün değişimine uğramadan aktarılması olacaktır. Ülkemizde yaygın olarak kitle turistine sunulan Türk Geceleri ne yazık ki yöresel, bölgesel hatta ülkesel unsurlar taşımadan veya karıştırılarak sunulmakta, gerçek kültürel kimliği yansıtmamaktadır. Kültürümüzü yansıtmayan danslar ve gösteriler görülmektedir (285), (286) (287). Bu nedenle bu çalışmanın en özgün bakış açılarından biri

Eskişehir'e gelecek yerli ve yabancı misafirlere nerede hangi türkünün, hangi halk dansı ve oyununun sergileneceği ve köklerinin nasıl açıklanabileceği ile kültürden kaynaklanan hediyelik eşyaların nasıl tasarlanabileceği konusuna ışık tutmasıdır. Bu çalışmada ağırlıklı olarak yerli unsurlar incelenmiştir, ilerideki saha çalışmalarıyla göçmen kültürünün unsurlarının da dâhil edilmesi gerekmektedir.

Bu çalışmanın diğer bir özgün yaklaşımı ise yeni ve yaratıcı gastronomik unsurların turizme kazandırılmasına yönelik katkı sağlamayı amaçlamasıdır. Eskişehir'in hâlihazırda yapılmakta, turistler tarafından da bilinmekte ve tadılmakta olan çibörek, haşhaşlı (haşhaşlı-cevizli) çörek, balaban köfte, met helvası, boza gibi lezzetlerinin yanında çeşitlilik içeren bir yöresel mutfağı da vardır. Turistlerin gidecekleri yeri seçmelerinden, gittikleri yerden memnun olma ve tekrar ziyaret etmeye kadar geçen tüm süreç içerisinde varış noktasının mutfak kültürü ile yöresel lezzetleri büyük bir önem taşımakta ve gerek seyahat yeri seçimi gerek memnuniyet gerekse yeniden ziyaret kararlarında etkili olmaktadır. Bu bağlamda, Eskişehir'e özgü yöresel lezzetlerin çeşitlendirilerek, turistlerin kolayca ulaşabileceği işletmelerde satılır hale getirilmesi gerekmektedir. Diğer taraftan kırsal alanların çekiciliğinin artırılmasında da bu lezzetlerin üzerinde turistik ürün olarak çalışılması gerekmektedir. Genel olarak Eskişehir köy/mahalle bazında çok zengin bir yemek kültürüne sahiptir. Çorbalar, etler, sebze yemekleri, unlu gıdalar, buğday ağırlıklı gıdalar, tatlılar vb. gibi çok sayıda seçenek söz konusudur. Ancak yöreye özgü bu yemeklerin çoğu unutulmaya yüz tutmuştur. Yörede özgün olarak yer alan bu yemeklerin öncelikle standart reçetelerle işletmelerin kullanabileceği ürünler olarak geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu yemeklerin turistik ürün olarak değer kazanması, kültürel mirasın da korunması anlamını taşımaktadır. Ekonomik malzemelerle standart yemeklerin Türk yemekleri olarak sunulduğu turizm sektöründe, Eskişehir yöresel mutfağı düşük maliyetli ama yöresel tarım ve hayvancılığı destekleyecek, kültürel bağlamı olan yemekler sunma potansiyeline sahiptir.

Eskişehir'de terapötik arz amacıyla kullanılabilecek kaynaklar vardır. Başlangıçta değinildiği gibi klimatizm teması **sağlık turizmi** açısından değerlendirilebilir. Şehirde tıbbi turizm için çeşitli hastaneler ve tedavi merkezlerinin başlattığı hamleler bulunmaktadır.

Diğer taraftan şehir dışında âtıl halde bulunan çok sayıda termal su kaynağı söz konusudur. Bu kaynaklar sıcaklıklarının doğrudan havuza verilebilecek düzeyde olmasının

avantajıyla su rekreasyonu tesisleri olarak değerlendirilebilir. Eskişehir ilinde planlanacak **spor turizmi** tesisleri için de maliyeti düşürücü, faaliyetleri tüm yıla genişletici etki yapacaktır. Bu spor turizmi tesisleri temellerini geçmişten alan atlı turizm ile desteklenebilir. Doğal, tarihi ve kültürel alt yapı gerek atlı tur rotaları için gerekse yürüyüş, bisiklet turu rotaları için sağlam bir zemin hazırlamaktadır. Mahmudiye'de var olan atlı sağaltım (terapi) de (hippotepari) Mahmudiye'nin Osmanlı Dönemi'nden günümüze gelen ekonomik faaliyetin bir yansımasıdır, hikayesi vardır ve bu ilçeyi turizm açısından çekici kılmaktadır. Spor turizmi için mevcutta öne çıkan ilçeler İnönü, Sivrihisar ve Çifteler'dir. Bu üç ilçe de öncelikle havacılık sporları ile öne çıkmaktadır. Havacılık tarihi ve Eskişehir arasındaki derin bağ, havacılık sanayinin gelişmiş olması, havacılık personeli yetiştiren, araştırma yapan akademinin güçlü olması, spor turizmi ve Eskişehir bağlamında hava sporlarını ayrı bir yere taşımaktadır.

- Eskişehir'deki tektonizma çeşitli fay hatları da oluşturmuştur. İnönü ilçesi civarında fay diklikleri net bir biçimde açığa çıkmaktadır. Bu diklikler İnönü adının alınmasına neden olan karstik mağaralara sahne olmuştur. İlçe, uçurumlar ve hava akımı nedeniyle hava sporları merkezi haline gelmiştir.
- Sivrihisar ilçesi sakinlerinin Kurtuluş Savaşında düzenli ordu için uçak satın alması, şehir ile Sivrihisar arasında havacılık sanayinin olması, havacılık spor tesislerinin bulunması fark yaratmaktadır. Sivrihisar kayalıkları da spor turizmi potansiyelini işaret etmektedir.
- Çifteler Sakarya Nehri'nin doğduğu mağara ve nehir güzergâhı olarak su altı sporları için fırsatlar taşımaktadır.

Eskişehir ili turizminin en güçlü yönü şehir turizmidir. Şehir merkezindeki turizm baskın olarak öne çıkmaktadır ve çoğunlukla yerli turistleri ağırlamaktadır. Konaklama imkânları, yiyecek içecek işletmeleri, müzeleri, kültürel etkinlikleri, eğlence sektörü, yeşil alanları ve ulaşım olanakları ile nicelik ve nitelik açısından şehir turizmi alt yapısını oluşturmuş olduğu görülmektedir. Dünya genelinde ziyaretçiler tarafından içinden akarsu geçen şehirler, diğer şehirlerden daha çekici bulunmaktadır. Akarsulardaki köprüler sadece ulaşımı sağlama anlamı taşımaz, bu nedenle köprüler süslenir. Tekne turları, nehir üzerindeki kano, salcılık ve su kayağı gibi akarsularda yapılabilen her türlü etkinlik kırsal ve şehirsel turizm arzının ayrılmaz bileşeni olabilmektedir. Porsuk Çayı'nın şehir merkezinden geçmesi nedeniyle, Eskişehir bu bakımdan büyük bir avantaja sahiptir. Şehrin Kurtuluş Savaşındaki yeri, engelli ve 3. yaş turizmi için fiziksel düzenleme yapmış konaklama işletmeleri, sıcak su kaynakları ve köklü hamam kültürü, güvenli şehir algısının desteklediği ulusal ve uluslararası karşılaşmaların yapıldığı spor tesisleri, göçmen

mutfağının renk kattığı yeme içme seçenekleri şehir turizmini çekici kılmaktadır. Şehirdeki konaklama, yeme içme seçeneklerinin yanı sıra eğlence olanaklarının da fazla olması da dikkate değerdir. Şehirdeki yeme içme olanakları ile kırsaldaki tarımsal üretim, mutfak kültür ve festivaller bütünleştirildiğinde çekicilik değerleri katlanarak artacaktır.

Eldeki bulgulara dayalı olarak öneriler geliştirilmesi ve sunulması bu çalışmanın diğer raporlarına bırakılmıştır.

2 ESKİŞEHİR İLİNİN POTANSİYEL TURİZM PAZARLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Turizm endüstrisi dünyanın en hızlı büyüyen endüstrilerinden biri olarak özellikle gelişmekte olan ülkeler için büyük önem taşımaktadır. Dünya ekonomisinden daha hızlı büyüyen turizm endüstrisi yarattığı gelir, ihracat etkisi, istihdam olanakları gibi etkileri açısından turistik kaynaklara sahip ülkelere fırsatlar sunmaktadır.

Türkiye dünya turizmi açısından en çok turist çeken ülkelerden biri olarak önemli bir yere sahiptir. Temel olarak Avrupalı Turistlerin ilgi odağı olan Türkiye, son yıllarda Avrupa dışında pek çok farklı ülkenin dikkatini çekmeyi başarmıştır. Stratejik açıdan tek bir pazara bağımlı olmanın sıkıntılarını zaman zaman yaşayan ülkemizde turizm tanıtım ve pazarlama çalışmaları son yıllarda Uzakdoğu ülkeleri, Arap ülkeleri, Güney Amerika ülkeleri gibi yeni pazarlara yönelmiştir.

Eskişehir son yıllarda özellikle şehir turizmi açısından önemli bir ivme yakalamıştır. Kültürel ve doğal turistik kaynaklarının yanı sıra ülke coğrafyası açısından bir bağlantı noktası olmanın avantajlarını iç turizm bağlamında yakalayan Eskişehir, dış turizm açısından da talebi çekebilecek özelliklere sahiptir. Eskişehir için potansiyel pazarların araştırılması ve uygun stratejiler geliştirilmesi dış turizmde öne çıkmanın yollarını açacaktır.

2.1 DÜNYADA SEYAHAT VE TURİZM EĞİLİMLERİ

Bu bölümde dünya genelinde ve Birleşmiş Milletler Dünya turizm Örgütünün tanımladığı bölgeler özelinde pazar yapılarının özellikleri, turistlerin beklentileri ve bu beklentiler açısından ülkemize en çok turist gönderen ülkelerin Eskişehir'i dış turizm potansiyeli değerlendirilmektedir.

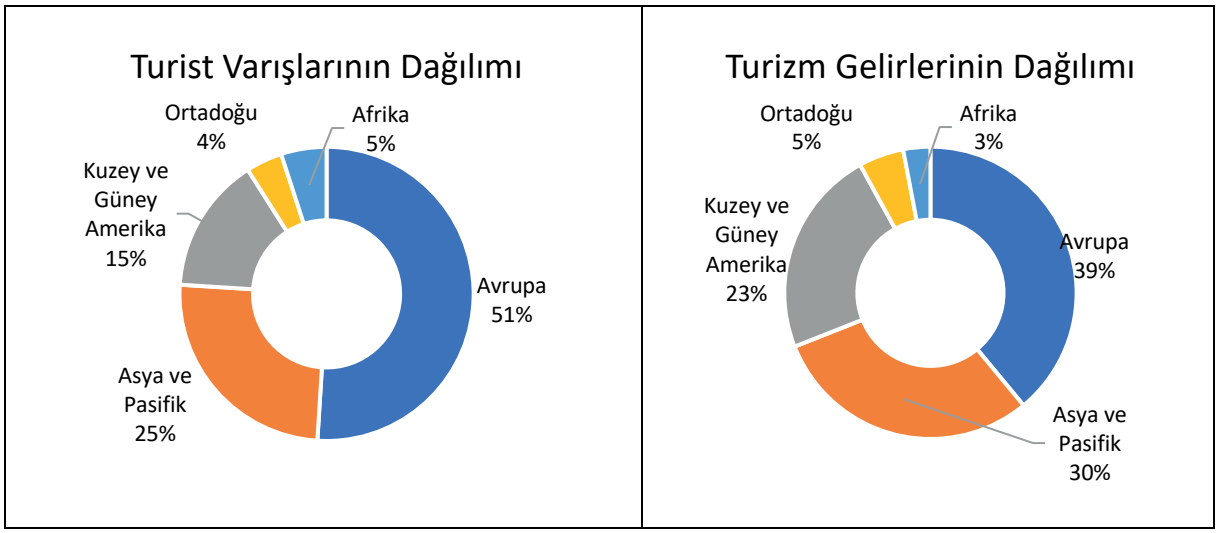
2.1.1 Dünya Turizminde Gelişmeler

1950'li yıllardan itibaren dünyada istikrarlı ve hızlı bir büyüme gösteren turizm endüstrisi 2018 yılı itibariyle 1,4 milyar ziyaretçi varışı ve 1,8 trilyon ABD Doları uluslararası ihracat büyüklüğü ile dünya ekonomisinin %10,4'ünü oluşturmaktadır (288; 289). 2018 yılında dünya ekonomisi %3,2 oranında büyürken, turizm ekonomisi %3,9 ile daha hızlı bir oranda büyümüştür.

Geçmiş dönemlere oranla daha güçlü büyüyen dünya ekonomisine ek olarak teknolojik gelişmeler, yeni iş modelleri, seyahat ve özellikle ulaşım maliyetlerindeki düşüş ve vize uygulamalarındaki kolaylıklar sayesinde bu hızlı büyümeye ulaşan turizm endüstrisinde pazar yapısı, bir başka ifadeyle seyahat eğilimleri hızla değişmektedir.

Dünya ekonomik yapısında son yıllarda önemli değişiklikler görülmekte ve bu değişiklikler turizm endüstrisini de doğrudan etkilemektedir. Gelişmekte olan ülkelerin hızlı bir ekonomik büyüme içine girdikleri, harcanabilir gelirin önemli ölçüde arttığı görülmekte ve bu gelir artışının nispeten büyük bir bölümünün turizme harcanacağı tahmin edilmektedir. 2030 yılına kadar dünyada uluslararası turist varışlarının her yıl ortalama 43 milyon artacağı ve bu yeni pastadan en büyük payı Asya ve Pasifik ülkelerinin alacağı öngörülmektedir (290).

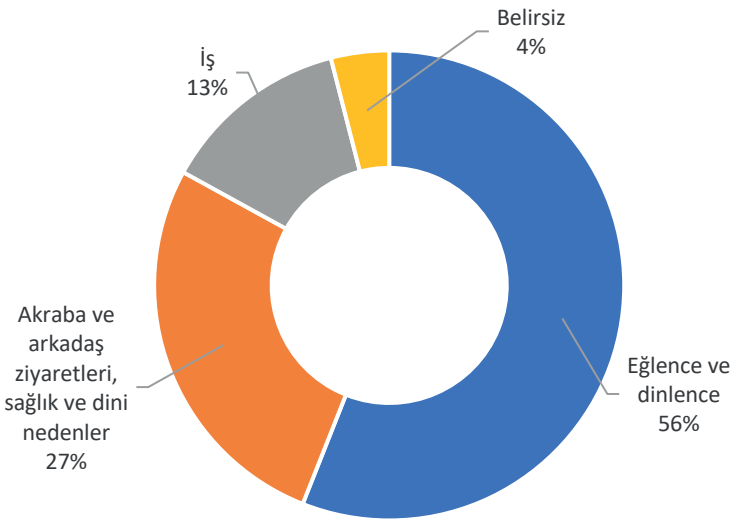
Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü – BMDTÖ (UNWTO) dünya çapında tüm uluslararası turizm faaliyetlerini Avrupa, Asya, Amerikalar, Ortadoğu ve Afrika olmak üzere beş ana bölgede ele almaktadır. Buna göre turist varışları ve turizm gelirleri açısından Avrupa birinci sırada yer almaktadır. Dünyada uluslararası seyahat eden her iki kişiden biri Avrupa'yı tercih etmekte ve Avrupa turizm gelirlerinden %40'lık pay almaktadır. Uluslararası turist varışları açısından Avrupa'yı %25 ile Asya ve Pasifik ülkeleri, %15 ile Kuzey ve Güney Amerika ülkeleri takip etmektedir. Turizm gelirleri açısından ise ikinci sırada yer alan Asya ve Pasifik ülkeleri %30'luk pay alırken, Kuzey ve Güney Amerika ülkeleri %23'lük gelir oranıyla üçüncü sırada yer almaktadır (**Şekil 124**). Afrika ve Ortadoğu pazarları için henüz tam olgunlaşmamış pazarlar oldukları söylenebilir. Ancak BMDTÖ'nün öngörülerine göre Afrika pazarının hem turist varışları açısından hem de turist yaratma konusunda Asya gibi hızlı bir büyüme sürecine girmesi, Ortadoğu pazarının da önümüzdeki yıllarda turist yaratan bir bölge olması beklenmektedir (288).

***Şekil 124**. Dünyada Uluslararası Turist Varışlarının ve Turizm Gelirlerinin Bölgesel Dağılımı.*
Kaynak: (288)

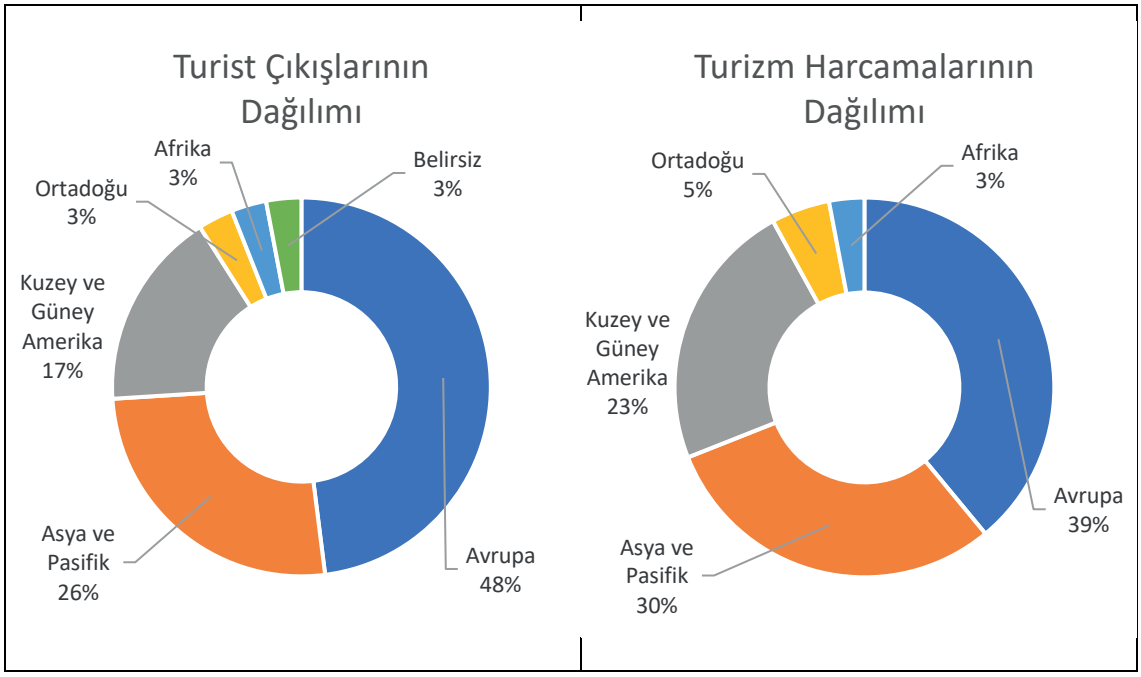
Dünya genelinde seyahat nedenlerine bakıldığında eğlence ve dinlence amaçlı seyahatlerin %56'lık bir oran ile birinci sırada yer aldığı görülmektedir. Akraba ve arkadaş ziyaretleri, sağlık, din ve diğer nedenlerle yapılan seyahatler %27 ile ikinci sırada, iş seyahatleri ise %13 ile üçüncü sırada gelmektedir (**Şekil 125**). Eğlence ve dinlence seyahatleri pazarı deniz-kum-güneş seyahatleri ile birlikte kültür turizmini de kapsayan geniş bir pazardır ve büyümeye de devam etmektedir. Bu nedenle her destinasyonun büyümek için bu pazardan pay almaya ihtiyacı vardır.

Uluslararası seyahatlerde turistlerin %58'i havayolu, %32'si ise karayolu ile seyahat etmektedir. Bu durum havayolu erişim ağına sahip olmanın önemini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla uluslararası turizmden pay isteyen destinasyonların havayolu ile ulaşım sistemlerini kurması gerekmektedir.

***Şekil 125**. Dünyada Uluslararası Seyahat Amaçlarının Dağılımı.*
Kaynak: (288)

Turist varışlarına ilişkin istatistikler bölgelerin destinasyon olarak ne ölçüde tercih edildiğini gösterirken, turist çıkışlarına ilişkin istatistikler bölgelerin turist yaratma potansiyelini ortaya koymaktadır. Dünya seyahat ve turizm pazarına yön veren ülkeler turist yaratan ülkelerdir ve bu ülkeler tarafından yapılan turizm harcamaları turizm ekonomisinin lokomotifi durumundadır. Bölgesel açıdan incelendiğinde dünyada en çok turist yaratan bölgelerin aynı zamanda en çok turist alan bölgeler olduğu görülmektedir. Turist çıkışlarında dünyada ilk sırada yer alan ve dolayısıyla en çok turist yaratan bölge olan Avrupa %48 ile birinci sırada yer alırken, uluslararası seyahat harcamalarının da %39'unun kaynağı olarak ilk sıradadır. Turist çıkışlarında Avrupa'yı %26 ile Asya ve Pasifik ülkeleri ve %17 ile Kuzey ve Güney Amerika ülkeleri takip etmektedir. Ortadoğu (%5) ve Afrika (%3)'nın turist çıkışları ve turizm harcamaları açısından oransal olarak henüz değerlendirmeye alınamayacağı söylenebilir, ancak Afrika'nın gelişen ekonomisi ile yakın gelecekte önemli turist akımları yaratabileceği tahmin edilmektedir (288) (**Şekil 126**).

***Şekil 126**. Dünyada Uluslararası Turist Çıkışlarının ve Turizm Harcamalarının Bölgesel Dağılımı. Kaynak:* (288)

Tablo 14'de 2018 yılı BMDTÖ verilerine göre en çok turist alan, turizm geliri elde eden ve en çok turizm harcaması yapan ülkeler verilmiştir. Tabloda; Çin, ABD, Almanya, Fransa, İngiltere gibi ülkelerin hem en çok turizm geliri elde eden, hem de en çok turizm harcaması yapan ülkeler olduğu görülmektedir. En çok harcama yapan ülkeler arasında Çin son dönemde daha da öne çıkmakta, 2030 yılına kadar bu pazarda önemli bir hacim artışı beklenmektedir. En çok turizm harcaması yapan ülkeler aynı zamanda en çok turist yaratan ülkeler olduklarından, bu pazarların turizm destinasyonları için dikkatle ele alınması ve bu ülkelerden gelecek turist sayısını arttıracak faaliyetler yürütülmesi büyük önem taşımaktadır.

Türkiye en çok turist ağırlayan ülkeler sıralamasında dünyada 6'ıncı sırada yer almakla birlikte, en çok turizm geliri elde eden ülkeler listesinde yer almamaktadır. Deniz-kum-güneş turizmi açısından hesaplı ülke imajı ve turist profilinin orta alt gelir grubu ziyaretçilerden oluşması bunun en önemli nedenleri arasındadır. Turizmin çeşitlendirilmesi, deniz-kum-güneş dışında doğal ve kültürel turistik kaynakların değerlendirilmesi ve ülkenin farklı bölgelerine yayılması konusunda Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın ve Devlet Planlama Teşkilatı'nın hazırladığı eylem planları, politika ve stratejiler turizm gelirlerinin arttırılması yönünde önemli çalışmalardır.

Tablo 14 Turizm Endüstrisinde Lider Ülkeler

	En Çok Turist Ağırlayan Ülkeler	(milyon kişi)	En Çok Turizm Geliri Elde Eden Ülkeler	(milyar $)	En Çok Turizm Harcaması Yapan Ülkeler	(milyar $)
1	**Fransa**	89	**ABD**	214	**Çin**	277
2	**İspanya**	83	**İspanya**	74	**ABD**	144
3	**ABD**	80	**Fransa**	67	**Almanya**	94
4	**Çin**	63	**Tayland**	63	**İngiltere**	76
5	**İtalya**	62	**İngiltere**	52	**Fransa**	48
6	**Türkiye**	46	**İtalya**	49	**Avustralya**	37
7	**Meksika**	41	**Avustralya**	45	**Rusya Fed.**	35
8	**Almanya**	39	**Almanya**	43	**Kanada**	33
9	**Tayland**	38	**Japonya**	41	**G. Kore**	32
10	**İngiltere**	36	**Çin**	40	**İtalya**	30

Kaynak: (288)

2008 yılında başlayan ve etkileri dünya genelinde dalga dalga yayılan Küresel Finans Krizinden sonra hızlı bir toparlanma sürecine giren uluslararası turizm akımlarının, gelecekte de hızla büyüyeceği tahmin edilmektedir. 2018 yılında küresel gayrisafi yurtiçi hasılanın (GSYİH) yaklaşık %11'ini oluşturan, her 10 işten birini yaratan, doğrudan turistik tüketim harcamalarına ek olarak yatırımlar, vergiler gibi dolaylı etkileri ve yarattığı istihdam ve gelir olanakları ile uyarıcı etkileri olan bu denli önemli bir endüstrinin yapısını, tüketici eğilimlerini ve ortaya çıkan gelişmeleri analiz ederek başarı sağlamak her ülke için olduğu gibi Türkiye için de son derece önemlidir (289).

2.1.2 Dünya Turizm Pazarında Yeni Eğilimler

BMDTÖ (2019)'ye göre insanlar hayatlarında bir değişim için seyahat etmelerinin yanında gösteriş için de seyahat etmektedir. Gittikleri destinasyonlarda yerel halk gibi yaşayarak yöreye özgü otantik unsurların izlerini aramaktadır. Ayrıca sosyal medya platformlarında paylaşabilecekleri anlar, deneyimler ve destinasyonlar için seyahat edenlerin sayısı giderek artmaktadır.

Dijital teknolojiler turistlerin deneyimini şekillendirmekte, yapay zekâ, sanal asistan gibi yeni teknolojik uygulamalar turizm işletmelerine kişiye özel müşteri deneyimini arttırma ve işletme performansını yükseltme imkânı sunmaktadır. Bunların yanı sıra sağlıklı yaşam konusu wellness (zindelik) ve spor turizmi ile dikkat çekmekte, insanlar sürdürülebilir turizm konusuna özel önem atfetmektedir. Tüm dünya genelinde yaşlanan nüfusun ve tek yaşayan bireylerin sayısının artması ile birlikte hem 65 yaş üstü seyahatlerde hem de tek başına yapılan seyahatlerde artış gözlenmektedir. Ayrıca farklı nesillerden bireylerin (inter-generational) birlikte seyahat ettikleri de gözlemlenmektedir.

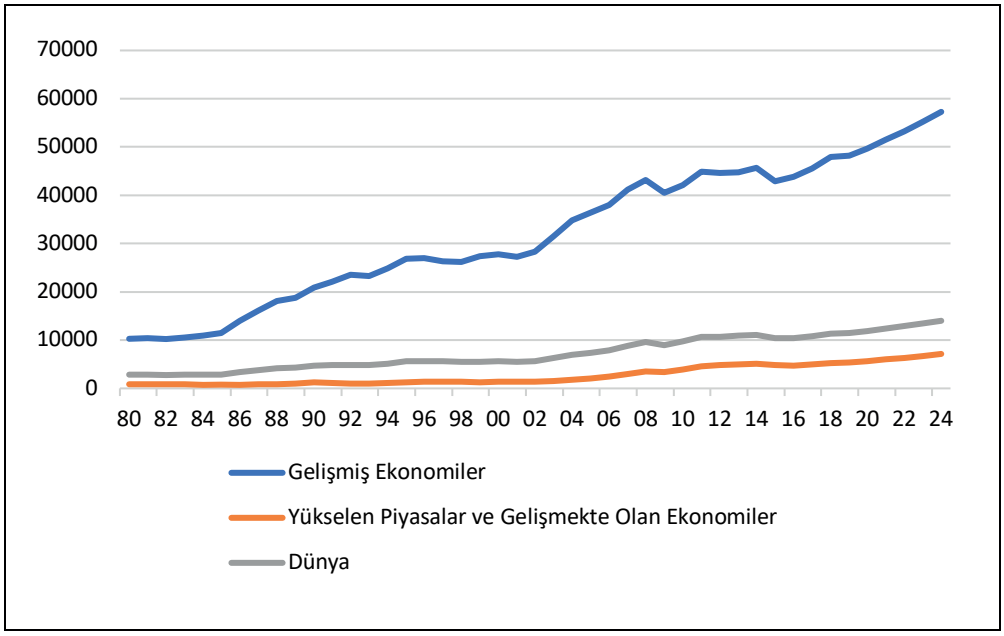
Sürdürülebilir turizmin öne çıkması ile birlikte turist alan ülkelerin kaynakları daha verimli ve etkin kullanmak, sürdürülebilirlik ve rekabet gücünü birlikte değerlendirmek ve turizm politikalarını her 10 yılda bir güncellemek konusunda önemli çalışmalar yaptıkları görülmektedir (288). Turistler çevresel ve kültürel bozulma, iklim değişiklikleri, aşırı kalabalıklaşma gibi konulara daha bilinçli yaklaşmaktadır, dolayısıyla bu durum destinasyonların da sürdürülebilirlik ve özellikle doğal ve kültürel mirası korumak, özgünlüğü muhafaza etmek konusunda kendi öz eleştirilerini yapmasını zorunlu hâle getirmektedir.

BMDTÖ'nün 2030 tahminlerine göre turizm endüstrisinin gelişimini etkileyen ve destekleyen unsurlar refah ve uygun fiyatlar, erişilebilirlik, etkinlikler, kültür, küreselleşme, rekabet ve iklim olarak sıralanmaktadır (291 s. 35). Kester (290)'a göre turizm talebinde artışın belirleyicileri;

- Orta sınıfın yükselişi,
- Çeşitlilik,
- Deneyim ekonomisi,
- Değişim, inovasyon ve çevresel bozulma,
- Yeni teknolojiler,
- Demografik ve sosyal değişiklikler,
- Sürdürülebilirlik,
- Güvenlik ve
- Ulusal turizm örgütlerinin rolü olarak sıralanmaktadır.

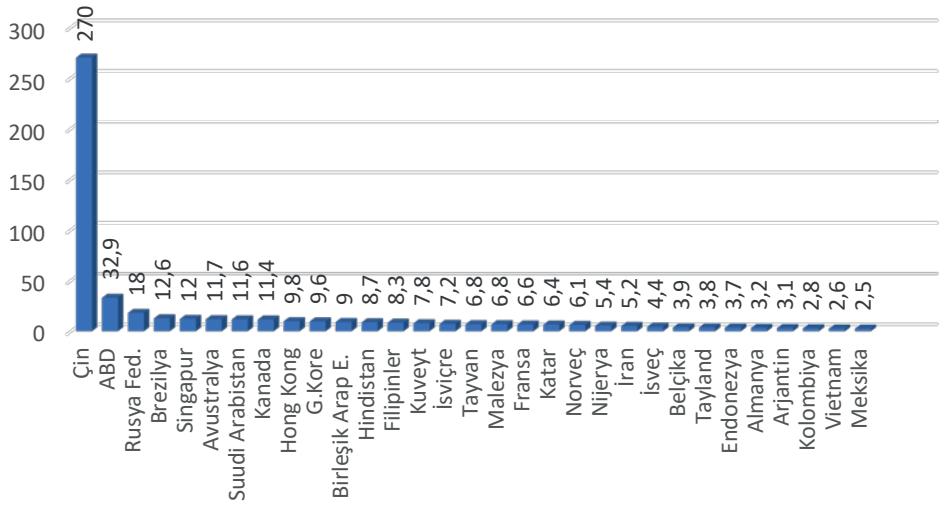
Orta sınıfın yükselişi denildiğinde ilk olarak ülke ekonomilerindeki gelişme akla gelmektedir.

Şekil 127'te görülebileceği gibi gelişmekte olan ekonomiler 1980'li yıllardan itibaren dünya ekonomisine paralel bir şekilde istikrarlı bir büyüme göstermektedir. 2009 yılı dışında bu ekonomilerde önemli bir kırılma görülmezken, gelişmiş ülke ekonomileri genel bir büyüme eğilimi ile birlikte son derece kırılgan yapıya sahiptir. Tüm dünyada, özellikle de yükselen piyasalar (Hindistan ve Çin gibi) ve gelişmekte olan ekonomilerdeki (Türkiye ve bazı Afrika ülkeleri gibi) bu yükseliş, harcanabilir gelir artışına ve dolayısıyla talep artışına işaret etmektedir. Tüm dünyada orta sınıfın yükselişi olarak değerlendirilen bu dönemde, kentleşmenin artması ve bilgi teknolojilerindeki gelişmeler ile birlikte orta sınıfın daha çok turizm faaliyetlerine katılacağı öngörülmektedir.

***Şekil 127**. Ülke Kategorilerine Göre Cari Fiyatlarla Kişi Başına GSYİH (Bin ABD Doları)*
Kaynak: (292)

Şekil 128'te Küresel Finans Krizinin etkilerine rağmen 2005-2015 yılları arasında turizm harcamalarında önemli artış görülen ülkeler verilmiştir. Bu ülkeler turizmin yükselen pazarlarıdır ve üzerinde çalışmayı gerektirmektedir. Şekilden anlaşılabileceği gibi Çin ilgili 10 yılda 270 milyar dolar turizm harcaması artışıyla en hızlı büyüyen pazardır. Çin'i 32,9 milyar dolar artışla ABD pazarı takip etmektedir. Rusya Federasyonu, Brezilya, Singapur, Avustralya, Suudi Arabistan, Kanada, Hong Kong, Güney Kore, Birleşik Arap Emirlikleri, Hindistan, Filipinler, Kuveyt, İsviçre, Tayvan, Malezya gibi ülkelerin de yeni pazar arayışlarında mutlaka değerlendirilmesi gerekmektedir.

***Şekil 128**. 2005-2015 Döneminde Turizm Harcamalarında Toplam Değişim (milyar ABD $)*
Kaynak: (290)

Kester (2016)'a göre turizm talebinde artışın belirleyicilerinden biri olarak gösterilen çeşitlilik; farklı ve yeni destinasyonların ortaya çıkması, turist gönderen ülkelerin, yani kaynak pazarların farklılaşması ve ekonomik gelişmelerle birlikte yeni pazarların ortaya çıkması, alternatif turizm çeşitlerinin daha çok tercih edilmeye başlanması ve farklı pazar bölümlerinin ortaya çıkması anlamına gelmektedir. Turizm tüketicileri giderek daha deneyimli ve talepkâr olmaya başlamış, bilgiye erişim olanaklarının artmasıyla ne istediğini daha iyi bilen bir yapıya bürünmüştür. Bireylerin yaşam biçimleri ve değer yargıları, ekonomik gelişmelerle birlikte teknolojik gelişmelerden de etkilenerek hızla dönüşmektedir. Nüfusun yaşlanması, yaşam süresinin uzaması gibi demografik yapıda ortaya çıkan gelişmelerin yanı sıra, aile yapısının çeşitlenmesi (boşanmış aileler, bekâr yaşayanlar, çok ya da az çocuklu genç ebeveynler gibi) ve göç de turizm endüstrisini hareketlendiren unsurlardır. Bu gelişmeler arz yönüyle değerlendirildiğinde; turizm

işletmeleri üzerinde yoğun bir rekabet baskısını beraberinde getirmekte, bu rekabeti karşılayabilmek için işletmeleri ürün, pazar ve pazar bölümünü çeşitlendirmeye, yenilik (inovasyon), bilgi teknolojileri, pazarlama çabaları, pazar araştırmaları, yetenekli insan kaynağı ve kalite konusunda gelişmeye zorlamaktadır.

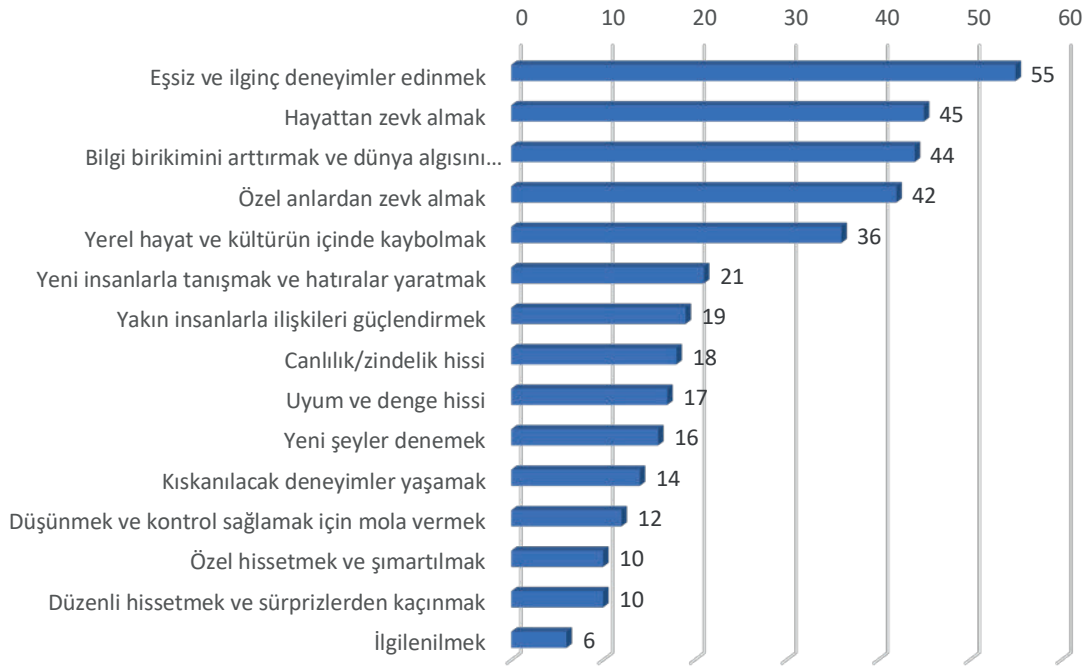
Deneyim ekonomisi, turizm endüstrisi açısından son yılların en önemli konu başlıklarından biridir. Tüketiciler artık sadece ürün ya da hizmetlerin sunulmasını değil, bunların bir deneyimin parçası olarak sunulmasını talep etmektedir. Pine ve Gilmore deneyimlerin işletmelerin bilinçli bir şekilde müşteri ile etkileşimde bulunabilmek için sahip olduğu hizmetleri sahne, malları ise dekor veya aksesuar olarak kullanması ile oluştuğunu belirtmektedir. Buna göre turizm işlemelerinin sunduğu tanıtım, satış, iletişim ve ana hizmetler sahne; tesisler ve içinde yer alan donanımlar dekor olarak değerlendirilebilir. Turizm destinasyonları açısından da benzer şekilde sunulan tüm hizmetler sahne, destinasyonun kendisi ve fiziksel ya da kültürel çekicilikler dekor olarak değerlendirilebilir (293). Nasıl tanımlanırsa tanımlansın, işletmelerin amacı günümüzde tüketicilerin unutamayacakları eşsiz bir deneyim yaşamasını sağlamaktır (294). Bu nedenle odağına turisti alan, turisti öncelikli olarak değerlendiren, satış öncesi, satış süreci ve sonrasında etkileşime giren, özgünlüğe değer veren, kültür, gastronomi, miras unsurlarının değerini bilen ve bunları bir hikâye anlatmak üzere kullanabilen, küresel ölçekte planlayan ancak yerel olarak harekete geçen destinasyonların ve işletmelerin gelecekte başarılı olacağı düşünülmektedir (290). Bu yaklaşımla üretilecek turizm rotaları, turizm temaları, festivaller ve diğer etkinlikler artık tüketicinin katılımına ve etkileşimine izin verecek şekilde tasarlanıp 'yeni lüks tanımı' olarak adlandırılan daha basit, ancak biricik/eşsiz (kendine has) olana ve kendine iyi bakmaya odaklanan turistlere yönelik olarak hazırlanmalıdır.

Turizm pazarında gelişmenin diğer tetikleyicileri ise değişim ve yenilik olarak ifade edilmektedir. Teknoloji turizmin gelişiminde farklı açılardan önemlidir. Ulaşım ve altyapı açısından bağlantıyı sağlayan unsurların gelişimine olanak sağlayan teknoloji, aynı zamanda işletmelerin tedarik zinciri ve yönetimi, destinasyonlarda ve turizm işletmelerinde pazarlama ve tanıtım çabalarına ek olarak emniyet ve güvenlik için de gereklidir. Teknolojik gelişmeler çoğu zaman olumlu değişiklikler yaratsa da, bazen aşırı kalabalık destinasyonlar (overtourism) gibi olumsuz sonuçlara ve yerel halkın tepkilerine de yol açabilmektedir. Genel olarak değişimin gelişme ve büyüme açısından sağladığı faydaları; yeni ve daha iyi ürün ve hizmetler sunma olanağı, seçenekleri arttıran ürün farklılaşması, çeşitlilik ve çok yönlülük, deneyimin değerinin artması, ölçek ekonomileri ve

düşük maliyetler, işgücü verimliliğinin artması ve katma değerin yükselmesi olarak sıralamak mümkündür.

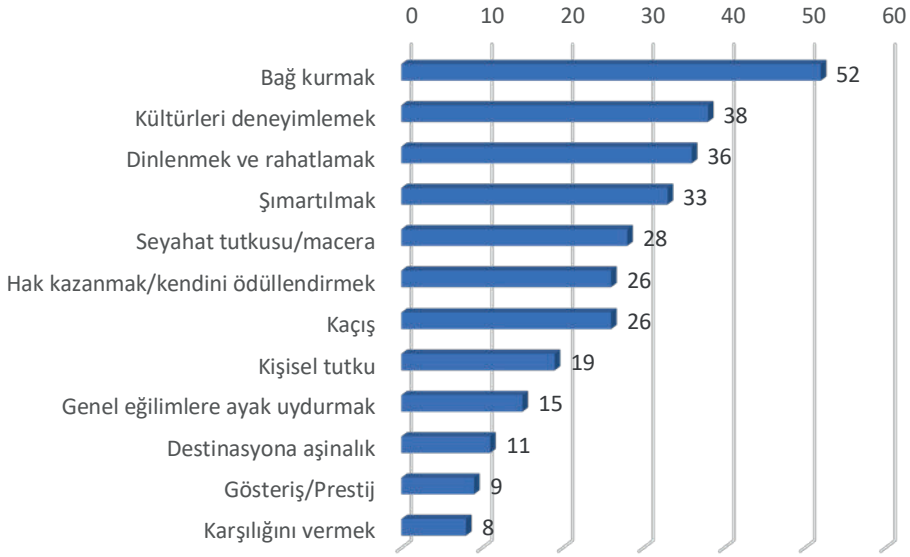
Bilgi teknolojilerindeki gelişmeler günümüzde arz ile talebi bir araya getiren yeni olanaklar sunmaktadır. Bilgisayarlar, internet, sosyal medya, mobil teknolojiler son yılların en önemli teknolojik gelişmeleri olarak sıralanabilir. Expedia.com, Booking.com gibi çevrimiçi seyahat acentaları ve rezervasyon motorları, tüketici ile turizm ürünlerini sunan işletmeleri internet üzerinden dünyanın her yerinde ve istenilen zamanda bir araya getirmektedir. Bunlara ek olarak bireysel deneyimlerin paylaşıldığı ve tüketicilerin karar verme süreçlerinde oldukça etkili olan Tripadvisor, Yelp gibi platformlar pazarlama faaliyetlerinin yönünü değiştirmekte, Airbnb, Uber gibi uygulamalarla turizm işletmeciliği geleneksel olmayan bir paylaşım ekonomisi yoluyla dijital ortama taşınmaktadır.

2014 yılında Statista Araştırma Şirketi tarafından dünya çapında yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre insanlar seyahatlerinden en çok (%55) eşsiz ve ilginç deneyimler edinmeyi beklemektedir. Hayattan zevk almak (%45), bilgi birikimini arttırmak ve dünya algısını zenginleştirmek (%44), yerel hayat ve kültürün içinde kaybolmak (%36), yeni insanlarla tanışmak ve hatıralar yaratmak (%21) da öne çıkan seyahat beklentileri arasındadır (**Şekil 129**). Geçmişte günlük yaşamın stresinden uzaklaşmak ve dinlenmek için seyahat eden insanlar artık yeni şeyler keşfetmek ve yeni deneyimler yaşamak için seyahat etmek istemektedir. Bu durum insanların değişen seyahat beklentileri konusunda önemli fikirler vermektedir.

***Şekil 129**. Turistlerin Seyahat Beklentileri*
***Kaynak:** (295)*

Dinlence seyahatleri için yurtdışına seyahat etme amaçlarının araştırıldığı 2015 yılına ait bir başka çalışmada ise, en önemli yurtdışı seyahat motivasyonları bağ kurmak (%52), kültürleri deneyimlemek (%38), dinlenmek ve rahatlamak (%36), şımartılmak (%33) şeklinde sıralanmaktadır (**Şekil 130**). Daha önceki açıklamalarla paralel olarak **Şekil 130**'da verilen seyahat motivasyonları turizm tüketicisinin beklentilerinin daha özgün ürün ve hizmetlere yönelmeye başladığını; eşsiz kültürel unsurlar, lüks hizmetler, özgün deneyimler gibi turistik çekiciliklerin değer kazandığını göstermektedir.

***Şekil 130**. Dünyada Yurtdışı Seyahat Motivasyonları*
Kaynak: (296)

Turistlerin seyahat motivasyonları ve seyahatleri sırasında yaşamak istedikleri deneyimler gelişmektedir. Bu nedenle tüm turistik destinasyonların ve turizm işletmelerinin çağın gereklerine ayak uydurmak için yeni yöntemler geliştirmeleri, turizm ekonomisi açısından lider olma yolunda atılacak ilk adım olarak değerlendirilebilir.

2.1.3 Türkiye ve Eskişehir'de Turizm Pazarı

Türkiye'de turizm 1980'li yılların ortalarından itibaren hızlı bir büyüme göstermiştir. Günümüze kadar geçen sürede turizm arzı ve talebi (ekonomik kriz ve doğal afet dönemleri dışında) düzenli bir artış göstermiştir. Türkiye açısından turizm daha çok dış turizm gelirleri ve ödemeler dengesine katkısı açısından vurgulanan bir endüstri olsa da, iç turizmin turizm ekonomisi açısından tüm dünyada olduğu gibi ülkemiz için de önemli olduğunu belirtmek gerekir.

Dış turizm pazarları açısından değerlendirildiğinde Türkiye büyük ölçüde Avrupalı turistlere bağımlıdır. Gelen turist sayısının ortalama olarak %50-55'i Avrupa'dan gelmektedir. BMDTÖ'nün Avrupa bölge tanımında yer alan Rusya Federasyonu ve Türki Cumhuriyetler de dikkate alındığında; 2018 yılında ülkemize gelen 40 milyona yakın turistin 30 milyonu, yani %75'i Avrupa'dan gelmiştir. Gelen turistlerin %10'u Ortadoğu'dan (4 milyon), %9'u Asya'dan (3,6 milyon), %2'si Amerika kıtasından (874 bin), %2'si ise

Afrika'dan (819 bin) gelmiştir (297). Bu durum Avrupa pazarı için yapılacak çalışmaların önemli olduğunu göstermekle birlikte, dünyanın diğer bölgelerinde turizm açısından değerlendirilmemiş fırsatlar olduğunu da ifade etmektedir. Yeni pazar arayışları için Asya ve Ortadoğu üzerinde yapılacak geliştirme çalışmalarına ek olarak Amerika ve Afrika kıtası için de pazar payını arttırma girişimlerine ihtiyaç vardır. Henüz doymamış bu pazarlardan pay alınması ülkemiz açısından riski azaltacak ve turizm gelirlerini önemli ölçüde arttıracak bir etki yaratacaktır.

Geliş nedenlerine bakıldığında Türkiye'ye gelen turistlerin %55-60 oranında eğlence ve dinlence amaçlı olarak geldiği görülmektedir (**Tablo 15**). Türkiye'nin çoğunlukla Avrupalı turistleri ağırladığı ve bunların ülkemizi deniz tatilleri için tercih ettikleri bilinmektedir. Bununla birlikte TUİK tarafından yapılan sınıflandırma hem deniz tatillerini hem de kültürel gezileri tek başlık altında topladığından, %55-60'lık oran içinde kültür turlarına ve sportif faaliyetlere katılmak için ülkemize gelen turistlerin tam olarak ayrımını yapmak mümkün değildir. Ziyaret nedenleri arasında %12-14 ile akraba ve arkadaş ziyaretleri ikinci sırada yer almaktadır. Verilen istatistiklerin yabancı uyruklu ziyaretçiler için geçerli olduğu dikkate alındığında Türkiye'de yerleşik hayata geçen yabancı nüfusun bunda etkili olduğu görülmektedir. Ayrıca küreselleşme ve internetin gelişimi insanlar için erişimin sınırlarını kaldırmış ve uluslararası arkadaşlıklar kurmaya olanak sağlamıştır. Tabloda dikkat çeken önemli bir unsur, iş amaçlı gelenlerin oranının %4-6 ile sınırlı kalmasıdır. Uluslararası işbirlikleri ile sınırları aşan Türkiye'de, iş amaçlı ziyaretler açısından önemli bir potansiyel bulunmaktadır. Sağlık ve tıbbi nedenlerle seyahat edenlerin oranı da %1 ile sınırlıdır. Bu durum henüz doyuma ulaşamamış bu pazarlarda değerlendirilebilecek fırsatlar olduğunu göstermektedir. Türkiye'nin son yıllarda yaptığı sağlık turizmi yatırımları, sahip olduğu şifalı suları, kırsal bölgelerde temiz havası ve doğal güzellikleri ile birleştiğinde sağlık, medikal, SPA ve wellness amaçlı seyahatlerin artmasını sağlayabilecek potansiyele sahiptir. Uygun pazar analizleri ve pazarlama çalışmaları ile Türkiye, bu alanlarda sahip olduğu potansiyeli değerlendirebilir.

Tablo 15. Çıkış Yapan Yabancı Ziyaretçilerin Türkiye'ye Geliş Nedenleri

Yıl	2016	2017	2018	2016	2017	2018
				Toplama Oranı	Toplama Oranı	Toplama Oranı
Toplam	25.265.406	32.079.527	38.951.902			
Gezi, eğlence, sportif ve kültürel faaliyetler	13.980.138	17.977.537	23.567.646	55,3	56,0	60,5
Akraba ve arkadaş ziyareti	3.671.526	4.710.532	4.688.850	14,5	14,7	12,0
Eğitim, staj (1 yıldan az)	83.964	89.371	100.424	0,3	0,3	0,3
Sağlık ve tıbbi nedenler (1 yıldan az)	251.809	326.709	437.925	1,0	1,0	1,1
Dini/hac Alışveriş	45.845	23.663	26.597	0,2	0,1	0,1
Transit	1.181.888	1.456.567	1.389.328	4,7	4,5	3,6
İş amaçlı (konferans, toplantı, görev vb.)	29.529	20.591	55.154	0,1	0,1	0,1
Diğer	1.545.808	1.552.171	1.681.825	6,1	4,8	4,3
Beraberinde giden	1.226.692	1.334.760	1.215.270	4,9	4,2	3,1
	3.248.207	4.587.626	5.788.884	12,9	14,3	14,9

Kaynak: (298)

Konaklama süreleri ve doluluk oranlarına bakıldığında yabancı ziyaretçilerin işletme belgeli, yani Kültür ve Turizm Bakanlığı belgeli tesislerde ortalama 3-4 gün kaldığı, belediye belgeli tesislerde ise kalış süresinin 2-3 gün arasında olduğu görülmektedir (Tablo 16). Yerli turistlerde ise ortalama konaklama süreleri 2 gündür. Doluluk oranları belediye belgeli tesislerde %30-35 arasında, işletme belgeli tesislerde ise %50-55 arasındadır.

Tesislerdeki doluluk oranlarının düşük olması büyük ölçüde Türkiye turizm pazarının mevsimsel yapısı ile ilişkilidir. Ancak şehir otellerinde de doluluk oranlarının bu seviyelerde kaldığı düşünüldüğünde yeni tesisler yapmak yerine mevcut kapasiteyi daha verimli kullanmayı sağlayacak ürün çeşitlendirme, fiyat farklılaştırma gibi stratejilerin izlenmesi gerektiği görülmektedir.

Tablo 16. İşletme ve Belediye Belgeli Konaklama Tesislerinde Ortalama Kalış Süreleri ve Doluluk Oranları

İŞLETME BELGELİ KONAKLAMA TESİSLERİ						
	Ortalama Kalış Süresi			Doluluk Oranı(%)		
Yıllar	Yabancı	Yerli	Toplam	Yabancı	Yerli	Toplam
2014	4,13	1,88	3,18	39,49	13,13	52,62
2015	4,17	1,85	3,09	37,41	14,55	51,95
2016	4,61	2,06	3,05	24,68	17,54	42,22
2017	3,65	1,96	2,70	30,24	20,76	50,99
2018	3,80	1,95	2,87	37,16	19,27	56,43
BELEDİYE BELGELİ KONAKLAMA TESİSLERİ						
	Ortalama Kalış Süresi			Doluluk Oranı(%)		
Yıllar	Yabancı	Yerli	Toplam	Yabancı	Yerli	Toplam
2014	3,17	1,64	2,05	15,27	21,60	36,87
2015	2,87	1,53	1,78	9,36	22,39	31,75
2016	3,09	1,61	1,86	8,50	21,93	30,43
2017	2,74	1,92	2,09	10,17	25,97	36,14
2018	2,81	1,88	2,14	14,41	24,50	38,92

Kaynak: (299)

Eskişehir açısından değerlendirildiğinde, yabancı ziyaretçi sayılarıyla birlikte geceleme sayılarının yıllar itibariyle önemli ölçüde artış gösterdiği görülmektedir. Yerli ziyaretçi sayılarında önemli ölçüde bir artış gözlenmemekle birlikte, geceleme sayılarında özellikle son yıllarda artış görülmektedir (**Tablo 17**). Eskişehir son yıllarda şehir turizmi teması ile ön plana çıkmaktadır. Bu da yakın bölgelerden günübirlik ziyaretleri arttırmıştır. Son dönemdeki gelişmelerle birlikte hem konaklayan kişi sayılarının hem de geceleme sayılarının artması önemli bir gelişmedir. Yabancı ziyaretçi sayılarının artması ile mevcut tesislerin daha etkin kullanımının sağlanması ve geceleme sürelerinin uzaması ile turizmin Eskişehir ekonomisindeki rolünün artması beklenmektedir. Eskişehir'in sahip olduğu turistik kaynaklar ile turizm potansiyelinin arttırılması, geliştirilebilecek turizm türleri ve bunlara ilişkin alt ve üstyapı olanakları projenin ilerleyen aşamalarında ele alınacaktır. Ancak bu aşamada Eskişehir'in turist sayısında görülen artışın sürdürülebilirliğinin sağlanması ve gelen konukların konaklama sürelerinin uzatılması için alınacak önlemlerin önemine vurgu yapmakta fayda bulunmaktadır. Turizm arzının, yapılan yatırımların, turizmden sağlanan istihdamın daha verimli ve sürdürülebilir olabilmesi için turizmin çeşitlendirilmesi ve turistlerin günübirlik geziler yanında konaklamaya özendirilmesi konusu büyük önem taşımaktadır.

Tablo 17. Eskişehir'de İşletme Belgeli Konaklama Tesislerinde Ortalama Kalış Süreleri ve Doluluk Oranları

KONAKLAYAN KİŞİ SAYILARI								
	ESKİŞEHİR	Artış oranı	ESKİŞEHİR	Artış oranı	ESKİŞEHİR	Artış oranı	TÜRKİYE	Toplama Oranı
Yıllar	Yabancı Kişi	%	Yerli Kişi	%	Toplam Kişi	%	GENEL TOPLAM	%
2004	2609	-	60161	-	62770	-	20706676	0,30
2005	4030	54,47	91945	52,83	95975	52,90	23411002	0,41
2006	3693	-8,36	103556	0,13	107249	11,75	23466672	0,46
2007	8412	127,78	128056	0,24	136468	27,24	26832851	0,51
2008	9062	7,73	129774	0,01	138836	1,74	24934002	0,56
2009	6038	-33,37	148396	0,14	154434	11,23	26526820	0,58
2010	7254	20,14	164184	0,11	171438	11,01	29753966	0,58
2011	10279	41,70	183821	0,12	194100	13,22	33614187	0,58
2012	9786	-4,80	185215	0,01	195001	0,46	36183239	0,54
2013	12656	29,33	191987	0,04	204643	4,94	38282433	0,53
2014	15744	24,40	185119	-0,04	200863	-1,85	40901438	0,49
2015	19422	23,36	240206	0,30	259628	29,26	43359970	0,60
2016	18393	-5,30	304160	0,27	322553	24,24	36945642	0,87
2017	22135	20,34	313383	0,03	335518	4,02	43047581	0,78
2018	32400	46,37	395059	0,26	427459	27,40	50344818	0,85
(Tablo 1-4 devamı) GECELEME SAYILARI								
	ESKİŞEHİR	Artış oranı	ESKİŞEHİR	Artış oranı	ESKİŞEHİR	Artış oranı	TÜRKİYE	Toplama Oranı
	Yabancı Geceleme	%	Yerli Geceleme	%	Toplam Geceleme	%		%
2004	9206	-	94704	-	103910	-	68084502	0,15
2005	20031	117,59	140228	48,07	160259	54,23	74927084	0,21
2006	10251	-48,82	157235	12,13	167486	4,51	68143098	0,25
2007	20313	98,16	200901	27,77	221214	32,08	78788057	0,28
2008	19657	-3,23	195904	-2,49	215561	-2,56	77750742	0,28
2009	16818	-14,44	222172	13,41	238990	10,87	82916475	0,29
2010	18510	10,06	241674	8,78	260184	8,87	98158007	0,27
2011	26842	45,01	274950	13,77	301792	15,99	106505481	0,28
2012	28588	6,50	285262	3,75	313850	4,00	121154177	0,26
2013	37425	30,91	302105	5,90	339530	8,18	122685184	0,28
2014	41373	10,55	282029	-6,65	323402	-4,75	130029917	0,25
2015	41572	0,48	352543	25,00	394115	21,87	133881306	0,29
2016	46871	12,75	470811	33,55	517682	31,35	112545487	0,46
2017	56790	21,16	489606	3,99	546396	5,55	116227696	0,47
2018	70997	25,02	587955	20,09	658952	20,60	144415267	0,46

2.1.4 Potansiyel Pazar Olarak Değerlendirilen Ülkelerin Tespit Edilmesi

Türkiye'ye yönelik seyahat ve turizm eğilimlerini açıklayabilmek amacıyla raporun ilerleyen bölümlerinde BMDTÖ'nün bölge sınıflaması dikkate alınmıştır. Bu sınıflamanın dikkate alınmasının amacı dünyanın farklı bölgelerinden ve farklı pazar yapılarına hitap edebilecek turistik kaynaklara sahip olan Türkiye'nin ve Eskişehir'in pazar potansiyelini ortaya koymaktır. Bölgesel yaklaşımla, farklı seyahat mesafeleri, farklı seyahat motivasyonları ve farklı kültürel yapılara sahip bölgelerden ülkemize ve bölgemize yönelik turist akımlarını daha detaylı bir şekilde analiz etmek mümkün olacaktır. Bu amaçla; Avrupa, Asya-Pasifik, Kuzey ve Güney Amerika, Afrika ve Ortadoğu bölgelerinin genel seyahat eğilimleri ile birlikte bu bölgelerden ülkemize en çok turist gönderen ve Eskişehir için de hazır pazar olarak değerlendirilebilecek seçilmiş ülkelerin turizm pazarları detaylı olarak incelenmiştir. BMDTÖ'nün bölge sınıflamasına göre ülkeler **Tablo 18**'te verilmiştir.

***Tablo 18**. BMDTÖ Bölge Sınıflandırmasına Göre Ülkeler*

AVRUPA	ASYA-PASİFİK	AMERİKALAR	ORTADOĞU	AFRİKA
Almanya	Endonezya	Cayman Adaları	Birleşik Arap E.	Cabo Verde
Andora	Vanuatu	Brezilya	Katar	Ruanda
Arnavutluk	Vietnam	Bolivya	Filistin	Reunion
Avusturya	Tayvan	Barbador	Suudi Arabistan	Burkina Faso
Azerbaycan	Okyanusya	Jamaika	Mısır	Ekvator Ginesi
Belarus	Brunei	Bahamalar	Irak	Botsvana
Belçika	Afganistan	Matinik	Suriye	Eritre
Bosna Hersek	Amerikan Samoası	Mbermuda	Amman	Burundi
Bulgaristan	Avustralya	Şili	Kuveyt	Sao Tome&Principe
Çek Cum.	Çin	Monserrat	Libya	Esvatini
Danimarka	Doğu Timor	Porto Rico	Ürdün	Etiyopya
Ermenistan	Cook Adaları	Kanada	Bahreyn	Cezayir
Estonya	Honk Kong	Haiti	Yemen	Cibuti
Finlandiya	Kamboçya	St Lucia	Lübnan	Gabon
Fransa	Tuvalu	Meksika		Fas
Güney/Akdeniz Avrupa	Fiji	İng. Virjin Adaları		Kamerun
Gürcistan	Bangladeş	Arjantin		Nijerya
Hırvatistan	Filipinler	St. Kitts&Nevis		Gambiya

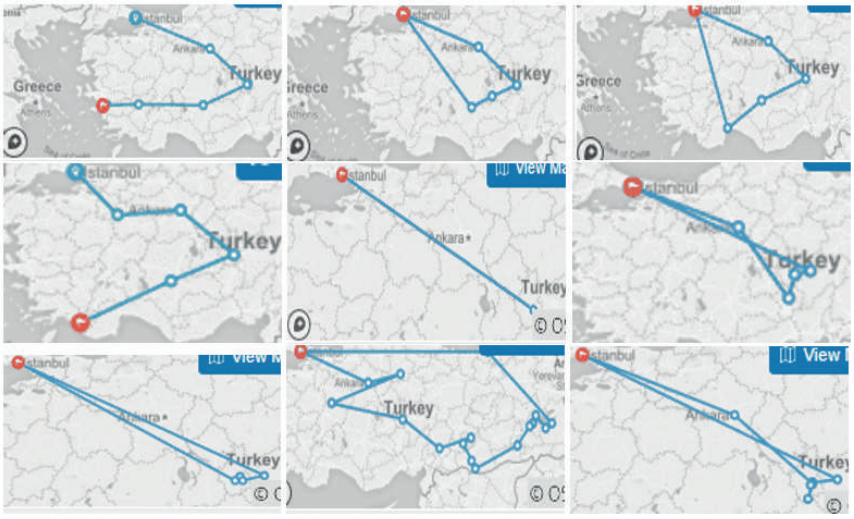
Hollanda	Moğolistan	Kolombiya		Senegal
İngiltere	G. Kore	Dominik Cum.		Kongo
İrlanda	İran	Aruba		Benin
İspanya	Makao	Guyana		Tunus
İsrail	Singapur	Antigua & Barbuda		Somali
İsveç	Maldivler	Granada		Angola
İsviçre	Japonya	Paraguay		Fildişi Sahilleri
İtalya	Pakistan	ABD		Güney Afrika
İzlanda	Guam	Surinam		Sudan
Karadağ	Butan	St. Vincent&Gren.		Togo
Kazakistan	Kiribati	Ekvador		Gine
Kıbrıs	Sri Lanka	Trinidad&Tobago		Seyşeller
Kırgızistan	Marshall Adaları	Uruguay		Gine-Bisso
Kuzey Makedonya	Laos	Turks&Caicos		Uganda
Letonya	Mikronezya	Küba		Kenya
Lihtenştayn	Malezya	ABD Virjin Adaları		Orta Afrika Cum.
Litvanya	Fransız Polinezyası	Kuraçao		Lesoto
Lüksemburg	Nepal	St. Maarten		Çad
Macaristan	Yeni Kaledonya	Peru		Gana
Malta	Myanmar	Belize		Tanzanya
Moldova Cum.	K. Kore	Dominika		Madagaskar
Monako	Tayland	Anguilla		Komoros
Norveç	Tonga	Guadalup		Demokratik Kongo Cum.
Özbekistan	N. Mariana Adaları	Venezuela		Nijer
Polonya	Yeni Zelanda	Kosta Rika		Liberya
Portekiz	Niue	El Salvador		Zambiya
Romanya	Palau	Guatemala		Malavi
Rusya Fed. Slovakya	Papua Yeni Gine	Honduras		Mali
San Marino	Samoa	Nikaragua		Zimbabve
Sırbistan	Solomon Adaları	Panama		Moritanya
Slovakya	Hindistan	Fransız Ginesi		Mauritus
Slovenya				Mozambik
Tacikistan				Namibya
Türkiye				Sierra Leone
Türkmenistan				
Ukrayna				
Yunanistan				

Kaynak: (288)

Dünya turizm bölgelerinden ülkelerin seçiminde dikkat edilen ölçütler şu şekilde sıralanabilir:

- Çin, ABD, Rusya Federasyonu, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Brezilya, Güney Kore ve Hindistan turizmin yükselen pazarları olmaları nedeniyle üzerinde çalışması gereken ülkeler arasında yer almaktadır.
- Almanya, İngiltere, Hollanda, Fransa, Belçika, Rusya Federasyonu ve Ukrayna Avrupa pazarında yer almaktadır. Ülkemize gelen turistlerin %75'i Avrupa'dan gelmektedir.
- Almanya, İngiltere, Hollanda, Fransa ve Belçika Eskişehir'e doğrudan havayolları ile ulaşımın sürdürülebilir bir şekilde sağlanabileceği ülkeler arasında yer almaktadır (300)
- ABD, Brezilya, Arjantin, Kolombiya, İran, Güney Kore, Hindistan ve Çin ülkemizin payını artırması için hamleler yapması gereken henüz doymamış pazarlardır. Bu ülkeler turizmde pazar bağımlılığı nedeniyle doğabilecek riski azaltacak ve turizm gelirlerini önemli ölçüde arttıracak bir etki yaratabilecektir.

Türkiye'ye gelen turistlerin %55-60 oranında eğlence ve dinlence amacı taşıdıkları bilinmektedir. Bu turistlerin ülkemizi deniz tatilleri için tercih ettikleri, bu oran içinde kültür turlarına ve sportif faaliyetlere katılmak amacıyla gelenler de bulunmaktadır. Seçilen ülkelerden İstanbul veya Antalya'ya gelip Anadolu turuna çıkan gruplar bulunmaktadır. Anadolu turu rotaları şu şekilde örneklendirilebilir (**Şekil 131**).

***Şekil 131**. İstanbul çıkışlı tur rotası örnekleri*
***Kaynak:** (301)*

Seçilmiş ülke vatandaşlarının seyahat motivasyonları dikkate alınarak **Şekil 131**'de örneklendirildiği gibi İstanbul çıkışlı Anadolu turlarına katılan uluslararası turistlerin Eskişehir'e uğramaları için de çalışmalar yapılmalıdır.

2.2 AVRUPA'DA SEYAHAT VE TURİZM EĞİLİMLERİ

Avrupa, dünya turizm endüstrisinde hem turist varışlarında hem de turist çıkışlarında lider konumundadır. BMDTÖ verilerine göre toplam turist çıkışlarının %48'i Avrupa'ya aittir (**Tablo 19**). 2010-2018 döneminde yıllık ortalama %4 büyüyen Avrupa pazarı turizm destinasyonlarına önemli fırsatlar sunmaktadır.

Kısa vadede, Avrupa dış turizmine ilişkin tahminler olumludur ve 2019'da yapılan seyahatlerin %6 oranında artması beklenmektedir. 2019 yılı için yapılan tahminlere göre Avrupa'da en çok turist gönderen ülkeler Almanya, Rusya, Avusturya, İsveç, Polonya ve İtalya olacaktır. 2030 yılına kadar Avrupa dış turizminin, özellikle Doğu Avrupa'daki ekonomik büyüme nedeniyle daha da artması beklenmektedir. Genel olarak, Avrupa dış turizm pazarının yılda %2-3 oranında büyüyeceği tahmin edilmekte ve gelişmekte olan ülkelere yapılacak seyahat sayısının, yıllık %3-5'lik bir büyüme oranı ile daha hızlı artması beklenmektedir.

***Tablo 19**. Avrupa Çıkışlı Turist Sayıları*

	Uluslararası Turist Çıkışları (Milyon)					Pay %	Değişim Oranı %		Yıllık Ort. Büyüme %
	2010	2015	2016	2017	2018	2018	17/16	18/17	10-18
Dünya	952	1196	1214	1329	1402	100	7,0	5,4	5,0
Avrupa	490,8	581,8	592,8	636,6	672,3	48	7,4	5,6	4,0

Kaynak: (288 s. 7)

AB nüfusunun yaklaşık %26'sı, her yıl en az bir kez olmak üzere, kendi ülkelerinin dışındaki turizm faaliyetlerine katılmaktadır. Avrupa'da dış seyahatlere yapılan harcamalar 2017 yılında 472 milyar Avro, 2018'de ise 515,6 milyar Avro olarak hesaplanmıştır (302). Harcamaların 2028 yılına kadar 615 milyar Avroya yükseleceği tahmin edilmektedir (303).

2017'nin Avrupa'dan turist çıkışları için güçlü bir yıl olduğu ve yıllık büyümenin 2016'da %3'ten %7'ye iki katından fazla arttığı görülmektedir. 2018'in ilk sekiz ayında ortaya çıkan performans, önceki yılın aynı dönemine göre %5 artmıştır. Avrupalılar için popülerliğini koruyan deniz-kum-güneş tatilleri, 2016'nın ilk sekiz ayında %8'lik bir büyüme kaydetmiştir. Avrupalı turistler için uzun tatillerin yerini kısa süreli seyahatler alırken; gezginlerin %40'ı 3-4 günlük seyahatleri tercih ettiklerini, sadece %6'sı iki haftalık seyahatleri tercih ettiklerini belirtmiştir (303).

Seyahat, Avrupa kültüründe önemli bir rol oynamaktadır ve yapılan araştırmalara göre yetişkinlerin büyük bölümü mümkün olduğunca seyahat etmektedir. Ancak 2008 yılında yaşanan ve etkileri Avrupa'da halen devam eden Küresel Finans Krizinden sonra Avrupalılar için seyahat maliyeti önemli bir belirleyici olarak görülmektedir (304). Kriz ile birlikte pek çok ülkede yaşanan ekonomik daralma nedeniyle Avronun değerli olduğu ülkeler Avrupalılar için daha uygun hale gelmiştir.

Hollanda İthalatı Geliştirme Merkezi CBI'nın raporlarına göre Avrupa dış turizm pazarı hızla değişmektedir. Farklı talepleri olan turistlere yönelik paket turların ve sürdürülebilirliğe yönelik çalışmaların arttığı gözlemlenmiştir. Avrupa'nın Y ve Z Kuşağı pazarı hızla büyümektedir. Sözü edilen kuşaklar dijital çağda doğmuş ve büyümüştür. 1980'lerin başları ile 1990'ların ortalarında doğanlar Avrupa'da seyahat eden kesimin %40'ını oluşturmaktadır (305).

Son yıllarda gezginlerin ve turizm işletmelerinin sürdürülebilirlik konusunda farkındalıkları oldukça artmıştır. Bu dönemin turist profili, destinasyon seçimlerinde; etik ilkeler, ahlâki değerler, çevre duyarlılığı, hayvanların korunması, yerel üretime ve el emeğine katkı, toplulukları ve insanları olumlu yönde etkileme konularında oldukça duyarlıdır. Bu turistler, "yeşil", "eko" ve "çevre dostu" turizm hizmetleri satın alma eğilimindedir. Birçoğu sadece seyahat ayak izlerini azaltmak ya da bir destinasyonu ziyaret etmekle kalmayıp, aynı zamanda tatillerini zenginleştirmek de (wellness turları, ekolojik turlar) istemektedir. Bu dönüşümün nedenleri arasında iklim değişikliği, aşırı yiyecek tüketimi, plastik kullanımının artması, hava kirliliği ve aşırı turizm sayılabilir (305).

Avrupa'nın en büyük çevrimiçi seyahat şirketi olan ODIGEO'nun Avrupalı Gezginler Raporuna göre, Avrupalı gezginler iki haftalık seyahatleri de tercih etmekte, ancak bu gezilerde maliyet önemli olduğundan kısa tatillerin giderek daha fazla tercih edildiği belirtilmektedir. Rapora göre, Avrupalıların daha maceracı oldukları ve tatil için Küba, Suudi Arabistan ve Kazakistan gibi uzak destinasyonları da tercih edebildikleri görülmektedir.

Avrupa'da çok seyahat eden milletler İngilizler, Almanlar ve Fransızlardır ve bunların ortalama %43'ü yılda en az üç kez seyahate çıkmaktadır. Araştırmalara göre, İtalyanların farklı destinasyonlar denemek konusunda en maceracı millet olduğu ortaya konmuştur. İtalyan gezginlerin %48'i, Fransız gezginlerin %44'ü ve Alman gezginlerin %35'i her zaman yeni yerler keşfetmeyi sevdiklerini belirtmişlerdir.

EDreams ODIGEO CEO'su Dana Dunne'ın Avrupalı gezginler için açıklamaları şöyledir (303):

> "Çevrimiçi seyahat, Avrupa'nın en büyük ve en hızlı büyüyen e-ticaret sektörüdür. Döviz kurlarındaki dalgalanmalara ve ekonomik belirsizliğe rağmen, seyahatin hâlâ Avrupa'nın gündeminin zirvesinde olduğu ve seyahat rezervasyonlarında tüketici için kolaylık, seçim ve hız taleplerine ayak uydurması, seyahat şirketlerinin yenilik yapması gerektiği açıktır. Müşteriler giderek mobil dostu hâle geldikçe, bu deneyimi özellikle geliştirmeye yönelik çabalarımıza odaklanıyoruz ve sektörde mobilde en büyük büyümeyi görmüş bulunuyoruz. Bu yılki dönüş uçuş rezervasyonlarımıza baktığımızda, 2017 yılında alışılmadık varış noktalarının daha da artması bekleniyor ve Avrupalı gezginler seyahatlerini bulmanın ve yer ayırtmanın hızlı, kolay yollarını isteyecektir. Marka sadakati, en iyi değere ve en uygun seçeneklere dayanan seçimlerle değiştirildi. Çevrimiçi seyahat şirketlerinin bu hizmeti sağlamak ve seyahat endüstrisinin Avrupa genelinde büyümesini sürdürmek için en iyisi olduğuna inanıyoruz."

Esichaikul (306 s. 47)'un yaptığı araştırma bulgularına göre, Avrupalı turistlerin başlıca seyahat motivasyonları dinlenme ve rahatlamadır. Araştırmaya göre, Avrupalı turistlerin bir destinasyondan beklentileri;

- destinasyonun güvenliği,
- konaklama imkânlarının yeterli olması ve
- doğal çekiciliklerin varlığı olarak sıralanabilir.

Avrupalılar yurtdışına seyahatlerinde rezervasyon için %22 oranında tur operatörlerini ya da seyahat acentalarını tercih etmektedir. Yurtdışına seyahatlerde paket turların tercih oranı ise %9'dur. Toplam seyahat sayısındaki %7'lik artışa rağmen, paket tur sayısı aynı kalmıştır (307). Bu durum bireysel seyahat organizasyonlarının arttığına işaret etmektedir. Turistler tur operatörleri ve seyahat acentalarını otel ve uçak rezervasyonları için de tercih etmektedir. Dolayısıyla Avrupalı turistlere ulaşabilmek için tur operatörlerinin kullanılması önemlidir. Tiago vd. (308 s. 20)'ye göre Avrupa pazarına yönelik hazırlanan paket turlar daha çok deniz, kum, güneş, doğa ve kültür turları olarak tasarlanmalıdır. Dolayısıyla Avrupalıların kültür ve doğa turlarını da tercih ettikleri, uygun ekonomik şartlar ve ulaşım kolaylıkları sağlanırsa ülkemize deniz-kum-güneş dışında amaçlarla da gelebileceği düşünülebilir.

ODIGEO'ya göre, Avrupalı gezginler için en popüler seyahat biçimi 2-6 günlük kısa yolculuklardır. 2018 yılında, Avrupalı gezginlerin %53'ü 2-6 gün arasında süren kısa seyahat organizasyonlarını, %26'sı 1-2 haftalık, %20'si ise iki haftadan uzun süreli seyahat organizasyonlarını tercih etmiştir.

Avrupa'dan Türkiye'ye gelen turistler açısından değerlendirildiğinde **Tablo 20** son beş yılda en çok turist gönderen ilk 20 ülkeye ilişkin gelişmeyi özetlemektedir. BMDTÖ'nün bölge tanımına göre Avrupa bölgesinden Türkiye'ye 2018 yılında en çok turist gönderen ülke %15'lik pay ile Rusya Federasyonu olurken, bunu %11 ile Almanya, %6 ile Bulgaristan ve %5 ile İngiltere takip etmiştir. Tabloda ilgi çekici bir unsur olarak sınır komşuları olan Bulgaristan, Gürcistan, Azerbaycan ve Yunanistan'ın ilk 10 içinde yer alması gösterilebilir.

Tablo 20. Milliyetlerine Göre Avrupa'dan Türkiye'ye Gelen Yabancı Ziyaretçi Sayıları

Ülkeler	2014	2015	2016	2017	2018	2018 Pay
Rusya Fed.	4.479.049	3.649.003	866.256	4.715.438	5.964.613	15,1
Almanya	5.250.036	5.580.792	3.890.074	3.584.653	4.512.360	11,4
Bulgaristan	1.693.591	1.821.480	1.690.766	1.852.867	2.386.885	6,0
İngiltere	2.600.360	2.512.139	1.711.481	1.658.715	2.254.871	5,7
Gürcistan	1.755.289	1.911.832	2.206.266	2.438.730	2.069.392	5,2
Ukrayna	657.051	706.551	1.045.043	1.284.735	1.386.934	3,5
Hollanda	1.303.730	1.232.487	906.336	799.006	1.013.642	2,6
Azerbaycan	657.684	602.488	606.223	765.514	858.506	2,2
Fransa	1.037.152	847.259	555.151	578.524	731.379	1,9
Yunanistan	830.841	755.414	593.150	623.705	686.891	1,7
Polonya	510.569	500.779	205.701	296.120	646.365	1,6
Romanya	426.585	441.097	357.473	423.868	641.484	1,6
Belçika	660.857	617.406	413.614	419.998	511.559	1,3
İsrail	188.608	224.568	293.988	380.415	443.732	1,1
Kazakistan	437.971	423.744	240.188	402.830	426.916	1,1
İsveç	667.551	624.649	320.580	289.134	384.397	1,0
Avusturya	512.339	486.044	310.946	287.746	353.628	0,9

Kaynak: (309)

Dünya turizminde ve özellikle ülkemiz turizm pazarında önemli olduğu düşünülen kaynak ülkeler için pazar yapılarına ilişkin derlenen bilgiler ilerleyen bölümde verilmiştir. Ülke seçiminde Avrupa'dan Türkiye'ye en çok turist gönderen ülkeler dikkate alınmış, sınır komşusu ülkeler genellikle günübirlik seyahatler yaptıkları ya da sınır illerde konakladıkları için değerlendirme dışında bırakılmıştır. Değerlendirme Eskişehir için potansiyel pazar özelliği taşıyan ülkeler üzerinden yapılmış, ayrıca direk havayolu seferleri olması nedeniyle Belçika da seçilmiş ülkeler arasında incelenmiştir.

2.2.1 Seçilmiş Avrupa Ülkelerinde Turizm Eğilimleri

Kültür ve Turizm Bakanlığı Tanıtma Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan pazar raporlarından ve akademik kaynaklardan yararlanılarak Türkiye ve Eskişehir özelinde pazar olabilecek ülkelere ilişkin bilgilere yer verilen bu bölümde, potansiyel pazarların seyahat eğilimleri ve beklentileri özetlenmiştir.

2.2.1.1 Rusya Federasyonu

Rusya Federasyonu'ndan turizm amaçlı çıkışlarda en büyük motivasyon deniz- kum-güneş yani kıyı turizmidir. Türkiye, Yunanistan, Tunus gibi ülkelere kıyı turizmi, İspanya, İtalya gibi ülkelere ise şehir turizmi ve alışveriş için seyahat edilmektedir (310 s. 5).

Tanıtma Genel Müdürlüğü'nün 2014 yılında yaptığı pazar araştırmasına göre Ruslar için bir tatil destinasyonu seçerken temel unsurlar güvenlik ve fiyat-kalite karşılaştırması olarak öne çıkmaktadır. Rus turistlerin tatil için ana yer seçim kriterlerinde ilk sırayı turist güvenliği (genel ve hijyen) ve fiyat uygunluğu almaktadır. Bu ölçütler sırası ile iklim ve kültürel değerler (kültürel eserler ve halkın genel kültür yapısı) izlemektedir. Diğer önemli alt kriterler ise sırasıyla ilgi çekici farklı tatil, tarihi mekânların varlığı, halkın/personelin turistlere yaklaşımı, çocuklu aile tatiline uygunluk, servis kalitesi, turistik sezon, vize kolaylığı, yöresel mutfak, eğlence yerleri, egzotik yerler olarak sıralanmaktadır (311).

Tayfun ve Yıldırım, 2010'un yaptığı araştırmanın sonuçları; Rus turistlerin, ürün tercihlerinde en çok bireysel özelliklerinden yani; kendi yaşam tarzı, ürün algısı ve motivasyon, geçmiş deneyimler gibi unsurlardan etkilendiğini ortaya koymuştur. Turistlerin, satın alma davranışlarında daha çok; ekonomik gelirlerine, kişisel özelliklerine, alışkanlıklarına, geçmiş deneyimlerine göre hareket ettikleri söylenebilir. Araştırmaya katılan Rus turistlerin tüketim davranışlarında, işletmelerin uygulamış oldukları pazarlama bileşenlerinden etkilenme düzeyleri incelendiğinde; üründen beklentileri sırasıyla kalite, ürünün sağladığı yarar ve fiyattır. Ürün satın alma kararlarında; ödeme seçeneklerinin

çeşitliliği, ürünün satış sonrası hizmet ve garantileri, çevreye duyarlı işletmeler tarafından üretilmesi, reklamlar gibi faktörler, ürün tercihlerinde Rus turistler için önemli bir etkiye sahiptir (312).

Yurt dışına çıkışlarda en önemli seyahat motivasyonları şöyle özetlenebilir:

- Deniz, kum, güneş,
- Paket tur avantajları (fiyat avantajı, organizasyon kolaylığı vb.)
- Ödenen bedel karşılığında elde edilen hizmet kalitesi
- Bilinirlik ve daha önceki deneyimler
- İki ülke arasındaki ilişkiler (siyasi, kültürel ve ekonomik)

Yapılan araştırmada, katılımcıların yarısı her yıl birden fazla tatil yaptığını belirtmiş; %82'si seyahatlerinde deniz-kum-güneş odaklı tatili, %65'i kültür-gezi turlarını, %18'i alışveriş yapmayı tercih edebileceğini belirtmiştir. Rus turistler açısından en önemli tatil türü kitle turizmi ve sonrasında kültür-gezi türleri olurken, doğa turizmi ile gastronomi turlarının tercih edilmediği görülmektedir. Rus turistlerin sağlık turizmi denildiğinde termal ve wellness seyahatlerini algıladıkları ortaya çıkmaktadır. Rus turistler deniz-kum-güneş tatillerini %54 gibi büyük bir oranda acentalar aracılığıyla organize ettiklerini ve %65 oranında arkadaş ya da eşleri ile gittiklerini belirtmektedir. Acenta seçimleri ise daha çok arkadaş tavsiyeleri ya da önceki deneyimlere dayalı olarak yapılmaktadır.

Alışveriş odaklı gezilerde Ruslar için en popüler ülkeler İtalya ve Finlandiya'dır. Bu ülkeleri sırasıyla Türkiye, Almanya ve İspanya izlemektedir. Sağlık amaçlı gezilerde ise en popüler ülkelerin İsrail ve Çek Cumhuriyeti olduğu, bu ülkeleri sırasıyla Türkiye, Bulgaristan ve Karadağ'ın izlediği görülmektedir. Medikal turizm için ise tercih edilen ülke Moskova'da zincir klinikleri bulunan İsrail'dir. Rus turistler alternatif turizm (dalış, safari, kış, doğa sporları vb.) odaklı gezilerde öncelikli olarak Mısır'ı su altı dalışı yapmak için tercih etmektedir. Mısır'dan sonra en popüler aktif turizm destinasyonları sırasıyla Avusturya, Türkiye, Finlandiya ve Fransa'dır. Rusların çok olduğu yerlerden hoşlanmayan, kültür turları için İspanya'yı tercih eden Rus turistler yüksek kaliteli hizmetleri ve otelleri tercih etmektedir. Rusya'da büyüyen orta sınıfın maliyet açısından daha bilinçli tercihler yaptığı, bununla birlikte üst ve orta gelir grubundaki turistlerin tatil tercihlerinin deniz-kum-güneş yanında kültürel ve şehir turlarına da yöneldiği görülmektedir (313).

Türkiye'ye gelen turistlerin ülkemizi tercih sebepleri; deniz-kum-güneş varlığı, paket tur fiyatları ve bu fiyatlar karşılığında alınan hizmet kalitesi, yakınlık (3 saatlik uçuş) ve vize kolaylığı, çocuklu ailelere uygun tesisler, konaklama tesisindeki personelin Rusça konuşması, mutfak, kültürel ve tarihi değerlerdir.

Mevcut durumda ülkemizde daha çok kıyı bölgelerini tercih eden Rusların alışveriş, kültür ve sağlık amaçlı olarak da seyahat ettikleri yukarıdaki açıklamalardan görülmektedir. Kalitesi yüksek ve uygun fiyatlı medikal turizm imkânları, kültür turları, alternatif macera ve aktif turizm faaliyetleri (yürüyüş ve bisiklet turları gibi) ve kaliteli turistik tesisler sunularak, Rus turistlerin ülkemizin farklı bölgelerine ve dolayısıyla Eskişehir'e yöneltilmesi ve yeni pazar açılımları mümkün olabilir.

2.2.1.2 Almanya

Dünyada en çok seyahat eden ve en çok seyahat harcaması gerçekleştiren ülkeler arasında 2018 yılında 94 milyar ABD Doları ile üçüncü sırada yer alan Almanya'da seyahat eğilimleri farklılık göstermektedir. FUR adlı Alman tatil ve seyahat araştırma şirketinin 2018 yılında Almanların seyahat eğilimine yönelik yaptığı araştırmada, Almanların yaklaşık 4'te 1'inin (%24) bir önceki yıla göre daha fazla tatile çıkmayı, %42'sinin daha önce tercih etmedikleri bir destinasyona gitmeyi ve %17'sinin uzak mesafe destinasyonlara gitmeyi planladıkları ortaya konulmuştur. Ayrıca araştırma sonuçlarına göre katılımcıların %30'unun seyahat için ayırdıkları bütçeyi arttırdığı görülmektedir.

82,7 milyon nüfusa sahip olan Almanya'da 2017 yılında 54,1 milyon kişi 69,6 milyon seyahat gerçekleşmiştir. Seyahatlerin yaklaşık %40'ı paket turlarla gerçekleşmiş ve bunların da yaklaşık %80'i seyahat acentasından satın alınmıştır. Paket turlardan sonra Alman ziyaretçilerin en çok 3-4 yıldızlı otelleri ve tatil köylerini tercih ettikleri ve konaklama sürelerinin 8-14 gün arasında değişiklik gösterdiği görülmektedir. Toplam seyahat eden kişilerin %28'i kendi ülkelerinde tatillerini gerçekleştirirken, %72'si yurtdışında tatil yapmayı tercih etmiştir.

Tayfun ve Yıldırım'ın araştırmasına göre Alman turistlerin tüketim davranışlarında, işletmelerin uygulamış oldukları pazarlama bileşenlerinden etkilenme düzeyleri açısından; Alman turistler için de ilk sırada kalite yer alırken, bunu fiyat ve ürünün sağladığı yarar takip etmektedir (312).

Beklentilere ve eğilimlere bakıldığında; güvenlik, hijyen, fiyat, otel ve servis kalitesi önemini korurken, spor içerikli açık alan etkinlikleri kapsayan aktif tatiller, sağlık turizmi, wellness ve kültür turizmi gibi alternatif turizm imkânları ve ulaşım gibi konular Alman turistler için giderek önem kazanmaktadır. Almanlar için de dünya seyahat eğilimleri paralelinde sosyo-ekolojik ve çevreci seyahatlerin önem kazandığı belirtilmektedir.

Deniz turizmine ek olarak alternatif turizm türleri (doğa, yürüyüş vb.), gezi ve kültür turizmi Almanların tercih ettiği turizm çeşitleri arasında yer almaktadır. Seyahatlerini çoğunlukla tur operatörü ve seyahat acentaları üzerinden gerçekleştiren Almanların bireysel ve internet üzerinden çevrimiçi rezervasyonları da giderek artmaktadır.

Almanların yurtdışı seyahatlere katılma motivasyonlarına bakıldığında elde edilen sonuçlar şöyledir (314):

- Deniz kum güneş (%46)
- Gezi turu ve uzun süreli konaklama (%17)
- Yürüyüş tatili (%13)
- Günübirlik tur (%10)
- Wellness ve sağlık turizmi (%9)
- Kültür ve eğitim turu (%8)
- Şehir turu (%7)
- Yaz sporları (%5)
- Macera (%3)
- Kruvaziyer ve gemi seyahati (%3)
- Etkinlik ziyareti (%2)
- Çiftlik tatili (%2)
- Kış sporları ve kış tatili (%2)
- Eğitim ve dil kursu (%1)
- Tatil köyü (%1)

Almanların yurtdışına çıkışlarda en çok tercih ettiği ülkeler İspanya (%13,1), İtalya (%8,3), Türkiye (%5,7) ve Avusturya (%5,0)'dır. Tercih sıralamasında 3'üncü sırada yer alan Türkiye'nin payı 2012 yılında %7 iken 2017 yılında %5'e gerilemekte birlikte, gelen turist sayısında artış görülmektedir. Almanların Türkiye'yi tercih etme sebeplerinin başında misafirperverlik, otel ve servis kalitesi, fiyat ve nispeten uçuş mesafesinin kısa olması gelmektedir. Alman turistlerin Türkiye'de en çok tercih ettikleri bölgeler ise Antalya, İstanbul, Muğla ve Kapadokya'dır.

Deniz-kum-güneş Almanya turizm pazarı için büyük önem taşısa da, dünya genelinde ortaya çıkan yılda birden çok kez seyahate çıkma ve yeni deneyimler arama akımı Almanya'yı da etkilemiştir. Türkiye ve özelde Eskişehir açısından kültür ve gezi turları, sağlık turizmi, şehir turizmi gibi alanlarda Alman pazarında yeni fırsatlar ortaya çıkartılabilir. Uygun fiyatlama ve tanıtım çabaları ile Eskişehir Almanlar için önemli bir şehir turizmi ve sağlık turizmi merkezi olarak değerlendirilebilir. Ayrıca kültür turları, doğa

turları, spor turizmi de Eskişehir'in sahip olduğu turistik kaynaklarla pazarlanabilecek turlar arasındadır.

2.2.1.3 İngiltere

Uluslararası seyahat harcamaları açısından 76 milyar ABD Doları ile dünyada 4. sırada yer alan önemli bir kaynak pazar olan İngiltere'de Visit England tarafından yaptırılan araştırmalara göre Birleşik Krallık vatandaşlarının yurt dışına tatile gitme isteklerinin temelinde yatan en önemli sebep, ülkedeki hava şartlarının olumsuzluğu ve tahmin edilemezliğidir. Bu nedenle İngiltere vatandaşları daha sıcak ve istikrarlı iklime sahip ülke ve bölgeleri tatilleri için tercih etmektedirler. Aile ile birlikte vakit geçirme isteği de en önemli tatil motivasyonlarından biri olarak kabul edilmektedir. Birleşik Krallık vatandaşlarının önemli bir kısmı aileleri ile birlikte katılabilecekleri paket tatilleri araştırmakta ve satın almaktadır (315).

Yeni yerler görme, farklı etkinlikler gerçekleştirme ve farklı kültürel yapıları keşfetme isteği de öncelikli tatil motivasyonları arasında kabul edilmektedir. Günlük yaşamın tekdüzeliğinden kaçarak doğayla iç içe vakit geçirmek, farklı ülke ve şehirlerde düzenlenen festivallere ve müzik etkinliklerine katılma isteği de özellikle genç İngiliz tatilcilerin tüketim davranışlarını şekillendiren etkenler arasında yer almaktadır. Ayrıca yurt dışında tatil yapmanın Birleşik Krallık içinde tatil yapmaktan daha ucuz olması ve iç turizmin aksine son dakika indirimi imkânlarının yurt dışında daha fazla olması da İngilizleri yurt dışında tatil yapmaya yöneltmektedir.

Jang ve Cai'nin 2009'da yaptığı çalışmada İngiliz dış turistlerinin seyahat motivasyonları; kültür amaçlı seyahatler, temizlik ve güvenlik şekilde sıralanmıştır. İngilizler Amerika kıtasını eğlence ve heyecan ve açık hava etkinlikleri için, Okyanusya'yı aile ve arkadaşlarıyla gezmek için, Asya'yı yeni bir deneyim yaşamak amacıyla ziyaret ettiklerini belirtmişledir (316).

İngiltere'nin uluslararası seyahat pazarı %79 gibi büyük bir oranda İspanya, Fransa ve İtalya tarafından paylaşılmaktadır. İngiliz Seyahat Acentaları Birliği (ABTA) tarafından 2017 yılı için elde edilen bilgilere göre İngilizler yurt dışı seyahatlerinde %53 oran ile şehir turlarını tercih etmektedir. Deniz tatili ise İngilizler için ikinci sıradadır. İngilizlerin yurtdışı seyahatlerinde tercih ettikleri turizm türleri şöyle sıralanmaktadır (315):

- Şehir Turları %53
- Deniz Tatili %41
- Kırsal Turlar %25
- Her şey Dâhil Turlar %17
- Müzik Etkinliği Turları %9

- Doğa Turları %9
- Özel Ev Kiralama %9

Yurt dışı tatiller en çok 65 yaş üstü kişiler tarafından tercih edilmektedir ve ortalama yıllık yurt dışı tatil sayısı bu grupta 2'ye ulaşmaktadır. 35-44 yaş arası grup ise daha çok ülke içinde seyahat etmeyi tercih etmektedir ve bu grupta kişi başına düşen yıllık yurt içi tatil sayısı 2,5'i bulmaktadır. Yıl içinde tekrar tatil yapma olasılığı çok yüksek olan özellikle 65 yaş üstü kitleye özel ürünler sunulması (sağlık turizmi, termal turizmi, doğa turizmi vb. alanlarda) ve sadece yazın değil yılın farklı dönemlerinde ülkemizde tatil yapma imkânı bulunan bu kitleye yönelik tanıtım çalışmaları yapılabilir.

İngiltere'den ülkemize yönelik tatil amaçlı seyahatlerin büyük oranda ailelerle yapılan deniz turizmi yönelimli aktiviteler olduğu düşünüldüğünde, aileler dışında bireylerden ya da aile dışı küçük gruplardan da oluşan ciddi bir kitlenin söz konusu olduğu görülmektedir. Türkiye'ye gelen her 100 turistten 46'sını Muğla Bölgesi alırken, İstanbul'un payı 23, Antalya'nın payı ise % 22'dir. 2018 yılında, Antalya'da artan İngiliz ziyaretçi ve talep kayması nedeniyle tur operatörleri ve uçak şirketleri önemli ölçüde kapasite artışı gerçekleştirmiştir. Antalya bir önceki yıla göre %72 oranında artış gösteren bir destinasyondur (317).

İngiltere vatandaşlarının ülkemizi tercih etmelerindeki temel sebepler şunlardır (315):

- Düşük maliyet,
- Kaliteli altyapı ve tesisler,
- İkliminin uygunluğu ve güneşli gün sayısının çokluğu,
- Doğrudan uçuşların sayısının ve sıklığının çok olması,
- Ülkemizin doğal, tarihi ve kültürel varlıklarının zenginliği,
- Türk insanının misafirperverliği,
- Ülkemizin aile tatiline uygun bir destinasyon olarak görülmesi.

İngiltere'nin Avrupa Birliği'nden çıkma süreci ve bu süreçte ortaya çıkan ekonomik belirsizliklerin gelecekteki seyahat eğilimlerini etkilemesi mümkündür. Ancak ABTA'nın gelecek beklentileri arasında Akdeniz havzasına yönelik seyahatlerin artması, Avrupa'da ortaya çıkan aşırı turizm dalgası ve turistlerin yerel halk tarafından kabul görmemesi nedeniyle yeni ve el değmemiş destinasyon arayışının artacağı, düşük maliyetli ancak uzun mesafeli seyahatlerin artacağı yer almaktadır. Bu nedenle özellikle şehir turizmi açısından Türkiye'nin ve Eskişehir'in de değerlendirilmesi için yürütülecek faaliyetler büyük önem taşımaktadır.

2.2.1.4 Ukrayna

Ukrayna, ülkemize coğrafi olarak yakın olması nedeniyle önemli pazar ülkelerden biridir. Ukraynalıların dış turizm seyahat tercihleri, Avrupa ülkelerinden Polonya, Macaristan, Almanya, İtalya, Yunanistan, Gürcistan, Kazakistan, Türkmenistan gibi popüler destinasyonlardır (318). Bu ülkelerin ardından Türkiye altıncı sırada yer almaktadır. Sınır komşuları olan ve yakın akrabalık bağları bulunan bu ülkelere ziyaretleri düzenli olmakla birlikte, ülkemize Avrupa'dan en çok turist gönderen ülkeler arasında Ukrayna altıncı sırada yer almaktadır. En çok tercih edilen Avrupa destinasyonları genel olarak kültür turları ve özel amaçlı seyahatler için tercih edilmekte, Bağımsız Devletler Topluluğu üyesi ülkeler ise özellikle akrabalık bağları nedeniyle tercih edilmektedir. Kayak, deniz tatilleri, geleneksel turizm ve rekreasyon faaliyetlerinin ve kırsal turizm, ekoturizm, jeoturizm, gastronomi turizmi gibi alternatif turizm çeşitlerinin Ukrayna pazarında geliştiği gözlemlenmiştir (319).

Ukraynalıların ülkemizi tercih etme nedenleri (320);

- Tur paketi fiyatlarının uygun olması,
- Her şey dâhil sistemi,
- Elverişli iklim,
- Kültür ve tarih turları,
- Vizesiz giriş ve
- Coğrafi yakınlık olarak sıralanmaktadır.

Ukraynalılar Türkiye seyahatlerini ağırlıklı olarak deniz tatili amacıyla Antalya ve Muğla'ya yapmaktadır. Bunun yanı sıra özellikle İstanbul'a da hafta sonlarında kültür turları için ziyarete gelmektedirler. Dolaysıyla kültür turizmi rotalarının ulaşım ağları ve uygun fiyatlarla paket turlar çerçevesinde Eskişehir'i de kapsayacak şekilde geliştirilmesi mümkündür.

2.2.1.5 Hollanda

Hollanda Avrupa pazarında önemli kaynak ülkelerden biridir. Türkiye'ye Avrupa'dan turist gönderen ülkeler arasında yedinci sırada yer almaktadır. Hollandalıların yurt dışı seyahatlerinde tercih ettikleri ülkeler sınır komşusu ya da yakın Avrupa ülkeleri olan Fransa, Almanya, İspanya, Avusturya gibi ülkelerdir. Türkiye destinasyon tercihleri sıralamasında Hollanda pazarı için yedinci sırada yer almaktadır.

Genel olarak deniz turizmi, kültür ve gezi odaklı tatiller, şehir turizmi ve sağlık turizmi açısından önemli bir pazar olan Hollanda'da deniz turizmi açısından Türkiye, İspanya, Yunanistan ve Portekiz popüler destinasyonlar olarak öne çıkmaktadır. Kültür, gezi ve şehir turlarında tercih edilen destinasyonlar ise Almanya, İtalya, Uzakdoğu ve denizaşırı ülkelerdir. Türkiye'nin bu listede yer almaması dikkat çekicidir. Sağlık turizmi açısından ise son dönemde en popüler ülke Türkiye olmuştur.

Hollandalı turistlerin seyahat motivasyonları (321);

- Tur paketi fiyatı,
- Her şey dâhil konsepti,
- Güneş ve sıcak iklim,
- Kültürel geziler,
- Başta bisiklet ve yürüyüş olmak üzere sportif tatiller,
- Kent gezileri,
- Yolculuk maliyetinin daha az olması nedeniyle ailece çıkılan tatiller için özel araçla gidilebilecek yakın mesafeler olarak sıralanmaktadır.

Hollandalıların Türkiye'yi tercih etme nedenlerine bakıldığında uygun fiyat-kalite dengesi ve ılıman iklim koşulları öne çıkmaktadır. Albayrak, Caber ve Bideci'nin 2014'te yaptıkları araştırmanın bulgularına göre; 65 yaş ve üzeri emekliler ve 50-64 yaş arası katılımcıların Türkiye'ye geliş sayıları ve konaklama sürelerindeki farklılıklar göze çarpmaktadır. Buna göre, 50-64 yaş arası Hollandalı turistlerin 4 ve üzeri sayıda ülkeye geliş sayısı (%82,4), Alman ve İngiliz turistlere kıyasla daha yüksektir. Konaklama süreleri her iki yaş grubunda da 8-14 gün aralığında yoğunlaşmaktadır. Yılda çok kez Türkiye'yi ziyaret eden bu katılımcıların sağlıklı beslenme ve egzersize önem verdikleri görülmektedir (322).

Kültür gezileri, sportif tatiller ve kent gezileri açısından değerlendirildiğinde Eskişehir Hollandalı turistler için bir çekim merkezi hâline getirilebilir. Ayrıca sağlık turizmi açısından Türkiye'yi tercih etmeleri, şehir turları ve ekonomik tatilleri tercih etmeleri ülkemiz ve Eskişehir açısından önemli fırsatlar barındırmaktadır.

2.2.1.6 Fransa

Fransa, dünya ve Avrupa turizm pazarının önemli aktörlerinden biridir ve 2018 yılında 48 milyar ABD Doları turizm harcamasıyla dünya sıralamasında beşinci sırada yer almaktadır. 2018 yılı verilerine göre, Fransız turistlerin İspanya, Kanarya Adaları, Fas, İtalya,

Tunus, İngiltere, Portekiz, Mısır, Türkiye ve Portekiz'e bağlı olan Madeira Adası'na yönelik ilgisi artmaktadır (323).

Fransızlar için kalite/fiyat ilişkisi ve güvenlik en önemli tercih unsurlarıdır. Fransızlar yakın olması, farklı turizm alternatifleri sunması, çocuklu ailelere yönelik çeşitli seçeneklerin olması, her türlü bütçeye uygun tatil imkânı sağlaması, iklimi, kültürel özellikleri ile İspanya, İtalya, Portekiz gibi ülkeleri tercih etmektedir. Ayrıca Fransızların tatil tercihlerinde güvenlik konusu ilk sıralarda yer almaktadır. Her ne kadar dünyada güvenli yer kalmadığı algısı yerleşmiş olsa da, tatil için tercih edecekleri ülkenin iç ve dış politikasının ülkenin güvenliği konusunda belirleyici olduğunu düşünmektedirler.

Karataş ve Ersoy'un 2012 yılında yaptığı araştırmanın sonuçlarına göre, Fransız turistler en çok yörenin kültürünü keşfetmek amacında olduklarını ve yöre hakkında yeni şeyler öğrenmek istediklerini belirtmişlerdir (324). Fransız turistlerin katıldığı bir başka araştırmada ise seyahat motivasyonları; doğa, gezi, yerel yaşam tarzı, kültür ve sosyal, plaj ve açık hava, şehir turu, alışveriş, yemek ve eğlence olarak belirlenmiştir (325).

Yurt dışı seyahatlerinde Fransızların seyahat motivasyonları (323);

- Kültür turizmi,
- Uygun paket tur fiyatları,
- Elverişli iklim,
- Kültürel ve tarihsel bağlar olarak sıralanmaktadır.

Yaz döneminde kıyı bölgeleri, kış döneminde de dağlık bölgeleri tercih eden Fransızların kış tatili rotaları arasına Türkiye yeniden girmiştir. Fransızların ülkemizi tercih nedenlerinden en önemlisi ülkemizin kültür zenginliğidir. Ayrıca fiyat-kaliteli hizmet dengesi ve iklim özellikleri de tercih nedenleri arasında yer almaktadır. İstanbul, Kapadokya, Antalya, İzmir, Marmaris, Bodrum, Kuşadası Fransızların ülkemizde tercih ettiği bölgelerdir. Özellikle Kapadokya bölgesinde saha gezilerini ve atlı turları tercih ettikleri bilinmektedir.

Fransızlar kültür turizmi ile deniz-kum-güneş tatil anlayışını birleştirerek tatillerinde dinlenme, yeni yerler görme ve özellikle destinasyonlarına göre mutfak, tarihi, doğal ve kültürel özelliklerini keşfetmeyi tercih etmektedirler. Çocuklu ailelerde animasyon hizmeti sunan tatil köyü ve merkezlerde tatillerini aktif olarak geçirmek istemektedirler. Doğa yürüyüşü, bisiklet turları, dalış, deniz sporları vb. spor aktiviteleri de Fransızlar tarafından tercih edilmektedir. Tatil destinasyonlarında çok seçenekli anketlerde, Fransızların %71'i kültürel gezi (müze, anıt, vb.) %70'i gezme-dolaşma; %57'si spor aktiviteleri yapma; %34'ü dinlenme; %9'u mutfak kültürünü tanıma; %3'ü kitap okuma; %2'si aktif spor yapma ve %1'i

alış-veriş yapma ile tatil sürelerini geçirmektedir. Bu açıdan bakıldığında, Türkiye'de pek çok farklı destinasyonda Fransızların ihtiyaçlarını karşılayacak olanakların sunulması mümkündür.

Uygun fiyatlı paket turlarla kültürel geziler, spor aktiviteleri, yürüyüş ve bisiklet rotalarında doğa gezileri Fransızlar için Eskişehir'de turistik kaynağı bulunan turizm faaliyetleri olarak değerlendirilebilir.

2.2.1.7 Belçika

Tanıtma Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan Belçika Pazar Raporu'nda 2018 verilerine göre; Belçikalıların dış turizmde tercih ettiği ülkeler sırasıyla; Fransa, İspanya, Yunanistan, Türkiye ve İtalya'dır. Belçikalıların seyahat amaçlarına göre ziyaret ettikleri ülkelere bakıldığında; deniz - kum - güneş odaklı tatilde en popüler ülkeler: İspanya, Yunanistan, Türkiye ve İtalya iken; kültür, gezi, şehir turizmi odaklı en popüler ülkeler sırasıyla: Fransa, İtalya, İspanya, Yunanistan ve Türkiye'dir. Yurtdışı seyahatler açısından seyahat motivasyonlarına bakıldığında (326);

- Gideceği destinasyonun hava durumu hakkında gerçekçi bilgilere sahip olmak,
- Hava yoluyla kolay ve hızlı bir şekilde ulaşım sağlamak,
- Yaptıracağı seyahat sigortasının gittiği ülkede geçerli olması ve
- Planlayacağı tatil konusunda aradığı her bilgiye internet üzerinden erişebilmek olarak sıralanabilir.

2015 yılı istatistiklerine göre Belçikalıların seyahat etme amaçlarının %39'unu güneş ve plaj ve %38 oranla aile ve arkadaş ziyaretleri oluşturmuştur. Bunların ardından %31 oranında doğa, %27 oranında şehir, %26 oranında kültür (din, gastronomi, sanat) gezileri ve %13 oranında SPA-sağlık gezileri gelmektedir (327). Bisiklet sürme, tarih ve kültürel çekicilikleri ziyaret etme, yerel kasaba veya köyleri gezmenin Belçikalıların seyahatlerinde ön planda olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan Belçikalılar, şehir merkezinde dolaşmayı ve farklı restoranlarda yeme ve içmeye önem verdiklerini belirtmişlerdir (326).

Belçikalıların %60'ı yaz aylarında tatile çıkmayı tercih ederken, %90'ı her şey dâhil sistemi sunan otelleri tercih etmektedir. Belçika vatandaşlarının 2016 yılı ortalama öngörülen tatil süresi 1,8 haftadır. Avrupa ortalamasında bu süre 1,9 hafta olarak belirlenmiştir. Deniz-kum-güneş seyahatleri Belçikalıların ağırlıklı tercih nedenidir. Belçikalılar ayrıca, arkeolojik eserlerin sergilendiği müzeleri ve tarihi yapıları olan şehir

gezilerini sevmektedirler. Belçika halkının genellikle bisiklet yarışı, spor gibi faaliyetlere düşkün olduğu belirtilmektedir (328 s. 2).

Ülkemize gelen Belçikalı turistlerin tercih ettiği destinasyonlar sırasıyla Antalya, İstanbul, Muğla, Kapadokya, İzmir, Aydın ve Denizli'dir. Deniz-kum-güneş-eğlence-spor kombinasyonu sunan tatil seçenekleri Belçikalılar tarafından en çok tercih edilen tatil türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Belçikalı turistler rezervasyon yaparken tur operatörlerini ve değişik internet sitelerini (booking.com, hotels.com vs.) tercih etmektedirler. Belçika'dan ülkemize 2018 yılında 511.000 ziyaretçi gelmiştir (309). Toplam içinde %1,3'lük bir orana sahip olan Belçika turizm pazarı farklı turizm türleri için potansiyel bir turizm pazarı olarak değerlendirilebilir.

***Tablo 21**. Belçikalıların Seyahat Motivasyonları*

Deniz kıyılarını ziyaret etme nedenleri	Sanat şehirlerini ziyaret etme nedenleri	Seyahat tercihleri
Yakınlık (%28)	Görmeye değer şehirler (%43)	Bisiklet (%44)
Alışkanlık (%17)	Olumlu tavsiyeler (%33)	Manzara, çevre (%42)
Deniz ve kumsalın eşsiz güzelliği (%14)	Popülerlik (%32)	Popülerlik (%38)
Aktiviteler (%14)	Tatil atmosferi (%22)	Dinlenme (%37)
Tatil atmosferi olarak sıralanmaktadır (%13).	Yakınlık (%21)	Yeni yerler keşfetme (%27)

***Kaynak:** (326)*

Kültür, doğa, spor, müze ziyaretleri, bisiklet rotaları Eskişehir'in öne çıkan turizm kaynakları olarak Belçikalıların ilgisini çekebilecek özellikleridir. Ayrıca Eskişehir'e Brüksel'den direk uçuşların varlığı da Belçikalı turistler için önemli bir çekicilik unsurudur. Ortalama 400-500 bin ziyaretçi sayısının deniz-kum-güneş harici turistik kaynaklar ile geliştirilmesi mümkündür. Doğru tanıtım çabaları ve farklı özelliklere sahip turlar ile önemli fırsatlar sunan Belçika pazarının değerlendirilmesi özellikle Eskişehir açısından büyük önem taşımaktadır.

2.3 ASYA VE PASİFİK'TE SEYAHAT VE TURİZM EĞİLİMLERİ

Asya ekonomisi bölge ülkelerinde düşük iş gücü maliyetleri ve pazar olanakları nedeniyle sermayeyi, yani yatırımları kendine çekmekte, bu da bölgede kişi başına düşen gelirin artmasını ve refahın artmasını sağlamaktadır. Genişleyen işgücü kendisini birçok alanda olduğu gibi talep yönünde de göstermektedir. Bu duruma paralel olarak seyahat ve turizm faaliyetleri için bütçe ayırabilecek insan sayısı da artmaya başlamıştır ve bu artış eğilimi pozitif yönlü olarak devam etmektedir (329).

Önümüzdeki 15 yıl içinde Asya-Pasifik bölgesinden 1 milyar insanın seyahat etme olasılığının seyahat, turizm ve harcama gücü bakımından kıtasal değişimlere neden olacağı düşünülmektedir. Mevcut seyahat eden bireylerin seyahat talebine ek olarak orta sınıfın yükselişi bölgede turizm talebini arttırıcı bir rol oynamaktadır. Özellikle 2015-2030 yılları arasında dünya çapında 2.4 milyar insanın orta sınıfa dâhil olması, bu katılımın %90'nının ise Asya'dan gerçekleşmesi beklenmektedir (330).

2018 yılı itibariyle uluslararası turist çıkışlarının %25,6'sını sağlayan ve dünyada Avrupa'dan sonra ikinci sırada yer alan bölge, tüm dünyada turizm açısından önemli fırsatlar sunmaktadır (**Tablo 22**). Dünyada uluslararası seyahat trafiğinde 2030'a kadar ortaya çıkacak 43 milyon yeni seyahatin yarısının Asya-Pasifik bölgesinden kaynaklanması, bunun da büyük bir bölümünün Çinli gezginlerden oluşması beklenmektedir (288).

Tablo 22. *Asya ve Pasifik Bölgesi Çıkışlı Turist Sayıları*

	Uluslararası Turist Çıkışları (Milyon)					Pay %	Değişim Oranı %		Yıllık Ort. Büyüme %
	2010	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**	**2018**	**17/16**	**18/17**	**10-18**
Dünya	952	1196	1214	1329	1402	100	7	5,4	5
Asya ve Pasifik	205,3	293,6	314,4	337,6	358,7	25,6	7,4	6,2	7,2

Kaynak: (288 s. 16)

Son yıllarda Asyalı gezginlerin seyahatlerinde bir önceki yıla göre daha fazla harcama yaptığı görülmektedir. Gezginlerin % 52'si, daha fazla harcama yapmasına gerekçe olarak "kendisinin ve ailesinin bunu hak ettiğini düşünmesi" olarak ifade etmektedir. Asya kıtası gezginleri arasında en fazla seyahat harcamasını yıllık ortalama 5600 ABD Doları seyahat bütçesi ile Japonların yapacağı öngörülmektedir. Japon turistleri 3600 ABD Doları ile Çinli, 3100 ABD Doları ile Hintli turistlerin izleyeceği tahmin edilmektedir. Asyalı gezginlerin destinasyon seçiminde öne çıkan unsurlar (330);

- Gidilecek destinasyonun kültürü ve halkı (%42)
- Ucuz uçuş olanaklarının varlığı (%25)
- Arkadaş ve akraba tavsiyesi (%27)
- Televizyonda izlemek (%25),
- sinema filminde izlemek (%15)

Asyalı turistlerin öncelikli olarak kendi ülkeleri içinde ve yakın bölgelere seyahat etmeyi tercih ettikleri bilinmektedir. Bununla birlikte Asyalı gezginlerin %76'sı yeni bir deneyim ararken, pazardaki yeni arayışlar yalnız seyahat etmek (%25), kruvaziyer seyahatine çıkmak (%21) ve macera turizmi (%20) olarak öne çıkmaktadır (330). Asyalı gezginler için çoklu destinasyon ziyaretlerini tercih ettikleri, seyahatlerinde dinlenceden çok eğlenceyi tercih ettikleri söylenebilir.

Asya ve Pasifik'ten Türkiye'ye gelen turistler açısından değerlendirildiğinde (**Tablo 23**) son beş yılda en çok turist gönderen ilk 10 ülkeye ilişkin gelişmeyi özetlemektedir. BMDTÖ'nün tanımına göre Asya ve Pasifik bölgesinden 2018 yılında en çok turist gönderen

ülke %5'lik pay ile İran olurken, bunu %1 ile Çin, %0,4 ile Güney Kore Hindistan, %0,3 ile Endonezya takip etmektedir. Tabloda ilgi çekici bir unsur olarak Endonezya, Pakistan, Malezya gibi helal turizm pazarının önemli müşterilerinin Türkiye'yi çok düşük bir oranda tercih etmesi gösterilebilir.

***Tablo 23**. Milliyetlerine Göre Asya ve Pasifik'ten Türkiye'ye Gelen Yabancı Ziyaretçi Sayıları*

Ülkeler	2014	2015	2016	2017	2018	2018 Pay %
İran	1.590.664	1.700.385	1.665.160	2.501.948	2.001.744	5,1
Çin Halk Cumhuriyeti	199.746	313.704	167.570	247.277	394.109	1,0
Güney Kore	248.910	228.694	106.904	120.622	159.354	0,4
Hindistan	119.503	131.869	79.316	86.996	147.127	0,4
Endonezya	59.486	56.867	47.232	85.031	119.337	0,3
Pakistan	48.420	59.700	52.023	77.464	113.579	0,3
Tayvan	38.509	40.029	46.035	61.318	98.097	0,2
Avustralya	200.730	225.762	97.626	77.153	96.488	0,2
Malezya	69.968	69.616	49.255	61.166	95.591	0,2
Filipinler	69.229	83.515	59.015	63.244	95.068	0,2

Kaynak: (309)

Tablo 23 aynı zamanda bölgeden gelen turist sayısında düzenli bir artışa (2016 yılı hariç) işaret etmektedir. Gelişen ekonomiler ve seyahat kolaylıkları ile Asya ve Pasifik'ten ülkemize seyahatlerin artması beklenebilir, ancak seyahat mesafesinin uzun olması ve maliyetlerin de bununla birlikte artması nedeniyle bölgeye ilişkin turizm faaliyetlerinin uygun ekonomik koşullarla sunulması yeni gelişen bu pazardan Türkiye'nin pay alabilmesi için önemlidir.

Dünya turizm pazarında önemli ve yükselen bir değer olarak değerlendirilen Asya-Pasifik bölgesinde ülkemiz turizm pazarında önemli olduğu düşünülen kaynak ülkeler için pazar yapılarına ilişkin derlenen bilgiler ilerleyen bölümde verilmiştir. Ülke seçiminde Asya-Pasifik'ten Türkiye'ye en çok turist gönderen ülkeler dikkate alınmıştır. Değerlendirmede Eskişehir'in sahip olduğu turistik kaynaklar için potansiyel pazar olarak değerlendirilebilecek ve seyahat eden kişi sayısı ile dünya turizm ekonomisi açısından önem taşıyan Çin, Hindistan, Güney Kore ve komşu ülke olması nedeniyle İran seçilmiş ülkeler arasında değerlendirilmiştir.

2.3.1 Seçilmiş Asya ve Pasifik Ülkelerinde Turizm Eğilimleri

Sektör ve kamu raporları ve akademik literatürde yer alan çalışmalardan yararlanılarak Türkiye ve Eskişehir özelinde pazar olabilecek ülkelere ilişkin bilgilere yer verilen bu bölümde, potansiyel pazarların seyahat eğilimleri ve beklentileri özetlenmiştir.

2.3.1.1 Çin Halk Cumhuriyeti

Çin, uluslararası seyahatlere katılım bakımından dünyanın en aktif ve hızlı büyüyen pazarı ve küresel turizm endüstrisinin itici gücü konumunda bir ülke olarak görülmektedir. 2015 yılı resmi rakamlarına göre ülke nüfusu 1,37 milyara ulaşan Çin'in bu oranı dünya nüfusunun %19'una karşılık gelmektedir (331). Asya Pasifik bölgesinin en dikkat çekici ülkelerinden birisi olan Çin, tüm dünya ülkelerinin ilgiyle izledikleri bir ülke konumundadır (332). Çin'den yurt dışına giden turist sayısı, son 12 yılda her sene %10'un üzerinde artış göstermektedir. Bu nedenle dünya genelinde Çinli turistlerin ülkeye getirilebilmesi ekonomik açıdan ciddi bir katkı sağlamaktadır (333).

Araştırmalara göre Asya'da, Çin (%18) ve Güney Kore (%11) uluslararası seyahatlerde hızla büyümektedir ve bu durum dünya ekonomisinin büyümesine katkı sağlamaktadır (334). 2018 yılında Çinlilerin yurtdışına yaptıkları seyahatler bir önceki yıla göre %14,7 artarak 149 milyona ulaşmıştır. Çinlilerin yurtdışı seyahatlerinde en çok tercih ettiği ülkeler hem coğrafi hem de kültürel olarak yakın bulunan Tayland, Japonya, Vietnam, Singapur, Endonezya, Malezya gibi ülkelere ek olarak ABD ve Rusya olarak sıralanmaktadır (335). Çin son yıllarda uluslararası turizmde kaynak pazar olarak en hızlı büyüme gösteren ülke olmuş, 2012 yılından bu yana uluslararası turizmde en çok harcama yapan ülke konumuna gelmiştir. Artan harcanabilir gelir, para biriminin değer kazanması ve seyahat kısıtlarının azalması gibi etkilerle son yirmi yılda Çin pazarı katlanarak büyümektedir (336).

Çinli turistlerin yurt dışı seyahatlerinde kişi başı ortalama harcamaları 3 bin Dolar civarındadır. Bundan dolayı Çin dünyada en fazla seyahat harcaması yapan ülkeler sıralamasında ilk sıralarda yer almaktadır (337 s. 226).

Orta yaş grubundaki Çinli turistler için keyif verici aktiviteler gittikçe önemini arttırmaktadır (338). Buna ek olarak üçüncü yaş turizmine katılanların ve genç Çinli turistlerin sayısının da giderek arttığı söylenebilir. Batılı turistler yaşları ilerledikçe daha fazla seyahat deneyimi ararlarken Çinli turistler için bu durum tersidir. Çinli turistler daha çok dinlenme ve doğal çevreyi tecrübe etme motivasyonuyla hareket etmektedir. Bununla birlikte Çinlilerin yeni şeyleri öğrenme ve tecrübe etmeyi, ancak bunu da dinlenerek yapmayı tercih etmektedirler. Genç Çinliler daha fazla destinasyon görme eğilimindeyken, üçüncü yaş grubu Çinliler daha az yer gezmekte ve gittikleri yerlerde rahatlama ve dinlenme unsurları aramaktadır (339).

Çin'in Ankara Büyükelçisi Ding Li'ye göre Türkiye, Çinli turistler için merak uyandıran ülkelerden biri haline gelmiştir. Büyükelçi, Çin ile Türkiye arasındaki turizm hacminin önemli bir potansiyel taşıdığını ve Türkiye'ye gelen Çinli turist sayısının gelecek dönemlerde katlanarak artacağını belirtmektedir (340).

İbiş ve Batman'ın 2018 yılında yaptığı araştırma sonuçlarına göre; Çinli turistlerin Türkiye seyahatleri çoğunlukla kültürel amaçlıdır, dolayısıyla turizmin çeşitlendirilmesi ve mevsimselliğin azaltılması konusunda Çin pazarı Türkiye açısından önemlidir. Araştırmaya katılan Çinli turistlerin genellikle ailecek seyahat ettikleri, seyahatlerini uzun süre önceden planladıkları, çoğunlukla 1000 ABD Doları üzerinde harcama yaptıkları ortaya konulmuştur. Çinlilerin Türkiye'de tarihi ve kültürel açıdan öne çıkan destinasyonları tercih ettikleri de araştırma sonuçları arasındadır (341 s. 472-473). Çinli turistlerin Türkiye'yi tercih etme nedenleri (331);

- Doğal ve kültürel olanaklar,
- Kalite ve
- Güvendir.

Genel olarak Çinli turistler için doğal ve kültürel miras, destinasyon belirlemede önemlidir. Ülkemizde Safranbolu ya da Kapadokya dışında Çinli gezginlerin sakinlik içinde dinlenme, kültürü yaşama ve doğa ile baş başa kalma ihtiyaçlarını karşılayabilecek pek çok destinasyon bulunmaktadır. Çin'in turizm pazarının en önemli aktörlerinden biri olduğu ve bu pazarın yükselişine devam edeceği düşünüldüğünde yeni ürünler ile talebi kendine çekecek bir yapının oluşturulması gerekmektedir. Eskişehir'in de uygun stratejiler ile doğal ve kültürel kaynaklarını kullanarak Çin pazarından pay alması mümkündür.

2.3.1.2 Hindistan

Asya ve Pasifik bölgesinin Çin'den sonra en büyük potansiyel barındıran ülkesi Hindistan'dır. Orta ve uzun vadede büyüme eğiliminin etkisiyle çok önemli bir turist kaynağı olması beklenmektedir (290). Hindistan'ı turizm açısından önemli bir pazar haline getiren temel özellikler; ekonomik büyümeye bağlı olarak satın alma gücünün artması ve Hintlilerin seyahatlerinde para harcamayı sevmesi, İngilizce bilmeleri ve iyi eğitimli olmaları nedeniyle yabancı ülkelere seyahatler konusunda daha açık olmalarıdır (342). Hindistan'da büyüyen ve satın alma gücü giderek artan orta sınıfın da turizm pazarına dâhil olmasıyla farklı turistik seçeneklerin Hint pazarı için önemli olacağı düşünülebilir. Hintlilerin temel seyahat motivasyonları konusunda yapılan bir araştırmaya göre yenilik arayışı, stresten uzaklaşmak, avlanmak öne çıkmaktadır. Genellikle aileleriyle seyahat etmeyi tercih eden Hintliler, seyahat satın alma sürecinde de aile üyelerinin tercihlerine ve arkadaş tavsiyelerine göre karar vermektedirler (343).

TÜRSAB Hindistan Turizm Raporuna göre Hintliler seyahatlerinde yüksek harcamaları ile öne çıkmaktadır (344). Yeniliklere oldukça açık olan Hintliler, aileleriyle birlikte seyahat etmektedir. Seyahatlerinde alışveriş yapmayı seven Hintliler, Türkiye'de en çok İstanbul, Aydın ve İzmir'i tercih etmektedir. Hint pazarının bir başka önemli özelliği ise Temmuz ayında okulların açılması nedeniyle sezon dışı dönemlerde seyahat etmeleridir. Son dönemde başta kongre ve fuar turizmi olmak üzere kültür turları ve düğün organizasyonları için ülkemizi tercih etmektedirler (345). Bununla birlikte Hindistan vatandaşlarına yönelik vize uygulamaları nedeniyle pek çok Hintli vize uygulamayan ya da vize süreçleri kolay işleyen yakın ülkeleri tercih etmektedir.

Türkiye'nin turizmde Avrupa ülkelerine yoğunlaşma stratejisi son yıllarda yerini Asya ve Uzakdoğu pazarına yönelmeye bırakmaktadır. Çin, Hindistan, Japonya ve Güney Kore pazarı yılda yaklaşık 200 milyon turisti kapsayan büyük bir pazardır (346). Türkiye ile Hindistan arasındaki yakın ekonomik ve siyasi ilişkilerin bu ülkeden gelecek turistleri olumlu etkilemesi beklenebilir. Eskişehir açısından özellikle kongre ve fuar organizasyonları, iş turizmi, kültürel geziler ve kent gezileri ilgi çekici olabilecek nitelikte alternatif turizm türleri olarak değerlendirilebilir. Bu kaynakların doğru kanallar ve doğru bir pazarlama süreci ile tanıtımının yapılması durumunda büyüyen Hint pazarından Eskişehir de payını alabilir.

2.3.1.3 Güney Kore

Güney Kore, 1950'lerde savaş sonrası Asya'daki en fakir ülkelerden biri konumunda iken, Kore halkının disiplinli çalışmaları neticesinde otuz yıldan kısa bir süre içerisinde tarım ülkesinden sanayileşmiş bir ülke haline gelmeyi başarmıştır. Bunun sonucunda Kore halkının yaşam standartları yükselmiş, satın alma gücü artmıştır. Kişisel gelirdeki artış, Güney Korelilerin uluslararası seyahat eğilimleri üzerinde de etkili olmuştur (341).

Güney Koreli turistlerin yurtdışı seyahatlerinde önemli motivasyonlar; artan gelir, dış turizme yönelik seyahat ve harcamalarına ilişkin politikalar, boş zaman olarak sıralanabilir. Özellikle yurtdışı turizm destinasyonları için, döviz kurlarının uygunluğu ve rekabetçi tur paketlerinin varlığı da önemli seyahat motivasyonları arasında yer almaktadır (347).

2018 yılında yurtdışına çıkan Koreli sayısı %8,3 artmış ve 28 milyona ulaşmıştır (348). Türkiye'ye gelen Koreli turist sayısında da önemli bir artış gözlenmektedir. 2018 yılında Güney Kore'den Türkiye'ye gelen ziyaretçi sayısı bir önceki yıla göre %33 oranında artmıştır (309).

İbiş ve Batman'ın (2018) Japon ve Güney Koreli turistler üzerine yaptığı araştırmada iki ülke vatandaşlarının çekici faktörler açısından çok farklı olmadığı belirlenmiştir. Buna göre (341);

- Alışveriş olanakları,
- Fiyat ve uygunluk,
- Doğal ve kültürel olanaklar Japon ve Koreli turistleri benzer şekilde etkilemektedir.

Koreliler kültürel miras değerlerine, tarihe, arkeolojiye, doğaya oldukça önem vermektedir. Seyahatlerini uzun süre önceden planlayan ve seyahat organizasyonlarını seyahat acenteleri aracılığı ile yapan Güney Koreliler için ülkemizde pek çok destinasyon hedef olarak gösterilebilir.

Ülkemizde İstanbul, Kapadokya, Efes Antik Kenti, Antalya ve Pamukkale Güney Koreli ziyaretçilerin ilkbahar ve yaz aylarında ziyaret ettiği noktaların başında yer alırken; İstanbul'da ise Ayasofya, Topkapı Sarayı, Sultanahmet Camisi ve Kapalıçarşı öne çıkmaktadır (349).

Serhat Kalkınma Ajansının 2019 yılı içinde Doğu Ekspresi ile Kafkaslara Yolculuk sloganı ile Güney Korelilere yeni bir destinasyon sunmak konusunda girişimleri bulunmaktadır (350). Ayrıca Çin ve Tayvanlı Asyalı turistler gibi Güney Koreliler de son

dönemlerde Safranbolu'yu doğal güzellikler ve safran hasadı gibi etkinlikler için tercih etmeye başlamışlardır (351).

İki ülke arasındaki dostluk bağı, ülkemizin Güney Kore'de tanınırlığının yüksek olması ve bizlere duydukları sevgi ve saygı turizm pazarlama çalışmalarında etkili olabilir. Seyahat mesafesinin uzunluğu ve seyahat maliyetleri nedeniyle sınırlı kalan talebin direkt ve ekonomik uçuşların varlığı ile arttırılması mümkün olabilir. Türkiye'de en çok tercih ettikleri destinasyonlara bakarak Güney Korelilerin kültür ve doğal güzellikler için geldikleri varsayımından hareketle Eskişehir'de çekim alanları yaratmak mümkündür. 2019 yılında Bursa Eskişehir Bilecik Kalkınma Ajansı (BEBKA) tarafından desteklenen proje ile de Güney Korelilerin Eskişehir ile ilgili olumlu bir algıya sahip olmaları sağlanmıştır (349). Bu çabaların artması Eskişehir turist profilinde önemli değişiklikler yaratabilir.

2.3.1.4 İran

İran seyahat eğilimlerine bakıldığında en çok tercih edilen ülkelerin sırasıyla Dubai, Malezya ve Türkiye olduğu görülmektedir (352). İran pazarı için dini inançların önemli ölçüde etkisi olduğu ve bu nedenle Müslüman ülkelerin tercih edildiği söylenebilir. Seyahatlerinde en çok deniz-kum-güneş turizmini ve alışveriş yapmayı tercih eden İranlılar için, seyahat maliyetleri de önemli bir unsurdur. Kişi başına düşen milli gelirin 5200 ABD Doları seviyesinde olduğu ve yüksek enflasyon oranının yaşandığı İran için ekonomik açıdan uygun seyahatler son derece önemlidir.

Doğrudan ve dolaylı yabancı sermaye yatırımları yanında Türkiye turizmi için önemli pazarlardan olma potansiyeli olan İran için Türkiye destinasyonu, her iki ülke için ekonomik ve sosyal olarak birçok avantajı beraberinde getirmektedir. Yıllardır süren ambargonun kaldırılmasıyla Türkiye açısından ortaya çıkan fırsatlardan biri de İran turizm pazarıdır. Her iki ülkenin Müslüman olması ve coğrafi yakınlık, İran için Türkiye'yi önemli bir destinasyon haline getirirken, Türkiye açısından siyasi gerginliklerin etkilediği ilk sektör olma özelliği taşıyan turizm sektöründe İran kırılganlığın azaltılması açısından önemli bir alternatif pazar anlamına gelmektedir. Her ne kadar 2016 yılındaki siyasi gerginlikler ve 2018 yılında İran'da ortaya çıkan sorunlar nedeniyle gelen turist sayısında azalma görülmüşse de İran Türkiye için önemli bir kaynak ülkedir. 1979'dan beri süregelen ekonomik ambargonun sona ermesi ile İran'dan turist çıkışlarının artması öngörülmektedir.

İranlı turistler günlük yaşamın koşuşturmasından kaçmak için seyahat etmektedir. Boş zaman değerlendirme ve alışveriş yapma, İranlıların yurtdışına seyahat etmede temel

motivasyonları arasında yer almaktadır. Sosyal sınırların katı olması, eğlence merkezleri eksikliği ve rutin günlük yaşam, her yıl milyonlarca İranlı turistin dış turizme katılmasına neden olmaktadır (352).

İran'ın coğrafi konumu düşünüldüğünde, Türkiye'nin komşusu olarak, dış turist gönderme potansiyeline sahiptir (353). Öztürk, Allahyari San, Okumuş ve Rahimi'nin 2019' da yaptıkları araştırmanın bulguları, İranlı turistlerin Türkiye'yi tercih etmelerinin nedenlerini eğlence, aile dostu olması, hava durumu, kültürel kaynaklar ve konaklama işletmelerinin kalitesi olarak ortaya koymaktadır (354 s. 30).

Pazar olarak değerlendirildiğinde İran dini inanç, kültür ve gastronomi alışkanlıklarının benzerliği nedeniyle Türkiye turizmi için önemli bir avantajdır. Genç bir nüfusa sahip olan İran için gençlik turizmi de önemli bir kaynaktır. Türk dizilerini izleyen ve Türk kültürü ile yakınlaşan İranlılar için Türkiye hem yakınlığı hem de seyahat maliyetlerinin ucuzluğu açısından tercih edilmektedir. İranlı turistler tıpkı diğer Müslüman ülkelerden gelen turistlerde olduğu gibi ortalamanın üzerinde harcama yapmaktadırlar. İranlı turistlerin Türkiye'deki ortalama harcaması 1042 ABD Doları civarındadır (297).

Sınır illere yönelik talebi yoğun olmakla birlikte Türkiye'nin farklı bölgelerini tercih eden İranlılar için Eskişehir de eğlence olanakları, kaliteli turistik tesisleri, genç nüfusu ve bununla birlikte gelen sosyal hayatı ve kültürel kaynakları ile bir çekim merkezi olarak değerlendirilebilir.

2.4 AMERİKA'DA SEYAHAT VE TURİZM EĞİLİMLERİ

Ülkeler arasındaki coğrafi sınırların kalkması, uluslararası yatırımların artması, farklı kültürlere sahip milletlerin birbirini tanımaya ve anlamaya çalışması, dünya genelinde geçerli olan ortak dillerin öğreniminin ve kullanımının artması ve kültürler arası alışveriş isteği, uluslararası turizm talebinin gelişmesinde itici güç olmuştur (355). Bu noktada ülkelerin turist ziyaretlerinde politik ve coğrafi faktörler de etkili olmaktadır.

2018 yılı itibariyle uluslararası turist çıkışlarının %16,8'ini sağlayan ve dünyada Avrupa ve Asya ve Pasifik'ten sonra 3'üncü sırada yer alan Amerikalar, önemli bir kaynak pazardır (**Tablo 24**). Bu bölgenin en önemli pazarı ise 144 milyar ABD Doları ile dünyada en çok turizm harcaması yapan ve en çok turist gönderen 2'inci ülke konumunda olan ABD'dir.

Tablo 24. *Amerika Çıkışlı Turist Sayıları*

	Uluslararası Turist Çıkışları (Milyon)					Pay %	Değişim Oranı %		Yıllık Ort. Büyüme %
	2010	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**	**2018**	**17/16**	**18/17**	**10-18**
Dünya	952	1196	1214	1329	1402	100	7	5,4	5
Amerikalar	155,4	200,2	211,6	227,3	235	16,8	7,4	3,4	5,3

Kaynak: (288 s. 16)

Kıtanın orta ve güney kesiminde yer alan El Salvador, Arjantin, Brezilya, Şili, Venezuela, Kolombiya gibi ülkelerin büyük bölümü hem ekonomik hem de siyasi olarak sıkıntı içindedir. Bu nedenle özellikle denizaşırı seyahatlerin maliyetler nedeniyle tercih edilmediği söylenebilir. Turist çıkışları genellikle bölge içinde kalmakla birlikte, kültürel yakınlık nedeniyle denizaşırı ülkelere seyahatler de söz konusu olabilmektedir.

Amerikalardan Türkiye'ye gelen turistler değerlendirildiğinde, **Tablo 25** son beş yılda en çok turist gönderen ilk 10 ülkeye ilişkin gelişmeyi özetlemektedir. BMDTÖ'nün bölge tanımına göre Amerikalardan 2018 yılında en çok turist gönderen ülke %1,1'lik pay ile ABD olurken, bunu %0,3 ile Kanada, %0,2 ile Brezilya, %0,17 ile Arjantin ve %0,14 ile Kolombiya takip etmektedir. Tabloya göre Türkiye Amerikalılar için ilk sıralarda tercih edilen bir turizm destinasyonu değildir. Ancak hâlihazırda var olan iş ilişkileri ve işbirlikleri ile Brezilya, Venezuela gibi son dönemde hızla gelişen ekonomik ve politik dostlukların bu sayıları arttırması beklenebilir. Ayrıca son yıllarda Güney Amerika ülkelerinde izlenen Türk dizileri ülkemize yönelik merak uyandırmış ve bu ülkelerden gelen turist sayılarında önemli artışlar gözlenmiştir. ABD ve Kanada gibi Kuzey Amerika ülkelerinden gelen turist sayıları yıllar içinde azalırken, Güney Amerika ülkelerinden gelen turist sayılarının artması ve 2018 yılında 2017'ye göre neredeyse 1,5-2 kat artması önemli bir bulgudur. Bu durum kültürel, siyasi ve ekonomik ilişkilerin turizm hareketlerini desteklediğine işaret etmektedir.

Tablo 25. *Milliyetlerine Göre Amerikalardan Türkiye'ye Gelen Yabancı Ziyaretçi Sayıları*

	2014	2015	2016	2017	2018	2018 Payı
ABD	%	798.787	459.493	329.257	448.327	1,14
Kanada	190.116	187.615	106.285	81.196	108.272	0,27
Brezilya	91.627	85.473	42.530	49.754	78.691	0,20
Arjantin	44.407	82.977	62.394	48.280	68.668	0,17
Kolombiya	23.378	26.046	19.416	29.650	56.031	0,14
Meksika	42.663	45.902	20.958	19.632	36.737	0,09
Şili	17.451	24.307	10.421	8.645	14.609	0,04
Venezuela	6.975	6.435	5.035	6.956	9.246	0,02
Peru	5.733	7.281	4.667	5.085	8.674	0,02
Ekvador	5.093	6.791	4.323	5.548	8.423	0,02

Kaynak: (309)

Kuzey Amerika ülkeleri; ülkemiz turizminde zengin, sayıca az olsalar dahi çok harcama yapan ve uzun süreli kalan turist profiline sahiptirler. Bu nedenle; Kuzey Amerika'da yer alan ülkelere yönelik tanıtım faaliyetlerinin daha fazla olması ve bu turistlerin ülkemize getirilmesi için tur operatörlerine ciddi teşvik unsurları sunulması gerektiği düşünülmektedir. Kuzey Amerikalı turistleri etkileyen başlıca faktörün ise algılanan güvenlik olduğu belirtilmiştir (356).

Güney Amerika'dan Türkiye'ye inanç turizmi amacıyla gelen turistlerin sayısı son dönemlerde rekor düzeyde artmıştır. İnanç turizminin yanında Güney Amerika pazarlarında Türk dizilerinin de turizme olumlu yansıdığı görülmektedir. Talepteki hızlı artış Türk Hava Yollarının sefer sayılarını arttırmasını sağlamıştır (357). Güney

Amerikalıların Türkiye'de en çok ziyaret ettiği yerler arasında İstanbul, Kapadokya, İzmir (Efes-Selçuk), Pamukkale ve Bodrum başta gelmektedir.

Güney Amerikalılar ülkemizi (323) (358);

- Kültür,
- Tarih,
- Deniz,
- Gastronomi,
- Alışveriş ve
- İnanç turizmi amacıyla tercih etmektedir.

Her ne kadar okyanus aşırı seyahatler Amerika ülkeleri için bir zorluk olarak görünüyorsa da, Türkiye sahip olduğu tarihi ve kültürel zenginlikleri ve turizm çeşitliliği ile bu pazarların ihtiyaç duyduğu hizmetleri sunabilecek güçtedir. Dolayısıyla uygun fiyatlar ve tur paketleri ile Türkiye'nin bu pazardaki çekiciliğini arttırmak mümkündür.

Dünya turizm pazarında önemli bir yer tutan Kuzey Amerika ülkelerinin yanı sıra Türkiye ile ilişkileri güçlenen ve ekonomik koşulları da bir ölçüde iyileşen Güney Amerika ülkeleri ülkemize turist gönderen ülkeler arasında geride kalmaktadır. Bununla birlikte, son dönemde yakalanan ivme sayesinde ülkemiz turizm pazarında önemli olduğu düşünülen kaynak ülkeler için pazar yapılarına ilişkin derlenen bilgiler ilerleyen bölümde verilmiştir. Ülke seçiminde Amerikalardan Türkiye'ye en çok turist gönderen ülkeler dikkate alınmıştır. Eskişehir'in sahip olduğu turistik kaynaklar için potansiyel pazar olarak değerlendirilebilecek Amerika Birleşik Devletleri, Brezilya, Arjantin ve Kolombiya seçilmiş ülkeler arasında değerlendirilmiştir.

2.4.1 Seçilmiş Amerika Ülkelerinde Turizm Eğilimleri

Sektör ve kamu raporları ile akademik literatürde yer alan çalışmalardan yararlanılarak Türkiye ve Eskişehir özelinde pazar olabilecek ülkelere ilişkin bilgilere yer verilen bu bölümde, potansiyel pazarların seyahat eğilimleri ve beklentileri özetlenmiştir.

2.4.1.1 Amerika Birleşik Devletleri (ABD)

ABD'li turistler için algı, seyahat kararının en önemli bileşenlerinden biridir. Buna göre Amerikalılar seyahat kararlarını verirken seyahat sırasında edindikleri deneyimlerin, anlatılabilecek güzel hikâyeler olmalarını beklemektedir. Ayrıca kendi yaptıkları seyahatlerin başka insanları da etkilemesini istemektedirler. Bunun için de sosyal medyayı etkin bir şekilde kullanarak seyahat hikâyelerini paylaşmaktadırlar. 45 yaş altı turistlerin neredeyse yarısı, tatil tecrübelerinin sosyal medya platformlarında güzel gözükmesini istemektedir. Ayrıca Amerikalılar genellikle arkadaş ve akrabalarından aldıkları tavsiyelerle destinasyon seçimi yapmaktadır. Bu eğilim özellikle Z kuşağı gezginlerde oldukça fazla gözlemlenmektedir. 25 yaş altı turistlerin %59'u arkadaşlarının gittiği destinasyonları ziyaret ederek geride kalmak istememektedirler. Araştırmaya göre Amerikalı turistlerin %82'si bir destinasyonu tam anlamıyla tecrübe edebilmek için o yerin yerlisi gibi yaşanması gerektiğini vurgulamaktadır (359).

Amerikalı, Avustralyalı, Japon ve Çinli turistlerin Kore'ye seyahat davranışlarını araştıran çalışmada Amerikalı turistlerin (338);

- Kültür, tarih ve sosyalleşmenin seyahat için önemli motivasyon kaynakları olduğu, buna karşın günlük rutinden kaçma ve sosyal statü elde etmenin seyahatler üzerinde önemli etkileri olmadığı, Tarihi veya kültürel etkinliklerin tercih edilen turizm faaliyetleri olduğu,
- Kalış sürelerinin 7 gün ve üzeri olduğu,
- Seyahat planlanma süresinin 5 ila 8 hafta arasında değiştiği,
- Bilgi kaynakları olarak gazete, broşür veya dergi kullandıkları belirlenmiştir.

Amerikalılar için kültür ve tarih unsurları önemli birer seyahat motivasyonudur ve hem yüksek uçuş maliyetleri nedeniyle hem de kültürü ve tarihi deneyimlemek amacıyla uzun süreli seyahatleri tercih etmektedirler. Amerika seyahat pazarını üç ana grupta incelemek mümkündür: Sırt çantalı gezginler, eğlence odaklı gezginler ve deneyim odaklı gezginler. Bu grupların seyahatlerden farklı beklentileri ve ihtiyaçları vardır. Örneğin gastronomi turları deneyim odaklı turistler için önemli bir seyahat motivasyonudur (360). Ayrıca ABD'li turistler yerel kültürü yakından yaşayabilecekleri; parklar, pazar yerleri gibi yerel halkın yaşam tarzını gözlemleyebilecekleri seyahat deneyimlerini tercih etmektedir (361). Kendi ülkelerindeki yüksek sağlık maliyetleri ve uzun bekleme listeleri nedeniyle sağlık turizmi açısından da yoğun olarak yurtdışına seyahat eden Amerikalıların, bu seyahatlerinde gidilecek ülkelerdeki ortam, çekicilikler, maliyetler ve medikal turizm tesislerinin standartlara uygunluğu gibi değişkenlerden etkilendikleri bilinmektedir (362).

Kültür ve Turizm Bakanlığı Tanıtma Genel Müdürlüğü'nün 2012'de hazırladığı pazar araştırması raporlarına göre ABD'den ülkemize gelen turistlerin tatil tercihleri (363);

- Tarihi yerleri ziyaret,
- Şehir turları,
- Rehberli turlar
- Gastronomi turları,
- Kültürel turlar,
- Egzotik geziler,
- SPA ve wellness paketleri olarak sıralanmaktadır.

Amerikalıların Türkiye'yi ağırlıklı olarak inanç turizmi amacıyla tercih ettiğini belirten Güzel (2010), ABD pazarında inanç turizmi üzerinden daha büyük bir potansiyel yaratılabileceğini açıklamaktadır (364).

ABD'li turistlerin Türkiye'de en çok ziyaret ettikleri bölgeler İstanbul, Kapadokya, Kuşadası (Efes) ve Bodrum'dur. Bu destinasyon tercihlerine bakarak ABD'lilerin inanç turizmi ile birlikte tatil turizmi ve kültür turizmi için ülkemize geldiklerini söylemek mümkündür. Gastronomiye olan ilgileri ile kültür ve inanç merakları, Kral Midas efsaneleri hakkındaki bilgi düzeyleri de dikkate alındığında Eskişehir farklı açılardan Amerika pazarı için öne çıkabilecek özelliklere sahip bir destinasyondur. Bu nedenle hâlihazırda Türkiye'ye, İstanbul'a, Kapadokya'ya ve Efes'e gezmek için gelenler ile iş seyahatleri için Türkiye'ye gelen ABD'li turistlerin Eskişehir'i de ziyaret edebilmeleri için farklı girişimlerde bulunulması önem arz etmektedir.

2.4.1.2 Brezilya

2017 yılı itibariyle ekonomik büyümesini yeniden sağlayan Brezilya, 210 milyonu geçen nüfusu ile dünyanın önemli pazar ülkeleri arasında yer almaktadır. Brezilya'dan diğer ülkelere giden ziyaretçi sayısında göreceli daralma 2009 ve 2015 yılları içerisinde gerçekleşmiştir (358). Sayıları artmaya devam eden, seyahat etmeyi ve alışveriş yapmayı seven orta sınıfta (365) yer alan halkın son on yıl içinde gayri safi yurtiçi hasılalarındaki artışla önemli ölçüde genişlediği görülmektedir. Buna bağlı olarak yüksek harcama gücü ile karakterize olan orta sınıf, turizm talebinin ve ekonominin itici gücünü temsil etmeye başlamıştır. Bu nedenle Brezilyalı turistlerin Avrupa'ya gelişleri sürekli artış göstermektedir. 2004-2014 yılları arasında Brezilya'dan yurtdışına yapılan kısa mesafeli seyahatlerin dört kat ve uzun mesafeli seyahatlerin üç kat arttığı görülmektedir (366).

Brezilyalıların turistik bir destinasyonu seçerken etkilendikleri çekicilik unsurlarını araştıran Oliani vd (2011) (367);

- Coğrafi konum,
- İklim,
- Tarih ve bölgesel gelenekler,
- Plaj, dağ, orman, kar gibi doğal kaynakların ve kentsel kaynakların kalitesi,
- Mimarisi iyi düşünülmüş müzeler, tematik parklar, alışveriş merkezleri ve gösteriler,
- Güvenliği, temel hijyen ve açıklamaları içeren kamu politikaları,
- Otel, tatil köyü ve motel gibi konaklama olanakları,
- Uçaklar, yollar, trenler ve gemiler gibi varış noktalarına ulaşmak için ulaşım araçlarının geliştirilmesi,
- Seyahat süresi,
- Destinasyonda ulaşımının görsellerle anlaşılmasının kolay olması gibi çekicilik unsurları belirlemişlerdir.

Araştırmaya katılan Brezilyalılara göre en fazla önem arz eden çekici unsurun, hedefe varmak için ulaşım yollarının geliştirilmesi (uçak, yollar, tren, gemi); ikinci önemli unsurun, doğal kaynakların kalitesi; üçüncüsünün konaklama (oteller, hanlar, tatil köyleri) ve dördüncü çekici unsurun ise coğrafi konum olduğu tespit edilmiştir (367).

Ciasullo vd (2019), çekici faktör olarak değerlendirilen varış noktası özelliklerini, konaklama kalitesi, gece hayatı ve eğlence, destinasyona erişilebilirlik ve kültürel miras olarak ele almışlardır (368).

Brezilyalı turistler seyahat ettiği ülkelerde ya da şehirlerde o yerin kültürünü öğrenebilmek için şehirlerin yaşam tarzlarına ya da kültürlerine uygun biçimde davranmaya çalışmaktadır. Alışveriş yapma tarzı da bu yönde değişmektedir. Daha önceleri seyahat acentelerinden bilgi elde edilmesi yaygınken, son dönemde bilgi edinme ağırlıklı olarak internet üzerinden sağlanmaktadır.

Brezilyalılar için yeni kültürleri öğrenmek/keşfetmek, çok sevdikleri bir yere gitmek, internetin sağladığı kolay rezervasyon ve tatil imkânları ve yeni coğrafyaları keşfetmek başlıca seyahat motivasyonları arasında bulunmaktadır. Tatil seçimleri yaparken internet araştırmaları, arkadaş tavsiyesi ve acentaların yaptığı bilgilendirme temel etkileyici faktörlerdir. Dinlenme, deniz-kum-güneş, sağlık turizmi, kültür ve şehir turizmi başlıca tercih ettikleri tatil türleridir (358).

Brezilyalıların yurtdışı çıkışlarda en çok tercih ettikleri ülkeler ABD, Arjantin, Fransa, Portekiz, Uruguay, İspanya ve Uzakdoğu ülkeleridir. Dolayısıyla, genel olarak kendi kültürlerine yakın ve aynı dili konuşan ülkeleri tercih ettikleri söylenebilir.

Brezilyalılar tarafından ülkemizde en çok ziyaret edilen destinasyonlar İstanbul ve Kapadokya'dır. Ortalama konaklama süreleri 5-7 gün arasında değişmektedir. Ancak daha uzun kalmak istediklerinde diğer destinasyonları da ziyaret etmek istemektedirler. Bu destinasyonlar; Çanakkale (Truva), Pamukkale, Antalya ve Bodrum'dur. Bu durumda 12 günlük paketleri tercih etmektedirler. İnanç turizmi açısından özellikle Hristiyan tarihini yakından incelemek istedikleri için Kapadokya ilgilerini çekmektedir. Brezilya'da Türkiye'ye seyahat satışlarının artmasına neden olan bir diğer faktör ise Salve Jorge adlı dizidir. 2012 – 2013 yıllarında gösterilen bu dizinin büyük bir bölümü Kapadokya'da çekilmiştir. Dizide Efes, İstanbul ve Kapadokya ile ilgili birçok görüntü yer almıştır.

Uzun mesafeli seyahatleri, kişisel seyahat amaçlarını karşıladığı sürece göze alabilen Brezilyalı turistlerin ülkemizi daha çok kültürel ve dini amaçlarla seyahat ettikleri, ayrıca gece eğlence hayatını sevdikleri göz önüne alındığında, Brezilyalı turistler için Eskişehir'in de ülkemizdeki ilgi çeken diğer destinasyonlar gibi çeşitli turistik kaynaklara sahip olduğu söylenebilir. Bu kaynaklar doğru pazarlama stratejileri ile sunulduğunda Eskişehir'in Brezilya pazarına girişi mümkün olabilir.

2.4.1.3 Arjantin

Arjantin son yıllarda ülke dışına gönderdiği turist sayısı bakımından önemli gelişme kaydetmiştir. 2006 yılında toplam 3,9 milyon Arjantinli yurt dışı seyahat gerçekleştirirken, 2015 yılında 7,8 milyon, 2016 yılında ise %33 artışla 10 milyon kişiye ulaşmıştır.

Arjantinli turistler genel olarak komşu ülkeleri ve Amerika kıtasındaki destinasyonları tercih etmektedirler. Sırasıyla İspanya, İtalya, Fransa, İngiltere ve Almanya Avrupa'da ziyaret ettikleri ilk beş destinasyondur. Son yıllarda İskandinav ülkeleri, Yunanistan, Türkiye, Hollanda ve Rusya Arjantin pazarında yükselmeye başlayan destinasyonlar olarak dikkat çekmektedir (358).

Arjantinli turistler tatil için destinasyon seçimlerini yaparken en çok internetten araştırma yaparak tercih edecekleri yer hakkında bilgi toplamaktadırlar. İnterneti, arkadaş tavsiyesi, seyahat acentesinin bilgilendirmesi ve yönlendirmesi, dergiler ve turistik rehberler takip etmektedir.

Arjantin'de denize girme imkânı olmadığı için tatil amaçlı ülke dışına çıkan Arjantinli turistlerin %88'i deniz- kum- güneş turizmiyle ilgilenmektedir. Bu %88'lik oranın %49'u deniz-kum-güneş tercihine kültür turizmi, doğa turizmi gibi ikinci bir seçenek de eklediği görülmektedir. %39'luk kesim ise sadece deniz-kum-güneş tatilini tercih etmektedir.

Yurt dışı tatil için ülkeden çıkış yapan Arjantinli turistlerin %82'si kültür turizmiyle ilgilenmektedir. Bu %82'lik oranın içindeki %48'lik kesim kültür turizmi tercihine başka bir tercih daha eklemektedir. %34'lük kesim ise sadece kültür turizmi amaçlı tatil yapmaktadır. Ülke dışına yapılan tatil çıkışlarında %47'lik bir oranla şehir turizmi tercih edilmektedir. Arjantinli turistler dağ yürüyüşü (trekking), rafting, kayak ve dağcılık gibi macera turizmi türleriyle de yakından ilgilenmektedirler. Ülkeden tatil amaçlı yapılan toplam çıkışların %26'sı macera turizmi amaçlı yapılmaktadır.

Türkiye'ye gelen Arjantinli turistlerin ülkemizi tercih sebepleri arasında kültür, gastronomi ve alışveriş yer almaktadır. Son dönemde ülkede yayınlanan diziler, Türkiye'ye yönelik ilginin artmasında büyük rol oynamıştır. Türkiye'de en çok tercih edilen destinasyonlar diğer Güney Amerika (Latin) ülkelerinde olduğu gibi İstanbul, Kapadokya, Denizli (Pamukkale), Efes ve Selçuk'tur.

Seyahat tercihleri, Türkiye'ye duydukları yakınlık, Türk Hava Yolları'nın Brezilya aktarmalı uçak seferleri ile birlikte Eskişehir'in turizm kaynakları dikkate alındığında, Arjantin de Brezilya gibi pazar ülkelerden biri haline getirilebilir. Eskişehir'in doğal ve kültürel zenginlikleri, genç ve dinamik yapısı ile Arjantinliler için çekici bir ülke haline getirilmesi mümkündür.

2.4.1.4 Kolombiya

Kolombiya'da son yıllarda ülke dışına gönderdiği turist sayısı bakımından önemli artışlar yaşanmaktadır. Kolombiyalı turistler genel olarak komşu ülkeleri ve Amerika kıtasındaki destinasyonları tercih etmektedirler. Avrupa'ya yönelik seyahatlerde en çok tercih edilen ülkeler sırasıyla İspanya, Fransa, İtalya ve Almanya'dır (358).

Kolombiyalı turistler tatil için destinasyon seçimlerini yaparken en çok seyahat acentelerinin bilgilendirmeleri önemlidir. Gidecekleri yer hakkında bilgi edinmek için seyahat acentelerini, diğer ziyaretçilerin tavsiyelerini ve internet kaynaklarını takip etmektedirler. Uzak destinasyonları seçerken;

- Güvenlik,
- Plajlar ve turistik altyapı,
- Konukseverlik ve
- Kültür farklılığı gibi özellikleri dikkate almaktadırlar.

Bunlara ek olarak gidecekleri ülkenin ekonomik açıdan uygun olması, aile ile ziyaret edilebilecek etkinlik ve çekiciliklerin bulunması ve arkeolojik zenginliğinin olması da önemli ölçütler arasındadır. Seyahat motivasyonlarına bakıldığında Kolombiyalılar %67 oranında gastronomi, %56 oranında kültür gezileri ve %48 oranında alışveriş ile ilgilenmektedir.

Ülkemizi tercih nedenlerine bakıldığında kültür, gastronomi ve alışveriş olanaklarının tercih edildiği görülmekte, en çok tercih edilen destinasyonlara bakıldığında ise diğer Güney Amerika ülkelerinde olduğu gibi İstanbul, Kapadokya, Denizli (Pamukkale), Efes ve Selçuk'un hem inanç turizmi hem de alışveriş olanakları için tercih edildiği görülmektedir.

Yurtdışı seyahatleri, üst gelir grubuna mensup bireylerin yaptığı düşünüldüğünde, Güney Amerika ülkelerinden gelecek az sayıda turistin bile katma değerinin deniz-kum-güneş için ülkemizi tercih edenlerden yüksek olacağı ve bu nedenle değerlendirilmesi gereken bir kaynak pazar olduğunu söylemek mümkündür. Kolombiyalılar için Eskişehir'in kültürel zenginliği bu açıdan daha çekici hale getirilebilir.

2.5 ORTADOĞU'DA SEYAHAT VE TURİZM EĞİLİMLERİ

2018 yılı itibariyle uluslararası turist çıkışlarının %2,9'unu sağlayan ve dünyada Afrika'dan sonra son sırada gelen bölge olarak ve bölge içinde uzun yıllardır devam eden siyasi çalkantılara ek yeni çalkantılara ve siyasi ilişkilerde gerginliklere sahne olan Ortadoğu, turizm açısından henüz olgunlaşmamış bir pazar olarak değerlendirilmelidir (**Tablo 26**). Dünya genelinde önemli ölçüde gelişmeye başlayan ve gelecekte belirli özellikleri nedeniyle özellikle tercih edilecek pazarlardan biri olma yolundadır.

Tablo 26. Ortadoğu Çıkışlı Turist Sayıları

	Uluslararası Turist Çıkışları (Milyon)					Pay %	Değişim Oranı %		Yıllık Ort. Büyüme %
	2010	2015	2016	2017	2018	2018	17/16	18/17	10-18
Dünya	952	1196	1214	1329	1402	100	7	5,4	5
Ortadoğu	33,5	39,7	36,3	36,8	40,6	2,9	1,5	10,2	2,4

Kaynak: (288 s. 16)

Dünya Turizm Örgütü'ne (369) göre, artan nüfusu ve geliri ile Ortadoğu'nun gelecek 20 yılda en hızlı büyüyen pazar olması öngörülmektedir. Sarı ve Yıldırım tarafından yapılan derlemelere göre Ortadoğu turizm pazarının özellikleri şunlardır (370):

- Turistler kişi başı yüksek gelire sahiptir.
- Bölge ülkelerinin gittikçe artan genç nüfusu vardır.
- Gelir düzeyleri yüksek olduğu için yüksek harcama ve uzun süreli konaklama eğilimleri vardır. Dünyada en yüksek harcama yapan turist grubu olarak kabul edilmektedirler.
- Ortadoğu'dan yurtdışına seyahatler büyük ölçüde (%90) kısa mesafeli destinasyonlara yöneliktir. 11 Eylül ve İslamofobia bu bölgeden turistlerin "İslam yanlısı" (Islam friendly) ülkelere gidişini arttırmıştır. Bu ülkeler içerisinde Türkiye başta olmak üzere Tayland ve Malezya gibi ülkeler yer almaktadır.
- Ortadoğulu turistlerin en önemli seyahat motivasyonları dinlenme ve tatildir. Ortadoğuluların tatil tercihleri içerisinde şehir tatili, kültür ve çevre gezisi, deniz tatili, alışveriş gezileri, eğlence ve tema parkı ziyaretleri, tur ile ya da kendi arabalarıyla tatil yer almaktadır.
- Ortadoğulu turistler genellikle aile olarak seyahat etmektedirler. Ayrıca arkadaşlarla seyahat ağırlıklı olarak tercih edilmektedir. Arap ülkelerinde kadınlar eşleri ve ailesiyle birlikte seyahat etmektedir. Bu nedenle yalnız seyahat edenler büyük ölçüde erkeklerdir.

- Seyahat kararlarında arkadaşlar ve aile belirleyicidir.
- Ortadoğu bölgesinin turist profili genç ve maceracı olup ana tatil etkinliği gezi ve alışveriştir.
- Yurt dışına çıkışlarda, grup olarak yapılan seyahatler kısa süreli olup, uzun süreli seyahatlerde ise bireysel çıkışlar tercih edilmektedir.

Ülkemiz açısından değerlendirildiğinde Ortadoğu ile kültürel bağlar, dini yakınlık, son dönemde bazı Arap ülkeleri ile kurulan üst düzey işbirlikleri ve ülkemize yakınlığı nedeniyle önemli bir pazar olarak değerlendirilebilir. Bölgede yer alan petrol üreticisi pek çok ülkeden potansiyel olarak üst gelir grubuna mensup turistlerin yüksek turizm harcaması yapması mümkündür.

Ortadoğu'dan Türkiye'ye gelen turistler açısından değerlendirildiğinde **Tablo 27** son beş yılda turist gönderen ülkelere ilişkin gelişmeyi özetlemektedir. BMDTÖ'nün tanımına göre Arap ülkeleri olarak sınıflandırılan Ortadoğu bölgesinden 2018 yılında en çok turist gönderen ülke %3'lük pay ile Irak olurken, bunu %1,9 ile Suudi Arabistan, %1,2 ile Suriye, %1 ile Ürdün, %0,9 ile Lübnan takip etmektedir. Özellikle son birkaç yılda Suriye dışında diğer ülkelerden gelen turist sayılarında görülen hızlı artış eğilimi, pazarın ülkemiz açısından önemli olabileceğinin, ayrıca coğrafi yakınlık ve istikrar ortamı nedeniyle Türkiye'nin tercih edilmeye devam edeceğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Bu ülkelerin seyahat eğilimleri kısa mesafeli ve kısa süreli seyahatler olduğundan Türkiye açısından önemli fırsatlar barındırmaktadır. Ortadoğu'dan gelecek turistlerin özellikle kültürel yakınlık, dini bağlar ve ekonomik ilişkiler üzerinden genişletilebilecek bir pazar olduğu düşünülmektedir.

Tablo 27. Milliyetlerine Göre Ortadoğu'dan Türkiye'ye Gelen Yabancı Ziyaretçi Sayıları

	2014	2015	2016	2017	2018	2018 Pay %
Irak	857.246	1.094.144	420.831	896.876	1.172.896	3,0
Suudi Arabistan	341.786	450.674	530.410	651.170	747.233	1,9
Suriye	1.176.490	847.275	291.754	404.203	477.439	1,2
Ürdün	131.329	162.866	203.179	277.729	406.469	1,0
Lübnan	161.274	197.552	191.642	237.476	338.837	0,9
Kuveyt	133.128	174.486	179.938	255.644	298.620	0,8
Libya	267.501	234.762	72.014	99.395	188.312	0,5
Mısır	108.762	100.040	94.871	100.971	148.943	0,4
Katar	29.743	35.832	32.681	48.764	96.327	0,2
Bahreyn	24.305	32.476	41.505	59.442	77.075	0,2
Filistin	11.435	16.218	19.353	32.339	56.816	0,1
Umman	14.283	18.787	13.891	25.234	53.230	0,1
Birleşik Arap Emirlikleri	53.736	51.600	38.315	49.360	43.292	0,1
Yemen	26.033	24.237	25.325	28.491	39.545	0,1

Kaynak: (309)

Dünya turizm pazarında gelişme eğilimi gösterdiği düşünülen ve hem coğrafi hem de kültürel yakınlığı nedeniyle önemli bir potansiyele sahip Ortadoğu pazarından ülkemize en çok turist gönderen ve hazır pazar özelliği taşıyan ülkelerden Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri seçilmiş ülkeler arasında değerlendirilmiş ve pazar yapılarına ilişkin özet değerlendirmeler ilerleyen bölümde sunulmuştur.

2.5.1 Seçilmiş Ortadoğu Ülkelerinde Turizm Eğilimleri

Arap turistlerin seyahat eğilimleri, akademik kaynaklar ile Kültür ve Turizm Bakanlığı Tanıtma Genel Müdürlüğünün pazar raporlarında yer alan bilgiler özetlenerek aşağıda açıklanmıştır.

2.5.1.1 Suudi Arabistan

Arap turistler, yurtdışına seyahat ederken lüks ürünler satın aldıkları, ortalama olarak daha fazla geceleme yaptıkları ve diğer ziyaretçilere göre daha fazla harcadıkları bilinmektedir (371). Ortadoğu'dan gelen turistler genellikle geniş aileler veya daha küçük erkek grupları şeklinde tura çıkmaktadır. Geziler genel olarak 3-14 hafta sürmektedir ve turistler bu seyahatlerde ev yemekleri yemeyi tercih ederler (372). Arabistanlı turistlerin yurt dışı seyahatlerde %67 oranında kara sınırı olan ve Arapça konuşan Körfez İşbirliği üyesi ülkelere seyahat ettikleri görülmektedir. En çok tercih edilen ülkeler Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri ve Kuveyt olarak sıralanmaktadır. Suudi Araplar Avrupa'da İngiltere'yi, Akdeniz'de ise en çok Türkiye'yi tercih etmektedir.

Suudi Arap turistlerin Türkiye'de en çok tercih ettikleri bölgeler doğal güzelliği ve serin havası nedeniyle Marmara, Karadeniz ve Akdeniz bölgeleridir. Bu bölgelerde tercih edilen şehirler ise; İstanbul, Bursa, Trabzon, Rize, Samsun, Ordu, Sakarya, Bolu, Antalya, Marmaris ve Fethiye olarak sıralanmaktadır. Gelir seviyesi yüksek, modern yaşamı tercih eden genç Arapların Antalya, Fethiye gibi kıyı bölgelerini daha çok tercih ettikleri görülmektedir (373).

Çok sayıda otel seçeneğinin olması, doğası, güvenli ortam, kaliteli hizmet, özellikle de makul fiyatlar ve Arap halkına karşı saygılı insanların varlığı Arapların destinasyon seçimlerinde önemli unsurlardır. Bunların yanı sıra dil ve kültür birliği, coğrafi yakınlık ve uygun fiyatlar da tercih sebepleri arasında sayılabilir. Özellikle çevre ilçelerde Arap turistlerin ilgisini çekebilecek nitelikte sahip olduğu doğal kaynaklar ve sağlık turizmi kaynaklarına ek olarak şehir merkezinde gelişen lüks turizm tesisleri ile Eskişehir'i de bir seçenek olarak değerlendirebilirler. Ülkelerindeki yüksek sıcaklıklar nedeniyle Karadeniz bölgesini tercih eden Araplar için, özellikle bahar aylarının başı ve sonbahar mevsimleri Eskişehir'e uygun seyahat zamanları olabilir. Bu da şehir açısından turizm mevsiminin uzamasını sağlayabilir. Türkiye açısından gelişmekte olan bu pazarın özellikleri ve ihtiyaçları dikkate alınarak uygun stratejiler geliştirilmesi mümkündür.

2.5.1.2 Birleşik Arap Emirlikleri (BAE)

BAE turizm pazarı yaklaşık 6,6 milyar ABD Doları değerinde bir pazardır ve turistlerin yüksek harcama yapma eğilimi nedeniyle genel olarak Ortadoğu pazarı gibi dünya turizm pazarında öne çıkan bir yapı sergilemektedir (369).

Ülkedeki yerli nüfusun uzun yaz tatilinde gittiği başlıca ülkeler Avrupa'da İngiltere, Almanya, Fransa, İsviçre ve Türkiye iken; Asya'da Tayland ve Singapur'dur. Son yıllarda da özellikle Gürcistan, Bosna Hersek ve Azerbaycan, alternatif destinasyonlar olarak tercih edilmektedir (374).

Doğal güzelliği, tarihi, kültürü, eğlencesi, kaliteli turistik tesisleri ve altyapısı ile Avrupa, BAE vatandaşları için birinci sınıf bir tatil destinasyonu olarak kabul görmektedir. Ortadoğu'nun aksine serin hava, erişilebilirlik ve bir seyahatte birden fazla destinasyonu ziyaret etme şansı Avrupa'nın tercih edilme nedenleri arasındadır (369). BAE turistleri lüks alışverişe düşkündür ve daha çok Paris ve Cannes'e seyahat etmektedir.

Tanıtma Genel Müdürlüğü'nün (2018) raporuna göre Körfez ülkelerinden ve Birleşik Arap Emirlikleri'nden yurt dışına seyahat eden turistlerin destinasyon seçiminde dikkat ettikleri unsurlar (374);

- Güvenlik,
- Kültürel aşinalık,
- Turizm altyapısının iyi oluşu,
- Alışveriş çeşitliliği imkânı,
- İyi iklim koşulları ve
- Vize kolaylığı olarak sıralanmaktadır.

Raporda, Körfez ülkelerinden gelen turistlerin, kültürel nedenlerle paket turlara hiçbir şekilde uygun olmadıkları, ören yeri ziyaretleri gibi etkinliklere eğilimli olmadıkları da belirtilmektedir. Körfez ülkelerinin ülkemizi tercih nedenlerine bakıldığında,

- Doğası ve uygun iklimi,
- Ortak dini yapı (İslam), kültürel benzerlik,
- Yakın bir destinasyon oluşu,
- Avrupa'ya oranla makul fiyatlar,
- Alışveriş ve yeme-içme imkânları öne çıkmaktadır.

Türkiye'de en çok ziyaret edilen destinasyonlar ise İstanbul, Bursa, Bolu, Yalova, Trabzon, Rize, Antalya olarak sıralanabilir. Eskişehir'e yakın bu destinasyonları tercih eden

312

BAE vatandaşlarının Eskişehir'e özellikle lüks tesisleri, eğlence olanakları ve doğal güzellikleri ile tanıtılarak bu pazardan pay alması mümkün olabilir.

2.6 AFRİKA'DA SEYAHAT VE TURİZM EĞİLİMLERİ

Afrika kıtası ile ilgili turist motivasyonu araştırmalarına bakıldığında, bu araştırmalarda Afrikalı turist tasvirinin olmayışının dikkat çekici olduğu görülmektedir. Bu nedenle, Afrikalıların turist olarak öznel deneyimleri büyük ölçüde bilinmemektedir. Afrika az gelişmiş ülkelerin çoğunlukta olduğu, az sayıda gelişmekte olan ülke bulunan ve bu nedenle turist gönderen değil alan bir bölge olarak tanımlanabilir.

Son dönemde ise Afrika, yüksek ekonomik büyüme oranları ve orta sınıfın yükselişi ile birlikte uluslararası turizm hareketleri açısından önemli bir pazar olmaya aday konumda bir bölge olarak tanımlanmaktadır. Saayman vd. (2018), pek çok değerli madene ve doğal kaynağa sahip kıtada bu kaynakların halkın zenginliğine dönüşmediğini, bunun da Afrika kıtasının tarihi boyunca karşılaştığı ekonomik, sosyal ve politik sıkıntılara bağlı olduğunu belirtmektedir. Ancak orta sınıfın ekonomik gelişmelere bağlı olarak yükselmesi ile refahın artması ve Afrika pazarının büyümesi beklenmektedir. Afrikalıların sadece %30'unun kıta dışına çıktığı bilinmektedir. Ancak 2050 yılına kadar Sahra-altı ülkelerde genç işgücünün Çin ve Hindistan gibi ülkeleri geçeceği tahmin edilmekte, dolayısıyla 2050 yılında bu ülkelerin dünyanın en çok turist gönderen ülkeleri olabileceği düşünülmektedir (375).

Turizm verilerinin derlenmesinde sorunlar olmasına karşın, 1995-2010 yılı verileri karşılaştırıldığında en önemli destinasyon ülkelerin Asya'dan Avrupa'ya kaydığı ve Afrika dışına yapılan seyahatlerin sürekli arttığı görülmektedir. Afrikalıların Avrupa ve Asya'yı tercih etmelerinin olası nedenleri arasında dini inançlar (Avrupa'da Hristiyanlık, Asya'da Müslümanlık), dil ve iletişim kolaylıkları (sömürge ülkeler Avrupa dillerini anadilleri olarak kullanmaktadır) olarak gösterilebilir.

2018 yılı itibariyle uluslararası turist çıkışlarının 45 milyon çıkış ile %3,2'sini sağlayan ve dünyada Amerika'dan sonra 4'üncü sırada yer alan bölge, son dönemde bazı ülkelerde ortaya çıkan ekonomik gelişmeler ile fırsatlar sunmaktadır (Tablo 28).

Tablo 28. Afrika Çıkışlı Turist Sayıları

	Uluslararası Turist Çıkışları (Milyon)					Pay %	Değişim Oranı %		Yıllık Ort. Büyüme %
	2010	2015	2016	2017	2018	2018	17/16	18/17	10-18
Dünya	952	1196	1214	1329	1402	100	7	5,4	5
Afrika	28,3	36	39,6	42,5	45,5	3,2	7,3	7,1	6,1

Kaynak: (288 s. 16)

Afrika'dan Türkiye'ye gelen turistler açısından değerlendirildiğinde **Tablo 29** son beş yılda en çok turist gönderen ilk 10 ülkeye ilişkin gelişmeyi özetlemektedir. BMDTÖ'nün tanımına göre Afrika bölgesinden 2018 yılında en çok turist gönderen ülke %0,73'lük pay ile Cezayir olurken, bunu %0,45 ile Fas, % 0,36 ile Tunus ve %0,14 ile Güney Afrika Cumhuriyeti takip etmektedir. Tabloda Nijerya, Sudan, Somali, Etiyopya gibi Müslüman ülkelerin Türkiye'ye çok az sayıda ziyaret geçekleştirdikleri görülmektedir. Bunun nedenleri arasında bu ülkelerdeki mevcut iç karışıklıklar ve ekonomik sıkıntıların yanı sıra kültürel olarak Afrika içi ve Avrupa seyahatlerinin ön planda olması gösterilebilir.

Tablo 29. Milliyetlerine Göre Afrika'dan Türkiye'ye Gelen Yabancı Ziyaretçi Sayıları

	2014	2015	2016	2017	2018	2018 Pay %
Cezayir	160.052	171.873	176.233	213.333	288.207	0,73
Fas	89.562	109.775	87.660	114.155	176.538	0,45
Tunus	100.612	102.341	100.185	111.627	142.372	0,36
Güney Afrika Cumhuriyeti	43.049	47.679	29.316	34.487	53.544	0,14
Nijerya	28.387	27.711	25.264	25.760	28.510	0,07
Sudan	10.714	11.434	10.562	12.162	15.661	0,04
Somali	3.737	4.502	3.496	5.290	11.425	0,03
Etiyopya (Habeşistan)	4.480	5.095	5.408	6.078	9.137	0,02
Kamerun	6.027	6.198	5.498	5.883	8.015	0,02
Demokratik Kongo Cumhuriyeti (Zaire)	6.026	5.979	5.179	6.132	7.751	0,02

Kaynak: (309)

Osmanlı'dan gelen tarihi bağlara ek olarak Afrika ülkeleriyle Türkiye arasındaki siyasi, ekonomik ve askeri ilişkiler ve kültür ve turizm alanında yapılan işbirlikleri geliştirilmeye çalışılmaktadır. Bölgeden gelen turist sayılarının her yıl artış göstermiş olması önemlidir ve gelecekte önemli bir potansiyel barındıran Afrika ülkelerinin, özellikle de Türkiye'ye coğrafi olarak yakın olanların pazar olarak ele alınması önem taşımaktadır.

Bölgenin en gelişmiş ekonomileri Güney Afrika Cumhuriyeti ve Nijerya'dır. Ancak önceki açıklamalarda da belirtildiği gibi bu ülkelerin turist davranışları ve motivasyonlarına ilişkin henüz yeterli bilgi bulunmamaktadır. Türkiye'ye direk uçuşlar ile birlikte pazarda ortaya çıkacak gelişmeler takip edilerek, bu pazarın potansiyelinden hem ülkemiz hem de Eskişehir açısından ortaya çıkacak fırsatlar değerlendirilebilir.

Bu bölümde özet olarak şu sonuçlara ulaşılmaktadır. Dünyada turizm endüstrisi istikrarlı bir büyüme göstermekte, ülkemiz de bu büyümeden payını almaktadır. 1990'lı yıllardan itibaren kalkınma planlarında yer verilen turizm ürününün çeşitlendirilmesi, mevsimsel yoğunlaşmanın azaltılması, bölgelerarası dengenin sağlanması ve turizm pazarının çeşitlendirilmesi konusundaki politikaların ülkemizde farklı destinasyonların farklı alternatif turizm çeşitleri ile zenginleşmesini sağlamıştır. Uluslararası ölçekte Türkiye'nin en büyük turizm pazarı olan Avrupa ülkeleri de son dönemlerde Türkiye'yi deniz-kum-güneş tatilleri dışında kültürel geziler, sportif faaliyetler gibi turizm çeşitleri için tercih etmeye başlamıştır.

Türkiye'nin turizmde rakipleri denildiğinde akla ilk gelen ülkeler yine tatil turizmi destinasyonları olan Akdeniz ülkeleridir. Oysa kültür turizmi, miras turizmi, gastronomi turizmi, şehir turizmi, macera turizmi gibi sayılabilecek pek çok alanda imkânları yanında turistik alt ve üst yapısı bulunan ülkemiz bu potansiyelini yeni pazarlara uygun tanıtım çabaları ile değerlendirebilecek güçtedir.

Türkiye'nin her köşesinde olduğu gibi Eskişehir'de de bu bağlamda değerlendirilebilecek turistik çekicilikler mevcuttur. Uygun pazar analizleri ve doğru pazarlama çalışmalarıyla mevcut engellerin aşılması, farklı turizm çeşitlerine yönelik rakipler ile başa çıkılması mümkündür.

Eskişehir'in sahip olduğu doğal ve kültürel zenginlikler ve gelişmiş şehir hayatı ile kültürel ve doğal miras turizmi, şehir turizmi, kongre ve etkinlik turizmi, inanç turizmi gibi pek çok alternatif turizm çeşidini destekleyecek kaynakları mevcuttur. Proje kapsamında planlanan envanter çalışmaları ile bu kaynaklar tespit edildikten sonra farklı pazarlar için hangi bölgelerin öne çıkarılabileceği tespit edilerek uygun politika, strateji ve pazarlama çabalarının tasarlanması şehrin turizm potansiyelinin tam olarak değerlendirilmesini sağlayacaktır.

3 BÖLÜM ESKİŞEHİR'E GELEN YERLİ -YABANCI TURİSTLER VE ESKİŞEHİR TURİZMİ ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELERİ

Eskişehir'e gelen yerli turist sayıları yabancı turist sayısına göre ciddi farklılık arz etmektedir. Eskişehir'e gelen yerli turistlerle ilgili çalışmalar mevcuttur (376) (377) (378) ancak yabancı turistler ile ilgili yapılan bir araştırma tespit edilememiştir.

Bu bölümde öncelikle yerli turist profilinin ve seyahat davranışlarının belirlenmesi, yerli ve yabancı turistlerin Eskişehir'i neden tercih ettiği, Eskişehir turizm arzının güçlü ve iyileştirmeye açık alanları ile memnun kaldıkları ve hoşnut olmadıkları unsurların neler olduğu, deneyim sonrası tavsiye etme niyetlerinin olup olmadığının belirlenmesi amaçlanmıştır.

Öncelikle nicel araştırma yöntemleri kullanılarak Eskişehir'e gelen yerli turistlerden anketlerle veri toplanmıştır. Anketler hem çevrimiçi ortamda, hem de yüz yüze görüşmelerle gerçekleştirilmiştir. Eskişehir şehir merkezi, Seyitgazi, Han, İnönü ve Sivrihisar ilçelerinden veri elde edilmiştir. İlaveten yerli turistlerle görüşmeler yapılmıştır.

Yabancı turistlerin Eskişehir turizmi ile ilgili değerlendirilmelerinin ortaya konulması için nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada veri kaynakları zenginleştirilmiştir. İlk olarak yabancı turistlerle görüşmeler yapılmıştır. Görüşmelerin bir kısmı turistlerin kaldığı otellerde birebir gerçekleştirilmiştir. Bir kısmı ise açık uçlu soru formuna dönüştürülerek elektronik posta adreslerine gönderilmiş ve geri bildirim alınmıştır. Ayrıca Koreli seyahat yazarlarının yazıları ile takipçi yorumları, tripadvisor.com adlı siteden yabancı turist görüşleri incelenmiştir. Elde edilen veriler betimsel analizle değerlendirilmiştir.

3.1 YÖNTEM

Araştırmada farklı açılardan veri toplayarak zengin ve ayrıntılı bilgiye ulaşmak için tamamlayıcı ve genişletici karma desen kullanılmıştır. Bu araştırmada nitel ve nicel veriler hem çakışmaların olduğu durumları ortaya çıkarmak, hem de olayları farklı açılardan ölçerek zengin ve ayrıntılı bir hale getirmek için tamamlayıcı karma yöntem kullanılmıştır (379 s. 382). Genişletici karma yöntemde ise araştırmanın farklı bileşenleri için farklı yöntemler kullanarak çalışmanın kapsamını genişletmek amaçlanmıştır. Başka bir deyişle, birbirinden ayrı olguları incelemek için farklı araştırma yöntemleri kullanılarak araştırmanın sınırlarını genişletmek istenmiştir (379 s. 383).

Araştırmanın nicel veriler kullanılan bölümünde Eskişehir'e gelen yerli turistlerden anketlerle veri toplanmıştır. Bu bölümde yerli turist profili, seyahat davranışları, seyahat alanları, seyahat etkinlikleri ve seyahat tercihlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Eskişehir ilinin tamamına gelen turistlerin örnekleme dâhil edilebilmesi için çevrimiçi anket uygulanmıştır. Eskişehir şehir merkezi, Seyitgazi, Han, İnönü ve Sivrihisar ilçelerinden yüz yüze görüşmelerle veri elde edilmiştir.

Örneklem sayısı 0,05 örnekleme hatası ile 384 olarak tespit edilmiştir (380). Amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu nedenle gerekli örneklem sayısının (384 kişinin) yarıya yakını turlarla gelen turistlerden elde edilmiş (Turlarla gelen gruplara uygulanan anketleri projede görev yapan turist rehberi öğretim elemanları ve mezun öğrenciler uygulamıştır ve gönülsüz katılımın olmamasına özellikle dikkat edilmiştir), geri kalanı çevrimiçi ortamda (https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSeFJ1hOSfEuD-3iSYu1xI20AKvS5Dmg8VjFJNbGPyWj_qqszQ/viewform) tüm Türkiye'ye duyurulmuş, sadece gönüllü kişiler tarafından doldurulmuştur.

Anketler sekiz ay boyunca uygulanmıştır. Nicel analizlerde 30 kişiyi geçen bir örneklem sayısı yeterli örneklem olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle turist gelen ilçelerde yüz yüze doldurulan anket sayısının 30'u geçmesi beklenmiştir. Araştırmada 715 anket elde edilmiş ancak analizler sırasında araştırmanın doğru sonuç vermesini engelleyeceği düşünülen güvenilmeyen anketler kapsam dışı bırakılmıştır. Geçersiz anketler iptal edildikten sonra 685 katılımcıya ait görüşler değerlendirilmeye alınmıştır. Araştırmadan elde edilen nicel veriler, SPSS istatistik paket programı kullanılarak analize tabi tutulmuştur. Veriler, frekans, yüzde ve açımlayıcı faktör analizleri yapılarak değerlendirilmiştir.

Yabancı turistler için hazırlanan anketler Eskişehir İl Turizm Müdürlüğü tarafından otellere dağıtılmış ancak geri dönüş alınamamıştır. Bu yüzden yabancı turistlerin nitel analizlerinde veri zenginliği sağlanarak araştırmanın geçerlik ve güvenirliği artırılmıştır. Veri zenginliğini sağlamak için Eskişehir'i ziyaret eden 8 Koreli seyahat yazarının seyahat günlüklerine ulaşılmış, Korece'den Türkçe'ye çevirtilmiş ve nitel analize tabi tutulmuştur. Ayrıca seyahat yazarlarının sayfalarına yorum yapan 78 takipçinin değerlendirmeleri nitel analiz kapsamına alınmıştır. Bu verilere ilaveten tripadvisor.com adlı sitede 2019 yılında Eskişehir iliyle ilgili olarak gönüllü yorum yapan 128 yabancı turistin görüşleri de nitel analize tabi tutulmuştur.

Nitel analizlerde örneklem sayısı söz konusu değildir. Nitel analiz veri doygunluğuna ulaşılmasıyla tamamlanır. Bu çalışmada hem yerli hem de yabancı turistlerde 10 kişiden sonra veri doygunluğuna ulaşılmış ama güvenirlik açısından daha fazla kişi ile görüşülmesi uygun bulunmuştur. Örneklem seçiminde amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Yerli turistlerin her cinsiyetten, her yaş grubundan olması ve ilçeleri de ziyaret eden kişilerin örnekleme dâhil edilmesi istenmiştir. Yabancı turistlerde ise; her cinsiyetten, her yaş grubundan, farklı ülkelerden ve ilçeleri de ziyaret eden kişilerden örneklem oluşturulmaya çalışılmıştır. Görüşmelerin bir kısmı turistlerin kaldığı otellerde birebir gerçekleştirilmiştir. Bir kısmı ise açık uçlu soru formuna dönüştürülerek elektronik posta adreslerine gönderilmiş ve geri bildirim alınmıştır.

Bu araştırmada Creswell'in (2009) önerdiği nitel verilerin güvenirlik ve geçerlik stratejilerinden yararlanılmıştır.

• Deşifre edilen tüm verilerin dökümlerinin kontrol edilmiştir.

• Kodlar araştırmacı ve yürütücü tarafından tekrar tekrar kontrol edilmiştir.

•Elde edilen temalar ve alt temalar araştırmacı ve yürütücü tarafından kontrol edilmiştir.

• Nicel verinin bulunmadığı yabancı turist görüşlerini elde edilirken veri kaynağı çeşitlendirilmiş, üçgenleme (triangulation) yapılmıştır.

• Araştırmada elde edilen kodlamaların ayrıntılı olmasına özen gösterilmiştir.

• Araştırmada elde edilen olumsuz bilgiler de sunulmuştur (381).

Nitel verilerin analizinde MaxqDa programı kullanılmıştır. Değişkenler veya temalar arasındaki tutarlı kalıpları ve ilişkileri belirlemek için nitelikli bir metinsel veriyi benzer gruplara veya kavramsal kategorilere sınıflandırarak tümevarımsal içerik analizi yapılmıştır (382). Nitel araştırma her şeyi keşfetme anlayışıyla araştırmaya tam bir açıklık getirmektedir. Araştırmacı gerçeği olduğu gibi keşfedebilmektedir. Çalışmaya katılan katılımcıların isimleri verilmez, kodlar kullanılır. Nitel analizde bir görüşün frekansı önemli değildir: Nitel analizin mantığı; tek bir görüşün bile gözden kaçırılmamasına dayanır. Nitel analizlerde frekansı yüksek olan veya çarpıcı cümleler örneklendirilir, görüşlerin tamamı yazılmaz ama tüm görüşler verilen alt temalarda sunulur.

3.2 BULGULAR

Bu bölümde Eskişehir ilini ziyaret eden yerli ve yabancı turistlere ilişkin bulgular verilmektedir.

3.2.1 ESKİŞEHİR İLİNİ ZİYARET EDEN YERLİ TURİSTLERE İLİŞKİN BULGULAR

Yerli Turistlere İlişkin Nicel Bulgular: 2019 yılında hem çevrimiçi hem de yüz yüze uygulanan anketlerle veri toplanmıştır. Yüz yüze anketler şehir merkezinde, Seyitgazi, Han, İnönü ve Sivrihisar ilçelerinde uygulanmıştır.

Eskişehir'i ziyaret eden yerli turistlerin demografik özellikleri incelendiğinde (Tablo 30) ziyaretçilerin %55,3'ü kadınlardan, %44,7'si ise erkeklerden oluştuğu anlaşılmaktadır. Yerli turistlerin %52,1'i bekâr iken %47,9'u evlidir. Ayrıca yerli turistlerin %25,3'ü 23-29 yaş aralığında, %18,5'i 30-36 yaş aralığında, %18,1'i ise 16-22 yaş aralığında yer almaktadır. Bu durumda araştırmaya katılan yerli turistlerin daha çok gençlerden oluştuğunu söylemek mümkündür. Araştırmaya katılan 65 yaş üzeri turistlerin en küçük grubu meydana getirmesi (%2,5) nedeniyle "üçüncü yaş" turistleri olarak nitelenen 65 yaş üzeri turistlerin Eskişehir'e yönelik turizm talebinin sınırlı bir pazar bölümünü oluşturduğu ifade edilebilir.

Araştırmaya katılan yerli turistlerin eğitim durumları incelendiğinde, %42,6'sının lisans düzeyinde eğitim aldıkları, %28,9'unun ise lisansüstü düzeyde eğitim aldıkları belirlenmiştir. Bu bulgulara göre Eskişehir'i ziyaret eden ve araştırmaya katılan yerli turistlerin büyük bölümünün iyi eğitim almış ziyaretçilerden oluştuğu söylenebilir.

Yerli turistlerin meslekleri incelendiğinde %26'sı öğrenci, %25,3'ü memur %10,2'si emekli, %10,1'i işçi, %9,6'sı ise serbest meslek çalışanlarıdır. Gelir durumları incelendiğinde ise, %33,4'ünün 1000-2500 TL, %21,2'sinin ise 2501-4000 TL gelire sahip oldukları belirlenmiştir. Bu bulgulara bağlı olarak Eskişehir'i ziyaret eden ve araştırmaya katılan yerli turistlerin düşük ve orta düzey gelir durumuna sahip olduklarını söylemek mümkündür.

Tablo 30 Eskişehir İlini Ziyaret Eden Yerli Turistlere İlişkin Bilgiler

Değişken	Sıklık	Oran	Değişken	Sıklık	Oran
Cinsiyet			**Eğitim Durumu**		
Kadın	379	55,3	**İlköğretim**	25	3,6
Erkek	306	44,7	**Lise**	113	16,5
Medeni Durum			**Ön Lisans**	57	8,3
Bekâr	357	52,1	**Lisans**	292	42,6
Evli	328	47,9	**Lisansüstü**	198	28,9
Yaş			**Gelir Düzeyi**		
16-22	124	18,1	**1000-2500 TL**	229	33,4
23-29	173	25,3	**2501-4000 TL**	145	21,2
30-36	127	18,5	**4001-5500 TL**	103	15,0
37-43	79	11,5	**5501-7000 TL**	93	13,6
44-50	64	9,3	**7001-8500 TL**	41	6,0
51-57	62	9,1	**8501-10000 TL**	21	3,1
58-64	39	5,7	**10001 TL ve üzeri**	51	7,4
65 ve üzeri	17	2,5	**Ziyaret Süresi**		
Meslek			**1 gün**	195	28,5
Öğrenci	178	26,0	**2 gün**	186	27,2
Memur	173	25,3	**3 gün**	92	13,4
Emekli	70	10,2	4 gün	37	5,4
İşçi	69	10,1	5 gün	24	3,5
Serbest Meslek	62	9,1	6 gün	11	1,6
Ev Hanımı	36	5,3	7 gün ve üzeri	140	20,4
İşsiz	16	2,3	**Ziyaretçi Kimliği**		
Diğer	81	11,8	**Gezgin**	241	35,2
Seyahate Katılım Türü			**Turist**	228	33,3
Bireysel	518	75,6	**Sırt Çantalı**	99	14,5
Tur	167	24,4	**Maceracı**	55	8,0
			Diğer	62	9,1

Yerli turistlerin seyahat özelliklerine ilişkin bulgular incelendiğinde turistlerin %75,6'sının bireysel olarak, %24,4'ünün ise tur aracılığıyla Eskişehir'e geldikleri görülmektedir.

Araştırmaya katılanların ziyaretçi kimlikleri incelendiğinde, %35,2'si kendilerini gezgin olarak tanımladıkları, %33,3'ünün turist ve %14,5'inin ise sırt çantalı olarak tanımladıkları görülmektedir.

Araştırmaya katılanların genel olarak seyahat süreleri incelendiğinde, %28,5'nin bir gün, %27,2'sinin iki gün ve %13,4'ünün ise üç gün boyunca Eskişehir'i ziyaret ettikleri görülmektedir. Bu durumda araştırmaya katılan ziyaretçilerin Eskişehir ziyaretlerini nispeten kısa sürdüğü ifade edilebilir.

Tablo 31 *Ziyaretçilerin Seyahat Davranışları*

Değişken	Sıklık	Oran	Değişken	Sıklık	Oran
Ulaşım Şekli			**Konaklama Şekli**		
Otobüs	356	52,0	Konaklama yapılmadı	141	20,6
Özel Araç	193	28,2	3 yıldızlı otel	90	13,1
Tren	119	17,4	4 yıldızlı otel	88	12,8
Otostop	7	1,0	5 yıldızlı otel	23	3,4
Bisiklet	5	0,7	Hostel	6	0,9
Diğer	5	0,7	Misafirhane	74	10,8
Seyahate Katılım Şekli			Apart otel	44	6,4
Arkadaşlar ile	294	42,9	Akraba/arkadaş evi	183	26,7
Eş ve Çocuk ile	164	24,0	Kamp alanı	30	4,4
Yalnız	128	18,7	Couchsurfing	3	0,4
Tur Grubu ile	67	9,8	Karavan	3	0,4
			Diğer	62	9,1

Araştırmaya katılan yerli turistlerin seyahat davranışı incelendiğinde **Tablo 31**'de görüldüğü üzere ziyaretçilerin daha çok otobüs (%52), kendi özel araçları (%28,2) ve tren (%17,4) ile Eskişehir'e ulaşım sağladıkları ve arkadaşları (%42,9), eş ve çocukları (24) ile seyahat ettikleri belirlenmiştir. Tur grubu ile seyahat eden ziyaretçilerin ise en düşük grubu oluşturdukları (%9,8); bu bulguya dayanarak Eskişehir'i ziyaret eden ve araştırmaya katılan yerli turistlerin daha çok seyahatlerini kendilerinin planladığı bireysel seyahatleri tercih ettikleri söylenebilmektedir.

Konaklama tercihleri incelendiğinde ise, araştırmaya katılan yerli turistlerin 20,6'sının konaklama yapmadığı, 26,7'sinin akraba ve arkadaş evinde konakladıkları, 13,1'inin üç yıldız otelleri ve 12,8'inin ise dört yıldız otellerde konaklamayı tercih ettikleri belirlenmiştir.

Tablo 32 Yerli Turistlerin Eskişehir Ziyaret Alanları

İlçeler	Sıklık	Sıklık	Sıklık	Sıklık	Sıklık	Sıklık
	Ziyaret Edilmedi	Yarım günden az	Yarım Gün	1 Gün	2-3 gün	4 gün ve daha fazla
Şehir merkezi	10,9	12	11,8	37,7	20,0	7,6
Alpu	90,4	6,6	1,0	1,3	0,1	0,3
Beylikova	92,8	5,0	0,7	1,3	0,1	-
Çifteler	89,4	5,7	2,2	2,2	0,3	-
Günyüzü	93,3	5,0	0,6	1,0	0,1	-
Han	89,6	4,7	2,6	2,6	0,4	-
İnönü	86,0	5,8	2,3	1,6	0,3	3,9
Mahmudiye	92,6	4,4	1,3	1,3	0,1	0,3
Mihalgazi	92,8	3,8	1,9	1,5	-	-
Sarıcakaya	92,3	3,4	1,8	2,2	0,3	0,1
Seyitgazi	80,3	9,5	5,5	3,6	0,7	0,3
Sivrihisar	82,9	6,7	3,6	5,1	1,0	0,6

Araştırmaya katılan yerli turistlerin Eskişehir'de ziyaret ettikleri ilçeler göz önünde bulunduğunda (Tablo 32) araştırma katılımcılarının büyük bir oranının Eskişehir ziyaretlerinin sadece şehir merkezinde odaklandığı, ilçelere yönelik yerli turist akışının oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Mevcut araştırma bulgularına dayalı olarak, Eskişehir'de yerli turistlere yönelik iç turizm hareketinin şehir merkezi gibi tek bir noktada odaklandığı ve turist akışının arzu edildiği gibi diğer ilçelere yayılım göstermediği belirlenmiştir. Şehir merkezi dışında yerli turistlerin Seyitgazi'yi ziyaret etmeyi tercih ettikleri ancak bu ziyaretlerin de yarım günden az (%9,5), yarım gün (%5,5) ya da bir gün (%3,6) ile sınırlı olduğu görülmektedir. Ayrıca, şehir merkezini ziyaret eden yerli turistlerin de ziyaret sürelerinin diğer ilçelerle kıyaslandığında yüksek olmasına karşılık, genel olarak bir gün (%37,7) ve iki-üç gün (%20,0) ile sınırlı olduğu belirlenmiştir.

Tablo 33 *Katılımcıların Aktivite Tercihleri*

Aktivite	Sıklık	Oran
Alışveriş	326	47,7
Tarihi yerleri gezme	190	27,8
Eğlence	54	7,9
Ticari amaçlı rehberli gezi	27	3,9
Park ziyareti	26	3,8
Müze ziyareti	18	2,6
Temalı park ziyareti	13	1,9
Spor etkinlikleri	6	0,9
Doğa yürüyüşü	4	0,6
Eskişehir ilçe turları	3	0,4
Festival	2	0,3
Diğer	15	2.2

Mevcut araştırmaya katılan yerli turistlerin Eskişehir ziyaretleri süresince deneyimledikleri ve katıldıkları aktiviteler incelendiğinde, Tablo 33'te görüldüğü üzere, yerli turistlerin büyük bir bölümünün alışveriş deneyimi (%47,7) ve tarihi yerleri gezme (%27,8) deneyimlerine katıldıkları görülmektedir. Bu aktiviteler dışında park ziyaretleri, müze ziyaretleri, Eskişehir ilçe turları, spor etkinlikleri, festivaller ve doğa yürüyüşü gibi aktivite ve deneyimlere katılım düzeylerinin oldukça sınırlı olduğu belirlenmiştir (%24,5).

Tablo 34'te görüldüğü üzere, araştırmaya katılan yerli turistlerin Eskişehir ziyaretleri süresince önem verdikleri çekicilik ve aktiviteler incelendiğinde, yerli turistlerin Eskişehir ziyaretlerinde sırasıyla faktör 3, 5, 1, 4 ve 2'yi önemsedikleri görülmüştür. Faktör 3 müzeleri, tarihi ve arkeolojik yapıları, kültürel etkinlikleri, sanat etkinlikleri ve ilin kültürel çevresini içermektedir. Katılımcıların Eskişehir'de kültür turizmine konu olan çekicilikleri diğerlerine göre daha çok önemsedikleri görülmektedir. Eskişehir'i çekici yapan önemli unsurlardan birini oluşturan faktör 5, Eskişehir'e ulaşım kolaylığını, Eskişehir'in genel fiyat düzeyini, şehir içi ulaşım kolaylığını ve katılımcıların aile/arkadaş ziyaretini kapsamaktadır. Yerli turistlerin Eskişehir'de önemsedikleri diğer önemli unsurları barındıran faktör 1 dinlenme olanakları, konaklama tesisinin rahatlığı, konaklama tesisinin fiyatı, keşfetme, doğal güzellikler ve manzara, macera ile iklim ve hava ögelerini içermektedir. Yerli turistler Eskişehir'in eğlence olanaklarını, gece hayatını, dans etkinliklerini, macera etkinliklerini, spor etkinliklerini ve alışveriş olanaklarını kapsayan faktör 4 çekiciliklerini de önemsemektedir. Yerli turistler Eskişehir'de tırmanma aktiviteleri, yoga etkinlikleri, bisiklet aktiviteleri, kamp aktiviteleri, avcılık, mağara gezme faaliyetlerini görece daha az önemsemektedir.

Tablo 34 Yerli Turistlerin Ziyaret Tercihleri

Çekicilik Türleri	Yük değerleri	Aritmetik Ortalama
Faktör 1 (COĞRAFİ GÖRÜNÜM)		
Dinlenme	,698	3,80
Konaklama tesisinin rahatlığı	,668	
Keşfetme	,632	
Konaklama tesisinin fiyatı	,630	
Doğal güzellikler ve manzara	,607	
Macera	,593	
İklim ve hava	,578	
Faktör 2 (DOĞAYA DAYALI ETKİNLİKLER)		
Tırmanma aktiviteleri	,933	2,74
Yoga etkinlikleri	,871	
Bisiklet aktiviteleri	,847	
Kamp aktiviteleri	,801	
Avcılık	,701	
Mağara gezme	,596	
Faktör 3(KÜLTÜREL ETKİNLİKLER)		
Müzeler	,831	4,00
Tarihi ve arkeolojik yapılar	,829	
Kültürel etkinlikler	,783	
Sanat etkinlikleri	,703	
Çevre	,476	
Faktör 4 (EĞELENCE –MACERA ETKİNLİKLERİ)		
Eğlence olanakları	,791	3,31
Gece hayatı	,783	
Dans etkinlikleri	,624	
Macera etkinlikleri	,560	
Spor etkinlikleri	,547	
Alışveriş	,598	
Faktör 5 (ERİŞEBİLİRLİK)		
Eskişehir'e ulaşım kolaylığı	,722	3,99
Eskişehir'in genel fiyat düzeyi	,715	
Şehir içi ulaşım kolaylığı	,615	
Aile/arkadaş ziyareti	,549	

Tablo 34 incelenmeye devam edildiğinde şu bulgular dikkat çekmektedir;

- Bekâr katılımcılar evli katılımcılara oranla faktör 1, 2 ve 4 konusuna daha çok önem vermektedir.
- Kadın katılımcılar erkek katılımcılara göre faktör 1, 3, 4 ve 5 konusuna daha çok önem vermektedir.
- Paket tur ile gelen katılımcılar bireysel katılım sağlayan katılımcılara oranla faktör 1, 2, 3, 4 ve 5 konusuna daha çok önem vermektedir.
- Genç katılımcılar yaşlı katılımcılara oranla faktör 1, 2 ve 4 konusuna daha çok önem vermektedir.
- Gelir durumu düşük düzeyde olanlar gelir durumu orta ve yüksek düzeyde olanlara oranla faktör 1, 2, 4 ve 5 konusuna daha çok önem vermektedir.
- Eğim düzeyi düşük olanlar eğitim düzeyi yüksek olanlara oranla faktör 1, 2, 4 ve 5 konusuna daha çok önem vermektedir.
- Öğrenci, ev hanımı, işsiz ve serbest meslek çalışanları diğer meslek çalışanlarına oranla faktör 1, 2, 4 ve 5 konusuna daha çok önem vermektedir.
- Kendini maceracı olarak tanımlayan katılımcılar diğer katılımcılara oranla faktör 2 ve 4 konusuna daha çok önem vermektedir.
- Karavan, motosiklet ve bisiklet ile şehre ulaşım sağlayanlar diğer katılımcılara oranla faktör 1, 2, 4 ve 5 konusuna daha çok önem vermektedir.
- Tur ile seyahat edenler diğerlerine oranla faktör 1 ve 4 konusuna daha çok önem vermektedir.
- Araştırmaya katılan yerli turistlerin yaşadıkları yer göz önüne alındığında en çok yerli turist sırasıyla İstanbul, Ankara, Kocaeli, Bursa, İzmir, Samsun, Eskişehir (ilçeleri ziyaret eden), Antalya, Konya, Isparta ve Tekirdağ'da ikamet etmektedir.

Bu çalışmada yerli ziyaretçilerin büyük kısmının şehrin çekiciliklerine geldiği ve kaldığı zamanın büyük kısmını şehirde geçirdiği ortaya çıkmıştır. İlçelere turist hareketliğinin hem sınırlı hem de kısa süreli olması en belirgin özelliklerden biridir.

Şehir turizmi şehirlerde dinlenme, eğlenme, özel düzenlemelere ve iş toplantılarına katılma, alış veriş yapma, sanat galerileri, konserler, festivaller, müzeler gibi çekicilikleri ziyaret etme, akraba eş dost ziyaretlerinde bulunmak gibi çok çeşitli faaliyetleri kapsamaktadır (383). Şehirdeki tarihi ve kültürel çekiciliklere dayalı etkinlikler de bu kapsamdadır ancak biraz daha geri planda kalmaktadır. Şehirde en az bir gece kalan ve turizm endüstrisinin olanaklarından yararlanan kişilere şehirsel turist, günübirlik gelip gidenlere ise şehirsel rekreasyonist denildiği göz önünde bulundurulduğunda belirginleşen bütün özellikleriyle Eskişehir'in turizm türünün **şehir turizmi**, misafirlerin ise

şehirsel turist ve şehirsel rekreasyonist olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Diğer araştırmaların bulgularında da Eskişehir'e gelen ziyaretçilerin seyahat kararlarında Eskişehir'in şehir imajının etkili olduğu, öğrenci ve alış veriş şehri olması, şehirsel alanlar ve etkinlikler öne çıkarken tarihi ve kültürel değerleri görme isteği ikinci planda kaldığı söylenebilir (376), (377) ve (378).

Yerli Turistlere İlişkin Nitel Bulgular: Yerli turistlerin Eskişehir turizmine ilişkin değerlendirmelerini betimleyebilmek için 2019 yılında Eskişehir'e gelen turistlerle görüşmeler yapılmıştır. Verilerin doygunluğuna ulaşılması ile veri toplama süreci bitirilmiştir. Bu doğrultuda, erişilebilen ve görüşmeyi kabul eden 27 katılımcıdan veri toplanmıştır (Tablo 35). Verilerin analizinde içerik analizine başvurulmuştur. Yerli ziyaretçilerin Eskişehir'e yönelik görüşler analiz edilerek temalar ve alt temalar oluşturulmuştur.

Tablo 35 *Görüşme Yapılan Yerli Turistler*

Katılımcı	Yaş	Meslek	İl
K1	22	Öğrenci	Ankara
K2	23	Öğrenci	Ankara
K3	45	Serbest meslek	İstanbul
K4	47	Mimar	İstanbul
K5	39	Turist rehberi	İstanbul
K6	35	Satış danışmanı	İzmir
K7	32	Ev hanımı	İzmir
K8	21	Öğrenci	İstanbul
K9	23	Öğrenci	İstanbul
K10	42	Öğretmen	İstanbul

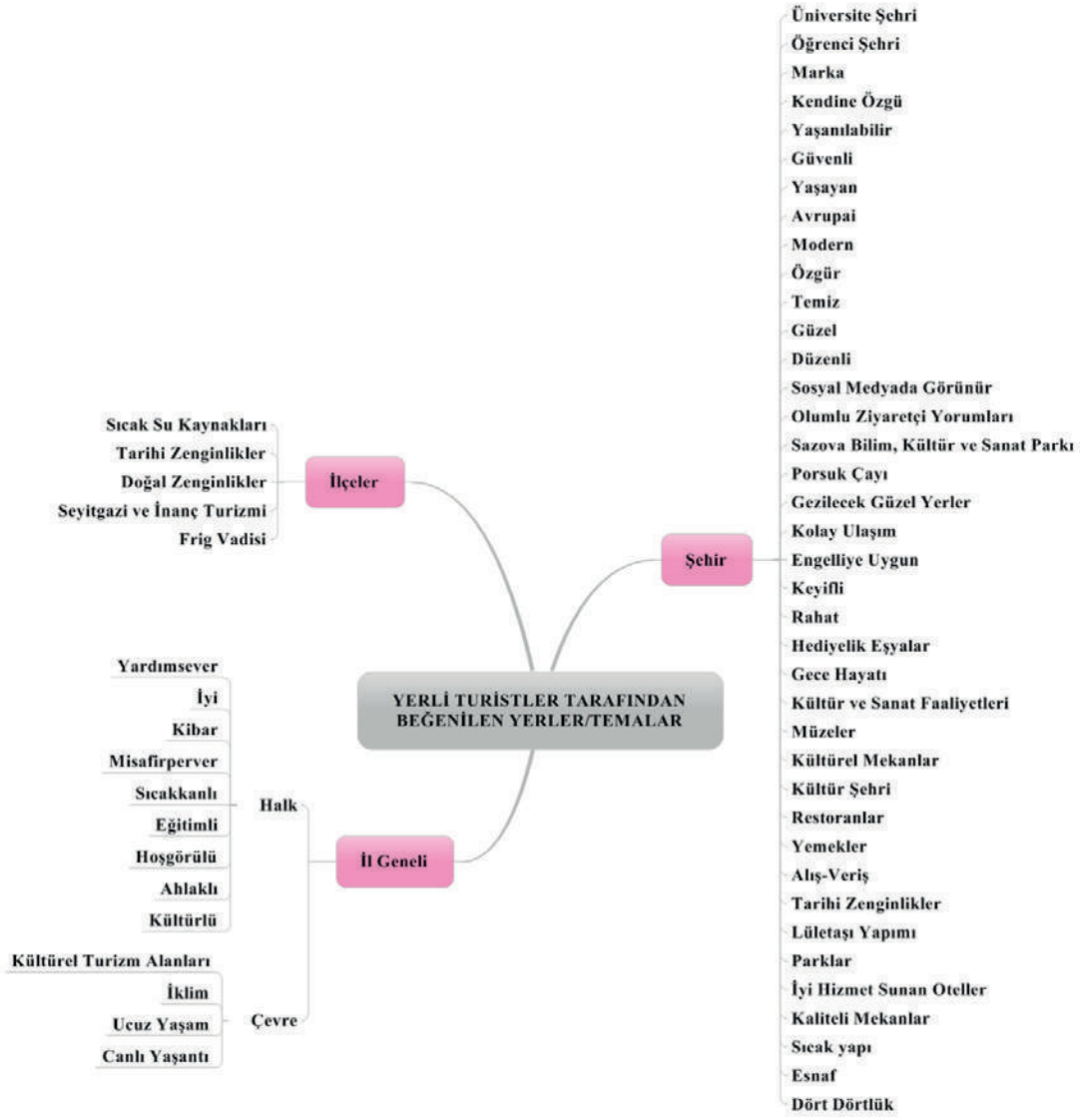
K11	30	Akademisyen	Antalya
K12	25	Öğrenci	Hatay
K13	22	Öğrenci	Hatay
K14	73	Emekli	Nevşehir
K15	20	Öğrenci	Denizli
K16	27	Öğretmen	Ankara
K17	53	Öğretmen	Ankara
K18	46	Öğretmen	Samsun
K19	21	Öğrenci	Denizli
K20	55	Ev hanımı	Bandırma
K21	27	Ön büro şefi	Bandırma
K22	23	Öğrenci	Denizli
K23	20	Öğrenci	Denizli
K24	52	Öğretmen	İzmir
K25	40	Akademisyen	Niğde
K26	39	Öğretmen	Manisa
K27	39	Öğretmen	İstanbul

3.2.1.1.1 Yerli Turistlerin Eskişehir'i Ziyaret Etme Nedenleri

Yerli ziyaretçilerin Eskişehir'i ziyaret etme nedenleri incelendiğinde kongreye katılma, iş, akraba ziyareti, dinlenmek, merak edip görmek ve gezmek amacıyla geldikleri anlaşılmaktadır.

Yerli Turistlerin Eskişehir'de Beğendikleri Yerler/Temalar

Ziyaretçileri Eskişehir'e çeken en güçlü unsurlara yönelik verilen yanıtlar Eskişehir iline yönelik genel değerlendirmeler, şehir turizmine yönelik değerlendirmeler ve ilçelere yönelik değerlendirmeler olmak üzere üç alt tema altında toplanmıştır.

Şekil 132 *Yerli Turistlerin Eskişehir'de Beğendikleri Yerler/Temalar*

Eskişehir halkına yönelik olumlu görüşler dikkat çekmektedir. Bu kapsamda Eskişehir halkının yardımsever, iyi, kibar ve misafirperver olduğunu ifade etmişlerdir. Buna ek olarak halkın sıcakkanlı, eğitimli, hoşgörülü, ahlaklı ve kültürlü olduğunu belirtmişlerdir. Kültürel turizm alanları, iklim, ucuz yaşam ve canlı yaşantı da ziyaretçilerin beğendikleri temalar arasındadır.

K9: "Öğrencilerine de misafirlerine de iyi bakıyorlar. İyi davranıyorlar gördüğüm kadarıyla."

K10: "Halkının sosyokültürel seviyesinin, ahlak seviyesinin ve hoşgörü seviyesinin çok yüksek olması."

K11: "Gece hayatı ve genç nüfusun fazla olması nedeniyle yaşantının canlı olması."

K12: "İnsanların eğitim ve kültürel düzeyi."

K14: "Sakarya üzerindeki baraj gölleri ve ortaya çıkan mikro klima ikliminin karasallığı yumuşatan değeri."

K17: "Sosyal yaşamda, sokakta gözlemleyebildiğim kadarıyla rahat ve hoş görülü bir ilişkiler ağı var."

K20: "İnsanları nazik ve kibar."

Ziyaretçiler Eskişehir'in üniversite şehri, kültür şehri ve öğrenci şehri olmasıyla ziyaretçileri çektiğini belirtmişlerdir. Bununla birlikte, Eskişehir'in marka, kendine özgü kimliğe sahip, yaşanılabilir, güvenli, yaşayan, Avrupai, modern, özgür, temiz, güzel ve düzenli bir şehir olduğu yönünde görüş bildirmişlerdir. Sosyal medyada görünür ve olumlu ziyaretçi yorumlarıyla dikkat çektiğini ifade etmişlerdir. Eskişehir'in Sazova Bilim, Kültür ve Sanat Parkı, Porsuk Çayı ve Odunpazarı evleriyle ziyaretçileri çektiği anlaşılmaktadır. Gezilecek güzel ve çok yerinin bulunması, ulaşımın kolay ve engelliye uygun bir şehir olması yönünde görüş bildiren ziyaretçiler de mevcuttur. Eskişehir'de gezmenin çok keyifli ve rahat olduğunu söylemişlerdir. Eskişehir'in hediyelik eşyaları, gece hayatı ve kültür ve sanat faaliyetleriyle de dikkat çektiği görülmektedir. Ziyaretçiler müzelerden ve kültürel mekânlardan memnun kaldıklarını söylemişlerdir. Yöresel lezzetleri sunan restoranları, göçmen mutfak kültürünü ve yemekleri beğendikleri anlaşılmaktadır. Ziyaretçilerin alışveriş olanaklarından, tarihi zenginliklerden, lületaşı yapımından ve parklardan memnun kaldıkları görülmektedir. Ayrıca, otellerde iyi hizmet sunulduğunu ve mekânların kaliteli olduğunu belirtmişlerdir. Son olarak şehrin sıcak yapısı, esnafı, çevre düzenlemesiyle her şeyin dört dörtlük olduğunu belirten görüşler sunmuşlardır.

K4: "Burası şehir olarak gayet güzel bir kent. Şehir içinde gezmek, dolaşmak gayet keyifli ve rahat. Ulaşım çok iyi. Güzel tarihi yerler var. Oteller iyi. Birkaç kez daha geldim. Otellerde kaldım. Gayet iyi hizmet. O da güzel. Ulaşım açıkçası iyiydi. Bunlardan memnun kaldım."

K11: "Gece hayatından, mekânlardan, yaşamın ucuz olmasından çok memnun kaldım."

K13: "Eskişehir'de girdiğimiz her semtte gezebileceğimiz yemek yiyebileceğimiz yöresel lezzetler tadabileceğimiz mekânlar bulabildik. Eskişehir reklamını çok iyi yapıyor. Daha Eskişehir'e gitmeden önce nereleri gezmem ve görmem gerektiğini biliyordum. Sosyal medya vasıtasıyla ve Eskişehir'i ziyaret edenlerin görüşleri beni fazlasıyla olumlu yönde etkiledi."

K14: "Kırım, Balkan Yarımadası göçmenlerinin varsıllaştırdığı mutfak kültürü ile kent bir gastronomik özellik kazanmış durumdadır."

K17: "Eskişehir, yaratılan değerlerle bir marka şehir haline gelmiş."

K27: "Şehrin Avrupai tarzda olması. Özgür bir şehir olması. Yaşayan bir şehir her şeyiyle."

Eskişehir'in sıcak su kaynakları, tarihi zenginlikleri ve doğal zenginlikleri ile dikkat çektiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, Seyitgazi ve inanç turizmini ve Frigya Bölgesini beğendiklerini belirtmişlerdir.

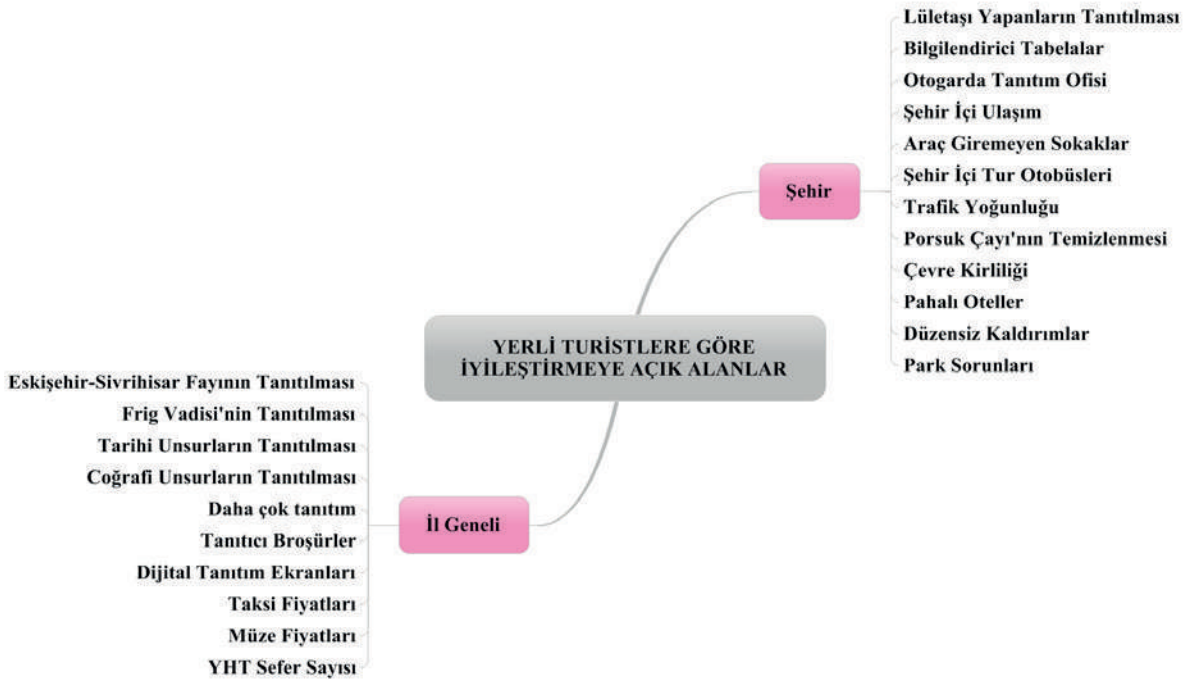
K14: "Eskişehir'in tarihsel değerleri üstün. Çevredeki höyükler ... Frig Vadisi ..."

K17: "Tarihsel dokunun korunması oldukça etkileyici."

K25: "Bu unsurlar ön planda, bir de tarihi unsurlarının olması, ilk çağ medeniyetlerinin eserlerinin olması, Selçuklu-Osmanlı dönemine ait eserlerin olması beni bunlar çekti. Gezdiğim süreçte de ben Frig Vadisi'ne giriş yapacağımız zaman gerçekten çok merak ettim. Gezdikçe hayran kaldım. Özellikle Yazılıkaya Anıtı, Aslanlı Mabet, Friglerin kendi yollarında yürümek. O döneme bir yolculuk yaptım. Çok da hoşuma gitti Frig Vadisi. Frig Vadisi'nde hem tarihi özellikler vardı hem de coğrafi anlamda bir yerleşim vardı. O bakımdan hepsi çok hoşuma gitti. Selçuklu dönemine ait Seyit Battal Gazi Türbesi vardı. O külliyenin yapısı ve orayı ziyaret etmek de hoşuma gitti."

3.2.1.1.2 Yerli Turistlere Göre Eskişehir'de İyileştirilmesi Gereken Unsurlar

Eskişehir'de iyileştirilmesi gereken unsurlar Eskişehir iline yönelik genel değerlendirmeler ve şehir turizmine yönelik değerlendirmeler olmak üzere iki alt tema altında toplanmıştır.

Şekil 133 *Yerli turistlere göre Eskişehir'de iyileştirilmesi gereken unsurlar*

Ziyaretçiler tanıtım üzerine önerilerde bulunmuşlardır. Bu bağlamda, Frig Vadisi'nin ve Eskişehir-Sivrihisar Fayının tanıtılması gerektiğini belirtmişlerdir. Eskişehir'i tanıtıcı broşürlerin ve dijital tanıtım ekranlarının olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Ayrıca, YHT seferlerinin, yemek ağırlıklı mekânların artırılması ve tarihi ve coğrafi unsurların ön plana çıkarılması gerektiği konusunda görüş bildirmişlerdir. Son olarak, Eskişehir ile ilgili daha çok tanıtım yapılması konusunda öneriler sunmuşlardır.

K5: "Eskiye oranla biraz daha kirli aslında. Eskiden daha da temizdi. Biraz daha temiz olabilir."

K24: "Eskişehir bende sadece şehir merkezinden ibaret olmadığı, çevresindeki Frig Vadisi'nin çok daha fazla tanıtılması ve daha fazla turist çekmesi gerektiğini düşünüyorum. Ben gidince cehaletime kızdım. Böyle güzel bir yerden bunca yıldır ve

coğrafya öğretmeni olarak ismini duyuyordum ama bu kadar güzel etkileyici eserlerinin olduğunu bilmiyordum. Daha fazla tanıtılması gerek."

K26: "İlçelerdeki güzelliklerin hem Eskişehirliler için hem de dışarıdan gelecekler için farkındalık yaratılması gerek."

K27: "Dijital bir ekran olabilir. Dışardan gelen için dokunduğu zaman nereleri gezebilir. Otogarda olabilir. Şehrin belirli giriş noktalarında olabilir. Odunpazarı'nın belirli noktalarında olabilir. Tamam, insanlar geliyor, evlere bakıyor ama çoğu hangi tarihte yapıldığı, ne için kullanıldığını bilmiyor."

Ziyaretçiler, Lületaşı yapanların tanıtılması, şehir merkezine bilgilendirici tabelaların yerleştirilmesi ve otogarda turizm ofislerinin bulundurulması gerektiğini belirtmişlerdir. Ulaşım açısından Sazova Bilim, Kültür ve Sanat Parkına ulaşımın kolaylaştırılması, "şehir içi ulaşım sorununun giderilmesi, bazı sokaklara araçların girememesi sorununun çözülmesi ve şehir içi tur otobüslerinin bulundurulması gerektiğini ifade etmişlerdir. Çevresel düzen ve temizlik açısından Porsuk Çayı'nın ve şehrin genelinin daha temiz olması, çöplerin binaların önüne çıkarılmaması gerektiği konusunda görüş bildirmişlerdir. Bunlara ek olarak lezzetli yemek sunan mekânların geliştirilmesi, konaklama tesislerinin daha ucuz olması ve orta düzey konaklama tesislerinin artırılması gerektiğini söylemişlerdir. Kaldırımların iyileştirilmesi, alt yapı ve park sorunlarının giderilmesi gerektiği konusunda görüş bildirenler de mevcuttur. Ayrıca, trafiğin yoğun olmasına yönelik olumsuz görüş bildiren ziyaretçiler de bulunmaktadır. Son olarak, taksi ve müze fiyatlarından memnun kalmadıklarını söylemişlerdir.

K11: "Kışın alt yapının yetersiz kaldığını düşünüyorum. 12 ay turizmin yapılabileceği bir kentte kışın da turistlerin rahat bir şekilde dolaşmaları gerekir."

K18: "Konaklama pahalıydı. Belli organizasyonların olduğu dönemde yer bulamamak. Bulduğumuzda bunu fırsat bilip fiyatın yükseltilmesi."

K20: "Sazova Parkı'na şehir merkezinden gitmek çok zor. 1 saate yakın otobüs bekledik."

K22: "Ulaşımdan memnun kalmadım."

K25: "Porsuk Çayı'nı ben daha temiz ve berrak sanıyordum. Porsuk Çayı'nın ben daha çok temiz, berrak ve güzel olmasını isterim. Şehri daha güzel gösterebilir temiz olması. Duru bir suyun olması. Kirli su olması benim çok hoşuma gitmedi."

3.2.1.1.3 Yerli Turistlerin Eskişehir'e Tekrar Gelme İsteği Uyandıran Motivasyon Unsurları

Eskişehir'e tekrar gelme isteği uyandıran motivasyon unsurları Eskişehir iline yönelik genel değerlendirmeler ve şehir turizmine yönelik değerlendirmeler olarak iki alt tema altında açıklanmıştır.

Şekil 134 *Yerli turistlerin Eskişehir'e tekrar gelme isteği uyandıran motivasyon unsurları*

Eskişehir iline tekrar gelme isteği uyandıran motivasyon unsurları olarak halkın sıcakkanlı olmasını, ve memleket sevgisini sıralamışlardır. Ayrıca, coğrafi zenginlikleri görmek, daha fazla yer gezmek ve farklı deneyimlerin yaşanabilmesi nedeniyle tekrar gelmek istediklerini belirtmişlerdir.

K15: "Şehri daha çok gezmek ve coğrafi anlamdaki zenginlikleri daha çok görmek için gelmek isterim."

K23: "Tekrar gelmek isterim. Kongre dolayısıyla Frig Vadisi gezisine gitmiştik. Orası beni çok etkiledi. Oraları kişisel olarak daha da ayrıntılı gezmek isterim. Daha çok gezmek daha çok öğrenmek isterim."

K24: "Gezmek, dinlenmek, farklı deneyimler yaşamak için güzel bir şehir ben sevdim. Bir daha gelirim."

Eskişehir'in keyif veren, düzenli, yaşanılacak, yaşayan, yenilikçi, sakin, huzurlu, eğlenceli, güvenli, temiz ve güzel bir şehir olduğunu söylemişlerdir. Eskişehir'in görülmesi gerek bir şehir olduğunu, tekrar gelme ve kültürel dokuyu yeniden hissetme isteği uyandırdığını belirtmişlerdir. Ziyaretçiler şehre ulaşımın kolay olması, yeme içme kültürü, gece hayatı, kültürel faaliyetlerin bulunması ve alışveriş olanakları nedeniyle tekrar gelmek istediklerini ifade etmişlerdir. Son olarak dinlenme, yaz mevsiminde gezme, dört mevsimde de gezilebilecek bir şehir olması açısından da tekrar gelme niyetlerinin bulunduğunu belirtmişlerdir.

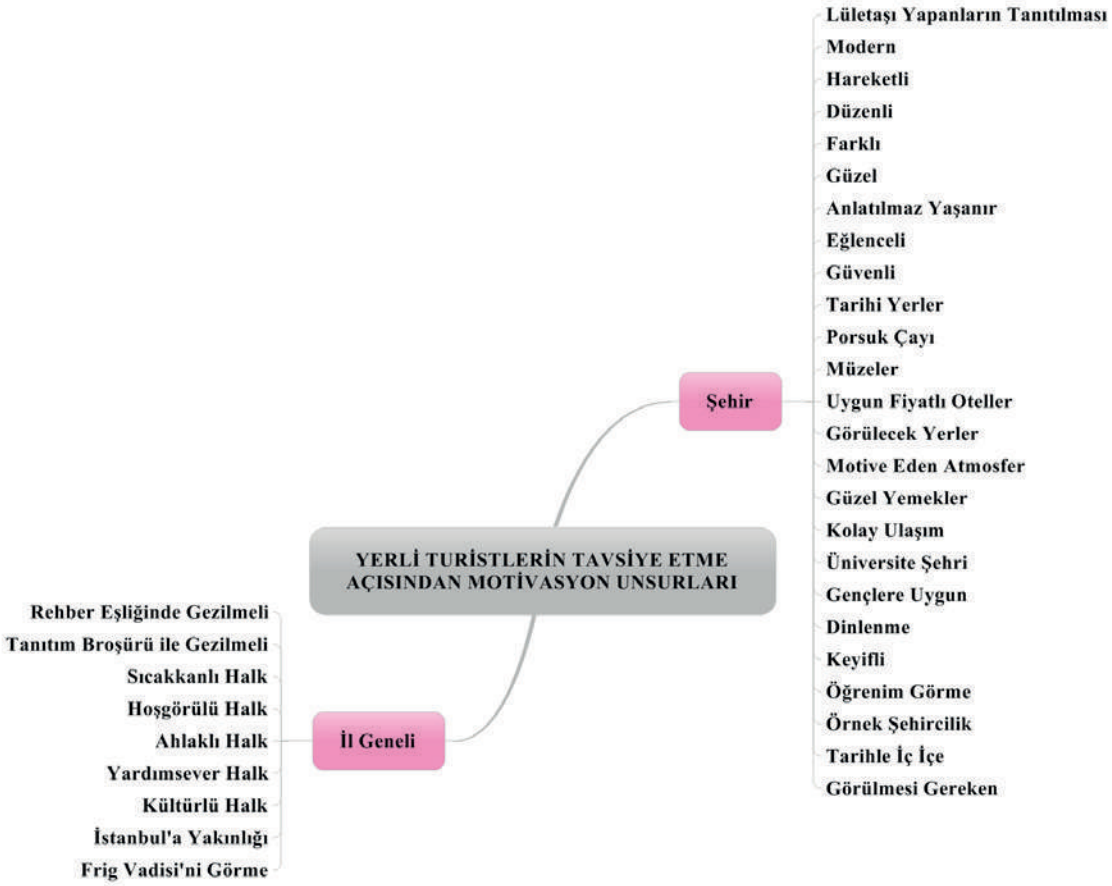
K12: "Çünkü huzurlu sakin bir şehir, her ne kadar citta slow bir kent olmasa da yine de güzel."

K14: "Dört mevsimiyle tanınması gereken bir kent. 12 ay yaşanmalı. Bir kez daha değil, birçok kez ziyaret etmek isteriz."

K27: "Yaşayan bir şehir. Gençleriyle, esnafıyla."

3.2.1.1.4 Yerli Turistlerin Eskişehir'i Tavsiye Etme Açısından Motivasyon Unsurları

Eskişehir'i tavsiye etme açısından motivasyon unsurları Eskişehir iline yönelik genel değerlendirmeler ve şehir turizmine yönelik değerlendirmeler olmak üzere iki alt tema altında toplanmıştır.

Şekil 135 *Yerli turistlerin Eskişehir'i tavsiye etme açısından motivasyon unsurları*

Ziyaretçilerin Eskişehir'i tavsiye etme açısından görüşleri incelendiğinde şehrin rehber eşliğinde ve tanıtım broşürü ile gezilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Ayrıca, halkın sıcakkanlı, hoşgörülü, ahlaklı, yardımsever ve kültürlü olduğunu söylemişlerdir. Son olarak Eskişehir'i İstanbul'a yakın olması ve Frig Vadisi'ni görme açısından tavsiye edeceklerini ifade etmişledir.

K9: "Buraya gelmesi kolay. İstanbul için konuşuyorum. Bin trene gel. Kalması kolay. Genel olarak kalınacak yerler çok pahalı değil. Gelsinler. Eğlenceli ortam. İlk ahşap müzesini gezdik. Sadece onun için bile gelinebilir. Başka bir şehir olsa eleştirecek bir şey çıkardı. Eskişehir'de böyle bir şey yok."

K10: "Keyifli bir gezi sunacak görülmesi gerekilen yerlerinin fazla sayıda olması."

K15: "Hem okumak için hem de insanlarının yakınlığından sıcak tavrından, şehrin Anadolu ve batı kültürü ile nasıl harmanlandığını görmeleri için gelmelerini isterim."

Ziyaretçiler Eskişehir'in Avrupai, modern, güvenli, eğlenceli, hareketli", "düzenli, çok farklı, çok güzel, gezilebilecek ve anlatılmaz yaşanır bir şehir olduğu konusunda görüş bildirmişlerdir. Eskişehir'deki tarihi yerleri, Porsuk Çayı'nı ve müzeleri görmek için tavsiye edeceklerini belirtmişlerdir. Şehircilik açısından örnek, tarihle iç içe geçmiş, atmosferinin solunması gereken ve görülmesi gereken bir şehir olduğunu ifade etmişlerdir. Otel fiyatlarının uygun olması, gezip görülecek çok yerin ve özelliklerin olması, şehrin atmosferinin insanı motive etmesi, yemeklerinin güzel olması, keyifli olması ve ulaşımın kolay olması nedeniyle tavsiye edeceklerini söylemişlerdir. Ziyaretçiler ayrıca, üniversite şehri ve gençlere uygun bir şehir olmasıyla öğrenim görmek için gidilebileceğini belirtmişlerdir. Ayrıca, Porsuk Çayı'nın kenarında dinlenmek ve genel anlamda dinlenmek için güzel bir şehir olması nedeniyle tavsiye edilebilecek bir şehir olduğunu ifade etmişlerdir.

K3: "Herkese, her zaman tavsiye ediyorum. Ama herkes benim gibi boş zaman bulamıyor. Ben iki – üç ayda bir, iki haftada bir, bazen kafama estiği zaman geliyorum. O yüzden dinlenmek için, rahat, kafa dinlemek için büyük şehirlerden kaçmak için ideal bir yer. Her şey güzel. Bizim için çok güzel bir engelli olarak bunu söylüyorum. Yeni bir sistem konmuş şimdi tren garına. Turuncu masa diye. Orası daha da işimizi kolaylaştırıyor. Direk trenden alıyorlar bizi. Taksiye kadar götürüyorlar."

K4: "Tabii ki görülmesi gereken bir yer olarak tavsiye ederim. İyi bir kent olması, şehir anlamında gayet güzel gidilecek mekânların olması. Yemekler gayet iyi. Gittiğimiz restoranlarda yemekler gayet iyi."

K8: "Hem büyük hem de güzel bir şehir. Çoğu şehre göre daha güvenli bir şehir. Düzenli bir şehir. Güzelleştirilmiş bir şehir, halkı ile birlikte. Yaşanacak bir yer."

3.2.2 ESKİŞEHİR İLİNİ ZİYARET EDEN YABANCI TURİSTLERE İLİŞKİN BULGULAR

Bu bölümde üç farklı kaynaktan veri elde edilmiştir. 21 yabancı turistle görüşme gerçekleştirilmiştir. Sekiz Koreli seyahat blog yazarının seyahat hikâyeleri ve 78 takipçi yorumu incelenmiştir. Ayrıca Tripadvisor.com adresinde 2019 yılına ait 128 yabancı turistin Eskişehir ile ilgili yorumları değerlendirmeye alınmıştır.

Yabancı Turistlerle Yapılan Görüşmelere İlişkin Bulgular: Yabancı turistlerin Eskişehir turizmine ilişkin değerlendirmelerini betimleyebilmek için 2018-2019 yılında Eskişehir'e gelen turistlerle görüşmeler yapılmıştır. Verilerin bir kısmı yüz yüze

görüşmelerle, bir kısmı da yarı yapılandırılmış görüşme formlarının maillerine iletilmesiyle elde edilmiştir. Verilerin doygunluğa ulaşılması ile veri toplama süreci bitirilmiştir. Bu doğrultuda, erişilebilen ve görüş bildirmeyi kabul eden 21 yabancı misafirden veri toplanmıştır (Tablo 36). Verilerin analizinde içerik analizine başvurulmuştur. Yabancı ziyaretçilerin Eskişehir'e yönelik görüşler analiz edilerek temalar ve alt temalar oluşturulmuştur.

Tablo 36 *Görüşme Yapılan Yabancı Turistler*

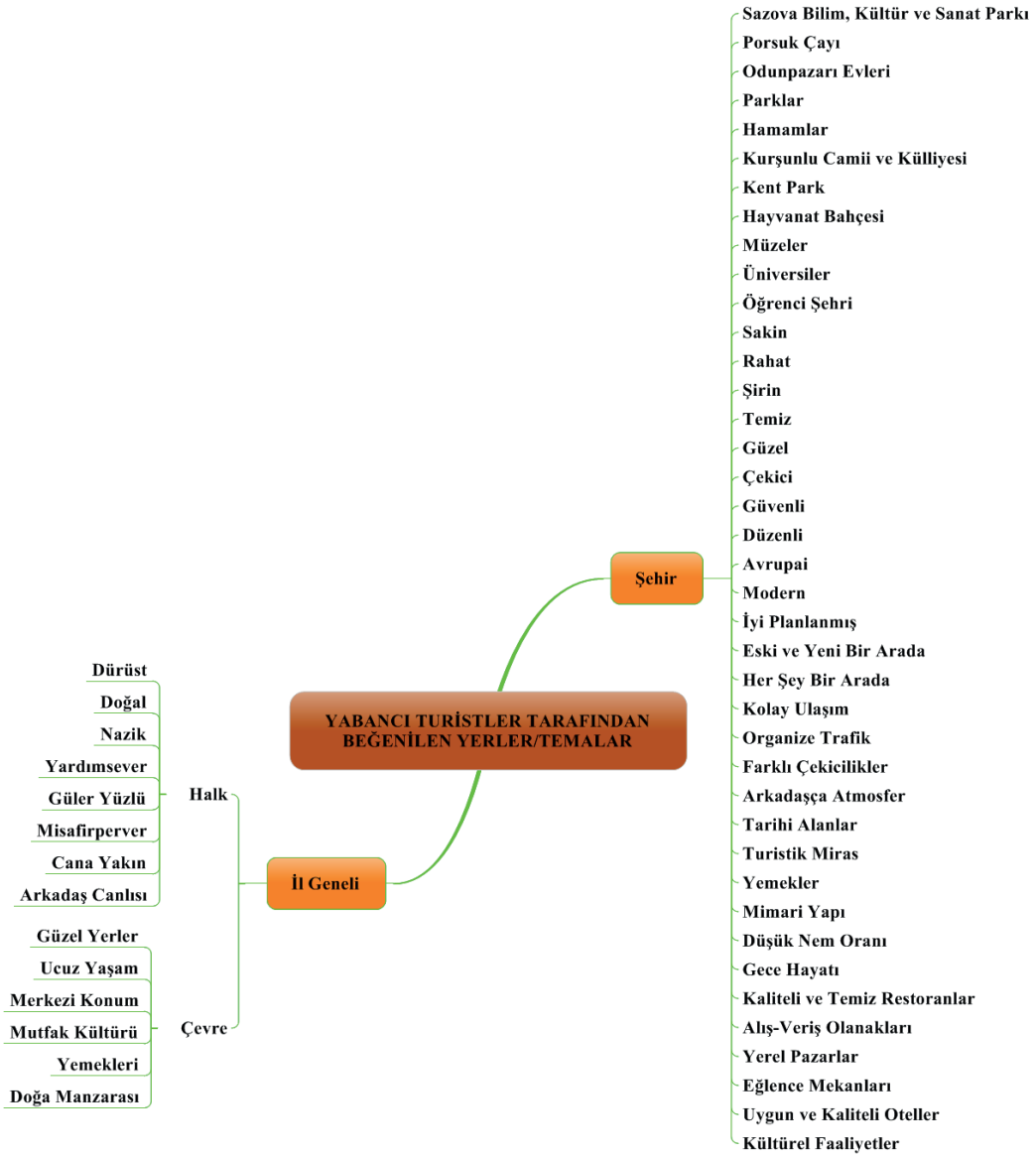
Katılımcı	Yaş	Meslek	Ülke
K1	30	Öğrenci	İran
K2	35	Öğrenci	İran
K3	32	Kamu personeli	Avustralya
K4	25	Öğrenci	Amerika
K5	28	Öğrenci	Hindistan
K6	30	Yatırımcı	Irak asıllı Amerikalı
K7	60	Akademisyen	Malezya
K8	37	Akademisyen	Çekya
K9	42	Akademisyen	KKTC
K10	32	Doktora öğrencisi	İtalya
K11	36	Ev hanımı	Güney Kore
K12	41	Akademik personel	Japonya
K13	30	Psikolog	Estonya
K14	29	Öğretmen	Yunanistan
K15	58	Ressam	Güney Kore
K16	40	Satış uzmanı	Güney Kore
K17	46	Tekvando ustası	Güney Kore
K18	25	Öğrenci	Güney Kore
K19	58	Akademisyen	Macaristan
K20	46	Akademisyen	Litvanya

3.2.2.1.1 Yabancı Turistlerin Eskişehir'i Ziyaret Etme Nedenleri

Yabancı ziyaretçilerin Eskişehir'i ziyaret etme nedenleri incelendiğinde kongreye katılma, iş, arkadaş ziyareti, öğrenim görmek, dinlenmek ve gezmek amacıyla geldikleri anlaşılmaktadır.

Yabancı Turistlerin Eskişehir'de Beğendikleri Yerler/Temalar

Ziyaretçileri Eskişehir'e çeken en güçlü unsurlara yönelik verilen yanıtlar Eskişehir iline yönelik genel değerlendirmeler ve şehir turizmine yönelik değerlendirmeler olmak üzere iki alt tema altında toplanmıştır.

Şekil 136 *Yabancı turistlerin Eskişehir'de beğendikleri yerler/temalar*

Ziyaretçilerin Eskişehir ile ilgili en beğendikleri yerler/temalar değerlendirildiğinde Eskişehir halkına yönelik olumlu görüşleri dikkat çekmektedir. Bu kapsamda Eskişehir halkının dürüst, doğal, nazik ve yardımsever olduğunu ifade etmişlerdir. Buna ek olarak halkın güler yüzlü, misafirperver, cana yakın ve arkadaş canlısı olduğunu belirtmişlerdir. Eskişehir'de güzel yerlerin olması, yaşamın ucuz ve Eskişehir'in merkezi konumda olmasının da ziyaretçilerin beğendikleri unsurlar arasında olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, mutfak kültürü, yemekleri ve doğa manzarasından memnun kaldıklarına yönelik görüşler de mevcuttur.

K1: "Bir de Eskişehirlileri çok sevdim. Güler yüzlü ve misafirperver olmalarıyla beraber turistlere pozitif enerji gönderiyorlar. Eskişehir'in Türkiye'deki merkezi konumu. Hem Ankara'ya hem İstanbul'a tren veya otobüsle ulaşılabilir bir mesafede olması çok dikkat çekici."

K4: "Hindistan'da kullandıklarıma göre çok farklı diyebilirim. Çünkü orada çok fazla yağ ve baharat var ama buradaki yemekler de çok güzel. İnsanlar çok dürüst ve yardımsever burada, dolayısıyla burayı çok seviyorum."

K5: "Çok ucuz olması, başta kıyafet olarak alış veriş yapmak çok iyi bence. Restoranlar ve yiyecekler çok ucuz, temiz ve kaliteli."

K7: "Güzel yerler ve insanlar arkadaşça, mutfak kültürü mükemmel."

K14: "Misafirperverlik, mükemmel yemek ve arkadaşça bir atmosfer."

K17: "Her yerin yakın mesafede bulunması, büyük şehirlere göre fiyatların ucuz olması ve kültürel etkinliklerin olması iyiydi."

Ziyaretçilerin Eskişehir'in en güçlü unsurlarına ilişkin görüşleri incelendiğinde Eskişehir'in Sazova Bilim, Kültür ve Sanat Parkı, Porsuk Çayı, Odunpazarı evleri, parkları, hamamları, şehir merkezi, Kurşunlu Cami ve Külliyesi, Kent Parkı, hayvanat bahçesi ve müzeleriyle ziyaretçileri çektiği anlaşılmaktadır. Eskişehir'in üniversiteleriyle ve öğrenci şehri olmasıyla ziyaretçileri çektiğini belirtmişlerdir. Bununla birlikte, Eskişehir'in sakin, rahat, şirin, temiz, güzel, çekici, güvenli, düzenli, Avrupai, modern ve iyi planlanmış bir şehir olduğu yönünde görüş bildirmişlerdir. Eski ve yeninin bir arada olması, çekici şehirciliğe sahip ve Amerika'nın vahşi batı çağında yapılmış bir şehir gibi olmasıyla dikkat çektiğini ifade etmişlerdir. Ayrıca, her şeyin bir arada, ulaşımın kolay, trafiğin organize, farklı çekiciliklere sahip ve arkadaşça bir atmosferinin olmasını güçlü unsurlar olarak sıralamışlardır. Tarihi alanları, turistik mirası, yemekleri ve mimari yapısıyla şehrin güzel

olması yönünde görüş bildiren ziyaretçiler de mevcuttur. Eskişehir'de parkların temiz olduğunu ve nemin olmadığını söylemişlerdir. Son olarak, gece hayatıyla da dikkat çektiği görülmektedir. Restoranların ucuz, kaliteli ve temiz olduğunu, yerel lokantalardan memnun kaldıklarını ifade etmişlerdir. Alışveriş olanakları, yerel pazarları, yeni binaları, barları ve kafeleri beğendikleri anlaşılmaktadır. Bunlara ek olarak, otellerin uygun fiyatlı ve kaliteli olduğunu belirtmişlerdir. Son olarak Eskişehir'in kültürel etkinliklerinden memnun kaldıklarını belirten görüşler sunmuşlardır.

K1: "Düzenli bir şehir olması çok hoşuma gitti. Porsuk Nehri, köprüsü, sandalları, bisikletler, tema parkı görenlerin zihninde çok güzel bir imaj oluşturuyor."

K2: "Kafeler, barlar, yerli lokantaları ve tema parkı."

K5: "Temiz, ucuz ve kaliteli, kesinlikle Türkiye'nin birçok şehri bence temiz. İnsanlar yaşadıkları yeri kalpten seviyor bence ve böyle temiz olabiliyor her yer. Bence en önemli olan şey temizliktir. Bir turist için de öyle. Nereye gidersen git temiz olması çok önemli bence. Hayvanat bahçesini çok sevdim, aynı zamanda Şelale Park, Kent Park buralar çok güzel. Mesela New York Central Park çok büyük güzel ama buradakiler küçük olsa da daha temiz."

K8: "Kurşunlu Cami ve Külliyesi."

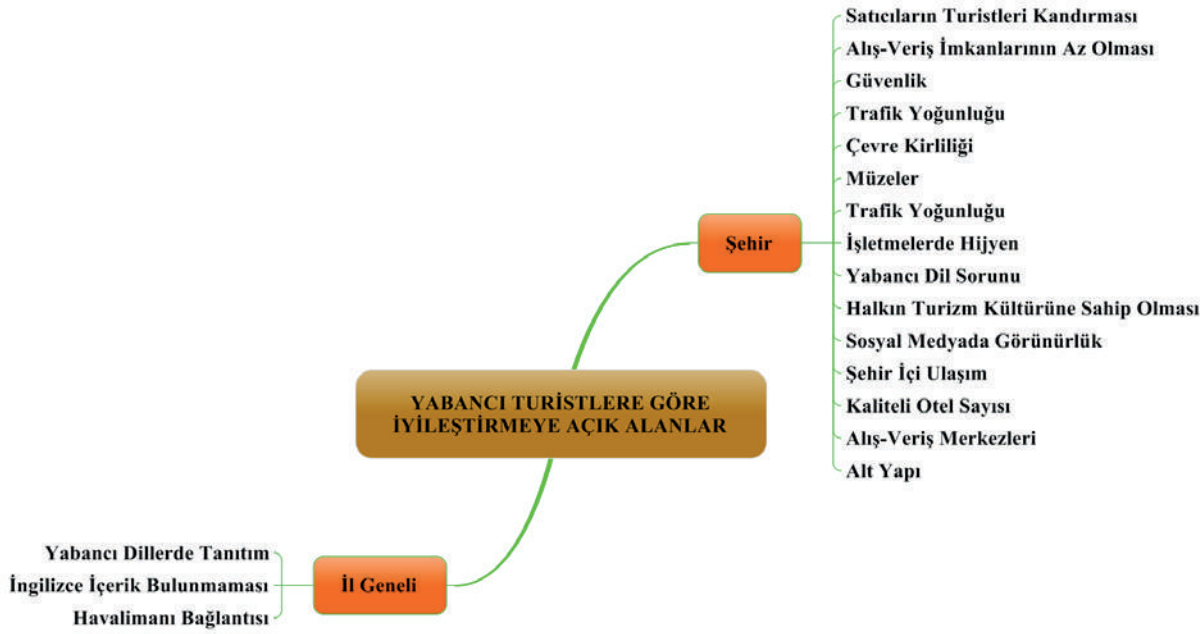
K9: "Sazova Parkı."

K16: "Temiz ve fiyatları çok ucuzdu."

K18: "Şehrin bütün yerlerde sakin ve rahat bir hissiyat vardı. Nereye gitsem güvenli ve rahat hissettiren atmosferi çok hoşuma gidiyordu. Modern ve geleneğin bir arada yaşandığı bir şehirdi. Geleneksel evlerin olduğu yere gitmiştim (ismini tam hatırlayamadım). Şehir içi ile bambaşka bir havası vardı. Böylece modern ve geleneğin bir arada olması çok hoşuma gitti."

Yabancı Turistlere Göre Eskişehir'de İyileştirilmesi Gereken Unsurlar

Eskişehir'de turizmle ilgili iyileştirilmesi gereken unsurlar Eskişehir iline yönelik genel değerlendirmeler ve şehir turizmine yönelik değerlendirmeler olmak üzere iki alt tema altında toplanmıştır.

Şekil 137 *Yabancı turistlere göre Eskişehir'de iyileştirilmesi gereken unsurlar*

Ziyaretçiler tanıtım üzerine önerilerde bulunmuşlardır. Bu bağlamda, Eskişehir ile ilgili yabancı dillerde çok tanıtım yapılması ve sosyal medyada İngilizce içerik bulunması konusunda öneriler sunmuşlardır. Ziyaretçiler hava yolu bağlantısının olmamasından memnun kalmamıştır.

K2: "Benim gittiğim mevsimde havanın çok soğuk olması beni biraz rahatsız etti. Onun dışında her şeyden memnun kaldım diyebilirim."

K5: "..... insanlar internete girdiğinde genellikle Antalya, İstanbul gibi daha bilindik yerlerle ilgili bilgileri bulabiliyor. Belki Eskişehir için daha fazla bilgi koyulmalı. Mesela ben İngilizce olarak Türkiye'yi, turistik olarak ne yapılabilir, nereye seyahat edilebilir gibi arama yaptığımda Eskişehir gibi yerler çıkmıyor, daha bilindik yerler çıkıyor önüme. Bunun bir eksiklik olduğunu düşünüyorum. Aslında Eskişehir'de yapay bir sahil var, nehir var üstünde gezinti yapabileceğiniz bir araç ile ama bunlar internette olmalı yani sosyal medyada İngilizce arama yaparken çıkmalı. Çünkü herkes internete bakıyor."

K18: "Ayrıca Korelilere popüler olan İstanbul, İzmir, Antalya ve Kapadokya gibi turistik yerlerden uzak olması ulaşım konusunda dezavantaj olduğunu düşünüyorum."

K20: "Diğer ülkelerden direkt havayolu bağlantısı olması gerekli, buraya seyahat etmek çok uzun sürebiliyor."

Ziyaretçilerin Eskişehir'de iyileştirilmesi gereken unsurlara yönelik zincir ve kaliteli otel sayısının, alışveriş merkezlerinin ve sosyal medyada görünürlüğün artırılması gerektiğini belirtmişlerdir. Halkın turizm kültürüne sahip olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Ziyaretçileri Eskişehir'de güvenliğin sağlanması, yiyecek içecek ve otel işletmelerinde hijyen kontrollerinin yapılması gerektiği konusunda görüş bildirmişlerdir. Bunlara ek olarak kaldırımların, toplu taşımanın, müzelerin ve ulaşımın geliştirmesi gerektiğini söylemişlerdir. Eskişehir'de daha çok yenilik yapılması ve turistlere daha çok ilgi gösterilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Havalimanına bağlantı olması ve yabancı dil sorununun giderilmesi gerektiği konusunda görüş bildirenler de mevcuttur. Ziyaretçiler alt yapının yetersiz olması ve trafiğin yoğun olmasından memnun kalmamışlardır. Ayrıca, satıcıların turistleri kandırmaya çalışmasına yönelik olumsuz görüş bildiren ziyaretçiler bulunmaktadır. Umumi tuvaletlerinin yetersizliği ve hijyenik olmamasından memnun kalmadıklarını belirtmişlerdir. Son olarak çöplerin binaların önüne çıkarılması, yeterli müzelerin olmaması ve dil açısından kolay bir şehir olmamasından memnun kalmadıklarını söylemişlerdir.

K3: "Yağmur yağdığında yolların su içinde kalması, yağmur suyu kanalizasyon sistemin yetersiz olması. Halk tuvaletlerin yetersiz olması ve olanlarında ücretli olmasına rağmen hijyenik olmaması."

K5: "Bunun dışında insanlar sosyal medya (instagram) üzerinden organize edilebilirler mesela. Çünkü herkesin sosyal medya hesabı var ve bir bağlantıyla birçok kişiye ulaşılabilir."

K6: "Ziyaretçilere yeterli ilgi yok. Şehir nüfusu genellikle yeterli bir turizm kültürüne sahip değil. İngilizce dili çok zayıf. Bazen bazı satıcılar tarafından turistlerin sömürülmesi."

K8: "Araç trafiği ve yolların durumu."

K13: "Sokaklarda birçok çöp vardı, daha fazla çöp konteynerinin olması gerekir."

K17: "Valiz ile tren veya otobüsle gitmek biraz zor geldi. Uçakla ulaşılırsa çok daha kolay olur."

K18: "Yabancı dilini iyi bilmeyenler için gezinmesi çok kolay olmayabilir bir şehirdi."

3.2.2.1.2 *Yabancı Turistlerde Eskişehir'e Tekrar Gelme İsteği Uyandıran Motivasyon Unsurları*

Eskişehir'e tekrar gelme isteği uyandıran motivasyon unsurları Eskişehir iline yönelik genel değerlendirmeler ve şehir turizmine yönelik değerlendirmeler olarak iki alt tema altında açıklanmıştır.

Şekil 138 *Yabancı turistlerde Eskişehir'e tekrar gelme isteği uyandıran motivasyon unsurları*

Eskişehir iline tekrar gelme isteği uyandıran motivasyon unsurları olarak halkı sevmeleri, halkın sıcak kanlı ve samimi olmasını sıralamışlardır. Ayrıca, güzel manzaraya sahip olması nedeniyle tekrar gelmek istediklerini belirtmişlerdir.

K12: "Kesinlikle, insanları, manzarayı ve yemekleri sevdiğim için."

K15: "Evet, sıcak ve samimi insanlar hala aklımda olduğu için."

Eskişehir'in güzel, temiz, huzurlu, sakin, insanı kendine çeken ve özel bir şehir olduğunu söylemişlerdir. Eskişehir'e iş, dinlenme, öğrenim görme, daha çok gezme, müzeleri gezme amacıyla tekrar gelmek istediklerini belirtmişlerdir. Ziyaretçiler ulaşımın

kolay olması, yaşamın ucuz olması ve yemeklerin güzel olması gibi görüşler sunmuşlardır. Son olarak yeşil alanların ve parkların çok olması, evde hissettirmesi açısından da tekrar gelme niyetlerinin bulunduğunu belirtmişlerdir.

K2: "Eskişehir içindeki halkı ve huzuruyla insanı kendine çekmeyi başarabiliyor."

K4: "Müzeye gittim. Çok güzeldi, kapanmasına bir saat gibi bir süre vardı hızlı bir gezi oldu bizim için ama güzeldi. Çok soğuk olduğundan çevresini gezemedik ama tekrar gitmeliyiz bence. Ne kadar fazla zamanın olduğuyla ilgili aslında."

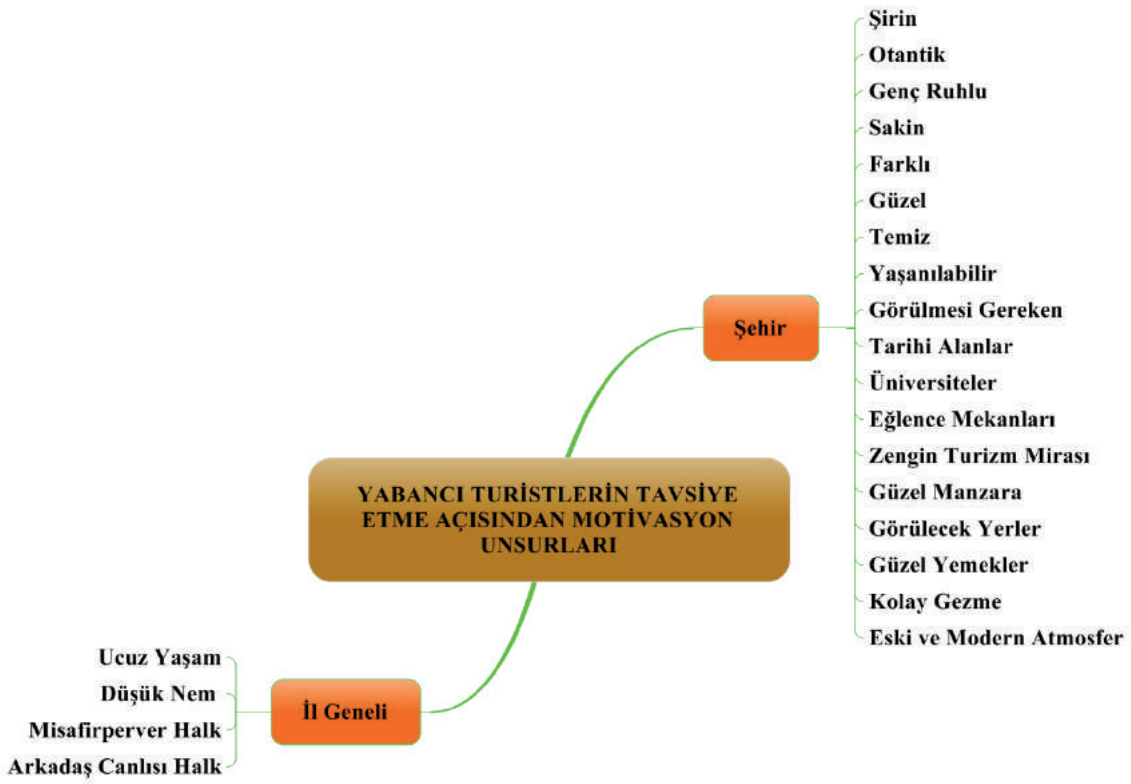
K11: "Tekrar ziyarete gelmek isterim çünkü temiz ve güzel şehir olması çok hoşuma gitti."

K18: "Evet, aşırı popüler veya çok turist olmaması genel olarak şehrin ucuz kalmasını sağlıyordu. O yüzden dinlenmek için ziyaret edilebilecek iyi bir yer olduğunu düşünüyorum."

K20: "Evet tabii ki, evde olmak gibi güzeldi."

3.2.2.1.3 Yabancı Turistlerin Eskişehir'i Tavsiye Etme Açısından Motivasyon Unsurları

Eskişehir'i tavsiye etme açısından motivasyon unsurları Eskişehir iline yönelik genel değerlendirmeler ve şehir turizmine yönelik değerlendirmeler olmak üzere iki alt tema altında toplanmıştır.

Şekil 139 *Yabancı turistlerin Eskişehir'i tavsiye etme açısından motivasyon unsurları*

Ziyaretçilerin Eskişehir'i tavsiye etme açısından görüşleri incelendiğinde yaşamın ucuz ve nem oranın düşük olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca, halkın misafirperver, arkadaş canlısı olduğunu ve halkı sevdiklerini söylemişlerdir.

K10: "İnsanlar misafirperver ve her şey çok ucuz."

K11: "Nem oranı düşük olduğu için bunaltmadan güzel gezebilecek bir şehirdir (özellikle yazın). Ayrıca tertemiz, güzel bir şehirdir."

Ziyaretçiler Eskişehir'in güzel, şirin, otantik, genç ruhlu, farklı, sakin, temiz, yaşanılabilir ve görülmesi gereken bir şehir olduğu konusunda görüş bildirmişlerdir. Eskişehir'deki tarihi alanları, üniversiteleri, eğlence mekânlarını ve zengin turizm mirasını görmek için tavsiye edeceklerini belirtmişlerdir. Manzarasının güzel olması, gezip görülecek çok yerin ve özelliklerin olması, yemeklerinin güzel olması ve gezmenin kolay olması nedeniyle tavsiye edeceklerini söylemişlerdir. Ayrıca, şehrin eski ve modern atmosferinin görülmesi gerektiği konusunda tavsiye edilebilecek bir şehir olduğunu ifade etmişlerdir.

K1: "Türkiye'nin farklı şehirlerini görmek isteyen bir insanın mutlaka Eskişehir'i de görmesi gerekir diye düşünüyorum. Bu yüzden arkadaşlarıma Eskişehir'i gezin, çünkü en

azından bir kez için görmeye değer, eski yapımlı genç ruhlu olan bu şehir hayatınızda çok hoş bir anı olarak kalabilir, diyorum"

K5: "Eski ve modern atmosferin bir arada görülmesi açısından herkese tavsiye edebilirim."

K7: "Zengin turizm mirasından dolayı, evet."
K8: "Otantik şehir, tarihi alanlar ve eğlence imkânları."

K12: "Yemekleri sevdiğim için."

K20: "Türkiye'nin farklı bir yeri."

Koreli Seyahat Yazarlarının Eskişehir'deki Seyahat Deneyimlerinin Analizi

25-30 Ağustos 2019 tarihleri arasında Eskişehir Valiliği Koordinasyonunda Türk Hava Yolları desteği ile sekiz Koreli seyahat yazarına Bursa Eskişehir Bilecik Kalkınma Ajansı (BEBKA) tarafından Eskişehir'in turizm değerleri tanıtılmıştır. Seyahatleri sırasında ve döndükten sonra yazdıkları yazılar, aldıkları beğeniler ve yorumlar ışığında Eskişehir ilinin hangi özelliklerinin Koreli seyahat yazarlarına ve takipçilerine cazip geldiği anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda, Eskişehir'i ziyaret eden sekiz Koreli seyahat yazarının Eskişehir hikâyeleri ve 78 takipçi yorumu analiz edilmiştir. Hikâyeler incelendiğinde Koreli seyahat yazarlarının tümünün Eskişehir'de kaldıkları otelden memnun kaldıkları anlaşılmaktadır. Eskişehir'in Kore ile benzer bir şehir olduğunu vurgulayarak kültürel mesafenin az olduğunu ifade etmişlerdir. Kültürel yakınlıkla ilgili olarak ayrıca yemekler, sıcak sular ve hamamlara ilişkin görüşler sıralanabilir. Koreli seyahat yazarları Eskişehir'de sunulan yöresel yemeklerden memnun kaldıklarını ve yemeklerin damak tatlarına uygun olduğunu belirtmişlerdir. Örneğin Mantıyı kendi ülkelerindeki Mulmanduya benzetmeleriyle yemek kültürünü kendi ülkeleriyle benzer bulmuşlardır.

Eskişehir ile ilgili genel değerlendirmelerde hediyelik eşyaların fiyatlarının uygun olduğunu ifade etmişlerdir. Eskişehir şehir merkezini Avrupa havasında ve coğrafi görünümünde değerlendirmişlerdir. Türkiye'nin en güvenli şehri olduğunu belirten görüşler sunmuşlardır. Yazarlar Eskişehir'in Türkiye'nin diğer şehirlerine göre farklılıklara sahip olduğunu ifade etmişlerdir. Porsuk Nehri ve çevresini beğendiklerini söylemişlerdir. Burasının farklı bir atmosfere sahip olduğunu ve egzotik bir deneyim olarak Venedik gondollarına benzer gondolları beğendiklerini söylemişlerdir. Uzak Doğulu toplumların daha sakin ve yavaş bir yaşamı tercih etmeleri nehrin üzerinde yavaş hareket eden

gondolların beğenilmesine neden olmuştur. Eskişehir ilinin doğa dostu olduğunu ve Eskişehir il genelinde farklı aktivitelerin yapılabileceğini ifade etmişlerdir.

Farklı deneyimlerin yaşandığı, tema park görünümlü, masal kitabından çıkmış gibi, ilginç ve yaratıcı fikirlerle tasarlanan kuleleriyle insanın kendini rahat hissettiği yer olarak tanımladıkları Sazova Bilim, Kültür ve Sanat Parkı'nı beğenmişlerdir. Seyahat yazarları Odunpazarı'nı beğendilerini belirten görüşler sunmuşlardır. Odunpazarı'nda Cam Sanatları Müzesi'ni, şirin sokakları, Odunpazarı Modern Müze'yi, Lületaşı Müzesi'ni, Balmumu Müzesi'ni, Kurşunlu Külliyesi'ni, Atlıhan Çarşısı'nı, hediyelik eşya dükkânlarını, hamamlarını ve el sanatlarını beğenmişlerdir. Eskişehir genel olarak bir Avrupa şehrine benzetirken, Odunpazarı'nı otantik coğrafi görünümü ile sevimli bulunmuş ve beğenmişlerdir. Takipçi yorumları da bu özgün yapının dikkat çekici olduğuna işaret etmektedir.

Koreli seyahat yazarlarının gezdikleri ilçeler arasında en çok THY İnönü Havacılık Merkezini beğendiklerini belirtmişlerdir. Burada motorsuz uçakla uçmanın keyifli bir deneyim olduğunu, bu deneyimin uygun fiyatla sunulduğunu ve uçarken manzaranın güzel olduğunu belirmişlerdir. Bunlara ek olarak, İnönü'nün köy görünümüne sahip sakin ve huzurlu bir yer olduğuna da vurgu yapmışlardır.

Seyahat yazarlarının Sivrihisar ilçesini beğendiklerini belirten görüşleri de fazladır. Sivrihisar şehrinin özgün coğrafi görünüme sahip, Avrupai görünümlü sokaklardan farklı şirin, benzersiz atmosferi ile tarihin hissedildiği, güzel yemeklere ve manzaraya sahip, sevimli, sakin ve huzurlu bir yer olduğunu ifade etmişlerdir. Bunlara ek olarak, hediyelik eşyaların güzel ve uygun fiyatlı olduğunu söylemişlerdir. Sivrihisar'daki sokak pazarını Koreli seyahat yazarlarının ilgisini çekmiştir. Pazarı şirin bulmuşlardır.

Masal kitabından çıkmış restoranı, benzersiz coğrafi özellikleri ile sıra dışı ve bilinmeyen bir gezegene gelmiş hissini yarattığı yönündeki tanımlamalarıyla Yazılıkaya Platosunu ve Frig eserlerini beğendikleri anlaşılmaktadır.

Mahalle görünümlü olarak tanımladıkları Seyitgazi ilçesinin güzel manzarasından söz etmişlerdir ve az dikkat çektiği anlaşılmaktadır.

Mahmudiye Atçılık Eğitim Merkezi öne çıkan alanlardan değildir. Son olarak, başta yapay havuz görünüme sahip olduğu düşüncesiyle olumsuz bir imaj yaratan Sakaryabaşı Dalış Merkezi geri planda kalmıştır.

Koreli takipçilerin Eskişehir ilinin hangi özelliklerini seyahat motivasyonu olarak değerlendirdiğini belirlemek amacıyla yorumlar incelendiğinde Türkiye'ye gelme konusunda istekli oldukları anlaşılmaktadır. Eskişehir'e etkisine ilişkin değerlendirilecek

olursa her ne kadar beğeni sayılarına kıyasla yapılan yorum sayıları az olsa da fotoğrafların ve yazılanların Eskişehir'in tanımında önemli olduğunu söylemek mümkündür. Katılımcı görüşleri Tablo 37'de sunulmuştur.

Tablo 37 *Katılımcı Görüşleri*

Eskişehir iline yönelik genel değerlendirmeler	**Seyahat yazarı 6:** "Eskişehir'deki son günde alışveriş yapma fırsatımız oldu. 1.000 Wonla 3 tane magnet, 1.000 Wonla 1 tane bilezik alabiliyorduk. İstanbul'da olsaydı en az iki kat pahalı olurdu ama o bile Kore'nin fiyatlarına göre daha ucuz sayılır." **Seyahat yazarı 1:** "Türkiye'nin neresine gidersek her yemekte ekmek ve taze sebzeler yiyoruz. Her yemekte ekmek ve peynir masamızdaydı, tabii ki Türk çayı da! Bamya dolu olan bu çorba, göründüğünden farklı Kore'nin dana etli turplu çorbanın tadına çok benziyordu. Başta hepimiz görüntünden dolayı yemekten çekiniyorduk fakat tadına baktıktan sonra bu tam bize göre diyerek güldük." **Seyahat yazarı 1:** "Türkiye'de gezdikçe daha da hissettiğim, Kore'yle çok benzerliklerinin olduğuydu. Boşa kardeş ülke denmiyor yani."
Şehir turizmine yönelik değerlendirmeler	**Seyahat yazarı 2:** "Eskişehir, Türkiye'nin en güvenli ve eğitim seviyesi en yüksek olan şehridir." **Seyahat yazarı 6:** "Önceden iyi planlanmış bir şehirdir." **Seyahat yazarı 1:** "Bütün şehrin güzel manzarasının yanı sıra konum olarak da çok güzel olan bu otel sayesinde gerçekten gezinin tadını çok rahat bir şekilde çıkarabildim! Otele girer girmez çalışanlar bizi çok güzel bir şekilde ağırladı. Sayelerinde ilk imaj çok güzel oluştu ve çok hoşuma gitti." **Seyahat yazarı 3:** "Disney Lands gibi görünen bu masal kalesi, aslında Türkiye'deki tarihsel binalardan etkilenerek tasalanmış kaledir. Kimi kule İstanbul'daki Galata Kulesi'nden etkilenmiştir, kimi kule ise Antalya'daki Yivli Minare 'den etkilenmiştir. Farklı kalelerden etkilemiş kulelerin bir araya gelip bir kalenin oluşturulması çok ilginç ve yaratıcı bir fikir." **Seyahat yazarı 6:** "Her bir sokak o kadar şirin ve güzeldi ki, geçen sene gittiğim Antalya eski çarşısı da çok güzeldi. Orayla farklı hissiyat veren bu sokaklar, zarif ve sevimliydi." **Seyahat yazarı 3:** "Hangi ülkeye gidersem gitmekten asla vazgeçmediğim yerler pazar ve galeridir. Odunpazarı Modern Müze'yi gerçekten çok beğendim. Eskişehir'de yer alan Odunpazarı Modern Müze Türkiye'nin Anadolu bölgesinde ilk açılan modern müze olduğu için daha anlamlı geliyordu. Henüz halka açık değildi fakat bizim girmemize yardımcı oldular. Odunpazarı Modern Müze, zor anlaşılan modern eserlerdense yaratıcı fikirlerden oluşmuş eserler birçok sayıda bulunuyordu. Eskişehir'de gezmeyi planlıyorsanız mutlaka uğramanızı tavsiye ederim."

	Seyahat yazarı 5: ‘‘Odunpazarı’nda bulunan Porsuk nehrinde, Venedik’i hatırlatan gondollar vardı. Venedik’teki kaptanlar gibi şarkı söyleyen yoktu ama gondola binmek Eskişehir’i biraz daha yavaş tempoyla hissetmemize neden oldu. Aynı zamanda egzotik bir deneyimi de kazandık.’’
İlçelere yönelik değerlendirmeler	**Seyahat yazarı 2:** ‘‘İnönü Havacılık Merkezi ise ticaret amacıyla değil, havacılık eğitimi için kurulduğu için dünyanın hiçbir yerinde bulunamayacak kadar ucuz fiyatla çeşitli aktiviteleri denemek mümkündür. Ayrıca kalabalık olmayan sakin ve huzurlu köy havası olan bir yer olduğu için yeterince keyif çıkarabildik.’’ **Seyahat yazarı 6:** ‘‘İnanılmaz zevkli! İlerde video düzenleyip koymaya çalışacağım! Korkak biri olarak benim için havada uçmak hem korkunç hem de heyecan vericidir. Nedense havada uçarken hiç korkmadım ve çok rahat hissettim! Kendime şaşırdım bile. Kore parasıyla yaklaşık 35$ ile deneyebilirsiniz. Dünyanın hiç bir yerinde bu fiyatla bu deneyime sahip olmak mümkün değildir! İlgisi olanların mutlaka denemesini isterim!’’ **Seyahat yazarı 1:** ‘‘Eskişehir’e komşu şehir olan Sivrihisar’ın, çok büyük olmamasına rağmen şirin ve dolu bir yer olduğunu söylemeliyim. Mahallenin atmosferi çok sakin fakat canlı duruyordu. Renkli sokaklar her birinden farklıydı. Herhangi bir sokakta bulundan banka oturup poz verirsem burası resim çekme noktasına dönüşüyor! Şirin ve güzel sokaktan başlayıp kayada yer alan rasathaneye doğru yürüdük. Uzun tarihi hissettiren sokakların Avrupa’daki sokaklardan farklı bir havası vardı.’’ **Seyahat yazarı 2:** ‘‘Sıra dışı yerler sıra dışı tarihe sahiptir. Eskişehir’deki turistik yerlerden biri olan Frig Vadisi, Türkmen Dağından püskürtülmüş lavların sonucu oluşan bir yer olarak benzersiz coğrafik özelliklere sahiptir. Parkur dâhil olmak üzere binlerce yıllık tarihe sahip olan eserlere kadar, gözümüzü doyuran güzel yerlerden bir diğeriydi.’’ **Seyahat yazarı 3:** ‘‘Frig Vadisi, Kapadokya’yı hatırlatan ilginç şekilli kayalara sahipti. Çok sayıda farklı boydaki kayaları bir arada görünce sanki evrendeki ismi bilinmeyen bir gezgene gelmiş gibi hissediyordum.’’ **Seyahat yazarı 3:** ‘‘Eskişehir’e yakın olan Seyitgazi mahallesine gidiyoruz. Geniş manzaranın aralarında görünen kırmızı çatıları ve sivri ağaçları. Çok güzel bir manzaraydı.’’ **Seyahat yazarı 7:** ‘‘Başta yapay havuz olduğunu düşünüp hayal kırıklığına uğramıştım. Saçımı ıslatıp makyaj silmeye değmez diye dalış yapmaktan vazgeçtim ama sonra dalış yapan arkadaşımın çektiği videoyu izleyip nasıl şaşırdım. Denizden daha güzel olan manzaraya sahip olan bir yermiş! Sonra fark ettim ki, suyun dışarısından da bu kadar güzel görünüyor! Burada dalış yapmamam, bu gezide en çok pişman olduğum bir şey oldu. Yapmak ve yapmamak arasında kararsız kaldığında yapmanın her zaman doğru cevap olduğunu bir daha anlamış oldum.’’

3.2.2.1.4 Yabancı Turistlerin Tripadvisor.com Yorumlarına İlişkin Değerlendirme

Araştırmada yabancı turistlerin Eskişehir ilindeki varış yerlerine yönelik düşüncelerini belirlemek amacıyla seyahatçilerin en çok kullandığı sosyal medya platformlarından biri olan tripadvisor.com'da 2019 yılında Eskişehir ilini ziyaret eden yabancı turistlerin görüşleri incelenmiştir. Araştırma kapsamında Eskişehir ilinde gezilecek yerler ve simgesel noktalar kategorisinde yer alan turistik ve simgesel yerler tespit edilmiş ve yabancı ziyaretçilerin bunlara yaptıkları yorumlar belirlenmiştir. Araştırmada toplam 478 yorum tespit edilmesine rağmen bu yorumlardan yerli katılımcıların görüşleri kapsam dışı bırakılarak topla 128 yabancı turistin görüşü değerlendirmeye alınmıştır. Katılımcıların yaşadıkları ülkeler göz önüne alındığında –kullanıcı bilgileri açık olan hesaplar– en çok katılımcının, Almanya (17), İran (10), Rusya (9), Birleşik Arap Emirlikleri (7), Hollanda (7), Güney Kore (6) ve Ürdün (3)'den olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmayla Eskişehir ilinde yabancı turistlerin en çok yorum yaptığı yerler sırasıyla; Sazova Parkı (252), Kent Park (62), Yılmaz Büyükerşen Balmumu Heykeller Müzesi (58), Odunpazarı Evleri (22), Midas Anıtı (21), Kurşunlu Camisi ve Külliyesi (9), Ahşap Eserler Müzesi (7), Seyit Battal Gazi Türbesi (6), Dağlık Frigya Yazlıkaya Vadisi (3), Eskişehir Kültür Merkezi (2), Hafız Ahmet Efendi Konağı (2), Ulus Anıtı (1), Yunus Emre Sanat ve Kültür Merkezi (1) olmuştur.

Eskişehir ilinde yabancı turistlerin özellikle şehir içerisindeki yerleri tercih ettikleri görülmektedir. Dolayısıyla Eskişehir ili ziyaretçiler tarafından daha çok şehir turizmi için tercih edilmektedir. Şehirdeki yapay doğal alanların ve/veya temalı parkların da yabancı turistler tarafından yoğun ilgi gördüğü tespit edilmiştir.

Eskişehir ilinde yer alan kültürel çekicilikler yabancı turistler tarafından gidilmeye ve görülmeye değer yerler olarak ifade edilmiştir. Kullanıcı yorumları incelendiğinde ziyaretçilerin Eskişehir ilinde önem verdikleri konular sırasıyla, kültürel çekicilikler (15), temalı parklar (14), yeme içme (7), ulaşım (2) ve yerel halk (1) unsurlarıdır. Doğrudan alıntılara yer verilirken yabancı turistler "F" olarak kodlanmıştır. Ziyaretçiler birbirlerinden ayırt edilebilmeleri için 1'den 20'ye kadar numaralandırılmışlardır.

Kültürel çekicilikler

Eskişehir ilini ziyaret eden yabancı turistlerin ildeki tarihi ve kültürel çekicilikleri önemli ölçüde beğendikleri görülmektedir. Bu temaya ilişkin kullanıcı yorumlarından bazıları şöyledir:

F1 - Midas Anıtı - "*Burayı ziyaret etmek çok uzun sürüyor ve kaldırım iyi değil. Burada çok fazla tarihi alan var ama yönetimi saçma. Buralarda ziyaret ederseniz bir sürü gezi alanı mevcut.*"

F2 - Midas Anıtı – "*Ziyaret ve deneyim için harika bir alan; tüm alanı gezmek yürüyüş yaparak yaklaşık 1,5 saat sürüyor, tepeden güzel manzaralı.*"

F3 - Midas Anıtı - "*Bizim bu şaşırtıcı alanı ziyaret etmek için birkaç saatimiz vardı. Orada tarihi alanın etrafında yürüyüş yaparak vakit geçirmek ve orayı keşfetmek için hazır olun. Birçok kişinin Midas Türbesi'ni ziyaret edip daha sonra öylece ayrıldığından şüpheleniyorum – eğer iç mekânı keşfetmezlerse çok şey kaçırırlar. Ekim ayında ziyaret ettiğimizde, kendimizi antik bir şehirde gördük.*"

F4 - Odunpazarı Evleri – "*Bu bölgede eski restore edilmiş eski tipik Eskişehir evlerini görebilirsiniz ve ayrıca bir kafede kahve içmek veya küçük restoranlarda geleneksel hamur işleri yemek için birçok seçeneğiniz var. Tabii ki hediyelik eşya dükkânından veya kiosklardan küçük bir hediye satın alma seçeneğiniz de var.*"

F5 - Odunpazarı Evleri – "*Renkli binaları görmek çok güzeldi ve cumartesi günü Eskişehir halkı yaptıkları eşyaları satmak için masalar kurdular. Tarihi öğrenmek ve arkadaşlar ve aileye götürmek amacıyla jeton satın almak için güzel bir yerdi.*"

F6 - Seyit Battal Gazi Külliyesi – "*Eğer tarihi seviyorsanız ve alanı incelerseniz, birçok eski zamanın ilgi alanı olduğunu düşünüyorum. Burada Anadolu, Osmanlı, Roma, Yunan, Hıristiyan ve Müslüman etkilerinden tarih var. Antik seyahatleri, yazıları, tarihi hesapları takip edin ve orada etkisi olan birçok kültür ve medeniyeti göreceksiniz.*"

F7 - Seyit Battal Gazi Külliyesi – "*Çevredeki kasaba harika manzaralı bir tepenin üstünde. Medrese bir kale gibi görünüyordu. 8. Yüzyılda ölen saygın bir Türk Generali - Şehit Battal Gazi'nin kalıntıları bulunuyor. Çevresindeki medresede özellikle mutfaklar ilginçti. Yazılıkaya giderken güzel bir seyahat geçiriyorsunuz.*"

F8 - Kurşunlu Camisi ve Külliyesi – *Cami, eski tarz Osmanlı evleriyle çevrili çok güzel ve turistik bir bölgede, size başka bir dönem izlenimi veriyor. Diğer tüm camiler gibi, çok temiz ve bahçede ayaklarınızı yıkayabileceğiniz veya biraz su içebileceğiniz bir çeşme var.*

Bahçenin içinde güzel (ve ucuz) el yapımı nesnelerle dolu birkaç dükkân var. Hatıra Eşyası satın almak istiyorsanız, aradığınız yer burası olacak."

Temalı parklar

Eskişehir ilini ziyaret eden yabancı turistlerin seyahatlerinde temalı parklar önemli bir yer tutmaktadır. Bu temaya ilişkin kullanıcı yorumlarından bazıları şu şekildedir:

F9 - Sazova Parkı – "*Bu park, çocuklarla ziyaret etmek için mükemmel bir yerdir. Çocuklar için oyun alanları ve parkı güzel yapan bir kale var.*"

F10 - Sazova Parkı – "*Muhteşem park! Türkiye turizmi bunu dünyaya daha fazla maruz bırakmalı! Haydi! Turist için harika bir yer*!"

F11 - Kent Park – "*Çok güzel ve temiz bir yer ama havuz Eylül ortalarında buz gibi olduğu için sadece havuz kenarını kullanabilirsiniz. Ayrıca, yüzme eşyalarını satmak için dükkan yoktu.*"

F12 - Kent Park – "*Kent Park, gördüğüm en güzel, insan yapımı / doğal park alanlarından biridir. Büyük ampirik geçitlerle giriyorsunuz. Yollar sizi göller ve ağaç / yeşil alan boyunca dolambaçlı bir patikaya götürür. Göller, büyük sazan balıklarının inanılmaz şallarına sahiptir ... nadiren her yerde görülür. Kafeler, restoranlar, bir binicilik merkezi ve hatta Eskişehir'in merkezine bir su taksisi hizmeti. İnsan yapımı bir plaj ve deniz kıyısı bile var. Yapacak çok şey var. Kaçırmayın. Kesinlikle güzel.*"

Yeme içme

Eskişehir ilinde yeme içme konusunda mekânların yabancı ziyaretçileri memnun ettikleri ve sayıca yeterli oldukları belirlenmiştir. İşletmelerin menülerine yöresel yiyecek ve içecekleri de dâhil etmesi turizmin çeşitlenmesi için faydalı olacaktır. Yabancı turistlerin yeme içme konusuna ilişkin görüşlerinden bazıları şöyledir:

F13 - İçecek – "*Boza adı verilen içecek, çok özel Türk içeceğidir. Tarif edebileceğim herhangi bir başka benzer içecek yoktur. Boza gerçekten yoğun ve lezzetli. Etrafta boza varsa durmanız (ve içmeniz) gerekir.*"

F14 - Yemek – "*Arkadaşlarınız veya ailenizle bir gün geçirmek için güzel bir yer. Çocuk trendleri için yerler ve bir bilim sanat ve kültür müzesi var. Bu bölgedeki restoranlarda hamur işleri ve tatlılar da lezzetli.*"

F15 - Yemek - "*... Çok güzel kahve dükkânları, lezzetli Türk kahvesi servis edilir.*"

F16 - Yemek – "*... Kahvaltı muhteşem! Görünümü güzel ve personel çok güzel :) hemen hemen tüm kahvaltılıkları yiyebilirsiniz.*"

F17 - Yemek – "*Karlı Aralık aynının bir hafta sonu buradaydık. Gerçekten lezzetli yiyecek ve güzel görünümü var. Ana yemek Balaban kebap, Türk usulü Kuru Fasulye "Pinto Fasulyesi" ve salata vardı. Pinto fasulyesini çok daha lezzetli yapan fırında ekstra pişirmeleri oldu. Tatlı için Cennet Çamuru (bir tür Kadayıf) ve Hoşmerim (Peynirli Helva) vardı. Eskişehir'de iseniz, burası durmanız gereken yer. Pişman olmazsınız.*"

Ulaşım

Eskişehir ilinin ulaşımı konusunda genel itibariyle herhangi bir olumsuz yoruma rastlanmamıştır. Özellikle ziyaretçilerin ulaşım yönünden Eskişehir'den memnun kaldıkları görülmüştür. Eskişehir ili, şehir içi ve dışı ulaşım konusunda avantajlı bir durumdadır. Ziyaretçilerin ulaşım konusundaki görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

F18 - Sazova Parkı – "*Bölgede bir hayvanat bahçesi, akvaryum, müze, bilim parkı, minyatür parkı, çocuklar için tema parkları ve fast food ve içecek satan büfeler bulunmakta. Hayvanat bahçesi ve minyatür park da görülmeye değer. Parka şehir merkezinden otobüs ile ulaşabilirsiniz.*"

F19 - Kent Park – "*Otobüsle Eskişehir'e seyahat edenler için bu park köşede. Güzel bir açık alan, birkaç köprü ve görülecek şeyler var ve açıkça (en azından Mayıs ayında) iyi durumda. Parkta ayrıca, Anadolu'nun ortasında bulunacak ilginç bir şey olan iki Kore anıtı var.*"

Yerel halk

Eskişehir'in yerel halkına yönelik yorumlar kısıtlı olsa da yorumlardan birinde Eskişehir halkına yönelik olumsuz bir görüşe rastlanmıştır. Bu görüş dikkate alınarak yerel halkın turistlerle etkileşim konusuna dikkat etmelerinin gerektiği mesajı çıkarılabilir.

F20 - Kurşunlu Camisi ve Külliyesi – "*Cami çok güzeldi ama orada çalışan insanlar beni Müslüman olmaya zorluyorlardı. Geri kalanı harika manzaralı bir yer, ama insanlar çok saldırgan.*"

Araştırmada yerli turistlere ilişkin elde edilen sonuçlar aşağıda verilmektedir. Eskişehir'e gelen yerli turist profili şöyle özetlenebilir:

- Çoğunluğu genç ve orta yaşlıdır.
- Öğrenci ve memur ağırlıklı olmak üzere emekli, işçi ve serbest meslek çalışanları gelmektedir.
- Ağırlıklı olarak düşük ve orta düzeyde gelire sahip kitle gelmektedir.
- Eğitim düzeyleri yüksektir.
- Yarıdan fazlası kendini gezgin ve turist olarak tanımlamaktadır.

- Üçte ikisi bireysel, üçte biri turla gelmektedir.
- Yarısı otobüsle, dörtte birden fazlası özel araçlarıyla, beşte bire yakını trenle gelmektedir.
- Çoğunluğu gezisini kendisi planlamakta ve bireysel seyahat etmektedir.
- Yarıya yakını arkadaşlarıyla, dörtte biri eş ve çocuklarıyla gelmektedir.
- Üçte biri 1 gün, diğer üçte biri ise 2 gün konaklamaktadır.
- Turistlerin beşte biri konaklamamakta, dörtte biri tanıdığında kalmakta, dörtte biri ise 3 ve 4 yıldızlı otelleri tercih etmektedir.
- Araştırmaya katılan yerli turistlerin yaşadıkları yer göz önüne alındığında en çok yerli turist sırasıyla İstanbul, Ankara, Kocaeli, Bursa, İzmir, Samsun, Eskişehir (ilçelere ziyaret eden), Antalya, Konya, Isparta ve Tekirdağ'da ikamet etmektedir.

Yerli turistlerin katıldıkları etkinlikler, seyahat ettikleri yerler ve süreler göz önümde bulundurulduğunda aşağıdaki sonuçlara ulaşılmaktadır:

- Yerli turist akışının şehir merkezinde diğer bir ifade ile tek bir noktada odaklandığı görülmektedir. Eskişehir ilçelerine yönelik yerli turist akışı oldukça sınırlıdır. Turistler şehir merkezi dışında Seyitgazi'yi ziyaret etmektedir ancak ziyaret süreleri çok kısadır.
- Yerli turistlerin yarıya yakınının alışveriş yaptığı ve dörtte birinin ise tarihi yerleri gezdiği görülmüştür. Bu aktiviteler dışında park ziyaretleri, müze ziyaretleri, Eskişehir ilçe turları, spor etkinlikleri, festivaller ve doğa yürüyüşü gibi aktivite ve deneyimlere katılım düzeyleri sınırlıdır.
- Katılımcıların Eskişehir'de kültür turizmine konu olan çekicilikleri diğerlerine göre daha çok önemsedikleri görülmektedir. Müzeleri, tarihi ve arkeolojik yapıları, kültürel etkinlikleri, sanat etkinlikleri ve ilin kültürel çevresini içeren çekiciliklere kadınlar ve paket turla gelenler daha fazla önem vermektedir.
- Eskişehir'i çekici yapan önemli unsurlardan diğeri, Eskişehir'e ulaşım kolaylığı, Eskişehir'in genel fiyat düzeyi, şehir içi ulaşım kolaylığı ve katılımcıların aile/arkadaş ziyareti amacı oluşturmaktadır. Bu özellikleri kadınlar, paket turla gelenler ve düşük gelir grubundakiler daha fazla önemsemektedir.
- Yerli turistler, Eskişehir'de dinlenme olanakları, konaklama tesisinin rahatlığı, keşfetme, konaklama tesisinin fiyatı, doğal güzellikler ve manzara, macera ile iklim ve hava ögelerini de önemsediklerini belirtmişlerdir. Bu özellikleri bekârlar, kadınlar, paket turla gelenler, gençler ve düşük gelir grubunda olanların daha fazla önemli buldukları belirginleşmiştir.

- Eskişehir'in eğlence olanaklarını, gece hayatını, dans etkinliklerini, macera etkinliklerini, spor etkinliklerini ve alışveriş olanaklarını daha fazla önemseyen turistler bekârlar, kadınlar, paket turla gelenler, gençler ve gelir durumu düşük olanlardır.
- Yerli turistler Eskişehir'de tırmanma aktiviteleri, yoga etkinlikleri, bisiklet aktiviteleri, kamp aktiviteleri, avcılık, mağara gezme faaliyetlerini görece daha az önemsemektedir. Bu tür etkinlikleri bekârlar, paket turla gelenler, gençler ve gelir düzeyi düşük olan turistler için daha önemli olduğu anlaşılmaktadır.

Bu çalışma, Eskişehir'e gelen yerli turistin büyük bir kısmının **şehirsel rekreasyonist ve şehirsel turist** olduğu ortaya koymuştur.

Ziyaretçilerin Eskişehir'in en güçlü unsurlarına ilişkin görüşleri değerlendirildiğinde Eskişehir halkına yönelik olumlu görüşleri dikkat çekmektedir. Daha sonra şehir turizmi ön sırayı almaktadır. Eskişehir şehrinin marka, kendine özgü kimliğe sahip, Avrupai, modern, yaşayan, özgür, temiz, güzel, güvenli ve düzenli bir şehir olduğu yönünde görüş bildirenler çoğunluktadır. Şehrin Sazova Bilim, Kültür ve Sanat Parkı, müzeleri, Porsuk Çayı, Odunpazarı evleri, tarihi ve doğal zenginlikleri ile dikkat çektiği anlaşılmaktadır. Gezilecek güzel ve çok yerinin bulunması ve Eskişehir'e ulaşımın kolay olması da ziyaretçileri çeken güçlü unsurlar arasındadır. Yerli turistlerin şehirdeki kültür ve sanat faaliyetlerinin yaygın olması yönündeki görüşlerden Eskişehir'i kültür şehri olarak anlamlandırdıkları görülmektedir. Ayrıca, her bütçeye uygun ve yöresel lezzetleri sunan restoranları, göçmen mutfak kültürünü ve yemekleri beğendikleri sonucuna ulaşılmıştır. Konaklama olanaklarının çeşitli, kaliteli ve her bütçeye uygun olmasının memnuniyet yarattığı da belirginleşmektedir. Eskişehir'in çok yönlü özellikleriyle görülmesi gereken bir şehir olduğunu, tekrar gelme isteği uyandırdığını ve Eskişehir'in tüm özellikleriyle tavsiye edilebilecek bir şehir olduğunu ifade etmişlerdir. Ziyaretçiler şehrin rehber eşliğinde ve tanıtım broşürü ile gezilmesi gerektiğini belirtmişlerdir.

Ziyaretçilerin Eskişehir'de iyileştirilmesi gereken unsurlara yönelik görüşlerinde daha çok tanıtım odaklı öneriler bulunmaktadır. Şehir içi ulaşım sorunundan da söz edilmiştir.

Ziyaretçi görüşlerinde Eskişehir ilçelerinin turizm açısından geri planda kaldığı görülmektedir. Bunun Eskişehir ilindeki ve ilçelerindeki farklı turizm çeşitlerinin ve turistik çekiciliklerin farkında olmamaları ve ilçelere ulaşım zorluğu neden olarak gösterilebilir.

Araştırmada yabancı turistlere ilişkin elde edilen sonuçlar aşağıda verilmektedir. Yabancı misafirlerin çoğu Eskişehir'e iş için, kongre gibi bilimsel etkinliklere katılmak için, öğrenim görmek için gelmektedirler. Arkadaş ziyareti yapmak için, dinlenmek ve gezmek için gelenler olduğu da anlaşılmaktadır. Geliş amaçlarından da anlaşıldığı gibi çoğunlukla eğitim düzeyleri yüksektir.

2019 yılında Eskişehir'e gelip tripadvisor.com adresine 128 yabancı misafir yorum yazmıştır. Kimliği açık şekilde yorum yapanlar arasında en çok Alman (17), İranlı (10), Rus (9), Arap (7 Birleşik Arap Emirlikleri ve 3 Ürdün vatandaşı), Hollandalı (7) ile Güney Koreli (6) bulunmaktadır. 2019 yılında 8 Güney Koreli blogger Eskişehir'e gelmiştir. Ayrıca otellerde konaklayan ya da Eskişehir'e gelip online görüşme formunu dolduran 6 Güney Koreli, 2 İranlı, 2 Amerikalı (1'i Irak asıllı), 1 Avustralyalı, 1 Hintli, 1 Malezyalı, 1 Çekyalı, 1 KKTC'li, 1 İtalyan, 1 Japon, 1 Estonyalı, 1 Yunan, 1 Macar, 1 Litvanyalı araştırmaya katılmıştır.

Eskişehir'e gelen turistler üzerine yapılan araştırmalar genellikle yerli turistler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Eskişehir'e gelen yabancı turistler üzerine yapılan araştırmaların olmaması bu raporun önemini ortaya koymaktadır. Yabancı turist sayısının sınırlı olması da bu araştırmaya dâhil edilen katılımcıların da nicelik olarak düşük olma nedenini açıklamaktadır. Başlangıç olarak kabul edilebilecek bu çalışmada ileride karar vericilere fikir vermesi açısından önemlidir.

Ziyaretçilerin Eskişehir'in en güçlü yönleri olarak değerlendirdikleri ve memnun kaldıkları unsurlar arasında Eskişehir halkına yönelik olumlu görüşleri dikkat çekmektedir. Eskişehir'de yaşamın ucuz ve Eskişehir'in merkezi konumda olmasının da ziyaretçileri çeken güçlü unsurlar arasında olduğu anlaşılmaktadır. Eskişehir'in Sazova Bilim, Kültür ve Sanat Parkı, Porsuk Çayı, Odunpazarı evleri, parkları, hamamları, şehir merkezi, Kent Park'ı, hayvanat bahçesi ve temalı müzeleriyle ziyaretçileri çektiği anlaşılmaktadır. Eskişehir özelikle üniversitelerini ve öğrenci şehri olmasıyla ziyaretçileri çekmektedir.

Eskişehir'in sakin, rahat, şirin, temiz, güzel, çekici, güvenli, Avrupai, modern ve iyi planlanmış bir şehir olduğu yönünde görüş bildirmişlerdir. Turizm için temel olan "güvenli" hissetme unsuru tüm görüşleri kuşatmaktadır. Ayrıca, ulaşımın kolay olduğunu söylemişlerdir. Tarihi alanları, turistik mirası, yemekleri ve mimari yapısıyla şehrin güzel olması yönünde görüş bildiren ziyaretçiler de mevcuttur. Son olarak, gece hayatıyla da dikkat çektiği görülmektedir.

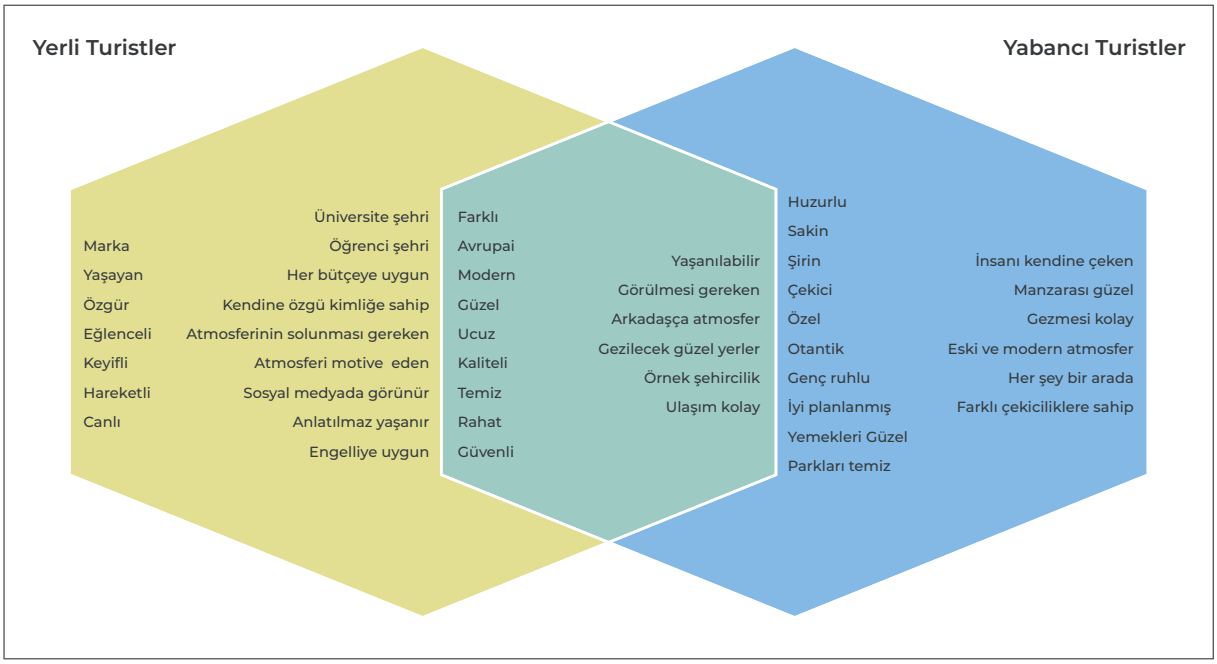
Ziyaretçiler tanıtım üzerine önerilerde bulunmuşlar, yabancı dilde sosyal medyada görünürlüğün artırılması gerektiğini belirtmişlerdir. Ziyaretçiler Eskişehir'i, yabancı dil bilenlerin az olması nedeniyle zor bir destinasyon olarak değerlendirmişlerdir. Alışveriş imkânlarının arttırılması gerektiğini belirtmişlerdir. Eskişehir'de daha çok yenilik yapılması ve turistlere daha çok ilgi gösterilmesi gerektiğini ifade edenler de olmuştur. Havalimanına bağlantı olması gerektiği konusundaki görüşler dikkat çekmektedir.

Genel olarak;

Eskişehir'e gelen turistlerin çoğunluğu yerli turistlerden oluşmaktadır. Yerli turistler ise günübirlikçiler de dâhil edildiğinde, bireysel veya paket turlarla gelmektedir. Bu anlamda, Eskişehir turizmi hali hazırda yerli turistlere yöneliktir. Yerli turistlere ilişkin daha önceki çalışmalar ve bu çalışmadan elde edilen veriler, Eskişehir'i ziyaret eden turistlerin orta sınıf ağırlıklı, şehir turizmine ilgi duyan kişiler olduğunu göstermektedir. Eskişehir'e gelen yabancı turistler, kongre, sergi veya diğer profesyonel işler için Eskişehir'de konaklamaktadır.

Yabancı turistlerin, salt Eskişehir'i ziyaret etmek için geldiklerini söylemek gerçeği yansıtmayacaktır. Öte yandan, farklı nedenlerle de olsa, Eskişehir'e gelen yabancı turistlerin, şehirle ve ziyaret etmeleri durumunda ilin çeşitli kesimleri ile olumlu bir etkileşim kurduklarını söylemek mümkündür.

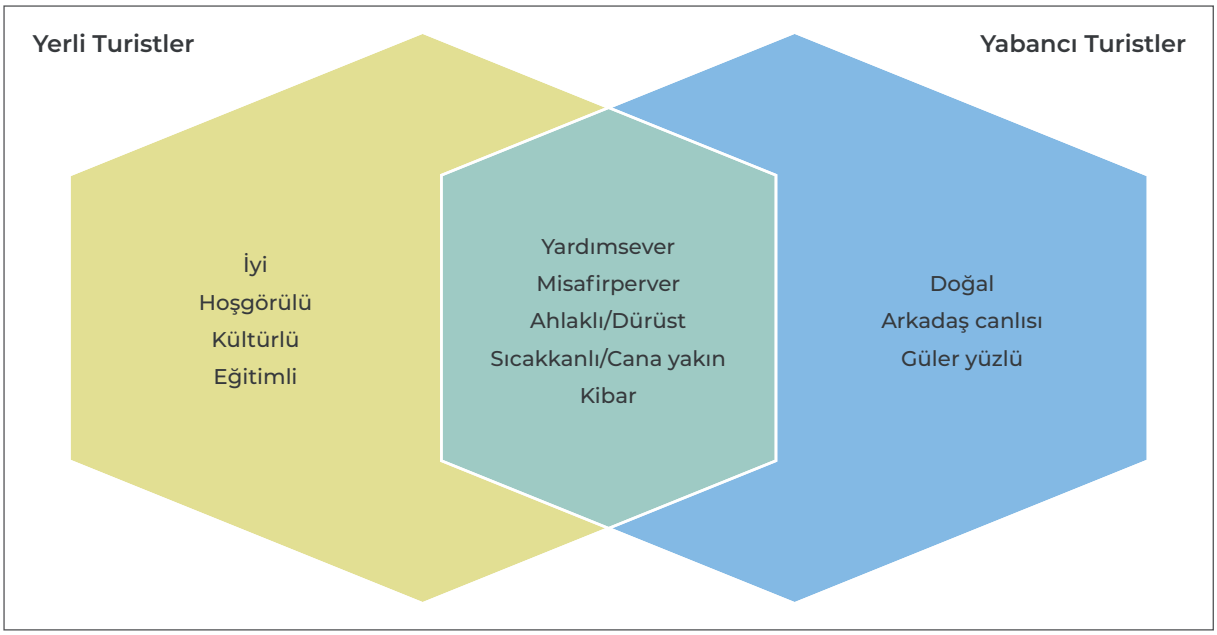
Yabancı turistler de yerliler gibi sıklıkla "manzara" kavramı içine sıkıştırılan aslında doğal yapı ve duygusal atmosferi, insanları, renkleri, kokuları, tatları da içine alan ve çok daha derin anlamlar taşıyan coğrafi görünüm konusuna vurgu yapmaktadır. Turistlerin Eskişehir'i nasıl tanımladıkları Şekil 140'da verilmektedir.

Şekil 140 *Turistlerin Eskişehir Tanımlamaları*

Turistlerin Eskişehir tanımlamaları Şekil 140'da verilmektedir. Yerli turistler şehri, "Avrupai" ya da "batılı" olarak tanımlamaktadır. Hem yerli hem yabancı turistler açısından şehrin Avrupai görünümü cazip gelirken, yabancı turistler için Odunpazarı ve Sivrihisar evleri de bir o kadar özgün, otantik ve şirin bulunmuştur. Yabancı turistlerin güzel manzaraya sahip olduğu ifade ettikleri şehrin aynı zamanda eski ve modernin bir arada olmasıyla ilgilerini çektiği anlaşılmaktadır. Şehrin atmosferinin farklı şekillerde ve olumlu ifadelerden söz etmeleri Eskişehir'in coğrafi görünümünün turistler için olumlu izlerini ortaya koymaktadır. Şehirdeki yaşam tarzı da yerli ve yabancı turistlerin beğendikleri unsurlar arasında olduğu görülmektedir. Yaşam tarzı, katılımcıların Eskişehir şehir merkezine yönelik öne çıkan tanımlamasındaki güçlü şehir kimliği ve şehir imajına yansımaktadır. Eskişehir'in genel imajı, yaşayan, özgür, eğlencelik, keyifli, hareketli, canlı, temiz, rahat, güvenli, huzurlu, sakin, şirin, çekici, özel, genç ruhlu, güvenli ve yaşanabilir bir şehir, üniversite şehri, öğrenci şehri olarak tanımlanabilir.

Eskişehir'de sunulan turistik ürün ve hizmetler, karşılaştırmalı olarak hem yerli turistler için hem de yabancı turistler için diğer illere nazaran daha erişilebilir ve uygun fiyattadır. Eskişehir'deki turistik ürünlerin kalite- fiyat dengesi olumlu unsurlar arasındadır.

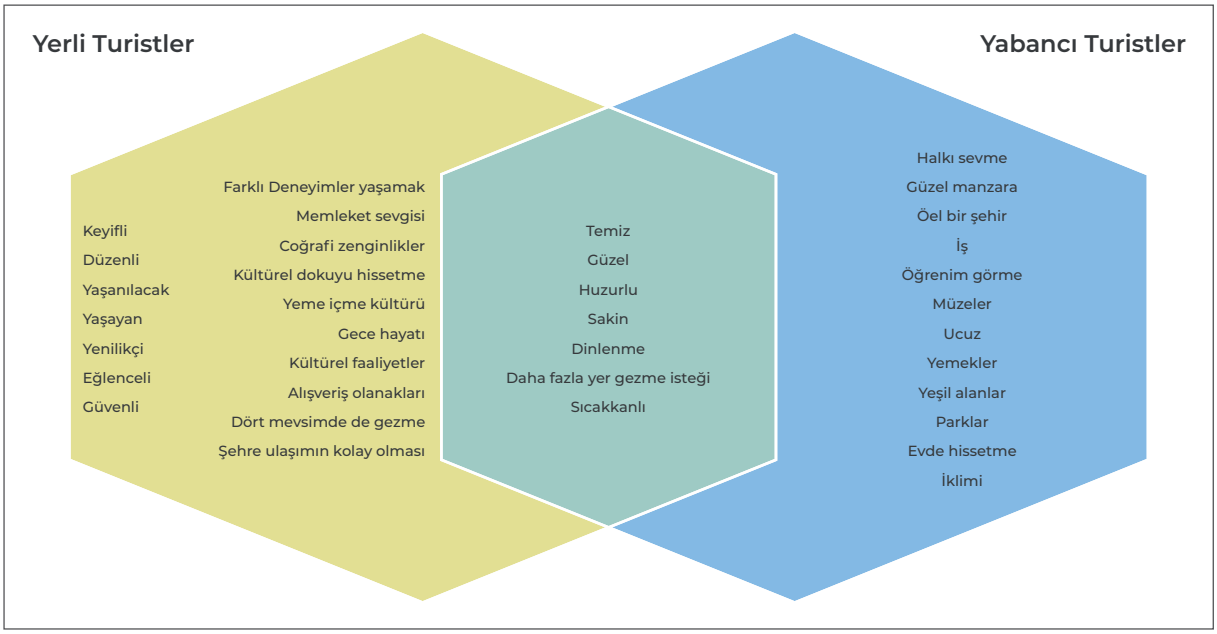
Şekil 141 *Turistlerin Yerli Halk Tanımlamaları*

Eskişehir'deki şehir kimliğini oluşturan en önemli öge, şehirde yaşayan insanların şehrin coğrafi görünümünde çekici bir unsur olarak değerlendirilmiş olmasıdır. Turistler il sakinlerini iyi, hoşgörülü, ahlaklı/dürüst, kültürlü, eğitimli, yardımsever, misafirperver, sıcakkanlı/cana yakın, kibar, güler yüzlü ve doğal olarak tanımlamaktadır.

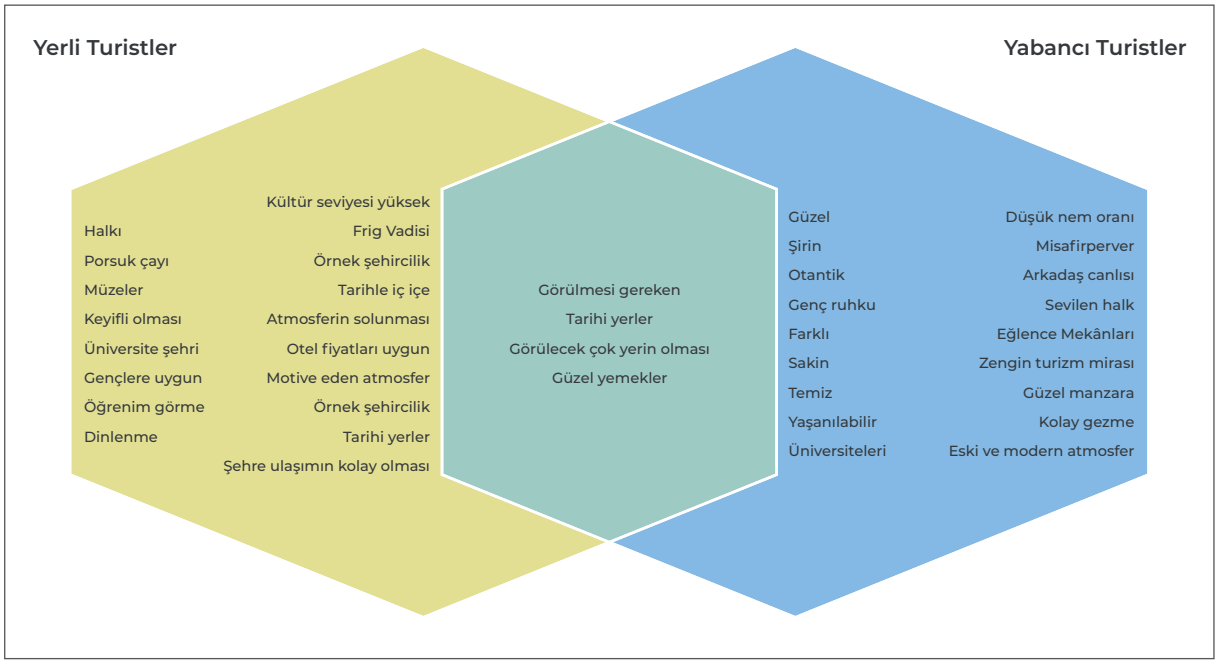
Şekil 142 *Turistlerin Eskişehir'de Beğendikleri Yerler/Temalar*

Turistlerin Eskişehir'de beğendikleri yerler/temalar Şekil 142'de gösterilmektedir. Turistler, Sazova Bilim, Kültür ve Sanat Parkı, Porsuk Çayı, Üniversiteler, eğlence mekânları, gece hayatı, kafeler, barlar, restoranlar, yeni binalar, alışveriş olanakları, kaliteli mekânlar, kültürel mekânlar, Kent Park, Şehir merkezi, hayvanat bahçesi gibi Avrupai görünüme yansıyan unsurların yanı sıra Odunpazarı evleri, Yazılıkaya, Seyit Battal Gazi Külliyesi, Kurşunlu Cami ve Külliyesi, Kent Park, hamamlar ve Sivrihisar şehri gibi tarihi kökleri günümüze yansıtan mekânları beğenmektedir. Tarihi ve doğal zenginlikleri, kültür ve sanat faaliyetleri, THK hava sporları gibi farklı etkinliklerin bir arada bulunması turistleri memnun etmektedir. Kültürel yapıyı oluşturan yeme içme seçeneklerinin ve göçmen mutfağının, yerel pazarların ilgi çektiği de anlaşılmaktadır. Bu çalışmanın 1. bölümünde açıklandığı gibi iklim turistler için önemlidir ve karasal iklimler nemsiz olması nedeniyle yaz aylarında rahatlatıcıdır. Bu çalışmada da Eskişehir'in yaz mevsiminde nemsiz olmasının memnuniyet yarattığı, kış mevsiminde ise havanın soğuk bulunduğu anlaşılmaktadır.

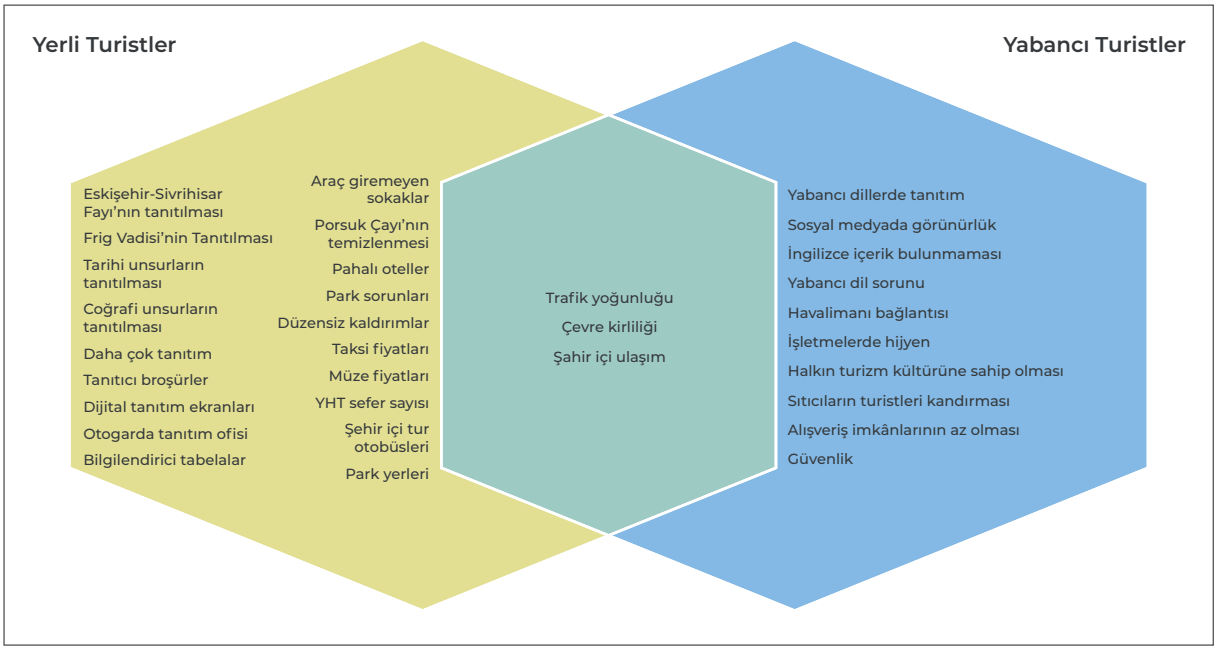
Şekil 143 *Tekrar Gelme İsteği Uyandıran Motivasyon Unsurları*

Ziyaretçilerin tekrar gelme isteği uyandıran motivasyon unsurlar **Şekil 143**'de sunulmaktadır. Eskişehir iline tekrar gelme isteği uyandıran motivasyon unsurları olarak coğrafi görünümü oluşturan doğal yapı, halk ve yaşam tarzı özellikleri ön plana çıkmaktadır. Eskişehir'in birçok farklılığı bir arada sunması şehri turistlerin gözünde çekici kılmaktadır. Bu nedenle ziyaretçiler tekrar gelme isteği duyduklarını ve başkalarına tavsiye edeceklerini bildirmişlerdir.

Şekil 144 *Eskişehir'i Tavsiye Etme İsteği Uyandıran Unsurlar*

Katılımcılara göre Eskişehir'i tavsiye etme isteği uyandıran unsurlar Şekil 144'te verilmektedir. Turistler alternatif destinasyonlar arasında seçim yaparken imajdan önemli ölçüde etkilenmektedir. Bu durumda, ziyaretçilerin zihnindeki olumlu Eskişehir imajı destinasyona gelen turistlerin tekrar ziyaret niyetlerinde önemli artışlar ortaya çıkarabilecektir. Potansiyel turistlerin oluşturulmasında daha önce deneyim yaşamış turistlerin tavsiyeleri çok önemlidir. Katılımcılar şehri gezilecek ve görülecek doğal, tarihi ve kültürel çekiciliklerin çok olması, yapılacak faaliyetlerin çok olması, dinlenmeye uygun mekânların bulunması, yaşam tarız ve çok kültürlülük unsurları ile tavsiye edeceklerini belirtmişlerdir.

***Şekil 145** . İyileştirmeye Açık Alanlar*

Katılımcılara göre Eskişehir turizminde iyileştirmeye açık alanlar Şekil 145'te sunulmuştur. Yerli turistlerin Eskişehir'e ziyaret etmelerinde sosyal medyanın etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Yerli turistler ilçelerin tanıtımının yapılamamasını iyileştirmeye açık alan olarak belirtmiştir, dijital tanıtım ekranlarının bulunmaması ve tanıtıcı broşürlerin bulunmasını istemektedir. Yerli turistler, ilçelerdeki turistik çekim merkezlerinin varlığını, şehir merkezini gezdikten sonra öğrendiklerini belirtmektedir. Şehirdeyken de bilgilendirme ile ilgili iyileştirmelerin (şehir merkezine bilgilendirici tabelaların yerleştirilmesi ve otogarda turizm ofislerinin bulundurulması gibi) yapılmasını önermişlerdir. Öte yandan, yerli turistler, hizmet sunumundaki aksaklıklar ile kimi organizasyon yetersizliklerini dile getirmektedir. Genel olarak, tur otobüsleri için şehir içi ulaşım ve park sorununun önemli bir eksiklik olduğu görülmektedir. Trafik yoğunluğu ile bekleme sürelerinin uzamasının bir nedeni, buradaki sorunlardır. Yeme içme hizmetlerinde kapasitenin arttırılması ve hijyen ile lezzet konusunda daha fazla çaba sarf edilmesi gerekliliği öne çıkmaktadır.

Yabancı turistlerin çoğu doğrudan dinlenme, gezmek amaçlı olarak gelmeseler de şehirle ilgili olumlu izlenimler edindikleri, güvenlik ve yerel halkla olumlu yönde ilişki kurdukları anlaşılmaktadır. Bu olumlu ilişkinin niteliğinin ve niceliğinin arttırılması ve buradan hareketle, tanıtımda gelen yabancıların olumlu izlenimlerinden yararlanılması olası görünmektedir. Bu olumlu yönlerin öne çıkarılması ve aşağıdaki noktaların

iyileştirilmesi yabancı turist sayısını arttırmada bir sıçrama tahtası olarak değerlendirilebilir. Yabancı turistler gözüyle iyileştirmeye açık alanların başında yabancı dil konusundaki yetersizlikler gelmektedir. Turizm çalışanları başta olmak üzere, şehirde yabancı dil konusunda daha fazla çaba sarf edilmesi uygun olabilir. Şehir içinde tanıtıcı işaretlerin yeterli olduğunu söylemek, gerçekçi olmayacaktır. Benzer şekilde sosyal medyada yabancı dilde içeriklerin olmaması da iyileştirmeye açık bir alan olarak belirginleşmektedir. Şehirlerarası ulaşım ve kendi ülkelerinden ulaşabilecekleri hava ulaşımının olmamasından memnun kalmamışlardır. Ayrıca, alt yapının yetersiz olması ve trafiğin yoğun olmasından da hoşnut olmadıklarını belirtenler de olmuştur.

Eskişehir ilinin tanıtımında kullanılabilecek unsurlar

Odunpazarı gibi tarihsel alanlar ile Sazova gibi park alanları şehir kimliğine etki etmektedir. Bu mekânlar, turistler tarafından yine coğrafi görünümün bir parçası olan "insan" faktörüyle birlikte değerlendirilmektedir. Bu nedenle, tanıtım çalışmalarında, Avrupai dokunun içindeki otantik yapıya ve şehir halkının, göçmen kimliklerin vurgulanması ve şehirde öğrenim gören yabancı öğrencileri de kapsayacak biçimde, öğrenci nüfusuna vurgu yapılması anlamlı olacaktır. Bu türden vurgular yerel ve evrensel etkileşimini de arttıracaktır. Sözgelimi, yerel mutfak ve evrensel mutfakların kaynaşmasına yönelik yeni bir tanıtım imkânı sağlayabilecektir. Sıcak sular ile hamam kültürü ve kongre turizmi gibi farklı turizm uygulamalarının da kesiştiği bir alan olacaktır.

Turistlerin bir destinasyonu tercih etmelerine ilişkin karar vermeleri sürecinde, destinasyona yönelik farkındalık oluşturmak ilk sırada yer almaktadır. Destinasyonlara yönelik farkındalık, genellikle turistlerin kendi deneyimleriyle veya çevrelerinde bulunan çeşitli kaynaklardan edindikleri bilgilerle oluşmaktadır (384). Bu kapsamda özellikle ilçelerdeki turizm faaliyetlerinin tanıtılması bağlamında çalışmalar yürütülebilir.

Eskişehir'e yönelik farkındalık oluşturmada internet ortamında görünür olmak önemlidir. Bu destinasyonun sahip olduğu çekiciliklerin farklı dillerde sosyal medyada duyurulması yararlı olabilir (385). Ayrıca, seyahat dergilerinde ve tatil sitelerinde Eskişehir ili ve ilçelerindeki çekiciliklere ilişkin daha fazla bilginin yer almasına yönelik çalışmalar yapılabilir.

Şehir merkezine kolaylıkla ulaşabilen turistler açısından şehir merkezinden ilçelere seyahat edebilmenin zor olması da dikkatten kaçmamalıdır. Yerli turistlerin de Eskişehir'e ulaştıkları andan itibaren bilgilendirmeye yönelik çeşitli hizmetlere ihtiyaç duydukları da anlaşılmaktadır.

Tüm sonuçlardan hareketle tanıtım çalışmalarında aşağıda yer alan () anahtar kelimelerden yararlanılması yararlı olabilir.

Tablo 38 Eskişehir ilinin tanıtımında kullanılabilecek unsurlar

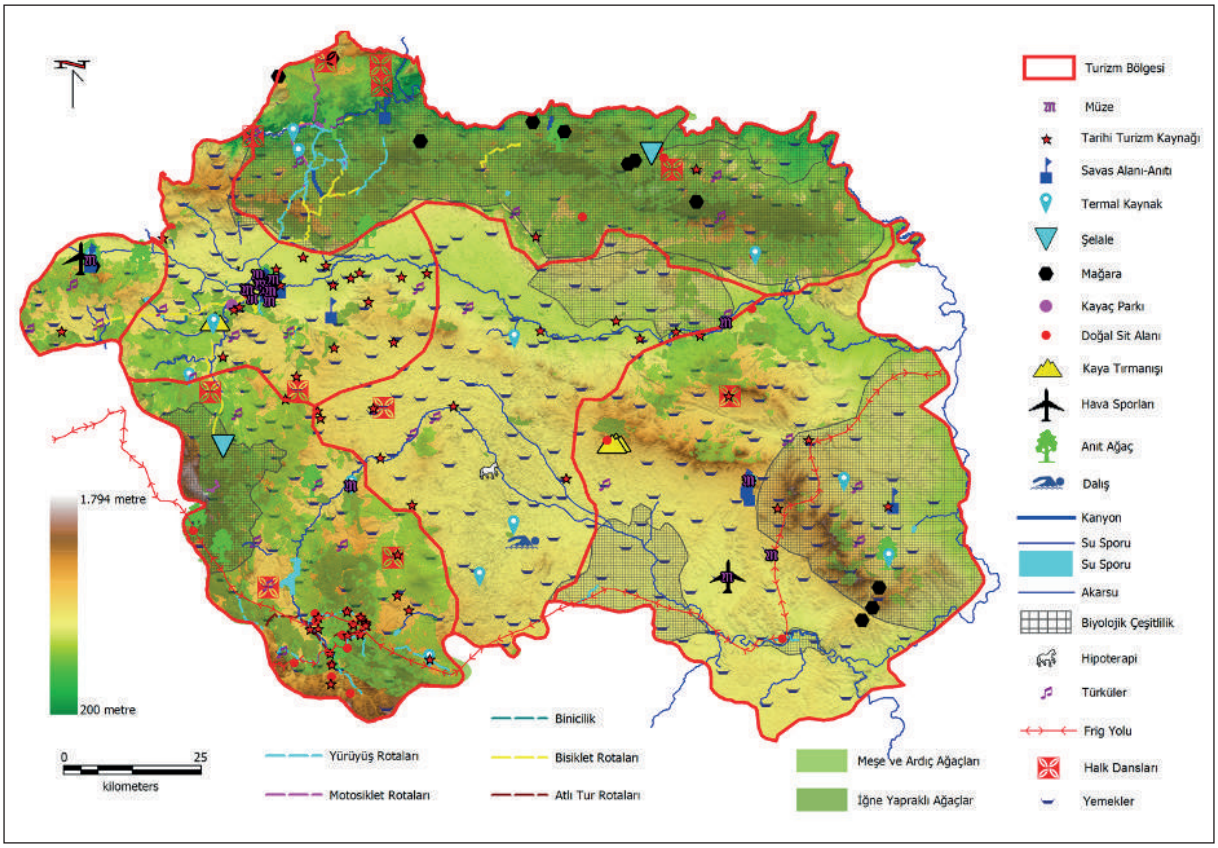
Eskişehir halkı için kullanılan tanımlamalar: • İyi • Kibar • Misafirperver/Yardımsever • Hoşgörülü • Kültürlü • Genç (öğrenci şehri) • Yardımsever • Sıcakkanlı/cana yakın • Güler yüzlü • Doğal	Eskişehir'de dikkat çeken yerler/unsurlar: • Sazova Bilim Kültür ve Sanat Parkı • Porsuk çayı • Odunpazarı evleri • Tematik müzeler • Sivrihisar şehri • Seyit Battalgazi Külliyesi • Yazılıkaya (Anıt, Dağlık Frigya, Frig Vadisi) • Yunus Emre • Kent Park • Hediyelik eşyalar • Gece hayatı • Kültür ve sanat faaliyetleri • Sıcak su kaynakları • Tarihi zenginlikler • Doğal zenginlikler • Seyitgazi ve inanç turizmi • Yöresel lezzetleri sunan restoranlar • Göçmen mutfak kültürü • Yemekler • Tarihi evler • THK Hava sporları • Sıcak sular/hamam kültürü • Eğlence mekânları • Alışveriş olanakları
Şehir için kullanılan tanımlamalar: • Güvenli • Canlı • Genç (öğrenci şehri) • Kendine özgü • Avrupai • Modern • Otantik • Yaşayan • Özgür • Temiz • Güzel • Düzenli • Sıcak • Keyif veren • Yenilikçi • Hareketli • Sakin • Şirin • Çekici • Genç ruhlu • Kaliteli • Tarihle iç içe geçmiş • İnsanı motive eden şehir atmosferi • Her bütçeye uygun • Yaşanabilir • İnsanı kendine çeken • Manzarası güzel • Eski ve modern atmosfer • Motive eden • Kendine özgü	

4 ESKİŞEHİR İLİNİN TURİZM KAYNAKLARI VE ULUSAL/ULUSLARARASI TURİSTLERİN SEYAHAT EĞİLİMLERİ

Bir bölgenin turistik çekiciliğinin temeli, o bölgenin turizm kaynaklarıdır. Her bir kaynağın çekim gücü ise potansiyele eklenen planlama, yatırım, kalite ve pazarlama bileşenlerinin sinerjisi ile ortaya çıkar. Bir turizm kaynağının çekim gücü, yurtdışındaki ziyaretçilerin ilgisini ve tercihlerini karşılama düzeyi kadardır. Ferrario (1979)'nun alışveriş merkezi benzetmesinde (386) olduğu gibi görülecek ve yapılacak farklı şeylerden oluşan, birbirini tamamlayan ve geliştiren bir kümeden oluşan turistik bir yer, muhtemelen yalıtılmış bir turist özelliğinden daha fazla çekicidir. Yine aynı benzetmede olduğu gibi her alanda büyük çekim gücüne sahip bir turizm arzı diğer küçük turizm çekiciliklerinin varlığını ve sürdürülebilirliğini temin etmektedir. Turistler esas olarak önemsiz cazibe merkezlerinden oluşan bir kümeden değil, büyük özelliklerden etkilenmekte ve uzak mesafelerden hareket etmektedirler. Beklediği karşılığı alacağını düşünen turistler, çok uzak mesafelerden gerekli zamanı ve maliyeti göze alarak seyahat edebilmektedirler.

Eskişehir ilinde farklı ve özgün turizm çekiciliklerinden oluşan bir kümelenme şehir ve çevre arasında turizm bütünleşmesi ile mümkün olacaktır. Bütüncül gelişme ve kalkınma için turizm çekicilikleri kümesinin oluşturulmasının yanı sıra büyük çekim gücüne sahip turizm arzlarının da il geneline dağılması önemlidir. İşlevlerine, kullanılabilirliklerine, farklılık ve özgünlüklerine göre Eskişehir ilinin turizm kaynakları ve potansiyel çekicilikleri 6 bölgeye ayrılmıştır (Şekil 146) Bunlar;

1. İnönü Hava Sporları Bölgesi
2. Türkmendağı-Yazılıkaya Platosu Jeoarkeoparkı
3. Sivrihisar ve Çevresi
4. Sündiken Bozdağlar Klimatizm Temalı Ekoturizm Bölgesi
5. Agroturizm Bölgesi
6. Şehir Turizmi Bölgesi

***Şekil 146**. Eskişehir İli Turizm Bölgeleri*

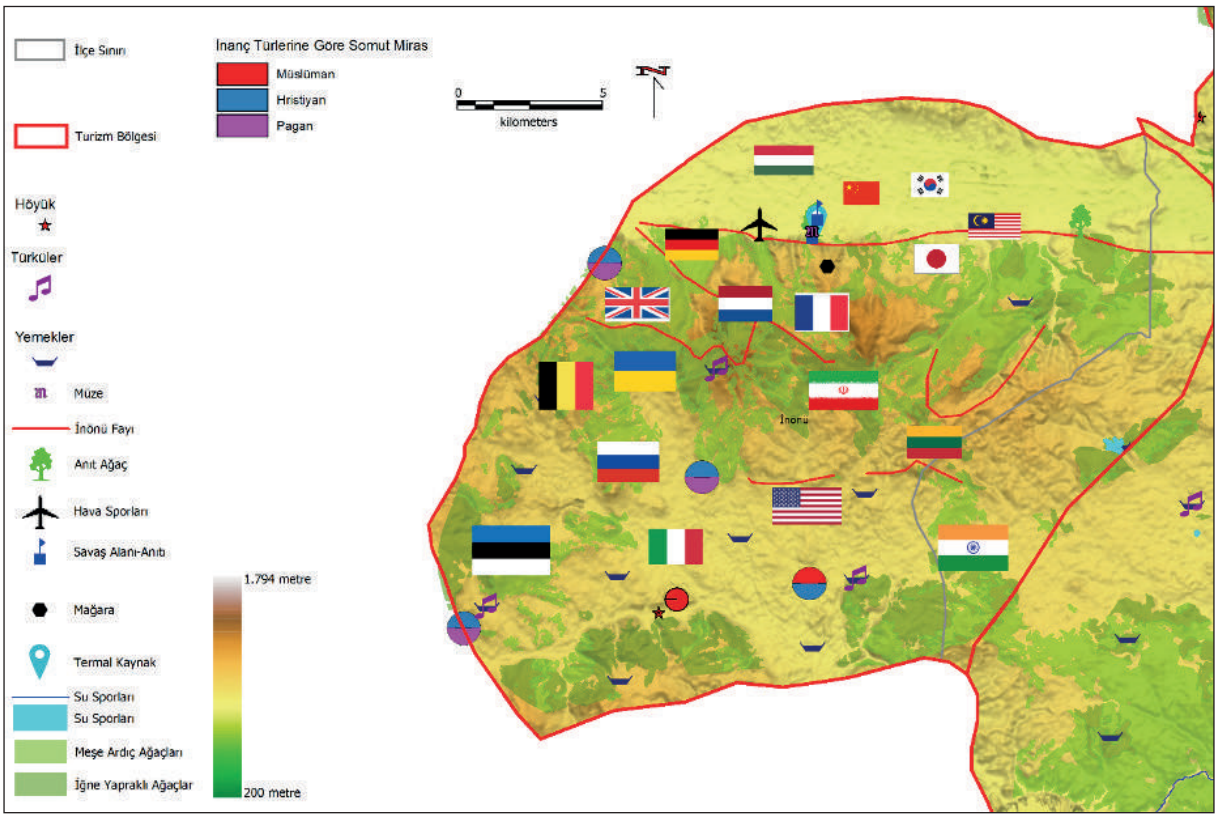
Turizm bölgeleri çeşitli özellikleri ile diğerlerinden ayrılabilmektedir. Her bir turizm bölgesi kendi içinde farklı değerlere sahip turizm kaynakları barındırmaktadır. Turizm kaynaklarının farklı özelliklere sahip olması, turizm bölgelerinin çekiciliğini artırıcı unsur olarak değerlendirilebilir. Bu özelliklere, donanımının niteliği, ekolojik açıdan özel bir yere sahip olması, önemli bir tarihsel alt yapısının olması veya kaybolma tehlikesi altında kültürel bir doku olması örnek verilebilir. Kendi içindeki özellikleri bütüncül olarak dikkate alındığında, her turizm bölgesinin farklı bir yapılanmaya ve ürün geliştirilmesine daha kapsayıcı bir ifade ile turizm planlamasının yapılmasına gereksinimi olduğu ortaya çıkmaktadır.

Turizm planlaması sırasında ister doğal, ister tarihsel ya da kültürel olsun ne kadar turist baskısını kaldırılacağı da önceden hesaplanması uygun olur. Sürdürülebilirliğin göz önünde bulundurulmaması nedeniyle turizmde işletilmesi sırasında değerini kaybeden bir unsur, ne bir turizm kaynağı ne de çekiciliği olabilir. Günümüzde turistik kaynakların

özgünlüğü ve yerelliğinin önemi ezici bir şekilde öne çıkarken, kaybedilmiş ve dönüştürülmüş unsurların turistler tarafından terk edileceği her daim göz önünde bulundurulması uygun olur. Benzer şekilde özgünlüğünü yitirmesiyle, kalabalık ama değer katmayan kitleler tarafından ziyaret edilen turizm merkezleri yerine, az sayıda fakat benzer ya da daha fazla geliri bölgeye taşıyacak doğaya, tarihe ve kültüre saygılı misafirlerin ağırlanması sürdürülebilir turizmin temelini oluşturmaktadır.

4.1.1 İnönü Hava Sporları Bölgesi

İnönü hava sporları bölgesinin turizm kaynakları *Eskişehir İlinin Turizm Kaynaklarının/Temalarının Mekansal Olarak Betimlenmesi* bölümünde açıklanmıştır (387). Bölgenin turizm kaynakları ve hitap ettiği potansiyel Pazar **Şekil 147** 'de gösterilmektedir.

***Şekil 147**. İnönü Hava Sporları Bölgesi*

Her bölge için temel çekiciliği oluşturacak bir arz bulunması esası düşünüldüğünde, İnönü ilçesindeki hava sporları, hem bu bölge için hem de şehir turizmi için başlı başına bir çekici kuvvet olarak değerlendirilebilir. Hava sporları günümüzde unutulmaz, sosyal medyada paylaşıldığında dikkat çekecek, heyecanlı ve macera dolu deneyimler yaşamak isteyen turistler için yeni yaratıcı bir seçenektir. Nevşehir turizminde sıcak hava balonlarının destekleyici bir etkinlik olarak değer katması gibi Eskişehir'de de hava sporları öne çıkarılabilir. (Eskişehir ilinin güneybatısındaki hava koşulları, yılın büyük kısmında istikrarlı bir sıcak hava balonculuğuna olanak vermemektedir. Ayrıca Yazılıkaya platosundaki peribacaları da görsellik açısından Nevşehir'dekilerle rekabet edememektedir). İnönü'de doğal yapının oluşturduğu hava akımları, Eskişehir'in ulusal havacılık tarihindeki yeriyle desteklenerek sık kullanılan bir etkinlik haline getirilebilir. Tesislerin varlığı ve deneyim de önemli bir avantajdır. İnönü Hava Sporları Merkezi'nin şehre yakın olması, günübirlik etkinliklerin yapılması için büyük bir fırsat olabilir. Şehirde kalan yerli ve yabancı misafirler için bir gün daha konaklamaya değecek bir farklılık olarak değerlendirilebilir.

Bölgede turizmin geliştirilmesi ve uluslararası turist akışının sağlanması için aşağıdaki düzenlemeler önerilmektedir:

- Şehirde kalan misafirleri, otellerinden alarak İnönü'de panoramik tur, hava sporlarını deneyimleme ve yöresel mutfakla birleştirilen, tekrar otele dönüş yapan turlar yerli ve tüm milliyetten yabancı turistler için çekici olabilir. İlçenin coğrafi görümünün hâkim unsurları olan İnönü Fayı ve mağaralarına ilişkin bilgiler, yeni ve ilginç anlatılar olarak turistlerin hafızalarında kalabilir (387). Gidiş veya dönüşte turun Anadolu Üniversitesi Havacılık Parkı ile bütünleştirilmesi sonucunda Eskişehir ve havacılık tarihi ilişkisi, şehre özgün bir hikâye katabilir.
- Turların yöresel mutfak arzı ile birleştirilmesi misafirlere gastronomik çekicilik sunabilir. Ayrıca kültürün tanıtılması, dolayısıyla kültürel özelliklerin değer kazanması, bölgedeki yiyecek içecek işletmelerinin gelişmesi ve yeni işletmelerin faaliyete geçmesi, yöresel ürünlerin üretimiyle tarım ve hayvancılığa dayalı yeni iş olanakları yaratması muhtemeldir.
- İnönü'deki hava sporları etkinliklerinin macera ve spor etkinliği yapmak isteyen batılı turistler kadar Asya toplumlarına da hitap eden başat bir çekicilik haline dönüştürülmesi mümkündür. Özellikle Asyalı misafirlerin hava sporlarından sonra iyi tasarlanmış termal su havuzlarında dinlenmelerinin sağlanması onların tatil beklentilerine çok daha fazla uyabilir. Bu nedenle İnönü'deki sıcak su kaynaklarını su

rekreasyonu çekicilikleri oluşturacak şekilde yatırımlarla yeniden şekillendirilmesi değerlendirilebilir.

İnönü ve hava sporları merkezi, Almanlar, İngilizler, Hollandalılar, Fransızlar, Belçikalılar, genç Çinliler, Ukraynalılar, Ruslar, Güney Koreliler ve İranlılar gibi şehre gelen tüm uluslararası ve ulusal turistler için çekicidir. Özellikle şehre iş, kongre, fuar amacıyla gelen ABD vatandaşları, Estonya, Litvanya, Macar, İtalyan ve Hintli iş adamları ile akademisyenlerin hava sporlarını deneyimleyecekleri organizasyonların düzenlenmesi gelecek için yatırım olacaktır. İnönü Hava Sporları Bölgesi'nin potansiyel turizm pazarlarına yönelik çekicilikleri Tablo 39'de gösterilmektedir.

***Tablo 39**. İnönü Hava Sporları Bölgesi'nin potansiyel turizm pazarlarına yönelik çekicilikleri*

	Almanlar	İngilizler	Belçikalılar	Fransızlar	İtalyanlar	Hollandalılar	ABD'liler	G. Koreliler	Araplar	İranlılar	Çiniler	Japonlar	Ruslar	Ukraynalılar	Hintliler
Hava sporları	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Termal su havuzları		✓						✓	✓	✓	✓	✓			
Doğa temelli spor etkinlikleri	✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓			✓	✓	✓		
Yöresel mutfak	✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓	
Panoramik tur	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
İnönü Fayı ve mağaraları	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Yöresel kültür/kırsal turizm	✓	✓	✓	✓			✓								

4.1.2 Türkmendağı-Yazılıkaya Platosu Jeoarkeopark Bölgesi

Bölgenin yerleşim tarihinde önemli bir yerinin olması ile günümüzdeki sosyokültürel dokusunun asıl mimarı, sahip olduğu jeolojik ve jeomorfolojik özellikleridir. Bölge, kolay şekillenen tüflerin varlığı sayesinde yerleşim tarihinde önemli bir sahne olmuştur. Ayrıca Friglere ait somut izlerin günümüze kadar geldiği sınırlı alanlardan biridir. Tüfler, peribacaları ve mantar kaya oluşumları ile görsel şölen oluşturduğu kadar, yer altı şehirlerine, sarnıçlara ve kiliselere ev sahipliği yapmıştır. Ayrıca Eskişehir ilinin bir hoşgörü

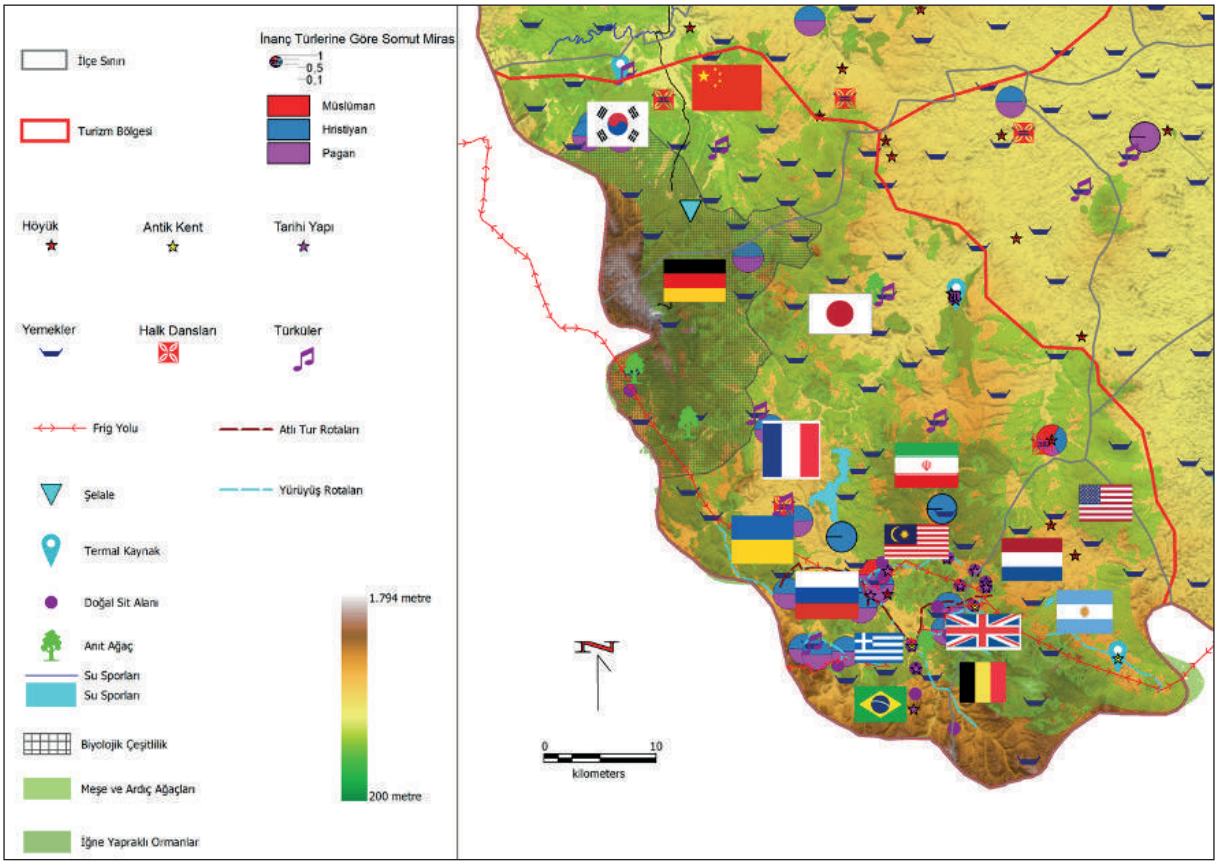
merkezi olmasının ve kültürel zenginliğinin bir parçasını oluşturan göç tarihinin izleri de kırsal yerleşmelerde mevcuttur. Bölge aynı zamanda Friglerden itibaren Helenistik, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde sürekli yerleşime ev sahipliği yapmış olması nedeniyle hem yerleşme tarihi hem de farklı dinler ve mezheplere ilişkin varlıkları ile inanç tarihi açısından bir laboratuvar gibidir. Tüm bu özelliklerine Akdeniz Geçiş İklimi bölgesinde yer alması ve Türkmen Dağı'ndaki biyolojik çeşitlilik eklendiğinde turizm açısından tercih edilebilir bir ortam belirginleşmektedir. Alandaki pek çok köyün yöresel mutfağı araştırılmıştır. Turistik yöresel ürünlerin geliştirilebilmesi için alt yapı uygundur. Benzer şekilde derlenmiş Türküler ve tanımlanmış halk kıyafetleri vardır. Bu bölgede yürüyüş, bisiklet ve motosiklet için uygun tur rotaları bulunmaktadır. Atlı tur rotası da tasarlanmıştır. Su sporları yapılmaktadır. Bölgenin tarihi ve kültürel varlıkları, doğa temelli spor etkinliklerini de zenginleştirmektedir. Termal su kaynağı ve anıt ağaçları değerlendirilmeyi beklemektedir. Bu bölgenin turizm kaynakları *Eskişehir İlinin Turizm Kaynaklarının/Temalarının Mekansal Olarak Betimlenmesi* bölümünde açıklanmıştır (387), Bölgenin turizm kaynakları ve hitap ettiği potansiyel pazar Şekil 148'te gösterilmektedir.

Bölgede turizmin geliştirilmesi ve uluslararası turist akışının sağlanması için aşağıdaki düzenlemeler önerilmektedir:

- Bölgenin UNESCO tescilli jeopark olma potansiyeli yüksektir. UNESCO tescilinin alınması, uluslararası tanınırlığı sağlayarak uluslararası ziyaretçi gelmesini kolaylaştıracaktır. Aynı zamanda parkın yönetim örgütlenmesi açısından bir standart getirecektir. Böyle bir yapılanma bu turizm bölgesinin dikkat çekici büyük arzını oluşturabilir. Tabii ki bu jeopark Kütahya ve Afyonkarahisar illeri ile turizm bütünleşmesini de sağlayacaktır.
- Jeopark içinde yapılabilecek tarihi ve kültürel zenginliklerle bütünleştirilmiş doğa temelli sportif faaliyetleri, foto safari, atlı turlar ve yürüyüş rotaları gibi turizm ürünlerinin tasarlanabilir. Nevşehir'e gelen Asyalı turistlerin scooter ile turlara düşkünlüğü göz önünde bulundurularak, bu tür küçük motosikletli turların yürüyüş, bisiklet ve atlı tur seçeneklerine eklenmesi uygun olabilir.
- Bölgede dinler tarihi açısından araştırmalar yapılması, öncelik verilmesi gereken konulardan biridir. Bu araştırmalardan elde edilecek ipuçları (önemli dini kişilerden hareket ederek) ile inanç turizmine dayalı etkinlikler geliştirilebilir. Bu tür çalışmalar jeoparkın hem yerel kültür hem de inanç turizmi bütünleşmesine katkı sağlayabilir. Ayrıca özellikle Müslümanlar ve Ortodokslar açısından çekicilik sağlayabilir.

- Doğu toplumlarının özellikle Çinliler, Güney Koreliler, Malezyalılar ve Japonlar'ın sakin, yavaş ve dinlenerek seyahat etmek istemeleri göz önünde bulundurulduğunda bu bölgeye konaklamalı seyahatler düzenlenebilir.
- Yerel kültürle etkileşimden hoşlanan İngiltere, Hollanda, Fransa, Belçika, ABD vatandaşları için kırsal turizmin geliştirilmesi ve köy pansiyonu şeklinde konaklama seçeneklerinin hazırlanmasının ön koşul olduğuna dikkat edilmesi uygun olabilir. Bu tür turizm faaliyetlerinin başlayabileceği köylerin tespiti, köylü kadınlara bilgi verilmesi, gönüllü köylü kadınların eğitilmesi, bu köylerde sokak sağlıklaştırmanın yapılması gibi bir dizi faaliyet içeren projelerle hareket edilmesi önceliklendirilebilir. Projelere yöre halkının yabancı dil öğrenmesi de dâhil edilmesi ve yabancı dil seçenekleri oluşturulması göz önünde bulundurulabilir.
- Özellikle Doğu toplumları için seyahatlerin sıcak su havuzları, SPA ve Wellness gibi hizmetlerle zenginleştirilmesi düşünülebilir. Jeopark içinde kalan sıcak su kaynakları su rekreasyon alanları olarak düzenlenebilir.
- Eskişehir merkezden turistleri kaldıkları otelden alarak jeoparkta tarih, kültür, inanç, spor temalı etkinliklere katılmalarını sağlayan ve tekrar otele bırakan turlar tasarlanabilir. Etkinlik ne olursa olsun bu turların, turistlerin yöresel mutfak deneyimlemeleri ile birleştirilmesi yeni açılımlar yapabilir. Yöresel kültürden beslenen yemek organizasyonlarının turlara dâhil edilmesi tüm grupların yöre halkı ile temasının sağlayabilir. Böylece turistin ilgisinin artırılacağı gibi kültürün tanıtılması, bölgede yöresel yiyecek içecek işletmelerinin gelişmesi, yöresel tarımsal üretimin artması desteklenmiş olabilir.
- Yöresel mutfak araştırmalarında öne çıkarılan ürünlerin tanıtımında sağlıklı mutfak teması içeren bilgilere yer verilebilir. Covid-19 salgının ardından sağlıklı mutfak tanımlaması daha fazla önem kazanmıştır.
- Bilimsel araştırmalarla beslenen (yozlaşmayı engelleyecek, standart getiren) Jeopark gecesi gibi müzik, dans, yemek gibi etkinlikler içeren eğlenceler tasarlanabilir. Eğlencelerin Kral Midas hikâyelerinden başlayarak yöre tarihini günümüze getirecek ve bölgedeki tüm halkları kapsayacak şekilde olması çekiciliği artırabilir.

Bu bölge Alman, İngiliz, Fransız, Belçikalı, Hollandalı, ABD'li, Çinli, Güney Koreli, Malezyalı, Japon, İranlı, Rus, Ukraynalı ve Yunanlıların ilgisini çekecek potansiyel taşımaktadır.

***Şekil 148**. Türkmendağı Yazılıkaya Platosu Jeoarkeopark Bölgesi*

Ayrıca UNESCO küresel jeoparkları ağına dâhil olan jeoparklar eğitim ve bilimsel amaçlarla dünyanın her yerinden uzman ve öğrencileri kendisine çekmektedir. Yine spor turları da jeoparkları önceliklendirmektedir. Türkmendağı Yazılıkaya Platosu Jeoarkeopark Bölgesi'nin potansiyel turizm pazarları Tablo 40'ta gösterilmektedir.

Tablo 40. Türkmendağı Yazılıkaya Platosu Jeoarkeopark Bölgesi'nin potansiyel turizm pazarlarına yönelik çekicilikleri

	Almanlar	İngilizler	Belçikalılar	Fransızlar	Hollandalılar	ABD'liler	Ruslar	Güney Koreliler	Çinliler	Japonlar	Malezyalılar	Araplar	İranlılar	Ruslar	Ukraynalılar	Yunanlılar	Hintliler
Jeopark turu	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Biyolojik zenginlikler	✓	✓						✓	✓	✓					✓	✓	
Yazılıkaya Platosu	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓	✓	
Tarih turları	✓		✓	✓		✓		✓	✓	✓							
Doğal zenginlikler	✓	✓		✓	✓			✓	✓								
Kültürel zenginlikler		✓		✓					✓		✓		✓				
İnanç turizmi											✓	✓	✓				
Seyit Battal Gazi Külliyesi											✓	✓	✓				
Atlı turlar	✓	✓	✓	✓	✓	✓											
Su sporları	✓	✓			✓		✓										
Diğer doğa temelli spor etkinlikleri	✓		✓		✓		✓			✓							
Sıcak su havuzları, SPA ve Wellness	✓	✓						✓	✓	✓		✓					✓
Yöresel mutfak	✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓		✓	✓				
Seyitgazi ilçesi																	
Kırsal turizm	✓	✓	✓	✓	✓	✓											
Ortak kültür unsurları (kültürel yakınlık)								✓	✓	✓	✓	✓	✓				

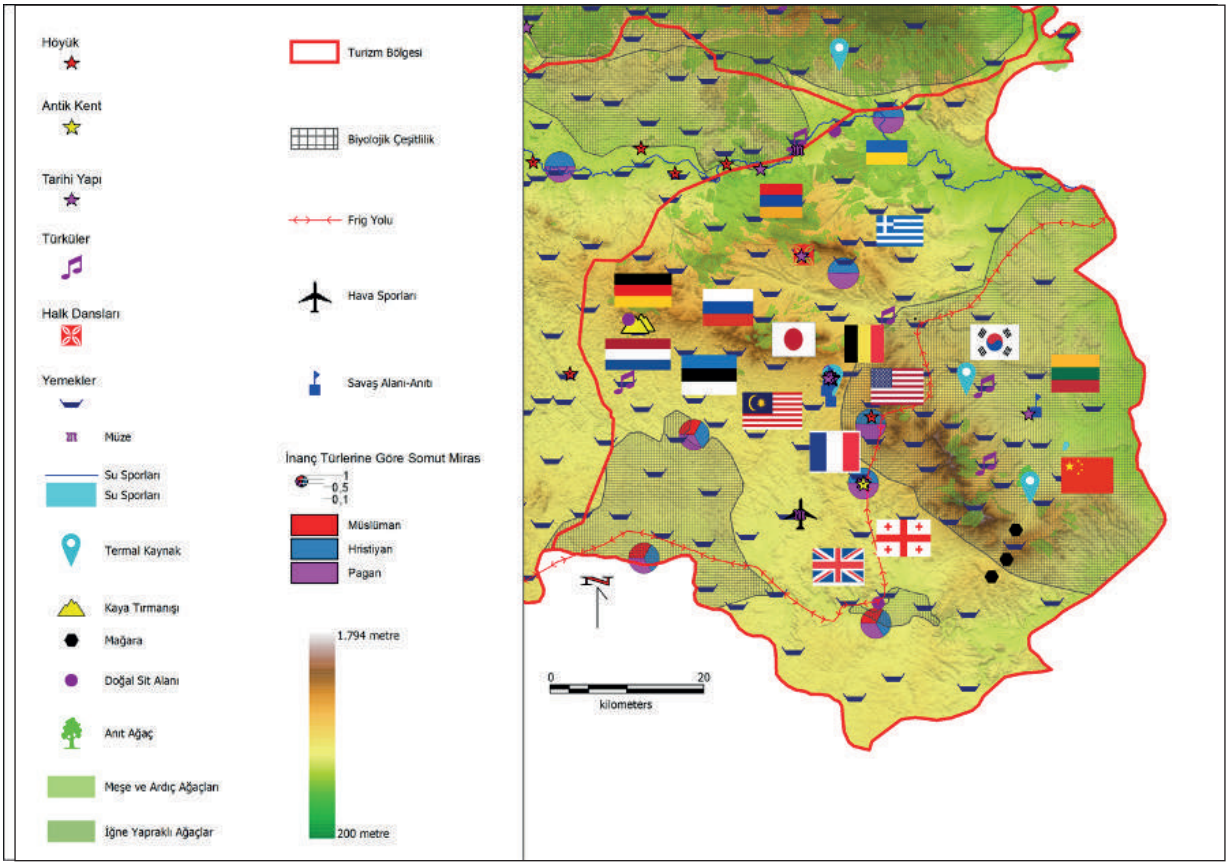
4.1.3 Sivrihisar ve Çevresi

Granit yapısı ve haşmetli kayaları ile şehre ve bölgeye ismini veren Sivrihisar dağları, etkileyici ve hâkim coğrafi görünümü dışında kaya tırmanışı, fotoğrafçılık gibi çok sayıda etkinliğe olanak tanımaktadır. Tarihi bir yerleşme olan ve korunmuş evleri ile şirin, özgün bir ortam yaratan Sivrihisar şehri, turistik yatırımları ile yeteri kadar bilinmeyen, ama gidildiğinde herkese tavsiye edilen bir turizm destinasyonuna dönüşmüştür. Şehir içindeki Ermeni Kilisesi, saat kulesi, açık hava müzesi gibi çok sayıda çekicilik ile yöresel mutfak seçenekleri ve konaklama imkânları bulunmaktadır. Şehrin tarihi dokusuna uyumlu modern dokunuşların yanı sıra şehir dışında da Pessinus Antik Şehri ve Balıkdamı koruma alanı gibi arkeolojik ve biyolojik çeşitlilikler vardır. Henüz değerlendirilemeyen mağaraları ve köylerde farklı folklorik özellikleri ile göç tarihinin izlerini de taşımaktadır. Hava sporları merkezi, çekici olmakla birlikte günübirlik turlar için İnönü'ye göre biraz daha uzaktır. Ancak Kurtuluş Savaşı sırasında milli orduyu desteklemek için Sivrihisar halkının uçak satın alması havacılık sporlarına farklı ve derin bir anlam katmaktadır. Savaş alanları turizminde Sivrihisar unutulmayacak bir yere sahiptir. Sivrihisar ve Çevresi Turizm Bölgesinin turizm kaynakları *Eskişehir İlinin Turizm Kaynaklarının/Temalarının Mekansal Olarak Betimlenmesi* bölümünde açıklanmıştır (387). Bölgenin turizm kaynakları ve hitap ettiği potansiyel pazarları Şekil 149'te verilmektedir.

Bölgede turizmin geliştirilmesi ve uluslararası turist akışının sağlanması için aşağıdaki düzenlemeler önerilmektedir:

- Sivrihisar şehrinden Balıkdamı'na yönelen atlı, bisikletli, küçük motosikletli ve yürüyüş turları tasarlanabilir. Biyolojik çeşitlilik konusunda uzmanlar yetiştirilebilir.
- Sivrihisar şehrinden Pessinus Antik şehrine yönelen atlı, bisikletli, küçük motosikletli ve yürüyüş turları tasarlanabilir.
- Sivrihisar şehrinden turistleri hava sporlarına götürüp tekrar otele dönüşlerini sağlayacak turlar tasarlanabilir.
- Mağaraların turizme açılması için düzenlemeleri yapılabilir, mağara turizmi hakkında yöre halkı bilgilendirilebilir ve mağarada turistlerin yalnız gezmelerini önleyecek şekilde yöre halkından mihmandarlar yetiştirilebilir.
- Kaya tırmanışı, mağaracılık ya da biyolojik çeşitlilik alanlarındaki spor etkinlikleri turistlerin yöresel mutfak deneyimlemeleri ile desteklenebilir.
- Tarihi hamamlardaki canlandırmalar üzerinde çalışılabilir.

- Bilimsel çalışmalardan desteklenerek Sivrihisar gecesi eğlenceleri tasarlanabilir. Bu bölgede yaşayan Kafkasya göçmenleri, Balkan göçmenleri, Türkmen, Yörük ve Manavların müzik, dans, yemek ve kostümlerinin temsiline dikkat edilebilir.
- ABD vatandaşlarına şehirden hareket ederek biyolojik çeşitlilik alanlarına giden ve farklı unsurlardan oluşan köylerde yemek yiyerek, her bir yemeği farklı bir deneyime dönüştüren organizasyonlar geliştirilebilir.
- Doğulu toplumlar için tarihi hamamların canlandırılması, konaklar, pazarlar ve yöresel yemekleriyle Sivrihisar şehri çekicidir. Şehirden çevreye scooter ile turlar düzenlenebilir. Sivrihisar'ı yavaş yavaş dinlenerek deneyimleyebilecekleri, ortak kültürel bağlara vurgu yapan ve açık havada Türk Sanat Musikisi dinletileriyle zenginleştirilmiş etkinlikler düzenlenebilir.
- Sivrihisar şehrini ziyaret eden turistlerin pazara ilişkin olumlu değerlendirmeleri göz önünde bulundurularak Sivrihisar pazarı, mevcut haliyle korunmasına dikkat edilebilir.
- Bölgenin yöresel mutfağına ilişkin derlemeler güncellenerek bu yemekler standart reçetelere dönüştürülebilir. Bu reçeteler kırsal turizmle ilgilenecek kişilerle paylaşılmalıdır. Her köy için o köyün geleneklerine dayanan farklı bir çekicilik oluşturacak standartlaştırılmış menülerin geliştirilebilir.
- Bölgenin kırsal alanlarında köy pansiyonculuğu eğitimlerinin verilmesi gerekir. Bunun için gönüllü kadınlar eğitime alınabilir. Eğitim içeriğinde hijyen ve sanitasyon, odaların hazırlanması, temel servis teknikleri, müşteri ilişkileri, müşteri kaydı, standart yemek reçetelerinden menülerin hazırlanması, çevrenin sahip olduğu turistik değerlerin özellikleri, yabancı dil gibi eğitimler verilebilir.
- Bölgede kırsal turizmin başlaması beklenen köylerde sokak sağlıklaştırılması yapılabilir.
- Yunanistan, Ermenistan, Rusya, Ukrayna, Estonya, Litvanya ve Gürcistan'dan gelen turistler için dini hikâyelerle ilgili çalışılması uygun olabilir.
- Diğer bölgelerde olduğu gibi bu bölgede de kırsal turizm kadın girişimcisi yetiştirme projeleri yürütülebilir.

***Şekil 149**. Sivrihisar ve Çevresi*

Sivrihisar ve Çevresi Turizm Bölgesi'nin potansiyel turizm pazarları Tablo 41' te sunulmaktadır.

Tablo 41. *Sivrihisar ve Çevresi Turizm Bölgesinin potansiyel turizm pazarlarına yönelik çekicilikleri*

	Almanlar	İngilizler	Belçikalılar	Fransızlar	Hollandalılar	ABD'liler	Güney Koreliler	Çinliler	Japonlar	Ortodoks ülke vatandaşları	KKTC
Yöresel kültür/kırsal turizm	✓	✓	✓	✓		✓					
Doğa temelli spor etkinlikleri	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	
Hava sporları	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	
Biyolojik zenginlikler	✓				✓						
Yöresel müzik			✓	✓							
Pessinus Antik şehri			✓	✓							
Sivrihisar şehri	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	
Kilise						✓				✓	
Hamamlar SPA Wellnes	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	
Ortak kültür unsurları (kültürel yakınlık)							✓	✓	✓		
Sivrihisar hamam etkinlikleri	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓		
Yöresel mutfak	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	
Savaş alanları turizmi											✓

4.1.4 Sündiken Bozdağlar Klimatizm Temalı Ekoturizm Bölgesi

Orta yükseklikteki Sündiken Bozdağlar, iklimi ve bitki örtüsü ve biyolojik çeşitliliği ile klimatizme uygundur. Şehirlerden, sanayiden, ana ulaşım ağlarından ve madencilikten uzak olması kırsal turizm ya da ekoturizm için uygun zemin hazırlamaktadır. Özellikle kuzey yamaçlarının manzarası etkileyici, dinlendirici ve rahatlatıcıdır. Bu bölge için çekici unsur coğrafi görünüm ve doğallıktır. Şehirden kaçan insanlar için huzur ve sağlık bulacakları alanlar olarak öne çıkarılmalıdır.

Sündiken Bozdağlar Klimatizm Temalı Ekoturizm Bölgesinin turizm kaynakları *Eskişehir İlinin Turizm Kaynaklarının/Temalarının Mekansal Olarak Betimlenmesi* bölümünde açıklanmıştır (387). Bölgenin turizm kaynakları ve hitap ettiği potansiyel pazar Şekil 150'te sunulmaktadır.

Bölgede turizmin geliştirilmesi ve uluslararası turist akışının sağlanması için aşağıdaki düzenlemeler önerilmektedir:

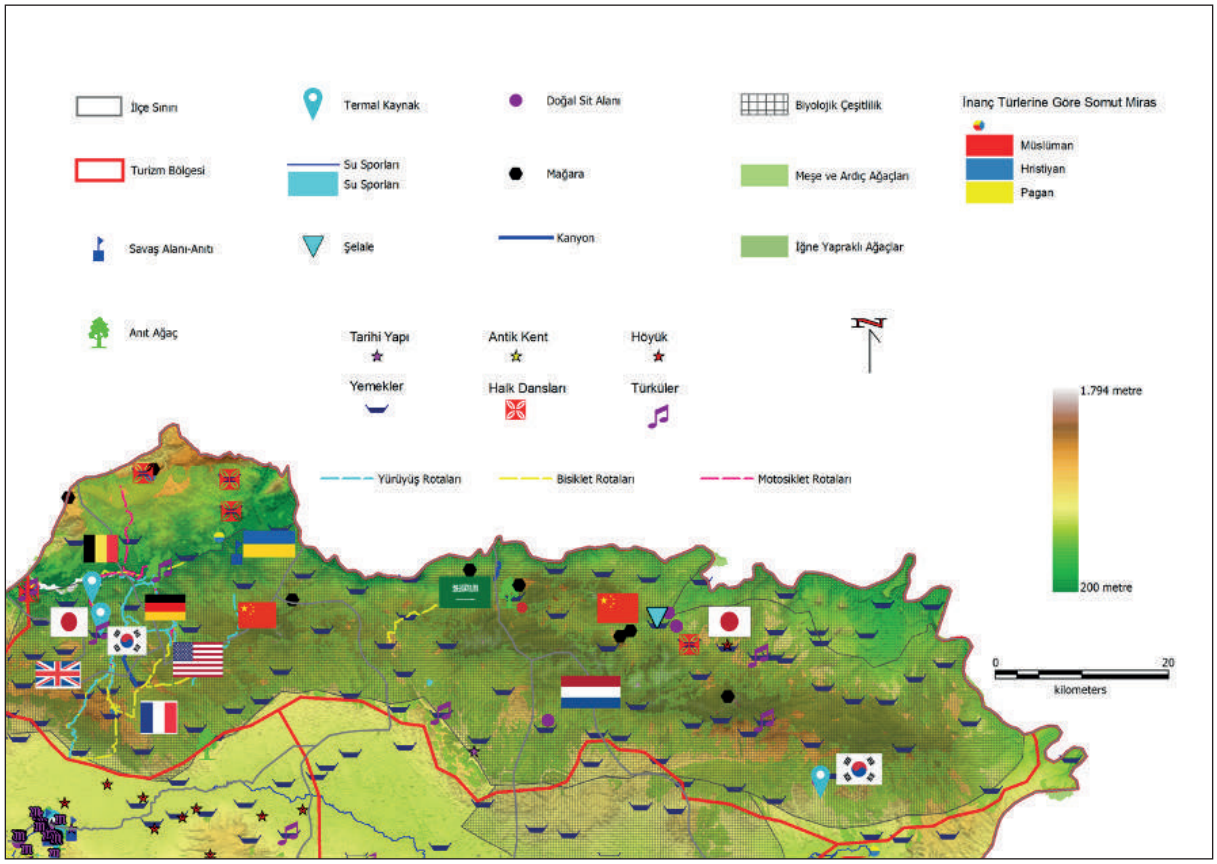
- Dağ ikliminin insanları rahatlatıcı ve sağlığı güçlendirici etkilere sahip olması, sağlık turizmi kapsamında klimatizm için uygun alanlar oluşturabilmektedir. Hem Karadeniz Geçiş İklimi etkisi altında olan hem de iğne yapraklı ormanların yoğun olarak bulunduğu, orta yükseklikteki Sündiken Dağları klimatizm için oldukça uygundur. Bölgede insanların temiz hava ve dingin bir ortamda sağlık bulmalarına imkân sağlayacak klimatizm amaçlı oluşturulacak kür uygulama merkezinin kurulabilir.
- Sıcak sular kaplıca olarak kullanılmaktan öte sıcak su havuzları gibi rekreatif kullanım olanakları geliştirilerek bölge turizmine çeşitlilik katılabilir.
- Yöresel mutfak ve halk kültürü ögeleri turistik ürün olarak tasarlanma potansiyeline sahiptir. Bölge için bilimsel bulgulardan yola çıkarak oluşturulan eğlenceler tasarlanabilir.
- Bölge tarihi ve inanç turizmi açısından da çekiciliklere sahiptir. İnanç turizmine ilişkin bilimsel çalışmalar yapılarak ve bu araştırmaların bulgularının ışığında turistik ürün geliştirilebilir.
- Turistlerin biyolojik zenginliğin, tarih, inanç ve kültürel değerlerler çeşitlendirildiği doğa yürüyüşleri, bisiklet ve atlı turlar gibi spor etkinliklerini içeren turlar tasarlanabilir.
- Bu turizm bölgesi Arapların sevdikleri "cennet" olarak tanımladıkları mekânlara uygun olmakla birlikte lüks konaklama, alışveriş ve yeme içme seçeneklerinin olmaması nedeniyle yeteri kadar çekici değildir. Lüks zincir otellerin yapılması, kitleler halinde turistlerin bu bölgeye gelmesi coğrafi görünümü bozacağı gibi yerel halkla birlikte kültürel zenginliği tanımayı ve özgün bir deneyim yaşamayı hedefleyen doğaya saygılı,

bölgeye değer katan Alman, Fransız, İngiliz ve Belçikalıların bölgeyi tercih etmemesine neden olabilir.

- Öncelikli olarak doğal alanlar içinde yapılaşmaya gidilmeden aynı zamanda lüks olan, yeni nesil konaklama seçenekleri de düşünülebilir. Bu konunun detaylı olarak projelendirilmesi gereken özel bir alan olarak değerlendirilebilir.
- Son yıllarda doğa içinde yapılan gösterişli kamp anlayışı giderek artan bir eğilim göstermektedir. Türkiye için henüz yeni bir oluşum olan ve kamp deneyiminden daha fazlasını ifade eden Glamping kavramı, geleneksel tarzdaki kamp anlayışını değiştiren ve konfor alanlarını genişleten özellikleri ile dikkat çekmektedir. Glamping, lüks tatil anlayışı çerçevesinde insanlara tatil yapma imkânı sunması bakımından turizm girdisi olarak önemli bir gelir kaynağı oluşturabilmektedir. Dünya genelinde uzun süredir kullanılıyor olmasına karşın ülkemizde yeni yaygınlaşmaya başlamıştır. Sündiken dağları doğaya zarar vermeyecek şekilde oluşturulacak, doğa içinde lüks kamp seçeneklerinin sunulabileceği uygun butik kamp alanlarına sahiptir. Bu amaçla doğanın huzur verici sakinliğinden faydalanırken aynı zamanda tatil süresince insanları arzuladığı konforu sağlayacak glamping alanları oluşturulabilir.
- Sündiken-Bozdağlar insanların doğal güzellikleri keşfetmeleri bakımından oldukça çekici konumdadır. Bu amaçla bölgede doğa yürüyüşleri yapılmaktadır. Bölgede pek çok rota bulunmasına ve uzun mesafeli rotalar olmasına rağmen bu yürüyüşlerin hepsi günübirlik turlar ile gerçekleşmektedir. Oluşturulacak yeni rotalar ile yürüyüş güzergâhı içerisinde yer alacak köy evlerinde konaklamanın sağlanarak, birkaç günlük doğa yürüyüş programlarının planlanması buna bağlı olarak köy pansiyonculuğu geliştirilebilir.
- Dünyanın en iyi bisiklet güzergâhları ülkemizde bulunmaktadır. Sündiken Dağları da bu anlamda uygun bisiklet rotalarına sahiptir. Bisiklet turizminin dünyadaki pazarı 44 milyar dolar gibi azımsanmayacak büyüklüktedir. Bölgede özellikle arazi bisiklet turizmine yönelik rotaların ve parkurların oluşturulması, söz konusu parkurlarda servis ve konaklama alanlarının yapılması, yarış organizasyonlar düzenlenebilir.
- Takip eden süreçte rotaların Avrupa Eurovelo sistemine entegrasyonu ile yurt dışı bisikletli turist gelmesinin olanağı da sağlanmış olacaktır. Bu gelişmelere bağlı olarak gelen bisikletli turistlerin konaklayabileceği bisiklet dostu otel/lerin inşa edilmesi, dünyaca ünlü bisikletçilerin konuk edilerek etkinliklerde yer alması sağlanabilir.
- Japon turistlerin Bilecik'e kırsal turizm amaçlı olarak bireysel yollarla geliyor olması Asyalı turistler için Sündiken Bozdağlar Ekoturizm Bölgesini olası bir alan olarak göstermektedir. Safranbolu'ya safran hasadına gelen Japon turistlerin varlığı göz önüne

alındığında uzak Doğu toplumları için biyolojik zenginlik gözlem/hasat/fotosafari gibi turlar tasarlanabilir.

- Bölge gerek endemik bitki çeşitliliği bakımından gerekse orman ve ağaç çeşitliliği bakımından oldukça zengindir. Bu bakımdan bölgede, gezginlerin yeni trendi haline gelmiş flora turizmi yapılması etkili olacaktır. Flora turizmi doğal bitki örtüsü ve insan eliyle oluşturulan orman, park, bahçelerin yürüyüş, manzara seyri, fotoğraf çekimi, bilimsel araştırma, inceleme vb. amaçlarla kullanılmasıdır. Bu sebeple bölgede floranın doğaya sunduğu rahatlatıcı etkisi ile beraber, doğayı, bitkileri ve doğal ürünleri tanımaya, keşfetmeye incelemeye hatta onların sunduğu şifa olanaklarından faydalanmaya yönelik turizm faaliyetlerinin yürütülebileceği uygun koridor ve yürüyüş parkurları oluşturulabilir.
- Orman Bölge Müdürlüğü ile işbirliği yapılarak turistik orman ürünleri geliştirilebilir ve yörede yaşayan köylülere bu ürünleri nasıl hazırlayıp satacakları konusunda eğitim verilebilir. Köylülerin satış yapacakları noktaların tasarımı yapılabilir.
- Flora turizminin alt kollarından biri olan orman turizmi ise ormanların ağaçları, yaban hayatıyla birlikte farklı bir yaşam alanı olarak gezilmesidir. Bu amaçla bölgede başlıca faaliyet, yürüyüş olmakla beraber yön bulma (orienteering) gibi faaliyetlerin yer aldığı organizasyonlar düzenlenebilir.
- Eskişehir merkezden hareket eden ve güvenlik, sessizlik, doğaya saygı ve asgari düzeyde lüks ve sıcak su havuzları ile bütünleştirilmiş etkinlikler içeren turlar tasarlanabilir (özellikle Güney Kore, Japon ve Çinli turistler için).
- Saha araştırması yapılarak macera rekreasyonuna uygun alanlar tanımlanabilir.

***Şekil 150**. Sündiken Bozdağlar Klimatizm Temalı Ekoturizm Bölgesi*

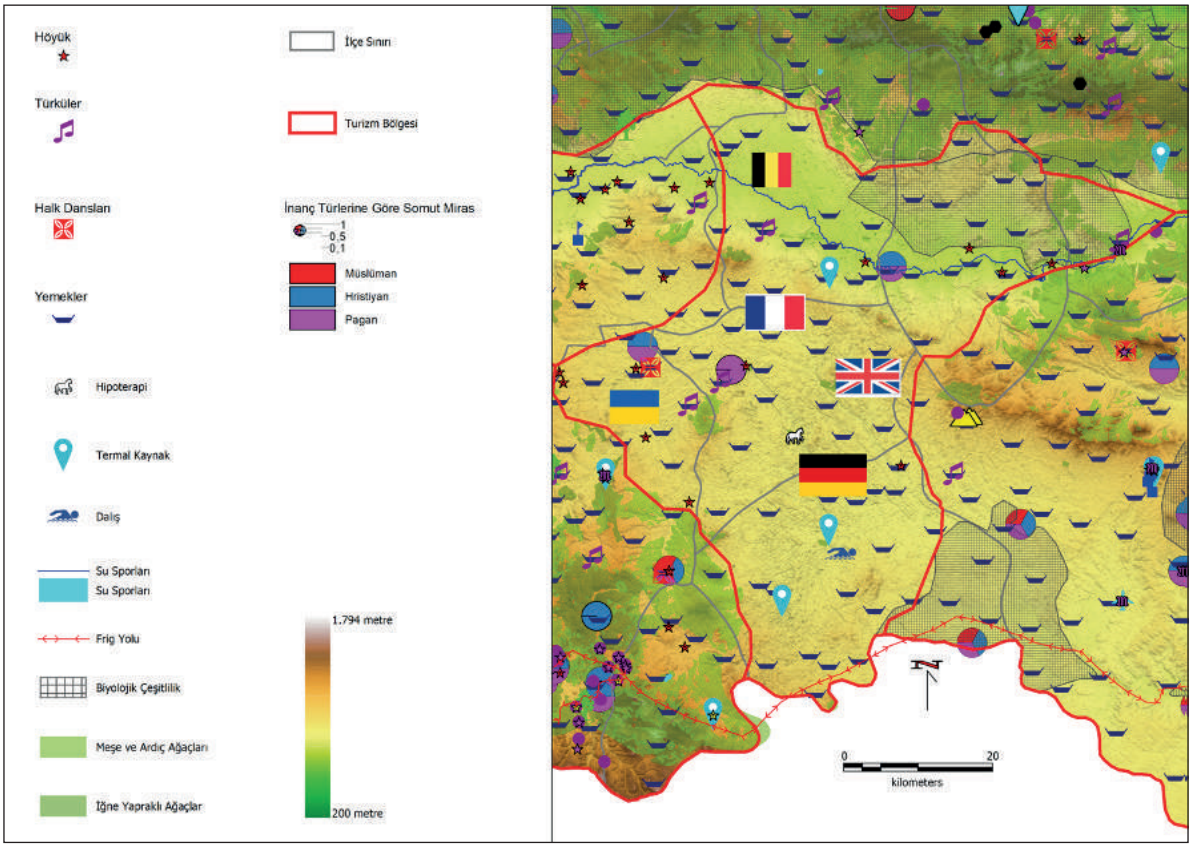
Sündiken Bozdağlar Klimatizm Temalı Ekoturizm Bölgesi'nin potansiyel turizm pazarları Tablo 42' te sunulmaktadır.

***Tablo 42**. Sündiken Bozdağlar Klimatizm Temalı Ekoturizm Bölgesi'nin potansiyel turizm pazarlarına yönelik çekicilikleri*

	Almanlar	İngilizler	Belçikalılar	Fransızlar	Hollandalılar	Ukraynalılar	ABD'liler	Güney Koreliler	Çinliler	Japonlar
Doğa temelli spor etkinlikleri	✓	✓	✓	✓		✓				
Doğal zenginlikler	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Doğada konaklama	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Atlı turlar	✓				✓					
Kültürel zenginlikler			✓	✓						
Sıcak su havuzları			✓	✓						
Sağlıklı yöresel gıda	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓

4.1.5 Agroturizm Bölgesi

Agroturizm bölgesi olarak tanımlanan bu bölgede kırsal bir turizm anlayışı esas alınmıştır. Buna ek olarak tarım açısından gelişmiş olan bölgede Agriturizm[8] olarak da adlandırılan tarım turizmi ve çiftlik turizmi de gerçekleştirilebilir. Bölgenin turizm kaynakları *Eskişehir İlinin Turizm Kaynaklarının/Temalarının Mekansal Olarak Betimlenmesi* bölümünde açıklanmıştır (387). Bölgenin turizm kaynakları ve hitap ettiği potansiyel pazar Şekil 151'da gösterilmektedir.

Şekil 151. *Agroturizm Bölgesi*

[8] Agriturizm kavramı, Agroturizmin bileşenlerinden biridir ve daha korunmuş tarım alanlarında uygulanır (425). Küçük gruplarla gerçekleştirecek Agriturizm etkinlikleri turistlerin bölgede yetişen ekolojik tarım ürünlerini tanımalarını, üretime katılmalarını ve bu ürünleri tüketmelerini sağlayarak aktif katılım sağlayacakları kırsal bir turizm deneyimi sunmalıdır. Agriturizmde tüketicinin tarımsal ürünleri ekolojik, sağlık gibi belirli özellikleri nedeni ile tercih etmesi en önemli olgudur. Ziyaretçilerin temel amacı, uygun ekolojik tarım ürününü elde etmektir. Agroturizmde de turizm olgusu kırsal alanlarda gerçekleşmektedir. Ancak her kırsal alan, tarım alanı değildir. Köylerin yanı sıra şehirler dışında tarımsal üretimin yapıldığı alanları da kapsayan tarım ile birlikte gerçekleştirilebilecek alternatif bir aktivitedir (426). Diğer yandan agroturizm de tarımsal ürünler birincil seyahat nedeni değildir. Kırsal alanda uygulanan doğayı keşfetme, dinlenme, yerel kültürü ve tarihi değerleri tanıma, gastronomik turizm, binicilik, balık tutma, avcılık, bisiklete binme gibi açık hava etkinlikleri gibi tüm turizm etkinliklerini içermektedir.

Bölgede turizmin geliştirilmesi ve uluslararası turist akışının sağlanması için aşağıdaki düzenlemeler önerilmektedir:

- Bu bölgede çiftlik turizmi hareketliliğinin başlaması için öncelikli olarak Balkan Muhaciri köylerinde, gönüllü kadınlara kırsal turizm eğitimi verilebilir. Bu eğitimlerin tasarlanması da önemlidir.
- Agroturizm kapsamında çevresel düzenlemeler yapılabilir. Bu noktada dış mekânda doğaya uyumlu alanlar tasarlanmalıdır. Çocuklar için etkinlik alanları oluşturulabilir.
- Agroturizm kapsamında bu bölgedeki çiftliklerde turistlere süt sağma, ürün hasadı gibi etkinliklere aktif olarak katılmaları sağlanabilir.
- Agroturizme uygun bir konaklama biçimi olan köy pansiyonculuğu için yerel halka eğitimler verilerek ekonomik katkılar sağlanabilir.
- Bölgede yaşayan yerel halkın yöreye özgü endemik bitkileri üretebilecekleri alanlar tasarlanabilir. Bu alanlarda turistlere kendin topla gibi etkinlikler düzenlenebilir. Hasadı yapılan ürünler ise eğitsel deneyim olan yöresel yemek kursu gibi etkinliklerle zenginleştirilebilir.
- Çiftlik turizminin hayata geçirileceği köylerde sokak sağlıklaştırmalar yapılabilir.
- Çiftliklerden Çifteler'de dalışa, Sivrihisar'a, Alpu'daki ormanlara ve Eskişehir merkeze geziler tasarlanabilir.
- Çiftelere ilişkin turist görüşleri doğrultusunda dalış alanında doğaya uyumlu düzenlemelerin yapılması düşünülebilir.
- Bölgedeki köylerin Balkanlardan ve Kafkasya'dan göç edenler ile yerlilerden oluşması farklı kültürel tasarımların sunulması için bir kaynak olarak değerlendirilebilir. Bu kültürel zenginlik, kültürel etkinlik çeşitliliğine yansıtılabilir.
- Mahmudiye'nin atçılık geçmişi, Sakaryabaşı'nın dalış imkânları ve termal kaynaklar sportif etkinlikler olarak değerlendirilebilir.

Çiftlik turizmi öncelikle Alman, İngiliz, Fransız ve Belçikalılara uygundur. Ayrıca kırsal turizmi seven Ukraynalılar da bulunmaktadır. Agroturizm Bölgesi'nin potansiyel turizm pazarları Tablo 43'te sunulmaktadır.

***Tablo 43**. Agroturizm Bölgesi'nin potansiyel turizm pazarlarına yönelik çekicilikleri*

	Almanlar	İngilizler	Belçikalılar	Fransızlar	Hollandalılar	Ukraynalılar	ABD'liler	Güney Koreliler	Çinliler	Japonlar
Çiftlik turizmi	✓	✓	✓	✓	✓					
Köy pansiyonculuğu	✓	✓	✓	✓	✓				✓	✓
Dalış ve termal kaynaklar							✓	✓	✓	✓
Kırsal turizm			✓		✓				✓	
Yöresel kültür	✓	✓	✓	✓	✓	✓				
Yöresel yemekler	✓	✓	✓	✓	✓					
Atlı turlar	✓	✓	✓	✓	✓	✓				✓

4.1.6 Şehir Turizmi Bölgesi

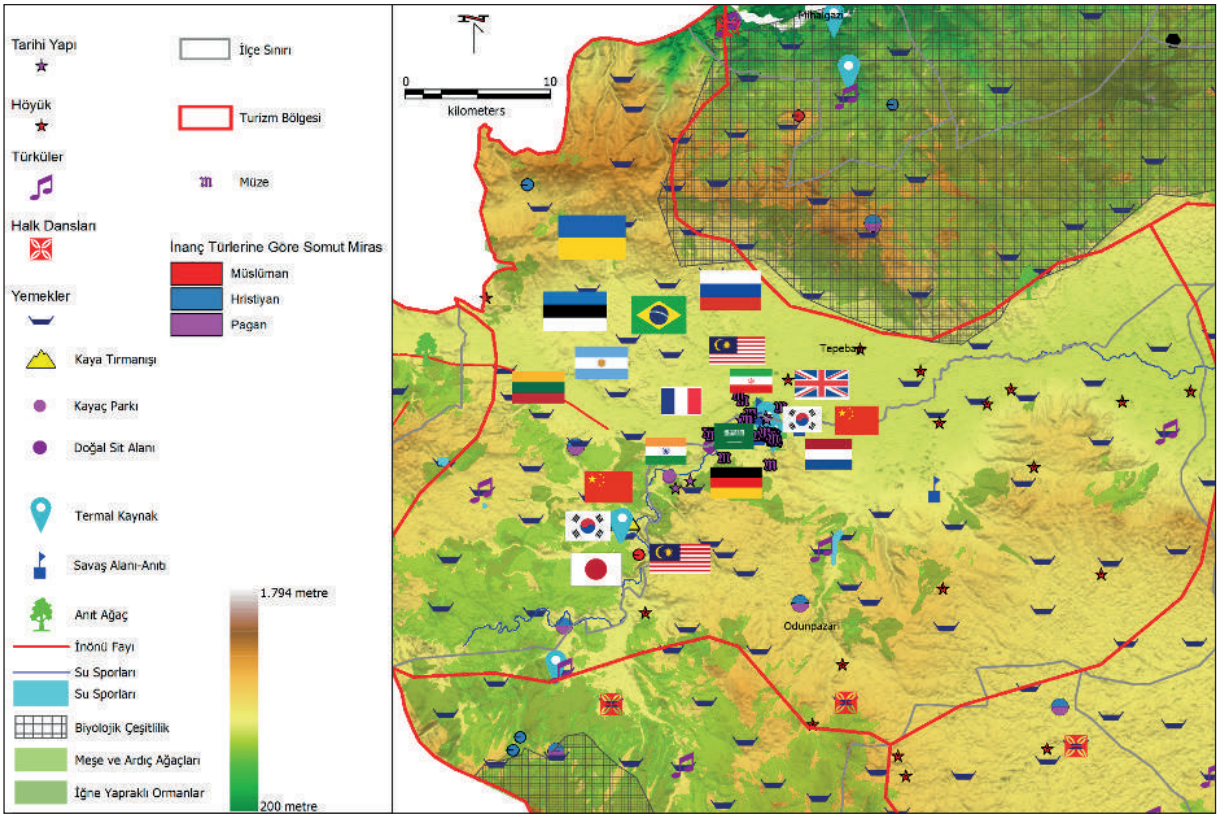
Eskişehir, şehir turizmi olanakları/turizm alt yapısı ile yerli ve yabancı turistlere hazırlıklı konumdadır. Şehir Turizmi Bölgesinin turizm kaynakları *Eskişehir İlinin Turizm Kaynaklarının/Temalarının Mekansal Olarak Betimlenmesi* bölümünde açıklanmıştır (387). Bölgenin turizm kaynakları ve hitap ettiği potansiyel pazar Şekil 152'de verilmektedir.

Yapılan araştırma göstermiştir ki şehir merkezine gelen hem batı toplumları hem de doğu toplumları şehrin batılı coğrafi görünümünü ve bu görünüm içindeki yerelliği çekici bulmaktadır. Benzer şekilde coğrafi görünümün temel parçalarından biri olan insan unsuru da öne çıkmaktadır. Hem yerli hem de tüm milliyetlerden yabancı turistler insanların güler yüzlü, misafirperver, eğitimli, kibar ve sıcakkanlı olmalarını sevdiklerini vurgulamaktadır. Benzer şekilde öğrenci şehri olması da sevilen bir özellik olarak ortaya çıkmaktadır (388).

Yabancıların çoğunun şehre iş, toplantı ya da bilimsel etkinlik gibi bir amaçla geldiği, ancak şehirden olumlu izlenim ile döndükleri anlaşılmaktadır. Şehirde kaldıkları süre içinde çalışma saatleri dışında yeme içme ve eğlence hizmetlerinden yararlandıkları ve memnun kaldıkları anlaşılmaktadır (388). Ama bu yabancıları işlerinin tamamlanmasından sonra da kalmaya teşvik edecek ve döndüklerinde şehri tavsiye edecekleri faaliyetlerin tasarlanması üzerinde yoğunlaşılabilir. Şehre gelen turistlerin daha uzun süre konaklamaları ve yeni turistlerin gelmesinin sağlanması için turistik işletmelerde şehir ile çevresini bütünleştiren turların yer alması ile mümkün olabilir. Özellikle;

- Şehirden İnönü'ye hava sporları (İnönü Hava Sporları Turizm Bölgesi konusunda açıklanan) turları,
- Şehirden Jeopark'a (spor, kültür, tarih, arkeloji, inanç, yöresel yemek temalı...) turlar,
- Şehirden Sündiken-Bozdağlara ekoturizm turları (Sündiken Bozdağlar Klimatizm Temalı Turizm Bölgesi konusunda açıklanan),
- Şehirden Agroturizm bölgesine çiftlik turizmi temalı turlar,
- Şehirden Mahmudiye'ye binicilik turları,
- Şehirden Sivrihisar'a şehir, arkeoloji, biyolojik çeşitlilik, kültür, temalı turlar
- Otellerden şehrin tema parklarına geziler,
- Seyitgazi ilçesine ve diğer dini mekânlara inanç turizmi temalı geziler

örnek olarak verilebilir.

***Şekil 152**. Şehir Turizmi Bölgesi*

Tasarlanacak etkinliklerin dışında bölgede turizmin geliştirilmesi ve uluslararası turist akışının sağlanması için aşağıdaki düzenlemeler önerilmektedir:

- Şehrin sahip olduğu Avrupa Şehri, Eğitim Şehri, Genç Şehir ya da Öğrenci Şehri imajı şehrin en önemli değerlerindendir. Proje kapsamında gerek yerli gerekse de yabancı turistlerin şehrin bu imajına sıklıkla atıfta bulundukları görülmüştür. Şehrin bu yönleriyle ön plana çıkarılabilir.
- Şehirde hareketli olan kültür ve sanat hayatı bir diğer önemli değerdir. Kültür ve sanatsal turistik ürünler olarak sunulabilir.
- Şehirde gerek geleneksel el sanatları gerekse modern el sanatlarına yönelik gerçekleştirilen faaliyetler çok önemli bir potansiyele sahiptir. Bu faaliyetler turistik ürünlere entegre bir şekilde sunulabilir.
- Şehirde, engelli bireylere yönelik sunulan eğitim, rehabilitasyon ve yaşam boyutundaki hizmetler başlı başına Engelsiz Turizm Pazarı açısından değer taşımaktadır. Bu noktada Engelsiz Şehir imajı oluşturma potansiyelinin değerlendirilebilir.

- Demiryolu hatlarının kesişim noktasında bulunması hem ulaşım kolaylığı açısından hem de demiryolları tabanlı yeni ürünlerin geliştirilmesi açısından potansiyel taşımaktadır. Bu noktada şehrin uygun tur güzergahlarına dahil edilebilir.
- ETO tarafından bitirilen Eskişehir Fuar- Kongre Merkezi projesi Kongre, Özel Olay, Fuar, Toplantı ve Etkinlik (K.Ö.F.T.E.) Turizmi açısından şehre önemli bir potansiyel kazandırmıştır. Bu kaynaklar hem ulusal hem de uluslararası olarak planlanacak etkinliklerde kullanılabilir.
- Şehirde yer alan müzeler ve yenilenme parkları, özellikle dinlence amaçlı ziyaretçileri çekme noktasında kullanılabilir.
- Sağlıklı beslenme vurgusu yapan Eskişehir yöresel yemekleri tasarlanabilir. Bu gastronomik ürünler bilimsel çalışmalardan elde edilen verilerle düzenlenebilir. Derlenmiş/yeniden derlenecek yöresel yemeklerin Üniversitelerin Gastronomi ve Mutfak Sanatları bölümleriyle işbirliği ile uluslararası damak tadına uyum sağlayacak şekilde aslından çok uzaklaşmadan yorumlanması ve standart reçeteler geliştirilerek kalite güvencesinin oluşturulması yararlı olabilir.
- Yöreselliğin ve özgünlüğün çekiciliğinin gittikçe arttığı turizm hareketliliğinde Eskişehir'in demografik yapısı önemli bir unsurdur. Eskişehir'in yerli unsurları Manavlar, Türkmenler ve Yörüklerdir. İl, 18. yy. dan günümüze göç tarihine sahne olmuş bir alandır. Kırsal kesimde farklı unsurların yan yana kendi kültürel özelliklerini koruyarak yaşaması değerli bir kültürel mirastır. Balkanlar üzerinden Pomaklar, Boşnaklar ve Balkan Muhacirleri (Arnavutluk, Yugoslavya, Bulgaristan ve Yunanistan'dan) olarak tanımlanan gruplar gelmiştir. Kafkaslar üzerinden Türk kökenli Karaçaylar ve Tatarlar gelmişlerdir. Ayrıca Kafkasya'dan Adige, Sapsığ, Bijeduh, Kabardey, Besleney ve Abaza'lar gelmiştir. Bu kozmopolit yapı Eskişehir'e kültür şöleni olabilecek alt yapı sağlamaktadır. Yöresel mutfak, dans, kostüm ve oyun gibi halk bilim araştırmalarının ışığında İli doğru şekilde temsil eden Eskişehir gecesi, Sivrihisar gecesi, İnönü gecesi, Türkmen gecesi, Yörük gecesi, Kafkas gecesi, Balkan Muhacirleri gecesi gibi eğlenceler tasarlanabilir.
- Bu bölgedeki atıl halde bekleyen sıcak su kaynakları, batı toplumlarının tatillerinde doğa temelli spor etkinlikleri taleplerini karşılayacak şekilde sunulabilir. Kızılinler ve Yeni Sofça kaynakları doğrudan havuza verilebilecek sıcaklıkları ile su rekreasyonu için uygun görünmektedir (387).
- Yeni Sofça köyündeki su rekreasyonu golf sahaları, hara kalıntıları, peribacası manzaralı bisiklet, motosiklet ve atlı turlarla diğer spor etkinliklerine bütünleşik bir spor turizmi kompleksi tasarlanabilir.

- Kültürel yakınlık vurgusu önem taşıdığı İranlılar ve Araplar özellikle Araplara özel lüks ürünlerin temini turizm harcamalarını artırabilir.
- Şehre turist akışını ağırlıklı olarak düşük gelir grubu ya da orta sınıf yerli turistler oluşturmaktadır. Bireysel araçları ile geldikleri dikkate alındığında park yerlerinin misafirlere bildirilmesi kolaylaştırıcı bir çözüm olabilir. Ayrıca yerli turistler bireysel planlarını yaparak gezdikleri için turizm çekicilikleri hakkında yeterli şekilde bilgilendirilmelidir. Bunun için mekânsal çevrimiçi uygulamalar ve cep telefonu uygulamaları tasarlanabilir.

Şehir Turizmi Bölgesi'nin potansiyel turizm pazarları Tablo 44'te sunulmaktadır.

***Tablo 44**. Şehir Turizmi Bölgesi'nin potansiyel turizm pazarlarına yönelik çekicilikleri*

	Almanlar	İngilizler	Belçikalılar	Fransızlar	Hollandalılar	ABD'liler	Güney Koreliler	Çinliler	Japonlar	Araplar	İranlılar	Ruslar	Ukraynalılar
Termal sular ve hamamlar	✓			✓			✓						
Tarihi mekânlar	✓	✓		✓	✓		✓	✓	✓				
Kültürel mekânlar	✓	✓										✓	✓
Yöresel mutfak	✓	✓		✓			✓	✓				✓	✓
Arkeolojik değerler	✓	✓	✓		✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Sportif etkinlikler	✓	✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Doğa sporları	✓	✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Kültür gezileri											✓	✓	✓
Müzik etkinlikleri	✓	✓	✓	✓	✓	✓							

391

	Almanlar	İngilizler	Belçikalılar	Fransızlar	Hollandalılar	ABD'liler	Güney Koreliler	Çinliler	Japonlar	Araplar	İranlılar	Ruslar	Ukraynalılar
Açık hava etkinlikleri	✓	✓			✓		✓						
Sazova Bilim, Kültür ve Sanat Parkı	✓		✓		✓		✓			✓			
Porsuk Çayı	✓	✓						✓	✓	✓		✓	
Odunpazarı evleri	✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓		✓	✓
Kurşunlu Cami ve Külliyesi	✓			✓			✓						
Kent Park	✓	✓		✓	✓		✓	✓	✓				
Şehir merkezi	✓	✓										✓	✓
Hayvanat bahçesi	✓	✓		✓			✓	✓				✓	✓
Yerel pazarlar	✓	✓	✓		✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Alışveriş merkezleri	✓	✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Barlar, kafeler ve restoranlar	✓	✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Ortak kültür unsurları (kültürel yakınlık)											✓	✓	✓
Eğlence olanakları	✓	✓	✓	✓	✓	✓							

Bu bölüm değerlendirildiğinde şu sonuçlara ulaşılmaktadır. Eskişehir ilinde farklı ve özgün turizm çekiciliklerinden oluşan bir kümelenme için öncelikle şehir ve çevre arasında bütünleşmeye ihtiyaç bulunmaktadır. Turizm çekicilikleri kümesinin gelişmesi, turizmin etkilerinin ilin tümüne yansıması anlamına gelecektir. Turizm yatırımlarının ve etkinliklerinin ilin tamamına yayılması hem şehir turizmini, hem de diğer ilçelerin merkez yerleşmeleri ile kırsal alanlarını karşılıklı olarak geliştirecek/destekleyecek etkiler yaratması muhtemeldir. Tüm ilde turizmin gelişmesinin temel katkıları şu şekilde özetlenebilir.

- Konaklama süresinin uzatılması ve turizm gelirlerinin artırılması,
- Turizm etkinliklerinin merkezden çevreye doğru yayılması durumunda tarımsal üretimin artması ve değerinde karşılığını bulması, kırdan şehre göçün durması, kırsal alanlarda sermaye birikimi ile ekonomik hareketliliğin canlanması. Böylece turizmden elde edilecek gelir yerel halkın refahına dolayısıyla ilin, bölgenin ve ülkenin refahına yansıyabilir.

Her turizm kaynağının mevsimsel bir sezonu bulunmaktadır ve bu kaynaklara o sezonda ulaşılabilir olması gereklidir. Dağ ve ovaların doğu batı uzanışlı oldukları Eskişehir ilinde kuzey güney yönlü ulaşım zorlukları bulunmaktadır. Turizmin gelişimi için erişebilirliğin ön koşullardan biri olduğu düşünüldüğünde merkezden çevreye ulaşım olanaklarının ve ulaşım kalitesinin iyileştirilmesi üzerinde çalışılabilir.

Eskişehir'e potansiyel pazarlardan Eskişehir'e turist çekilebilmesi ekonomik ve siyasi krizlere karşı direncin artması açısından önemlidir. Eskişehir iline gelebilecek farklı milletlere göre sunulabilecek turizm ürünleri Tablo 45'de verilmiştir. Potansiyel pazarlardan turist akışının sağlanması için yatırımlar ve yeni /yaratıcı etkinlikler düzenlenmelidir. Bunun içinde öncelikli olarak fizibilite projelerinin hazırlanmasıyla başlanılabilir.

Tablo 45. Farklı milliyetlere göre sunulabilecek turizm ürünleri

Milliyeti	Seyahat güdüleri	Turizm ürünü
Almanlar	Sıcak ve kurak iklim Doğa ve biyolojik zenginlikler Macera ve sportif faaliyetler Yöresel kültürler Şehirde tarihi mekânlar/müzeler Eğlence olanakları Yöresel mutfak seçenekleri	Doğa turları Yürüyüş rotaları Biyolojik geziler Doğa temelli turistik spor faaliyetleri Hava sporları organizasyonları Arkeolojik turlar Çiftlik turizmi Yöresel yemek etkinlikleri
İngilizler	Doğal zenginlikler Özgün deneyimler Kültürel etkileşim Festivaller ve müzik etkinlikleri Hamamlar/Termal sular/Wellness Tarihi mekânlar/müzeler Yöresel mutfak seçenekleri	Jeoturizm gezileri Doğa turları Kültürel deneyim içeren aktiviteler Klimatizm temalı köy pansiyonculuğu Hava sporları organizasyonları Çiftlik turizmi Doğa temelli sporlar
Hollandalılar	Tarihi çekicilikler Yerel kültür Sağlıklı yemek Sportif faaliyetler Yöresel mutfak (sağlıklı beslenme temalı)	Sportif faaliyetler Yöresel yemekler Deneyime dayalı yemek atölyeleri Klimatizm temalı köy pansiyonculuğu Hava sporları organizasyonları Çiftlik turizmi
Fransızlar	Yerel kültür Açık hava etkinlikleri Atlı turlar Alışveriş Eğlence Açık hava etkinlikleri Yöresel mutfak	Atlı turlar Kültürel etkinlikler Doğa turları Köy pansiyonculuğu Hava sporları organizasyonları Çiftlik turizmi
Belçikalılar	Yerel köy ve kasabalar Doğa sporları Yerel kültür Şehir gezileri Şehrin tarihi mekânları Şehrin kültürel özellikleri Müzeler/Arkeoloji müzeleri Yöresel mutfak seçenekleri	Köy rotaları Doğa sporları Kültürel etkinlikler Yöresel yemekler Müzeler Şehir turizmi çekicilikleri
Amerikalılar	Yerel kültür Tarihi hikâyeler Atlı turlar Yöresel mutfak Hamamlar/Termal sular/Wellness Tarihi çekicilikler Kültürel çekicilikler	Tarihi turlar Atlı turlar Kral Midas hikâyeleri Kültür geceleri Spor etkinlikleri Hava sporları organizasyonları Yöresel yemekler
Brezilyalılar, Arjantinli ve Kolombiyalılar	Kültürel değerler Yöresel yemek Arkeolojik çekicilikler Eğlence olanakları Tematik parklar Dini değerler	Kültürel etkinlikler Yöresel yemek deneyimi Arkeoloji müzeleri Eğlence mekânları Şehir turları Sivrihisar/İnanç turizmi rotası

Tablo 45. Farklı milliyetlere göre sunulabilecek turizm ürünleri (Devam)

Milliyeti	Seyahat güdüleri	Turizm ürünü
Güney Koreliler	Doğal zenginlikler Kültürel miras değerleri Tarihi çekicilikler Arkeoloji Alışveriş olanakları Şehrin Avrupai coğrafi görünümü Kültürel yakınlık Yöresel mutfakta benzerlik	Jeotur rotası Sıcak su havuzları SPA-Wellness Tarihi turlar Klimatizm temalı konaklama Alışveriş merkezleri Kültür turları
Çinliler	Yeni deneyimler Dinlenme Doğal ve kültürel miras Tarihi çekicilikler	Atlı turlar SPA-Wellness Tarihi turlar Bisiklet rotaları Jeoarkeopark bölgesinde scooter turları
Japonlar	Yeni deneyimler Kültürel miras değerleri Doğal zenginlikler	Tarihi turlar Tarihi hikâyeler Yürüyüş rotaları
Ruslar	İklim Kültürel değerler Alternatif turizm türleri Tarihi mekânlar / müzeler Eğlence olanakları Yöresel mutfak seçenekleri	Yürüyüş ve bisiklet turları Su sporları Sivrihisar/İnanç turizmi rotası Şehir turları Hava sporları organizasyonları
Ukraynalılar	İklim Kültür ve tarih turları Tarihi mekânlar / müzeler, alışveriş Eğlence olanakları Yöresel mutfak seçenekleri Kırsal çekicilikler	Jeoturlar Kültürel turlar Eko turizm etkinlikleri Kırsal turizm etkinlikleri Sivrihisar/İnanç turizmi Şehir turları Klimatizm temalı konaklama
Hintliler	Yenilik arayışı Stresten uzaklaşmak Avlanmak Alışveriş olanakları Kongre, fuar, düğün Şehir çekicilikleri Kültürel çekicilikler Hamamlar/Termal sular/Wellness	Termal havuzlar Atlı turlar Şehir turları Kültür turları Kongre, fuar ve düğün etkinlikleri Av turizmi Alışveriş merkezleri Etkinlik turizmi çekicilikleri
Araplar	Doğal güzellik Sağlık turizmi kaynakları Lüks konaklama Lüks alışveriş Temalı parklar Kültürel yakınlık Dini yakınlık Hamamlar/Termal sular/Wellness	Doğa turları Sıcak su havuzları SPA-Wellness Şehir turizmi çekicilikleri Lüks konaklama işletmeleri Lüks alışveriş merkezleri Kültürel bağlar vurgusu Dini yakınlık vurgusu
İranlılar	Alışveriş olanakları Eğlence olanakları Yöresel mutfak Kültürel yakınlık İnanç turizmi	Alışveriş merkezleri Kafe, restoran ve barlar Hava sporları organizasyonları Seyitgazi ve İnanç turizmi Yöresel yemekler
KKTC	Tarihi çekicilikler	Savaş Alanları turizmi/Sivrihisar

Çekicilik oluşturacak büyük turizm arzlarının il geneline dağıtımının yapılması bölgesel kalkınmanın sağlanması açısından kritik bir mevzudur. Bu konuda aşağıdaki faaliyetler yapılabilir;

- UNESCO tescilli jeoparkın hayata geçirilmesi,
- Gönüllü kadın girişimcilere kırsal turizm eğitimleri projelerinin hayata geçirilmesi,
- Sündiken-Boz Dağlarına biyolojik çeşitliliği koruyucu milli park/korunan alan statüsünün kazandırılması ve seyir terasları, lüks kamp alanları gibi ekolojik turizm kullanımlarının tasarlanması,
- Yöresel mutfak unsurlarının uluslararası lezzete uygun şekilde geliştirilmesi ve standart reçetelerin hazırlanması,
- Yöresel mutfaklara sağlıklı mutfak vurgusu yapılması (sağlıklı tanımlaması covid-19 salgının ardından çok daha fazla önem kazanmıştır. Bu salgının ardından turizm sektörünün yeniden yapılanmasının içinde sağlıklı teması öne çıkarılabilir),
- Kültürel özellikleri doğru bir şekilde yansıtan yöresel eğlencelerin hazırlanması,
- Termal su havuzları, golf, binicilik, bisiklet vd. sporların bütünleştiği spor turizmi yerleşkelerinin tasarlanması,
- Şehirden çevreye ulaşımın kolaylaştırılması,
- Turistik işletmeler ve etkinlik işletmelerinin arasında koordinasyonunu sağlayacak bir çatının oluşturulması.

5. ESKİŞEHİR İLİNİN TURİZM KAYNAKLARININ/TEMALARININ PAZARLAMA STRATEJİSİ

Bu çalışmada, On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023) ve Bursa Eskişehir Bilecik Bölge Planı (2014-2023) doğrultusunda öncelikle amaç ve vizyon belirlenmiştir. Buna göre çalışmada "Eskişehir ilinde turistlerin özellikleri ve beklentileriyle teknolojideki gelişmeler göz önünde bulundurularak Eskişehir çatı markası altında her bir alt turizm bölgesinde odaklı anlayış çerçevesinde turizm çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi, hizmet kalitesinin yükseltilmesi, nitelikli turistin ilimize çekilmesiyle konaklama süresi ve konaklama dışı harcamaların arttırılması ve sürdürülebilir kalkınmaya katkı sağlanması" amaçlanmıştır.

Çalışmanın vizyonu ise "Eskişehir ilinin alt turizm bölgelerinin turizm potansiyelini (*doğal, tarihi, kültürel mirasını ve insan kaynaklarını*) harekete geçirerek, sürdürülebilir turizm uygulamalarıyla (*koruma kullanma dengesini gözeten, turizmden kaynaklı refahı yerel halka yansıtan ve sürdürülebilir yaşam kalitesi geliştiren*) dengeli mekânsal gelişmeye katkı sağlayan ve yüksek katma değer yaratan öncü bir destinasyon olması"dır.

Amaç ve vizyon kapsamında öncelikle Eskişehir İlinin Turizm Kaynaklarının Mekânsal Analizi ve Turizm Pazarlama Stratejisinin Geliştirilmesi çalışması kapsamında ilin turizm kaynakları incelenmiştir. Daha sonra tüm turizm kaynakları ve öznitellikleri coğrafi bilgi sistemlerine (CBS) taşınmıştır. Elde edilen bulgular ışığında temalarına, işlevlerine, kullanılabilirliklerine, farklılık ve özgünlüklerine göre Eskişehir ilinin turizm kaynakları ve potansiyel çekicilikleri 6 alt bölgeye ayrılmıştır. Bunlar;

1. İnönü Hava Sporları Bölgesi
2. Türkmendağı-Yazılıkaya Platosu Jeoarkeoparkı
3. Sivrihisar ve Çevresi
4. Sündiken-Bozdağlar Klimatizm Temalı Ekoturizm Bölgesi
5. Agroturizm Bölgesi
6. Şehir Turizmi Bölgesi

Bu bölgeler hem yerli turistler için hem de Batı Avrupa, Kuzey Avrupa Uzak Doğu, Orta Doğu ve Okyanus Ötesi ülkelerdeki potansiyel yabancı turistler için çekicilikler sunmaktadır. Eskişehir ili konum itibariyle İstanbul üzerinden büyük Anadolu turuna çıkan turistler için de çekici bir destinasyon olabilecek potansiyele sahip görünmektedir.

Eskişehir'e gelen ziyaretçilerin çoğunluğu yerli turistlerden oluşmaktadır. Eskişehir'i ziyaret eden turistlerin orta gelir düzeyine sahip, şehir turizmine ilgi duyan kişiler olduğu tespit edilmiştir. Diğer taraftan, Eskişehir'e gelen yabancı turistler ise

kongre, sergi veya diğer profesyonel işler için Eskişehir'de konaklamaktadır. Öte yandan, farklı nedenlerle de olsa, Eskişehir'e gelen yabancı turistlerin, şehri yeteri kadar ziyaret ettikleri durumlarda ilin çeşitli kesimleri ile olumlu bir etkileşim kurdukları da söylenebilir.

Turist değerlendirmeleri göz önüne alındığında Eskişehir'in modern dokusunun içindeki otantik yapısının dikkat çektiği ve ilin yerel halkının misafirperverliğinin ön plana çıktığı görülmektedir.

Çalışmanın bulguları üzerine yoğunlaşıldığında marka oluşturabilmek için dikkat çekici turistik ürünlerin geliştirilmesi ve tanıtım faaliyetlerinin eş zamanlı yürütülmesinin gerekliliği belirginleşmektedir.

Eskişehir ilinde farklı ve özgün turizm çekiciliklerinden oluşan bir kümelenme için öncelikle şehir ve çevre arasında bir bütünleşmeye ihtiyaç duyulmaktadır. Turizm çekicilikleri kümesinin gelişmesi, turizmin etkilerinin ilin tümüne yansıması anlamına gelecektir. Turizm yatırımlarının ve etkinliklerinin ilin tamamına yayılması hem şehir turizmini, hem de diğer ilçelerin merkez yerleşmeleri ile kırsal alanlarını karşılıklı olarak geliştirecek/destekleyecek etkiler yaratması muhtemeldir.

Turizm etkinliklerinin merkezden çevreye doğru yayılması durumunda tarımsal üretimin artması ve değerinde karşılığını bulması, kırdan şehre göçün durması, kırsal alanlarda sermaye birikimi ile ekonomik hareketliliğin canlanması da sağlanabilir. Böylece turizmden elde edilecek gelir yerel halkın refahına dolayısıyla ilin, bölgenin ve ülkenin refahına yansıyabilir. Öte yandan, çekicilik oluşturacak büyük turizm arzlarının il geneline dağıtımının yapılması bölgesel kalkınmanın sağlanması açısından da kritik bir mevzudur.

Ayrıca uluslararası seyahat hareketini başlatacak oranda büyük birkaç çekiciliğin geliştirilmesine de odaklanılabilir. Bu konuda aşağıdaki faaliyetler yapılabilir;

- UNESCO tescilli jeoparkın hayata geçirilmesi,
- Gönüllü kadın girişimcilere kırsal turizm eğitimleri projelerinin hayata geçirilmesi,
- Bozdağlar-Sündiken Dağlarına biyolojik çeşitliliği koruyucu milli park/korunan alan statüsünün kazandırılması ve seyir terasları, doğayla uyumlu yeni nesil kamp alanları gibi ekolojik turizm kullanımlarının tasarlanması,
- Yöresel mutfak unsurlarının ulusal ve uluslararası lezzete uygun şekilde geliştirilmesi ve turistik ürünlere dönüştürülmesi,
- Yöresel mutfaklara sağlıklı mutfak vurgusu yapılması (Sağlıklı tanımlaması COVİD-19 salgının ardından çok daha fazla önem kazanmıştır. Bu salgının ardından turizm sektörünün yeniden yapılanmasının içinde sağlıklı teması öne çıkarılabilir),

- Kültürel özellikleri doğru bir şekilde yansıtan yöresel eğlencelerin hazırlanması,
- Termal su havuzları, golf, binicilik, bisiklet gibi sporların bütünleştiği spor turizmi yerleşkelerinin tasarlanması,
- Şehirden çevreye ulaşımın kolaylaştırılması,
- Turistik işletmeler ile etkinlik işletmelerinin arasında koordinasyonu sağlayacak bir çatının oluşturulmasıdır.

Şehre gelen turistlerin daha uzun süre konaklamaları ve yeni turistlerin gelmesinin sağlanması turistik işletmelerin şehir ile çevresini bütünleştiren turlar düzenlemesi ile mümkün olabilir.

Bu çalışmada, Eskişehir ilinde turistlerin özellikleri ve beklentileriyle teknolojideki gelişmeler göz önünde bulundurularak Eskişehir çatı markası altında her bir alt turizm bölgesinde odaklı anlayış çerçevesinde turizm çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi, hizmet kalitesinin yükseltilmesi, nitelikli turistin ilimize çekilmesiyle konaklama süresi ve konaklama dışı harcamaların arttırılması ve sürdürülebilir kalkınmaya katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Çalışmanın vizyonu ise "Eskişehir ilinin alt turizm bölgelerinin turizm potansiyelini (*doğal, tarihi, kültürel mirasını ve insan kaynaklarını*) harekete geçirerek, sürdürülebilir turizm uygulamalarıyla (*koruma kullanma dengesini gözeten, turizmden kaynaklı refahı yerel halka yansıtan ve sürdürülebilir yaşam kalitesi geliştiren*) dengeli mekânsal gelişmeye katkı sağlayan ve yüksek katma değer yaratan öncü bir destinasyon olması"dır.

Belirtilen amaç ve vizyon doğrultusunda "*Eskişehir ilinin turizm kaynaklarının/temalarının mekânsal olarak betimlenmesi*", "*Eskişehir ilinin potansiyel turizm pazarlarının değerlendirilmesi*", "*Eskişehir'e gelen yerli – yabancı turistler ve Eskişehir turizmi üzerine değerlendirmeleri*" ve "*Eskişehir ilinin turizm kaynakları ve ulusal/uluslararası turistlerin seyahat eğilimleri*" bölümlerinden elde edilen bulgularla öncelikle Eskişehir ilinin yukarıda bahsedilen 6 bölgesi için GZFT analizi yapılmıştır.

5.1 ESKİŞEHİR İLİNİN TURİZM GZFT ANALİZİ

	Güçlü Yönler	Zayıf Yönler
Şehir Turizmi Bölgesi	• Yüksek Hızlı Tren ile Ankara, İstanbul ve Konya gibi büyük şehirlere olan ulaşım kolaylığı, • Karayolu bağlantıları ile Bursa, İstanbul, Ankara, Konya gibi büyük şehirlere olan ulaşım kolaylığı, • Şehrin sahip olduğu Cumhuriyet dönemi endüstriyel mirası, • Ulusal Mimarlık Dönemine ait binalar • Konser, tiyatro etkinlikleri düzenlenen çeşitli salonlar, • Porsuk Çayı kenarında ve şehrin değişik yerlerindeki kafeler ve eğlence mekânları • Odunpazarı evleri, • Şehrin yeni yüzünü simgeleyen büyük parkların bulunması, • Güvenli şehir olması, • Gerek demografik gerekse ekonomik anlamda güçlü şehir imajı • Şehirde üniversite gençliği ve aileleri ile sağlanan bağlar, • Şehrin sahip olduğu termal kaynaklar ve hamam kültürü • Şehirde gelişen sahne sanatları kültürü, • Yerel halkın turizme ve turistlere karşı hoşgörülü tutumu, • Şehir merkezinde bulunan rekreasyon alanları, • Şehrin Avrupa şehri görünümü içinde otantik dokusunun turistler tarafından sevilmesi (Eski ve yeninin bir arada olması) • Turistlerin şehir halkını sevmesi • Turistlerin şehirdeki yaşam tarzını sevmesi • Turistlerin Fiyat/Kalite değerini beğenmesi • Engellilere uygun konaklama tesislerinin olması • Yöresel mutfak/mutfak kültürü/göç mutfağının zengin olması	• Şehirde konaklama süresinin kısa olması • Şehrin sahip olduğu termal kaynakların yeterli düzeyde kullanılamaması, • Kültürel ve tarihi değerlerin farklılaştırılamaması, • Şehir merkezi dışında kalan doğal ve kültürel değerlere erişimin kısıtlı olması, • Şehir merkezi dışında kalan doğal ve kültürel değerlerin turizm amaçlı kullanılamaması, • Turisti otelden alıp, alt turizm bölgelerinin çekiciliklerine ulaştıran sonra otele dönüşünü sağlayacak şekilde turların ve tur satış sisteminin tasarlanmamış olması • Yöresel kültüre dayalı hediyelik eşya çeşitlendirmesinin yapılmaması • Yöresel yemeklerin yeterince turistik ürüne dönüştürülememesi • Alış veriş turizmine yönelik lüks eşya satışının olmaması • Altyapı ve hizmet kalitesinin, hızlı öğrenci talep artışının beraberinde getirdiği ihtiyaçlara cevap verememesi, • Mevsimsellik ve kapasite kullanım oranlarının düşüklüğü, • Şehrin tarihi ve kültürel değerlerin olumsuz çevresel etkilerle zarar görmesi • Otogar vs. tanıtım ofislerinin olmaması, bilgilendirme tabelalarının olmaması, • Trafik yoğunluğu, park yeri sorunu • Şehri ön plana çıkaracak, tanıtımında yer alacak turistik bir ürünün olmaması

	Güçlü Yönler	Zayıf Yönler
İnönü Hava Sporları Bölgesi	• İnönü hava sporları Eskişehir'in başat çekiciliği olabilecek potansiyele sahip olması, • İnönü hava sporları bölgesinin ulusal/ uluslararası rekabet edebilirliğinin yüksek olması, • İnönü hava sporları tüm milliyetlerden gelen turistler için çekici olması, • İnönü Mağarası'nın seyir noktası olması, • Şehir merkezine yakın olması, • Kurtuluş savaşı döneminde yaşanan iki harbe ev sahipliği yapmış olması.	• İnönü kaplıcasının kapalı olması, • Hava sporlarının tanınmaması, • Şehirden İnönü'ye turların olmaması, • İnönü Fayı hakkında popüler paylaşımların olmaması, • Turistik yiyecek içecek işletmelerin olmaması,
Sündiken Bozdağlar Klimatizm Temalı Ekoturizm Bölgesi	• Bölge ikliminin şehir iklimine göre daha ılıman olması, • Önemli yürüyüş rotalarının olması, • Fauna ve flora bakımından potansiyelinin olması, • Geniş bir alanda yer alması, eko turizm, kırsal turizm, kamping, av turizmi, dağ yürüyüşü, mağara turizmi, foto safari gibi pek çok alternatif turizm türlerine elverişli olması, • Ekolojik/yaratıcı konaklamalara uygun olması • Bisiklet turizmine uygun parkur ve rotaların bulunması, • Orman genel müdürlüğünün misafirhanesinin olması, • Doğal güzellikleri ve manzarası,	• Tesis ve alt yapının olmayışı, • Turizme yönelik faaliyetlerin olmaması, • Uygulanacak turizm türlerinin özel ilgi alanına giren faaliyetlerden oluşması, • Bölgeye yönelik yönetim planının olmaması, • Planlama ve yatırım gerektirmesi, • Sahip olunan doğal zenginliklerin yerel düzeyde yeterince farkında olunmaması,

	Güçlü Yönler	Zayıf Yönler
Sivrihisar ve Çevresi	• Bölgede sportif havacılık tesislerinin bulunması ve havacılık festivallerinin gerçekleştirilmesi, • Sivrihisar dağları • Yöresel gastronomik unsurların çeşitliliği, • Bölgenin Nasreddin Hoca şenliklerine ev sahipliği yapması • Bölgede kurtuluş savaşı alanlarının bulunması, • Trekking, bisiklet, kamp için uygun doğa alanların bulunması, • Arkeolojik kaynaklar açısından zenginlik, • İnanç turizmi kapsamında değerlendirilebilecek Surp Yerrortutyun Ermeni Kilisesi, Ulu Camii gibi somut mirasa sahip olması, • Biyolojik çeşitlilik kaynakları açısından zengin olması	• Şehir merkezinden ulaşım imkânlarının kısıtlı olması, • Ankara-İstanbul YHT'nin Sivrihisar'da durağının olmaması • Konaklama tesislerinin azlığı, • Doğal, tarihi arkeolojik alanların, kültürel değerlerin tanıtımında gözlemlenen eksiklikler • İnanç turizmi açısından hikâyelerin oluşturulmamış olması • Doğa temelli turizm etkinliklerinin tasarlanmamış olması
Türkmendağı-Yazılıkaya Platosu Jeo-arkeopark Bölgesi	• Jeolojik ve jeomorfolojik özellikleri, • Türkmenbaba Yaban hayatı geliştirme sahasında av turizmi yapılması, • Frigler, Roma, Bizans, Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerine ait somut izlerin ve eserlerin bulunması, • Frig kültür yolu kesişim noktasının bu bölge olması, • İdrisyayala Macın Kaynatma ve Tepreş Şenliği, • Türkmen dağlarının eğlendinlen amaçlı tırmanışlar ve doğa yürüyüşlerine uygun olması, • Yöresel mutfağın zenginliği, • Yöresel kültürün zenginliği • Atlı/bisikletli/scooterlı gibi çok çeşitli tur rotalarına uygun olması	• Konaklama alt yapısının yetersizliği, • Yiyecek içecek işletmelerinin yetersizliği, • Ulaşımın zor olması, • Çevresel düzenlemelerin yetersizliği, • Yerel halkın kırsal turizm eğitiminin olmaması, • Potansiyele rağmen turizm yönetiminin oluşturulamaması,
Agroturizm Bölgesi	• Alternatif turizm imkânlarının zenginliği, • Kültürel zenginliğin olması (Balkan ve Kafkasya göçmenleri gibi), • Nitelikli atlı turist rehberlerinin olması, • Seyahat acentalarının yeterli olması, • Yeterli tarım alanlarının olması ve bölgedeki çiftlikler, • Mahmudiye'nin sahip olduğu atçılık geçmişi, • Alpu'daki ormanlar, • Sakarya Başı'nın sahip olduğu dalış imkânları ve termal kaynaklar, • Biyoçeşitlilik alanlarının olması	• Konaklama alt yapısının yetersizliği, • Yiyecek içecek işletmelerinin yetersizliği, • Ulaşım imkânlarının yetersizliği, • Çevresel düzenlemelerin yetersizliği

	Fırsatlar	Tehditler
Sivrihisar ve Çevresi	• İlin kuzey ve güney batısının ormanlara sahip olması, bitki ve hayvanların turizmde kullanılabilecek hikâyelerinin olması • İlin rekabet gücünün yüksek olduğu doğa, tarih ve kültür turizmine olan ilginin giderek artması, kültürel ve doğal alanlara yönelik (rafting, trekking, macera turizmi, eko turizm, kültür turizmi) turizm ürünlerinde ve turizm talebinde artış gözlenmesi, • Eğitim düzeyi yüksek ve deneyimli turist gruplarındaki büyüme • Mevcut havaalanının iç hatlar ve aktarma havalimanları ile bağlantısının kurulabilmesi, karma taşıma sistemlerinin kurulabilmesi, • Avrupa ülkelerinden dolmuş uçak seferleriye ulaşılabilmesi, • Mağaraların turizme açılmamış olması (mağara turizmi açısından planlanarak hizmete açılabilmesi) • Her turizm bölgesinin doğal, tarihi ve kültürel çekiciliklere sahip olması • UNESCO tescilli Jeoparkın uluslararası çekicilik yaratabilme potansiyeli • UNESCO Jeoparkının Afyon ve Kütahya ile turizm bütünleşmesini sağlayabilme potansiyeli • İnanç turizmi çekiciliklerinin Ortodoks Hristiyan, Musevi ve farklı mezheplerden Müslümanlara hitap etmesi • Biyoçeşitlilik alanlarından seçilecek endemik/ilginç türlerin tanıtım simgesi olarak değerlendirilebilme potansiyeli • Animasyon sektörünün gelişmiş olması • COVİD-19 salgınından sonra doğaya dayalı turizmin önem kazanması • COVİD-19 salgınından sonra sağlıklı ürün ve sağlıklı yiyeceğe önemin artmasının kırsal turizm/ekoturizme yönelimin artmasının beklenmesi • Bölgedeki üniversitelerde turizm fakültelerin varlığı ve turizm eğitimine destek olabilecek kapasitenin bulunması, • Alt turizm bölgelerinin turizm planlamasının ardından yatırımcı çekebilme potansiyelinin olması	**İl Geneli** • Çevre büyükşehirlerden ulaşımın kolay olmasının günübirlik ziyareti teşvik etmesi, konaklamaların bu büyükşehirlere kayması, • Kültürün doğru aktarılmasında yaşanan eksiklik nedeniyle gelecek nesillere aktarımın güç olması • Eskişehir'de yapılabilecek turizm türlerinin çevredeki diğer illerde de yapılabilecek türden olması, • Türkiye'de kültür turizmine uygun ve doğal kaynaklarının tanıtımını daha etkili yapan yörelerin mevcut olması (Safranbolu, Beypazarı, Kapadokya, İstanbul gibi), • Yabancı tur operatörlerinin satış kataloglarında Türkiye'deki ya da Eskişehir'deki kültür turizmi olanaklarına yeterince yer vermemeleri,

	Fırsatlar	Tehditler
Şehir Turizmi Bölgesi	• Şehrin sahip olduğu sıcak su kaynakları, • Şehirdeki kongre, özel olay, fuar, toplantı ve etkinlik turizmi potansiyeli • Şehirdeki hoşgörü ortamı, • Genç nüfusun getirdiği dinamik günlük yaşam, • Yerel halkın güzel sanatlara yönelik olumlu tutumu, • Yerel halka yönelik planlanmış olsa dahi içinde turizm için büyük bir potansiyel barındıran engelli bireylere yönelik rehabilitasyon faaliyetleri, • Odunpazarı evlerinin restorasyonu ve rekonstrüksiyonu sonucu yenilenen evlerin yeme-içme tesisi haline getirilmesi için sürdürülen çalışmalar, • Fabrikalar bölgesinde 62 hektarlık arazinin yeşil alana ya da kültür parkına dönüştürülmesi tasarıları, • Yeni Sofça'daki atıl haldeki sıcak su kaynaklarının su rekreasyonu/golf turizmi gibi doğa temelli turizm etkinliklerinde değerlendirme potansiyelinin olması	• Büyükşehirlere yakınlığından dolayı ortaya çıkan günübirlik ziyaret kültürü, • Hafta sonları ve tatil günlerinde şehir merkezinde ortaya çıkan yerli turist yoğunluğu, • Yerel el sanatlarının, özellikle iç turizm çerçevesinde metalaştırılması sonucu bozulma, • Şehrin taşıma kapasitesinin yoğun inşaatlarla dolması, • Şehirde hava ve gürültü kirliliğinin fazla olması, • Şehrin eski geleneksel dokusunu kaybetme riski
İnönü Hava Sporları Bölgesi	• İnönü Fayı'nın turizme uygun olması, • İnönü bölümünde anıt ağaçların bulunması, • Kanlıtaş Höyük kazısının devam etmesi, • İnönü bölümünde derlenmiş yöresel yemeklerin olması, • Su rekreasyonuna uygun sıcak su kaynaklarının bulunması, • Kızılinler ve Yeni Sofça gibi spor turizmi potansiyeli bulunan alanlarına yakın olması, • Potansiyel Jeopark bölgesine yakın olması, • Şehir ve savaş alanları turizmi,	• Frig Vadisi'nin tanınırlığının az olması

	Fırsatlar	Tehditler
Sündiken Bozdağlar Klimatizm Temalı Ekoturizm Bölgesi	• Nesli tükenmekte olan kara akbaba türünün bölgede bulunması, • Bölgenin alternatif turizm türleri için uygun yapıda olması, • İklimin özellikle Sarıcakaya bölgesinde Akdeniz Geçiş İklimi özellikleri göstermesi, • Doğaya duyarlı ve bilinçli ziyaretçi kitlesine ulaşabilme imkânı, • Kanopi yürüyüş yolları için uygun alanların bulunması, • Anıt ağaçların bulunması, • PAN Parks gibi uluslararası sertifikalandırma kuruluşlarına üyelik imkânı, • Klimatizm için uygun koşulların olması	• Bölgenin turizme dâhil edilmesiyle doğal dokunun tahribata uğrama ihtimali, • Bilinçsiz tüketim ve çevre kirliliğinin oluşma ihtimali, • Bölgedeki turizmin canlandırılmasına yönelik olarak herhangi bir yatırım teşvikinin bulunmaması, • Alana yönelik turizm aktivitelerinin kontrolsüz gerçekleştirilmesi, • Bölgede turistik faaliyetlerin yok denecek düzeyde olması, • Yapılanmada kadastro problemlerinin yaşanabilir olması,
Sivrihisar ve Çevresi	• Arkeolojik alanlar, tarihi yapılar, kültürel değerler konusunda zengin bir bölge olması • Macera turizmine yönelik tesislerin bulunması, • Açık alan rekreasyonuna uygun doğal alanlara sahip olması, • Eskişehir özelinde, diğer bölgelerden farklılaşan değerlere sahip olması,	• Eskişehir merkezine uzak olması
Türkmendağı-Yazılıkaya Platosu Jeoarkeopark Bölgesi	• UNESCO tescilli Jeoarkeopark potansiyelinin yüksek olması, • Manzarasının güzel olması, • Akdeniz Geçiş İkliminin görülmesi ve klimatizm temasına uygun olması, • Kula Salihli Jeoparkının bilinmesi ve bölgeye örnek oluşturması	• Bölgedeki peribacalarının Nevşehir ile rekabet edememesi, • Kültürün unutulmaya yüz tutması,
Agroturizm Bölgesi	• Dünya turizm eğiliminin bu yöne kayması, • Yerel halkın ve kadınların tedarik sürecine dâhil edilmesi, • Şehir merkezine ve Sivrihisar'a yakın olması, • Kırsal turizm ve tarım alanında teşviklerin olması, • Köy pansiyonculuğuna uygun köylerin olması	• Ankara ve çevresinde kırsal turizmin yaygınlaşması, • Afyonkarahisar, Ankara, Bursa gibi yurt içindeki rakiplerin ve uluslararası diğer rakiplerin çok hızlı ilerlemesi,

5.2 ESKİŞEHİR TURİZMİ PAZAR BÖLÜMLENDİRMESİ

Eskişehir ilinin turizm kaynakları ve uluslararası turistlerin seyahat eğilimleri bölümünden yararlanarak hazırlanmıştır.

YERLİ TURİSTLER			
Eğlence Arayanlar	**Günübirlikçiler**	**Doğaseverler**	**Batı Avrupa**
Şehir Turizmi	Şehir Turizmi	Sündiken Bozdağlar Klimatizm Temalı Ekoturizm Bölgesi	İnönü Hava Sporları Bölgesi
İnönü Hava Sporları	-	Agroturizm Bölgesi	Türkmendağı-Yazılıkaya Platosu Jeoarkeopark Bölgesi
-	-	Türkmendağı-Yazılıkaya Platosu Jeoarkeopark Bölgesi	Sivrihisar ve Çevresi
-	-	Sivrihisar ve Çevresi	Sündiken Bozdağlar Klimatizm Temalı Ekoturizm Bölgesi
-	-	-	Agroturizm Bölgesi
-	-	-	Şehir Turizmi Bölgesi

YABANCI TURİSTLER			
Uzak Doğu	**Ortadoğu**	**Kuzey Avrupa**	**Okyanus Ötesi**
İnönü Hava Sporları Bölgesi	İnönü Hava Sporları Bölgesi	Türkmendağı-Yazılıkaya Platosu Jeoarkeopark Bölgesi	İnönü Hava Sporları Bölgesi
Türkmendağı-Yazılıkaya Platosu Jeoarkeopark Bölgesi	Sivrihisar ve Çevresi	Sivrihisar ve Çevresi	Türkmendağı-Yazılıkaya Platosu Jeoarkeopark Bölgesi
Sivrihisar ve Çevresi	Şehir Turizmi Bölgesi	Agroturizm Bölgesi	Sivrihisar ve Çevresi
Sündiken Bozdağlar Klimatizm Temalı Ekoturizm Bölgesi	-	Şehir Turizmi Bölgesi	Sündiken Bozdağlar Klimatizm Temalı Ekoturizm Bölgesi
-	-	-	Şehir Turizmi Bölgesi
-	-	-	-

5.3 ESKİŞEHİR TURİZMİ HEDEF VE STRATEJİLERİ

Eskişehir ilinde yer alan altı alt bölgeye yönelik olarak gerçekleştirilen GZFT analizi sonucunda Eskişehir turizmine yönelik ürün ve markalarının geliştirilmesi, Eskişehir'e erişebilirliğin arttırılması, Eskişehir turizminde faaliyet gösteren kurum ve kuruluşlardaki işgücü ihtiyacının karşılanması ve niteliklerinin geliştirilmesi, turizm sektöründe faaliyet gösteren kurum ve kuruluşlar arasındaki işbirliği ve koordinasyonun geliştirilmesi, rakip pazarlara turizm açısından fiyat üstünlüğü sağlanması ve Eskişehir turizmi için ortak pazarlama ve iletişim stratejisi geliştirilmesi olmaz üzere yedi hedef temel alınmıştır. Bu hedeflere uygun olarak altı alt bölgeyi kapsayacak biçimde stratejiler ortaya koyulmuştur. Bu noktadan hareketle stratejilere yönelik olarak eylemler belirlenmiş olup, her eyleme yönelik olarak sorumlu ve ilgili kuruluşlar, başlangıç tarihi ve süresi belirtilmiştir.

Hedef 1: Eskişehir turizmine yönelik ürün ve markalarının geliştirilmesi

Strateji 1.1. Eskişehir çatı konseptine ve ili oluşturan alt turizm bölgelerine ilişkin ürün ve ortak marka oluşturulmasına yönelik çalışmaların yürütülmesi				
Eylem	**Açıklama**	**İlgili Kuruluşlar**	**Başlangıç Tarihi**	**Süre**
Eskişehir'in bütüncül turizm bakış açısını temsil edebilecek destinasyon markalarının, Eskişehir geneli için makro ve her bir alt destinasyonu mikro düzeyde temsil edecek şekilde yeniden tasarlanması ve alt turizm bölgelerine ilişkin logo ve slogan çalışmalarının yapılması	Eskişehir il merkezinde gelişmekte olan turizm faaliyetlerinin proje kapsamında önerilen altı turizm bölgesi geneline yayılmasına ilişkin destinasyon markalama çalışmaları sürdürülebilir. Bu kapsamda tanıtım kampanyalarında Eskişehir çatı markasının yanı sıra projede önerilen alt turizm bölgelerinin markalarının vurgulanması fayda sağlayabilir. Alt turizm bölgesi markalarının mesajları Eskişehir çatı markasını destekleyebilir.	-İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü -BEBKA -Yerel Yönetimler -Turizm Sektör Kuruluşları -PR ve Reklam ajansları	2021	Kısa vade

Strateji 1.2. İnönü Hava Sporları Turizm Bölgesi'ne yönelik turistik ürünlerin çeşitlendirilmesi				
Eylem	**Açıklama**	**İlgili Kuruluşlar**	**Başlangıç Tarihi**	**Süre**
İnönü Mağarası, İnönü Fayı, hava sporları gibi bölgede yer alan turistik değerlerin yöresel kültürle bütünleştirilmesi	İnönü Fayı'nda turizm amaçlı kullanılacak alanlar belirlenerek turistik ürün olarak sunulması sağlanabilir. Belirlenmiş güvenli alan içerisinde fay hattı gözlemi için ürün geliştirilmesi yapılabilir. İnönü Mağarası da turizmde kullanılmak amacıyla düzenlenmesi bölgeye katkı sağlayabilir. Bölgenin turizminde etkili olabilecek olan Anadolu Üniversitesi Havacılık Parkı, İnönü Mağarası ve panoramik tur, savaş alanları turizmi, hava sporları, yöresel ürün ve yöresel mutfak (manda yoğurdu, kaymağı vb), yerel kültüre dayalı hediyelik eşya, sıcak su rekreasyonu ve İnönü Fayı gibi değerlerin ön plana çıkarılarak bütüncül olarak sunulması şehirde konaklama süresini uzatabilir.	-İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü -BEBKA -Yerel Yönetimler -Üniversiteler -Turizm Sektör Kuruluşları	2021	Kısa vade

Strateji 1.3. Türkmendağı-Yazılıkaya Platosu Jeoarkeopark Turizm Bölgesi'ne yönelik turistik ürünlerin geliştirilmesi				
Eylem	**Açıklama**	**İlgili Kuruluşlar**	**Başlangıç Tarihi**	**Süre**
Bölgenin turizm açısından pazarlanabilmesi için gerekli ürün ve marka oluşturma eylemlerinin yürütülmesi	Bölge için UNESCO Global Jeoparklar Ağı'na (GGN) resmi başvurunun gerçekleştirilmesi ve bölgenin jeopark olarak tescillenmesi uluslararası tanınırlığı sağlayabilir. Tüm doğal, beşeri ve kültürel kaynakları koruyucu etki yapabilir. Kütahya ve Afyonkarahisar illeri ile turizm bütünleşmesini de sağlayabilir. Bölgede yer alan endemik bitkiler gibi biyolojik çeşitlilikler, şelaleler, düdenler, peribacaları, termal kaynaklar, tarihi değerler, inanç turizmi değerleri, anıt ağaçlar, arkeolojik ve tarihi hikâyeler, yerel kültürün halk dansları, türküleri, dokumaları, yöresel yemekler, kırsal mimari gibi tüm jeosit değerleri ele alınarak turizmin çeşitlendirilebilir.	-İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü -BEBKA -Yerel Yönetimler -Üniversiteler -Turizm Sektör Kuruluşları	2021	Orta vade

Strateji 1.4. Sivrihisar ve Çevresi'ne yönelik turistik ürünlerin çeşitlendirilmesi				
Eylem	**Açıklama**	**İlgili Kuruluşlar**	**Başlangıç Tarihi**	**Süre**
Sivrihisar ve Çevresine yönelik turistik ürünlerin çeşitlendirilmesi eylemlerinin yürütülmesi	Kırsal turizme uygun alanları turizm amacıyla geliştirilerek köy pansiyonculuğu yapılabilir. Doğa temelli turizm etkinlikleri geliştirilebilir. Bölgedeki şenlik, festival gibi turizm faaliyetlerini canlandırıcı etkinliklerin sayıca arttırılması bölgede turizm hareketliliğini arttırabilir.	-İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü -BEBKA -Yerel Yönetimler -Üniversiteler -Turizm Sektör Kuruluşları	2021	Orta vade

Strateji 1.5. Agroturizm Bölgesi'ne yönelik turistik ürünlerin çeşitlendirilerek geliştirilmesi				
Eylem	**Açıklama**	**İlgili Kuruluşlar**	**Başlangıç Tarihi**	**Süre**
Agroturizm çekiciliklerinin turistik birer ürün olarak geliştirilmesi	Sakarya Başı'nın sahip olduğu dalış imkânları ve termal kaynaklar geliştirilebilir. Mahmudiye'deki atçılık faaliyetlerine dayalı turizm etkinlikleri tasarlanabilir. Agroturizme uygun tarım alanların turizm amacıyla geliştirilmesi bölgeye turist akışını başlatabilir. Bölgede yer alan kültürel zenginliklerin (yöresel yemekler, türküler, danslar ve kıyafetler) dâhil edileceği kültürel etkinlikler planlanabilir.	-İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü -BEBKA -Yerel Yönetimler -Üniversiteler -Turizm Sektör Kuruluşları	2021	Orta vade

Strateji 1.6. Sündiken Bozdağlar Klimatizm Temalı Ekoturizm Bölgesi'ne yönelik turistik ürünlerin çeşitlendirilerek geliştirilmesi				
Eylem	**Açıklama**	**İlgili Kuruluşlar**	**Başlangıç Tarihi**	**Süre**
Ekoturizme uyumlu, yaratıcı konaklama seçeneklerinin ve klimatizm temasının oluşturulması	Ülkemizde yeni yaygınlaşmaya başlayan glamping gibi doğaya zarar vermeyecek şekilde konaklama seçenekleri oluşturulabilir. Bölgede insanların temiz hava ve dingin bir ortamda sağlık bulmalarına imkân sağlayacak klimatizm amaçlı kür uygulama merkezi kurulabilir. Doğa temelli spor faaliyetlerine uygun doğa yürüyüş rotaları, kuş gözlemciliği, atlı doğa yürüyüşleri ve bisiklet rotaları planlanarak bu kapsamda etkinliklerin geliştirilmesi bölgeye uyumlu turizm faaliyetlerinin gelişmesinin temelini oluşturabilir.	-İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü -BEBKA -Yerel Yönetimler -Üniversiteler -Turizm Sektör Kuruluşları	2021	Orta vade

Strateji 1.7. Şehir Turizmi Bölgesi'ne yönelik olarak Eskişehir ilinin UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağı'na dâhil edilmesi				
Eylem	**Açıklama**	**İlgili Kuruluşlar**	**Başlangıç Tarihi**	**Süre**
Bölgenin yaratıcı özelliklerinin değerlendirilerek, Unesco Yaratıcı Şehirler Ağı'na dâhil olması için çalışmaların gerçekleştirilmesi	Yaratıcı Şehirler Ağına dâhil olmak için ön çalışmalar gerçekleştirilerek Eskişehir iline yönelik temalar önceliklendirilerek ilerleme sağlanabilir.	-İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü -BEBKA -Yerel Yönetimler -Üniversiteler -Turizm Sektör Kuruluşları	2021	Orta vade

Hedef 2: Eskişehir'e erişebilirliğin attırılması

Strateji 2.1. Eskişehir iline dolmuş uçak uçuşlar ve/veya en yakın havaalanı üzerinden bağlantılı ulaşım ağının oluşturulması				
Eylem	**Açıklama**	**İlgili Kuruluşlar**	**Başlangıç Tarihi**	**Süre**
Bölgenin yaratıcı özelliklerinin değerlendirilerek, Unesco Yaratıcı Şehirler Ağı'na dâhil olması için çalışmaların gerçekleştirilmesi	Yaratıcı Şehirler Ağına dâhil olmak için ön çalışmalar gerçekleştirilerek Eskişehir iline yönelik temalar önceliklendirilerek ilerleme sağlanabilir.	-İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü -BEBKA -Yerel Yönetimler -Üniversiteler -Turizm Sektör Kuruluşları	2021	Kısa vade

Hedef 3: Eskişehir turizminde faaliyet gösteren kurum ve kuruluşlardaki işgücü ihtiyacının karşılanması ve niteliklerinin geliştirilmesi

Strateji 3.1. Eskişehir yerel halkın turizm faaliyetlerine katılımının desteklenmesi				
Eylem	**Açıklama**	**İlgili Kuruluşlar**	**Başlangıç Tarihi**	**Süre**
Yerel halkın turizm ve turizmin yarattığı fırsatlar hakkında bilgilendirilmesi ve turizm girişimciliğinin geliştirilmesi	Turizmin en önemli paydaşlarından biri olan yerel halkın turizm konusunda bilgilendirilmesi bölgedeki turizm hareketinin artmasına ve yerel halkın daha fazla fayda sağlamasına katkı sağlayabilir Bu noktadan hareketle yerel halkın turizme katılmasını sağlamak amacıyla yerel girişimciler teşvik edilebilir.	-İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü -BEBKA -Yerel Yönetimler -Üniversiteler -Turizm Sektör Kuruluşları	2021	Sürekli
Strateji 3.2. Eskişehir il genelinde turizm sektöründe çalışan personelin niteliklerinin geliştirilmesi				
Eylem	**Açıklama**	**İlgili Kuruluşlar**	**Başlangıç Tarihi**	**Süre**
Sektör çalışanlarına yönelik eğitimler düzenlenmesi ve çalışanların bilgi eksikliklerinin tamamlanması için faaliyetlerin yürütülmesi	Turizm sektöründeki en önemli unsur olan çalışanların bölgede yer alan üniversite mezunlarından temin edilmesi ve hali hazırda çalışan personele yönelik üniversite ve STK'lar ile koordineli bir şekilde eğitimler düzenlenerek çalışanların bilgi eksikliklerinin tamamlanması hizmet kalitesini arttırabilir.	-İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü -BEBKA -Yerel Yönetimler -Üniversiteler -Turizm Sektör Kuruluşları STK'lar	2021	Sürekli

Hedef 4: Turizm sektöründe faaliyet gösteren kurum ve kuruluşlar arasındaki işbirliği ve koordinasyonun geliştirilmesi

Strateji 4.1. Eskişehir'e ve alt turizm bölgelerine katkı sağlamak amacıyla ulusal ve uluslararası işbirliklerinin oluşturulması

Eylem	Açıklama	İlgili Kuruluşlar	Başlangıç Tarihi	Süre
Eskişehir'de yer alan altı alt bölgenin paket turlara dâhil edilmesi için ulusal ve uluslararası tur operatörü, seyahat acentaları ve dijital seyahat şirketleri ile anlaşmalar sağlanması	Eskişehir alt bölgelerinin canlandırılması amacıyla turizm sektörünün buluşma noktası olan ulusal ve uluslararası fuarlarda tanıtımlar gerçekleştirilerek büyük acentalar ile işbirlikleri geliştirilebilir. Info turlar ve ortak tanıtım (konaklama, ulaşım, rehberlik) ekseninde Eskişehir'deki turizm çeşitlerine yönelik turlar düzenleyen ve tur düzenleme potansiyeli bulunan aracı seyahat işletmeleri ile işbirliği geliştirilebilir. Gerçekleştirilecek olan paket turlar ile bölgedeki turizm hareketi canlandırılabilir.	-İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü -BEBKA -Yerel Yönetimler -Üniversiteler -Turizm Sektör Kuruluşları	2021	Sürekli

Hedef 5: Rakiplere karşı ürünlerin kalitesi konusunda üstünlük sağlanması

Strateji 5.1. Turizm ürünlerinin kalitesinin standartlaştırılma çalışmalarının yapılması

Eylem	Açıklama	İlgili Kuruluşlar	Başlangıç Tarihi	Süre
Rakiplere turistik ürün kalitesi açısından üstünlük sağlanması için çalışmaların yapılması	Kalite-memnuniyet dengesinin korunabilmesi için sertifikasyon uygulamaları hayata geçirilebilir. Böylece sertifikasyon ile standartlar belirlenerek kalite korunabilir.	-İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü -BEBKA -Yerel Yönetimler -Üniversiteler -Turizm Sektör Kuruluşları	2021	Sürekli

Hedef 6: Eskişehir turizmi için ortak pazarlama ve iletişim stratejisi geliştirilmesi

Strateji 6.1. Eskişehir ve alt turizm bölgelerine ilişkin destinasyonlardaki turizm çeşitlerini ön plana çıkaran işbirliğine dayalı tanıtımların yapılması

Eylem	Açıklama	İlgili Kuruluşlar	Başlangıç Tarihi	Süre
Eskişehir'in turizm destinasyonu imajını güçlendirebilecek ve yönlendirebilecek seyahat ve turizm yazarı gibi medya temsilcilerinin ve takipçisi çok olan sosyal medya fenomenlerinin Eskişehir'e davet edilmesi	Eskişehir destinasyonunun pazar payını arttırabilmek ve imajın olumlu şekilde sürekliliğinin sağlayabilmek amacıyla halkla ilişkiler araçları etkin bir şekilde kullanılabilir.	-İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü -BEBKA -Yerel Yönetimler -Medya temsilcileri -Turizm Sektör Kuruluşları	2021	Sürekli

Strateji 6.2. Eskişehir ve alt turizm bölgelerine ilişkin destinasyonlardaki kültürel kimliğini ön plana çıkarmaya yardımcı olacak etkinliklerin ulusal ve uluslararası hâle getirilmesi

Eylem	Açıklama	İlgili Kuruluşlar	Başlangıç Tarihi	Süre
Eskişehir'de düzenlenen etkinliklerin niteliğine bağlı olarak yurtiçi ve yurtdışı kurumlar ile işbirliğinin geliştirilmesi	Düzenlenen etkinliğin niteliği ile ilişkili öncelikle yurtiçi ve sonrasında yurtdışından kişi ve kurumlar ile işbirliğine gidilerek Eskişehir'de etkinliklerin ulusal ve uluslararası ölçekte tanıtımının yapılması önemli katkılar sağlayabilir.	-Tanıtma Genel Müdürlüğü -İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü -BEBKA -Yerel Yönetimler	2021	Sürekli

Strateji 6.3. Yurtdışındaki potansiyel pazarlara yönelik tanıtım faaliyetlerinin arttırılması				
Eylem	**Açıklama**	**İlgili Kuruluşlar**	**Başlangıç Tarihi**	**Süre**
Proje kapsamında önerilen yeni yurtdışı hedef pazarlara yönelik pazarlama faaliyetlerine ağırlık verilmesi	Projede önerilen hedef pazarlardan öncelikle G. Kore, Japonya, Almanya, İngiltere ve Fransa olmak üzere Eskişehir'e yönelik uluslararası talebin arttırılması amacıyla özellikle uluslararası turizm fuarlarında, şehrin turizm potansiyeli ve değerleri hakkında turizm profesyonellerine bilgilendirmeler yapılabilir. Ayrıca, ilgili ülkelerden tur operatörleri ve seyahat acentaları Eskişehir'e davet edilebilir. Bunlara ek olarak, ilgili ülkelerdeki seyahat kararını etkileyebilecek kanaat önderleri olarak bloggerların, influencerların ve seyahat yazarlarının Eskişehir'i deneyimlemesi sağlanabilir.	-Turizm Bakanlığı -Dış İşleri Bakanlığı -İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü -BEBKA -THY -Yerel Yönetimler -Turizm Sektör Kuruluşları -PR ve Reklam ajansları	2021	Sürekli
Strateji 6.4. Tanıtım kampanyalarında Eskişehir'in biricik ve özgün turistik değerlerinin vurgulanması				
Eylem	**Açıklama**	**İlgili Kuruluşlar**	**Başlangıç Tarihi**	**Süre**
Hazırlanacak tanıtım kampanyalarında Eskişehir çatı markasını destekleyecek çerçevede her bir alt destinasyona özgü değerlerin ön plana çıkarılarak kullanılması	Eskişehir'e özgü semboller (Devrim Arabası), mekânlar (Odunpazarı), festivaller (Uluslararası Eskişehir Film Festivali, Dövme Sucuk Festivali), kişiler (Yunus Emre, Nasreddin Hoca) ve kültürel miraslar (Çibörek, Muska Baklava, Met Helvası, Anadolu çok gözlüsü, Kara akbaba, şah kartalı. vb.) tanıtım kampanyalarında temel çekicilik olarak kullanılabilir. Bu sayede hedef pazarın rakip destinasyonlar tarafından ikame edilmesi engellenecektir. Kampanyalarda kullanılacak ilgi çekici ve örtülü kalmış biricik ve özgün değerleri vurgulanabilir (bk. Eskişehir'in turizm kaynaklarının/temalarının betimlenmesi bölümü).	-Turizm Bakanlığı -İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü -BEBKA -Yerel Yönetimler -Turizm Sektör Kuruluşları -PR ve Reklam ajansları	2021	Sürekli

Strateji 6.5. Tanıtım kampanyalarında sosyal medya platformlarına ağırlık verilmesi				
Eylem	**Açıklama**	**İlgili Kuruluşlar**	**Başlangıç Tarihi**	**Süre**
Eskişehir çatı markası altında sosyal medya hesapları oluşturarak mevcut ve potansiyel pazarlarla etkileşim sağlanması	Projede önerilen hedef pazarlardan öncelikle G. Kore, Japonya, Almanya, İngiltere ve Fransa olmak üzere Eskişehir'e yönelik uluslararası talebin arttırılması amacıyla özellikle uluslararası turizm fuarlarında, şehrin turizm potansiyeli ve değerleri hakkında turizm profesyonellerine bilgilendirmeler yapılabilir. Ayrıca, ilgili ülkelerden tur operatörleri ve seyahat acentaları Eskişehir'e davet edilebilir. Bunlara ek olarak, ilgili ülkelerdeki seyahat kararını etkileyebilecek kanaat önderleri olarak bloggerların, influencerların ve seyahat yazarlarının Eskişehir'i deneyimlemesi sağlanabilir.	-Turizm Bakanlığı -İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü -BEBKA -Yerel Yönetimler -Turizm Sektör Kuruluşları -PR ve Reklam ajansları	2021	Sürekli
Strateji 6.6. Eskişehir'e özgü hikâyelerin tanıtım kampanyalarında kullanılması				
Eylem	**Açıklama**	**İlgili Kuruluşlar**	**Başlangıç Tarihi**	**Süre**
Eskişehir'e yönelik seyahat motivasyonun ve destinasyon imajının güçlendirilmesi ve seyahat sürecinde özgün deneyimler sunulması için mevcut hikayelerin destinasyon kimliğiyle uyumlu olacak şekilde kurgulanması	Her bir alt destinasyona ilişkin yerel hikâyeler, Eskişehir çatı markası altında birleştirilerek tanıtım kampanyalarında paylaşılabilir. Bu sayede ziyaretçilerin seyahat deneyimlerinin benzersiz olması sağlanarak ve özellikle ziyaretçiler ile paylaşılacak içerikler sayesinde Eskişehir çatı markasına ait sosyal medya platformlarındaki etkileşim arttırılabilir.	-İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü -BEBKA -Yerel Yönetimler -Turizm Sektör Kuruluşları -PR ve Reklam ajansları	2021	Sürekli

Strateji 6.7. Eskişehir çatısı altında yer alan tüm alt destinasyonları da kapsayan Turizm Kaynakları Bilgi Sistemi kurulması

Eylem	Açıklama	İlgili Kuruluşlar	Başlangıç Tarihi	Süre
Eskişehir çatısı altında büyük veriye dayalı, turistlerin destinasyon ile ilgili ihtiyaç duyacakları tüm detayları barındıran turizm ve kültür rotalarını kapsayan, alt destinasyonları da içeren Eskişehir çatı konsepti tarafından yönetilen ve Eskişehir destinasyonuna ilişkin pazarlama iletişimi stratejilerinin sağlıklı bir şekilde oluşturulabilmesi için güncel, CBS ortamında, mobil uyumlu bir turizm kaynakları bilgi sisteminin hayata geçirilmesi	Eskişehir çatı kavramı altında yürütülecek tüm tanıtım kampanyalarına ilişkin alt destinasyonlara yönelik yerelleştirilmiş alt modüller doğrultusunda içerik paylaşılması, yeni ürünlerin ön plana çıkarılması, bununla birlikte hedef pazar odaklı (hem içerik hem de dil seçeneği olarak), yaratıcı ve kişiye özel içerikler sunabilen CBS ortamında mobil bir uygulama geliştirilebilir. Bu uygulama hedef pazarların seyahat eğilimleri, seyahat deneyimleri ve memnuniyet düzeyleri gibi Eskişehir destinasyonun anlık ve gelecekte ihtiyaç duyacağı tanıtım stratejilerin oluşturulabilmesine yardımcı olacak verileri de içerebilir.	-İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü -BEBKA -Yerel Yönetimler -Üniversiteler -Turizm Sektör Kuruluşları -PR ve Reklam ajansları	2021	Sürekli

Strateji 6.8. Tanıtım sürecinde sinema, dizi, film ve video kliplerden yararlanılması

Eylem	Açıklama	İlgili Kuruluşlar	Başlangıç Tarihi	Süre
Öncelikle Eskişehir'e ilişkin hikâyelerin ve sonrasında farklı film ve dizilerin Eskişehir'de çekilmesi hususunda yapımcılar ile işbirliğine gidilmesi	Eskişehir destinasyona özgü hikâyelerin sinema ve dizi filmler için senaryolaştırılması ve farklı senaryoların Eskişehir'de çekilmesi yönünde çalışmalar yapılabilir. Bu sayede şehrin, mekânlarının, değerlerinin ve çekiliklerinin birer ürün olarak filmlere ve dizilere yerleştirilmesi sonucunda oluşacak film turizmden yararlanabilmek amacıyla yapımcılar ile birlikte neler yapılabileceğine ilişkin işbirlikleri ele alınabilir.	-İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü -BEBKA -Yerel Yönetimler -Turizm Sektör Kuruluşları	2021	Sürekli

Strateji 6.9. Eskişehir destinasyonundaki kültür ve sanat etkinliklerinin tanıtım kampanyalarında etkileşimi arttırıcı şekilde kullanımı ve düzenlenme tarihlerinin düşük sezona göre ayarlanması

Eylem	Açıklama	İlgili Kuruluşlar	Başlangıç Tarihi	Süre
Destinasyon genelinde düzenlenmekte olan müze-kültür-sanat etkinliklerinin, Eskişehir çatı kavramını paylaşan ortak projeler ve çalıştaylar ile desteklenerek işbirliğine gidilmesi, birlikte tanıtım kampanyaları düzenlenmesi ve etkinlik tarihlerinin destinasyonda yoğunluğun az olduğu dönemlere çekilmesi	Eskişehir çatı kavramı ile uyumlu yurtiçi ve öncelikle hedef pazarların olduğu yurtdışındaki kültür sanat kurumları ile işbirliği geliştirilebilir, ortak etkinlikler düzenlenebilir ve ilgili sanatçıların ve kanaat önderlerinin etkinliklere aktif rol almak üzere davet edilmesi sağlanabilir. Yerel yönetimlerin, yerli ve yabancı özel sektörün ve kültür kurumlarının, Eskişehir çatı kavramı ile ortak hareket etmesine yönelik mekanizmalar oluşturulabilir.	-İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü -BEBKA -Yerel Yönetimler -Turizm Sektör Kuruluşları	2021	Sürekli

Strateji 6.10. Eskişehir destinasyonu temsil eden özgün değerlerin kampanya teması olarak kullanılması

Eylem	Açıklama	İlgili Kuruluşlar	Başlangıç Tarihi	Süre
Destinasyon genelindeki biricik ve özgün değerlerden her yıl birinin hazırlanacak program kapsamında tanıtım kampanyalarında tema olarak öne çıkarılması	Eskişehir çatı kavramı ile uyumlu temalar (Yunus Emre, Nasreddin Hoca, Devrim Arabası vb. bk. Eskişehir'in turizm kaynaklarının/temalarının betimlenmesi bölümü) tanıtım kampanyalarında mesaj stratejisi olarak öncelikli olarak kullanılabilir ve ilgili temaya yönelik düzenlemeler yapılabilir.	-İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü -BEBKA -Yerel Yönetimler -Üniversiteler -Turizm Sektör Kuruluşları	2021	Sürekli

Strateji 6.11. Eskişehir ilindeki yöresel mutfağın ön plana çıkarılarak turizmde bir çekicilik olarak kullanılması

Eylem	Açıklama	İlgili Kuruluşlar	Başlangıç Tarihi	Süre
Yöresel mutfağın füzyon mutfak teması ile tasarlanarak gastronomi turizmine uygun olarak geliştirilmesi	Bölgede farklı kültürlerin yer alması nedeniyle oluşmuş olan zengin bir yöresel mutfak bulunduğundan bu yöresel ve özgün olan değerlerin kayıt altına alınarak turizm faaliyetlerine dâhil edilmesi için turizm işletmeleri ile işbirliğine gidilebilir.	-İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü -BEBKA -Üniversiteler -Yerel Yönetimler -Turizm Sektör Kuruluşları	2021	Sürekli

Hedef 7: Eskişehir ilini ziyaret eden yabancı turist sayısının (pazar payının) arttırılması

Strateji 7.1. Avrupa'dan gelecek olan ziyaretçilerin sayısının arttırılması

Eylem	Açıklama	İlgili Kuruluşlar	Başlangıç Tarihi	Süre
Avrupalı ziyaretçilerin motivasyonlarına yönelik çekiciliklerin oluşturulması	Avrupalı turistlerin Eskişehir'i ziyaretlerinin arttırılması için doğa turları, sportif faaliyetler, kültürel etkinlikler, çiftlik turizmi, şehir turizmi çekicilikleri, yöresel mutfak deneyimi gibi özgün ve otantik değerleri içeren turistik ürünlerin ön plana çıkarılacağı tutundurma faaliyetleri gerçekleştirilebilir. Doğaya dönük sürdürülebilir turizm çeşitlerini içeren paket turlar hazırlanabilir.	İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü -BEBKA -Yerel Yönetimler -Üniversiteler -Turizm Sektör Kuruluşları	2021	Sürekli

Strateji 7.2. Uzak Doğu'dan gelecek olan ziyaretçilerin sayısının arttırılması

Eylem	Açıklama	İlgili Kuruluşlar	Başlangıç Tarihi	Süre
Uzak Doğu'dan gelecek olan ziyaretçilerin motivasyonlarına yönelik çekiciliklerin oluşturulması	Uzak Doğulu turistlerin bölgede en fazla ilgisini çekebilecek olan jeoturizm rotası, sıcak su havuzları, SPA-Wellness, tarihi turlar, klimatizm temalı konaklama türleri ve kültür turlarının geliştirilerek sunulması gibi bölgeyi ön plana çıkaracak tutundurma faaliyetleri geliştirilebilir.	-İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü -BEBKA -Yerel Yönetimler -Üniversiteler -Turizm Sektör Kuruluşları	2021	Sürekli

Strateji 7.3. Amerika'dan gelecek olan ziyaretçilerin sayısının arttırılması

Eylem	Açıklama	İlgili Kuruluşlar	Başlangıç Tarihi	Süre
Amerika'dan gelecek olan ziyaretçilerin motivasyonlarına yönelik çekiciliklerin oluşturulması	Potansiyel ziyaretçiler için tarihi ve atlı turların yanı sıra kültürel ve sportif etkinlikler ve yöresel yemeklerin özgün bir şekilde sunulabileceği ürünler geliştirilebilir.	-İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü -BEBKA -Yerel Yönetimler -Üniversiteler -Turizm Sektör Kuruluşları	2021	Sürekli

Strateji 7.4. Orta Doğu'dan gelecek olan ziyaretçilerin sayısının arttırılması				
Eylem	**Açıklama**	**İlgili Kuruluşlar**	**Başlangıç Tarihi**	**Süre**
Orta Doğu'dan gelecek olan ziyaretçilerin motivasyonlarına yönelik çekiciliklerin oluşturulması	Ziyaretçiler için doğa turları ve termal kaynaklar, şehir turizmi çekicilikleri ve bunun yanında lüks konaklama işletmeleri, lüks alışveriş seçenekleri ön plana çıkarılabilir. Tutundurma faaliyetlerinde, kültürel bağlar ve dini yakınlık vurgusu yapılabilir.	İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü -BEBKA -Yerel Yönetimler -Üniversiteler -Turizm Sektör Kuruluşları	2021	Sürekli

SONUÇ

Eskişehir ilinde farklı ve özgün turizm çekiciliklerinden oluşan bir kümelenme için öncelikle şehir ve çevre arasında bütünleşmenin geliştirilmesine olan ihtiyaç fark edilmektedir. Turizm çekicilikleri kümesinin gelişmesi, turizmin etkilerinin ilin tümüne yansıması anlamına gelecektir. Turizm yatırımlarının ve etkinliklerinin ilin tamamına yayılması hem şehir turizmini hem de diğer ilçelerin merkez yerleşmeleri ile kırsal alanlarını karşılıklı olarak geliştirecek/destekleyecek etkiler yaratması muhtemeldir. Ayrıca uluslararası hareketi sağlayacak nitelikle çekiciliklerin tasarlanması da düşünülebilir. Mevcut turizm çekiciliklerinin yanı sıra potansiyel de Eskişehir markası çatısı altında, sosyal medya ağırlıklı olacak şekilde bir bütün içerisinde pazarlanması uygundur.

Bu çalışmanın başta turizm planlaması ile ilgilenenler olmak üzere her düzeyde yöneticilere ve turizm endüstrisinin tüm paydaşlarına (turist rehberlerinden, tur tasarımı, tur planlaması, etkinlik tasarımı ve işletmesi, konaklama işletmeciliği, yerel halk, girişimciler, yatırımcılar vb) katkı sağlaması beklenmektedir.

KAYNAKLAR

1. **Günay Aktaş, Semra.** Serbest Zaman, Seyahat ve Turizm. *Turizm Coğrafyası.* Eskişehir : Anadolu Üniversitesi, 2019, 1.

2. **Lew, A, Hall, C. M. ve Timothy, D.** *World Geography of Travel and Tourism.* Oxford : Elseiver, 2008.

3. **Long, L.M.** *Culinary Tourism.* Kentucky : The University Press of Kentucky.

4. *Towards a Structural Model of The Tourist Experience: An Illustration From Food Experiences in Tourism.* **Quan, S ve Wang, N.** basım yeri bilinmiyor : Tourism Management, 2004, Cilt 25.

5. **Yeoman, I, ve diğerleri.** *The Future of Food Tourism: Foodies, Experiences, Exclusivity, Visions and Political Capital.* UK, Bristol : Channel Publications, 2015.

6. *Scary food: Commodifying culinary heritage as meal adventures in tourism.* **Szilvia, G ve Mykletun, R.J.** basım yeri bilinmiyor : The Journal of Vacation Marketing, 2009.

7. *The role of money: the impact on food tourists' satisfaction and intention to revisit food events.* **Kim, Y H, ve diğerleri.** 2, basım yeri bilinmiyor : Journal of Culinary Science and Technology, 2011, Cilt 9.

8. **Dündar Arıkan, Alev.** Gastronomi Turizmi. [kitap yaz.] Gökçe Yüksek. *Alternatif Turizm.* Eskişehir : Anadolu Üniversitesi, 2016.

9. **Çelik, A.** *Kültür Turizmi Çerçevesinde İnanç Turizmi Diyarbakır ili örneği. (Uzmanlık Tezi).* Ankara : Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü, 2008.

10. **Sezgin, M.** *Genel Turizm.* Ankara : Tubitay Yayınları, 1995.

11. **İçöz, O.** *Seyahat Acenteleri ve Tur Operatörlüğü Yönetimi.* Ankara : Turhan Kitabevi Baskı Yayıncılık, 2003.

12. *Türkiye'de İnanç Turizmi: Bugünkü Durum, Sorunlar ve Gelecek.* **Okuyucu, A ve Somuncu, M.** Konya : yazarı bilinmiyor, 2013. International Conference on Religious Tourism and Tolerance.

13. *Yalvaç'ta İnanç Turizmi.* **Sargın, S.** 2, Elazığ : yazarı bilinmiyor, 2006, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 16, s. 1-18.

14. *Battlefield Tourism: An examination of events held by Eeuropean institutions and their websites related to battlefields.* **Ekin, Y. ve Akbulut, O.** 1, 2018, nternational Journal of Contemporary Economics and Administrative Sciences, Cilt 8, s. 73-123.

15. *Visiting Gallipoli Peninsula: Perception of Australian and New Zealand visitors towards Anzac Day in Turkey.* **Ağaoğlu, Y. S.** basım yeri bilinmiyor : Gümüşhane Üniversitesi, Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi, 2012, Cilt 6, s. 212-218.

16. **Yeşil, M.** *Antalya'da spor turizmi: Mevcut durumun tespiti. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.* 2015.

17. *Sport and tourism: A conceptual framework.* **Gammon, S. ve Robinson, T.** 1, 2003, Journal of Sport Tourism, Cilt 8, s. 21-26.

18. **Yılmaz, A.** Coğrafya ve Turizm. [kitap yaz.] Semra GÜNAY AKTAŞ. *Turizm Coğrafyası.* Eskişehir : Anadolu Üniversitesi AÖF Yayınları, 2019.

19. **Baykal, F.** Turizmin Mekansal Yapısı. [kitap yaz.] Semra Günay Aktaş. *Turizm Coğrafyası.* Eskişehir : Anadolu Üniversitesi AÖF Yayınları, 2019.

20. **BOZ, E ve GÜNAY AKTAŞ, S.** *Eskişehir Dil Atlası Projesi.* Eskişehir : TÜBİTAK, 2013.

21. **Yılmaz, A.** Doğal Coğrafi Kaynaklar ve Turizm Türleri. [kitap yaz.] S. Günay Aktaş. *Turizm Coğrafyası.* Eskişehir : Anadolu Üniversitesi AÖF, 2012.

22. **Doğanay, H.** Ankara : Çizgi Kitabevi, 2001.

23. **Kantarcı, M.** *UNESCO ve Sivrihisar Kayalıkları.* 2017.

24. **Nazik, L.** Mağara Turizmi. [kitap yaz.] Hac, N Hacıoğlu ve C Avcıkurt. *Turistik Ürün Çeşitlendirmesi.* Ankara : Nobel, 2011.

25. **Mengi, H.** *Eskişehir Mağaraları.* Eskişehir : Eskişehir Büyükşehir Belediyesi, 2006.

26. ***Eskişehir Rehberi.*** **Eskişehir : Eskişehir Valiliği, 2014.**

27. *Eskişehir Rehberi.* Eskişehir : Eskişehir Valiliği, 2014.

28. Eskişehir Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü. *Eskişehir Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü.* [Çevrimiçi] 2017. https://webdosya.csb.gov.tr/db/eskisehir/editordosya/tabiat_envanteri.pdf.

29. Pan Derneği. [Çevrimiçi] 3 Temmuz 2019. http://pandernegi.org/deretop-kanyonu-teknik-raporu/.

30. Dowling. R. and Newsome, D. Geotourism: definition, characteristics and international perspectives. [kitap yaz.] R. and Newsome D. Dowling. *Handbook of Geotourism.* UK : Edward Elgar Publishing, 2018.

31. JEMİRKO. Jeolojik Miras Terimleri. [Çevrimiçi] 1 Kasım 2019. https://www.jemirko.org.tr/jeolojik-miras-terimleri/.

32. UNESCO Global Geoparks. [Çevrimiçi] 1 Kasım 2019. http://www.unesco.org/new/en/natural-sciences/environment/earth-sciences/unesco-global-geoparks/list-of-unesco-global-geoparks/.

33. *Geodiversıty and Sustainable Development: Geoparks-A New Challenge For Research And Education in Earth Sciences.* Zouros, N. 2010, Bulletin of the Geological Society of Greece, s. 159-168.

34. Tüfekçi Sivas, T. Frig Vadileri'nden Günümüze Kalan Frig İzleri. [kitap yaz.] T Tüfekçi Sivas ve Hakan Sivas. *Frig Vadileri.* 2009.

35. Kahraman, S. *Sivrihisar-Kayakent (Eskişehir) Arasındaki Bölgenin Neojen-Kuvaterner Tektoniği (KB Orta Anadolu, Türkiye).* 2010.

36. *Eskişehir Fay Zonunun İnönü - Dodurga Çevresinde Neotektonik Aktivitesi.* Tokay,, F. ve Altunel, E. 2005, MTA Dergisi, s. 1-15.

37. Çelik, N. Jeoloji-Orman Bilimi İlişkisi açısından OGM-Eskişehir OBM Kayaç Parkı Projesi . [Çevrimiçi] 2018. https://eskisehirobm.ogm.gov.tr/Lists/Duyurular/Attachments/117/Jeoloji-Orman%20%C4%B0li%C5%9Fkisi.pdf.

38. Orman ve Su İşleri Bakanlığı. *Eskişehir İli Doğa Turizmi Master Planı 2013-2023.* [Çevrimiçi] 2013. http://bolge5.ormansu.gov.tr/5bolge/Files/resimliHaber/MasterPlan/Eski%C5%9FehirDTMP.pdf.

39. OGM. *OGM. Ekosistem Tabanlı Fonksiyonel Orman Amenajman Planlarının Düzenlenmesine Ait Usul ve Esaslar. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Orman İdaresi ve Planlama Dairesi Başkanlığı, Tebliğ No: 299. .* 2017.

40. Torlak, H. Anadolu Kültüründe Ağaçlar. . [Çevrimiçi] 2010a. https://bilimvegelecek.com.tr/index.php/2010/01/01/anadolu-kulturunde-agaclar/.

41. —. [Çevrimiçi] 2010b. https://bilimvegelecek.com.tr/index.php/2010/03/01/anamizdir-tanricamizdir-mese/.

42. —. [Çevrimiçi] 2011b. https://bilimvegelecek.com.tr/index.php/2011/06/01/yakisikli-bir-agac-goknar/.

43. —. [Çevrimiçi] 2013. https://bilimvegelecek.com.tr/index.php/2013/10/01/anadolu-kulturunde-agaclar-olumun-ve-karanliklarin-agaci-servi-selvi/.

44. Torlak, H. 2011a, Bilim ve Gerçek Dergisi.

45. Orman ve Su İşleri Bakanlığı. Eskişehir İli Tabiat Turizmi Uygulama Eylem Planı 2016-2019. [Çevrimiçi] 2016.

46. Sit Alanları Yönetim Bilgi Sistemi. [Çevrimiçi] 3 Temmuz 2019. http://www.says.gov.tr/istatistik.

47. Anıt Ağaçlar Envanter Seçim Kuralları ve İşaretleme Standardı. Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü . [Çevrimiçi] 3 Temmuz 2019. https://tvk.csb.gov.tr/anit-agac-dogal-sit-ve-magara-tespit-fisleri-i-4099 .

48. Doğanın Mirası: Anıt Ağaçlar. Polat, Z. 2017, Türk Tarım-Gıda Bilim ve Teknoloji Dergisi, s. 908-916.

49. Zamanın gizli tanıkları ve günümüzün görkemli yapıtları: Anıt Ağaçlar. Sağlam, S. ve Özkan, Y. 2017, Plant Dergisi, s. 16-20.

50. Eskişehir İli Anıt Ağaçları. Genç, M., Güner, Ş. T. ve Çömez, A. 2002. II. Ulusal Karadeniz Ormancılık Kongresi. s. 510-519.

51. Eskişehir Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü . [Çevrimiçi] 2019. https://eskisehir.csb.gov.tr/eskisehir-inonu-ilcesinde-anit-agac-tespiti-duyuru-122021.

52. [Çevrimiçi] 3 Temmuz 2019. http://www.odunpazari.bel.tr/haber-1818-asirlik_cinara_bakim_yapildi#odunpazari[galeri.

53. Müdürlüğü, ÇED ve Çevre İzinleri Şube. Eskişehir İli 2016 Yılı Çevre Durum Raporu, (2017). [Çevrimiçi] 3 Temmuz 2019. https://webdosya.csb.gov.tr.

54. Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü. [Çevrimiçi] https://tvk.csb.gov.tr/genel-mudurlugumuz-anit-agaclarina-sahip-cikiyor-haber-96047.

55. Eskişehir Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü. [Çevrimiçi] https://eskisehir.csb.gov.tr/eskisehir-saricakaya-ilcesinde-anit-agac-tespiti-duyuru-122148.

56. Yücel, E. Kişisel görüşme. 21 Ağustos 2019.

57. Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar İlleri Yüzey Araştırması Arkeolojik Envanter Raporu. Tüfekçi Sivas, T. ve Sivas, H. 2016, Kültür Envanteri.

58. Akurgal, E. Anadolu Kültür Tarihi. Ankara : Phoenix Yayınevi, 2014.

59. Türkcan, A. U. Anadolu Arkeolojisi. [kitap yaz.] H. S. Alanyalı. Anadolu'da Kalkolitik ve Eski Tunç Çağları. Eskişehir : Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları., 2012.

60. Ahipaşaoğlu, H. S. ve Değirınencioğlu, A. Ö. Anadolu'da Turizm Rehberliği Temel Bilgileri Ders Notları. Ankara : Detay Yayıncılık, 1999.

61. ETİ Arkeoloji Müzesi. [Çevrimiçi] 2019.

62. İlk Tunç Çağları Boyunca Batı Anadolu'da Toplumsal Değişim. Ünlüsoy, Sinan. 6, basım yeri bilinmiyor : Cedrus The Journal of MCRI, 2018, s. 105-124.

63. Eskişehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. [Çevrimiçi] 2019.

64. Şahin, F. A. Lead Figurine From Küllüoba. Social Sciences And Humanities A Global Perspective. 2016.

65. Bilgen, Nejat. Çavlum Köyü Mezarlığı. Eskişehir Kültür Mirası Envanteri. [Çevrimiçi] 2019.

66. Eskişehir Kültür Mirası Envanteri. [Çevrimiçi] 2019. http://www.eskisehirkulturenvanteri.gov.tr/anitdetay.aspx?ID=76.

67. Küçükcan, İlyas. Seyyid Battal Gazi ve Külliyesi. Ankara : Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları, 2004.

68. Akurgal, E. Anadolu Uygarlıkları. Ankara : Phoenix Yayınevi, 2017.

69. Sevin, V. Anadolu Arkeolojisi. İstanbul : Der Yayınları, 2003.

70. Umar, B. Phrygia: Bir Tarihsel Coğrafya Araştırması ve Gezi Rehberi. İstanbul : İnkılap Kitabevi, 2008.

71. Akurgal, E. Anadolu Uygarlıkları. Ankara : Phoenix Yayınevi, 2014.

72. Tüfekçi Sivas, , T. ve Sivas, H. Frig Vadileri. Eskişehir : Fabrika Basım, 2007.

73. Erdan, E. Frig Kültürü ve Uygarlığı. İstanbul : Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2018.

74. Frig Yolu. [Çevrimiçi] http://www.frigyolu.com/frigyuruyusyolu-tanitim.pdf.

75. Efe, T. 1994 Yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzey Araştırmaları. XIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı. Ankara : Kültür Bakanlığı Yayınları., 1995. I. Cilt. 29 Mayıs-2 Haziran 1995..

76. Bilgen, A. N. Eskişehir Kültür Mirası Envanteri. [Çevrimiçi] 1 Eylül 2019. http://www.eskisehirkulturenvanteri.gov.tr/detay.aspx?ID=17-.

77. Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-TAY Projesi. [Çevrimiçi] 5 Eylül 2019.

78. Efe, T. 1993 Yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzey Araştırmaları. XII. Araştırma Sonuçları Toplantısı. Ankara : Kültür Bakanlığı Yayınları, 1994. 30 Mayıs-3 Haziran 1994.

79. Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar İlleri 2004 Yılı Arkeolojik Envanteri ve Yüzey Araştırması. Tüfekçi Sivas, T. ve Sivas, H. 2005 : TÜBA Kültür Envanteri Dergisi.

80. Efe, T. 1995 Yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzey Araştırmaları. XVI. Araştırma Sonuçları Toplantısı. Ankara : Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996. 27-31 Mayıs 1996. ss. 253- 217. .

81. Haspels, C. H. E. The Highlands of Phrygia: Sites and Monument, Volume 1-The Text. Princeton New Jersey, USA : Princeton University Press, 1971.

82. Kortanoğlu, R. E. Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Dağlık Phrygia Bölgesi Kaya Mezarları . İstanbul : İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış doktora tezi), 2006.

83. Eskişehir Rehberi. Eskişehir : yazarı bilinmiyor, 2014.

84. Yazılıkaya/Midas Vadisi Yüzey Araştırması. [Çevrimiçi] 5 Eylül 2019. http://www.midaskent.com/sayfalar.asp?sayfa=1.

85. Texier, C. Küçük Asya: Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi (ikinci cilt). (çev. Ali Suat). Ankara : Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, 2002.

86. Tüfekçi Sivas, T. Eskişehir-Afyonkarahisar-Kütahya İl Sınırları İçindeki Phryg Kaya Anıtları. İstanbul : İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış doktora tezi), 1997.

87. Roller, L. E. Anadolu Kybele Kültü: Ana Tanrıça'nın İzinde (B. Avunç). İstanbul : Alfa Yayınları, 2013.

88. Eskişehir'in Kültürel Miras Varlıklarının Korunmasında Kamu Kurumlarının Rolü. Tören , E., Kozak , N. ve Demiral, G. N. 2, basım yeri bilinmiyor : Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2012, Cilt 4, s. 69-88.

89. T.C. Alpu Belediye Başkanlığı. [Çevrimiçi] http://www.alpu.bel.tr/llc/gezilecek-yerler.html..

90. Sivrihisar'da Sürdürülebilirlik Üzerine Üç Mimari Proje. İnceoğlu, M. 3, basım yeri bilinmiyor : E-Journal of New World Sciences Academy, 2013, Cilt 8, s. 133-152.

91. Sivrihisar Alemşah Kümbetinin Mimarisi, Geometrik ve Figürlü Plastik Süslemeleri Üzerine. Gündoğdu, H. 16, basım yeri bilinmiyor : Ankara: Önder Matbaası: Vakıflar Dergisi, 1982, s. 135-142.

92. Özalp, T. Sivrihisar Tarihi. Eskişehir : Tam-iş Matbaası, 1960.

93. Altınsapan, E. Eskişehir Osmanlı ve Selçuklu Yapıları. Eskişehir : Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2004.

94. Yetgin, , D. ve Yılmaz , A. Eski Porsuk Otelleri (Porsuk Turing Klöp Oteli (1930-1940) Ve Porsuk Oteli (1959-1960). [kitap yaz.] Nazmi Kozak. Dünden Bugüne Eskişehir'deki 14 İşletmenin Öyküsü. Eskişehir : Tepebaşı Belediyesi, 2013.

95. Gaulis, B. Kurtuluş Savaşı Sırasında Türk Milliyetciliği. İstanbul : Rado Yayınları, 1981.

96. Sivrihisar Belediyesi. Saat Kulesi. [Çevrimiçi] 2019. https://sivrihisar.bel.tr/gezilecek-yerler/saat-kulesi/.

97. Rotasenin. [Çevrimiçi] 2019. https://www.rotasenin.com/beylerbeyi-konagi/ .

98. Zaimağa Konağı (TBMM Ankara dışında ilk kez toplandığı konak). Sivrihisar Belediyesi. [Çevrimiçi] 2019. https://sivrihisar.bel.tr/gezilecek-yerler/zaimaga-konagi-tbmm-ankara-disinda-ilk-kez-toplandigi-konak/.

99. Sivrihisar Sosyal Kültür ve Dayanışma Derneği. [Çevrimiçi] https://www.sivrihisar.com.tr/gavur-hamami.html.

100. Seyyahların Anlatımı ile Osmanlı'nın Son 30 Yılındaki Eskişehir (1892-1922). Yılmaz, A. ve Yetgin, D. 2, basım yeri bilinmiyor : Akademik İncelemeler Dergisi, 2018, Cilt 13.

101. Kaya, A. Almanca Seyahatnameler (1850-1912) Temelinde Türkiye'de Bir Kültür Rotası Önerisi. Yayımlanmamış Dpktora Tezi. Eskişehir : Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.

102. Oberhummer, R. und Zimmerer, R. Durch Syrien und Kleinasien. Berlin : yazarı bilinmiyor, 1899.

103. Fraser, D. The Short Cut to India; The Record of a Journey Along the Route of the Baghdad Railway. Londra : Edinburgh W. Blackwood and Sons, 1909.

104. Civelli, J. Deutsche Schienen In Osmanischem Boden: Eine Virtuelle Reise mit der Anatolischen und Bagdadbahn durch die Geschichte, Wahrnehmungen, Raum und Zeit. basım yeri bilinmiyor : GRIN, 2010.

105. Körte, A. Anatolische Skizzen. Berlin : Julius Springer.

106. A hotel in Anatolia in the last period of the Ottoman Empire: Hotel Tadia (1892–1922). Yılmaz, A., Yetgin, D. ve Kozak, N. basım yeri bilinmiyor : Tourism Management Perspectives, 2018, Cilt 26.

107. Dernburg, F. Auf deutscher Bahn in Kleinasien: Eine Herbstfahrt. basım yeri bilinmiyor : Julius Springer, 1892.

108. Reisebücher, Meyers. Türkei, Rumänien, Serbien, Bulgarien. Leipzig ve Viyana : Julius Springer.

109. Goltz, Von der. Anatolische Ausflüge. Berlin : Schall, 1897.

110. Baedeker. Konstantinopel und das westliche Kleinasien: Handbuch für reisende von Karl Baedeker. Leipzig : Baedeker, 1905.

111. Von Bodemeyer, E. Quer durch Klein-Asien in den Bulghar-Dagh Eine naturwissenschaftliche Studien-Reise. Emmendingen : Gesellschaft Vormals Dölter, 1900.

112. Grunzel, J. Die wirtschaftliche Verhältnisse Kleinasiens. Viyana : A. Dorn, 1897.

113. Eskişehir Porsuk (Turing Klöp) Oteli'nin kurum tarihi açısından incelenmesi. Yetgin, D. ve Yılmaz, A. 2, basım yeri bilinmiyor : Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (SKAD), 2015, Cilt 1, s. 71-89.

114. Kedik, Z. Eskişehir Kent Merkezindeki Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi Yapıları. Ankara : Hacettepe Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2002.

115. Devrim Arabası. [Çevrimiçi] http://www.devrimarabasi.com/.

116. Üstün, Berna. basım yeri bilinmiyor : EskiYeni Kültür Dergisi, 2017.

117. Eskişehir Büyükşehir Belediyesi. [Çevrimiçi] 2019. http://www.eskisehir.bel.tr/icerik_dvm.php?icerik_id=33&cat_icerik=1&menu_id=24.

118. Günay, U. Osmanlı İmparatorluğu ve Türk Halk Kültürü, Osmanlı Kültür ve Sanat. Ankara : Yeni Türkiye , 1999. Cilt 9.

119. Uca, S. Kültür Turizmi ve Kültürel Miras Turizmi. [kitap yaz.] Gökçe Yüksek. Alternatif Turizm. Eskişehir : Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2016.

120. Kültür Portalı . [Çevrimiçi] 2019. www.kulturportali.gov.tr.

121. Arığ, A. S. Türklerde Kıyafetin Kısa Tarihi. Ukrayna-Kırım Priçernomoriya Dergisi : Kultura Narodov, 2007.

122. Ataman, A. Bu Toprağın Sesi – Halk Musikimiz. İstanbul : Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları , 2009.

123. Türk Kültürünün Aynası: Türküler. Vural, F.G. 3, 2011, e-Journal of New World Sciences Academy Fine Arts, Cilt 6, s. 397-411.

124. Ekmekcioğlu, İ. Türk halk oyunları. İstanbul : Esin Yayınevi, 2001.

125. Merkezi, Anadolu Üniversitesi Halk Bilim. Eskişehir Yöresi Geleneksel Halk Dansları ve Giysileri. Eskişehir : Anadolu Üniversitesi Halk Bilim Merkezi Yayınları, 2015.

126. Türkiye'de Yaşayan Karaçay-Malkarlıların Halk Dansları ve Müzik Gelenekleri. Koçkar, M. Tekin ve Koçkar, Roza. 16, 2015, Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, Cilt 8, s. 397-424.

127. Zengin, A. Eskişehir Halk Oyunları ve Giysileri. basım yeri bilinmiyor : Milliyet Gazetesi Halk Oyunları Yarışması Kitapçığı., 1986.

128. Osmanlı Çini ve Seramiklerinde Giyim Kuşam Kültürü ve Özellikleri. Çobanlı, Z. ve Kanışkan, E. 4, 2013, Anadolu Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi, Cilt 4, s. 95-108.

129. Boz, E. ve Günay Aktaş, S. Eskişehir İli Dil Atlası. Ankara : Gazi Kitapevi , 2017.

130. Kirim kültüründe maramalar. Akpınarlı, H. F. ve Başaran, F. N. 2012, Milli Folklor, Cilt 24, s. 169.

131. Algan, E. Eskişehir'de Lületaşı Sektörü. Eskişehir : Anadolu Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi , 2012.

132. Dağılgan, M. N. Lületaşı. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir : yazarı bilinmiyor, 1994.

133. Rapaport, B. Collecting Antique Meerschaum Pipes. Atglen : Schiffer Publishing, 1999.

134. Bozkurt, M. R. Lületaşı (Eskişehir Taşı). Beyaz Altın Semineri Notları. Eskişehir : II. Uluslararası Lületaşı "Beyaz Altın" Festivali, 1989.

135. Doğal ve Kültürel Özellikleriyle Lületaşı. Taşlıgil, N. ve Güven, Ş. 16, 2011, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 4.

136. Wolf, E. Culinary Tourism: The Hidden Harvest. USA, Iowa : Kendall/Hunt Publishing, 2006.

137. Empirical Verification of a Conceptual Model of Local Food Consumption at a Tourist Destination. Kim, Y G, Eves, A ve Scarles, C. 2013, International Journal of Hospitality Management, Cilt 33.

138. Erzurum Mutfağı Yöresel Ürünlerin Otel Restoran Menülerinde Kullanım Düzeyi: Palandöken Örneği. Mil, Burak ve Denk, E. 2, basım yeri bilinmiyor : Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi, 2015, Cilt 5.

139. Kılıç, A Y, ve diğerleri. Bir Ağız Ekmek" Eskişehir Geleneksel Yemek Kültürü I. Eskişehir : Anadolu Üniversitesi Basımevi, 2003.

140. Koç, Adem. Eskişehir'in Somut Olmayan Kültürel Mirası. Ankara : Sistem Ofset, 2014.

141. Gastronomik Miras ve Sürdürülebilirlik: Eskişehir Örneği. Kaşlı, Mehmet, ve diğerleri. 2, basım yeri bilinmiyor : Eko-Gastronomi Dergisi, 2015, Cilt 1.

142. Gürkan, O T. Yöresel Türk Mutfağı . İstanbul : Yaylım Yayıncılık, 2007.

143. Gürsoy, Deniz. Tiridine Tiridine Suyuna da Bandım...Tarihin Süzgecinden Yöresel Mutfağımız. İstanbul : Oğlak Yayıncılık, 2013.

144. Acar, M Ş. Eskişehir Zaman, Mekân, İnsan. Eskişehir Ticaret Odası Yayınları Şehir ve Kültür. Ankara : Başak Matbaacılık, 2009.

145. Uğurlu, K ve Ençevik, Z. Eskişehir Şehrengizi Muhacirler ve Manavlar. Konya : Çizgi Kitapevi, 2011.

146. Eskişehir'deki yiyecek içecek işletmelerinin menülerinde Eskişehir mutfağının yeri. Dündar Arıkan, Alev. 2, basım yeri bilinmiyor : Journal of Human Sciences, 2017, Cilt 14.

147. Menü Planlamasında Yaratıcılık: Eskişehir'deki Menü Kartları Üzerinde Bir Uygulama. Aydın, B. Ankara : yazarı bilinmiyor, 2012. VI. Lisansüstü Turizm Öğrencileri Araştırma Kongresi.

148. Sağlıklı Beslenmede Türk Mutfak Kültürünün Yeri. Ertaş, Y ve Gezmen Karadağ, M. 1, basım yeri bilinmiyor : Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 2013, Cilt 2.

149. Dolmalar ve Türk Mutfağı ile Yunan Mutfağındaki Yeri. Durlu Özkaya, F ve Kızılkaya, O. Van : yazarı bilinmiyor, 2009. 2. Geleneksel Gıdalar Sempozyumu.

150. Yayla, Şeyda. Yöresel Yemek Festivaline Katılım Motivasyonu İle Festivallerin Destinasyon İmajına ve Davranışsal Niyetlere Etkisi. basım yeri bilinmiyor : OGÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.

151. Culinary Tourism Strategic Development: An Asia-Pacific Perspective. Horng, J S ve Chen Tsang, T. basım yeri bilinmiyor : International Tourism of Journal Research, 2012, Cilt 14.

152. Hu, Y. An Exploration of the Relationships between Festival Expenditures, Motivations, and Food Involvement among Food Festival Visitors. basım yeri bilinmiyor : University of Waterloo.

153. The Role of Regional Food Festivals for Destination Branding. Lee, I ve Arcodia, C. basım yeri bilinmiyor : International Journal of Tourism Research, 2011, Cilt 13.

154. The Relationships Between Food-Related Personality Traits, Satisfaction, And Loyalty Among Visitors Attending Food Events And Festivals. Kim, Y G, Suh, B W ve Eves, A. 2, basım yeri bilinmiyor : International Journal of Hospitality Management, 2010, Cilt 29.

155. Celebrating Local Products: The Role of Food Events. Mason, M C ve Paggiaro, A. 4, basım yeri bilinmiyor : Journal of Foodservice Business Research, 2009, Cilt 12.

156. Wine tourism: just what is it all about? Macionis, N ve Cambourne, B. 1, basım yeri bilinmiyor : Wine Industry Journal, 1998, Cilt 13.

157. The Development of Wine Tourism in Hungary. Szivas, E. 2, basım yeri bilinmiyor : International Journal of Wine Marketing, 1999, Cilt 11.

158. Local food festivals in Northeast Iowa Communities: A Visitor and Economic Impact Study. Çela, A, Knowles Lankford, J ve Lankford, S. 2-3, basım yeri bilinmiyor : Managing Leisure, 2007, Cilt 12.

159. Hall, C H ve Sharples, C M. Festivals and Events Around the World: Development, Management and Markets. UK : Routledge, 2008.

160. TPMK. Coğrafi İşaretler. Ankara : Türk Patent ve Marka Kurumu, 2019.

161. Gastronomi Alanındaki Coğrafi İşaretlerin İncelenmesine Yönelik Bir Çalışma. Yayla, Önder, Ekincek, Sema ve Günay Aktaş, Semra. basım yeri bilinmiyor : The First International Congress on Future of Tourism: Innovation, Entrepreneurship and Sustainability, 2018.

162. T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Eskişehir İl Tarım ve Orman Müdürlüğü. Eskişehir İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü Brifingi. Ankara : T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2018.

163. T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı. Genel Bilgiler. T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Eskişehir İl Tarım ve Orman Müdürlüğü. [Çevrimiçi] 2019. [Alıntı Tarihi: 2019 10 01.]

164. —. 2019 Yılı Havzalarda Desteklenecek Ürün Listeleri. T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü. [Çevrimiçi] 2019. [Alıntı Tarihi: 01 10 2019.] https://www.tarimorman.gov.tr/BUGEM/Belgeler/M%C4%B0LL%C4%B0%20TARIM/2019%20YILI%20HAVZA%20%20BAZLI%20%C3%9CR%C3%9CN%20DESEN%C4%B0.pdf.

165. The role of restaurants in promoting local food. An exploratory research on a sample of top Italian restaurants. Presenza, A ve Locca, S. Pisa, Italy : First Europen Conference on wine and Food Tourism, 2011.

166. Food in Tourism: Attraction and Impediment. Cohen, E ve Avieli, N. 4, basım yeri bilinmiyor : Annals of Tourism Research, 2004, Cilt 31.

167. Hjalager, A M ve Richards, G. Tourism and Gastronomy. London : Routledge, 2002.

168. The Potential for Marrying Local Gastronomy and Wine: The Case of the 'Fortunate Islands'. Alonso, A D ve Liu, Y. 4, basım yeri bilinmiyor : International Journal of Hospitality Management, 2011, Cilt 30.

169. Üsküdar, Ş. Eskişehir'in Kültür Turizmi Potansiyeli Ve Yerli Turistlerin Buna İlişkin Algıları Üzerine Bir Araştırma. Anadolu Üniversitesi. Eskişehir : Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012. Yüsek Lisans Tezi.

170. [Çevrimiçi] 2014. [Alıntı Tarihi: 01 11 2019.] http://www.eskisehirkulturenvanteri.gov.tr/.

171. 1994. Eskişehir İl Turizm Envanteri ve Turizm Geliştirme Raporu.

172. Dündar Akçay, A ve Yüncü, R. Sivrihisar'da turistik potansiyel ve Sivrihisar halkının turizme bakışı. Eskişehir Turizm Geliştirme Projeleri, (Ed: İ. Arıkan). Anadolu Üniversitesi Turizm ve Otel İşletmeciliği Yüksekokulu Yayınları. Eskişehir : yazarı bilinmiyor, 2006. s. 187-226.

173. Toköz, F. Eskişehir Görsel tasarım. [dü.] M. Küçük. Ankara : Sistem Ofset Yayınları, 2010.

174. Altınsapan, E ve Parla, C. Eskişehir Selçuklu ve Osmanlı yapıları I. Eskişehir : Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2004.

175. Bahçe, A S ve Coşkun, O. Yazılıkaya (Frigya) yaylasının bir destinasyon olarak turizme kazandırılması. Eskişehir Turizm Geliştirme Projeleri, (Ed: İ. Arıkan). Anadolu Üniversitesi Turizm ve Otel İşletmeciliği Yüksekokulu Yayınları. Eskişehir : yazarı bilinmiyor, 2006. s. 68-93.

176. Altınsapan, E ve Parla, C. Eskişehir Zaviye ve Türbeleri. Eskişehir : Anadolu Üniversitesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, 2010.

177. Altınsapan, E. Ortaçağ'da Eskişehir ve çevresinde Türk sanatı (11-15. y.y. mimarisi). Eskişehir : Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1999.

178. Heterodoks inanç sürecinde Seyyit Battal Gazi türbesinin Seyitgazi bölgesindeki diğer anıt mezarlara olan biçimsel etkisi. Altınsapan, E. Eskişehir : Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2005. I. Uluslararası Dünden Bugüne Eskişehir Sempozyumu: Siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel yapı (12–15 Mayıs 2004),(Ed:O.Beklan Çetin,A.O. Alp, E.İznik).

179. Eskişehir Seyitgazi Üçsaray köyü Elveren zaviye ve türbesi. Altınsapan, E ve Deveci, A. 2, 2000, Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 1, s. 55-68.

180. Bingöl, Z. Gelenekten Evrensele Anadolu'da İnanç Turizmi. Ankara : Detay Yayıncılık, 2007.

181. Özsarı, Salih Haluk ve Karatana, Özlem. Sağlık Turizmi Açısından Türkiye'nin Durumu. Journal of Kartal Training & Research Hospital/Kartal Egitim ve Arastirma Hastanesi Tip Dergisi. 2013, Cilt 24, 2.

182. World Tourism Organization. [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 23 Ekim 2019.] http://cf.cdn.unwto.org/sites/all/files/pdf/unwto_health_tourism.pdf.

183. Edinsel, Sercan ve Adıgüzel, Orhan. Türkiye'nin sağlık turizmi açısından son beş yıldaki dünya ülkeleri içindeki konumu ve gelişmeleri. Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 2014, Cilt 4, 2.

184. Günay Aktaş, Semra. Sağlık Turizmi. [kitap yaz.] Gökçe Yüksek. Alternatif Turizm. Eskişehir : Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2016.

185. Sağlık Turizmi Çeşitleri. Sağlık Bakanlığı. [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 23 Ekim 2019.] https://saglikturizmi.saglik.gov.tr/TR,176/saglik-turizmi-cesitleri.html.

186. Öztürk, Yüksel ve Yazıcıoğlu, İrfan. Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Alternatif Turizm Faaliyetleri Üzerine Teorik Bir Çalışma. Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi. 2002, Cilt 2.

187. Termal Turizm. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 24 Ekim 2019.] https://yigm.ktb.gov.tr/TR-11475/genel-tanimlar.html.

188. Eskişehir'de Wellness Turizminin Geliştirilmesine Yönelik Bir Model Önerisi. Arslan, Erdal ve Çiftçi, Fuat. Nevşehir : VIII. Lisansüstü Turizm Kongresi, 2016.

189. Mehmet Han, Ergüven. Wellness Turizmi. [kitap yaz.] Saadet Pınar Temizkan. Sağlık Turizmi. Ankara : Detay Yayıncılık, 2015.

190. Tütüncü, Özkan ve Aydın, İpek. Ulaşılabilir Turizm. Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi. 2013, Cilt 24, 2.

191. Eskişehir Hamamları. Eskişehir Kültür Turizm Müdürlüğü. [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 23 Ekim 2019.] http://www.eskisehirkulturturizm.gov.tr/TR-158578/eskisehir-hamamlari.html.

192. Pekkan, Emrah. Eskişehir'in Jeotermal Potansiyelinin Araştırılması. Eskişehir : Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2014.

193. Pekkan, Emrah ve Kahraman, Serkan. Evaluation of the conceptual model of low-temperature thermal water of Kızılinler Region. Geothermics. 2020, Cilt 84.

194. Kızılinler Kaplıcası. Eskişehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 26 Ekim 2019.] https://eskisehir.ktb.gov.tr/TR-158582/kizilinler-kaplicasi.html.

195. Termal Turizm. Eskişehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 29 Ekim 2019.] https://eskisehir.ktb.gov.tr/TR-158566/termal-turizm.html.

196. Hakkımızda. Yıldız Termal Otel. [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 29 Ekim 2019.] http://www.yildiztermal.com/kurumsal.aspx.

197. Sakarılıca Termal Otel. Eskişehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 25 Ağustos 2019.] https://eskisehir.ktb.gov.tr/TR-158915/tesis-bilgileri.html.

198. Uyuzhamam Kaplıcası. Eskişehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 24 Ağustos 2019.] https://eskisehir.ktb.gov.tr/TR-158600/uyuzhamam-kaplicasi.html.

199. Yarıkçı Hamamı. Eskişehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 23 Ağustos 2019.] https://eskisehir.ktb.gov.tr/TR-158584/yarikci-hamami.html.

200. Han'ın Tarihi Bu Hamamda. Eskişehir Ekspress. [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 29 Ekim 2019.] https://www.eskisehirekspres.net/ilce/han-in-tarihi-bu-hamamda-h1520.html.

201. Çardak (Hamamkarahisar) Kaplıcası. Eskişehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 23 Ağustos 2019.] https://eskisehir.ktb.gov.tr/TR-158603/cardak-hamamkarahisar-kaplicasi.html.

202. Çifteler Hamamı. Eskişehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 23 Ağustos 2019.] https://eskisehir.ktb.gov.tr/TR-158601/cifteler-hamami.htm.

203. Aşağı ve Yukarı Ilıca. Eskişehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 23 Ağustos 2019.] https://eskisehir.ktb.gov.tr/TR-158599/asagi-ve-yukari-ilica.html.

204. Poliklinikler. T.C. Sağlık Bakanlığı Eskişehir Şehir Hastanesi. [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 17 Şubat 2020.] https://eskisehirsehir.saglik.gov.tr.

205. Poliklinikler. T.C. Sağlık Bakanlığı Eskişehir İl Sağlık Müdürlüğü Yunus Emre Devlet Hastanesi. [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 30 Ağustos 2019.] https://yunusemredh.saglik.gov.tr/.

206. Tıbbi Birimlerimiz. T.C. Sağlık Bakanlığı Eskişehir İl Sağlık Müdürlüğü Eskişehir Ağız ve Diş Sağlığı Hastanesi. [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 30 Ağustos 2019.] https://eskisehiradsh.saglik.gov.tr/.

207. Hakkımızda . Fizyomer Terapia. [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 30 Ağustos 2019.] https://fizyomer.com.tr.

208. Tedavi Hizmetleri. Özel Eskişehir Göz Sağlığı ve Hastalıkları Dal Merkezi. [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 30 Ağustos 2019.] https://www.eskisehirgozmerkezi.com.tr.

209. Genel Tanıtım. Acıbadem. [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 25 Ağustos 2019.] https://www.acibadem.com.tr/hastane/eskisehir-hastanesi/.

210. Hastanemiz. Özel Anadolu Hastanesi. [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 25 Ağustos 2019.] https://www.ozelanadoluhastanesi.com.

211. Hakkımızda. Özel Gürlife Hospital. [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 25 Ağustos 2019.] https://www.gurlife.com.tr.

212. Hippoterapi. Mahmudiye Atçılık Meslek Yüksek Okulu. [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 17 Şubat 2020.] https://mmyo.ogu.edu.tr/Sayfa/Index/57/uygulama-ve-arastirma-merkezi.

213. Hakkımızda. Özel Düşler Vadisi Yaşlı Bakım Evi. [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 30 Ağutos 2019.] http://www.duslervadisi.com.tr.

214. Segmenting visitors to battlefield sites: International visitors to the former demilitarized zone in Vietnam. Le, D. T. T. ve Pearce, D. G. 4, 2011, Journal of Travel & Tourism Marketing, Cilt 28, s. 451-463.

215. Not mentioning the nation: Banalities and boundaries at a Danish war heritage site. Daugbjerg, M. 2, basım yeri bilinmiyor : History and Anthropology, 2011, Cilt 22, s. 243-259.

216. Cultural capital, life course perspectives and Western Front battlefield tours. Clarke, P. ve Eastgate, A. 1, 2011, Journal of Tourism and Cultural Change, Cilt 9, s. 31-44.

217. Lloyd, D. W. Battlefield Tourism pilgrimage and the commemoration of the Great War in Britain, Australia and Canada. 1919–1939. Oxford and New York: : Berg., 1998.

218. Savaş ve turizm: Troya ve Gelibolu savaş alanları. Doğaner, S. basım yeri bilinmiyor : Türk Coğrafya Dergisi, 2006, Cilt 46, s. 1-21.

219. Savaş alanları ve turizmi. Atay, L. ve Yeşildağ, B. 2, basım yeri bilinmiyor : Aksaray Üniversitesi İİBF Dergisi, 2010, Cilt 2, s. 65-72.

220. http://www.eskisehir.gov.tr/tarihce . [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 27 10 2019.]

221. https://eskisehir.ktb.gov.tr/TR-160069/eskisehir-hava-sehitligi.html . [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 27 10 2019.]

222. İnan, G. Kuruluşundan Ulusal Kurtuluş Savaşı sonuna kadar Türk havacılığı. basım yeri bilinmiyor : Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü., 2005.

223. https://eskisehir.ktb.gov.tr/TR-157830/inonu-savaslari-karargah-evi.html . [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 27 10 2019.]

224. https://eskisehir.ktb.gov.tr/TR-160063/kanlipinar-sehitligi.html . [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 27 10 2019.]

225. http://www.sehit.net/category/sehitlikler/page/4/. [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 27 10 2019.]

226. https://www.sivrihisar.web.tr/sivrihisar-ucagi.html . [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 29 10 2019.]

227. https://eskisehir.ktb.gov.tr/TR-156954/zaimaga-konagi-sivrihisar.html . [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 1 12 2019.]

228. http://www.eskisehir.bel.tr/icerik_dvm.php?icerik_id=4620&cat_icerik=1&menu_id=24. [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 8 2 2020.]

229. Sport tourism: An introduction to the special issue. Gibson, H. J. 3, 2003, Journal of Sport Management, Cilt 17, s. 205-213.

230. Developing sport tourism: An e-guide for destination marketers and sports events planners. Ross, S. D. Illinois: : University of Illinois at Urbana-Champaign, 2001. National Laboratory For Tourism and e-Commerce. s. 1-22.

231. http://www.tuyed.org.tr/spor-turizmi-raporu/ . [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 19 10 2019.]

232. https://eskisehir.ktb.gov.tr/TR-70882/hava-sporlari.html . [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 10 09 2019.]

233. https://www.sushm.com.tr/ . [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 10 09 2019.]

234. https://eskisehir.ktb.gov.tr/TR-158742/kaya-tirmanisi.html. [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 10 09 2019.]

235. https://tr.foursquare.com/v/vali-sami-s%C3%B6nmez-spor-kompleksi/4ee785d577c85a4265dff8f4 . [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 21 10 2019.]

236. http://www.anadolugazetesi.com/yeni-futbol-sahasi-geliyor-32164.html . [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 21 10 2019.]

237. https://www.eskisehir.edu.tr/kampuste-yasam/spor-tesisleri/porsuk-spor-salonu . [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 21 10 2019.]

238. https://www.eskisehirspor.org.tr/stadyum/eskisehir-yeni-stadyum/ . [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 21 10 2019.]

239. http://www.eskisehirtenis.com/kulubumuz/hakkimizda/ . [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 21 10 2019.]

240. https://www.eskisehirspor.org.tr/kulup/tesisler/ . [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 06 02 2020.]

241. http://www.tepebasi.bel.tr/hd.asp?hid=7042 . [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 06 02 2020.]

242. http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=124593. [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 06 02 2020.]

243. https://www.ogu.edu.tr/Icerik/Index/37/spor-tesisleri . [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 06 02 2020.]

244. https://eskisehir.ktb.gov.tr/TR-158735/bisiklet.html . [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 10 09 2019.]

245. https://eskisehir.ktb.gov.tr/TR-158751/motosiklet.html . [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 10 09 2019.]

246. http://bolge5.ormansu.gov.tr/5bolge/Files/resimliHaber/MasterPlan/Eski%C5%9FehirDTMP.pdf . [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 21 10 2019.]

247. https://eskisehir.ktb.gov.tr/TR-158723/sundiken-daglari-bozdag-bolgesi-doga-yuruyusu.html. [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 10 09 2019.]

248. https://eskisehir.ktb.gov.tr/TR-158725/daglik-frigya-bolgesi-rotalari.html . [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 10 09 2019.]

249. https://eskisehir.ktb.gov.tr/TR-158728/sehir-merkezi-rotasi.html . [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 10 09 2019.]

250. https://eskisehir.ktb.gov.tr/TR-158729/frig-vadilerinde-yuruyus-rotalari.html. [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 10 09 2019.]

251. Çalışkan, H. Eskişehir Frigya Kültür Yolu Atlı Tur Rotası. basım yeri bilinmiyor : Katılımcılar İçin Basılmış Broşür, 2015.

252. https://www.avfest.com.tr/single-post/2018/02/23/Dal%C4%B1%C5%9F-Kenti-Eski%C5%9Fehir-%C3%87ifteler-Spor-Kul%C3%BCb%C3%BC . [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 10 9 2019.]

253. https://www.bebka.org.tr/admin/datas/yayins/202/eskisehir-turizm-rehberi_1547812770.pdf . [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 21 10 2019.]

254. https://www.haberimport.com/porsuk-cayinda-cumhuriyet-kupasi-dragon-yarislari-gerceklestirilecek-15462.html . [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 23 10 2019.]

255. http://www.tepebasi.bel.tr/disbirimlerdetay.asp?hid=95 . [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 06 02 2020.]

256. Eskişehir İli Tabiat Turizmi Uygulama Eylem Planı. Eskişehir İli Tabiat Turizmi Uygulama Eylem Planı 2016-2019. Eskişehir : T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, 2015.

257. http://esyenigun.com/makale/tepebasi-avcilik--aticilik--balikcilik-ihtisas-kulubu-/ . [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 21 10 2019.]

258. http://www.essultan.com/ . [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 10 09 2019.]

259. https://www.facebook.com/pg/guclubeyatciftligi/about/?ref=page_internal . [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 10 09 2019.]

260. https://eskisehir.ktb.gov.tr/TR-159722/atli-spor-kulubu.html . [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 10 09 2019.]

261. https://www.tjk.org/TR/YarisSever/Static/Page/HaraVeAsimIstasyonlari . [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 6 2 2020.]

262. http://musaozu.tabiat.gov.tr/ . [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 21 10 2019.]

263. Altınsapan, E. Eskişehir Hamamları (Selçuklu-Osmanlı dönemi). Eskişehir : Eskişehir Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2009.

264. Kültür ve Turizm Bakanlığı . T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü. [Çevrimiçi] 20 10 2019. https://yigm.ktb.gov.tr/TR-9785/kultur-merkezleri.html.

265. Kültür ve Turizm Bakanlığı. İl Halk Kütüphanesi Müdürlüğü. [Çevrimiçi] 20 10 2019. https://eskisehir.ktb.gov.tr/TR-70846/il-halk-kutuphanesi-mudurlugu.html.

266. Seyahat Dergisi. seyahat dergisi.com. [Çevrimiçi] 20 10 2019. https://seyahatdergisi.com/eskisehir-hayvanat-bahcesi/.

267. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Eskişehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. [Çevrimiçi] 20 10 2019. https://eskisehir.ktb.gov.tr/TR-157965/bilim-sanat-ve-kultur-parki.html.

268. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Eskişehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. [Çevrimiçi] 15 10 2019. https://eskisehir.ktb.gov.tr/TR-157968/japon-bahcesi.html.

269. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Eskişehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 15 10 2019.] https://eskisehir.ktb.gov.tr/TR-157963/kent-park.html.

270. Odunpazarı Belediyesi. Odunpazarı Belediyesi. [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 20 10 2019.] http://www.odunpazari.bel.tr/odunpazaribelediyesi-13-selale_park.

271. Odunpazarı Belediyesi. Odunpazarı Belediyesi. [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 16 10 2019.] http://www.odunpazari.bel.tr/haber-1577-cumhuriyet_parki_ve_cumhuriyet_aniti_coskuyla_acildi.

272. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Eskişehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 15 10 2019.] https://eskisehir.ktb.gov.tr/TR-158000/toprak-dede-hayrettin-karaca-parki.html.

273. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Eskişehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 16 10 2019.] https://eskisehir.ktb.gov.tr/TR-158004/odunpazari-botanik-parki.html.

274. Odunpazarı Belediyesi. Odunpazarı Belediyesi. [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 16 10 2019.] http://www.odunpazari.bel.tr/odunpazaribelediyesi-34-ugur_mumcu_parki.

275. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Eskişehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 16 10 2019.] https://eskisehir.ktb.gov.tr/TR-157815/anadolu-universitesi-havacilik-parki.html.

276. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Eskişehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 16 10 2019.] https://eskisehir.ktb.gov.tr/TR-157971/buyuk-park-anit-park-tepebasi.html.

277. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Eskişehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 20 10 2019.] https://eskisehir.ktb.gov.tr/TR-157972/heykel-park.html.

278. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Eskişehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 16 10 2019.] https://eskisehir.ktb.gov.tr/TR-157962/sehr-i-derya-parki.html.

279. Kültür ve Turizm bakanlığı. Eskişehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 14 10 2019.] https://eskisehir.ktb.gov.tr/TR-157976/sehr-i-ask-adasi.html.

280. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Eskişehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 15 10 2019.] https://eskisehir.ktb.gov.tr/TR-158002/cagdas-seramik-park-odunpazari.html.

281. Sivrihisar Belediyesi. Sivrihisar Belediyesi. [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 15 10 2019.] https://sivrihisar.bel.tr/gezilecek-yerler/nasreddin-hoca-anit-parkı/] .

282. Musaözü Tabiat Parkı. Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü. [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 20 10 2019.] http://musaozu.tabiat.gov.tr/.

283. Odunpazarı Belediyesi. Odunpazarı Belediyesi. [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 16 10 2019.] http://www.odunpazari.bel.tr/haber-1146-dunyanin_en_iyi_kentsel_tasarim_projesi_hamamyoluna_gorkemli_acilis.

284. Odunpazarı Belediyesi. Odunpazarı Belediyesi. [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 15 10 2019.] http://www.odunpazari.bel.tr/haber-1525-hamamyolu_keyfi_aladdin_park_ile_butunlesti#odunpazari[galeri1197]/3/.

285. Metin, T. C. Animasyon Hizmetleri Kapsamında Türk Gecelerinin Somut Olmayan Kültürel Miras Unsurları Bağlamında Değerlendirilmesi. GSI JOURNALS SERIE A: ADVANCEMENTS IN TOURISM. 2018, Cilt 1, 1.

286. Katarı, A. Türk Folklorunun Turizm Entegrasyonu ve Halkbilim Eğitimi . Anatolia. 1991.

287. Kahraman, M. , Özgürel, G. ve Bingöl, Z. Turizm pazarlamasında animasyon aktivitelerinin bir araç olarak değerlendirilmesi. OPUS. 2016, Cilt 6, 11.

288. UNWTO. Tourism Highlights. 2019.

289. WTTC. The Economic Impact of Travel and Tourism. 2019.

290. Kester, J. G. C. Tourism a sunrise economy? Now and beyond tourism future trends beyond 2030. Penang, Malaysia : UNWTO, 2016.

291. Yeoman, I. Tomorrow's Tourist: Scenarios & Trends. basım yeri bilinmiyor : Taylor & Francis, 2008.

292. IMF. [Çevrimiçi] 2019. [Alıntı Tarihi: 01 09 2019.] https://www.imf.org/external/datamapper/NGDPDPC@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOWORLD.

293. Pine, B.J. ve Gilmore, J.H. The experience economy: Work is theatre and every business a stage. Boston : Harvard Business School Press, 1999.

294. Çeti, B. ve Atay, L. Deneyime Dayalı Temalı Bir Konaklama İşletmesi: Botel. 2017, Cilt 1, 1, s. 1-11.

295. Statista. [Çevrimiçi] 2014. [Alıntı Tarihi: 01 09 2019.] https://www.statista.com/statistics/324849/leading-travel-attributes-for-travelers-worldwide/.

296. —. [Çevrimiçi] 2015. [Alıntı Tarihi: 01 09 2019.] https://www.statista.com/statistics/537821/motivations-to-take-overseas-leisure-trip-worldwide/.

297. [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 01 09 2019.] http://www.tuik.gov.tr.

298. TUİK. Çıkış Yapan Ziyaretçi İstatistikleri. 2019.

299. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Konaklama İstatistikleri. 2019 (a).

300. Küçük Yılmaz, A. Küresel ve Ulusal Ölçekli Talep Optimizasyonu Kapsamında Eskişehir Hasan Polatkan Havalimanı Çapraz Uçuş Ağ Modellemesi: Eskişehir ve Kaynak İhtiyaç II. Denklemi. Eskişehir : yazarı bilinmiyor, 2017. Yükseköğretim Kurumları tarafından destekli bilimsel araştırma projesi. Proje No: 1608F604.

301. [Çevrimiçi] (https://www.tourradar.com/va/anatolia-tours-istanbul).

302. UNWTO. [Çevrimiçi] 2020. [Alıntı Tarihi: 10 02 2020.] https://www.unwto.org/country-profile-outbound-tourism.

303. [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 30 08 2019.] https://hotelandtourismonline.com/2016/12/21/european-travel-trends/.

304. [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 30 08 2019.] https://hotelandtourismonline.com/2017/02/17/european-travellers-cutting-back-on-transport-costs/.

305. CBI. [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 30 08 2019.] https://www.cbi.eu/market-information/tourism/trends/.

306. Travel motivations, behavior and requirements of European senior tourists to Thailand. PASOS. Esichaikul, R. 2, 2012, Revista de Turismo y Patrimonio Cultural, Cilt 10, s. 47-58.

307. [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 15 09 2019.] https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-eurostat-news/-/DDN-20190927-1.

308. Tiago, M.T.P.M.B, ve diğerleri. Baby boomers turning grey: European profiles. 2016, 54, s. 13-22.

309. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Sınır Giriş-Çıkış İstatistikleri. 2019 (b).

310. —. Tanıtma Genel Müdürlüğü Rusya Federasyonu Pazar Raporu. 2018 (a).

311. Furmanov, K., Balaeva, O. ve Predvoditeleva, M. Tourism flows from the Russian Federation to the European Union. 2012, Cilt 23, 1, s. 17-31.

312. Tayfun, A. ve Yıldırım, M. Turistlerin tüketim davranışları kültüre/milliyete göre farklılık gösterir mi? Alman ve Rus turistler üzerine bir araştırma. 2010, Cilt 2, 2, s. 43-64.

313. [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 30 08 2019.] https://www.ntv.com.tr/seyahat/rus-turist-turkiyede-ne-kadar-harciyor,eBQbWYeNOUGZY_m_CxOWiw.

314. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Tanıtma Genel Müdürlüğü Almanya Pazar Raporu. 2018 (b).

315. —. Tanıtma Genel Müdürlüğü Birleşik Krallık Pazar Raporu. 2018 (c).

316. Jang, S. ve Cai, L.A. Travel motivations and destination choice: A study of British outbound market. 2002, Cilt 13, 3, s. 111-133.

317. [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 01 09 2019.] https://www.turizmguncel.com/haber/aktobdan-ingiltere-seyahat-pazari-raporu.

318. Liubitseva, O. Tourism market and tourism education in Ukraine. 2014, 29, s. 48-57.

319. Kiptenko, V., ve diğerleri. Geography of Tourism of Ukraine. [kitap yaz.] Wyrzykowski J. (eds) Widawski K. The Geography of Tourism of Central and Eastern European Countries. basım yeri bilinmiyor : Springer, 2017.

320. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Tanıtma Genel Müdürlüğü Ukrayna Pazar Raporu. 2018 (d).

321. —. Tanıtma Genel Müdürlüğü Hollanda Pazar Raporu. 2018 (e).

322. Albayrak, T., Caber, M. ve Bideci, M. Yaşlı Turistlerin Otel İşletmelerinde Önem Verdiği Ürün ve Hizmetler: Alman, İngiliz ve Hollandalı Turistlere Yönelik Bir Karşılaştırma. 2014, Cilt 25, 1, s. 62-74.

323. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Tanıtma Genel Müdürlüğü Fransa Pazar Raporu. 2018 (f).

324. Karataş, M. ve Ersoy, A. Fransız Turistlerin Seyahat Amaçlarının Sosyal, Demografik ve Ekonomik Faktörler Açısından İncelenmesi: Antalya İli Örneği. 2012, Cilt 3, 2, s. 80-101.

325. Jang, S., ve diğerleri. Demonstrating an exploratory-confirmatory factor approach to travel activity patterns: a study of French pleasure travelers to North America. 2007, Cilt 12, 3, s. 149-164.

326. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Tanıtma Genel Müdürlüğü Belçika Pazar Raporu. 2018 (j).

327. Statista. [Çevrimiçi] 2015. [Alıntı Tarihi: 01 09 2019.] https://www.statista.com/statistics/537821/motivations-to-take-overseas-leisure-trip-worldwide.

328. Çetin, M. AB ve NATO'nun Ev Sahibi: Belçika. 2014.

329. Asya Pasifik Ülkelerinin Stratejik Konumları ve Yükselen Turistik Pazar Payları. Gül, İ. ve Dinçer, M.Z. Balıkesir : yazarı bilinmiyor, 2016. 15. Geleneksel Turizm Sempozyumu.

330. TripBarometer. 2016.

331. Salim, İ. ve Batman, O. Türkiye'ye gelen Çinli turistlerin seyahat motivasyonları üzerine bir araştırma. 2018, Cilt 11, 1, s. 455-476.

332. Şimşek, M. Değişen Dünya Koşullarında Çin Halk Cumhuriyeti ve Dış Ticaret Bakımından Türkiye-Çin Arasında Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri. 2006, 26, s. 1-24.

333. UNWTO. World Tourism Barometer. 2015.

334. Çince Rehberlerin Türkiye Turizminde Çin Pazarına Bakış Açısı. Arslantürk, Y., Özyurt, B. ve Tanrıdağlı, A. basım yeri bilinmiyor : Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017. Turizm Şûrası Tebliğler Kitabı, Cilt-2. s. 62-69.

335. [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 01 02 2020.] https://www.travelchinaguide.com/tourism/2018statistics/.

336. Chow, L. ve Murphy, P. Travel Activity Preferences of Chinese Outbound Tourists for Overseas Destinations. 2007, Cilt 16, 1, s. 61-80.

337. Tang, J.C. ve Sriboonchitta, S. Co-movement of China Outbound Tourism Demand: Singapore, Thailand and Malaysia. 2013, Cilt 6, 3, s. 225-244.

338. Kim, S.S. ve Prideaux, B. Marketing implications arising from a comparative study of international pleasure tourist motivations and other travel-related characteristics of visitors to Korea. 2005, Cilt 26, 3, s. 347-357.

339. Zhang, Y. ve Peng, Y. Understanding travel motivations of Chinese tourists visiting Cairns, Australia. 2014, 21, s. 44-53.

340. [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 01 09 2019.] https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/cinli-turist-sayisi-katlanarak-artacak/1435295.

341. İbiş, S. ve Batman, O. Japonya ve Güney Kore'den İstanbul'a Gelen Turistlerin Seyahat Motivasyonları ve Yeniden Ziyaret Etme Niyeti Üzerine Bir Araştırma. 2018, Cilt 15, 2, s. 246-262.

342. ITB Berlin. A world travel trends report. Messe Berlin. 2007.

343. Siri, R., ve diğerleri. Exploring Indian Tourists' Motivation And Perception of Bangkok. 2012, Cilt 7, 1, s. 61-79.

344. TÜRSAB. Hindistan Turizm Raporu. 2011.

345. [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 01 09 2019.] https://www.turizmgazetesi.com/news.aspx?id=86861.

346. [Çevrimiçi] 10 01 2020. https://www.ekonomist.com.tr/turizm/turizmciler-hedefe-uzakdoguyu-koydu.html.

347. Seo, J.H., Park, S.Y. ve Yu, L. The analysis of the relationships of Korean outbound tourism demand: Jeju Island and three international destinations. 2009, Cilt 30, 4, s. 530-543.

348. [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 05 09 2019.] kto.visitkorea.org.kr.

349. [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 05 09 2019.] https://www.sabah.com.tr/galeri/turizm/koreli-turistler-rotayi-turkiyeye-cevirdi/4.

350. [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 05 09 2019.] http://www.karsmanset.com/haber/koreli-turistler-dogu-ekspresi-ile-kafkaslara-yolculuk-yapacak-48938.htm.

351. [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 15 12 2019.] https://www.trthaber.com/haber/yasam/safranbolu-5-gunde-yaklasik-75-bin-turist-agirladi-418254.html.

352. Asadi, R. ve Daryaei, M. Analysis and prioritization of push factors of Iranian outbound tourists. 2011, Cilt 5, 11, s. 780-787.

353. Sharma, S. Turkish hoteliers stare into abyss as tourism industry reels. Middle East Eye. 2016.

354. Öztürk, Y, ve diğerleri. Travel motivations of Iranian tourists to Turkey and their satisfaction level with all-inclusive package tours. 2019, Cilt 25, 1, s. 25-36.

355. Çeken, H., Ateşoğlu, L. ve Karadağ, L. Turizm Talebine Bağlı Olarak Uluslararası Turizm Hareketlerindeki Gelişmeler. 2008, Cilt 7, 26, s. 71-85.

356. Kipchillat, C.J. Motivation and Perceptions as Influencers of Consumer Choice Behavior: The Case of Tourism to Kenya. Florida : Unpublished Doctoral Thesis, Nova Southeastern University., 2005.

357. [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 30 08 2019.] https://www.sabah.com.tr/ekonomi/2019/08/12/latinler-turkiyeye-akin-ediyor-thyde-onemli-pay-aldi.

358. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Tanıtma Genel Müdürlüğü Güney Amerika Ülkeleri Pazar Raporu. 2018 (g).

359. [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 5 11 2019.] https://www.travelpulse.com/news/features/the-travel-motivations-of-americans-in-2019.html.

360. Gálvez, J.C.P, ve diğerleri. Local gastronomy, culture and tourism sustainable cities: The behavior of the American tourist. 2017, Cilt 32, s. 604-612.

361. Kim, J.H. A Cross-Cultural Comparison of Memorable Tourism Experiences of American and Taiwanese College Students. 2013, Cilt 24, 3, s. 337-351.

362. Collins, A., ve diğerleri. Factors influencing outbound medical travel from the USA. 2019, Cilt 74, 3, s. 463-479.

363. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Tanıtma Genel Müdürlüğü Pazar Raporları. 2012.

364. Güzel, Ö. Turistik Ürün Çeşitlendirmesi Kapsamında Yeni Bir Dinamik: İnanç Turizmi. 2010, Cilt 2, 2, s. 87-100.

365. Danielsson, J. ve Larsson, T. Understanding Brazilian Outbound Tourism: What the Brazilian Blogosphere Is Saying about Europe. Madrid : World Tourism Organization, 2013.

366. MacNulty, P. ve Cleverdon, R. Marketing Strategies For Tourism Destinations A Competitive Analysis Target Market – Brazil. basım yeri bilinmiyor : European Travel Commission (ETC), 2014.

367. Oliani, L.G.N., Rossi, G.B. ve Gervasoni, V.C. What Are the Attractiveness Factors That Influence the Choice of a Tourist Destination-A Study of Brazilian Tourist Consumer. 2011, Cilt 10, 4, s. 286-293.

368. Ciasullo, M.C., ve diğerleri. Curiosity as Brazilian tourist motivation in visiting Europe. 2019, Cilt 13, 3, s. 140-160.

369. UNWTO. Tourism Highlights. 2012.

370. Sarı, Y. ve Yıldırım, G. Türkiye Turizmi Bağlamında Ortadoğu Pazarı Üzerine Bir Araştırma. 2015, Cilt 7, 1, s. 382-405.

371. Michael, I., ve diğerleri. Dubai outbound tourism: An exploratory study of Emiratis and expatriates. 2011, Cilt 17, 1, s. 83-91.

372. Ladki, S.M., ve diğerleri. Arab tourists and the Lebanese vacation ownership industry: A quality of life perspective. 2002, Cilt 21, 3, s. 257-265.

373. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Tanıtma Genel Müdürlüğü Suudi Arabistan Pazar Raporu. 2018 (h).

374. —. Tanıtma Genel Müdürlüğü BAE Pazar Raporu. 2018 (i).

375. Saayman, A., Vilijoen, A. ve Saayman, M. Africa's outbound tourism: An Almost Ideal Demand System perspective. 2018, Cilt 73, s. 141-158.

376. Kaşlı, Mehmet ve Yılmazdoğan, Orhan Can. İMAJIN TURİSTİK TALEBE ETKİSİ: ESKİŞEHİR ÖRNEĞİ. 2012, Cilt 4, 2.

377. Üsküdar, Şerife, Çakır, Mustafa ve Temizkan, Saadet Pınar. Yerli Turistlerin Eskişehir'in Kültür Turizmine İlişkin Algıları. 2014, Cilt 2, 2.

378. Evren, Savaş ve Kozak, Nazmi. Eskişehir'in çekici faktörlerinin günübirlik ziyaretçilerin bakış açılarıyla değerlendirilmesi. 2012, Cilt 23, 2.

379. Karma yöntem araştırması. [kitap yaz.] T. Gökçek. [dü.] M. Metin. Kuramdan uygulamaya eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri . Ankara : Pegem Akademi, 2015, s. 375- 410.

380. Y, Yazıcıoğlu ve Erdoğan S. 11Yararlanılan KaynaklarArıkan, R. (2004). Araştırma teknikleri ve rapor hazırlama.Ankara: Asil Yayın.Arlı, M. ve Nazik, H. (2001). Bilimsel araştırmaya giriş.Ankara: Spss uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri. Ankara : Detay, 2004.

381. Creswell, , J.W. Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches. (3. Baskı). . California : SAGE, 2009.

382. Julien,, H. Content analysis. [kitap yaz.] L. M. Given. The sage encyclopedia of qualitative research method. California : SAGE, 2008.

383. Yılmaz, Ali. Coğarfya ve Turizm. [kitap yaz.] SEMRA GÜNAY AKTAŞ. Turizm Coğrafyası. Eskişehir : Anadolu Üniversitesi, 2016, s. 62-63.

384. Decrop, A. 'Destination Choice Sets: An Inductive Longitudinal Approach. 2010, Cilt 37, 1, s. 93-115.

385. Özoğul, T. Destinasyonlara yönelik tüketici temelli marka denkliği algılarının ölçümü: Eskişehir örneği. basım yeri bilinmiyor : ayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.

386. The Evaluation of Tourist Resources: an Applied Methodology. Ferrario, Franco F. 24, 1979, Journal of Travel Research, Cilt 17, s. 24-30.

387. Günay Aktaş, S. ve Diğerleri. Eskişehir İlinin Turizm Kaynaklarının/Temalarının Mekansal Olarak Belirlenmesi. Eskişehir : BEBKA, 2020.

388. Günay Aktaş, S. ve Diğerleri. Eskişehir'e Gelen Yerli -Yabancı Turistler ve Eskişehir Turizmi Üzerine Değerlendirmeleri. Eskişehir : BEBKA, 2020.

389. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Mağara Turizmi. Kültür ve Turizm Bakanlığı. [Çevrimiçi] 3 Temmuz 2019. http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR-10335/magara-turizmi.html.

390. Polat, Y. MÖ IV. Binyıl-M.Ö. I. Binyıl Arasında Dağlık Phrygia Bölgesi'nde Yerleşim Modelleri. Eskişehir : Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), 2008.

391. Kafesoğlu, İ. Türk Milli Kültürü. 38. Ankara : Ötüken Yayınları , 2015.

392. Kültür Amaçlı Seyahat Eden Turistlerde Destinasyon İmajı: Selçuk-Efes Örneği. Öter, Z. O. ve Özdoğan, N. 2, 2005, Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, Cilt 16, s. 127-138.

393. Exploring Culture, History and Nature as Tourist Destination Branding Constructs: The Case of a Peripheral Region in Sweden. . Iliachenko, E. Y. Akureyri : yazarı bilinmiyor, 2005. VIII. Nordic-Scottish Conference on Rural and Regional Development.

394. Günay, E. Müzik Sosyolojisi – Sosyolojiden Müzik Kültürüne Bir Bakış. İstanbul : Bağlam Yayıncılık , 2006.

395. Çınar, A.A. Türk Dünyası Halk Kültürü Üzerine Araştırma ve İncelemeler . Muğla : Muğla Üniversitesi Yayınları, 1996.

396. Halk Kültürüne Toplu Bir Bakış Düşünceler ve Değerlendirmeler. Kazmaz, S. 2002, Erdem Dergisi.

397. Turan, O. Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi. . İstanbul : Turan Yayınları , 1969.

398. Persic, Milena ve Dubravka, Vlasic. Croatian Scientific Bibliography. [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 23 Ekim 2019.] https://bib.irb.hr/datoteka/956863.2018_book_chapter_Health_tourism_development.pdf.

399. Sağlık Turizmi ve Turist Sağlığı Kapsamında Sunulacak Sağlık Hizmetleri Hakkında Yönerge. Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı. [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 22 Ekim 2019.] https://www.saglik.gov.tr/TR,11286/saglik-turizmi-ve-turist-sagligi-kapsaminda-sunulacak-saglik-hizmetleri-hakkinda-yonerge.html.

400. http://muharipgaziler.org.tr/kurtulus-savasi/ . [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 27 10 2019.]

401. http://www.almanaktr.com/index.php/turkiye-den-olaylar/turkiye-1920-1929/55-turkiye-1921/136-13-eylul-1921-sakarya-meydan-muharebesi . [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 4 11 2019.]

402. Arşiv belgelerine göre Büyük Taarruz. Sarısaman, S. ve Üçüncü, U. XXV, basım yeri bilinmiyor : Tarih Okulu Dergisi, 2016, Cilt 9, s. 269-310.

403. http://www.sehit.net/sivrihisar-hava-sehitligi/ . [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 27 10 2019.]

404. https://ancientdan.com/2018/09/02/the-aftereffects-of-storms/ . [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 3 11 2019.]

405. https://mapio.net/pic/p-97135436/. [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 8 2 2020.]

406. http://eskisehir.gsb.gov.tr/HaberDetaylari/1/10870/atletizm-turkiye-sampiyonasi-finali-sona-erdi.aspx . [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 23 10 2019.]

407. http://www.eskisehirtenis.com . [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 6 2 2020.]

408. https://eskisehir.ktb.gov.tr/TR-158889/avlakkaya-kanyonu-mihalgazi.html . [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 23 10 2019.]

409. http://www.eosb.org.tr/m/psayfa.php?id=10 . [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 23 10 2019.]

410. https://www.eskisehir.net/yasam/hayata-dair/eskisehir/eskisehirde-bisiklet-rotalari-sarisungur-goleti-parkuru- . [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 23 10 2019.]

411. https://www.haberler.com/eskisehir-doga-aktiviteleri-grubu-40-kisi-ile-doga-9234518-haberi/ . [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 23 10 2019.]

412. http://minikgezgin.com/frig-vadileri-bisiklet-turu.html . [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 23 10 2019.]

413. https://www.eskisehir.net/eskisehir/odunpazarinin-minikleri-biniciligi-ogreniyor-h11321.html (Erişim Tarihi: 06.02.2020). [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 6 2 2020.]

414. Vukovic, B. Tourism and Religion. Oxford : Pergamon Press, 1996.

415. Çakmak, T F. İnanç Turizminin Turistik Destinasyon Pazarlamasındaki Yeri Ve Önemi: Göbekli Tepe Örneği. Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, T.C. İstanbul Üniversitesi. İstanbul : Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014. Yüksek Lisans Tezi.

416. Kaya, H. İnanç Turizmi. Bursa : Özhan Matbaa, 1996.

417. Usta, M. İnanç Turizmi Potansiyeli Açısından İznik'in Değerlendirilmesi. Balıkesir Üniversitesi. Balıkesir : Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

418. Turistik Ürün Çeşitlendirmesi Kapsamında Yeni Bir Dinamik: İnanç Turizmi. Güzel, Ö. 2, Isparta : yazarı bilinmiyor, 2010, Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, Cilt 2, s. 87-100.

419. Turan, E. Türkiye'de Yabancı Turizm Talebini Artırmada İnanç Turizminin Yeri ve Önemi. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Ankara : yazarı bilinmiyor, 2012. Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü Uzmanlık Tezi.

420. İnanç Turizmi Ve Türkiye'nin Tanıtımına Katkısı. Olcay, A ve Albuz, N. 2016, Uluslararası Tanıtımda Medya ve Türkiye, s. 197–229.

421. Tarlow, E P. What is religious or faith based tourism? eturbonews. [Çevrimiçi] 2017. [Alıntı Tarihi: 1 11 2019.] https://www.eturbonews.com/154143/religious-faith-based-tourism/.

422. Akın, C. İnanç Turizminde Dünya ve Türkiye Destinasyonu. [Çevrimiçi] 2016. [Alıntı Tarihi: 01 11 2019.] https://cemalakin.wordpress.com/2016/04/26/inanc-turizminde-dunya-ve-turkiye-destinasyonu/.

423. Parla, C. Sivrihisar: bindirme tavanlı camiler. Eskişehir : Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2005.

424. ErzurMutfağı Yöresel Ürünlerin Otel Restoran Menülerinde Kullanım Düzeyi: Palandöken Örneği. Mil, Burak ve Denk, E. 2, basım yeri bilinmiyor : Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi, 2015, Cilt 5.

425. The concept of rural tourism and agritourism. Darău, A. P., ve diğerleri. 1, 2010, Studia Universitatis "Vasile Goldis" Arad, Cilt 5, s. 39-42.

426. Kırsal peyzaj planlamada agroturizm ve agriturizm. Duran Gökalp, D. ve Yazgan, M. E. 1, 2013, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, s. 25-29.

EK: ARAŞTIRMACILARIN KATKI YAPTIKLARI BÖLÜMLER

ESKİŞEHİR İLİNİN DOĞAL TURİZM KAYNAKLARI	Prof. Dr. Semra GÜNAY AKTAŞ
	Prof. Dr. Erdoğan KAYA
	Dr. Öğr. Üyesi Önder YAYLA
	Araş. Gör. Muhammed KAVAK
	Burhan CAN
ESKİŞEHİR İLİNİN TARİHİ TURİZM KAYNAKLARI	Dr. Öğr. Üyesi Duygu YETGİN
	Öğr. Gör. Aysel KAYA YILMAZ
	Arş. Gör. Muhammed KAVAK
ESKİŞEHİR İLİNİN HALK KÜLTÜRÜNE DAYALI TURİZM KAYNAKLARI	Doç. Dr. Gökçe YÜKSEK
	Araş. Gör. Dr. Merve ÖZGÜR GÖDE
	Araş. Gör. Orçun ATİLLA
ESKİŞEHİR İLİNİN GASTRONOMİYE DAYALI TURİZM KAYNAKLARI	Dr. Öğr. Üyesi Alev DÜNDAR ARIKAN
	Dr. Öğr. Üyesi Önder YAYLA
	Araş. Gör. Dr. Sema EKİNCEK
	Öğr. Gör. Şeyda YAYLA
ESKİŞEHİR İLİNİN İNANÇ TURİZMİ KAYNAKLARI	Öğr. Gör. Serkan OLGAÇ
ESKİŞEHİR İLİNİN SAĞLIK TURİZMİ ALANINDAKİ ÇEKİCİLİKLERİ	Araş. Gör. Dr. Arzu TOKER
ESKİŞEHİR'İN SAVAŞ ALANLARI TURİZMİ OLANAKLARI	Prof. Dr. Semra GÜNAY AKTAŞ
	Dr. Öğr. Üyesi Tuğçe ÖZOĞUL
ESKİŞEHİR'DE SPOR TURİZMİ	Prof. Dr. Semra GÜNAY AKTAŞ
	Dr. Öğr. Üyesi Tuğçe ÖZOĞUL
ESKİŞEHİR İLİNİN ŞEHİR TURİZMİ KAYNAKLARI	Araş. Gör. Sezi AYDIN
	Eşref AY
DÜNYADA SEYAHAT VE TURİZM EĞİLİMLERİ	Dr. Öğr. Üyesi İnci Oya COŞKUN
AVRUPA'DA SEYAHAT TURİZMİ EĞİLİMLERİ	Dr. Öğr. Üyesi İnci Oya COŞKUN
	Araş. Gör. Merve KALYONCU
ASYA VE PASİFİK'TE SEYAHAT TURİZMİ EĞİLİMLERİ	Dr. Öğr. Üyesi İnci Oya COŞKUN
	Araş. Gör. Merve KALYONCU
	Araş. Gör. Fuat ÇİFTÇİ
AMERİKA'DA SEYAHAT TURİZMİ EĞİLİMLERİ	Dr. Öğr. Üyesi İnci Oya COŞKUN
	Dr. Selin ÖGEL AYDIN
	Dr. Selda FINDIKLI
ORTADOĞU'DA SEYAHAT TURİZMİ EĞİLİMLERİ	Dr. Öğr. Üyesi İnci Oya COŞKUN
	Araş. Gör. Merve KALYONCU
AFRİKA'DA SEYAHAT TURİZMİ EĞİLİMLERİ	Dr. Öğr. Üyesi İnci Oya COŞKUN
	Dr. Selin ÖGEL AYDIN
	Dr. Selda FINDIKLI
ESKİŞEHİR'E GELEN TURİSTLER	Prof. Dr. Semra GÜNAY AKTAŞ
	Doç. Dr. Deniz KARAGÖZ
	Dr. Öğr. Üyesi Önder YAYLA
YERLİ TURİSTLER ve ESKİŞEHİR TURİZMİNE İLİŞKİN DEĞERLENDİRMELERİ	Dr. Öğr. Üyesi Tuğçe ÖZOĞUL BALYALI
	Prof. Dr. Semra GÜNAY AKTAŞ
YABANCI TURİSTLER ve ESKİŞEHİR TURİZMİNE İLİŞKİN DEĞERLENDİRMELERİ	Dr. Öğr. Üyesi Tuğçe ÖZOĞUL BALYALI
	Prof. Dr. Semra GÜNAY AKTAŞ
	Dr. Öğr. Üyesi Hakan SEZEREL
	Dr. Öğr. Üyesi Önder YAYLA
	Araş. Gör. Serhat AYDIN
ESKİŞEHİR İLİNİN TURİZM KAYNAKLARI ve ULUSAL/ULUSLARARASI TERİSLERİN SEYAHAT EĞİLİMLERİ	Prof. Dr. Semra GÜNAY AKTAŞ
	Dr. Öğr. Üyesi Önder YAYLA
	Araş. Gör. Dr. Sema EKİNCEK
	Burhan CAN
ESKİŞEHİR İLİNİN TURİZM KAYNAKLARININ/TEMALARININ PAZARLAMA STRATEJİSİ	Prof. Dr. Semra GÜNAY AKTAŞ
	Doç. Dr. Hakan Yılmaz
	Dr. Öğr. Üyesi Önder YAYLA
	Dr. Öğr. Üyesi Engin BAYRAKTAROĞLU
	Arş. Gör. Dr. Sema EKİNCEK
	Öğr. Gör. Serkan OLGAÇ
HARİTALAR	Prof. Dr. Semra GÜNAY AKTAŞ
	Öğr. Gör. Salih TERZİ
	Öğr. Gör. Serkan OLGAÇ
	Burhan Can
BASKI DÜZENLEME	Öğr. Gör. Ali EKİNCEK

BEBKA
Bursa Eskişehir Bilecik Kalkınma Ajansı

Bursa Eskişehir Bilecik Kalkınma Ajansı
Altınova Mah. İstanbul Cad. 424/4 Buttim İş Merkezi
Buttim Plaza Kat 6 16250 Osmangazi/Bursa TÜRKİYE
Tel: 0 224 211 13 27 Faks: 0 224 211 13 29

ISBN: 978-605-74887-1-8
"Kalkınma Ajansı Yayınları Bedelsizdir, Satılamaz"

@tcbebka /bebka /bebka

bebka.org.tr